BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
LXIII
B
11
NAPOLI

Digitized by Google

LXIII 5 11

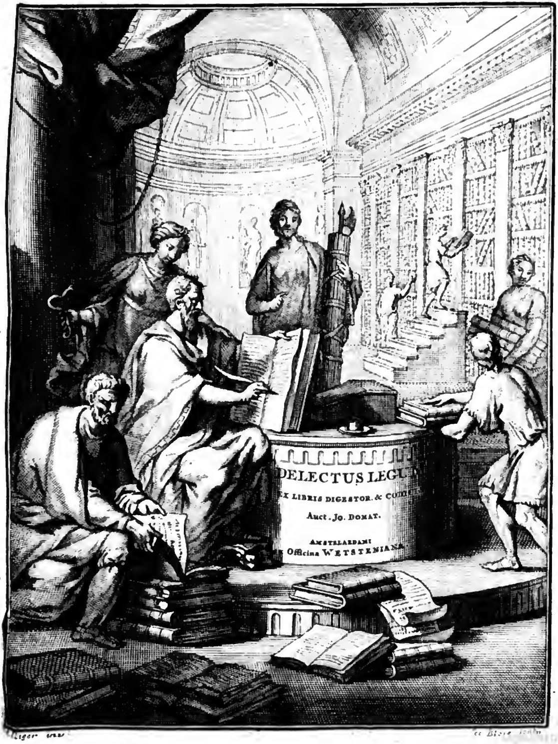
Digitized by Google

Digitized by Google

LXIII B 41

Digitized by Google

Digitized by Google

DELECTUS LEGU
EX LIBRIS DIGESTOR. & CODI
Auct. Jo. DOMAT.
AMSTELAEDAMI
Officina WETSTENIANA

Digitized by Google

LEGUM DELECTUS

Ex Libris

DIGESTORUM & CODICIS.

Ad uſum Scholæ & Fori.

Accedunt

SINGULIS LEGIBUS SUÆ SUMMÆ

earum ſententiam brevi complexæ.

Operâ

D. JOANNIS DOMAT,

Qui eaſdem Leges methodo genuinâ diſpoſuit.

EDITIO SECUNDA, à mendis purgata.

AMSTELÆDAMI,
Ex Officina Wetsteniana.
cIↃ IↃ CCIII.

Digitized by Google

Digitized by Google

NOBILISSIMO AMPLISSIMO

SPECTATISSIMOQ. VIRO

JOANNI VAN DEN BEMPDEN,

JC. SENATORI ATQ. JUDICI

AMSTELAEDAMENSI

S. P. D.

HENRICUS WETSTENIUS.

QUI haud ita pridem, VIR AMPLISSIME, Leges civiles genuina methodo diſpoſitas Gallice evulgaverat acutiſſimus Domatus; idem & delectum hunc inſtituere ſuſtinuit, ex vaſtis illis Legum Rom. vo-

Digitized by Google

luminibus, quibus evolvendis atque ſeligendis vix hominis ætas ſufficit. Laborem hunc, plurimis expetitum, multis tentatum, nemini tamen expugnatum, evicit tandem ſagaciſſimi Auctoris induſtria; licet morte præventus prælo ſolutum non viderit. Editus fuit ante biennium, nitide ſatis, at parum diligenter, nec pro ut ſolebant olim typographi Pariſienſes. Deſiderabatur liber hiſce in oris nulli impetrabilis, quem ea de cauſſa denuo ſubdere prælo volui; præſertim quum ſtimulum adderent Viri horum ſtudiorum, tum & mei amantiſſimi. Ita tamen volui, ut prius ad Leges ipſas excuteretur. Incredibile dictu quantum errorum ſit ſublatum: idque curatum ſpero ſatis feliciter. De inſtituto atque methodo libri verba facere non eſt meum. Id egit Auctor ipſe ſequenti præfatione. Tu Vir Ampliſſime, hæc omnino rectius judicabis, cum terſiſſimo Tuo judicio nihil ſit limatius. Bonitatem enim ingenii Tui diuturno litterarum uſu excultam mirantur, & merito, cives Tui. Quin & indefeſſam, qua utebaris diligentiam, quum in ſcholis publicis Muſis operam dares, teſtati ſunt Viri graviſſimi ex Proceribus florentiſſimæ hujus Reipublicæ, qui tunc in eodem Tecum ſtadio decurrebant. Non ſufficiebant toti dies inextinguibili illi tuo ſtudiorum ardori, niſi & lucu-

bra-

brationes accederent; ita ut quotidie per ſexdecim integras horas libris incumberes. Quod ſi crebrius æmularentur exemplum primores juventutis noſtræ, quantam non temporum felicitatem exſpectaremus? Ex quo autem rei publicæ curandæ animum applicuiſti, partes Tibi demandatas obiviſti more Tuo, id eſt, cum egregia fidei, integritatis, ac diligentiæ laude. Merito itaque quem Illuſtribus celeberrimæ hujus Urbis Patribus a Secretis vidimus, Te nunc & Senatoribus graviſſimis adſcriptum ſuſpicimus, & inter Viros illos perſpicaciſſimos, qui in eadem hac Urbe juri dicundo præſunt, veneramur. Tantum vero abeſt, ut tuus ille amor, quo bonarum artium ſtudia complecteris, remittatur aut elangueſcat iſthac rei publicæ ac forenſis procuratione, ut potius creſcat indies, atque inſignis voluptatis, quam Tibi horæ ſubſicivæ in amœnioribus litteris poſitæ non poſſunt non parere, ſtimulis excitatus majus quotidie incrementum capiat. Neque hoc ſolum. Verum & faves impenſe omnibus qui audent aliquid in perpoliendis & in dias luminis auras, bono publico, proferendis ſapientiæ ſtudiis. In quibus & me voluiſti numerare, nullo meo merito, ſed benevolentia erga me Tua ſingulari adductus: cujus prolixa in me documenta pridem pro eximia Tua humanitate dediſti. Nonne igitur

quam maxime ingratus forem, ſi hæc talia ſilentio præterire in animum inducerem. Quin immo & meæ indolis & officii ratio poſtulat, ut merita in me Tua præ me feram, & eo nomine Tibi gratias publice agam. Utinam vero eæ eſſent ejuſmodi, ut Tuæ de me exſpectationi, cui me imparem ſentio, reſponderent. Nihil tamen unquam omittam, quo Tibi gratiſſimum teſter animum, Tuorumque in me beneficiorum inprimis ac perpetuo memorem. Itaque Tibi offero, VIR AMPLISSIME, hoc qualecunque eſt laboris mei ſpecimen, ut ſit pignus perpetuæ quam Tibi debeo obſervantiæ, pietatiſque ſempiternæ monumentum. Quod ſi placida illa Tua atque benigna fronte, qua ſoles reliqua mea, acceperis, id in præcipua felicitatis meæ parte jure merito collocabo. Vale. Dabam Amſtelædami Idibus Martiis CIƆ IƆ CCIII.

OPE-

Digitized by Google

OPERIS
ARGUMENTUM.

NOn is fuit laboris ſcopus, in hoc Delectu Legum, ut inter utiles utiliores tantùm, inter elegantes elegantiores quædam, inter omnes, ſolæ quæ ſingularis ſint notæ ſeligerentur: ſed id agere ſtudium fuit, ut ex omnibus quæ Digeſtorum & Codicis voluminibus continentur, is delectus erueretur, quo tota juris civilis ratio, noſtris legibus & moribus apta, conſtaret: reciſis quæ ſuperflua exundant, quæ inutilia impediunt, quæ repetita diſplicent, quæ à noſtro jure aliena, vel etiam ipſi adverſa, poſſint eſſe offendiculo.

Quænam exſpectetur hujuſce collectionis utilitas, ipſum operis propoſitum edocet. Hæc eſt, nempe ut qui ſtudioſus juris accedet, operæ parcat, & tempori, atque etiam ipſi tædio quod plurimos à ſtudio legum avertit, cùm aggreſſuri Digeſtorum & Codicis lectionem, immenſa deterrentur mole articulorum, quos innumeros volumen utrumque complectitur: ut vix pauciſſimis, quibus id unum curæ ſit, par operi ſtudium liceat impendere, quò nempe ſæpius & ſæpius evolutis utriuſque libri paginis, multis vigiliis, ſudore multo, utilia diſcernantur, ſegregentur, addiſcantur. Quamvis enim quæ præcipere quis velit, ſi cæteris conferantur quæ juvat

præ-

Digitized by Google

præterire, modica ferè cenſeri poſſint, non facilè tamen ſic elucent inter infinita quæ circumambiunt, ut obtutus & aciem diſquirentium à reliquis averſam ad ſe deflectant, ſed utriſque non impigrè perlectis, ſagaci diſquiſitione ſecernenda ſunt. Quotus verò quiſque eſt, qui non in hujuſcemodi ſtudio deficiat, & non magis ſibi conſultum velit, ut in promptu ad manum habeat eruta quæ ex Digeſtorum libris & Codicis eruenda ſint.

Deſiderabunt aliqui fortè quædam omiſſa, quæ ipſi non fuerant omiſſuri: contra verò, non probabunt alii quorundam delectum, quæ ipſi forent rejecturi. Quin imò, dicam, ſi pluribus is idem Legum *Delectus ſeorſim ſingulis commiſſus eſſet, ſeptuaginta forte, vel eruditiſſimis, nemo ſanè crediderit, eadem omnes probaturos, eadem improbaturos: ut idem & unum exurgat ſingulorum opus, imò nec ullus, qui vel tantulùm expertus ſit humanæ mentis in ſentiendo varietatem & judicando, arbitraturus eſt, vel unum & alterum tot inter ita conventuros, ut eadem uterque & admittant, & rejiciant. Addiderim, nec vel unum, qui diverſis temporibus idem acturus ſit, acturum idem: ut quæ ipſe primò reprobaverit, æquè ſemper omnia ſit reprobaturus: aut ſemper æquè probaturus probata ſemel.*

Si quid igitur, aut inutile quis æſtimet, quod inſertum viderit, aut utile quod omiſſum ſit: æqui boni-

que

Digitized by Google

que conſulat ſummam operis: & ipſe ſibi vel inſerat vel amputet quod libuerit.

De legum ordine hoc in delectu id advertendum, ipſam Digeſtorum ſeriem ſervatam eſſe. Non enim novum hic opus ſuſceptum datur, ſed ex ipſo veteri expreſſa quæ neceſſaria viſa ſunt, quæ utilia, ſublatis interſtitiis, quibus quæ ſelecta ſunt cæterorum interjectu diſſita ſejungebantur. Et Digeſtorum potius, quàm Codicis ordinem ſequi viſum eſt aptius ſtudio Legum: Digeſtorum enim libri tum prius editi, tum potiores omnium conſenſu ſunt habiti ſemper. Quapropter ne duo disjuncti delectus forent, Digeſtorum unus, unus Codicis, ad ipſum Digeſtorum ordinem Leges ex Codice decerptæ ſuis locis diſtributæ ſunt. Poterat quidem omnium ſumma in ordinem redigi lucidiorem, ut omnes leges ad ſuos titulos advocarentur, nihil peregrinum evagaretur, & ſub quoque titulo ſingulæ ſingulis cohærerent, qua ratione inter ſe invicem ſuapte natura ſunt coaptandæ. Poterat & ipſi titulorum varietati, ac numero tum brevitate, tum alio ſitu conſuli: pluribus ſcilicet titulis in pauciores coactis, & reddita cuique ſua ſerie, prout aut præcedere debent alter alterum, aut ſubſequi: verùm defuiſſent quæ artium omnium ordini, velut elementa, debent adeſſe ſemper: omnium ſcilicet de quibus agitur diviſiones, definitiones ac principia, quæ non habentur accuratè in libris

Digeſtorum & Codicis, erantque ſupplenda, quod non licuit delectum agenti, & legum ſententiis inhærenti religiosè: ne in ullo violaretur quæ legum antiquitati ac dignitati debetur obſervantia. Sed habebit ſuam hæc antiqua Digeſtorum ſeries utilitatem, ut neminem offendat alterius ordinis novitas ab eo diverſi, qui tot luſtrorum diuturnitate ſtabilitatem nactus eſt in ævum omne. Quin pleroſque juvat Digeſtorum & Codicis vetus ordo jam aſſuetos: & amant ferè ſinguli, qui ſtudiorum ſibi legem ſtatuunt, locos ſuo nutu varii varios deſtinare, quo referant quæ ſeligere, & memoriæ mandare velint. Hoc unum actum eſt quod omnibus ad eum ordinem concinnandum famuletur, quem ſibi quiſque elegerit, ut ſcilicet, ex indice copioſo ſingula quæ de ſingulis hîc habentur ad unum facilè liceat revocare ut libuerit.

Cæterùm paucis quædam monendi qui lecturi ſunt. Primùm *ſcilicet, non ſtrictiſſimè & ſcrupulosè id actum ſemper, ut quæcumque ad uſum verti poſſint, colligerentur: ſed ea ſolùm admiſſa ſunt quæ ſufficiant, omiſſis quæ vel idem repetunt, vel ex quibus non aliud extat, quàm quod luculenter ex iis innoteſcit quæ ſunt delecta.*

Secundùm *non omnino ſemper ſervatum in omnibus ſitum cujuſque legis. Quaſdam enim neceſſe fuit à propriis ſedibus aliò transferre, ut aliis affinibus adnecte-*

nectterentur, non ordinis cauſa, ſed ut invicem perſpicuitatem ſibi concilient, & quod in altera neceſſarium deſideratur per alteram accedat. Unde non continuò pronuntiandum omiſſam legem quòd in ſua ſede deſideretur, quæ aptiorem alibi ſortiri poſſit.

Tertiùm *non ſic omnino rejectas leges quæ juri noſtro non conveniunt, nihil ut allectum ſit quod alienum quicquam habeat à legibus noſtris. Nam omittere non licuit pleraque, ubi de ſervis, quorum nullus apud nos uſus, ſententiæ proferuntur, quæ ad alia referri poſſint: quod & in aliis paris fuit neceſſitatis.*

Quartùm *leges plurimas ideo adjectas, quòd vires habeant, ubi jus ſcriptum lex eſt: quamvis alibi non ſint in uſu. Veluti quæ heredum inſtitutionem ſpectant, & ſimiles quædam, quarum nullus eſt uſus apud eos qui propriis moribus pro lege utuntur.*

Quintùm, *prolixiorum quarundam Codicis legum ſententiam, & Novellarum, in brevius contractam: quod licere debuit, dum nihil aut immutetur, aut detrahatur ex mente legis, quam facilè poterit qui volet legere integram.*

Sextùm *cùm ſint plurimæ leges, quarum eadem eſt ſententia, electis, quæ rem exponant, aut etiam exemplis explanent luculentius, inter cæteras quæ idem præſtant aliquas interdum adnotari viſum eſt, quò remittantur qui voluerint eandem ſententiam pluribus firmare, aut etiam illuſtrare legum teſtimoniis.*

 Septi-

Digitized by Google

Septimùm *nihil ferè ex libris Inſtitutionum huc adſcitum eſſe: tum quòd omnia quæ Inſtitutionibus continentur ex ipſis Digeſtorum libris, aut Codicis deſumpta ſint; atque adeo non deſint in hoc delectu; tum quòd Inſtitutionum ignarus nemo huc acceſſurus ſit.*

Poſtremùm *hoc advertendum de ſummis ſeu periochis quæ ſingulis legibus appoſitæ ſunt, non eam eſſe rationem, ut moneant de quo in lege agatur: verùm id tentatum eſt, ut ipſam legis ſententiam ſummæ indicent, in eum ſcilicet uſum, ut qui jam leges perlegerint, ad memoriam brevi & facilè ſingula revocent, & interdum pro legibus ipſis periochas legum vicarias celerius & facilius tranſcurrant.*

IN-

Digitized by Google

INDEX TITULORUM.

LIBER PRIMUS.

Tit. I. De Juſtitia & Jure. Pag. 1
II. De origine Juris, & omnium Magiſtratuum, & ſucceſſione prudentium. 2
III. De Legibus Senatuſque Conſultis, & longa conſuetudine. 3
IV. De Conſtitutionibus Principum. 6
V. De ſtatu hominum. 8
VI. De his qui ſui vel alieni juris ſunt. 9
VII. De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur. 11
VIII. De diviſione rerum, & qualitate. 12
IX. De Senatoribus. 13
XI. De Officio Præfecti Prætorio. 15
XII. De Officio Præfecti urbi. ibid.
XIV. De Officio Prætorum. 16
XV. De Officio Præfecti vigilum. ibid.
XVI. De Officio Proconſulis & Legati. 17
XVIII. De Officio Præſidis. 18
XXI. De Officio ejus cui mandata eſt juriſdictio. 20
XXII. De Officio Adſeſſorum. 21

LIBER SECUNDUS.

I. De Juriſdictione. 21
III. Si quis jus dicenti non obtemperaverit. 23
IV. De in jus vocando. ibid.
V. Si quis in jus vocatus non ierit: ſive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit. ibid.
VII. Ne quis eum qui in jus vocatur vi eximat. 24
VIII. Qui ſatiſdare cogantur, vel jurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur. ibid.
X. De eo per quem factum erit quo minus quis in judicio ſiſtat. 25
Tit. XI. Si quis cautionibus in judicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperaverit. ibid.
XII. De feriis, & dilationibus, & diverſis temporibus. 26
XIII. De edendo. 27
XIV. De pactis. 28
XV. De Tranſactionibus. 33

LIBER TERTIUS.

I. De poſtulando. 37
II. De his qui notantur infamia. 38
III. De procuratoribus & defenſoribus. 39
IV. Quod cujuſque univerſitatis nomine, vel contra eam agatur. 40
V. De negotiis geſtis. 41

LIBER QUARTUS.

I. De in integrum reſtitutionibus. 46
II. Quod metus cauſa geſtum erit. 47
III. De dolo malo. 49
IV. De minoribus viginti quinque annis. 50
V. De capite minutis. 61
VI. Ex quibus cauſis majores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur. ibid.
VII. De alienatione judicii mutandi cauſa facta. 64
VIII. De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant. ib.
IX. Nautæ, caupones, ſtabularii, ut recepta reſtituant. 68

LIBER QUINTUS.

I. De judiciis & ubi quiſque agere, vel conveniri debeat. 70

Digitized by Google

TIT. II. De inofficioſo teſtamento. 73
III. De hereditatis petitione. 79
IV. Si pars hereditatis petatur. 82

LIBER SEXTUS.

I. De rei vindicatione. 83
II. De Publiciana in rem actione. 87
III. Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur. *ibid.*

LIBER SEPTIMUS.

I. De uſufructu & quemadmodum quis utatur fruatur. 88
II. De uſufructu adcreſcendo. 96
III. Quando dies uſusfructus legati cedat. *ibid.*
IV. Quibus modis uſusfructus vel uſus amittitur. 97
V. De uſufructu earum rerum quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur. 98
VI. Si uſusfructus petetur vel ad alium pertinere negetur. 99
VII. De operis ſervorum. *ibid.*
VIII. De uſu & habitatione. 100
IX. Uſufructuarius quemadmodum caveat. 102

LIBER OCTAVUS.

I. De ſervitutibus. 103
II. De ſervitutibus prædiorum urbanorum. 104
III. De ſervitutibus prædiorum ruſticorum. 106
IV. Communia prædiorum tam urbanorum quàm ruſticorum. 109
V. Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur. 111
VI. Quemadmodum ſervitutes amittuntur. 112

LIBER NONUS.

I. Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur. 115
II. Ad legem Aquiliam. 116
III. De his qui effuderint vel dejecerint. 119
IV. De noxalibus actionibus. 120

LIBER DECIMUS.

TIT. I. Finium regundorum. 121
II. Familiæ erciſcundæ. 122
III. Communi dividundo. 125
IV. Ad exhibendum. 128

LIBER UNDECIMUS.

I. De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus. 129
II. De quibus rebus ad eundem judicem eatur. 130
III. De ſervo corrupto. *ibid.*
IV. De fugitivis. *ibid.*
V. De aleatoribus. 131
VI. Si menſor falſum modum dixerit. *ibid.*
VII. De religioſis, & ſumptibus funerum: & ut funus ducere liceat. *ibid.*
VIII. De mortuo inferendo, & ſepulcro ædificando. 134

LIBER DUODECIMUS.

I. De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione. 135
II. De Jurejurando ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive judiciali. 138
IV. De condictione cauſa data cauſa non ſecuta. 141
V. De condictione ob turpem, vel injuſtam cauſam. *ibid.*
VI. De condictione indebiti. 142
VII. De condictione ſine cauſa. 145

LIBER TERTIUS DECIMUS.

I. De condictione furtiva. 146
III. De condictione triticaria. *ibid.*
IV. De eo quod certo loco dari oportet. *ibid.*
V. De pecunia conſtituta. 147
VI. Commodati vel contra. 148
VII. De pigneratitia actione, vel contra. 152

LIBER QUARTUS DECIMUS.

I. De exercitoria actione. 156

TIT. II. De lege Rhodia de jactu. 158
III. De inſtitoria actione. 161
IV. De tributoria actione. 163
V. Quod cum eo qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur. ibid.
VI. De Senatuſconſulto Macedoniano. 164

LIBER QUINTUS DECIMUS.

I. De peculio. 165
III. De in rem verſo. ibid.
IV. Quod juſſu. 166

LIBER SEXTUS DECIMUS.

I. Ad Senatuſconſultum Velleianum. 167
II. De compenſationibus. ibid.
III. Depoſiti vel contra. 169

LIBER SEPTIMUS DECIMUS.

I. Mandati vel contra. 173
II. Pro ſocio. 179

LIBER OCTAVUS DECIMUS.

I. De contrahenda emptione: & de pactis inter emptorem, & venditorem compoſitis: & quæ res venire non poſſunt. 189
II. De in diem addictione. 196
III. De Lege Commiſſoria. ibid.
IV. De hereditate, vel actione vendita. 197
V. De reſcindenda venditione, & quando liceat ab emptione diſcedere. 198
VI. De periculo, & commodo rei venditæ. 199
VII. De ſervis exportandis: vel ſi ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra. 201

LIBER NONUS DECIMUS.

I. De actionibus empti & venditi. 202
II. Locati conducti. 208
III. De æſtimatoria. 217
TIT. IV. De rerum permutatione. ibid.
V. De præſcriptis verbis. ibid.

LIBER VIGESIMUS.

I. De pignoribus & hypothecis: (&) qualiter ea contrahantur: & de pactis eorum. 218
II. In quibus cauſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur. 223
III. Quæ res pignori, vel hypothecæ datæ, obligari non poſſunt. 225
IV. Quæ potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt. 226
V. De diſtractione pignorum, & hypothecarum. 231
VI. Quibus modis pignus vel hypotheca ſolvitur. ibid.

LIBER VIGESIMUS PRIMUS.

I. De ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris. 234
II. De evictionibus, & duplæ ſtipulatione. 236

LIBER VIGESIMUS SECUNDUS.

I. De uſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſſionibus, & mora. 240
III. De probationibus, & præſumptionibus. 243
IV. De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum. 246
V. De teſtibus. 248
VI. De juris & facti ignorantia. 252

LIBER VIGESIMUS TERTIUS.

I. De Sponſalibus. 255
II. De ritu nuptiarum. ibid.
III. De jure dotium. 257
IV. De pactis dotalibus. 264
V. De fundo dotali. ibid.

LIBER VIGESIMUS QUARTUS.

I. De Donationibus inter virum & uxorem. 266

Digitized by Google

Tit.II. De divortiis & repudiis. 267
III. Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 268

LIBER VIGESIMUS QUINTUS.

I. De impenſis in res dotales factis. 271
II. De actione rerum amotarum. 273
III. De agnoſcendis & alendis libris, vel parentibus, vel patronis vel libertis. ibid.
IV. De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu. 275
VI. Si mulier ventris nomine in poſſeſſione, calumniæ cauſa, eſſe dicatur. ibid.

LIBER VIGESIMUS SEXTUS.

I. De Tutelis. 276
II. De teſtamentaria tutela. 278
IV. De legitimis Tutoribus. 279
V. De Tutoribus & Curatoribus datis ab his qui jus dandi habent: & qui & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt. ibid.
VII. De adminiſtratione & periculo Tutorum & Curatorum qui geſſerint vel non: & de agentibus, vel conveniendis vel uno vel pluribus. 280
VIII. De auctoritate & conſenſu Tutorum & Curatorum. 286
IX. Quando ex facto Tutoris, vel Curatoris minores agere, vel conveniri poſſunt. ibid.
X. De ſuſpectis Tutoribus & Curatoribus. 287

LIBER VIGESIMUS SEPTIMUS.

I. De excuſationibus. 288
II. Ubi pupillus educari, vel morari debeat: & de alimentis ei præſtandis. 292
III. De tutelæ & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione. 294
IV. De contraria tutelæ & utili actione. 295
Tit.V. De eo qui pro Tutore, prove Curatore negotia geſſit. 296
VI. Quod falſo Tutore auctore geſtum eſſe dicatur. 297
VII. De fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus Tutorum & Curatorum. ibid.
IX. De rebus eorum qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis. 298
X. De Curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis. 300

LIBER VIGESIMUS OCTAVUS.

I. Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant. 302
II. De liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis. 311
III. De injuſto, rupto, irrito, facto teſtamento. 314
IV. De his quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur. 315
V. De heredibus inſtituendis. 316
VI. De vulgari, & pupillari ſubſtitutione. 321
VII. De conditionibus inſtitutionum. 325
VIII. De jure deliberandi. 326

LIBER VIGESIMUS NONUS.

I. De teſtamento militis. 329
II. De acquirenda vel omittenda hereditate. 330
III. Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur. 336
IV. Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem. ibid.
V. De Senatuſconſulto Silaniano & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur. 338
VI. Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit. ibid.
VII. De jure codicillorum. 339

LI.

Digitized by Google

LIBER TRIGESIMUS.

TIT. I. De Legatis & Fideicommiſſis. *Liber primus.* 340

LIBER TRIGESIMUS PRIMUS.

I. De Legatis & Fideicommiſſis. *Liber ſecundus.* 352

LIBER TRIGESIMUS SECUNDUS.

I. De Legatis & Fideicommiſſis. *Liber tertius.* 359

LIBER TRIGESIMUS TERTIUS.

I. De annuis Legatis & Fideicommiſſis. 365
II. De uſu & uſufructu, (& reditu,) & habitatione, & operis per legatum, vel fideicommiſſum datis. 369
III. De ſervitute legata. 371
IV. De dote prælegata. *ibid.*
V. De optione vel electione legata. 372
VI. De tritico, vino, vel oleo legato. 373
VII. De inſtructo, vel inſtrumento legato. 374
VIII. De peculio legato. 375
IX. De penu legata. *ibid.*
X. De ſupellectile legata. 376

LIBER TRIGESIMUS QUARTUS.

I. De alimentis vel cibariis legatis. 377
II. De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis. 378
III. De liberatione legata. 379
IV. De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommiſſis. 381
V. De rebus dubiis. 382
VI. De his quæ pœnæ cauſa relinquuntur. 387
VII. De regula Catoniana. *ibid.*
VIII. De his quæ pro non ſcriptis habentur. 388
IX. De his quæ ut indignis auferuntur. 389

LIBER TRIGESIMUS QUINTUS.

TIT. I. De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur. 391
II. Ad legem Falcidiam. 398
III. Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicitur. 409

LIBER TRIGESIMUS SEXTUS.

I. Ad Senatuſconſultum Trebellianum. *ibid.*
II. Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat. 415
III. Ut legatorum ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſa caveatur. 419
IV. Ut in poſſeſſionem legatorum vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſa eſſe liceat. 420

LIBER TRIGESIMUS SEPTIMUS.

I. De bonorum poſſeſſionibus. 421
V. De legatis præſtandis, contra tabulas bonorum poſſeſſione petita. *ibid.*
VI. De collatione. 422
VII. De dotis collatione. 424
IX. De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus. *ibid.*
X. De Carboniano edicto. 426
XI. De bonorum poſſeſſionibus ſecundùm tabulas. 427
XIV. De jure patronatus. 428
XV. De obſequiis parentibus & patronis præſtandis. *ibid.*

LIBER TRIGESIMUS OCTAVUS.

I. De operis libertorum. 429
II. De bonis libertorum. *ibid.*
V. Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi. 430
VIII. Unde cognati. *ibid.*
X. De gradibus & affinibus, & nominibus eorum. 431
XVI. De ſuis & legitimis heredibus. *ibid.*
XVII. Ad Senatuſconſultum Tertullianum & Orphitianum. 434

Digitized by Google

Tit. IV. De muneribus, & honoribus. 596
V. De vacatione, & excuſatione muneri. 599
VI. De jure immunitatis. 601
VII. De legationibus. 603
VIII. De adminiſtratione rerum ad civitates pertinentium. *ibid.*
IX. De decretis ab ordine faciendis. 605
X. De operibus publicis. *ibid.*
XI. De nundinis. 606
Tit. XII. De pollicitationibus. *ibid.*
XIII. De extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe diceretur. *ibid.*
XIV. De proxeneticis 607
XV De cenſibus. 608
XVI. De verborum ſignificatione. 609
XVII. De diverſis regulis juris antiqui. 616

Erratum pag. 164. *in fine* §. IV. de condict. in deb. l. 9. *corrige*: l. 19.

LEGUM

LEGUM DELECTUS
EX LIBRIS
DIGESTORUM
ET CODICIS.

Ad uſum Scholæ & Fori.

DIGESTORUM
LIBER I.
TITULUS I.
De Juſtitia & Jure.

I. JUS eſt ars boni & æqui. l. 1. *Jus eſt ars boni & æqui.*
II. Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones: publicum, & privatum. Publicum jus eſt, quod ad ſtatum Reipublicæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem. Sunt enim quædam publicè utilia, quædam privatim. l. 1. §. 2. *Jus aut publicum, aut privatum.*

III. Privatum jus tripertitum eſt: collectum etenim eſt ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus. l. 1. §. 2. in f. *Jus privatum tripertitum eſt.*

IV. Hoc jus noſtrum conſtat aut ex ſcripto, aut ſine ſcripto: *Jus aliud ſcriptum alind non ſcriptum.*

Digitized by Google

ſcripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id eſt, legum aliæ quidem ſcriptæ, aliæ vero non ſcriptæ. l. 6. §. 1.

Jus civile eſt jus proprium cujuſque civitatis.

V. Omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. Nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit, id ipſius proprium civitatis eſt, vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis. l. 9.

Jus naturale quod ſemper æquum.

VI. Quod verò naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræquè cuſtoditur. d. l. 9. Quod ſemper æquum ac bonum eſt. l. 11.

Juſtitia, ſuum cuique tribuit.

VII. Juſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi. l. 10.

Tria juris præcepta.

VIII. Juris præcepta ſunt hæc: honeſtè vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere. d. l. 10. §. 1.

Juriſprudentia, juſti & injuſti ſcientia.

IX. Juriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia, juſti atque injuſti ſcientia. d. l. 10. §. 2.

Officium Magiſtratus, jus reddere.

X. Prætor quoque jus reddere dicitur, etiam cum iniquè decernit: relatione ſcilicet facta, non ad id quod ita Prætor fecit, ſed ad illud quod Prætorem facere convenit. l. 11. v. l. 65. §. 2. ff. ad Senat. Trebell.

TITULUS II.

De origine Juris, & omnium Magiſtratuum, & ſucceſſione prudentium.

Perfectum eſt quod ſuis partibus conſtat.

I. ID perfectum, quod ex omnibus ſuis partibus conſtat. Et certè cujuſque rei potiſſima pars, principium eſt. l. 1.

Neceſſaria legum interpretatio.

II. Legibus latis, cœpit, ut naturaliter evenire ſolet, ut interpretatio deſideraret prudentium auctoritate neceſſariam eſſe diſputationem fori. l. 2. §. 5.

Neceſſe Reipublicæ per unum conſuli.

III. Noviſſimè, ſicut ad pauciores juris conſtituendi via tranſiiſſe ipſis rebus dictantibus videbatur: per partes evenit, ut neceſſe eſſet reipublicæ per unum conſuli. d. l. 2. §. 11.

IV. Tur-

Digitized by Google

IV. Turpe eſſe Patricio, & nobili, & cauſas oranti, jus in quo verſaretur ignorare. d. l. 2. §. 43.

Jus ignorare turpe Patricio, & cauſas oranti.

TITULUS III.

De Legibus Senatuſque Conſultis, & longa conſuetudine.

I. LEx eſt commune præceptum, virorum prudentium conſultum: delictorum quæ ſpontè vel ignorantiâ contrahuntur coërcitio: communis reipublicæ ſponſio. l. 1. πόλεως συνθήκη κοινὴ, καθ᾽ ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει. id eſt, communis ſponſio civitatis, ad cujus præſcriptum omnes qui in ea republica ſunt, vitam inſtituere debent. l. 2.

Lex eſt commune præceptum.

II. Jura conſtitui oportet, ut dicit Theophraſtus in his quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον, id eſt, *ut plurimum*, accidunt, non quæ ἐκ παραλόγου, id eſt, *ex inopinato*. l. 3. l. 5. v. l. 10.

Leges de his quæ ut plurimum accidunt.

III. Legis virtus hæc eſt: imperare, vetare, permittere, punire. l. 7.

Lex imperat, vetat, permittit, punit.

IV. Jura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur. l. 8.

Jura non in ſingulas perſonas.

V. Neque leges, neque ſenatuſconſulta ita ſcribi poſſunt, ut omnes caſus, qui quandoque inciderint, comprehendantur: ſed ſufficit ea quæ plerúmque accidunt contineri. l. 10.

Neque in omnes caſus.

VI. Non poſſunt omnes articuli ſigillatim aut legibus, aut ſenatuſconſultis comprehendi: ſed cùm in aliqua cauſa ſententia eorum manifeſta eſt, is qui juriſdictioni præeſt, ad ſimilia procedere, atque ita jus dicere debet. l. 12.

Neque in ſingulos.

VII. Quoties lege aliquid, unum vel alterum introductum eſt, bona occaſio eſt, cætera quæ tendunt ad eamdem utilitatem, vel interpretatione, vel certè juriſdictione ſuppleri. l. 13. v. l. 27.

Ad ſimilia trahuntur.

VIII. Quod contra rationem juris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentias. l. 14.

Non ſunt exemplo quæ contra rationem juris recepta ſunt.

IX. In his quæ contra rationem juris conſtituta ſunt, non poſſumus ſequi regulam juris. l. 15.

In his quæ contra jus, regula deficit.

Digitized by Google

Jus ſingulare propter aliquam utilitatem.

X. Jus ſingulare eſt quod contra tenorem rationis, propter aliquam utilitatem, auctoritate conſtituentium introductum eſt. l. 16.

Scire leges eſt earum vim tenere.

XI. Scire leges non hoc eſt, verba earum tenere, ſed vim ac poteſtatem. l. 17.

Interpretandæ leges quò conſerventur.

XII. Benigniùs leges interpretandæ ſunt, quò voluntas earum conſervetur. l. 18.

Ambigua vox ex mente legis interpretanda.

XIII. In ambigua voce legis, ea potiùs accipienda eſt ſignificatio, quæ vitio caret: præſertim cùm etiam voluntas legis ex hoc colligi poſſit. l. 19.

Antiqua legis auctoritas.

XIV. Non omnium quæ à majoribus conſtituta ſunt, ratio reddi poteſt. l. 20.

Legi ſerviendum.

XV. Et ideò rationes eorum, quæ conſtituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his quæ certa ſunt, ſubvertuntur. l. 21.

Venia illicitum arguit.

XVI. Cum lex in præteritum quid indulget, in futurum vetat. l. 22.

Interpretatio certa non mutanda.

XVII. Minimè ſunt mutanda, quæ interpretationem certam ſemper habuerunt. l. 23.

Tota lex inſpicienda.

XVIII. Incivile eſt, niſi tota lege perſpecta, una aliqua particula ejus propoſita, judicare, vel reſpondere. l. 24.

Non vertendus in læſionem favor.

XIX. Nulla juris ratio, aut æquitatis benignitas patitur, ut quæ ſalubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipſorum commodum producamus ad ſeveritatem. l. 25.

Quod favore quorumdam conſtitutum eſt, quibuſdam caſibus ad læſionem eorum nolumus inventum videri. l. 6. C. de leg.

Lex prior ad poſteriorem trahitur; & poſterior ad priorem.

XX. Non eſt novum, ut priores leges ad poſteriores trahantur. l. 26.

Sed & poſteriores leges ad priores pertinent, niſi contrariæ ſint. l. 28.

Leges ad ſimilia pertinent.

XXI. Semper quaſi hoc legibus ineſſe credi oportet, ut ad eas quoque perſonas, & ad eas res pertinerent, quæ quandoque ſimiles erunt. l. 27. v. l. 13.

Aliud contra legem: aliud in fraudem legis.

XXII. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet: in fraudem verò, qui ſalvis verbis legis, ſententiam ejus circumvenit. l. 29.

XXIII.

Digitized by Google

XXIII. Fraus enim legi fit, ubi quod fieri noluit, fieri autem non vetuit, id fit: & quod diſtat dictum à ſententia, hoc diſtat fraus ab eo quod contra legem fit. l. 30.

In legem committit qui verbis ſerviens ſententiam circumvenit.

Non dubium eſt in leges committere eum, qui verba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem. Nec pœnas inſertas legibus evitabit qui ſe contra juris ſententiam, ſæva prærogativa verborum fraudulenter excuſat. l. 5. C. de legib.

Scripta legi ex conſuetudine ſupplendum, conſuetudini ex jure quo Roma utitur.

XXIV. De quibus cauſis ſcriptis legibus non utimur, id cuſtodire oportet, quod moribus & conſuetudine inductum eſt: & ſi qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum & conſequens ei eſt: ſi nec id quidem appareat, tunc jus quo urbs Roma utitur, ſervari oportet. l. 32.

Conſuetudo pro lege habetur.

XXV. Inveterata conſuetudo pro lege non immeritò cuſtoditur: & hoc eſt jus, quod dicitur moribus conſtitutum. l. 32. §. 1. v. l. 33.

Deſuetudine lex abrogatur.

XXVI. Rectiſſimè etiam illud receptum eſt, ut leges non ſolum ſuffragio legiſlatoris, ſed etiam tacito conſenſu omnium per deſuetudinem abrogentur. d. l. 32. in fin.

Conſuetudo firmatur ex rebus judicatis.

XXVII. Cùm de conſuetudine civitatis, vel provinciæ confidere quis videtur, primùm quidem illud explorandum arbitror, an etiam contradicto aliquando judicio conſuetudo firmata ſit. l. 34.

Præſes provinciæ probatis his quæ in oppido frequenter in eodem controverſiarum genere ſervata ſunt, cauſa cognita ſtatuit. Nam & conſuetudo præcedens, & ratio quæ conſuetudinem ſuaſit, cuſtodienda eſt. l. 1. C. quæ ſit longa conſuet.

Conſuetudo jus non ſcriptum.

XXVIII. Sed & ea quæ longa conſuetudine comprobata ſunt, ac per annos plurimos obſervata, velut tacita civium conventio, non minùs quam ea quæ ſcripta ſunt jura, ſervantur. l. 35. Imò magnæ auctoritatis hoc jus habetur, quod in tantum probatum eſt, ut non fuerit neceſſe ſcripto id comprehendere. l. 36.

Leges quoque ipſas antiquitùs probata & ſervata tenaciter conſuetudo imitatur. l. 3. C. quæ ſit long. conſuet.

Legum interpres conſuetudo.

XXIX. Si de interpretatione legis quæratur, in primis inſpiciendum eſt, quo jure civitas retrò in ejuſmodi caſibus uſa fuiſſet: optima enim legum interpres conſuetudo. l. 37.

Conſuetudo, & res judicata legem interpretantur.

XXX. Imperator noſter Severus reſcripſit, in ambiguitatibus quæ ex legibus proficiſcuntur, conſuetudinem, aut rerum perpetuò ſimiliter judicatarum auctoritatem, vim legis obtinere. l. 38.

Errore introducta non trahuntur ad conſequentias.

XXXI. Quod non ratione introductum, ſed errore primùm, deinde conſuetudine obtentum eſt, in aliis ſimilibus non obtinet. l. 39.

Attemperanda lege & ratione conſuetudo.

XXXII. Conſuetudinis uſuſque longævi non vilis auctoritas eſt. Verùm non uſque adeo ſui valitura momento, ut aut rationem vincat, aut legem. l. 2. C. quæ ſit longa conſuet.

Irritum eſt quidquid lege prohibente factum eſt.

XXXIII. Nullum pactum, nullam conventionem, nullum contractum inter eos videri volumus ſubſecutum, qui contrahunt, lege contrahere prohibente. l. 5. C. de legib.

Quæ lege fieri prohibentur, ſi fuerint facta, non ſolùm inutilia, ſed pro infectis etiam habeantur: licet Legiſlator fieri prohibuerit tantùm, nec ſpecialiter dixerit, inutile eſſe debere quod factum eſt. Sed etſi quid fuerit ſubſecutum ex eo, vel ob id, quod interdicente lege factum eſt, illud quoque caſſum atque inutile eſſe præcipimus. d. l. 5.

Leges in futurum.

XXXIV. Leges & conſtitutiones futuris certum eſt dare formam negotiis, non ad facta præterita revocari: niſi nominatim & de præterito tempore, & adhuc pendentibus negotiis cautum ſit. l. 7. C. de legib.

Debent leges omnibus patere.

XXXV. Leges ſacratiſſimæ, quæ conſtringunt hominum vitas, intelligi ab omnibus debent, ut univerſi præſcripto earum manifeſtius cognito, vel inhibita declinent, vel permiſſa ſectentur. l. 9. C. de legib.

TITULUS IV.

De Conſtitutionibus Principum.

Princeps legum conditor & interpres.

I. Quod Principi placuit, legis habet vigorem. l. 1.

Tam conditor quàm interpres legum ſolus Imperator. l. ult. in f. C. de legib.

Si enim in præſenti leges condere ſoli Imperatori conceſſum

ſum eſt, & leges interpretari ſolo dignum imperio eſſe oportet. d. l.

Cùm de novo jure, quod inveterato uſu non adhuc ſtabilitum eſt, dubitatio emergat, neceſſaria eſt tam ſuggeſtio judicantis, quàm ſententiæ principalis auctoritas. l. 11. C. eod.

Si quid in legibus latum fortaſſis obſcurius fuerit, oportet id ab imperatoria interpretatione pateſieri: duritiamque legum noſtræ humanitati incongruam emendari. l. 9. C. eod.

Inter æquitatem juſque interpoſitam interpretationem nobis ſolis & oportet & licet inſpicere. l. 1. C. eod.

II. Digna vox eſt majeſtate regnantis, legibus alligatum ſe principem profiteri. Adeo de auctoritate juris noſtra pendet auctoritas. Et revera majus imperio eſt, ſubmittere legibus principatum. Et oraculo præſentis edicti, quod nobis licere non patimur, aliis indicamus. l. 4. C. eod.

Princeps legibus vivit.

Licèt lex imperii ſolennibus juris Imperatorem ſolverit, nihil tamen tam proprium eſt imperii, quàm legibus vivere. l. 3. C. de teſtam.

III. Planè ex conſtitutionibus quædam ſunt perſonales, nec ad exemplum trahuntur. Nam quod princeps alicui ob merita indulſit, vel ſi quam pœnam irrogavit, vel ſi cui ſine exemplo ſubvenit, perſonam non egreditur. l. 1. §. 2.

Privilegia non ſunt exemplo.

Quæ princeps certis perſonis conceſſit, cæteris exemplo non ſunt. l. 2. C. de legib. l. 3. in f. c. eod.

IV. In rebus novis conſtituendis evidens eſſe utilitas debet, ut recedatur ab eo jure, quod diu æquum viſum eſt. l. 2.

Leges non facilè mutandæ.

V. Beneficium imperatoris, quod à divina ſcilicet ejus indulgentia proficiſcitur, quàm pleniſſimè interpretari debemus. l. 3

Beneficia Principis pleniſſimè interpretanda.

VI. Quod Princeps inter privatos cognoſcens judicaverit, ad ſimilia trahendum. l. ult. C. de legib.

Judicium Principis ad ſimilia trahendum.

VII. In reſcriptis Principum ad privatorum preces ea ſemper ineſſe debet conditio, ſi preces veritate nitantur. l. 7. C. de diverſ. reſcr. & Pragm. Sanct.

In reſcriptis hoc ineſſe debet ſi preces veritate nitantur.

Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρώτεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν,

Leges poſteriores prioribus potiores.

id

id eſt, conſtitutiones tempore poſteriores, potiores ſunt his quæ ipſas præceſſerunt. l. ult.

TITULUS V.

De Statu Hominum.

In omni jure habenda ratio perſonarum, rerum, actionum.

I. OMNE jus quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones. l. 1.

Omnes aut liberi, aut ſervi.

II. Summa de jure perſonarum diviſio hæc eſt, quòd omnes homines aut liberi ſunt, aut ſervi. l. 3.

Libertas eſt jus faciendi quod velis, ſi poſſis, & liceat.

III. Libertas eſt naturalis facultas ejus quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi, aut jure prohibetur. l. 4.

In ſervitute eſt qui alieno dominio ſubjacet.

IV. Servitus eſt conſtitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur. l. 4. §. 1.

Ingenuus eſt qui ex matre quoquo tempore prægnationis libera naſcitur.

V. Ingenui ſunt, qui ex matre libera nati ſunt. Sufficit enim liberam fuiſſe eo tempore quo naſcitur, licet ancilla concepit: & è contrario ſi libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui naſcitur, liberum naſci, quia non debet calamitas matris nocere ei qui in ventre eſt. Ex hoc quæſitum eſt, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſteà facta, aut expulſa civitate, pepererit, liberum, an ſervum pariat? tamen rectiùs probatum eſt liberum naſci, & ſufficere ei qui in ventre eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe. l. 5. §. 2. & 3. v. l. 18. l. 7. §. 1. ff. de Senat.

Libertini ſunt ex ſervitute manumiſſi.

VI. Libertini ſunt, qui ex juſta ſervitute manumiſſi ſunt. l. 6.

Partus pro nato habetur ſi ejus interſit.

VII. Qui in utero eſt, perinde ac ſi in rebus humanis eſſet, cuſtoditur, quoties de commodis ipſius partus quæritur: quanquàm alii, antequam naſcatur, nequaquàm proſit. l. 7.

Inſtrumento malè concepto ſtatus non læditur.

VIII. Imperator Titus Antoninus reſcripſit, non lædi ſtatum liberorum, ob tenorem inſtrumenti malè concepti. l. 8.

Conditio fœminarum in multis deterior.

IX. In multis juris noſtri articulis, deterior eſt conditio fœminarum, quam maſculorum. l. 9.

X. Quæ-

Digitized by Google

X. Quæritur, hermaphroditum cui comparamus? & magis puto ejus ſexus æſtimandum, qui in eo prævalet. l. 10.

In hermaphroditis ſpectandus ſexus qui prævalet.

XI. Septimo menſe naſci perfectum partum, jam receptum eſt, propter auctoritatem doctiſſimi viri Hippocratis: & ideò credendum eſt, eum qui ex juſtis nuptiis ſeptimo menſe natus eſt, juſtum filium eſſe. l. 12.

Septimeſtris partus perfectus eſt.

XII. Non ſunt liberi, qui contra formam humani generis, converſo more procreantur: veluti ſi mulier monſtroſum aliquid, aut prodigioſum enixa ſit. Partus autem qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus, & ideò inter liberos connumerabitur. l. 14.

Monſtroſa pro liberis non habentur.

XIII. In orbe Romano qui ſunt, ex conſtitutione Imperatoris Antonini, cives Romani effecti ſunt. l. 17.

Cives Romani cenſentur qui ſunt in orbe Romano.

XIV. Imperator Adrianus Publicio Marcello reſcripſit, liberam, quæ prægnans ultimo ſupplicio damnata eſt, liberum parere; & ſolitum eſſe ſervari eam, dum partum ederet. l. 18.

Prægnans ultimo ſupplicio non afficitur donec pepererit, & liberum parit.

XV. Cùm legitimæ nuptiæ factæ ſint, patrem liberi ſequuntur. l. 19.

Natus ex legitimis nuptiis patrem ſequitur.

XVI. Qui furere cœpit; & ſtatum, & dignitatem in qua fuit, & magiſtratum, & poteſtatem videtur retinere: ſicut rei ſuæ dominium retinet. l. 20.

Dementia ſtatum non mutat.

XVII. Vulgò concepti dicuntur, qui patrem demonſtrare non poſſunt; vel qui poſſunt quidem, ſed eum habent, quem habere non licet: qui & ſpurii appellantur παρὰ τὴν σπορὰν, id eſt, à ſatione. l. 23.

Vulgo concepti ſunt qui patrem habent aut incertum, aut non ex lege.

XVIII. Res judicata pro veritate accipitur. l. 25.

Judicatum pro vero habetur.

XIX. Qui in utero ſunt, in toto penè jure civili intelliguntur in rerum natura eſſe: nam & legitimæ hæreditates his reſtituuntur. l. 26.

In rerum natura eſt, qui eſt in utero.

TITULUS VI.

De his qui ſui, vel alieni juris ſunt.

I. DE jure perſonarum alia diviſio ſequitur: quòd quædam perſonæ ſui juris ſunt, quædam alieno juri ſub-

Quidam ſui juris, quidam alieno juri ſubjecti.

ſubjectæ ſunt. Videamus itaque de his quæ alieno juri ſubjectæ ſunt. Nam ſi cognoverimus quæ iſtæ perſonæ ſunt, ſimul intelligemus quæ ſui juris ſunt. l. 1.

In poteſtate ſunt ſervi dominorum.

II. Igitur in poteſtate ſunt ſervi dominorum. l. 1. §. 1.

In poteſtate ſunt liberi parentum.

III. Item in poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreavimus. l. 3.

Patresfamilias ſunt qui ſui juris ſunt: filiifamilias qui ſub patria poteſtate.

IV. Quidam ſunt patresfamiliarum, alii filiifamiliarum: quædam matresfamiliarum, quædam filiæfamiliarum. *Patresfamiliarum* ſunt, qui ſunt ſuæ poteſtatis; ſive puberes, ſive impuberes: ſimili modo *matresfamiliarum. Filiifamiliarum* & *filiæ*, quæ ſunt in aliena poteſtate. Nam qui ex me & uxore mea naſcitur, in mea poteſtate eſt: item qui ex filio meo & uxore ejus naſcitur, id eſt, nepos meus & neptis; æquè in mea ſunt poteſtate: & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. l. 4.

Avo mortuo nepotes recidunt in filii poteſtatem.

V. Nepotes ex filio, mortuo avo, recidere ſolent in filii poteſtatem, hoc eſt patris ſui. Simili modo & pronepotes, & deinceps, vel in filii poteſtatem, ſi vivit & in familia manſit, vel in ejus parentis, qui ante eos in poteſtate eſt. l. 5.

Maritus non ſemper ideo pater.

VI. Filium eum definimus, qui ex viro & uxore ejus naſcitur. Sed ſi fingamus abfuiſſe maritum, verbi gratia per decennium, reverſum anniculum inveniſſe in domo ſua; placet nobis Juliani ſententia, hunc non eſſe mariti filium. Non tamen ferendum Julianus ait, eum qui cum uxore ſua aſſiduè moratus, nolit filium agnoſcere, quaſi non ſuum. Sed mihi videtur, quod & Scævola probat, ſi conſtet maritum aliquandiu cum uxore non concubuiſſe, infirmitate interveniente, vel alia cauſa; vel ſi ea valetudine paterfamilias fuit, ut generare non poſſit, hunc qui in domo natus eſt, licet vicinis ſcientibus, filium non eſſe. l. 6.

Damnato filio ejus loco nepos ſuccedit.

VII. Si qua pœna pater fuerit affectus, ut vel civitatem amittat, vel ſervus pœnæ efficiatur; ſine dubio nepos filii loco ſuccedit. l. 7.

Furor non ſolvit matrimonium nec patriam poteſtatem.

VIII. Patre furioſo liberi nihilominùs in patris ſui poteſtate ſunt. Idem & in omnibus eſt parentibus, qui habent liberos in poteſtate. Nam cum jus poteſtatis moribus ſit receptum, nec poſſit deſinere quis habere in poteſtate,

Digitized by Google

tate, niſi exierint liberi, quibus caſibus ſolent, nequaquàm dubitandum eſt remanere eos in poteſtate. Quare non ſolùm eos liberos in poteſtate habebit, quos ante furorem genuit; verum & ſi qui ante furorem concepti, in furore editi ſunt. Sed & ſi in furore agente eo, uxor concipiat, videndum an in ejus poteſtate naſcatur filius? Nam furioſus licet uxorem ducere non poſſit, retinere tamen matrimonium poteſt. Quod cùm ita ſe habeat, in poteſtate filium habebit. Proinde & ſi furioſa ſit uxor, ex ea antè conceptus in poteſtate naſcetur: ſed & in furore ejus conceptus ab eo qui non furebat, ſine dubio in poteſtate naſcetur: quia retinetur matrimonium. Sed & ſi ambo in furore agant, & uxor & maritus, & tunc concipiat, partus in poteſtate patris naſcetur, quaſi voluntatis reliquiis in furioſis manentibus: nam cùm conſiſtat matrimonium altero furente, conſiſtet & utroque. Adeo autem retinet jus poteſtatis pater furioſus, ut & acquiratur illi commodum ejus quod filius acquiſivit. l. 8.

IX. Filiusfamilias in publicis cauſis loco patrisfamilias habetur: veluti ut magiſtratum gerat, ut tutor detur. l. 9.

Filiusfamilias in publicis cauſis pro patrefamilias habetur.

X. Si judex nutriri vel ali oportere pronuntiaverit, dicendum eſt, de veritate quærendum, filius ſit an non: neque enim alimentorum cauſa veritati facit præjudicium. l. 10.

Alimentorum cauſa non facit præjudicium veritati.

XI. Inviti filii naturales, vel emancipati, non rediguntur in patriam poteſtatem. l. ult.

Emancipati non rediguntur inviti in patriam poteſtatem.

TITULUS VII.

De Adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur.

I. POst mortem filiæ ſuæ, quæ, ut materfamilias, quaſi emancipata vixerat, & teſtamento ſcriptis heredibus

Pro emancipato habetur qui ut emancipatus vixit.

bus deceſſit, adverſus factum ſuum, quaſi non jure eam nec præſentibus teſtibus emancipaſſet, pater movere controverſiam prohibetur. l. 25.

Poteſt avus vel ſolum filium, vel ſolum nepotem, vel utrumque emancipare.

II. Liberum arbitrium eſt ei, qui filium & ex eo nepotem in poteſtate habebit, filium quidem poteſtate demittere, nepotem verò in poteſtate retinere: vel ex diverſo, filium quidem in poteſtate retinere, nepotem verò manumittere: vel omnes ſui juris efficere. Eadem & de pronepote dicta eſſe intelligimus. l. 28.

Filius invito patre non liberatur ab ejus poteſtate.

III. Non poteſt filius, qui eſt in poteſtate patris, ullo modo compellere eum, ne ſit in poteſtate. l. 31.

Plena pubertas annis octodecim.

IV. Plena pubertas, id eſt decem & octo anni. l. 40. §. 1.

TITULUS VIII.

De Diviſione Rerum, & qualitate.

Alia res divini juris, alia humani.

I. SUMMA rerum diviſio in duos articulos deducitur. Nam aliæ ſunt divini juris, aliæ humani. Divini juris ſunt, veluti res ſacræ. l. 1.

Res humani juris aut publicæ ſunt, aut privatæ.

II. Hæ autem res, quæ humani juris ſunt, aut publicæ ſunt, aut privatæ. Quæ publicæ ſunt, nullius in bonis eſſe creduntur: ipſius enim univerſitatis eſſe creduntur. Privatæ autem ſunt, quæ ſingulorum ſunt. d. l. 1. v. V. Tit. de acq. rer. domin.

Quædam res corporales, quædam incorporales.

III. Quædam præterea res corporales ſunt, quædam incorporales. Corporales hæ ſunt, quæ tangi poſſunt, veluti fundus, homo, veſtis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles. Incorporales ſunt, quæ tangi non poſſunt: qualia ſunt ea, quæ in jure conſiſtunt: ſicut hereditas, uſusfructus, obligationes quoquo modo contractæ. Nec ad rem pertinet, quòd in hereditate res corporales continentur: nam & fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales ſunt: & id quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale eſt: veluti fundus, homo, pecunia: nam ipſum jus ſucceſſionis, & ipſum jus utendi fruendi, & ipſum jus obligationis incorporale eſt. Eodem

numero

Digitized by Google

numero ſunt & jura prædiorum urbanorum, & ruſticorum: quæ etiam ſervitutes vocantur. l. 1. §. 1.

IV. Quædam naturali jure communia ſunt omnium, quædam univerſitatis, quædam nullius, pleraque ſingulorum: quæ variis ex cauſis cuique acquiruntur. l. 2.

Quædam communia omnium, quædam univerſitatis, quædam nullius, quædam ſingulorum.

V. Et quidem naturali jure omnium communia ſunt illa: aër, aqua profluens, & mare; & per hoc littora maris. l. 2. §. 1.

Communia omnium aër, aqua profluens, mare.

Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur. l. 4.

VI. Item lapilli, gemmæ, cæteraque, quæ in littore invenimus, jure naturali noſtra ſtatim fiunt. l. 3.

Occupantis fiunt lapilli, gemmæ in littore inventa.

VII. Flumina penè omnia, & portus, publica ſunt. l. 4. §. 1.

Communia omnium flumina, portus, ripa.

Riparum uſus publicus eſt jure gentium, ſicut ipſius fluminis. Itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia ſiccare, & ex mare reducere, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum eſt, ſicuti per ipſum flumen navigare. l. 5.

VIII. Univerſitatis ſunt, non ſingulorum, veluti quæ in civitatibus ſunt theatra, & ſtadia, & ſimilia, & ſi qua alia ſunt communia civitatum. Ideòque nec ſervus communis civitatis, ſingulorum pro parte intelligitur, ſed univerſitatis. l. 6. §. 1.

Univerſitatis ſunt ſtadia, theatra, & ſimilia.

Non eſt ſingulorum quod eſt univerſitatis.

TITULUS IX.

De Senatoribus.

I. Consulari fœminæ utique præferendum Conſularem virum nemo ambigit, ſed vir Præfectorius an Conſulari fœminæ præferatur, videndum? Putem præferri: quia major dignitas eſt in ſexu virili. l. 1.

Dignitas major in ſexu virili.

II. Conſulares fœminas dicimus Conſularium uxores: adjicit Saturninus, etiam matres, quod nec uſquam relatum eſt, nec unquam receptum. l. 1. §. 1.

Viri dignitatem uxor obtinet, non mater filii.

III. Qui indignus eſt inferiori ordine, indignior eſt ſuperiore. l. 4.

Indignus inferiori ordine ad ſuperiorem non admittitur.

Digitized by Google

Senatoris filius cenſetur etiam natus ante dignitatem.

IV. Senatoris filium accipere debemus, *ſive* jam in Senatoria dignitate conſtitutus eum ſuſceperit, *ſive* ante dignitatem Senatoriam. l. 5. v. l. 2. §. 2. ff. de decur. & fil. eor.

Labeo ſcribit, etiam eum qui poſt mortem patris Senatoris natus ſit, quaſi Senatoris filium eſſe. l. 7. §. 1.

Conceptus patre à Senatu moto non eſt Senatoris filius. Aliud ſi ante conceptus, patre moto natus ſit.

V. Sed eum qui poſteà quàm pater ejus Senatu motus eſt, concipitur & naſcitur, Proculus & Pegaſus opinantur non eſſe quaſi Senatoris filium: quorum ſententia vera eſt. l. 7. §. 1. v. l. 2. §. 3. ff. de decur. & fil. eor.

Si quis conceptus quidem ſit, antequàm pater ejus Senatu moveatur, natus autem poſt patris amiſſam dignitatem, magis eſt, ut quaſi Senatoris filius intelligatur. d. §. 1. v. d. l. 2. §. 3. de decur.

Avi dignitas nepoti prodeſt poſt caſum patris.

VI. Si quis & patrem & avum habuerit Senatorem, & quaſi filius & quaſi nepos Senatoris intelligitur. Sed ſi pater amiſerit dignitatem ante conceptionem hujus, quæri poterit, an quamvis quaſi Senatoris filius non intelligatur, quaſi nepos tamen intelligi debeat? Et magis eſt, ut debeat: ut avi potiùs ei dignitas proſit, quàm obſit caſus patris. l. 7. §. 2.

Fœmina dignitas à marito, filia à patre.

VII. Fœminæ nuptæ clariſſimis perſonis, clariſſimarum perſonarum appellatione continentur. Clariſſimarum fœminarum nomine, Senatorum filiæ, niſi quæ viros clariſſimos ſortitæ ſunt, non habentur. Fœminis enim dignitatem clariſſimarum mariti tribuunt; parentes verò donec plebeii nuptiis fuerint copulatæ. Tamdiu igitur clariſſima fœmina erit, quamdiu Senatori nupta eſt, vel clariſſimo: aut ſeparata ab eo, alii inferioris dignitatis non nupſit. l. 8.

Mulieres honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, & forum ex eorum perſona ſtatuimus. Sin autem minoris ordinis virum poſtea ſortitæ fuerint, priore dignitate privatæ, poſterioris mariti ſequentur conditionem: & domicilium mutamus. l. ult. C. de inc. l. 13. C. de dignit. l. ult. §. 3. ff. ad munic.

Caſus patris non aufert dignitatem à patre quæſitam.

VIII. Quæſita dignitas liberis, propter caſum patris remoti à Senatu, auferenda non eſt. l. 9.

Liberi Senatorum

IX. Liberos Senatorum accipere debemus, non tantùm Sena-

Senatorum filios, verùm omnes qui geniti ex ipſis, exve liberis eorum dicantur. l. 10. *cenſentur & nepotes.*

X. Si ex filia Senatoris natus ſit, ſpectare debemus patris ejus conditionem. d. l. 10. in fin. *Dignitas non à matre.*

XI. Senatores licet in urbe domicilium habere videantur, tamen & ibi unde oriundi ſunt, habere domicilium intelliguntur: quia dignitas, domicilii adjectionem potiùs dediſſe, quàm permutaſſe videtur. l. 11. v. l. 2. C. ubi Senat. l. 23. ff. ad munic. *Dignitas adjicit, non mutat domicilium.*

XII. Nuptæ priùs Conſulari viro impetrare ſolent à principe, quamvis perrarò, ut nuptæ iterum minoris dignitatis viro, nihilominùs in Conſulari maneant dignitate: ut ſcio Antoninum Auguſtum Juliæ Mamææ conſobrinæ ſuæ indulſiſſe. l. ult. *Prior dignitas fœmina à principe ſervata.*

TITULUS XI.

De Officio Præfecti Prætorio.

I. Data plenior licentia Præfectis Prætorio ad diſciplinæ publicæ emendationem. l. unica. *Plenior auctoritas ad publicam diſciplinam.*

II. Appellandi à Præfectis Prætorio facultas interdicta eſt. Credidit enim Princeps, eos qui ob ſingularem induſtriam, explorata eorum fide, & gravitate, ad ejus officii magnitudinem adhibentur, non aliter judicaturos eſſe, pro ſapientia ac luce dignitatis ſuæ, quam ipſe foret judicaturus. d. l. un. §. 1. *A quibuſdam Magiſtratibus non appellatur.*

TITULUS XII.

De Officio Præfecti Urbi.

I. Cura carnis omnis, ut juſto pretio præbeatur, ad curam Præfecturæ pertinet. l. 1. §. 11. *Cura carnis ad Magiſtratum pertinet.*

II. Et urbe interdicere Præfectus urbi, & qua alia ſolitarum regionum poteſt, & negotiatione, & profeſſione, & advo- *Interdicere poteſt Magiſtratus regione,*

negotiatione, profeſſione. advocationibus, & foro, & ad tempus, & in perpetuum. l. 1. §. 13.

TITULUS XIV.

De Officio Prætorum.

Decreta ab eo qui, ſervus cùm eſſet, Præturam geſſit, non revocantur.

I. BARBARIUS Philippus, cùm ſervus fugitivus eſſet, Romæ Præturam petiit, & Prætor deſignatus eſt: ſed nihil ei ſervitutem obſtitiſſe, ait Pomponius, quaſi Prætor non fuerit. Atqui verum eſt, Prætura eum functum, & tamen videamus, ſi ſervus quamdiu latuit, dignitate Prætoriâ functus ſit, quid dicemus? quæ edixit, quæ decrevit, nullius fore momenti? an fore, propter utilitatem eorum qui apud eum egerunt vel lege, vel quo alio jure? Et verum puto, nihil eorum reprobari; hoc enim humanius eſt. l. 3. v. l. 3. ff. de Senat. Maced.

TITULUS XV.

De Officio Præfecti vigilum.

Summa Reipublicæ cura apud Principem.

I. SALUTEM reipublicæ tueri, nulli magis credidit Auguſtus convenire, nec alium ſufficere ei rei, quàm Cæſarem. l. 3.

Famoſiores rei certis Magiſtratibus remittuntur.

II. Cognoſcit Præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus, raptoribus, receptatoribus: niſi ſi qua tam atrox, tamque famoſa perſona ſit, ut Præfecto urbi remittatur. l. 3. §. 1.

Incendia vix ſine culpa.

III. Plerúmque incendia culpâ fiunt inhabitantium. l. 3. §. 1. v. l. 11. ff. de per. & comm. rei vend. V. d. l. 3. §. 4. & l. ult. h. t.

TI-

Digitized by Google

TITULUS XVI.

De Officio Proconſulis & Legati.

I. PROCONSUL ubique quidem Proconſularia inſignia habet ſtatim atque urbem egreſſus eſt. Poteſtatem autem non exercet, niſi in ea Provincia ſola, quæ ei decreta eſt. l. 1.

Magiſtratus extra fines poteſtatem non exercet: licet utatur inſignibus.

II. Omnes Proconſules ſtatim quàm urbem egreſſi fuerint, habent juriſdictionem: ſed non contentioſam, ſed voluntariam. l. 2.

Duplex juriſdictio, contentioſa & voluntaria.

III. Proficiſci Proconſulem meliùs quidem eſt ſine uxore, ſed & cum uxore poteſt: dum modò ſciat Senatum, Cotta & Meſſala Conſulibus, cenſuiſſe, futurum, ut *ſi quid uxores eorum qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint, ab ipſis ratio, & vindicta exigatur.* l. 4. §. 2.

Tenetur Proconſul de uxoris delicto quam ſecum adducit.

IV. Circa advocatos patientem eſſe Proconſulem oportet, ſed cum ingenio, ne contemptibilis videatur: nec adeò diſſimulare, ſi quos cauſarum concinnatores, vel redemptores deprehendat; eoſque ſolos pati poſtulare, quibus per edictum ejus poſtulare permittitur. l. 9. §. 2.

Magiſtratus circa advocatos debet eſſe gravis, & patiens cum ingenio.

V. Obſervare item eum oportet, ut ſit ordo aliquis poſtulationum; ſcilicet ut omnium deſideria audiantur: ne fortè, dum honori poſtulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres deſideria ſua non proferant, qui aut omnino non adhibuerunt, aut minùs frequentes, neque in aliqua dignitate poſitos advocatos ſibi proſpexerunt. l. 9. §. 4.

Omnium deſideria debet audire.

VI. Advocatos quoque petentibus debebit indulgere, plerumque fœminis, vel pupillis, vel aliis debilibus: vel his qui ſuæ mentis non ſunt, ſi quis eis petat, vel ſi nemo ſit qui petat, ultrò eis dare debebit. Sed ſi quis per potentiam adverſarii non invenire ſe advocatum dicat, æquè oportebit ei advocatum dare. Cæterùm opprimi aliquem per adverſarii ſui potentiam non oportet: hoc enim etiam ad invidiam ejus qui Provinciæ præeſt, ſpectat, ſi quis tam impotenter ſe gerat, ut omnes metuant adverſus eum advocationem ſuſcipere. l. 9. §. 5.

Advocatos dare non habentibus.

Jus dicit uſque in adventum ſucceſſoris.

VII. Meminiſſe oportebit, uſque ad adventum ſucceſſoris omnia debere Proconſulem agere, cum ſit unus Proconſulatus, & utilitas Provinciæ exigat eſſe aliquem, per quem negotia ſua Provinciales explicent. Ergo in adventum ſucceſſoris debet jus dicere. l. 10.

TITULUS XVIII.

De Officio Præſidis.

Malis hominibus purganda Provincia.

I. CURET is qui Provinciæ præeſt, malis hominibus Provinciam purgare: nec diſtinguitur unde ſint. l. 3. in f.

Vim, exactiones, & omne illicitum prohibeat Magiſtratus.

II. Illicitas exactiones, & violentia factas, & extortas metu venditiones, & cautiones, vel ſine pretii numeratione prohibeat Præſes Provinciæ. Item ne quis iniquum lucrum, aut damnum ſentiat, Præſes Provinciæ provideat. l. 6. Ne potentiores viri humiliores injuriis afficiant, neve defenſores eorum calumnioſis criminibus inſectentur innocentes, ad religionem Præſidis Provinciæ pertinet. d. l. §. 2. Illicita miniſteria, ſub prætextu adjuvantium militares viros, ad concutiendos homines procedentia prohibere, & deprehenſa coërcere, Præſes Provinciæ curet, & ſub ſpecie tributorum illicitas exactiones fieri prohibeat. d. l 6. §. 3. Neque licita negotiatione aliquos prohiberi, neque prohibita exerceri, neque innocentibus pœnas irrogari, ad ſollicitudinem ſuam Præſes Provinciæ revocet. d. l. §. 4.

Error non nocet veritati: cui ſemper ſtandum.

III. Veritas rerum erroribus geſtarum non vitiatur. Et ideò Præſes Provinciæ id ſequatur, quod convenit eum, ex fide eorum quæ probabuntur. l. 6 §. 1.

Non impunè delinquit medicus.

IV. Sicuti medico imputari eventus mortalitatis non debet, ita quod per imperitiam commiſit, imputari ei debet: prætextu humanæ fragilitatis delictum decipientis in periculo homines innoxium eſſe non debet. l. 6. §. 7.

Mulcta moderatio.

V. Præſes Provinciæ, ſi mulctam quam irrogavit, ex præſentibus facultatibus eorum quibus eam dixit, redigi non poſſe deprehenderit, neceſſitatem ſolutionis moderetur, repre-

prehenſa exactorum illicita avaritia. l. 6. §. 9.

VI. Remiſſa propter inopiam mulcta à Provincias regentibus exigi non debet. d. l. 6. in fin. *Mulcta remiſſio.*

VII. Præſes Provinciæ, inſpectis ædificiis, dominos eorum, cauſa cognita, reficere ea compellat: & adverſus detrectantes, competenti remedio, deformitati auxilium ferat. l. 7. *Ædificiorum cura ne deformentur.*

VIII. Non tam ſpectandum eſt quid Romæ factum eſt, quàm quid fieri debeat. l. 12. *Non tam exemplis quam jure judicandum.*

IX. Congruit bono & gravi Præſidi, curare ut pacata atque quieta Provincia ſit, quam regit: quod non difficile obtinebit, ſi ſollicitè agat, ut malis hominibus Provincia careat: eoſque conquirat. Nam & ſacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet, & prout quiſque deliquerit, in eum animadvertere: receptoreſque eorum coërcere, ſine quibus latro latere diutius non poteſt. l. 13. *Malorum hominum coërcitio.*

X. Furioſis, ſi non poſſint per neceſſarios contineri, eo remedio per Præſidem obviàm eundum eſt, ſcilicet, ut carcere contineantur, & ita Divus Pius reſcripſit. l. 13. §. 1. *Furioſi etiam carcere continendi.*

XI. Divus Marcus, & Commodus Scapulæ Tertyllo reſcripſerunt, in hæc verba: Si tibi liquidò compertum eſt, Ælium Priſcum in eo furore eſſe, ut continua mentis alienatione, omni intellectu careat; nec ſubeſt ulla ſuſpicio, matrem ab eo ſimulatione dementiæ occiſam; potes de modo pœnæ ejus diſſimulare, cùm ſatis furore ipſo puniatur: & tamen diligentius cuſtodiendus erit; ac, ſi putabis, etiam vinculo coërcendus: quoniam tam ad pœnam, quam ad tutelam ejus, & ſecuritatem proximorum pertinebit. Si verò, ut plerumque adſolet, intervallis quibuſdam ſenſu ſaniore; num fortè eo momento ſcelus admiſerit, nec morbo ejus danda eſt venia, diligenter explorabis. Et ſi quid tale compereris, conſules nos, ut æſtimemus, an per immanitatem facinoris, ſi cum poſſet videri ſentire, commiſerit, ſupplicio afficiendus ſit. Cum autem ex literis tuis cognoverimus, tali eum loco, atque ordine eſſe, ut à ſuis, vel etiam in propria villa cuſtodiatur: rectè facturus nobis videris, ſi eos, à quibus illo tempore obſervatus eſſet, vocaveris, & cauſam tantæ negligentiæ excuſſeris: & in unum- *Coërcendi furioſi, non in pœnam, ſed in tutelam.*

unumquemque eorum, prout tibi levari, vel onerari culpâ ejus videbitur, conſtitueris. Nam cuſtodes furioſis non ad hoc ſolùm adhibentur, ne quid pernicioſius ipſi in ſe moliantur, ſed ne aliis quoque exitio ſint. Quod ſi committatur, non immeritò culpæ eorum adſcribendum eſt, qui negligentiores in officio fuerint. l. 14.

Magiſtratus abdicando ſe nihil agit.

XII. Legatus Cæſaris, id eſt Præſes, vel corrector Provinciæ, abdicando ſe non amittit imperium. l. 20.

Gravis cum humanitate debet eſſe qui jus reddit.

XIII. Obſervandum eſt jus reddenti, ut in adeundo quidem facilem ſe præbeat, ſed contemni non patiatur. Unde mandatis adjicitur, ne Præſides Provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant. Nam ex converſatione æquali, contemptio dignitatis naſcitur. l. 19. Sed & in cognoſcendo neque excandeſcere adverſus eos quos malos putat, neque precibus calamitoſorum inlacrymari oportet. Id enim non eſt conſtantis, & recti judicis, cujus animi motum vultus detegit. Et ſummatim ita jus reddet, ut auctoritatem dignitatis ingenio ſuo augeat. d. l. 19. §. 1.

TITULUS XXI.

De Officio ejus cui mandata eſt juriſdictio.

Qui mandatam habet juriſdictionem, mandantis jure fungitur.

I. QUI mandatam juriſdictionem ſuſcepit, proprium nihil habet, ſed ejus qui mandavit juriſdictione utitur. l. 1. §. 1. Etſi Prætor ſit is, qui alienam juriſdictionem exequitur, non tamen pro ſuo imperio agit, ſed pro eo cujus mandatu jus dicit, quoties partibus ejus fungitur. l. 3. V. l. 16. ff. de juriſd.

Non mandat juriſdictionem cui mandata eſt.

II. Mandatam ſibi juriſdictionem, mandare alteri non poſſe manifeſtum eſt. l. ult.

Juriſdictioni accedit coërcitio.

III. Juriſdictio ſine modicâ coërcitione nulla eſt. l. ult.

TI-

Digitized by Google

TITULUS XXII.

De Officio Adſeſſorum.

I. Consiliari, eo tempore quo adſidet, negotia tractare in ſuum quidem auditorium nullo modo conceſſum eſt, in alienum autem non prohibetur. l. 5. *Conſiliari & aſſidere non licet in eodem auditorio.*

LIBER II.

TITULUS I.

De Juriſdictione.

I. Cui juriſdictio data eſt, ea quoque conceſſa eſſe videntur, ſine quibus juriſdictio explicari non potuit. l. 2. *Juriſdictioni accedunt neceſſaria.*

II. More majorum ita comparatum eſt, ut is demum juriſdictionem mandare poſſit, qui eam ſuo jure, non alieno beneficio haberet. l. 5. *Juriſdictionem mandat qui habet ſuo jure.*

III. Si quis id, quod juriſdictionis perpetuæ cauſa, non quod, prout res incidit, in albo, vel in charta, vel in alia materia propoſitum erit, dolo malo corruperit; datur in eum judicium. l. 7. *Punitur qui album Prætoris corrupit.*

IV. In eos qui inopia laborant corpus torquendum eſt. l. 7. §. 3. *In pœnis qui non habet in ære, luat in corpore.*

V. Qui juriſdictioni præeſt, neque ſibi jus dicere debet, neque uxori, vel liberis ſuis, vel cæteris, quos ſecum habet. l. 10. *Nec ſibi, nec ſuis jus quis dicit.*

VI. Si idem cum eodem pluribus actionibus agat, quarum ſingularum quantitas intra juriſdictionem judicantis ſit, coacervatio vero omnium excedat modum juriſdictionis ejus, apud eum agi poſſe Sabino, Caſſio, Proculo placuit: quæ ſententia reſcripto Imperatoris Antonini confirmata eſt. l. 11. *Si ſingula quantitates juriſdictionem non excedant, nec coacervata.*

Digitized by Google

In mutuis petitionibus minor majorem ſequitur.

VII. Sed & ſi mutuæ ſunt actiones, & alter minorem quantitatem, alter majorem petat: apud eundem judicem agendum eſt ei, qui quantitatem minorem petit: ne in poteſtate calumnioſa adverſarii mei ſit, an apud eundem litigare poſſim. l. 11. §. 1.

Spectanda quantitas, non quæ ab uno petitur, ſed de qua inter omnes agitur.

VIII. Si una actio communis ſit plurium perſonarum, veluti familiæ erciſcundæ, communi dividundo, finium regundorum: utrum ſingulæ partes ſpectandæ ſunt circa juriſdictionem ejus, qui cognoſcit? quod Ofilio & Proculo placet, quia unuſquiſque de parte ſua litigat: an potius tota res; quia & tota res in judicium venit, & vel uni adjudicari poteſt? quod & Caſſio & Pegaſo placet. Et ſanè eorum ſententia probabilis eſt. l. 11. §. ult.

Qui errat, non conſentit.

IX. Non conſentiunt qui errant. Quid enim tam contrarium conſenſui eſt, quam error, qui imperitiam detegit? l. 15.

Qui mandatam habet juriſdictionem, fungitur vice mandantis, non ſua.

X. Is, cui mandata juriſdictio eſt, fungetur vice ejus qui mandavit, non ſua. l. 16. v. l. 3. ff. de Off. ej. cui mand. eſt juriſd.

Mutatio fori poſt litem conteſtatam judicium non mutat.

XI. Cum quædam puella apud competentem judicem litem ſuſceperat, deinde condemnata erat, poſteaque ad viri matrimonium alii juriſdictioni ſubjecti pervenerat: quærebatur, an prioris judicis ſententia exſequi poſſit? Dixi poſſe, quia ante fuerat ſententia dicta. Sed & ſi poſt ſuſceptam cognitionem, ante ſententiam, hoc eveniet; idem putarem: ſententiaque à priore judice rectè fertur. Quod generaliter & in omnibus hujuſcemodi caſibus obſervandum eſt. l. 19.

Qui libellum accepit, etiamſi in aliud officium tranſlatus ſit, forte Clericus factus, reſpondeat omninò in primo foro. l. ult. C. de in jus voc.

In quantitate juriſdictionis quod petitur ſpectandum, non quod debetur.

XII. Quoties de quantitate ad juriſdictionem pertinente quæritur, ſemper quantum petatur quærendum eſt, non quantum debeatur. l. 19. §. 1.

Nihil agit qui ſuæ juriſdictionis fines excedit.

XIII. Extra territorium jus dicenti impunè non paretur. Idem eſt, & ſi ſupra juriſdictionem ſuam velit jus dicere. l. ult.

TI-

Digitized by Google

TITULUS III.

Si quis jus dicenti non obtemperaverit.

I. Omnibus Magiſtratibus ſecundùm jus poteſtatis ſuæ, conceſſum eſt juriſdictionem ſuam defendere pœnali judicio. l. 1.

Juriſdictionem ſuam pœna tuetur Magiſtratus.

TITULUS IV.

De in jus vocando.

I. Semper certa eſt (mater), etiam ſi vulgo conceperit. Pater vero is eſt quem nuptiæ demonſtrant. l. 5.

Mater ſemper certa, pater ex nuptiis.

II. Una eſt omnibus parentibus [etiam naturalibus] ſervanda reverentia. l. 6.

Parentibus naturalibus debetur reverentia.

III. Qui manumittitur à corpore aliquo, vel collegio, vel civitate; ..... non eſt ſingulorum libertus, ſed reipublicæ honorem habere debet. l. 10. §. 4.

Jus univerſitatis non competit ſingulis.

IV. Domus tutiſſimum cuique refugium, atque receptaculum. l. 18.

Sua cuique domus refugium.

TITULUS V.

Si quis in jus vocatus non ierit: ſive quis eum vocaverit, quem ex edicto non debuerit.

I. Ex quacunque cauſa ad Prætorem, vel alios qui juriſdictioni præſunt, in jus vocatus venire debet, ut hoc ipſum ſciatur, an juriſdictio ejus ſit. l. 2.

In jus vocatus venire debet, ut de ipſa juriſdictione agatur.

II. Ruſticitati aliquando parcendum. l. 2. §. 1. in fine.

Ruſticitati interdum parcitur.

Digitized by Google

TITULUS VII.

Ne quis eum qui in jus vocatur vi eximat.

In pari delicto deterior cauſa petitoris.

I. DETERIORE loco eſt, qui in ſimili delicto petitoris partes ſuſtinet. l. 2.

TITULUS VIII.

Qui ſatiſdare cogantur, vel jurato promittant, vel ſuæ promiſſioni committantur.

Satiſdatio eſt cautio datis fidejuſſoribus.

I. SATISDATIO eodem modo appellata eſt, quo ſatisfactio. Nam ut ſatisfacere dicimur ei, cujus deſiderium implemus: ita ſatiſdare dicimur adverſario noſtro, cùm pro eo quod à nobis petiit, ita cavemus, ut eum hoc nomine ſecurum faciamus datis fidejuſſoribus. l. 1.

Fidejuſſorem idoneum faciunt facultates, & conveniendi facilitas.

II. Locuples videtur dari fidejuſſor, non tantùm ex facultatibus, ſed etiam ex conveniendi facilitate. l. 2.

Cautio idonea eſſe debet.

III. Quoties vitioſè cautum, vel ſatiſdatum eſt, non videtur cautum. l. 6.

Depoſitum pro cautione in re mobili.

IV. Si ſatiſdatum pro re mobili non ſit, & perſona ſuſpecta ſit, ex qua ſatis deſideratur: apud officium deponi debebit, ſi hoc judici ſederit, donec vel ſatiſdatio detur, vel lis finem accipiat. l. 7. §. 2.

Si fidejuſſor heres ſit ſtipulatoris, vel contra, denuo ſatiſdandum.

V. Si fidejuſſor judicatum ſolvi, ſtipulatori heres extiterit, aut ſtipulator fidejuſſori, ex integro cavendum erit. l. 8. §. 3.

Si fidejuſſor facultatibus lapſus ſit, ſatiſdandum ex integro.

VI. Si medio tempore calamitas fidejuſſoribus inſignis, vel magna inopia accidit, cauſa cognita ex integro ſatiſdandum erit. l. 10.

TI-

TITULUS X.

De eo per quem factum erit quominus quis in judicio ſiſtat.

I. SI ET ſtipulator dolo promiſſoris, & promiſſor dolo ſtipulatoris impeditus fuerit, quominus ad judicium veniret: neutri eorum Prætor ſuccurrere debebit, *ab utraque parte dolo compenſando.* l. ult. §. 3. v. l. 39. ff. ſol. matr.

Utrimque dolus compenſatur.

TITULUS XI.

Si quis cautionibus in judicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperaverit.

I. VICENA millia paſſuum in ſingulos dies dinumerari Prætor jubet, præter eum diem quo cautum promittitur, & in quem ſiſtere in judicium oportet. Nam ſanè talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa eſt. l. 1.

In computando tempore dilationis non adnumeratur dies quo ſiſti jubetur, nec quo ſiſtitur.

II. Si quis judicio ſe ſiſti promiſerit, & valetudine, vel tempeſtate, vel vi fluminis prohibitus ſe ſiſtere non poſſit: exceptione adjuvatur. Nec immerito: cùm enim in tali promiſſione præſentia opus ſit, quemadmodum potuit ſe ſiſtere, qui adverſa valetudine impeditus eſt? Et ideo etiam lex duodecim tabularum, ſi judex, vel alteruter ex litigatoribus morbo ſontico impediatur, jubet diem judicii eſſe diffiſum. l. 2. §. 3.

Excuſatio propter morbum aut aliam cauſam.

III. Quæſitum eſt an poſſit conveniri, *ne ulla exceptio in promiſſione deſerta judicio ſiſtendi cauſa facta, objiciatur?* & ait Atilicinus, conventionem iſtam non valere: ſed & ego puto conventionem iſtam ita valere, ſi ſpecialiter cauſæ exceptionum expreſſæ ſint, quibus à promiſſore ſponte renunciatum eſt. l. 4. §. 4.

Interdum exprimenda ſunt quibus renunciatur.

Digitized by Google

Nulla mora pœna cùm nihil intereſt.

IV. Et ſi poſt tres, aut quinque, pluresve dies quam judicio ſiſti ſe reus promiſit, ſecum agendi poteſtatem fecerit, nec actoris jus ex mora deterius factum ſit: conſequens eſt dici, defendi eum debere per exceptionem. l. 8.

Injuriarum actio non competit heredi.

V. Injuriarum actio heredi non competit. l. 10. §. 2.

TITULUS XII.

De Feriis, & Dilationibus, & diverſis temporibus.

Juſtitium in feriis meſſium & vindemiarum.

I. NE quis meſſium vindemiarumque tempore adverſarium cogat ad judicium venire, oratione Divi Marci exprimitur: quia occupati circa rem ruſticam, in forum compellendi non ſunt. l. 1.

Cauſa in quibus non eſt dilatio.

II. Sed excipiuntur certæ cauſæ ex quibus cogi poterimus, & per id temporis, cum meſſes vindemiæque ſunt, ad Prætores venire: ſcilicet ſi res tempore peritura ſit, hoc eſt ſi dilatio actionem ſit peremptura. l. 1. §. 2.

Idem.

III. Eadem oratione Divus Marcus in Senatu recitata effecit, de aliis ſpeciebus Prætorem adiri etiam diebus feriatis. Ut puta ut tutores aut curatores dentur, ut officii admoneantur ceſſantes, excuſationes allegentur, alimenta conſtituantur. l. 2

Idem.

IV. Solet etiam meſſis vindemiarumque tempore jus dici de rebus quæ tempore vel morte perituræ ſunt: morte, veluti furti, damni, injuriæ, injuriarum atrocium, qui de incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata rapuiſſe dicuntur, & ſi quæ ſimiles ſunt. Item ſi res tempore perituræ ſunt, aut actionis dies exiturus eſt. l. 3.

Tempus meſſis & vindemiarum ſtatuendum.

V. Præſides Provinciarum, ex conſuetudine cujuſque loci, ſolent meſſis vindemiarumque cauſa tempus ſtatuere. l. 4.

Dies à media nocte incipit.

VI. More Romano dies à media nocte incipit, & ſequentis noctis media parte finitur. Itaque quidquid in his viginti quatuor horis (id eſt duabus dimidiatis noctibus, & luce media) actum eſt, perinde eſt, quaſi quavis hora lucis actum eſſet. l. 8.

TITU-

Digitized by Google

TITULUS XIII.

De edendo.

I. Qua quiſque actione agere volet, eam edere debet: nam æquiſſimum videtur, eum qui acturus eſt, edere actionem, ut proinde ſciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat: & ſi contendendum putat, veniat inſtructus ad agendum, cognita actione qua conveniatur. l. 1. *Actio edenda.*

II. Rationes cum die & Conſule edi debent, quoniam accepta & data non alias poſſunt apparere, niſi dies, & Conſul fuerit editus. l. 1. §. 2. in fine. *Rationes cum die edenda.*

III. Edenda ſunt omnia quæ quis apud judicem editurus eſt. l. 1. §. 3. *Edenda quibus utimur.*

IV. Eis qui ob ætatem, vel ruſticitatem, vel ob ſexum lapſi non ediderunt, vel ex alia juſta cauſa, ſubvenitur. l. 1. §. ult. *Eis qui lapſi non ediderunt, ex juſta cauſa ſubvenitur.*

V. Edere non videtur qui ſtipulationem totam non edit. l. 1. §. 4. *Edi debet totum inſtrumentum, aut quod ad rem pertinet.*

Edi ratio ita intelligitur, ſi à capite edatur (nam ratio, ni inſpiciatur, intelligi non poteſt): ſcilicet ut non totum cuique codicem rationum, totaſque membranas inſpiciendi, deſcribendique poteſtas fiat: ſed ut ea ſola pars rationum quæ ad inſtruendum aliquem pertineat, inſpiciatur, & deſcribatur. l. 10. §. 2.

VI. Ipſe diſpice, quemadmodum pecuniam, quam te depoſuiſſe dicis, deberi tibi probes. Nam quod deſideras, ut rationes ſuas adverſaria tua exhibeat, id ex cauſa ad judicis officium pertinere ſolet. l. 1. C. de edendo. *Judex ex cauſa jubet edere.*

VII. Is apud quem res agitur, acta publica tam civilia quàm criminalia exhiberi inſpicienda ad inveſtigandam veritatis fidem jubebit. l. 2. C. eod. *Acta publica exhibenda ad veri fidem.*

VIII. Edita actio ſpeciem futuræ litis demonſtrat: quam emendari, vel mutari licet, prout jus reddentis decernit æquitas. l. 3. C. eod. *Mutari poteſt actio & petitio, niſi obſtet æquitas.*

IX. Actore non probante, qui convenitur, etſi nihil ipſe præſtat, obtinebit. l. 4. in f. C. eod. *Actore non probante, reus abſolvitur.*

Digitized by Google

Creditor & idem petitor poteſt ex cauſa compelli ut edat rationes. Non idem in reo.

X. Non eſt novum, cum à quo petitur pecunia, implorare rationes creditoris, ut fides veri conſtare poſſit. l. 5. C. eod.

Multùm intereſt, an ex parte ejus qui aliquid petit, quique doli exceptione ſubmoveri ab intentione petitionis ſuæ poteſt, rationes promi reus deſideret, quibus ſe poſſe inſtruere contendit, quod utique ipſa rei æquitas ſuadet: an verò ab eo, à quo aliquid petitur, actor deſideret rationes exhiberi: quando hoc caſu non oportet originem petitionis ex inſtrumentis ejus, qui convenitur, fundari. l. 8. C. eod.

Qui accuſare volunt, probationes habere debent: cùm neque juris, neque æquitatis ratio permittat, ut alienorum inſtrumentorum inſpiciendorum poteſtas fieri debeat. l. 4. C. eod.

TITULUS XIV.

De pactis.

Pacta ſervanda.

I. HUjus edicti æquitas naturalis eſt. Quid enim tam congruum fidei humanæ, quam ea quæ inter eos placuerunt, ſervare? l. 1.

Pactum eſt quod inter aliquos placuit.

II. Et eſt pactio, duorum pluriumve in idem placitum conſenſus. l. 1. §. 2.

Conventio, de quo convenerunt.

III. Conventionis verbum generale eſt, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi, tranſigendique cauſa conſentiunt, qui inter ſe agunt. Nam ſicuti convenire dicuntur, qui ex diverſis locis in unum locum colliguntur, & veniunt: ita & qui ex diverſis animi motibus in unum conſentiunt, id eſt, in unam ſententiam decurrunt. l. 1. §. 3.

Conventio fit re, ſcriptis, per nuncium, tacito conſenſu.

IV. Labeo ait convenire poſſe vel re, vel per epiſtolam, vel per nuncium; inter abſentes quoque poſſe: ſed etiam tacito conſenſu convenire intelligitur. l. 2.

V. Et

V. Et ideo ſi debitori reddiderim cautionem, videtur inter nos conveniſſe, ne peterem: profuturamque ei conventionis exceptionem placuit. l. 2. §. 1. *Reddita cautione liberatur debitor, non reddito pignore.*

Poſtquam pignus vero debitori reddatur, ſi pecunia ſoluta non fuerit, debitum peti poſſe dubium non eſt: niſi ſpecialiter contrarium actum eſſe probetur. l. 3.

VI. Item quia conventiones etiam tacitè valent, placet, in urbanis habitationibus locandis, invecta illata pignori eſſe locatori: etiam ſi nihil nominatim convenerit. l. 4. *Invecta tacitè ſunt pignori pro mercede.*

VII. Sed cum nulla ſubeſt cauſa propter conventionem, hîc conſtat non poſſe conſtitui obligationem. l. 7. §. 4. *Nulla obligatio ſine cauſa.*

VIII. Ait Prætor, *pacta conventa, quæ neque dolo malo, neque adverſus leges, plebiſcita, ſenatuſconſulta, edicta Principum, neque quo fraus cui eorum fiat, facta erunt, ſervabo.* l. 7. §. 7. *Pacta legibus, & bonis moribus debent eſſe conſona.*

Pacta quæ contra leges conſtitutionesque, vel contra bonos mores fiunt, nullam vim habere, indubitati juris eſt. l. 6. C. eod.

IX. Pactorum quædam in rem ſunt, quædam in perſonam. In rem ſunt, quoties generaliter paciſcor ne petam: in perſonam, quoties ne à perſona petam, id eſt, ne à Lucio Titio petam. Utrum autem in rem, an in perſonam pactum factum eſt, non minus ex verbis, quàm ex mente convenientium æſtimandum eſt. Plerumque enim perſona pacto inſeritur, non ut perſonale pactum fiat, ſed ut demonſtretur cum quo pactum factum eſt. l. 7. §. 8. *Aliud pactum in rem, aliud pactum in perſonam.*

X. Dolo malo ait Prætor, pactum ſe non ſervaturum. Dolus malus fit calliditate, & fallacia, (&) ut ait Pedius, dolo malo pactum fit, quoties circumſcribendi alterius cauſa aliud agitur, & aliud agi ſimulatur. l. 7. §. 9. *Dolus eſt aliud agere, aliud ſimulare.*

XI. Item ſi quis pactus ſit, *ut ex cauſa depoſiti omne periculum præſtet*, Pomponius ait, pactionem valere: nec quaſi contra juris formam factam non eſſe ſervandam. l. 7. §. 15. *Pactum ut depoſitarii periculo ſit res depoſita.*

XII. Si ante aditam hereditatem paciſcatur quis cum creditoribus, *ut minus ſolvatur*: pactum valiturum eſt. l. 7. §. 17. *Valet pactum inter heredem qui nondum adiit & creditores, ut minus ſolvatur.*

XIII. Majorem eſſe partem [creditorum] pro modo debiti, non pro numero perſonarum, placuit. Quod ſi *Major pars creditorum æſtimatur pro modo debiti.*

 æquales

æquales ſint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum præferendus eſt. l. 8. Si plures ſint qui eandem actionem habent, unius loco habentur. l. 9. v. l. 14. ff. de poſ.

Pactum procuratoris prodeſt & nocet.

XIV. Sicuti pactum procuratoris mihi nocet, ita & prodeſt. l. 10. §. ult. ſive ei mandavi, ut paciſceretur, ſive omnium rerum mearum procurator fuit. l. 12.

Item pactum magiſtri ſocietatis.

XV. Item magiſtri ſocietatum pactum & prodeſſe, & obeſſe conſtat. l. 14.

Obligatio ultra cauſam non valet.

XVI. Si tibi decem dem, & paciſcar ut viginti mihi debeantur, non naſcitur obligatio ultra decem. Re enim non poteſt obligatio contrahi, niſi quatenus datum ſit. l. 17.

Pactum in rem correo prodeſſe poteſt & ſocio, non eis nocere.

XVII. In his qui ejuſdem pecuniæ exactionem habent in ſolidum, vel qui ejuſdem pecuniæ debitores ſunt, quatenus alii quoque proſit vel noceat pacti exceptio, quæritur? Et in rem pacta omnibus proſunt, quorum obligationem diſſolutam eſſe, ejus qui paciſcebatur interfuit: itaque debitoris conventio fide juſſoribus proficiet. l. 21. §. ult.

Si unus ex argentariis ſociis cum debitore pactus ſit: an etiam alteri noceat exceptio? Neratius, Atilicinus, Proculus, nec ſi in rem pactus ſit, alteri nocere; tantum enim conſtitutum, ut ſolidum alter petere poſſit. Idem Labeo: nam nec novare alium poſſe, quamvis ei rectè ſolvatur. Sic enim & his qui in noſtra poteſtate ſunt, rectè ſolvi quod crediderint, licèt novare non poſſim: quod eſt verum. Idemque in duobus reis ſtipulandi dicendum eſt. l. 27.

Pactum in perſonam nec prodeſt nec nocet correo, aut ſocio, imò nec heredi.

XVIII. Perſonale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait. l. 25. §. 1.

Pacta inhoneſta reprobantur.

XIX. Pacta quæ turpem cauſam continent, non ſunt obſervanda. l. 27. §. 4.

Pactum de alia re, ad aliam non trahitur.

XX. Ante omnia enim animadvertendum eſt, ne conventio in alia re facta, aut cum alia perſona, in alia re, aliáve perſona noceat. l. 27. §. 4. in fine.

Pacta contra regulas, irrita.

XXI. Contra juris civilis regulas pacta conventa rata non habentur. l. 28.

Privata pacta jus publicum non mutant.

XXII. Jus publicum privatorum pactis mutari non poteſt. l. 38.

Pactio obſcura venditori nocet.

XXIII. Veteribus placet, pactionem obſcuram, vel ambiguam

biguam venditori, & qui locavit, nocere, in quorum fuit poteſtate legem apertius conſcribere. l. 39.

XXIV. Pater qui dotem promiſit, pactus eſt, *ut poſt mortem ſuam, in matrimonio, ſine liberis, defuncta filia, portio dotis apud heredem ſuum fratrem remaneret.* Ea conventio, liberis à ſocero poſtea ſuſceptis, & heredibus teſtamento relictis, per exceptionem doli proderit: cum inter contrahentes id actum ſit, ut heredibus conſulatur: & illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem ſuum judicium ſupremum contuliſſe videatur. l. 40. §. ult. *Pactum patris ut dotis pars fratri reſtituatur ad liberos ſupervenientes tranſit fratre excluſo.*

XXV. In emptionibus ſcimus quid præſtare venditor debeat, quidque ex contrario emptor: quod ſi in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id ſervari debebit. l. 43. *Pacto derogatur legi contractus.*

XXVI. Inter debitorem & creditorem convenerat, *ut creditor onus tributi prædii pignorati non agnoſceret, ſed ejus ſolvendi neceſſitas debitorem ſpectaret:* talem conventionem, quantum ad fiſci rationem, non eſſe ſervandam reſpondi. Pactis etenim privatorum formam juris fiſcalis convelli non placuit. l. 42. *Forma juris fiſcalis privatorum pactu non mutatur.*

XXVII. Cum in eo eſſet pupillus, ut ab hereditate patris abſtineretur, tutor cum pleriſque creditoribus decidit, *ut certam portionem acciperent* (idem curatores cum aliis fecerunt): quæro, an & tutor idemque creditor patris eandem portionem retinere debeat? Reſpondi, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum eſſe debere. l. 44. *Quod tutor idemque creditor pupilli cum cæteris creditoribus pactus eſt, ipſe ſequatur.*

XXVIII. Licet ſui juris perſecutionem, aut ſpem futuræ perceptionis deteriorem conſtituere. l. 46. in fine. *Juri ſuo renunciare licet.*

XXIX. Sumptus quidem prorogare litiganti honeſtum eſt: paciſci autem, ut non quantitas eo nomine expenſa cum uſuris licitis reſtituatur, *ſed pars dimidia ejus quod ex ea lite datum erit,* non licet. l. 53. v. l. 5. C. de poſtul. *Illicitum pactum de quota litis.*

XXX. Qui in futurum uſuras à debitore acceperat, tacitè pactus videtur, ne intra id tempus ſortem petat. l. 57. *Uſuris in futurum ſolutis, ſors interim peti non poteſt.*

XXXI. Ab emptione, venditione, locatione, conductione, cæteriſque ſimilibus obligationibus, quin integris omnibus conſenſu eorum qui inter ſe obligati ſint recedi poſſit, dubium non eſt. l. 58. *Conſenſu à contractu diſceditur.*

XXXII. Si

Liberatus fidejuſſor pacto debitoris ne à ſe petatur, non obligatur ſecundo pacto ut peti poſſit.

XXXII. Si reus poſtquam pactus ſit *à ſe non peti pecuniam* (ideoque cœpit id pactum fidejuſſori quoque prodeſſe) pactus ſit, ut à ſe peti liceat: an utilitas prioris pacti ſublata ſit fidejuſſori, quæſitum eſt? Sed verius eſt, ſemel adquiſitam fidejuſſori pacti exceptionem, ulterius ei invito extorqueri non poſſe. l. ult.

Licet paciſci de fideicommiſſo conditionali.

XXXIII. Conditionis incertum, inter fratres non iniquis rationibus conventione finitum eſt. Cùm igitur verbis fideicommiſſi petitum à patre tuo profitearis, ut, *ſi vita ſine liberis decederet, hereditatem Licinio Frontoni reſtitueret:* pactum eo tempore *de ſextante Licinio Frontoni dando, cùm liberos Philinus non ſuſtulerit,* interpoſitum, non idcirco poteſt iniquum videri, quod ſacta ſicut placuit diviſione, diem ſuum, te filio ejus ſuperſtite, functus eſſet. l. 1. C. de pactis.

Creditor qui egit cum emptore hereditatis non redit ad heredem.

XXXIV. Poſt venditionem hereditatis à te factam, ſi creditores contra emptores actiones ſuas moviſſe probare poteris, eóſque eas ſpontanea voluntate ſuſcepiſſe: exceptione taciti pacti non inutiliter defenderis. l. 2. C. eod.

Licitum eſt pactum de paſcendo pecore pro parte fœtus.

XXXV. Si paſcenda pecora partiaria, id eſt, *ut fœtus eorum portionibus quibus placuit inter dominum & paſtorem dividantur,* Apollinarem ſuſcepiſſe probabitur: fidem pacto præſtare per judicem compellatur. l. 8. C. eod.

Priores conventiones poſterioribus mutantur.

XXXVI. Pacta noviſſima ſervari oportere, tam juris quàm ipſius rei æquitas poſtulat. l. 12. C. eod.

Invicem ſubſtitutis conſentientibus, evaneſcit fideicommiſſum.

XXXVII. Cùm proponas, filios teſtamento ſcriptos heredes rogatos eſſe, *ut qui primus rebus humanis eximeretur, alteri portionem hereditatis reſtitueret:* quoniam precariam ſubſtitutionem fratrum conſenſu remiſſam adſeveras, fideicommiſſi perſecutio ceſſat. l. 16. C. eod. v. l. 11. C. de tranſ.

Dominia traditione, & uſucapione transferuntur.

XXXVIII. Traditionibus & uſucapionibus dominia rerum, non nudis pactis transferuntur. l. 20. C. eod.

Non licet paciſci de futura viventis ſucceſſione.

XXXIX. Circa futuram viventis ſucceſſionem paciſci illicitum, eo non conſentiente vel ignorante. l. ult. C. eod.

TITU-

Digitized by Google

TITULUS XV.

De Tranſactionibus.

I. QUI tranſigit, quaſi de re dubia, & lite incerta, neque finita tranſigit. Qui verò paciſcitur, donationis cauſa, rem certam & indubitatam liberalitate remittit. l. 1. *Tranſactio fit de re dubia.*

II. Cum tranſactio propter fideicommiſſum facta eſſet, (&) poſtea codicilli reperti ſunt: quæro, an quanto minus ex tranſactione conſecuta mater defuncti fuerit, quàm pro parte ſua eſt, id ex fideicommiſſi cauſa conſequi debeat? Reſpondit, debere. l. 3. §. 1. l. 6. eod. *Tranſactio non viſis tabulis, his apparentibus revocatur.*

III. Debitor cujus pignus creditor diſtraxit, cum Mævio, qui ſe legitimum creditoris heredem eſſe jactabat, minimo tranſegit: poſtea teſtamento prolato, Septicium heredem eſſe apparuit: quæſitum eſt, ſi agat pignoratitia debitor cum Septicio, an is uti poſſit exceptione tranſactionis factæ cum Mævio, qui heres eo tempore non fuerit: poſſitque Septicius pecuniam quæ Mævio, ut heredi, à debitore numerata eſt, condictione repetere, quaſi ſub prætextu hereditatis acceptam? Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, non poſſe. Quia neque cum eo ipſe tranſegit, nec negotium Septicii Mævius gerens accepit. l. 3. §. 2. *Tranſactio cum eo qui ſe heredem dicit, vero heredi nec prodeſt, nec nocet.*

IV. Aquiliana ſtipulatio omnimodo omnes præcedentes obligationes novat & perimit: ipſaque perimitur per acceptilationem: & hoc jure utimur. Ideoque etiam legata ſub conditione relicta in ſtipulationem Aquilianam deducuntur. l. 4. *Aquiliana ſtipulatio omnes obligationes perimit.*

V. Cum Aquiliana ſtipulatio interponitur, quæ ex conſenſu redditur: lites de quibus non eſt cogitatum, in ſuo ſtatu retinentur: liberalitatem enim captioſam interpretatio prudentium fregit. l. 5. *Aquiliana ſtipulatio ad lites non pertinet, de quibus non eſt cogitatum.*

VI. De his controverſiis, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, neque tranſigi, neque exquiri veritas aliter poteſt, quàm inſpectis cognitiſque verbis teſtamenti. l. 6. l. 3. eod. *Tranſigi non poteſt niſi viſis tabulis.*

Digitized by Google

Tranſactio poſt rem judicatam non valet, niſi appellari potuerit.

VII. Et poſt rem judicatam tranſactio valet, ſi vel appellatio intercesſerit, vel appellare potueris. l. 7.

Poſt rem judicatam, etiamſi provocatio non eſt interpoſita, tamen ſi negetur judicatum eſſe, vel ignorari poteſt an judicatum ſit, quia adhuc lis ſubeſſe poſſit, tranſactio fieri poteſt. l. 11.

Si cauſâ cognita prolata ſententia, ſicut jure traditum eſt, appellationis, vel in integrum reſtitutionis ſolennitate ſuſpenſa non eſt, ſuper judicato fruſtra tranſigi, non eſt opinionis incertæ. l. 32. C. de tranſ. v. l. 23. §. 1. ff. de cond. in deb.

Tranſactio de alimentis non facilè probanda.

VIII. Cum hi, quibus alimenta relicta erant, facilè tranſigerent contenti modico præſenti: Divus Marcus oratione in Senatu recitata effecit, ne aliter alimentorum tranſactio rata eſſet, quam (ſi) auctore Prætore facta. Solet igitur Prætor intervenire, & inter conſentientes arbitrari, an tranſactio, vel quæ admitti debeat. l. 8. Eam tranſactionem oratio improbat quæ idcirco fit, ut quis repræſentatam pecuniam conſumat. d. l. §. 6.

Idem.

IX. Ejuſdem Prætoris notio ob tranſactionem erit, ſive habitatio, ſive veſtiarium, ſive de prædiis alimentum legabitur. l. 8. §. 1.

Ex juſtis cauſis reſcinditur tranſactio de alimentis.

X. Vult igitur oratio, apud Prætorem de iſtis quæri: imprimis *de cauſa* tranſactionis, dein *de modo*, tertiò *de perſona* tranſigentium. In cauſa hoc erit requirendum, quæ *cauſa* ſit tranſigendi: ſine cauſa enim neminem tranſigentem audiet Prætor. Cauſæ ferè hujuſmodi ſolent allegari: ſi alibi domicilium heres, alibi alimentarius habeat: aut ſi deſtinet domicilium transferre alter eorum: aut ſi cauſa aliqua urgeat præſentis pecuniæ: aut ſi à pluribus ei alimenta relicta ſint, & minutatim ſingulos convenire difficile ei ſit: aut ſi qua alia cauſa fuit, ut plures ſolent incidere, quæ Prætori ſuadeant tranſactionem admittere. *Modus* quoque pecuniæ, quæ in tranſactionem venit, æſtimandus eſt: ut putà quantitatis tranſactionis: nam etiam ex modo fides tranſactionis æſtimabitur. *Modus* autem pro ætate ejus, qui tranſigit, arbitrandus eſt, & valetudine: nam alias cum puero, alias cum juvene, alias cum ſene tranſigi palam eſt; conſtat

conſtat enim alimenta cum vita finiri. Sed & *perſonarum contemplatio* habenda eſt: hoc eſt, cujus vitæ ſint hi quibus alimenta relicta ſunt: utrum frugi vitæ hi ſint, qui alias ſibi ſufficere poſſint, an ſequioris, qui de alimentis pendeant. In perſona ejus à quo alimenta relicta ſunt, hæc erunt ſpecienda: in quibus ſunt facultatibus, cujus propoſiti, cujus opinionis. Tunc enim apparebit, numquid circumvenire velit eum, cum quo tranſigit. l. 8. §. 8. 9. 10. 11.

De ſimili jure quæſito poſt tranſactionem, actio integra eſt.

XI. Qui cum tutoribus ſuis de ſola portione adminiſtratæ tutelæ ſuæ egerat, & tranſegerat: adverſus eoſdem tutores ex perſona fratris ſui, cui heres extiterat, agens, præſcriptione factæ tranſactionis non ſummovetur. l. 9.

Tranſactio ultra placita non extenditur.

XII. Tranſactio, quæcumque ſit, de his tantùm, de quibus inter convenientes placuit, interpoſita creditur. l. 9. §. 1.

Qui dolo adverſarii ignorans tranſigit, non obligatur.

XIII. Qui per fallaciam coheredis ignorans univerſa quæ in vero erant, inſtrumentum tranſactionis ſine Aquiliana ſtipulatione interpoſuit, non tam paciſcitur, quam decipitur. l. 9. §. 2.

Tranſactio de his valet de quibus agitur.

XIV. Ei, qui nondum certus ad ſe querelam contra patris teſtamentum pertinere, de aliis cauſis cum adverſariis pacto tranſegit, tantùm in his interpoſitum pactum nocebit, de quibus inter eos actum eſſe probatur. His tantùm tranſactio obeſt, quamvis major annis vigintiquinque eam interpoſuit, de quibus actum probatur. Nam ea quorum actiones competere (ei) poſtea compertum eſt, iniquum eſt perimi pacto, id de quo cogitatum non docetur. l. 9. §. 3.

Tranſactio cum herede poſt venditam ab eo hereditatem liberat debitorem qui venditionis ignarus tranſegit.

XV. Venditor hereditatis, emptori mandatis actionibus, cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam eſſe hereditatem, tranſegit: ſi emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio tranſacti negotii debitori, propter ignorantiam ſuam, accommodanda eſt. l. ult.

Etſi quæſtio nulla fuit, valet tranſactio propter metum litis.

XVI. Cùm te proponas cum ſorore tua de hereditate tranſegiſſe, & ideo certam pecuniam ei te debere caviſſe: etſi nulla fuiſſet quæſtio hereditatis, tamen propter timorem litis tranſactione interpoſita, pecunia rectè cauta intelligitur. l. 2. C. de tranſact.

Digitized by Google

Mandatum agendi non extenditur ad tranſigendum.

XVII. Tranſactionis placitum ab eo interpoſitum, cui cauſæ actionem, non deciſionem litis mandaſti, nihil petitioni tuæ derogavit. l. 7. C. eod.

Nullus litium finis, ſi à tranſactionibus facilè diſcedatur.

XVIII. Nullus erit litium finis, ſi à tranſactionibus bona fide interpoſitis cœperit facilè diſcedi. l. 10. in f. C. eod.

Poſſunt fratres à fideicommiſſo invicem liberari per tranſactionem, etiam minores.

XIX. De fideicommiſſo à patre inter te & fratrem tuum viciſſim dato, ſi alter veſtrum ſine liberis exceſſerit vita, interpoſita tranſactio rata eſt: cùm fratrum concordia, remoto captandæ mortis alterius voto improbabili, retinetur. Et non poteſt eo caſu reſcindi, tanquam circumventus ſis, cùm pacto tali conſenſeris: neque eam, cui ſubveniri ſolet, ætatem agere te proponas: nec ſi ageres, iiſdem illis de cauſis in integrum reſtitutionis auxilium impetrare deberes. l. 11. C. eod. v. l. 16. C. de pact.

Tranſactio non reſcinditur propter nova inſtrumenta, niſi à parte ſubtracta eſſent.

XX. Sub prætextu inſtrumenti poſt reperti, tranſactionem bona fide finitam reſcindi jura non patiuntur. Niſi cum eo tranſactum ſit, qui inſtrumentum, quo veritas argui potuit, ſubtraxerat. l. 19. C. eod.

Sub prætextu ſpecierum poſt repertarum, generali tranſactione finita, reſcindi prohibent jura. l. 29. C. eod.

Par judicato tranſactio.

XXI. Non minorem auctoritatem tranſactionum, quàm rerum judicatarum eſſe recta ratione placuit. l. 20. C. eod.

Non tranſigitur niſi aliquo dato, vel retento.

XXII. Tranſactio nullo dato, vel retento, ſeu promiſſo, minimè procedit. l. 38. C. eod.

Non ſtat tranſactio ex falſis inſtrumentis, etiam cum jurejurando.

XXIII. Si ex falſis inſtrumentis tranſactiones, vel pactiones initæ fuerint, quamvis jusjurandum de his interpoſitum ſit, etiam civiliter falſo revelato, eas retractari præcipimus. l. penult. C. eod. l. 1. & ſeq. C. ſi ex falſ. inſtr.

Error calculi veritati non præjudicat.

XXIV. Error calculi nunquam veritati facit præjudicium. l. un. C. de err. calc.

LI-

LIBER III.

TITULUS I.

De Poſtulando.

I. POSTULARE eſt deſiderium ſuum vel amici ſui, in jure apud eum qui juriſdictioni præeſt, exponere, vel alterius deſiderio contradicere. l. 1. §. 2. *Poſtulant actor & reus cauſam agentes coram magiſtratu.*

II. Ait Prætor, *ſi non habebunt advocatum, ego dabo.* d. l. §. 4. Hanc humanitatem Prætor ſolet exhibere, ſi quis ſit qui certis ex cauſis, vel ambitione adverſarii, vel metu, patronum non invenit. l. 1. §. 4. *Dantur advocati non habentibus.*

III. Quamvis cæcus pro alio poſtulare non poſſit, tamen & Senatorium ordinem retinet, & judicandi officio fungetur. Numquid ergo & magiſtratus gerere poſſit? Sed de hoc deliberabimus. Extat quidem exemplum ejus qui geſſit. Appius denique Claudius cæcus conſiliis publicis interet, & in Senatu ſeveriſſimam dixit ſententiam de Pyrrhi captivis. Sed melius eſt ut dicamus, retinere quidem jam cœptum magiſtratum poſſe, adſpirare autem ad novum penitus prohiberi: idque multis comprobatur exemplis. l. 1. §. 5. in fine. *Cæcus magiſtratum retinet, non adipiſcitur.*

IV. Affinitates non eas accipere debemus, quæ quondam fuerunt, ſed præſentes. l. 3. §. 1. *Affinitates præſentes ſpectandæ, non quæ fuerunt.*

V. Imperator Titus Antoninus reſcripſit, eum cui advocationibus in quinquennio interdictum eſſet, poſt quinquennium pro omnibus poſtulare non prohiberi. Divus quoque Hadrianus reſcripſerat, de exilio reverſum poſtulare poſſe, nec adhibetur diſtinctio, quo crimine ſilentium, vel exilium ſit irrogatum: ne ſcilicet pœna tempore determinata, contra ſententiæ fidem, ulterius porrigatur. l. 8. v. l. 3. §. 1. ff. de decur. *Tempus pœna non porrigitur.*

VI. Ex ea cauſa prohibitus pro alio poſtulare, quæ infamiam non irrogat, ideoque jus pro omnibus poſtulandi non aufert, in ea tantum Provincia pro aliis non rectè poſtulat, in *Alicubi infamis, ubique infamis.*

Digitized by Google

in qua Præſes fuit qui ſententiam dixit: in alia verò non prohibetur, licet ejuſdem nominis ſit. l. 9.

Advocatus fiſci contra fiſcum cauſam agere poteſt pro ſe, liberis, parentibus, & pupillis quorum tutor ſit.

VII. Hi qui fiſci cauſas agunt, ſuam, vel filiorum, vel parentum ſuorum, vel pupillorum quorum tutelas gerunt, cauſam & adverſus fiſcum agere non prohibentur. l. 10.

Defenſor idem utriuſque partis in eadem cauſa, varia ratione.

VIII. A Principe noſtro reſcriptum eſt, non prohiberi tutorem adeſſe pupillo in negotio, in quo advocatus contra patrem ejus fuiſſet. Sed & illud permiſſum ab eo eſt, agere tutorem pupilli cauſam adverſus fiſcum, in qua adverſus patrem pupilli antea advocatus fiſci fuiſſet. l. ult.

Illicitum pactum de quota litis.

IX. Arceantur à profeſſione advocatorum, qui de certa litis parte pacti fuerint. l. 5. C. de poſtul.

Officium advocatorum.

X. *Abſtineant Advocati à conviciis: ratione, non probris certent: agant quod cauſa deſiderat: litem ex induſtria non protrahant: oblatum à partibus honorarium non aſpernentur ex l. 6. C. de poſtul.*

A parte prolatum cenſetur, quod advocatus profert, ea præſente.

XI. Ea quæ Advocati præſentibus his quorum cauſæ aguntur, allegant, perinde habenda ſunt, ac ſi ab ipſis dominis litium proferantur. l. 1. C. de err. advoc.

Supplet judex ex jure, quod à partibus & advocatis eſt omiſſum.

XII. Non dubitandum eſt, judicem, ſi quid à litigatoribus, vel ab his qui negotiis aſſiſtunt, minus fuerit dictum, id ſupplere, & proferre quod ſciat legibus & juri publico convenire. l. un. C. ut quæ deſ. adv. part. jud. ſuppl.

TITULUS II.

De his qui notantur infamia.

Miſſio ab exercitu ignominiæ cauſa, ars ludicra, lenocinium, calumnia & prævaricatio in publico judicio, infamia notant.

I. INFAMIA notatur, qui ab exercitu ignominiæ cauſa ab Imperatore, eóve cui de ea re ſtatuendi poteſtas fuerit, dimiſſus erit: qui artis ludicræ, pronunciandíve cauſa in ſcenam prodierit: qui lenocinium fecerit: qui in judicio publico calumniæ, prævaricationiſvè cauſa quid feciſſe judicatus erit. l. 1.

Fatetur crimen qui paciſcitur.

II. Intelligitur confiteri crimen, qui paciſcitur. l. 5.

Appellatio ſuſpendit notam infamiæ.

III. Sed ſi furti, vel aliis famoſis actionibus quis condemnatus provocavit, pendente judicio nondum inter famoſos

Digitized by Google

moſos habetur. Si autem omnia tempora provocationis lapſa ſunt, retro infamis eſt: quamvis ſi injuſta appellatio ejus viſa ſit, hodie notari puto, non retro notatur. l. 6. §. 1.

IV. Heres neque in tutelam, neque in ſocietatem ſuccedit, ſed tantùm in æs alienum defuncti. l. 6. §. 6. in fine. *Heres tutoris non eſt tutor, nec heres ſocii ſocius eſt.*

V. Pœna gravior ultra legem impoſita, exiſtimationem conſervat: ut & conſtitutum eſt, & reſponſum: ut puta ſi eum qui parte bonorum multari debuit, Præſes relegaverit, dicendum erit duriori ſententia cum eo tranſactum de exiſtimatione ejus, idcircoque non eſſe infamem. l. 13. §. 7. *Pœna qua modum excedit, exiſtimationem ſervat.*

Quoniam ſententiæ ſeveritas cum cæteris damnis tranſigere videtur. l. 4. inf. C. ex quib. cauſ. inf. irrog.

VI. Crimen ſtellionatus infamiam irrogat damnato, quamvis publicum non eſt judicium. l. 13. §. ult. *Stellionatus damnati infames ſunt.*

VII. Ob hæc verba ſententiæ Præſidis Provinciæ, *callido commento videris accuſationis inſtigator fuiſſe*: pudor potius oneratur, quàm ignominia videtur irrogari. l. 20. *Poteſt pudor onerari ſine ignominia.*

VIII. Debitores qui bonis ceſſerint, licet ex ea cauſa bona eorum venierint, infames non fiunt. l. 11. C. ex quib. cauſ. inf. irrog. *Bonis cedens non fit infamis.*

IX. Ea quæ pater teſtamento ſuo filios increpans, ſcripſit, infames quidem filios jure non faciunt: ſed apud bonos & graves opinionem ejus, qui patri diſplicuit, onerant. l. 13. C. eod. *Patris in teſtamento increpatio, etſi non infamat, exiſtimationem onerat.*

X. Ut calumniatorem notatum, eſſe famoſum manifeſtum eſt. l. 16. C. eod. l. 4. §. pen. ff. eod. *Ob calumniam notatus fit infamis.*

TITULUS III.

De Procuratoribus & defenſoribus.

I. Procurator eſt qui aliena negotia mandatu domini adminiſtrat. l. 1. *Procurator eſt qui mandatu gerit.*

II. Procurator autem vel omnium rerum, vel unius rei eſſe poteſt. l. 1. §. 1. *Procurator vel omnium rerum, vel quarundam.*

III. Uſus autem procuratoris perquam neceſſarius eſt: ut qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe vel nolunt, vel non poſſunt, *Uſus procuratorum neceſſarius.*

per

per alios poſſint vel agere, vel conveniri. l. 1. §. 2.

Prior procurator poſteriore conſtituto prohibetur.

IV. Julianus ait, eum qui dedit diverſis temporibus procuratores duos, poſteriorem dando, priorem prohibuiſſe videri. l. 31. §. ult.

Procuratorum in idem qui prior occupat cæteros excludit.

V. Pluribus procuratoribus in ſolidum ſimul datis, occùpantis melior conditio erit, ut poſterior non ſit in eo quod prior petit, procurator. l. 32.

Procurator ad agendum defendere debet.

VI. Æquum Prætori viſum eſt, eum qui alicujus nomine procurator experitur, eundem etiam ſuſcipere defenſionem. l. 33. §. 4.

Impendia procuratori reſtituenda.

VII. Litis impendia, bona fide facta vel ab actoris procuratore, vel à rei, debere ei reſtitui æquitas ſuadet. l. 46. §. 6.

Procurator domini conditionem non poteſt facere deteriorem.

VIII. Ignorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet. l. 49.

Ibi defendi debet tutor, ubi geſſit.

IX. Tutores qui in aliquo loco adminiſtraverunt, eodem loco & defendi debent. l. 54. §. 1.

Procurator ex mandato generali poteſt exigere, permutare, ſolvere.

X. Procurator cui generaliter libera adminiſtratio rerum commiſſa eſt, poteſt exigere, aliud pro alio permutare. Sed & id quoque ei mandari videtur, ut ſolvat creditoribus. l. 58. & l. 59.

Non poteſt tranſigere.

XI. Mandato generali non contineri etiam tranſactionem decidendi cauſa interpoſitam: & ideo ſi poſtea is qui mandavit, tranſactionem ratam non habuit, non poſſe eum repelli ab actionibus exercendis. l. 60.

Nec alienare niſi quæ facile corrumpuntur.

XII. Procurator totorum bonorum, cui res adminiſtrandæ mandatæ ſunt, res domini neque mobiles vel immobiles, neque ſervos, ſine ſpeciali domini mandatu alienare poteſt: niſi fructus, aut alias res quæ facile corrumpi poſſunt. l. 63.

TITULUS IV.

Quod cujuſque Univerſitatis nomine, vel contra eam agatur.

Collegia & corpora illicita ſunt, ſi non permittantur.

I. NEQUE ſocietas, neque collegium, neque hujuſmodi corpus paſſim omnibus haberi conceditur. Nam

Nam & legibus, & Senatuſconſultis, & principalibus conſtitutionibus ea res coërcetur. l. 1.

II. Quibus autem permiſſum eſt corpus habere collegii, ſocietatis, ſive cujuſque alterius eorum nomine, proprium eſt, ad exemplum Reipublicæ, habere res communes, arcam communem, & actorem ſive ſyndicum, per quem tamquam in Republica, quod communiter agi fierique oporteat, agatur, fiat. l. 1. §. 1.

Collegiis res communes & actorem habere licet.

III. Si municipes, vel aliqua univerſitas ad agendum det actorem, non erit dicendum, quaſi à pluribus datum ſic haberi; hic enim pro Republica vel univerſitate intervenit, non pro ſingulis. l. 2.

Actor univerſitatis non eſt actor ſingulorum.

IV. Nulli permittetur nomine civitatis, vel curiæ experiri, niſi ei cui lex permittit, aut lege ceſſante ordo dedit, cum duæ partes adeſſent, aut amplius quàm duæ. l. 3.

Civitatis nomine agit cui aut lex. aut ordo permittit.

V. Planè, ut duæ partes decurionum adfuerint, is quoque quem decernent, numerari poteſt. l. 4.

Numerum implet qui eligitur.

VI. Illud notandum Pomponius ait, quod & patris ſuffragium filio proderit, & filii patri. l. 5.

Suffragium patris filio prodeſt. Et contra.

VII. Item eorum qui in ejuſdem poteſtate ſunt: quaſi decurio enim hoc dedit, non quaſi domeſtica perſona. Quod & in honorum petitione erit ſervandum, niſi lex municipii, vel perpetua conſuetudo prohibeat. l. 6.

Intereſt quo nomine quis agat.

VIII. Si quid univerſitati debetur, ſingulis non debetur: nec quod debet univerſitas, ſinguli debent. l. 7. §. 1.

Non eſt ſingulorum quod eſt univerſitatis.

IX. In decurionibus, vel aliis univerſitatibus, nihil refert utrum omnes idem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati ſint. Sed ſi univerſitas ad unum redit: magis admittitur poſſe eum convenire, & conveniri: cum jus omnium in unum reciderit, & ſtet nomen univerſitatis. l. 7. §. 2.

Univerſitas ſtat in uno ſuperſtite.

TITULUS V.

De Negotiis geſtis.

I. HOc edictum neceſſarium eſt, quoniam magna utilitas abſentium verſatur, ne indefenſi rerum poſſeſ-

Utilitas defenſionis abſentium.

ſionem, aut venditionem patiantur, vel pignoris diſtractionem, vel pœnæ committendæ actionem, vel injuria rem ſuam amittant. l. 1.

Ait Prætor: *ſi quis negotia alterius, ſive quis negotia quæ cujuſque, cùm is moritur, fuerint, geſſerit: judicium eo nomine dabo. l. 3.*

Ex geſtu utrinque oritur actio.

II. Si quis abſentis negotia geſſerit, licet ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem ejus impenderit, vel etiam ipſe ſe in rem abſentis alicui obligaverit, habeat eo nomine actionem. Itaque eo caſu ultro citróque naſcitur actio, quæ appellatur negotiorum geſtorum. Et ſanè ſicut æquum eſt, ipſum actus ſui rationem reddere, & eo nomine condemnari, quidquid vel non ut oportuit geſſit, vel ex his negotiis retinet: ita ex diverſo juſtum eſt, ſi utiliter geſſit, præſtari ei, quidquid eo nomine vel abeſt ei, vel abſuturum eſt. l. 2.

Interdum dolus ſolùm præſtatur à geſtore.

III. Interdum in negotiorum geſtorum actione Labeo ſcribit, dolum ſolummodo verſari: nam ſi affectione coactus ne bona mea diſtrahantur, negotiis te meis obtuleris, æquiſſimum eſſe, dolum dumtaxat te præſtare: quæ ſententia habet æquitatem. l. 3. §. 9.

Error non prodeſt.

IV. Sed & ſi cum putavi Titii negotia eſſe, cum eſſent Sempronii, ea geſſi, ſolus Sempronius mihi actione negotiorum geſtorum tenetur. l. 5. §. 1.

Geſtor tenetur de omiſſis, ſi ea debuit gerere.

V. Videamus in perſona ejus qui negotia adminiſtrat, ſi quædam geſſit, quædam non: contemplatione tamen ejus alius ad hæc non acceſſit: & ſi vir diligens, quod ab eo exigimus, etiam ea geſturus fuit, an dici debeat, negotiorum geſtorum eum teneri (&) propter ea quæ non geſſit? quod puto verius. l. 6. §. 12.

Tutori vel curatori ſimilis non habetur, qui citra mandatum, negotium alienum ſponte gerit. Quippe ſuperioribus quidem neceſſitas muneris adminiſtrationis finem, huic autem propria voluntas facit: ac ſatis abundéque ſufficit, ſi cui vel in paucis amici labore conſulatur. l. 20. C. de neg. geſt.

Judex ſupplet quæ ſunt æquitatis.

VI. Tantumdem in bonæ fidei judiciis officium judicis valet, quantum in ſtipulatione nominatim ejus rei facta interrogatio. l. 7.

VII. Re-

VII. Reprobare non poſſum ſemel probatum: & quemadmodum quod utiliter geſtum eſt, neceſſe eſt apud judicem pro rato haberi: ita omne quod ab ipſo probatum eſt. l. 9. *Semel probata non poſſunt reprobari.*

VIII. Is autem qui negotiorum geſtorum agit, non ſolum ſi effectum habuit negotium quod geſſit, actione iſta utetur, ſed ſufficit ſi utiliter geſſit, & ſi effectum non habuit negotium. Et ideo ſi inſulam fulſit, vel ſervum ægrum curavit, etiam ſi inſula exuſta eſt, vel ſervus obiit, aget negotiorum geſtorum: idque & Labeo probat. l. 10. §. 1. *Eventus geſtori non nocet.*

IX. Is enim negotiorum geſtorum (inquit) habet actionem, qui utiliter negotia geſſit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non neceſſariam, vel quæ oneratura eſt patremfamilias, adgreditur. l. 10. §. 1. *Non habet actionem qui inutile aut oneraturum adgreditur.*

X. Si negotia abſentis & ignorantis geras; & culpam, & dolum præſtare debes. Sed Proculus, interdum etiam caſum præſtare debere: veluti ſi novum negotium, quod non ſit ſolitus abſens facere, tu nomine ejus geras, veluti venales novicios coëmendo, vel aliquam negotiationem ineundo: nam ſi quid damnum ex ea re ſecutum fuerit, te ſequetur: lucrum vero abſentem. Quod ſi in quibuſdam lucrum factum fuerit, in quibuſdam damnum; abſens penſare lucrum cum damno debet. l. 11. *De dolo & culpa etiam levi tenetur geſtor: interdum de caſu, veluti ſi novum negotium pro abſente gerat. Quo caſu lucrum abſentem ſequitur, damnum geſtorem, penſato lucro.*

Non tantùm dolum & latam culpam, ſed & levem præſtare neceſſe habet [negotiorum geſtor.] l. 20. C. de negot. geſt.

XI. Debitor meus, qui mihi quinquaginta debebat, deceſſit: hujus hereditatis curationem ſuſcepi, & impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariæ centum in arca repoſui: hæc ſine culpa mea perierunt. Quæſitum eſt, an ab herede, qui quandoque extitiſſet, vel creditam pecuniam quinquaginta petere poſſim, vel decem quæ impendi? Julianus ſcribit, in eo verti quæſtionem, ut animadvertamus an juſtam cauſam habuerim ſeponendorum centum: nam ſi debuerim & mihi & cæteris hereditariis creditoribus ſolvere, periculum non ſolum ſexaginta, ſed & reliquorum quadraginta [millium] me præſtaturum: decem tamen quæ impenderim retenturum, id eſt, ſola no- *Geſtor ſuo periculo reponit pecuniam quam debuit in ſolutum dare creditoribus: niſi juſta intervenerit cauſa reponendi.*

naginta reſtituenda. Si vero juſta cauſa fuerit, propter quam integra centum cuſtodirentur, veluti ſi periculum erat, ne prædia in publicum committerentur, ne pœna trajectitiæ pecuniæ augeretur, aut ex compromiſſo committeretur; non ſolum decem quæ in hereditaria negotia impenderim, ſed etiam quinquaginta quæ mihi debita ſunt, ab herede me conſequi poſſe. l. 13.

Habenda ratio perſonarum in judiciis.

XII Pro qualitate perſonarum & actio formatur, & condemnatio moderatur. l. 15. in fine.

Geſtor non præſcribit adverſus dominum.

XIII. Is qui temporali actione tenebatur, etiam poſt tempus exactum negotiorum geſtorum actione id præſtare cogitur. l. 19.

Uſuras debet geſtor, & ei debentur, ex circumſtantiis.

XIV. Non tantùm ſortem, verùm etiam uſuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum geſtorum judicio præſtabimus, vel etiam quas percipere potuimus. Contra quoque uſuras quas præſtabimus, vel quas ex noſtra pecunia percipere potuimus, quam in aliena negotia impendimus, ſervabimus negotiorum geſtorum judicio. l. 19. §. 4. l. 18. C. eod.

Domino mortuo geſtor inchoata explicat: nova non inchoat.

XV. Si vivo Titio negotia ejus adminiſtrare cœpi, intermittere mortuo eo non debeo: nova tamen inchoare neceſſe mihi non eſt, vetera explicare, ac conſervare neceſſarium eſt, ut accidit cùm alter ex ſociis mortuus eſt: nam quæcumque prioris negotii explicandi cauſa geruntur, nihilum refert quo tempore conſummentur, ſed quo tempore inchoarentur. l. 21. §. 2.

De culpa geſtoris tenetur is cujus mandatu aliena geſſit.

XVI. Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius geſſit: quod is non rectè geſſit, tu mihi actione negotiorum geſtorum teneris: non in hoc tantùm ut actiones tuas præſtes, ſed etiam quod imprudenter eum elegeris, ut quidquid detrimenti negligentia ejus fecit, tu mihi præſtes. l. 21. §. 3.

Geſtor qui utiliter geſſit non tenetur de caſu, niſi ejus culpa contigerit, aut ita convenerit.

XVII. Sive hereditaria negotia, ſive ea, quæ alicujus eſſent, gerens aliquis, neceſſario rem emerit; licet ea interierit, poterit quod impenderit, judicio negotiorum geſtorum conſequi: veluti ſi frumentum, aut vinum familiæ paraverit, idque caſu quodam interierit, forte incendio, ruina. Sed ita ſcilicet hoc dici poteſt, ſi ipſa ruina, vel incendium ſine vitio ejus acciderit: nam cum propter ipſam rüinam, aut incen-

Digitized by Google

incendium damnandus ſit, abſurdum eſt eum iſtarum rerum nomine quæ ita conſumptæ ſunt, quicquam conſequi. l. 22.

Negotium gerentes alienum, non interveniente ſpeciali pacto, caſum fortuitum præſtare non compelluntur. l. 22. C. eod.

XVIII. Titium, ſi pietatis reſpectu ſororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere reſpondi. l. 27. §. 1. *Non animo geſtoris agit qui pietatis cauſa impendit.*

XIX. Neſennius Apollinaris Julio Paulo ſalutem. Avia nepotis ſui negotia geſſit. Defunctis utriſque, aviæ heredes conveniebantur à nepotis heredibus negotiorum geſtorum actione, reputabant heredes aviæ alimenta præſtita nepoti: reſpondebatur, aviam jure pietatis de ſuo præſtitiſſe, nec enim aut deſideraſſe ut decernerentur alimenta, aut decreta eſſent: præterea conſtitutum eſſe dicebatur, ut ſi mater aluiſſet, non poſſet alimenta quæ pietate cogente de ſuo præſtitiſſet, repetere. Ex contrario dicebatur, tunc hoc rectè dici, ut de ſuo aluiſſe mater probaretur: at in propoſito, aviam quæ negotia adminiſtrabat, veriſimile eſſe de re ipſius nepotis eum aluiſſe. Tractatum eſt, numquid utroque patrimonio erogata videantur. Quæro, quid tibi juſtius videatur? Reſpondi: hæc diſceptatio in factum conſtitit. Nam & illud quod in matre conſtitutum eſt, non puto ita perpetuo obſervandum. Quid enim, ſi etiam proteſtata eſt, ſe filium ideo alere, ut aut ipſum, aut tutores ejus conveniret? Pone peregrè patrem ejus obiiſſe, & matrem, dum in patriam revertitur, tam filium, quam familiam ejus exhibuiſſe, in qua ſpecie etiam in ipſum pupillum negotiorum geſtorum dandam actionem Divus Pius Antoninus conſtituit. Igitur in re facti facilius putabo, aviam, vel heredes ejus audiendo, ſi reputare velint alimenta: maximè etiam, ſi in rationem impenſarum ea retuliſſe aviam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto, ut de utroque patrimonio erogata videantur. l. 34. *De alimentis quæ avia nepoti præſtitit, ex circumſtantiis ſtatuendum.*

XX. Ubi quis ejus pecuniam, cujus tutelam negotiáve adminiſtrat, aut magiſtratus municipii publicam, in uſus ſuos con- *Tutor & magiſtratus qui pecuniam ex admini-*

ſtratione in uſus ſuos convertunt, uſuras præſtant. convertit, maximas uſuras præſtat; ut eſt conſtitutum à Divis Principibus. l. 38. Nam [tutor & magiſtratus] cum gratuitam, certè integram, & abſtinentem omni lucro *Gratuitam fidem præſtare debent tutor & magiſtratus.* præſtare fidem deberent. d. l. 38.

Solvere quis pro alio poteſt, etiam invito. XXI. Solvendo quiſque pro alio, licet invito & ignorante, liberat eum: quod autem alicui debetur, alius ſine voluntate ejus non poteſt jure exigere. Naturalis enim ſimul & civilis ratio ſuaſit, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorantis & inviti nos facere poſſe, deteriorem non poſſe. l. 39.

Sumptus repetit geſtor, & uſuras. XXII. Quæ utiliter in negotia alicujus erogantur, in quibus eſt etiam ſumptus honeſtè ad honores per gradus pertinentes factus, actione negotiorum geſtorum peti poſſunt. l. 45.

Ob negotium alienum geſtum, ſumptuum factorum uſuras præſtari bona fides ſuaſit, quo jure contra eos etiam, quorum te neceſſitate compulſum negotium geſſiſſe proponis, per judicium negotiorum geſtorum, uteris. l. 18. C. de neg. geſt.

LIBER IV.

TITULUS I.

De in integrum reſtitutionibus.

Lapſis aut circumſcriptis, ſubvenitur ex juſta cauſa. I. SUB hoc titulo plurifariam Prætor hominibus vel lapſis, vel circumſcriptis ſubvenit; ſive metu, ſive calliditate, ſive ætate, ſive abſentia inciderunt in captionem. l. 1.

Omnes in integrum reſtitutiones, cauſa cognita, à Prætore promittuntur: ſcilicet, ut juſtitiam earum cauſarum examinet, an veræ ſint, quarum nomine ſingulis ſubvenit. l. 3.

Si ob levem cauſam majori fiat II. Scio illud à quibuſdam obſervatum, ne propter ſatis minimam rem, vel ſummam, ſi majori rei, vel ſummæ præ-

præjudicetur, audiatur is qui in integrum reſtitui poſtulat. l. 4. *præjudicium, non erit reſtitutio.*

III. Non ſolùm minoris, verùm eorum quoque qui Reipublicæ cauſa abſuerunt, item omnium qui ipſi potuerunt reſtitui in integrum, ſucceſſores in integrum reſtitui poſſunt: & ita ſæpiſſimè eſt conſtitutum. l. 6. *Heres in integrum reſtituitur.*

IV. Divus Antoninus Martio Avito Prætori, de ſuccurrendo ei qui abſens rem amiſerat, in hanc ſententiam reſcripſit: *Etſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolemnibus, tamen ubi æquitas evidens poſcit, ſubveniendum eſt. Itaque ſi citatus non reſpondit, & ob hoc, more pronunciatum eſt, confeſtim autem pro tribunali te ſedente adiit: exiſtimari poteſt non ſua culpa, ſed parum exaudita voce præconis defuiſſe, ideoque reſtitui poteſt.* l. 7. *Æquitatis ratione ſubveniendum.*

V. Deceptis ſine culpa ſua, maximè ſi fraus ab adverſario intervenerit, ſuccurri oportebit. l. 7. §. 1. *Deceptis ſine culpa ſua ſuccurrendum.*

TITULUS II.

Quod metus cauſa geſtum erit.

I. AIt Prætor, *quod metus cauſa geſtum erit, ratum non habebo.* Olim ita edicebatur, *quod vi, metuſvè cauſa.* Vis enim fiebat mentio, propter neceſſitatem impoſitam contrariam voluntati: metus, inſtantis vel futuri periculi cauſa, mentis trepidatione: ſed poſtea detracta eſt vis mentio, ideo quia quodcunque vi atroci fit, id metu quoque fieri videatur. l. 1. *Metu factum ratum non habetur.*

II. Vis autem eſt majoris rei impetus qui repelli non poteſt. l. 2. *Vis eſt impetus qui repelli non poteſt.*

III. Sed vim accipimus atrocem, & eam quæ adverſus bonos mores fiat, non eam quam magiſtratus rectè intulit, ſcilicet jure licito, & jure honoris quem ſuſtinet. Cæterum ſi per injuriam quid fecit populi Romani magiſtratus, vel Provinciæ Præſes, Pomponius ſcribit, hoc edictum locum habere: ſi forte (inquit) mortis, aut verberum terrore pecuniam alicui extorſerit. l. 3. §. 1. *Vis non dicitur dum jure cogit magiſtratus.*

IV. Metum

Metus accipitur majoris malitatis: non vanus timor.

IV. Metum accipiendum Labeo dicit, non quemlibet timorem, ſed majoris malitatis: metum autem non vani hominis, ſed qui merito & in hominem conſtantiſſimum cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus. l. 5. & l. 6.

Proinde ſi quis meticuloſus rem nullam fruſtra timuerit, per hoc edictum non reſtituitur, quoniam neque vi, neque metus cauſa factum eſt. l. 7. v. l. 13. in eod. l. 3. ff. ex quib. cauſ. maj.

Mortis, aut vinculorum metus, licet ex crimine, ad hoc edictum pertinet.

V. Proinde ſi quis in furto vel adulterio deprehenſus, vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel ſe obligavit, Pomponius libro viceſimo octavo rectè ſcribit, poſſe eum ad hoc edictum pertinere, timuit enim vel mortem, vel vincula. l. 7. §. 1.

Ex periculo ſtatus juſtus timor.

VI. Si is accipiat pecuniam, qui inſtrumenta ſtatus mei interverſurus eſt, niſi dem; non dubitatur quin maximo metu compellat. l. 8. §. 1.

Vita pudor anteponendus.

VII. Quod ſi dederit, ne ſtuprum patiatur vir, ſeu mulier, hoc edictum locum habet: cum viris bonis iſte metus major, quam mortis eſſe debet. l. 8. §. 2.

Parentes terrentur in perſona liberorum.

VIII. Hæc quæ diximus ad edictum pertinere, nihil intereſt, in ſe quis veritus ſit, an in liberis ſuis: cùm pro affectu parentes magis in liberis terreantur. l. 8. §. 3.

Creditum amittit qui vim intulit debitori.

IX. Julianus ait eum qui vim adhibuit debitori ſuo, ut ei ſolveret, hoc edicto non teneri, propter naturam metus cauſa actionis, quæ damnum exigit: quamvis negari non poſſit in Juliam eum de vi incidiſſe, & jus crediti amiſiſſe. l. 12. §. ult.

Idem.

X. Extat decretum Divi Marci in hæc verba: Optimum eſt, ut ſi quas putas te habere petitiones, actionibus experiaris. Cum Marcianus diceret, vim nullam feci: Cæſar dixit, tu vim putas eſſe ſolùm, ſi homines vulnerentur? Vis eſt & tunc, quoties quis id quod deberi ſibi putat, non per judicem repoſcit. Quiſquis igitur probatus mihi fuerit, rem ullam debitoris, vel pecuniam debitam, non ab ipſo ſibi ſponte datam, ſine ullo judice temerè poſſidere, vel accepiſſe, iſque ſibi jus in eam rem dixiſſe, jus crediti non habebit. l. 13.

Nihil intereſt quis vim intulerit, poſſeſſor, an alius.

XI. In hac actione non quæritur, utrum is qui convenitur,

tur, an alius metum fecit: ſufficit enim hoc docere, metum ſibi illatum, vel vim. l. 14. §. 3. l. 9. §. ult.

Datur & in rem actio, & in perſonam. l. 9. §. 4. Etſi ad alium res pervenit, alter metum adhibuit. l. 16. Non intereſt à quovis adhibita ſit. l. 5. C. eod.

XII. Qui in carcerem quem detruſit, ut aliquid ei extorqueret: quidquid ob hanc cauſam factum eſt, nullius momenti eſt. l. 22. *A detruſo in carcerem extorta revocantur.*

XIII. Non eſt veriſimile compulſum in urbe iniquè indebitum ſolviſſe eum, qui claram dignitatem ſe habere prætendebat: cum potuerit jus publicum invocare, & adire aliquem poteſtate præditum, qui utique vim eum pati prohibuiſſet: ſed hujuſmodi præſumptioni debet apertiſſimas probationes violentiæ opponere. l. ult. *Metus non facilè præſumitur.*

XIV. Ad invidiam alicui nocere nullam dignitatem oportet. Unde intelligis, quòd ad metum arguendum, per quem dicis initum eſſe contractum, Senatoria dignitas adverſarii tui ſola non eſt idonea. l. 6. C. de his quæ vi, metuſvè cauſa geſta ſunt. *Adverſarii dignitas metum non probat.*

TITULUS III.

De Dolo malo.

I. HOc edicto Prætor adverſus varios, & doloſos, qui aliis offuerunt calliditate quadam, ſubvenit: ne vel illis malitia ſua ſit lucroſa, vel iſtis ſimplicitas damnoſa. l. 1. *Dolus coërcendus.*

II. (Labeo) ſic definiit, *dolum malum eſſe omnem calliditatem, fallaciam, machinationem ad circumveniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibitam.* Labeonis definitio vera eſt. l. 1. §. 2. *Dolus eſt omnis machinatio ad decipiendum.*

III. Is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam adverſarii inanis actio eſt. l. 6. *Inanis actio nulla actio eſt.*

IV. Pomponius refert, Cæcilianum Prætorem non dediſſe de dolo actionem adverſus eum, qui affirmaverat, *idoneum eſſe eum, cui mutua pecunia dabatur.* Quod verum eſt: *Qui laudat non idoneum ut ei credatur, poteſt ex circumſtantiis de dolo teneri.*

Digitized by Google

eſt: nam niſi ex magna & evidenti calliditate, non debet de dolo actio dari. l. 7. §. ult.

Quòd ſi cùm ſcires eum facultatibus labi, tui lucri gratia, adfirmaſti mihi idoneum eſſe; merito adverſus te, cum mei decipiendi gratia, alium falsò laudaſti, de dolo judicium dandum eſt. l. 8.

Dolus utrinſque compenſatur.

V. Si duo dolo malo fecerint, invicem de dolo non agent. l. 36. Ab utraque parte dolo compenſando. l. ult. §. 3. ff. de eo per quem factum erit. V. l. 39. ff. ſolut. matr.

Poteſt venditor ſine dolo commendare quod vendit.

VI. Quod venditor ut commendet, dicit, ſic habendum quaſi neque dictum, neque promiſſum eſt: ſi verò decipiendi emptoris cauſa dictum eſt, æquè ſic habendum eſt, ut non naſcatur adverſus dictum promiſſumve actio, ſed de dolo actio. l. 37.

Dolus probandus eſt.

VII. Dolum ex indiciis perſpicuis probari convenit. l. 6. C. eod.

TITULUS IV.

De Minoribus viginti quinque annis.

Lapſis propter infirmum conſilium minoribus ſubvenitur.

I. HOC edictum Prætor naturalem æquitatem ſecutus propoſuit, quo tutelam minorum ſuſcepit. Nam cùm inter omnes conſtet, fragile eſſe & infirmum hujuſmodi ætatum conſilium, & multis captionibus ſuppoſitum, multorum inſidiis expoſitum: auxilium eis Prætor hoc edicto pollicitus eſt, & adverſus captiones opitulationem. l. 1.

Uti quæque res erit, animadvertendum.

II. Prætor edicit, *quod cum minore quàm vigintiquinque annis natu, geſtum eſſe dicetur, uti quæque res erit, animadvertam. l.* 1. §. 1.

Propter ætatem ſuccurritur.

III. Apparet minoribus vigintiquinque annis eum opem polliceri: nam poſt hoc tempus compleri virilem vigorem conſtat. l. 1. §. 2.

Uſque ad hanc ætatem datur curator.

IV. Et ideo hodie in hanc uſque ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur: nec ante rei ſuæ adminiſtratio eis committi debebit, quamvis bene rem ſuam gerentibus. l. 1. §. 3.

V. Deni-

V. Denique Divus Severus, & Imperator noſter hujuſmodi Conſulum, vel Præſidum decreta, quaſi ambitioſa eſſe interpretati ſunt. Ipſi autem perrarò minoribus rerum ſuarum adminiſtrationem extra ordinem indulſerunt: & eodem jure utimur. l. 3. *Pro majore non habetur minor cui commiſſa eſt rerum adminiſtratio.*

Ætatis veniam à Principe impetrant minores honeſtis moribus: mares ſcilicet impleto viceſimo, fœmina verò octavum & decimum annum egreſſa: ut patrimonia gubernent: ſed *non reſtituendi ex cauſa adminiſtrationis, etſi minus idoneè adminiſtraverint. Sed nec alienandi immobilia, nec pignorandi ætatis venia dat facultatem, nec pro legitima ætate, in ſubſtitutionum, cæterorumque conditionibus, habetur, niſi id expreſſum ſit.* ex l. 1. 2. 3. 4. C. de his qui ven. æt. impetr.

VI. Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo major efficitur, utrum initium ſpectamus, an finem? Et placet (ut & eſt conſtitutum) ſi quis major factus comprobaverit quod minor geſſerat, reſtitutionem ceſſare. l. 3. §. 1. *Si, quæ minor cœpit, major factus comprobavit, non reſtituitur.*

Qui poſt vigeſimum quintum annum ætatis ea quæ in minore ætate geſta ſunt, rata habuerint, fruſtra reſciſſionem eorum poſtulant. l. 2. C. ſi maj. fact. rat. hab. v. §. ſeq. & l. 30.

VII. Scio etiam illud aliquando incidiſſe: minor viginti quinque annis miſcuerat ſe paternæ hereditati, majorque factus exegerat aliquid à debitoribus paternis: mox deſiderabat reſtitui in integrum, quo magis abſtineret paterna hereditate. Contradicebatur ei, quaſi major factus comprobaſſet, quod minori ſibi placuit: putavimus tamen reſtituendum in integrum, initio inſpecto. Idem puto, etſi alienam adiit hereditatem. l. 3. §. 2. *Excipitur minor qui debitum hereditarium major factus exigit. Is enim initio inſpecto reſtituitur.*

VIII. Minorem autem vigintiquinque annis natu, videndum, an etiam die natalis ſui adhuc dicimus, ante horam qua natus eſt: ut ſi captus ſit, reſtituatur. Et cùm nondum compleverit, ita erit dicendum: ut à momento in momentum tempus ſpectetur. Proinde & ſi biſſexto natus eſt, ſive priore, ſive poſteriore die, Celſus ſcribit, nihil referre. Nam id biduum pro uno die habetur, & poſterior dies Kalendarum intercalatur. l. 3. §. 3. *Ætatis computatio à momento ad momentum.*

Digitized by Google

Filiafamilias in dote capta, patre conſentiente reſtituitur.

IX. Ergo etiam filiamfamilias in dote captam, dum patri conſentit ſtipulanti, dotem non ſtatim quàm dedit, vel adhibenti aliquem, qui dotem ſtipularetur, puto reſtituendam. Quoniam dos ipſius filiæ patrimonium eſt. l. 3. §. 5.

Filiusfamilias minor reſtituitur adverſus geſtum à patre, ſi ejus interſit.

X. Si quid minori fuerit filiofamilias legatum poſt mortem patris, vel fideicommiſſum relictum, & captus eſt, forte dum conſentit patri paciſcenti, ne legatum peteretur, poteſt dici in integrum reſtituendum. Quoniam ipſius intereſt, propter ſpem legati, quod ei poſt mortem patris competit. Sed etſi ei legatum ſit aliquid, quod perſonæ ejus cohæret, putà jus militiæ: dicendum eſt poſſe eum reſtitui in integrum: interfuit enim ejus non capi, cùm hæc patri non acquireret, ſed ipſe haberet. l. 3. §. 7.

Pater heres filii minoris, ejus nomine reſtituitur.

XI. Pomponius adjicit, ex his cauſis ex quibus in re peculiari filiifamilias reſtituuntur, poſſe & patrem, quaſi heredem, nomine filii, poſt obitum ejus, impetrare cognitionem. l. 3. §. 9.

Minori ſuccurritur, ne vexetur.

XII. Minoribus vigintiquinque annis ſubvenitur per in integrum reſtitutionem, non ſolum cùm de bonis eorum aliquid minuitur, ſed etiam cùm intersit ipſorum litibus, & ſumptibus non vexari. l. 6.

Minor reſtituitur ex omni geſtu.

XIII. Ait Prætor, *geſtum eſſe dicetur*. Geſtum ſic accipimus, qualiter qualiter: ſive contractus ſit, ſive quid aliud contigit. Proinde ſi emit aliquid, ſi vendidit, ſi ſocietatem coiit, ſi mutuam pecuniam accepit, & captus eſt, ei ſuccurretur. Sed etſi ei pecunia à debitore paterno ſoluta ſit, vel proprio, & hanc perdidit, dicendum eſt ei ſubveniri, quaſi geſtum ſit cum eo. l. 7. d. l. §. 1. & §. 2.

In judiciis minori ſubvenitur, quamvis tutor intervenerit.

XIV. Sed & in judiciis ſubvenitur; ſive dum agit, ſive dum convenitur, captus ſit. l. 7. §. 4.

Minus ex tutelæ judicio conſecuti, de ſuperfluo habere actionem ita poteſtis, ſi tempore judicii minores annis fuiſtis. l. 1. C. ſi adver. rem. jud. In rem pupilli vel adulti contra tutores ſeu curatores à Præſide lata ſententia, reſtitutionis auxilium non minus quàm ſi quid adverſus eos fuiſſet ſtatutum, implorare minores poſſe conſtat. l. ult. C. eod. v. l. 29. & l. 2. C. ſi tut. vel cur. int.

Et adverſus adi-

XV. Sed & ſi hereditatem minor adiit minus lucroſam, ſuc-

ſuccurritur ei, ut ſe poſſit abſtinere. l. 7. §. 5. v. l. 11. §. 5. *tam hereditatem.* l. 22. l. 24. §. 2. & l. 1. C. ſi ut omiſſ. hered.

In lucro.

XVI. Hodie certo jure utimur, ut & in lucro minoribus ſuccurratur. l. 7. §. 6.

In optione ſi perperam elegerit.

XVII. Et ſi ſine dolo cujuſquam legatum repudiaverit, vel in optionis legato captus ſit, dum elegit deteriorem: vel ſi duas res promiſerit, illam, aut illam, & pretioſiorem dederit, debere ſubveniri: & ſubveniendum eſt. l. 7. §. 7.

Si quaſi contumax ſit condemnatus.

XVIII. Minor, etiam ſi quaſi contumax condemnatus ſit, in integrum reſtitutionis auxilium implorabit. l. 8.

Non ſubvenitur minoribus in delictis.

XIX. Nunc videndum, minoribus utrum in contractibus captis dumtaxat ſubveniatur, an etiam delinquentibus: ut puta dolo aliquid minor fecit in re depoſita, vel commodata, vel alias in contractu: an ei ſubveniatur, ſi nihil ad eum pervenit? Et placet in delictis minoribus non ſubveniri: nec hîc itaque ſubvenietur. l. 9. §. 2. v. l. 37. §. 1. d. l. inf.

Non reſtituuntur minores niſi capti.

XX. Sciendum eſt autem non paſſim minoribus ſubveniri, ſed cauſa cognita, ſi capti eſſe proponantur. l. 11. §. 3.

Non ſemper autem ea quæ cum minoribus geruntur, reſcindenda ſunt: ſed ad bonum & æquum redigenda ſunt, ne magno incommodo hujus ætatis homines afficiantur, nemine cum his contrahente: & quodammodo commercio eis interdicetur. Itaque, niſi aut manifeſta circumſcriptio ſit, aut tam negligenter in ea cauſa verſati ſunt, Prætor interponere ſe non debet. l. 24. §. 1.

Non eventus ſpectandus, ſed inconſulta facilitas.

XXI. Item non reſtituetur qui ſobriè rem ſuam adminiſtrans, occaſione damni non inconſultè accidentis, ſed fato, velit reſtitui. Nec enim eventus damni reſtitutionem indulget, ſed inconſulta facilitas. Et ita Pomponius libro viceſimo octavo ſcripſit. Unde Marcellus, apud Julianum, notat, ſi minor ſibi ſervum neceſſarium comparaverit, mox deceſſerit, non debere eum reſtitui: neque enim captus eſt emendo ſibi rem perneceſſariam, licet mortalem. l. 11. §. 4.

Si hereditatem locupletem adierit, quæ deinde lapſa ſit, non reſtituitur, niſi ex cauſa.

XXII. Si locupleti heres extitit, & ſubitò hereditas lapſa ſit, (puta, prædia fuerunt quæ chaſmate perierunt, inſulæ exuſtæ ſunt, ſervi fugerunt, aut deceſſerunt) Julianus quidem

Digitized by Google

dem libro quadrageſimo ſexto ſic loquitur, quaſi poſſit minor in integrum reſtitui. Marcellus autem apud Julianum notat, ceſſare in integrum reſtitutionem. Neque enim ætatis lubrico captus eſt adeundo locupletem hereditatem: & quod fato contingit, cuivis patrifamilias, quamvis diligentiſſimo, poſſit contingere. Sed hæc res adferre poteſt reſtitutionem minoris, ſi adiit hereditatem in qua res erant multæ mortales, vel prædia urbana, æs autem alienum grave: quod non proſpexit, poſſe evenire ut demoriantur mancipia, prædia ruant, vel quod non cito diſtraxerit hæc, quæ multis caſibus obnoxia ſunt. l. 11. §. 5.

Hereditatem pro minore non adit tutor ſine inventario, & ideo beneficium inventarii ſemper habent minores. v. l. ult. C. de jure delib.

Minor à minore captus reſtituitur. Si ambo capti ſunt, & neuter in lucro, non eſt reſtitutio.

XXIII. Item quæritur, ſi minor adverſus minorem reſtitui deſiderat, an ſit audiendus? Et Pomponius ſimpliciter ſcribit, non reſtituendum. Puto autem inſpiciendum à Prætore, quis captus ſit. Proinde ſi ambo capti ſunt: verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit; melior eſt cauſa, ſecundùm Pomponium, ejus qui accepit, & vel dilapidavit, vel perdidit. l. 11. §. 6.

Minoris fidejuſſor eo reſtituto manet obligatus, niſi dolus intervenerit.

XXIV. In cauſæ cognitione verſabitur, utrum ſoli ei ſuccurrendum ſit, an etiam aliis, qui pro eo obligati ſunt: ut puta fidejuſſoribus. Itaque ſi cùm ſcirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fidejuſſeris pro eo: non eſt æquum fidejuſſori in necem meam ſubveniri; ſed potius ipſi deneganda erit mandati actio. In ſumma, perpendendum erit Prætori, cui potius ſubveniat, utrum creditori, an fidejuſſori. Nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicendum erit, non debere ei ſubvenire. Hic enim velut adfirmator fuit, & ſuaſor, ut cum minore contraheretur. l. 13.

Fidejuſſor minoris, eo propter ſolam ætatem reſtituto, manet obligatus. Verùm ſi dolus intervenerit, tam fidejuſſori ſuccurrendum, quàm minori. l. 2. Cod. de fidej. min.

Minor reſtituitur adverſus tertium poſſeſſorem.

XXV. Interdum autem reſtitutio & in rem datur minori, id eſt, adverſus rei ejus poſſeſſorem, licet cum eo non ſit contractum. Ut putà rem à minore emiſti, & alii vendidiſti:

diſti: poteſt deſiderare interdum adverſus poſſeſſorem reſtitui, ne rem ſuam perdat, vel re ſua careat. l. 13. §. 1.

XXVI. Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere contrahentibus ſe circumvenire. l. 16. §. 4.

Incerta ratio pretii rerum.

XXVII. Non ſolum autem minoribus, verùm ſucceſſoribus quoque minorum datur in integrum reſtitutio, etſi ſint ipſi majores. l. 18. §. ult.

Succeſſor minoris reſtituitur, &, ſi is minor ſit, tempus ei ſuum dabitur.

Interdum ſucceſſori plus quam annum dabimus, ut eſt edicto expreſſum: ſi forte ætas ipſius ſubveniat. Nam poſt annum viceſimum quintum habebit legitimum tempus. Hoc enim ipſo deceptus videtur, quòd cùm poſſet reſtitui intra tempus ſtatutum ex perſona defuncti, hoc non fecit. l. 19.

XXVIII. Plane, ſi defunctus ad in integrum reſtitutionem modicum tempus ex anno utili habuit, huic heredi minori poſt annum viceſimum quintum completum, non totum ſtatutum tempus dabimus ad in integrum reſtitutionem, ſed id dumtaxat tempus, quod habuit is cui heres extitit. l. 19.

Tempora reſtitutionis in minore & herede conjunguntur.

XXIX. Deſtitiſſe autem is videtur, non qui diſtulit, ſed qui liti renunciavit in totum. l. 21.

A lite deſiſtit qui renunciat.

XXX. In integrum verò reſtitutione poſtulata adverſus aditionem à minore factam, ſi quid legatis expenſum eſt, vel pretia eorum, qui ad libertatem aditione ejus pervenerunt, à minore refundenda non ſunt: quemadmodum per contrarium, cùm minor reſtituitur ad adeundam hereditatem, quæ antea geſta erant per curatorem bonorum, decreto Prætoris ad diſtrahenda bona ſecundùm juris formam conſtitutum, rata eſſe habenda, Calpurnio Flacco Severus, & Antoninus reſcripſerunt. l. 22.

Reſtituto minore ob aditam vel non aditam hereditatem, ſtant quæ rectè ante geſta ſunt.

XXXI. Scævola noſter ajebat, ſi quis juvenili levitate ductus omiſerit, vel repudiaverit hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem: ſi quidem omnia in integro ſint, omnimodo audiendus eſt: ſi verò jam diſtracta hereditate, & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus ſubſtitutí veniat, repellendus eſt. Multòque parcius ex hac cauſa heredem minoris reſtituendum eſſe. l. 24. §. 2.

Rebus integris reſtituitur minor qui omiſit hereditatem: non integris repellitur.

XXXII. Re-

Jus ſuum uterque integrum recipit.

XXXII. Reſtitutio autem ita facienda eſt, ut unuſquiſque in integrum jus ſuum recipiat. Itaque, ſi in vendendo fundo circumſcriptus reſtituetur: jubeat Prætor *emptorem fundum cum fructibus reddere, & pretium recipere:* niſi ſi tunc dederit, cùm eum perditurum non ignoraret: ſicuti facit in ea pecunia, quæ ei conſumpturo creditur. l. 24. §. 4.

Qui reſtituitur in integrum, ſicut in damno morari non debet, ita nec in lucro. Et ideo quidquid ad eum pervenit vel ex emptione, vel ex venditione, vel ex alio contractu, hoc debet reſtituere. l. un. C. de reput. quæ fiunt in jud. in int. reſtit.

Sed & cùm minor adiit hereditatem, & reſtituitur, mox quidquid ad eum ex hereditate pervenit, debet præſtare. Verum & ſi quid dolo ejus factum eſt, hoc eum præſtare convenit. d. l. §. 2.

Totum à judice pendet.

XXXIII. Totum hoc pendet ex Prætoris cognitione. l. 24. §. ult.

In procuratione generali non venit reſtitutio.

XXXIV. Si talis interveniat juvenis, cui præſtanda ſit reſtitutio, ipſo poſtulante præſtari debet, aut procuratori ejus, cui idipſum nominatim mandatum ſit. Qui verò generale mandatum de univerſis negotiis gerendis alleget, non debet audiri. l. 25. §. 1.

Mutuo minor non obligatur, ſi diſſipavit.

XXXV. Si pecuniam quam mutuam minor accepit, diſſipavit, denegare debet Proconſul creditori adverſus eum actionem. Quod ſi egenti minor crediderit, ulterius procedendum non eſt, quàm ut jubeatur juvenis actionibus ſuis quas habet adverſus eum, cui ipſe crediſſet, cedere creditori ſuo. l. 27. §. 1.

Si minor pluris emerit, reſtituitur.

XXXVI. Prædium quoque ſi ex ea pecunia pluris quàm oporteret emit, ita temperanda res erit, ut jubeatur venditor reddito pretio recuperare prædium: ita ut ſine alterius damno, etiam creditor à juvene ſuum conſequatur. Ex quo ſcilicet ſimul intelligimus, quid obſervari oporteat, ſi ſua pecunia pluris quàm oportet emerit. Ut tamen hoc, & ſuperiore caſu venditor qui pretium reddidit, etiam uſuras quas ex ea pecunia percepit, aut percipere potuit, reddat, & fructus quibus locupletior factus eſt juvenis, recipiat. l. 27. §. 1.

XXXVII. Si

XXXVII. Si minor annis viginti quinque ſine cauſa debitori acceptum tulerit, non ſolum in ipſum, ſed & in fidejuſſores, & in pignora actio reſtitui debet. Et ſi ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque reſtituenda eſt actio. Ex hoc intelligimus, ſi damnoſam ſibi novationem fecerit, fortè ſi ab idoneo debitore ad inopem, navandi cauſa tranſtulerit obligationem, oportere eum in priorem debitorem reſtitui. l. 27. §. 2. & 3.

Item ſi ſine cauſa accepto tulit, vel novavit.

XXXVIII. Etiam ſi patre, eodemque tutore auctore, pupillus captus probari poſſit, curatorem poſtea ei datum, nomine ipſius in integrum reſtitutionem poſtulare non prohiberi. l. 29.

Adversùs geſta à patre tutore minor reſtituitur.

XXXIX. Ex cauſa curationis condemnata pupilla adverſus unum caput ſententiæ reſtitui volebat: (&) quia videbatur in cæteris litis ſpeciebus relevata fuiſſe, actor major ætate, qui adquievit tunc temporis ſententiæ, dicebat totam debere litem reſtaurare. Herennius Modeſtinus reſpondit, ſi ſpecies in qua pupilla in integrum reſtituit deſiderat, cæteris ſpeciebus non cohæret, nihil proponi cur à tota ſententia recedi actor poſtulans audiendus ſit. l. 29. §. 1.

Quæ non cohærent cauſa reſtitutionis, non mutantur.

XL. Si filius emancipatus, contra tabulas non accepta poſſeſſione, poſt inchoatam reſtitutionis quæſtionem, legatum ex teſtamento patris major vigintiquinque annis petiiſſet, liti renunciare videtur: cùm & ſi bonorum poſſeſſionis tempus largiretur, electo judicio defuncti, repudiatum beneficium Prætoris exiſtimaretur. l. 30. v. l. 3. §. 1.

Qui major factus probavit teſtamentum, non reſtituitur.

XLI. Minor vigintiquinque annis, adito Præſide, ex aſpectu corporis falsò probavit perfectam ætatem. Curatores cùm intellexiſſent eſſe minorem, perſeveraverunt in adminiſtratione: medio tempore, poſt probatam ætatem, ante impletum viceſimumquintum annum ſolutæ ſunt adoleſcenti pecuniæ debitæ, eaſque malè conſumpſit. Quæro cujus ſit periculum? Et quid, ſi curatores quoque in eodem errore perſeveraſſent, ut putarent majorem eſſe, & abſtinuiſſent ſe ab adminiſtratione, curationem etiam reſtituiſſent: an periculum temporis, quod poſt proba-

Qui falſo majorem ſe probavit, non reſtituitur.

tam ætatem ceſſit, ad eos pertineat? Reſpondi, hi qui debita exſolverunt, liberati jure ipſo, non debent iterum conveniri. Planè, curatores qui ſcientes eum minorem eſſe, perſeveraverunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine convenire. Quod ſi & ipſi decreto Præſidis crediderunt, & adminiſtrare ceſſaverunt, vel etiam rationem reddiderunt: ſimiles erunt cæteris debitoribus: ideoque non conveniuntur. l. 32.

Si is qui minorem nunc ſe eſſe aſſeverat, fallaci majoris ætatis mendacio te deceperit, cùm juxta ſtatuta juris errantibus, non etiam fallentibus minoribus publica jura ſubveniant, in integrum reſtitui non debet. l. 2. C. ſi min. ſe maj. dix. Malitia ſupplet ætatem. l. 3. C. eod.

Reſtituitur adverſus compromiſſum.

XLII. Minores ſi in judicem compromiſerunt, & tutore auctore ſtipulati ſunt: integri reſtitutionem adverſus talem obligationem jure deſiderant. l. 34. §. 1.

Adverſus licitationem in venditione rei majorum.

XLIII. Si in emptionem penes ſe collocatam minor adjectione ab alio ſuperetur, implorans in integrum reſtitutionem audietur, ſi ejus intereſſe, emptam ab eo rem fuiſſe, adprobetur. Veluti quod majorum ejus fuiſſet: ita tamen, ut id quod ex licitatione acceſſit, ipſe offerat venditori. l. 35.

Apud nos minor non reſtituitur adverſus venditionem in jure, poſt auctiones, ritè factam; nec adverſus lapſum temporis in redhibitione gentilitia.

Non reſtituitur minor, ſi actionem injuriarum omiſerit.

XLIV. Auxilium in integrum reſtitutionis executionibus pœnarum paratum non eſt. Ideoque injuriarum judicium ſemel omiſſum, repeti non poteſt. l. 37.

Ætatis miſeratio pœnam minuit.

XLV. In delictis minor annis vigintiquinque non meretur in integrum reſtitutionem, utique atrocioribus. Niſi quatenus interdum miſeratio ætatis ad mediocrem pœnam judicem produxerit. l. 37. §. 1.

Malos mores ætas non excuſat.

XLVI. Non ſit ætatis excuſatio adverſus præcepta legum, ei qui dum leges invocat, contra eas committit. l. 37. in fine.

In criminibus ætatis ſuffragio minores non juvantur. Ete-

Etenim malorum mores infirmitas animi non excuſat. l. 1. C. ſi adverſ. delict.

XLVII. Æmilius Larianus ab Obinio fundum Rutilianum lege commiſſoria emerat, data parte pecuniæ: *ita ut ſi intra duos menſes ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non ſolviſſet, inemptus eſſet*. Item, *ſi intra alios duos menſes reliquum pretium non numeraſſet, ſimiliter eſſet inemptus*. Intra priores duos menſes Lariano defuncto, Rutiliana pupillaris ætatis ſucceſſerat, cujus tutores in ſolutione ceſſaverunt. Venditor denunciationibus tutoribus ſæpe datis, poſt annum eandem poſſeſſionem Claudio Telemacho vendiderat: pupilla in integrum reſtitui deſiderabat. Victa tam apud Prætorem, quàm apud Præfectum urbi provocaverat: *putabam* bene judicatum, quòd pater ejus, non ipſa contraxerat. *Imperator* autem motus eſt, quod dies committendi in tempus pupillæ incidiſſet, eáque effeciſſet ne pareretur legi venditionis. *Dicebam* poſſe magis ea ratione reſtitui eam, quod venditor denunciando poſt diem quo placuerat eſſe commiſſum, & pretium petendo, receſſiſſe à lege ſua videretur: non me moveri quod dies poſtea tranſiſſet, non magis quàm ſi creditor pignus diſtraxiſſet, poſt mortem debitoris die ſolutionis finita. *Quia tamen* lex commiſſoria diſplicebat ei, pronunciavit in integrum reſtituendam. l. 38.

Reſtituitur minor adverſus legem commiſſoriam.

XLVIII. Vendentibus curatoribus minoris fundum, emptor extitit Lucius Titius, & ſex fere annis poſſedit: & longè longéque rem meliorem fecit. Quæro, cum ſint idonei curatores, an minor adverſus Titium emptorem in integrum reſtitui poſſit? Reſpondi, ex omnibus quæ proponerentur vix eſſe eum reſtituendum, niſi ſi maluerit omnes expenſas, quas bona fide emptor feciſſe adprobaverit, ei præſtare. l. 39. §. 1. V. tit. de reb. eor. qui ſub tut.

Emptori qui fundum minoris meliorem fecit expenſa præſtantur.

XLIX. Prædia patris ſui minor annis vigintiquinque, ob debita rationis tutelæ aliorum quam pater adminiſtraverat, in ſolutum inconſultè dedit. Ad ſuam æquitatem, per in integrum reſtitutionem revocanda res eſt, uſuris pecuniæ, quam conſtiterit ex tutela deberi, reputatis, & cum quantitate fructuum perceptorum compenſatis. l. 40. §. 1.

Fundo in ſolutum dato, minor reſtituitur.

Non temerè, ſed cauſa cognita, minor reſtituitur.

L. Non omnia quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita ſunt: ſed ea tantùm quæ cauſa cognita, ejuſmodi deprehenſa ſunt: ut, ſi ab aliis circumventi, vel ſua facilitate decepti, aut quod habuerunt amiſerunt; aut quod adquirere emolumentum potuerunt, omiſerunt: aut ſe oneri quod non ſuſcipere licuit, obligaverunt. l. 44.

Reſtituitur minor adverſus neceſſariam venditionem.

LI. Tutor urgentibus creditoribus rem pupillarem bona fide vendidit, denunciante tamen matre & emptoribus. Quæro, cùm urgentibus creditoribus diſtracta ſit, nec de ſordibus tutoris meritò quippiam dici poteſt, an pupillus in integrum reſtitui poteſt? Reſpondi, cognita cauſa æſtimandum: nec idcirco, ſi juſtum ſit reſtitui, denegandum id auxilium, quod tutor delicto vacaret. l. 47. V. tit. de reb. cor. qui ſub tut.

Parte reſciſſa, totum reſcinditur, altero volente.

LII. Curator adoleſcentium prædia communia ſibi, & iis quorum curam adminiſtrabat, vendidit. Quæro, ſi decreto Prætoris adoleſcentes in integrum reſtituti fuerint, an eatenus venditio reſcindenda ſit, quatenus adoleſcentium pro parte fundus communis fuit? Reſpondi, eatenus reſcindi, niſi ſi emptor à toto contractu velit diſcedi, quod partem empturus non eſſet. l. 47. §. 1.

Reſtituitur minor captus, licèt ſine dolo adverſarii.

LIII. Minoribus in integrum reſtitutio, in quibus ſe captos probare poſſunt, etſi dolus adverſarii non probetur, competit. l. 5. C. de in integr. reſt. min.

In omiſſis minori ſuccurritur.

LIV. Minoribus in his quæ vel prætermiſerunt, vel ignoraverunt, innumeris auctoritatibus conſtat eſſe conſultum. l. pen. C. eod.

Jure communi uſus, non eſt circumſcriptus.

LV. Non videtur circumſcriptus eſſe minor, qui jure ſit uſus communi. l. ult. C. eod.

Reſtituitur minor, & ſi tutor intervenerit.

LVI. Minoribus annis vigintiquinque etiam in his quæ præſentibus tutoribus vel curatoribus, in judicio vel extra judicium geſta fuerint, in integrum reſtitutionis auxilium ſupereſſe, ſi circumventi ſunt, placuit. l. 2. C. ſi tut. vel cur. interv.

Omiſſa hereditate minor reſtituitur.

LVII. Minores vigintiquinque annis non tantùm in his quæ ex bonis propriis amiſerunt, verùm etiam ſi hereditatem ſibi delatam non adierint, poſſe in integrum reſtitutionis auxilium poſtulare, jam dudum placuit. l. 1. C. ſi ut omiſſ. hered.

T I-

Digitized by Google

TITULUS V.

De Capite minutis.

I. NEMO delictis exuitur, quamvis capite minutus ſit. l. 2. §. 3. *Qui ſtatum mutat, delictum non exit.*

II. Injuriarum, & actionum ex delicto venientium obligationes, cum capite ambulant. l. 7. §. 1. *Idem.*

III. Eas obligationes quæ naturalem præſtationem habere intelliguntur, palam eſt capitis deminutione non perire: quia civilis ratio naturalia jura corrumpere non poteſt. l. 8. *Civilis ratio jus naturale non corrumpit.*

IV. Capitis deminutionis tria genera ſunt: maxima, media, minima. Tria enim ſunt quæ habemus, libertatem, civitatem, familiam. Igitur cum omnia hæc committimus, hoc eſt libertatem, & civitatem, & familiam, *maximam* eſſe capitis deminutionem: cum verò amittimus civitatem, libertatem retinemus, *mediam* eſſe capitis deminutionem: cùm & libertas, & civitas retinetur, familia tantùm mutatur, *minimam* eſſe capitis deminutionem conſtat. l. ult. *Spectanda in ſingulis libertas, civitas, familia.*

TITULUS VI.

Ex quibus cauſis majores viginti quinque annis in integrum reſtituuntur.

I. HUJUS Edicti cauſam nemo non juſtiſſimam eſſe confitebitur. Læſum enim jus per id tempus, quo quis Reipublicæ operam dabat, vel adverſo caſu laborabat, corrigitur: necnon & adverſus eos ſuccurritur: ne vel obſit, vel proſit, quod evenit. l. 1. Verba autem edicti talia ſunt: *Si cujus quid de bonis, cùm is metu, aut ſine dolo malo, Reipublicæ cauſa abeſſet; inve vinculis, ſervitute, hoſtiumque poteſtate eſſet; ſive cujus actionis eorum cui dies exiſſe dicetur. Item, ſi quis quid uſu ſuum feciſſet: aut, quod non utendo amiſit,* *Reſtituuntur majores propter abſentiam, vincula, aut ex alia juſta cauſa.*

 con-

conſecutus: actioneve qua ſolutus ob id, quòd dies ejus exierit, cùm abſens non defenderetur, inve vinculis eſſet, ſecùmve agendi poteſtatem non faceret..... Item ſi qua alia mihi juſta cauſa eſſe videbitur, in integrum reſtituam: quod ejus per leges, plebiſcita, Senatuſconſulta, edicta, decreta Principum licebit. l. 1.

Qualis cauſa metus, diſquirendum.

II. *Metus* autem *cauſa abeſſe* videtur, qui juſto timore mortis, vel cruciatus corporis conterritus, abeſt: & hoc ex effectu ejus intelligitur: ſed non ſufficit quolibet terrore abductum timuiſſe, ſed hujus rei diſquiſitio judicis eſt. l. 3. V. l. 13. ff. quod met. cauſ.

Abſentia affectata non prodeſt.

III. Item hi qui Reipublicæ cauſa ſine dolo malo abſuiſſent. Dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti poteſt, neque reverteretur, in eo quod per id tempus adverſus eum factum eſt, non adjuvetur. Veluti, ſi alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut Reipublicæ cauſa abeſſet; & revocatur ab iſto privilegio. l. 4.

Succurritur ei qui eſt in vinculis, aut apud hoſtes.

IV. Succurritur etiam ei qui in vinculis fuiſſet. Quod non ſolum ad eum pertinet, qui publica cuſtodia coërcetur, ſed ad eum quoque, qui à latronibus, aut prædonibus, vel potentiore vi oppreſſus, vinculis coërcebatur. l. 9.

Item ei ſuccurritur, qui in hoſtium poteſtate fuit, id eſt, ab hoſtibus captus. l. 14.

Neceſſaria dilationes non imputantur.

V. Si inchoata ſit bonæ fidei poſſeſſoris detentatio ante abſentiam, finita autem reverſo, reſtitutionis auxilium locum habeat, non quandoque, ſed ita demum, ſi intra modicum tempus quàm rediit, hoc contigit. Id eſt, dum hoſpitium quis conducit, ſarcinulas componit, quærit advocatum: nam eum qui differt reſtitutionem non eſſe audiendum, Neratius ſcribit. l. 15. §. 3.

Non negligentia ſubvenitur, ſed neceſſitati.

VI. Non enim negligentibus ſubvenitur, ſed neceſſitate rerum impeditis. Totumque iſtud arbitrio Prætoris temperabitur. Id eſt, ut ita demum reſtituat, ſi non negligentia, ſed temporis anguſtia non potuerunt litem conteſtari. l. 16.

Majori non ſuccurritur in lucro ex alterius damno.

VII. Sciendum eſt quòd in his caſibus reſtitutionis auxilium majoribus damus, in quibus rei dumtaxat perſequendæ gratia queruntur: non cùm & lucri faciendi ex alterius pœna, vel damno, auxilium ſibi impertiri deſiderant. Denique ſi emptor prius quam per uſum ſibi adquireret, ab hoſtibus

Digitized by Google

ſtibus captus ſit, placet interruptam poſſeſſionem * poſtliminio non reſtitui, quia hæc ſine poſſeſſione non conſtitit. Poſſeſſio autem plurimum facti habet: cauſa verò facti non continetur poſtliminio. l. 18. & 19.

* *Intelige uſucapion.*

VIII. Item ait Prætor, *ſi quis uſu ſuum feciſſet: aut, quod non utendo ſit amiſſum, conſecutus: actionéve qua ſolutus ob id, quod dies ejus exierit, cum abſens non defenderetur.* Quam clauſulam Prætor inſeruit, ut quemadmodum ſuccurrit ſuprà ſcriptis perſonis, ne capiantur: ita & adverſus ipſas ſuccurrit, ne capiant. l. 21.

Majori ſuccurritur ne capiatur, & adverſus eum ne capiat.

IX. Si feriæ extra ordinem ſint indictæ, ob res puta proſperè geſtas, vel in honorem Principis, & propterea magiſtratus jus non dixerit: Gajus Caſſius nominatim edicebat, reſtituturum ſe: quia per Prætorem videbatur factum. Solennium enim feriarum rationem haberi non debere, quia proſpicere eas potuerit, & debuerit actor, ne in eas incidat: quod verius eſt. l. 26. §. 7.

Feriæ vel ſolemnes, vel indictæ.

X. Item, (inquit Prætor) *ſi qua alia mihi juſta cauſa videbitur, in integrum reſtituam.* Hæc clauſula edicto inſerta eſt neceſſariò: multi enim caſus evenire potuerunt, qui deferrent reſtitutionis auxilium, nec ſingulatim enumerari potuerunt. Ut quoties æquitas reſtitutionem ſuggerit, ad hanc clauſulam erit deſcendendum. Ut putà legatione quis pro civitate functus eſt, æquiſſimum eſt eum reſtitui, licet Reipublicæ cauſa non abſit: & ſæpiſſime conſtitutum eſt adjuvari eum debere, ſive habuit procuratorem, ſive non. Idem puto & ſi teſtimonii cauſa ſit evocatus ex qualibet provincia, vel in urbem, vel ad Principem. Nam & hic ſæpiſſimè eſt reſcriptum ſubveniri. l. 26. §. 9.

Majores ex juſta cauſa reſtituuntur.

XI. Et generaliter quotieſcumque quis ex neceſſitate, non ex voluntate abfuit: dici oportet, ei ſubveniendum. d. l. in fine.

Neceſſitati ſubveniendum.

XII. Et ſive quid amiſerit, vel lucratus non ſit: reſtitutio facienda eſt, etiamſi non ex bonis quid amiſſum ſit. l. 27. v. ſ. n. 7.

In lucro ſuccurritur.

XIII. Ne cui officium publicum vel damno, vel compendio ſit. l. 29.

Officium publicum non debet nocere.

Digitized by Google

TITULUS VII.

De alienatione judicii mutandi cauſa facta.

Alienans in fraudem adverſarii, tenetur in id quod intereſt.

I. OMNIBUS modis Proconſul id agit, ne cui deterior cauſa fiat ex alieno facto. Et cùm intelligeret judiciorum exitum interdum duriorem nobis conſtitui, oppoſito nobis alio adverſario, in eam quoque rem proſpexit: *Ut ſi quis alienando rem, alium nobis adverſarium ſuo loco ſubſtituerit, idque data opera in fraudem noſtram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti noſtra interſit, alium adverſarium nos non habuiſſe. l. 1.*

Alienat in fraudem qui potentiorem adverſarium ſubſtituit, aut vexaturum.

II. Itaque ſi alterius Provinciæ hominem, aut potentiorem nobis oppoſuerit adverſarium, tenebitur: aut alium qui vexaturus ſit adverſarium. l. 1. §. 1. & l. 2.

In edictum non incidit qui re carere mavult, quam litigare.

III. Non tamen ejus factum improbat Prætor, qui tanti habuit re carere, ne propter eam ſæpius litigaret. Hæc enim verecunda cogitatio ejus, qui lites execratur, non eſt vituperanda: ſed ejus dumtaxat, qui cum rem habere vult, litem ad alium transfert, ut moleſtum adverſarium pro ſe ſubjiciat. l. 4. §. 1. in fine.

Qui heredes inſtituit vel legat, non alienat in fraudem.

IV. Sed heredem inſtituendo, vel legando, ſi quis alienet, huic edicto locus non erit. l. 8. §. 3.

Re alienata poſſeſſor, & qui alienavit, convenire poſſunt.

V. Intelligis, ſi rem, ne ſecum ageretur, qui poſſidebat, venundedit, & emptori tradidit, quem elegeris conveniendi tibi tributam eſſe jure facultatem. l. 1. C. eod.

TITULUS VIII.

De receptis, qui arbitrium receperunt, ut ſententiam dicant.

Ex compromiſſo finiuntur lites ut in judicio.

I. COMPROMISSUM ad ſimilitudinem judiciorum redigitur: & ad finiendas lites pertinet. l. 1.

Compromiſſum ad pœnam tantùm obſtringit.

II. Ex compromiſſo placet exceptionem non naſci, ſed pœnæ petitionem. l. 2.

III. Ta-

III. Tametſi neminem Prætor cogat arbitrium recipere, (quoniam hæc res libera & ſoluta eſt, & extra neceſſitatem juriſdictionis poſita,) attamen, ubi ſemel quis in ſe recepe-rit arbitrium, ad curam & ſolicitudinem ſuam hanc rem pertinere Prætor putat: non tantùm quod ſtuderet lites finiri, verùm quoniam non deberent decipi, qui eum, quaſi virum bonum, diſceptatorem inter ſe elegerunt. Finge enim, poſt cauſam jam ſemel atque iterum tractatam, poſt nudata utriuſque intima, & ſecreta negotii aperta, arbitrum vel gratiæ dantem, vel ſordibus corruptum, vel alia qua ex cauſa nolle ſententiam dicere: quiſquamne poteſt negare, æquiſſimum fore, Prætorem interponere ſe debuiſſe, ut officium quod in ſe recepit, impleret? l. 3. §. 1. *Qui arbitrium recepit, ſententiam dicere debet.*

IV. Si plures ſunt qui arbitrium receperunt, nemo unus cogendus erit ſententiam dicere: ſed aut omnes, aut nullus. l. 17. §. 2. *Si plures ſint arbitri, omnes ſimul ſententiam dicant.*

V. Principaliter tamen quæramus, ſi in duos arbitros ſit compromiſſum, an cogere eos Prætor debeat ſententiam dicere; quia res fere ſine exitu futura eſt, propter naturalem hominum ad diſſentiendum facilitatem. In impari enim numero idcirco compromiſſum admittitur: non quoniam conſentire omnes facile eſt, ſed quia etſi diſſentiant, invenitur pars major, cujus arbitrio ſtabitur. Sed uſitatum eſt etiam in duos compromitti. l. 17. §. 6. *In duos compromitti poteſt.*

VI. Celſus libro ſecundo Digeſtorum ſcribit, ſi in tres fuerit compromiſſum, ſufficere quidem duorum conſenſum, ſi præſens fuerit & tertius: alioquin, abſente eo, licet duo conſentiant, arbitrium non valere: quia in plures fuit compromiſſum, & potuit præſentia ejus trahere eos in ejus ſententiam. Sicuti tribus judicibus datis, quod duo ex conſenſu, abſente tertio judicaverunt, nihil valet. Quia id demum quod major pars omnium judicavit, ratum eſt, cùm & omnes judicaſſe palam eſt. l. 17. §. ult. & l. 18. *Nulla ſententia, ſi unus ex arbitris abſuerit.*

VII. Unde videndum erit, an mutare ſententiam poſſit? Et alias quidem eſt agitatum: ſi arbiter juſſit dari, mox vetuit, utrum eo quod juſſit, an eo quod vetuit, ſtari debeat? Et Sabinus quidem putavit poſſe. Caſſius ſententiam magiſtri ſui bene excuſat: & ait, Sabinum non de ea ſenſiſſe *Arbiter ſententiam mutare non poteſt. Nam ea prolata deſinit eſſe arbiter.*

ſententia, quæ arbitrium finiat, ſed de præparatione cauſæ: ut putà ſi juſſit litigatores calendis adeſſe, mox idibus jubeat: nam mutare eum diem poſſe. Cæterùm ſi condemnavit, vel abſolvit, dum arbiter eſſe deſierit, mutare ſe ſententiam non poſſe. l. 19. §. 2.

Arbiter nullam ex controverſiis debet omittere injudicatam.

VIII. *Dicere ſententiam* exiſtimamus eum, qui ea mente quid pronunciat, ut ſecundùm id diſcedere eos à tota controverſia velit. Sed ſi de pluribus rebus ſit arbitrium receptum, niſi omnes controverſias finierit, non videtur dicta ſententia. l. 19. §. 1.

Nec corrigere.

IX. Quia arbiter, etſi erraverit in ſententia dicenda, corrigere eam non poteſt. l. 20.

Plenum compromiſſum eſt quod ad omnes controverſias pertinet.

X. Plenum compromiſſum appellatur, quod de rebus omnibus, controverſiiſve compoſitum eſt: nam ad omnes controverſias pertinet. l. 21. §. 6.

Prorogare diem non poteſt arbiter, niſi id ei conceſſum ſit.

XI. Hæc autem clauſula, *diem compromiſſi proferre*, nullam aliam dat arbitro facultatem, quam diem prorogandi. Et ideo conditionem primi compromiſſi neque minuere, neque immutare poteſt. Et ideo cætera quoque diſcutere, & pro omnibus unam ſententiam ferre debebit. l. 25. §. 1.

Morte ſolvitur compromiſſum.

XII. Si heredis mentio, vel cæterorum facta in compromiſſo non fuerit, morte ſolvetur compromiſſum. l. 27. §. 1.

Pœna major re de qua agitur.

XIII. Non diſtinguemus in compromiſſis, minor, an major ſit pœna, quam res de qua agitur. l. 32.

Nullum compromiſſum de crimine.

XIV. Julianus indiſtinctè ſcribit: ſi per errorem de famoſo delicto ad arbitrum itum eſt, vel de ea (re) de qua publicum judicium ſit conſtitutum, veluti de adulteriis, ſicariis, & ſimilibus; vetare debet Prætor ſententiam dicere, nec dare dictæ executionem. l. 32. §. 6.

Et de cauſa ſtatus.

XV. De liberali cauſa compromiſſo facto, rectè non compellctur arbiter ſententiam dicere: quia favor libertatis eſt, ut majores judices habere debeat. Eadem dicenda ſunt, ſive de ingenuitate, ſive de libertinitate quæſtio ſit: & ſi ex fideicommiſſi cauſa libertas deberi dicatur. l. 32. §. 7.

Officium & poteſtas arbitri à compromiſſo pendet.

XVI. De officio arbitri tractantibus ſciendum eſt, omnem tractatum ex ipſo compromiſſo ſumendum. Nec enim aliud illi licebit, quàm quod ibi, ut efficere poſſit, cautum eſt: non ergo quod libet ſtatuere arbiter poterit, nec in qua re libet:

Digitized by Google

libet: niſi de qua re compromiſſum eſt, & quatenus compromiſſum eſt. l. 32. §. 15.

XVII. Arbiter nihil extra compromiſſum facere poteſt: & ideo neceſſarium eſt adjici de die compromiſſi proferenda. Cæterum impunè jubenti non parebitur. Arbiter ita ſumptus ex compromiſſo, ut & diem proferre poſſit, hoc quidem facere poteſt: referre autem contradicentibus litigatoribus non poteſt. l. 33. §. ult. & l. 33.

Facultas diem proferendi non trahitur ad diem referendam, ſeu antevertendam, altero invito, ne inauditus damnetur.

XVIII. Si duo rei ſunt, aut credendi, aut debendi, & unus compromiſerit, iſque vetitus ſit petere, aut ne ab eo petatur: videndum eſt, (an) ſi alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur. Idem in duobus argentariis, quorum nomina ſimul eunt: & fortaſſe poterimus ita fidejuſſoribus conjungere, ſi ſocii ſunt, alias nec à te petitur, nec ego peto: nec meo nomine petitur, licet à te petatur. l. 34.

Si alter ex reis non ſociis compromiſerit, alteri non nocet.

XIX. Arbiter *intra certum diem ſervos reſtitui juſſit*, quibus non reſtitutis, pœnæ cauſa fiſco ſecundùm formam compromiſſi condemnavit? Ob eam ſententiam fiſco nihil adquiritur. Sed nihilominus ſtipulationis pœna committitur, quòd ab arbitro ſtatuto non ſit obtemperatum. l. 42.

Ex privatorum compromiſſo pœna fiſco non quæritur.

XX. De rebus controverſiiſque omnibus compromiſſum (in arbitrum) à Lucio Titio, & Mævio Sempronio factum eſt: ſed errore quædam ſpecies in petitionem à Lucio Titio deductæ non ſunt: nec arbiter de his quicquam pronunciavit: quæſitum eſt, an ſpecies omiſſæ, peti poſſint? Reſpondit, peti poſſe, nec pœnam ex compromiſſo committi. Quod ſi malignè hoc fecit, petere quidem poteſt, ſed pœnæ ſubjugabitur. l. 43.

Poſt compromiſſum generale, ſi quorumdam omiſſa ſit petitio non malignè, inſtaurabitur.

XXI. Si ultra diem compromiſſo comprehenſum, judicatum eſt, ſententia nulla eſt. l. 1. in f. C. de recept. arb.

Nulla eſt ſententia ultra diem compromiſſi.

XXII. Definimus, conventum inſcriptis apud compromiſſarium judicem factum, ita temporis interruptionem inducere, quaſi in ordinario judicio lis fuiſſet inchoata. l. 5. §. 1. in f. C. eod.

Interrumpitur præſcriptio petitione apud arbitrum.

XXIII. Fœminæ arbitrium ſuſcipere non poſſunt. l. ult. C. eod.

Mulieres arbitrium non ſuſcipiunt.

Digitized by Google

TITULUS IX.

Nautæ, Caupones, Stabularii, ut recepta reſtituant.

Recepta reſtituant nautæ, caupones, ſtabularii.

I. AIT Prætor: *Nautæ, caupones, ſtabularii, quod cujuſque ſalvum fore receperint, niſi reſtituant, in eos judicium dabo. l. 1.*

Utilitas edicti ex neceſſitate.

II. Maxima utilitas eſt hujus edicti: quia neceſſe eſt plerumque eorum fidem ſequi, & res cuſtodiæ eorum committere. Ne quiſquam putet graviter hoc adverſus eos conſtitutum: nam eſt in ipſorum arbitrio ne quem recipiant, & niſi hoc eſſet ſtatutum, materia daretur cum furibus adverſus eos, quos recipiunt coëundi: cùm ne nunc quidem abſtineant hujuſmodi fraudibus. l. 1. §. 1.

Hoc edicto tenetur qui navem exercet.

III. Nautam accipere debemus eum, qui navem exercet: quamvis nautæ appellantur omnes, qui navis navigandæ cauſa in nave ſint, ſed de exercitore ſolummodo Prætor ſentit: nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem, aut meſonautam obligari. l. 1. §. 2.

Tenetur exercitor ex facto ejus quem præpoſuit.

IV. Et ſunt quidem in navibus, qui cuſtodiæ gratia navibus præponuntur, ut ναυφύλακες, id eſt, *navium cuſtodes*, & diætarii. Si quis igitur ex his receperit, puto in exercitorem dandam actionem: quia is, qui eos hujuſmodi officio præponit, committi eis permittit. l. 1. §. 3.

Caupo tenetur ex facto inſtitoris.

V. Caupones autem, & ſtabularios æquè eos accipiemus, qui cauponam, vel ſtabulum exercent, inſtitoreſve eorum. Cæterum ſi qui opera mediaſtini fungitur, non continetur: ut puta atriarii, & focarii, & his ſimiles. l. 1. §. 5.

Pro recepto habetur quod eſt illatum.

VI. *Recepit autem ſalvum fore*, utrum ſi in navem res miſſæ, ei adſignatæ ſunt, an, & ſi non ſint adſignatæ, hoc tamen ipſo, quod in navem miſſæ ſunt, receptæ videntur? Et puto, omnium eum recipere cuſtodiam, quæ in navem illatæ ſunt, & factum non ſolum nautarum præſtare debere, ſed & vectorum. Sicut & caupo viatorum. Et ita de facto vectorum etiam Pomponius ſcribit. l. 1. §. ult. l. 2. & 3.

Vectorum, & viatorum factum præſtatur.

In littore recepta,

VII. Idem ait, etiamſi nondum ſint res in navem receptæ, ſed

ſed in littore perierint, quas ſemel recepit, periculum ad eum, pertinere. l. 3.

licet in navem non illata, periculo ſunt exercitoris.

VIII. In locato conducto culpa, in depoſito dolus dumtaxat præſtatur: at hoc edicto omnimodo, qui recepit, tenetur, etiamſi ſine culpa ejus res periit, vel damnum datum eſt; niſi ſi quid damno fatali contingat. Inde Labeo ſcribit: ſi quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, non eſſe iniquum, exceptionem ei dari. l. 3. §. 1. in fine. v. l. 5. §. 1.

Ex hoc edicto omne damnum præſtatur, niſi quod vi aut fato contigerit.

IX. Vivianus dixit, etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quæ poſt impoſitas merces in navem, locataſque inferentur, etſi earum vectura non debetur: ut veſtimentorum, penoris quotidiani: quia hæc ipſa cæterarum rerum locationi accedunt. l. 4. §. 2.

Ad ea pertinet edictum, quæ rebus illatis accedunt.

X. Nauta, & caupo, & ſtabularius mercedem accipiunt, non pro cuſtodia: ſed nauta, ut trajiciat vectores: caupo, ut viatores manere in caupona patiatur: ſtabularius, ut permittat jumenta apud eum ſtabulari: & tamen cuſtodiæ nomine tenentur. Nam & fullo, & ſarcinator, non pro cuſtodia, ſed pro arte mercedem accipiunt: & tamen cuſtodiæ nomine ex locato tenentur. l. 5.

Cuſtodia debetur, & ſi merces non detur ob cuſtodiam.

XI. Quæcumque de furto diximus, eadem & de damno debent intelligi: non enim dubitari oportet, quin is qui ſalvum fore recipit, non ſolùm à furto, ſed etiam à damno recedere videatur. l. 5. §. 1. v. l. 3. §. 1.

In hoc edicto venit furtum, & damnum.

XII. Debet exercitor omnium nautarum ſuorum, ſive liberi, ſive ſervi, factum præſtare: nec immeritò factum eorum præſtat, cùm ipſe eos ſuo periculo adhibuerit. Sed non alias præſtat, quàm ſi in ipſa nave damnum datum ſit: cæterum ſi extra navem, licet à nautis, non præſtabit. l. ult.

Nautarum factum præſtat exercitor, ſi in nave damnum dederint, non ſi extra navem.

Digitized by Google

LIBER V.

TITULUS I.

De Judiciis & ubi quiſque agere, vel conveniri debeat.

Multam dicere poteſt, qui publicè judicare.

I. HIs datur multæ dicendæ jus, quibus publicè judicium eſt, & non aliis: niſi hoc ſpecialiter eis permiſſum eſt. l. 2. §. ult.

In jus vocatus venire debet, licet habeat privilegium fori, hoc ipſum allegaturus.

II. Si quis ex aliena juriſdictione ad Prætorem vocetur, debet venire, ut & Pomponius & Vindius ſcripſerunt. Prætoris eſt enim æſtimare, an ſua ſit juriſdictio: vocati autem, non contemnere auctoritatem Prætoris: nam & legati, cæterique, qui revocandi domum jus habent, in ea ſunt cauſa, ut in jus vocati veniant, privilegia ſua allegaturi. l. 5.

Privilegium fori ſuperveniens inutile eſt.

III. Si quis poſteaquam in jus vocatus eſt, miles, vel alterius fori eſſe cœperit: in ea cauſa jus revocandi forum non habebit, quaſi præventus. l. 7.

Inſulæ affines ſunt pars Provinciæ.

IV. Inſulæ Italiæ, pars Italiæ ſunt: & cujuſque Provinciæ. l. 9.

Non deſiſtit, qui differt.

V. Deſtitiſſe is videtur, non qui diſtulit, ſed qui liti renunciavit in totum. l. 10.

Judex eſſe non poteſt ſurdus, mutus, furioſus, impubes, Senatu motus, fœmina, poteſt filiusfamilias.

VI. Quidam lege impediuntur ne judices ſint, quidam natura, quidam moribus. Natura, ut ſurdus, mutus, & perpetuo furioſus, & impubes, quia judicio carent. Lege impeditur, qui Senatu motus eſt. Moribus fœminæ, & ſervi. l. 12. §. 2. Qui poſſunt eſſe judices, nihil intereſt, in poteſtate, an ſui juris ſint. d. l. §. 3.

Actor eſt qui provocat.

VII. In tribus (iſtis) judiciis, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, & finium regundorum, quæritur, quis actor intelligatur, quia par cauſa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocaſſet. l. 13.

Litem ſuam facit

VIII. Judex tunc litem ſuam facere intelligitur, cum dolo

dolo malo in fraudem legis ſententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, ſi evidens arguatur ejus vel gratia, vel inimicitia, vel etiam ſordes: ut veram æſtimationem litis præſtare cogatur. l. 15. §. 1.

Judex, ſi dolo, gratia, inimicitia, ſordibus, ſententiam dicit.

IX. Si debitori meo velim actionem edere, probandum erit, ſi fateatur ſe debere, paratumque dicat ſolvere, audiendum eum: dandumque diem cum competenti cautela ad ſolvendam pecuniam. *Neque enim magnum damnum eſt in mora modici temporis. l.* 21.

Debitori fatenti, mora modici temporis indulgenda.

X. Qui appellat prior, agit. l. 29

Appellans prior agit.

XI. Ubi acceptum eſt ſemel judicium, ibi & finem accipere debet. l. 30.

Lite incepta non mutatur forum.

XII. Humanum eſt propter fortuitos caſus dilationem accipi: veluti quod pater litigator filium vel filiam, vel uxor virum, vel filius parentem amiſit: & in ſimilibus cauſis cognitionem ad aliquem modum ſuſtineri. l. 36.

Dilatio propter cauſam conceditur.

XIII. Si de vi, & poſſeſſione quæratur: prius cognoſcendum de vi, quàm de proprietate rei, Divus Hadrianus τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν, id eſt, *communi ſeu Reipublicæ Theſſalorum* (Græcè) reſcripſit. l. 37.

Prius de poſſeſſione, quàm de proprietate.

XIV. Non quidquid judicis poteſtati permittitur, id ſubjicitur juris neceſſitati. l. 40.

Judicis poteſtas arbitrio interdum moderanda.

XV. In omnibus bonæ fidei judiciis, cùm nondum dies præſtandæ pecuniæ venit, ſi agat aliquis ad interponendam cautionem, ex juſta cauſa condemnatio fit. l. 41.

Cautio exigi poteſt ex juſta cauſa.

XVI. Obſervandum eſt, ne is judex detur, quem altera pars nominatim petat: (id enim iniqui exempli eſſe, Divus Hadrianus reſcripſit) niſi hoc ſpecialiter à Principe ad verecundiam petiti judicis reſpiciente permittatur. l. 47.

Non eſt dandus is judex quem pars petiit.

XVII. Per minorem cauſam majori cognitioni præjudicium fieri non oportet. Major enim quæſtio minorem cauſam ad ſe trahit. l. 54.

Minor cauſa majori accedit.

XVIII. Latrunculator de re pecuniaria judicare non poteſt. l. 61. §. 1.

Judex criminis de cauſa civili non cognoſcit.

XIX. Inter litigantes non aliter lis expediri poteſt, quam ſi alter petitor, alter poſſeſſor ſit. Eſſe enim debet, qui onera petitoris ſuſtineat, & qui commodo poſſeſſoris fungatur. l. 62.

Alter petitor, alter reus.

XX. Si

Digitized by Google

Ambigua actoris intentio in ejus favorem interpretanda.

XX. Si quis intentione ambigua, vel oratione uſus ſit: id, quod utilius ei eſt, accipiendum eſt. l. 66.

Ordo edictorum arbitrio judicis.

XXI. Nonnumquam autem hoc edictum (peremptorium) poſt tot numero edicta, quæ præceſſerint, datur: nonnumquam poſt unum, vel alterum: nonnumquam ſtatim, quod appellatur *unum pro omnibus*. Hoc autem æſtimare oportet eum, qui jus dixit: (&) pro conditione cauſæ, vel perſonæ, vel temporis, ita ordinem edictorum, vel compendium moderare. l. 72.

Pro abſente pronunciandum, ſi bonam cauſam habeat.

XXII. Et poſt edictum peremptorium impetratum, cum dies ejus ſupervenerit, tunc abſens citari debet: & ſive reſponderit, ſive non reſponderit, agetur cauſa, & pronunciabitur: non utique ſecundùm præſentem, ſed interdum vel abſens, ſi bonam cauſam habuit, vincet. l. 73.

Mutatis partibus etiam omnibus totum idem manet.

XXIII. Proponebatur, ex his judicibus, qui in eandem rem dati eſſent, nonnullos cauſa audita excuſatos eſſe: inque eorum locum alios eſſe ſumptos: & quærebatur, ſingulorum judicum mutatio eandem rem, an aliud judicium feciſſet? Reſpondi, non modo ſi unus, aut alter, ſed & ſi omnes judices mutati eſſent, tamen & rem eandem, & judicium idem, quod antea fuiſſet, permanere. Neque in hoc ſolum evenire, ut partibus commutatis eadem res eſſe exiſtimaretur, ſed & in multis cæteris rebus. Nam & legionem eandem haberi, ex qua multi deceſſiſſent, quorum in locum alii ſubjecti eſſent: & populum eundem hoc tempore putari, qui abhinc centum annis fuiſſent, cùm ex illis nemo nunc viveret: itemque navem, ſi adeo ſæpe refecta eſſet, ut nulla tabula eadem permaneret, quæ non nova fuiſſet, nihilominus eandem navem eſſe exiſtimari. Quod ſi quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipſi non iidem eſſemus, qui abhinc anno fuiſſemus, propterea quòd, ut philoſophi dicerent, ex quibus particulis minimis conſiſteremus, hæ quotidie ex noſtro corpore decederent, aliæque extrinſecus in earum locum accederent. Quapropter, cujus rei ſpecies eadem conſiſteret, rem quoque eandem eſſe exiſtimari. l. 76.

Qui temerè litigat, debet ſumptus.

XXIV. Eum quem temerè adverſarium (ſuum) in judicium

cium vocaſſe conſtitit, viatica, litiſque ſumptus adverſario ſuo reddere oportebit. l. 79.

Sive alterutra parte abſente, ſive utráque præſente, lis fuerit deciſa, omnes judices, qui ſub imperio noſtro conſtituti ſunt, ſciant victum in expenſarum cauſa victori eſſe condemnandum. l. 13. §. 6. C. de jud. *Victus victori debet expenſas.*

XXV. Placuit in omnibus rebus præcipuam eſſe juſtitiæ æquitatiſque, quàm ſtricti juris rationem. l. 8. C. de jud. *Stricto juri æquitas anteponenda.*

XXVI. Liceat ei qui ſuſpectum judicem putat, antequam lis inchoëtur, eum recuſare, ut ad alium curratur, libello recuſationis ei porrecto. l. 16. C. eod. *Suſpectum judicem licet recuſare.*

XXVII. Lis tunc conteſtata videtur, cùm judex per narrationem negotii cauſam audire cœperit. l. un. C. de lit. conteſt. *Litis conteſtationem facit cauſa narratio coram judice.*

XXVIII. Juris ordinem converti poſtulas, ut non actor rei forum, ſed reus actoris ſequatur. l. 2. C. de juriſd. omn. jud. & de foro compet. *Actor ſequitur forum rei.*

Actor rei forum, ſive in rem, ſive in perſonam ſit actio, ſequitur. l. ult. C. ubi in rem actio exerceri debet. Illic fideicommiſſum petatur, ubi domicilium heres habet. l. 50. §. ult. ff. h. t.

XXIX. Ibi de crimine agendum, ubi admiſſum eſt. l. 1. C. ubi de crim. agi oport. *Ibi de crimine agitur, ubi admiſſum eſt.*

TITULUS II.

De inofficioſo Teſtamento.

I. Sciendum eſt, frequentes eſſe inofficioſi querelas: omnibus enim tam parentibus, quàm liberis de inofficioſo licet diſputare. Cognati enim proprii, qui ſunt ultra fratrem, melius facerent, ſi ſe ſumptibus inanibus non vexarent, cùm obtinere ſpem non haberent. l. 1. *Querela inofficioſi liberis competit, & parentibus.*

Fratris vel ſororis filii, patrui vel avunculi, amitæ etiam & materteræ teſtamentum inofficioſum fruſtra dicunt: cùm nemo eorum, qui ex transverſa linea veniunt, exceptis fra- *Et fratribus turpi herede inſtituto.*

Digitized by Google

tre & ſorore, ad inofficioſi querelam admittatur. l. 21. C. eod.

Fratres vel ſorores uterini ab inofficioſi actione contra teſtamentum fratris vel ſororis penitus arceantur: conſanguinei autem, durante agnatione, (vel non) contra teſtamentum fratris ſui vel ſororis de inofficioſo quæſtionem movere poſſunt, ſi ſcripti heredes infamiæ, vel turpitudinis, vel levis notæ macula aſpergantur. l. 27. C. eod.

Color hujus querelæ, quaſi teſtator non ſanæ mentis fuerit.

II. Hoc colore inofficioſo teſtamento agitur, quaſi non ſanæ mentis fuerunt, ut teſtamentum ordinarent. Et hoc dicitur, non quaſi verè furioſus vel demens teſtatus ſit: ſed rectè quidem fecit teſtamentum, ſed non ex officio pietatis. Nam ſi verè furioſus eſſet, vel demens, nullum eſt teſtamentum. l. 2.

Hac querela, exheredatus, vel præteritus conqueritur.

III. *Inofficioſum teſtamentum dicere*, hoc eſt, allegare, quare exheredari, vel præteriri non debuerit. Quod plerumque accidit, cùm falsò parentes inſtimulati liberos ſuos vel exheredant, vel prætereunt. l. 3.

Hujus verbi *de inofficioſo* vis illa eſt, docere immerentem ſe, & ideo indignè præteritum, vel etiam exheredatione ſummotum. l. 5.

Plerumque inofficioſa teſtamenta ex affectu maligno, aut novercalibus delinimentis.

IV. Non eſt enim conſentiendum parentibus, qui injuriam adverſus liberos ſuos teſtamento inducunt. Quod plerumque faciunt, malignè circa ſanguinem ſuum inferentes judicium, novercalibus delinimentis inſtigationibuſve corrupti. l. 4.

Querela derelicta non inſtauratur.

V. Si quis poſt rem inofficioſi ordinatam, litem dereliquerit, poſtea non audietur. l. 8. §. 1.

Nullus heredis ſcripti favor querelam impedit.

VI. Si Imperator ſit heres inſtitutus, poſſe inofficioſum dici teſtamentum, ſæpiſſime reſcriptum eſt. l. 8. §. 2.

Qui probavit teſtamentum, à querela excluditur.

VII. Si conditioni parere teſtator heredem juſſit in perſona filii, vel alterius, qui eandem querelam movere poteſt: & ſciens is accepit: videndum, ne ab inofficioſi querela excludatur: agnovit enim judicium. Idem eſt, & ſi legatarius ei, vel ſtatuliber dedit: & poteſt dici, excludi eum, maximè ſi heredem ei juſſerat dare. l. 8. §. 10.

Qui agnovit judicium defuncti, eo quòd debitum paternum pro hereditaria parte perſolvit, vel alio legitimo modo

modo ſatisfecit, etiamſi minus quàm ei debebatur relictum eſt, ſi is major vigintiquinque annis eſt, accuſare ut inofficioſam voluntatem patris, quam probavit, non poteſt. l. 8. §. 1. C. de inoff. teſt.

VIII. Illud notiſſimum eſt, eum qui legatum perceperit, non rectè de inofficioſo teſtamento dicturum: niſi id totum alii adminiſtravit. l. 10. §. 1. *Qui ſibi legatum percepit, querelam amittit.*

Si legatario heres extiterit exheredatus, petieritque legatum; videbimus, an ſit ſummovendus ab hac accuſatione: certum eſt enim judicium defuncti: & rurſus, nihil ei ex teſtamento relictum, verum eſt: tutius tamen fecerit, ſi ſe abſtinuerit à petitione legati. l. ult. §. 1.

IX. Et ſi parentibus non debetur filiorum hereditas, propter votum parentum, & naturalem erga filios caritatem, turbato tamen ordine mortalitatis, non minus parentibus, quàm liberis, piè relinqui debet. l. 15. *Parentibus competit querela.*

Filio, qui de inofficioſo matris teſtamento contra fratrem inſtitutum de parte ante egit, & obtinuit, filia quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit. l. 16.

X. Qui repudiantis animo non venit ad accuſationem inofficioſi teſtamenti, partem non facit his, qui eandem querelam movere volunt. Unde, ſi de inofficioſo teſtamento patris, alter ex liberis exheredatis ageret; quia, reſciſſo teſtamento, alter quoque ad ſucceſſionem ab inteſtato vocatur, & ideo univerſam hereditatem non rectè vindicaſſet: hic, ſi obtinuerit, uteretur rei judicatæ auctoritate: quaſi Centumviri hunc ſolum filium in rebus humanis eſſe nunc, cùm facerent inteſtatum, crediderint. l. 17. *Exheredatus qui querela abſtinet, aut non abſtinet, aut repudiat, partem non facit.*

XI. Mater decedens, extraneum ex dodrante heredem inſtituit, filiam unam ex quadrante, alteram præteriit: hæc de inofficioſo egit, & obtinuit: Quæro, ſcriptæ filiæ quomodo ſuccurrendum ſit? Reſpondi, filia præterita id vendicare debet, quod inteſtata matre habitura eſſet. l. 19. Cæterùm, ſi quis putaverit, filia obtinente, totum teſtamentum infirmari, dicendum eſt, etiam inſtitutam ab inteſtato poſſe adire hereditatem. Nec enim quæ ex teſtamento adiit, quod putat valere, repudiare legitimam heredita- *Augetur pars inſtituti ſi ti cum extraneo, per querelam exheredati.*

Digitized by Google

tem videtur, quam quidem neſcit ſibi deferri: cùm & hi, qui ſciant, jus ſuum eligentes, id quod putant ſibi competere, non amittant: quod evenit in patrono, qui judicium defuncti, falſa opinione motus, amplexus eſt: is enim non videtur bonorum poſſeſſionem contra tabulas repudiaſſe. Ex quibus apparet, non rectè totam hereditatem præteritam vindicare: cùm reſciſſo teſtamento, etiam inſtitutæ ſalvum jus ſit adeundæ hereditatis. d. l. 19.

Qui heredis ſcripti jus probavit, querela excluditur.

XII. Si hereditatem ab heredibus inſtitutis exheredati emerunt, vel res ſingulas, ſcientes eos heredes (eſſe): aut conduxerunt prædia, aliudve quid ſimile fecerunt: vel ſolverunt heredi quod teſtatori debebant: judicium defuncti agnoſcere videntur, & à querela excluduntur. l. 23. §. 1.

Alimenta præſtat filio heres victus, pendente appellatione.

XIII. De inofficioſo teſtamento nepos contra patruum ſuum, vel alium ſcriptum heredem, pro portione egerat, & obtinuerat: ſed ſcriptus heres appellaverat: placuit, interim propter inopiam pupilli, alimenta pro modo facultatum, quæ per inofficioſi teſtamenti accuſationem pro parte ei vindicabantur, decerni: eaque adverſarium ei ſubminiſtrare neceſſe habere uſque ad finem litis. l. 27. §. 3.

Tranſactio ſuper querela legatariis non nocet.

XIV. Quamvis inſtituta inofficioſi teſtamenti accuſatione, res tranſactione deciſa ſit: tamen teſtamentum in ſuo jure manet: & ideo datæ in eo libertates, atque legata, uſque quò Falcidia permittit, ſuam habent poteſtatem. l. 29. §. 2. v. 1. n. 23.

Natus matre in puerperio moriente, nec ſcriptus heres, virilem habebit cum fratribus in teſtamento ſcriptis.

XV. Si mater filiis duobus heredibus inſtitutis, tertio poſt teſtamentum ſuſcepto, cùm mutare idem teſtamentum potuiſſet, hoc facere neglexiſſet: meritò, utpote non juſtis rationibus neglectus, de inofficioſo querelam inſtituere poterit. Sed cùm eam in puerperio vita deceſſiſſe proponas, repentini caſus iniquitas per conjecturam maternæ pietatis emendanda eſt. Quare filio ſuo, cui nihil præter maternum fatum imputari poteſt, perinde virilem portionem tribuendam eſſe cenſemus, ac ſi omnes filios heredes inſtituiſſet. Sin autem heredes ſcripti extranei erant, tunc de inofficioſo teſtamento actionem inſtituere non prohibetur. l. 3. C. de inoff. teſt.

XVI. Eum

Digitized by Google

Querela à falſi accuſatione non excludit; nec à querela, falſi accuſatio.

XVI. Eum qui inofficioſi querelam delatam non tenuit, à falſi accuſatione non ſubmoveri placuit. Idem obſervatur, & ſi è contrario falſi crimine inſtituto, victus poſtea de inofficioſo actionem exercere maluerit. l. 14. C. eod.

Non ſtat injuſtè irati patris inofficioſum teſtamentum.

XVII. Cùm te pietatis religionem non violaſſe, ſed mariti conjugium, quod fueras ſortita, diſtrahere noluiſſe, ac propterea offenſum atque iratum patrem ad exheredationis notam prolapſum eſſe dicas: inofficioſi teſtamenti querelam inferre non vetaberis. l. 18. C. eod.

Supplendum quod deeſt legitima, deductis quæ à patre profecta, conferenda ſunt.

XVIII. Si minus legitima portione liberis teſtamento relictum ſit, quod deerit ſupplebitur ex rebus hereditariis, ut omnino legitima ſine conditionis vel dilationis onere compleatur: in legitimam autem imputantur profectæ à teſtatore donationes, & dotes, quas conferre neceſſe fuit. Ex l. 29. l. 30. l. 31. & 32. 36. C. eod. v. n. ſeq. Quæ ſit legitima v. 1. de ſuis & legit. hered. n. 5.

Querela tranſit ad liberos exheredati, eo mortuo ante querelam: ad extraneos heredes non tranſit, niſi à defuncto præparata.

XIX. *Si exheredatus à patre ante querelam deceſſerit relictis liberis, querelam ipſi poterunt inſtituere, niſi exheredatus eorum pater teſtamentum probaverit.* Ex l. 34. C. eod.

Ad extraneos heredes querela non tranſmittitur, niſi præparata. l. 36. in f. C. eod.

Si quis inſtituta accuſatione inofficioſi deceſſerit: an ad heredem ſuum querelam transferat? Papinianus reſpondit, (quod & quibuſdam reſcriptis ſignificatur) ſi poſt agnitam bonorum poſſeſſionem deceſſerit, eſſe ſucceſſionem accuſationis. Et ſi non ſit petita bonorum poſſeſſio, jam tamen cœpta controverſia, vel præparata: vel ſi, cùm venit ad movendam in officio querelam, deceſſit, puto ad heredem tranſire. l. 6. §. ult. ff. h. tit.

Liberos exheredare non licet ſine juſta cauſa, nec ſi donatione, vel alio modo illis legitima portio relinquatur. Et debet cauſa probari.

XX. Non licet patri vel matri cæteriſque parentibus liberos exheredare, vel præterire: nec ſi per quam libet donationem, vel legatum, vel fideicommiſſum, vel alium quemcunque modum, eis dederint legibus debitam portionem: niſi probentur ingrati, & ipſas nominatim ingratitudinis cauſas parentes ſuo inſeruerint teſtamento. Nov. 115. c. 3. v. 1. de lib. & poſt. n. 7. & tit. de ſuis & legit. her. n. 5.

Licet parentibus liberos exheredare ex juſtis cauſis.

XXI. Propter ingratitudinem, cæteraſque legitimas cauſas, liberos exheredare parentibus licitum. Nov. 115. c. 3. v. 1. de lib. & poſt. n. 7.

Liberis quoque licet parentes exheredare ex juſtis cauſis.

XXII. Ex juſtis cauſis poſſunt liberi parentes exheredare. Nov. 115. c. 4. v. 1. de lib. & poſt. n. 7.

Reſciſſo per querelam inofficioſi teſtamento ſola ruit inſtitutio.

XXIII. Si ex cauſa de inofficioſi cognoverit judex, & pronunciaverit contra teſtamentum, nec fuerit provocatum, ipſo jure reſciſſum eſt: & ſuus heres erit, ſecundùm quem judicatum eſt. l. 8. §. 16. ff. h. t.

Reſciſſo, propter injuſtam exheredationem, vel parentum, vel liberorum teſtamento, ſola ruit heredis inſtitutio, legatis, cæteriſque firmis manentibus. Ex Nov. 115. c. 3. in fine, & c. 4. in fine.

Inofficioſæ donationes & dotes legitima minuuntur.

XXIV. Immodicæ & inofficioſæ donationes, & dotes ſive in extraneas perſonas, ſive in liberos collatæ, à teſtatis, aut inteſtatis, licèt hereditate ſe abſtineant, quibus donatum eſt, ad eum modum minuuntur, ut integra ſit legitima quibus debetur ſive liberis aut parentibus. toto tit. C. de inoffic. donat. l. un. C. de inoffic. dotib. Nov. 92.

Nulla conditio, aut dilatio, aut aliud gravamen legitimæ imponi poteſt.

XXV. Si conditionibus quibuſdam, vel dilationibus, aut aliqua diſpoſitione moram, vel modum, vel aliud gravamen introducente, eorum jura, qui ad memoratam actionem vocabantur, imminuta eſſe videantur; ipſa conditio, vel dilatio, vel alia diſpoſitio moram vel quodcumque onus introducens, tollatur: & ita res procedat, quaſi nihil eorum teſtamento additum eſſet. l. 32. C. de inoff. teſt.

Qui teſtamentum arguit quaſi non jure factum, hujus judicii mora, à querela inofficioſi non excluditur.

XXVI. Contra majores vigintiquinque annis duplicem actionem inferentes, primam quaſi teſtamentum non ſit jure perfectum, alteram quaſi inofficioſum, licet jure perfectum, præſcriptio ex prioris judicii mora quinquennalis temporis non naſcitur, quæ officere non ceſſantibus non poteſt. l. 16. C. h. t.

Si quis (&) irritum dicat teſtamentum, vel ruptum, & inofficioſum, conditio ei deferri debet, utrum prius movere volet. l. 8. §. 12. ff. eod.

A querela non excluditur qui tutorio nomine legatum pupillo accepit:

XXVII. Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex teſtamento patris ſui legatum acceperit, cùm nihil erat ipſi tutori relictum à patre ſuo: nihilominus poterit nomine

mine ſuo de inofficioſo patris teſtamento agere. §. 4. Inſt. de inoff. teſt.

nec à legato qui querelam pro pupillo movit.

Sed ſi è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioſo egerit, & ſuperatus eſt ipſe tutor, quod ſibi in teſtamento eodem legatum relictum eſt, non amittit. §. 5. eod.

Tutoribus pupilli nomine, ſine periculo ejus, quod teſtamento datum eſt, agere poſſe de inofficioſo, vel falſo teſtamento, Divi Severus & Antoninus ſcripſerunt. l. 30. §. 1. ff. h. t. v. 1. de his quæ ut ind. l. 22.

XXVIII. Adoleſcentiæ tempus non imputari in id quinquennium liberis, cujus præſcriptio ſeram inofficioſi quæſtionem moventibus opponi ſolet, manifeſtè ante reſcripſimus. l. 2. C. in quib. cauſ. in integr. reſt. neceſſ. non eſt.

Majores poſt quinquennium non niſi ex juſta cauſa ad querelam admittantur.

Niſi pater adhuc ſuperſtes vel repudiavit querelam, vel quinquennio tacuit. l. 34. in f. C. de inoff. teſt.

Planè ſi poſt quinquennium inofficioſum dici cœptum eſt, *ex magna & juſta cauſa*, libertates non eſſe revocandas. l. 8. §. ult. ff. h. tit.

TITULUS III.

De Hereditatis petitione.

I. Divus Pius reſcripſit, prohibendum poſſeſſorem hereditatis, de qua controverſia erit, antequam lis inchoaretur, aliquid ex ea diſtrahere: niſi maluerit pro omni quantitate hereditatis, vel rerum ejus reſtitutione ſatiſdare, cauſa autem cognita, etſi non talis data ſit ſatiſdatio, ſed ſolida cautio, etiam poſt litem cœptam; deminutionem ſe conceſſurum Prætor edixit: ne in totum deminutio impedita, in aliquo etiam utilitates alias impediat. Ut putà, ſi ad funus ſit aliquid neceſſarium: nam funeris gratia deminutionem permittit. Item ſi futurum eſt, ut, niſi pecunia intra diem ſolvatur, pignus diſtrahatur. (Sed) & propter familiæ cibaria, neceſſaria erit deminutio. Sed & res tempore perituras permittere debet Prætor diſtrahere. l. 5.

Neceſſarias alienationes pendente lite poſſeſſor facit.

II. Eo-

Nihil faciendum in præjudicium petitionis.

II. Eorum judiciorum, quæ de hereditatis petitione ſunt, ea auctoritas eſt, ut nihil in præjudicium ejus judicii fieri debeat. l. 5. §. ult.

Non excluditur à legitima hereditate, qui teſtamenti vires ignorans, judicium defuncti probavit: veluti ſi falſum ignoravit.

III. Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is, qui, cùm ignorabat vires teſtamenti, judicium defuncti ſecutus eſt. l. 8.

Patronus, qui deceptus falſum judicium teſtatoris ſecutus eſt, bonorum poſſeſſionem contra tabulas teſtamenti liberti petere non prohibetur. l. 46. ff. de bon. libert.

Non eſt prædo qui pretium numeravit.

IV. Nemo prædo eſt, qui pretium numeravit. l. 13. §. 8.

Fructus augent hereditatem.

V. Fructus omnes augent hereditatem, ſive ante aditam, ſive poſt aditam hereditatem acceſſerint. l. 20. §. 3.

Fructibus augetur hereditas, cum ab eo poſſidetur, à quo peti poteſt. l. 2. C. eod.

Is à quo petitur, ſit malæ fidei poſſeſſor.

VI. *Petitam hereditatem:* id eſt, ex quo quis ſcit à ſe peti: nam ubi ſcit, incipit eſſe malæ fidei poſſeſſor, id eſt, *cùm primum aut denunciatum eſſet.* l. 20. §. 11.

Juris error non facit malæ fidei poſſeſſorem.

VII. Non puto hunc eſſe prædonem, qui dolo caret, quamvis in jure erret. l. 25. §. 6. in fine.

Non tantùm litis conteſtatio, ſed & ſola petitio facit malæ fidei poſſeſſorem.

VIII. *Si ante litem conteſtatam*, inquit, *fecerint.* Hoc ideo adjectum, quoniam poſt litem conteſtatam omnes incipiunt malæ fidei poſſeſſores eſſe: quinimo poſt controverſiam motam. Quamquam enim litis conteſtatæ mentio fiat in ſenatuſconſulto, tamen & poſt motam controverſiam omnes poſſeſſores pares fiunt, & quaſi prædones tenentur. Et hoc jure hodie utimur: cœpit enim ſcire rem ad ſe non pertinentem poſſidere ſe is, qui interpellatur. l. 25. §. 7.

Impenſæ in fructus, eos minuunt, etiam in prædone.

IX. Fructus intelliguntur deductis impenſis, quæ quærendorum, cogendorum, conſervandorumque eorum gratia fiunt. Quod non ſolum in bonæ fidei poſſeſſoribus naturalis ratio expoſtulat, verùm etiam in prædonibus, ſicut Sabino quoque placuit. l. 36. §. ult.

Impenſa in fructus debentur. Etſi fructus nulli ſint.

X. Quod ſi ſumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit; æquiſſimum erit, rationem horum quoque in bonæ fidei poſſeſſoribus haberi. l. 37.

Expenſas repetit

XI. Planè in cæteris neceſſariis, & utilibus impenſis poſ-

Digitized by Google

poſſe ſeparari: ut bonæ fidei quidem poſſeſſores has quoque imputent: prædo autem de ſe queri debeat, qui ſciens in rem alienam impendit. Sed benignius eſt, in hujus quoque perſona haberi rationem impenſarum. Non enim debet petitor ex aliena jactura lucrum facere. Et idipſum officio judicis continebitur. (Nam) nec exceptio doli mali deſideratur. Planè poteſt in eo differentia eſſe, ut bonæ fidei quidem poſſeſſor omnimodo impenſas deducat, licet res non extet, in quam fecit; ſicut tutor vel curator conſequuntur: prædo autem non aliter, quàm ſi res melior ſit. l. 38.

prædo, ſi res melior ſit.

XII. Utiles neceſſariæque [*impenſæ*] ſunt, veluti quæ fiunt reficiendorum ædificiorum gratia: aut in novelleta: aut cùm ſervorum gratia litis æſtimatio ſolvitur, cùm id utilius ſit, quàm ipſos dedi. Denique alias complures ejuſdem generis eſſe impenſas, manifeſtum eſt. l. 39.

Utiles impenſæ ſunt quæ utiliter, neceſſariæ quæ neceſſariò fiunt.

XIII. Videamus tamen, ne & ad picturam quoque, & marmorum, & cæterarum voluptariarum rerum impenſas æquè nobis proficiat doli exceptio, ſi modo bonæ fidei poſſeſſores ſimus. Nam prædoni probè dicetur, non debuiſſe in alienam rem ſupervacuas impenſas facere: ut tamen poteſtas ei fieret tollendorum eorum, quæ ſine detrimento ipſius rei tolli poſſunt. l. 39. §. 1.

Voluptarias impenſas repetit bonæ fidei poſſeſſor: non prædo, ſed tollit quæ ſine detrimento auferri poſſunt.

XIV. Illud quoque, quod in oratione Divi Hadriani eſt: *ut poſt acceptum judicium, id actori præſtetur, quod habiturus eſſet, ſi eo tempore, quo petit, reſtituta eſſet hereditas*, interdum durum eſt. Quid enim, ſi poſt litem conteſtatam mancipia, aut jumenta, aut pecora deperierint? damnari debebit ſecundùm verba orationis: quia potuit petitor reſtituta hereditate, diſtraxiſſe ea. Et hoc juſtum eſſe in ſpecialibus petitionibus Proculo placet: Caſſius contra ſenſit. In prædonis perſona Proculus rectè exiſtimat: in bonæ fidei poſſeſſoribus Caſſius. Nec enim debet poſſeſſor aut mortalitatem præſtare, aut propter metum hujus periculi temerè indefenſum jus ſuum relinquere. l. 40.

Si poſt petitionem res perierit, lite pendente, bona fidei poſſeſſor non tenetur, prædo tenetur.

XV. Prædonis loco intelligendus eſt is, qui tacitam fidem interpoſuerit, ut non capienti reſtitueret hereditatem. l. 46.

Prædonis loco qui tacitam fidem interponit.

Hereditas ſine ullo corpore intelligitur.

XVI. Hereditas etiam, ſine ullo corpore, juris intellectum habet. l. 50.

Præſtantur uſuræ fructuum ante petitionem perceptorum: non cæterorum.

XVII. Fructuum poſt hereditatem petitam perceptorum uſuræ non præſtantur. Diverſa ratio eſt eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti, hereditatem auxerunt. l. 51. §. 1.

Quæſtus inhoneſtus reſtituendus.

XVIII. Si poſſeſſor ex hereditate inhoneſtos habuerit quæſtus, hos etiam reſtituere cogetur: ne honeſta interpretatio non honeſto quæſtui lucrum poſſeſſori faciat. l. 52.

Præſtat poſſeſſor quod ejus negligentia deterius fit.

XIX. Cum prædia urbana & ruſtica, negligentia poſſeſſorum pejora ſint facta, veluti quia vineæ, pomaria, horti extra conſuetudinem patrisfamilias defuncti culta ſunt: litis æſtimationem earum rerum, quantò pejores ſint factæ, poſſeſſores pati debent. l. 54. §. ult.

Reſtituendi fructus quos petitor non erat percepturus, ſi poſſeſſor percepit.

XX. Cum hereditas petita ſit, eos fructus, quos poſſeſſor percepit, omnimodo reſtituendos, etſi petitor eos percepturus non fuerat. l. 56.

Titulum poſſeſſor dicere non cogitur.

XXI. Cogi poſſeſſorem ab eo, qui expetit, titulum ſuæ poſſeſſionis dicere, incivile eſt. l. 11. C. eod.

TITULUS IV.

Si pars Hereditatis petatur.

Filius licet ignoret ſe heredem, heres eſt.

I. ILLUD ſciendum eſt, ſi mulier prægnans non ſit, exiſtimetur autem prægnans eſſe, interim filium heredem eſſe ex aſſe, quampuam ignoret ſe ex aſſe heredem eſſe. l. 5.

LI-

LIBER VI.

TITULUS I.

De rei vindicatione.

I. POMPONIUS ſcribit, ſi ex melle meo & vino tuo factum ſit mulſum, quoſdam exiſtimaſſe, id quoque communicari. Sed puto verius, ut & ipſe ſignificat, ejus potius eſſe qui fecit, quoniam ſuam ſpeciem priſtinam non continet. l. 5. §. 1. *Nova ſpecies ejus eſt qui fecit.*

II. Idem ſcribit, ſi equam meam equus tuus prægnantem fecerit, non eſſe tuum, ſed meum, quod natum eſt. l. 5. §. 2. *Quod ex equa mea naſcitur, meum eſt.*

III. De arbore, quæ in alienum agrum tranſlata coaluit, & radices immiſit, Varus & Nerva utilem in rem actionem dabant. Nam ſi nondum coaluit, mea eſſe non deſinet. l. 5. §. 3. *Arbor tranſlata in alterius fundum, ejus fit, ſi coaluit.*

IV. Octavenus ita definit, quod infectæ quidem materiæ pondus, ſignatæ verò numerum, factæ autem ſpeciem dici oportet. Sed & menſura dicenda erit, cum res menſura continebitur. l. 6. *Pondus de infecta, numerus de ſignata, ſpecies de facta materia dicitur: menſura de ea quam metimur.*

V. Si ſervus petitus, vel animal aliud demortuum ſit, ſine dolo malo & culpa poſſeſſoris: pretium non eſſe præſtandum plerique ajunt. Sed eſt verius, ſi forte diſtracturus erat petitor, ſi accepiſſet, moram paſſo debere præſtari. Nam ſi ei reſtituiſſet, diſtraxiſſet, & pretium eſſet lucratus. l. 15. §. ult. v. l. 40. ſ. de hered. petit. *Rem præſtat poſſeſſor, ſi poſt ejus moram perierit.*

VI. Præterea reſtituere debet poſſeſſor & quæ poſt acceptum judicium, per eum, non ex re ſua adquiſivit. In quo hereditates quoque, legatáque, quæ per eum ſervum obvenerunt, continentur. Nec enim ſufficit, corpus ipſum reſtitui; ſed opus eſt, ut & cauſa rei reſtituatur: id eſt, ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, ſi eo tempore quo judicium accipiebatur, reſtitutus illi homo fuiſſet. l. 20. *Reſtituitur cum ipſa re cauſa omnis.*

VII. Si quis rei ſuæ alienam rem ita adjecerit, ut pars ejus fieret: veluti, ſi quis ſtatuæ ſuæ brachium aut pedem alienum adje- *Dum ſic rei quid accedit, ut unum fiat, totum ejus eſt,*

cujus quod prævalet, ſoluto pretio vilioris.

adjecerit, aut ſcypho anſam vel fundum, vel candelabro ſigillum, aut menſæ pedem, dominum totius ejus rei effici; veréque ſtatuam ſuam dicturum, & ſcyphum, plerique rectè dicunt. Sed & id, quod in charta mea ſcribitur, aut in tabula pingitur, ſtatim meum fit; licet de pictura quidam contra ſenſerint, propter pretium picturæ. Sed neceſſe eſt, ei rei cedi, quod ſine illa eſſe non poteſt. In omnibus igitur iſtis, in quibus mea res, per prævalentiam, alienam rem trahit, meamque efficit, ſi eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium ejus, quod acceſſerit, dare. l. 23. §. 2. 3. & 4.

Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiſcunque ſit, tabulæ cedere. Sed nobis videtur melius eſſe, tabulam picturæ cedere. Ridiculum eſt enim picturam Apellis vel Parrhaſii in acceſſionem viliſſimæ tabulæ cedere. §. 34. Inſt. de rer. div.

Tignum junctum non eruitur, ſed alia actio competit.

VIII. Tignum alienum ædibus junctum, nec vindicari poteſt, propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi, niſi adverſus eum qui ſciens alienum junxit ædibus: ſed eſt actio antiqua de tigno juncto, quæ in duplum ex l. 12. tabularum deſcendit. l. 23. §. 6.

Utilius poſſidere quàm petere.

IX. Is qui deſtinavit rem petere, animadvertere debet, an aliquo interdicto poſſit nanciſci poſſeſſionem. Quia longè commodius eſt ipſum poſſidere, & adverſarium ad onera petitoris compellere, quam alio poſſidente petere. l. 24.

Petitor debet ſumptus in rem factos.

X. In rem petitam ſi poſſeſſor ante litem conteſtatam ſumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, ſi perſeveret actor petere rem ſuam, non redditis ſumptibus. l. 27. §. 5.

Fructus reſtituit poſſeſſor, etiam rei qua ejus culpa periit.

XI. Fructus non modo percepti, ſed & qui percipi honeſtè potuerunt, æſtimandi ſunt. Et ideo ſi dolo aut culpa poſſeſſoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem, putantis eouſque fructuum rationem habendam, quouſque haberetur ſi non periiſſet. Id eſt, ad rei judicandæ tempus: quod & Juliano placet. l. 33.

XII. Pe-

Digitized by Google

XII. Petitor poſſeſſori de evictione cavere non cogitur rei nomine, cujus æſtimationem accepit: ſibi enim poſſeſſor imputare debet, qui non reſtituit rem. l. 35. §. 2.

Si poſſeſſor pro re pretium reſtituat, non ei cavetur de evictione.

XIII. In fundo alieno, quem imprudens emeras, ædificaſti, aut conſeruiſti, deinde evincitur: bonus judex variè ex perſonis cauſiſque conſtituet. Finge & dominum eadem facturum fuiſſe: reddat impenſam & fundum recipiat, uſque eo duntaxat quo pretioſior factus eſt: & ſi plus pretio fundi acceſſit, ſolùm quod impenſum eſt. Finge pauperem, qui ſi id reddere cogatur, laribus, ſepulcris avitis carendum habeat: ſufficit tibi permitti tollere ex his rebus quæ poſſis, dum ita, ne deterior ſit fundus, quàm ſi initio non foret ædificatum. l. 38.

De impenſis à poſſeſſore factis variè ſtatuendum, pro variis cauſarum figuris.

XIV. Redemptores qui ſuis cæmentis ædificant, ſtatim cæmenta faciunt eorum in quorum ſolo ædificant. l. 39.

Domini eſt quod ex ſuo redemptor in ejus fundo ædificat.

XV. Fructus pendentes pars fundi videntur. l. 44.

Fructus pendentes pars fundi ſunt.

XVI. Sumptus in prædium quod alienum eſſe apparuit, à bonæ fidei poſſeſſore facti, neque ab eo qui prædium donavit, neque à domino peti poſſunt: verùm exceptione doli appoſita, per officium judicis æquitatis ratione ſervantur: ſcilicet ſi fructuum ante litem conteſtatam perceptorum ſummam excedant. Etenim admiſſa compenſatione, ſuperfluum ſumptum, meliore prædio facto, dominus reſtituere cogitur. l. 48.

Impenſas reſtituit petitor, niſi ex fructibus perceptis poſſeſſori factum ſit ſatis.

XVII. Solum partem eſſe ædium exiſtimo, nec alioquin ſubjacere, ut mare navibus. l. 49.

Solum pars ædium.

XVIII. Si fundi poſſeſſor eum excoluiſſet, ſeviſſetve, & poſtea fundus evincatur, conſita non poteſt tollere. l. 53.

Poſſeſſor à quo petitus eſt fundus, non poteſt conſita tollere.

XIX. Inter officium advocationis, & rei ſuæ defenſionem multum intereſt: nec propterea quis, ſi poſtea cognoverit rem ad ſe pertinere, quod alii eam vindicanti, tunc ignorans ſuam eſſe, adſiſtebat, dominium ſuum amiſit. l. 54.

Qui advocationem contra jus ſuum præbuit ignorans, illud non amiſit.

XX. Proprietas totius navis, carinæ cauſam ſequitur. l. 61. in fine.

Navis carinam ſequitur.

XXI. Uſura non natura pervenit, ſed jure percipitur. l. 62.

Uſura non natura pervenit.

XXII. Generaliter autem, cùm de fructibus æſtimandis quæritur, conſtat animadverti debere, non an malæ fidei poſ-

Malæ fidei poſſeſſor præſtat fructus quos.

petitor erat percepturus.

poſſeſſor fruiturus ſit, ſed an petitor frui potuerit, ſi ei poſſidere licuiſſet. Quam ſententiam Julianus quoque probat. l. 62. §. 1.

Manu militari aufertur poſſeſſio ab eo qui judici non paret.

XXIII. Qui reſtituere juſſus judici non paret, contendens non poſſe reſtituere; ſiquidem habeat rem, manu militari, officio judicis, ab eo poſſeſſio transfertur, & fructuum dumtaxat, omniſque cauſæ nomine condemnatio fit. l. 68.

Reſtituendum quanti res eſt.

XXIV. Si verò nec poteſt reſtituere, nec dolo fecit quominus poſſit, non pluris quàm quanti res eſt, id eſt, quanti adverſarii interſiut, condemnandus eſt. Hæc ſententia generalis eſt, & ad omnia ſive interdicta, ſive actiones in rem, ſive in perſonam ſunt, ex quibus arbitratu judicis quid reſtituitur, locum habet. l. 68. in fine.

Dominio ſoli accedit quod inædificatur, vel inferitur. Sed impenſæ reſtituendæ.

XXV. Si inferiorem partem ædificii, quæ ſolum contingit, ad te pertinere probare potes, eam quam vicinus tuus impoſuit, acceſſiſſe dominio tuo non ambigitur. Sed & id quod in ſolo tuo ædificatum eſt, quoad in eadem cauſa manet, jure ad te pertinet. l. 2. C. eod.

Si quis ſciens alienum agrum ſevit, vel plantas impoſuit, poſtquam hæ radicibus terram fuerint amplexæ, ſolo cedere rationis eſt. Domini enim magis ſegetem vel plantas, quàm per hujuſmodi factum, ſolum ſuum facit. Sanè eum qui bona fide poſſidens hoc fecerit, per doli mali exceptionem contra vindicantem dominium ſervare ſumptus, juris auctoritate ſignificatum eſt. l. 11. C. eod.

Si in area communi domum aliquis extruxit, hanc vobis communem juris fecit ratio: cujus portionem ab eo qui bona fide poſſidens ædificavit, ſi velis vindicare, ſumptus offerre debes, ne doli mali poſſis exceptione ſubmoveri. l. 16. C. eod.

Præſcribit qui bona fide à prædone comparavit.

XXVI. Adverſus eos qui à malæ fidei poſſeſſoribus fundum bona fide comparaverunt, ita tibi actio competit, ſi prius quam uſucapionem implerent, vel longæ poſſeſſionis præſcriptionem adipiſcerentur, dominium ad te pervenerit. l. 4. C. eod.

Si duobus prædium diſtrahatur, aut donetur, potior erit poſſeſſor.

XXVII. Quoties duobus in ſolidum prædium jure diſtrahitur, manifeſti juris eſt, eum cui priori traditum eſt, in detinendo dominio eſſe potiorem. l. 15. C. eod.

Si

Si ex cauſa donationis utrique dominium rei vindicetis, eum cui priori poſſeſſio ſoli tradita eſt, haberi potiorem convenit. d.l. 15. in fine.

TITULUS II.

De Publiciana in rem actione.

I. Si duobus quis ſeparatim vendiderit bona fide ementibus, videamus quis magis Publiciana uti poſſit: utrum is cui priori res tradita eſt, an is qui tantùm emit. Et Julianus libro ſeptimo Digeſtorum ſcripſit, ut ſi quidem ab eodem non domino emerint, potior ſit cui priori res tradita eſt: quod ſi à diverſis non dominis, melior cauſa ſit poſſidentis, quàm petentis. Quæ ſententia vera eſt. l.9. §.4.

Si eadem res duobus vendita ſit à non domino, potior eſt cui res tradita eſt. Si à diverſis non dominis, potior qui poſſidet.

II. Heres furis hanc actionem non habet, quia vitiorum defuncti ſucceſſor eſt. l. 11. §.2.

Heres furis ſucceſſor vitiorum defuncti.

TITULUS III.

Si ager vectigalis, id eſt, emphyteuticarius petatur.

I. Agri civitatum alii vectigales vocantur, alii non. Vectigales vocantur, qui in perpetuum locantur: id eſt, hac lege, ut tamdiu pro his vectigal pendatur, quamdiu neque ipſis qui conduxerunt, neque his qui in locum eorum ſucceſſerunt, auferri eos liceat. Non vectigales ſunt, qui ita colendi dantur, ut privatim agros noſtros colendos dare ſolemus. l. 1.

Agri vectigales, ſunt, qui in perpetuum locantur.

II. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt à municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adverſus quemvis poſſeſſorem: ſed & adverſus ipſos municipes: ita tamen, ſi vectigal ſolvant. l. 1. §. 1. & l. 2.

Emphyteuta quaſi dominus.

III. Jus

Emphyteuſis jus tertium inter locationem & alienationem.

III. Jus emphyteuticarium neque conductionis, neque alienationis eſſe titulis adjiciendum, ſed hoc jus tertium eſſe conſtituimus, ab utriuſque memoratorum contractuum ſocietate ſeu ſimilitudine ſeparatum: conceptionem item definitionemque habere propriam, & juſtum eſſe validumque contractum: in quo cuncta quæ inter utraſque contrahentium partes ſuper omnibus vel etiam fortuitis caſibus, pactionibus ſcriptura interveniente habitis, placuerint, firma illibataque perpetua ſtabilitate modis omnibus debeant cuſtodiri. l. 1. C. de jure emphyt.

Si fundus pereat, domini damnum eſt: damnum particulare ad emphyteutam pertinet.

IV. Si fundus emphyteuticarius perierit, domino perit: ſi damnum particulare contigerit, illud feret emphyteuta. d. l. 1. C. de jure emphyt. in f.

LIBER VII.

TITULUS I.

De Uſufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.

Uſusfructus eſt jus alienis fruendi.

I. USUSFRUCTUS eſt jus alienis rebus utendi fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. l. 1.

Et teſtamento, & conventione uſusfructus conſtitui poteſt.

II. Et ſine teſtamento ſi quis velit uſumfructum conſtituere, pactionibus & ſtipulationibus id efficere poteſt. l. 3.

Omnium rerum intelligitur uſusfructus.

III. Conſtitit autem uſusfructus non tantum in fundo & ædibus, verùm etiam in ſervis, & jumentis, cæteriſque rebus. l. 3. §. 1.

Falcidia minuitur uſusfructus.

IV. Per legem Falcidiam minui poteſt uſusfructus. l. 5. V. 1. ad leg. Falc. l. 1. §. 7.

Omnem fructum habet fructuarius.

V. Uſufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet: & aut rei ſoli, aut rei mobilis uſusfructus legatur. l. 7.

Fructuarius aeum, debet ſarta tecta habere; non

VI. Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum ædes per arbitrum cogi, Celſus ſcribit. Hacte-

Hactenus tamen, ut ſarta tecta habeat: ſi qua tamen vetuſtate corruiſſent, * neutrum cogi reficere. l. 7. §. 2.

reficere quæ vetuſtate lapſa ſunt.

** Forte legendum nequaquam, aut non.*

Eum, ad quem uſusfructus pertinet, ſarta tecta ſuis ſumptibus præſtare debere, explorati juris eſt. Proinde ſi quid ultra quàm impendi debeat, erogatum potes docere, ſolemniter repoſces. l. 7. C. de uſufr. & habit.

VII. Si quæ vetuſtate corruerunt, reficere non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertineat, quoniam & alia onera adgnoſcit, uſufructu legato: ut putà ſtipendium, vel tributum, vel ſalarium, vel alimenta ab ea re relicta. Et ita Marcellus libro tertio decimo ſcribit. l. 7. §. 2. in fine.

Modicam refectionem & alia onera agnoſcit fructuarius.

VIII. Caſſius quoque ſcribit libro octavo juris civilis, fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adſerere cogitur arbores. Et Ariſto notat, hæc vera eſſe. Neratius autem libro quarto Membranarum ait, non poſſe fructuarium prohiberi, quominus reficiat: quia nec arare prohiberi poteſt, aut colere. Nec ſolùm neceſſarias refectiones facturum, ſed etiam voluptatis cauſa, ut tectoria, & pavimenta, & ſimilia facere. Neque autem ampliare, nec inutile detrahere poſſe, quamvis melius repoſiturus ſit. Quæ ſententia vera eſt. l. 7. §. ult. & l. 8.

Reficere debet & neceſſaria, & voluptaria, adſerere arbores: non ampliare, nec mutare.

IX. Si fundi uſusfructus ſit legatus, quidquid in fundo naſcitur, quidquid inde percipi poteſt, ipſius fructus eſt. l. 9.

Quidquid ex fundo percipi poteſt, in fructu eſt.

X. Celſus libro octavo decimo Digeſtorum ſcribit, cogi eum poſſe rectè colere. l. 9.

Fructuarius cogitur rectè colere.

XI. Sed ſi lapidicinas habeat, & lapidem cædere velit, vel cretifodinas habeat, vel arenas, omnibus his uſurum Sabinus ait, quaſi bonum patremfamilias. Quam ſententiam puto veram. l. 9. §. 2.

Lapidicina & cretifodina in fructu ſunt.

XII. Sed ſi hæc metalla poſt uſumfructum legatum ſint inventa, cùm totius agri relinquatur uſusfructus, non partium, contineantur legato. l. 9. §. 3.

Etiam inventa poſt uſumfructum.

XIII. Placuit alluvionis quoque uſumfructum ad fructuarium pertinere. l. 9. §. 4.

Alluvione augetur uſusfructus.

XIV. Sed ſi inſula juxta fundum in flumine nata ſit, ejus uſumfructum ad fructuarium non pertinere Pegaſus ſcribit, licet proprietati accedat: eſſe enim veluti proprium fundum, cujus uſusfructus ad te non pertineat. Quæ ſententia non eſt

Inſula nata non accedit uſusfructui.

Digitized by Google

ſine ratione. Nam ubi latitat incrementum, & uſusfructus augetur: ubi autem apparet ſeparatum, fructuario non accedit. l. 9. §. 4.

Aucupia, & piſcationes in fructu ſunt.

XV. Aucupiorum quoque & venationum reditum, Caſſius ait libro octavo juris civilis, ad fructuarium pertinere. Ergo & piſcationum. l. 9. §. 5.

Seminarium in fructu eſt, ſed renovandum.

XVI. Seminarii autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamen ut & vendere ei, & ſeminare liceat. Debet tamen conſerendi agri cauſa, ſeminarium paratum ſemper renovare, quaſi inſtrumentum agri, ut, finito uſufructu, domino reſtituatur. l. 9. §. 6.

Ex ſalictis, ſilvis palaribus, cæteriſque cæduis etiam vendere poteſt fructuarius.

XVII. Si fundi uſusfructus fuerit legatus, & ſit ager, unde palo in fundum, cujus uſusfructus legatus eſt, ſolebat paterfamilias uti, vel ſalice, vel arundine, puto fructuarium hactenus uti poſſe, ne ex eo vendat: niſi forte ſalicti ei, vel ſilvæ palaris, vel arundineti uſusfructus ſit legatus: tunc enim & vendere poteſt. Nam & Trebatius ſcribit, ſilvam cæduam & arundinetum poſſe fructuarium cædere, ſicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non ſolebat vendere, ſed ipſe uti. Ad modum enim referendum eſt, non ad qualitatem utendi. l. 9. §. 7.

Ex ſilva cædua ramos, ex non cædua pedamenta in vineam ſumet.

XVIII. Ex ſilva cædua pedamenta, & ramos ex arbore uſufructuarium ſumpturum: ex non cædua in vineam ſumpturum, dum ne fundum deteriorem faciat. l. 10.

Arbores evulſæ domini ſunt, præter neceſſaria ad uſum villæ.

XIX. Arboribus evulſis, vel vi ventorum dejectis, uſque ad uſum ſuum & villæ poſſe uſufructuarium ferre, Labeo ait: nec materia eum pro ligno uſurum, ſi habeat unde utatur ligno. Quam ſententiam puto veram: alioquin, & ſi totus ager ſit hunc caſum paſſus, omnes arbores auferret fructuarius. Materiam tamen ipſum ſuccidere, quantum ad villæ refectionem, putat poſſe: quemadmodum calcem (inquit) coquere, vel arenam fodere, aliudve quid ædificio neceſſarium ſumere. l. 12. v. 1. l. 19. §. 1.

Fructuarius vendit, & locat quæ in fructu ſunt.

XX. Uſufructuarius vel ipſe frui ea re, vel alii fruendam concedere, vel locare, vel vendere poteſt. Nam & qui locat, utitur; & qui vendit, utitur. Sed & ſi alii precario concedat, vel donet, puto eum uti, atque ideo retineri uſumfructum. l. 12. §. 2.

XXI. Si

XXI. Si cujus rei uſusfructus legatus erit, dominus poteſt in ea re ſatiſdationem deſiderare, ut officio judicis hoc fiat. Nam ſicuti debet fructuarius uti frui, ita & proprietatis dominus ſecurus eſſe (debet) de proprietate. Hæc autem ad omnem uſumfructum pertinere, Julianus libro trigeſimo octavo Digeſtorum probat. l. 13. *Satiſdat fructuarius.*

XXII. Fructuarius cauſam proprietatis deteriorem facere non debet, meliorem facere poteſt. Et aut fundi eſt uſusfructus legatus, & non debet, neque arbores frugiferas excidere, neque villam diruere, nec quicquam facere in perniciem proprietatis. Et ſi forte voluptarium fuit prædium, viridaria, vel geſtationes, vel deambulationes arboribus infructuoſis opacas, atque amœnas habens, non debebit dejicere, ut forte hortos olitorios faciat, vel aliud quid, quod ad reditum ſpectat. l. 13. §. 4. *Non poteſt fructuarius fundum facere deteriorem, ut augeat reditum.*

XXIII. Inde eſt quæſitum, an lapidicinas, vel cretifodinas, vel arenifodinas ipſe inſtituere poſſit? Et ego puto etiam ipſum inſtituere poſſe, ſi non agri partem neceſſariam huic rei occupaturus eſt. Proinde venas quoque lapidicinarum, & hujuſmodi metallorum inquirere poterit. Ergo & auri, & argenti, & ſulphuris, & æris, & ferri, & cæterorum fodinas, vel quas paterfamilias inſtituit, exercere poterit, vel ipſe inſtituere, ſi nihil agriculturæ nocebit. l. 13. §. 5. *Lapidicinas inſtituere poteſt & cæterorum fodinas, ſi non noceat.*

XXIV. Et ſi forte, in hoc quod inſtituit, plus reditus ſit, quam in vineis, vel arbuſtis, vel olivetis quæ fuerunt, forſitan etiam hæc dejicere poterit, ſiquidem ei permittitur meliorare proprietatem. l. 13. §. 5. *Licet interdum ſata eruere, ut melior fiat fundus.*

XXV. Si tamen quæ inſtituit uſufructuarius, aut cœlum corrumpant agri, aut magnum apparatum ſint deſideratura, opificum forte, vel legulorum, quæ non poteſt ſuſtinere proprietarius, non videbitur viri boni arbitratu frui. l. 13. §. 6. *Ita meliorem fundum facere poteſt fructuarius, ſi domino id expediat.*

XXVI. Sed nec ædificium quidem poſiturum in fundo, niſi quod ad fructum percipiendum neceſſarium ſit. l. 13. §. 6. in fine. *Poteſt ædificium neceſſarium ponere.*

XXVII. Sed ſi ædium uſusfructus legatus ſit, Nerva filius, & lumina immittere eum poſſe, ait. Sed & colores, *Poteſt ædes ornare, non transformare.*

& picturas, & marmora poterit, & ſigilla, & ſi quid ad domus ornatum. Sed neque diætas transformare, vel conjungere, aut ſeparare ei permittetur: vel aditus, poſticaſve vertere: vel refugia aperire: vel atrium mutare: vel viridaria ad alium modum convertere. Excolere enim quod invenit poteſt, qualitate ædium non immutata. Item Nerva, eum cui ædium uſusfructus legatus ſit, altius tollere non poſſe: quamvis lumina non obſcurentur: quia tectum magis turbatur. Quod Labeo etiam in proprietatis domino ſcribit. Idem Nerva, nec obſtruere eum poſſe. l. 13. §. 7.

Quæ inædificavit tollere non poteſt.

XXVIII. Sed ſi quid inædificaverit, poſtea eum neque tollere hoc, neque refigere poſſe: refixa planè poſſe vindicare. l. 15.

Non debet abuti.

XXIX. Mancipiorum quoque uſufructu legato non debet abuti, ſed ſecundùm conditionem eorum uti. Nam ſi librarium rus mittat, & qualum & calcem portare cogat: hiſtrionem, balneatorem faciat, vel de ſymphonia atrienſem: vel de palæſtra ſtercorandis latrinis præponat: abuti videbitur proprietate. Sufficienter autem alere, & veſtire debet, ſecundùm ordinem & dignitatem mancipiorum. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modum eum tenere debere, ne ſua feritate vel ſævitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri. l. 15. §. 1. 2. & 3.

Arbores demortuis ſubſtituendæ.

XXX. Agri uſufructu legato, in locum demortuarum arborum aliæ ſubſtituendæ ſunt: & priores ad fructuarium pertinent. l. 18.

Vento dejectæ arbores domini ſunt.

XXXI. Si arbores vento dejectas dominus non tollat, per quod incommodior ſit uſusfructus, vel iter; ſuis actionibus uſufructuario cum eo experiundum. l. 19. §. 1. v. ſ. l. 12.

Fructuarii ſunt fructus pendentes dum incipit uſusfructus.

XXXII. Si pendentes fructus jam maturos reliquiſſet teſtator, fructuarius eos feret, ſi die legati cedente, adhuc pendentes deprehendiſſet. Nam & ſtantes fructus ad fructuarium pertinent. l. 27.

Onera agnoſcit fructuarius.

XXXIII. Si quid cloacarii nomine debeatur, vel ſi quid ob formam aquæ ductus quæ per agrum tranſit, pendatur, ad onus fructuarii pertinebit. Sed & ſi quid ad collationem

viæ, puto hoc quoque fructuarium ſubiturum. Ergo & quod ob tranſitum exercitus confertur ex fructibus. Sed & ſi quid municipio; nam ſolent poſſeſſores certam partem fructuum municipio viliori pretio addicere: ſolent & fiſco fuſiones præſtare. Hæc onera ad fructuarium pertinebunt. l. 27. §. 3.

XXXIV. Nomiſmatum aureorum vel argenteorum veterum, quibus pro gemmis uti ſolent, uſusfructus legari poteſt. l. 28. *Nomiſmatum uſusfructus.*

XXXV. Omnium bonorum uſumfructum poſſe legari, niſi excedat dodrantis æſtimationem, Celſus libro trigeſimo ſecundo Digeſtorum, & Julianus libro ſexageſimo primo ſcribit. Et eſt verius. l. 29. *Omnium bonorum uſusfructus legari poteſt ſalva Falcidia.*

XXXVI. Si is qui binas ædes habeat, aliarum uſumfructum legaverit, poſſe heredem, Marcellus ſcribit, alteras altius tollendo, obſcurare luminibus; quoniam habitari poteſt, etiam obſcuratis ædibus. Quod uſque adeo temperandum eſt, ut non in totum ædes obſcurentur, ſed modicum lumen, quod habitantibus ſufficit, habeant. l. 30. *Legatarum alium lumina heres alteras extollendo, obſcurare poteſt, ſed non in totum.*

XXXVII. Quoties duobus uſusfructus legatur ita, ut alternis annis utantur fruantur, ſi quidem ita legatus fuerit, Titio & Mævio, poteſt dici priori Titio, deinde Mævio, legatum datum. l. 34. *In legato alternis annis, prior nominatus, prior fruitur.*

XXXVIII. Univerſorum bonorum, an ſingularum rerum uſusfructus legetur, hactenus intereſſe puto, quòd ſi ædes incenſæ fuerint, uſusfructus ſpecialiter ædium legatus peti non poteſt: bonorum autem uſufructu legato, areæ uſusfructus peti poterit: quoniam qui bonorum ſuorum uſumfructum legat, non ſolum eorum, quæ in ſpecie ſunt, ſed & ſubſtantiæ omnis uſumfructum legare videtur: in ſubſtantia autem bonorum etiam area eſt. l. 34. §. ult. *Ædibus incenſis perit area uſusfructus, niſi in uſufructu ſint bona omnia.*

XXXIX. Qui uſumfructum areæ legaverat, inſulam ibi ædificavit; ea vivo eo, decidit, vel deuſta eſt: uſumfructum deberi exiſtimavit. Contra autem non idem juris eſſe, ſi inſulæ uſufructu legato, area deinde inſula facta ſit. l. 36. *Area uſusfructus ædibus inædificatis augetur, dirutis perſeverat. Ædium uſusfructus, iis dirutis, perit & in area.*

XL. Qui pretio fruitur, non minus habere intelligitur, quam qui principali re utitur fruitur. l. 29. *Pretium rei loco eſt.*

 XLI. Sta-

Uſusfructus in uſufructuoſis.

XLI. Statuæ & imaginis uſumfructum poſſe relinqui, magis eſt: quia & ipſæ habent aliquam utilitatem, ſi quo loco opportuno ponantur. l. 41.

Licet prædia quædam talia ſint, ut magis in ea impendamus, quam de illis acquiramus, tamen uſusfructus eorum relinqui poteſt. d. l. §. 1.

Si ejuſdem rei uſum unus, fructum alter habeat, utetur uterque: & ſuperfluum in fructu erit.

XLII. Si alii uſus, alii fructus ejuſdem rei legetur, id percipiet fructuarius, quod uſuario ſupererit. Nec minus (&) ipſe fruendi cauſa uſum habebit. l. 42.

Pars indefinitè dimidiam ſignificat.

XLIII. Etiam partis bonorum uſusfructus legari poteſt. Si tamen non ſit ſpecialiter facta partis mentio, dimidia pars bonorum continetur. l. 43.

Proprietati matri legatæ accedit uſusfructus à filio præterito ereptus heredi ſcripto.

XLIV. Si extraneo ſcripto, & emancipato præterito, matri defuncti, deducto uſufructu, proprietas legata ſit, petita contra tabulas bonorum poſſeſſione, plena proprietas, pietatis reſpectu, matri præſtanda eſt. l. 46.

In fructu ſunt immatura lecta.

XLV. Silvam cæduam, etiamſi intempeſtivè cæſa ſit, in fructu eſſe conſtat: ſicut olea immatura lecta: item fœnum immaturum cæſum in fructu eſt. l. 48. §. 1.

Si quid inſulæ ſuperſit, totius areæ durat uſusfructus.

XLVI. Si cui inſulæ uſusfructus legatus eſt, quamdiu quælibet portio ejus inſulæ remanet, totius ſoli uſumfructum retinet. l. 53.

Uſusfructus, ſi quando municipibus quæri poſſit, centum annis finitur.

XLVII. An uſusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæſitum eſt. Periculum enim eſſe videbatur, ne perpetuus fieret: quia neque morte, nec facile capitis deminutione periturus eſt: qua ratione proprietas inutilis eſſet futura, ſemper abſcedente uſufructu. Sed tamen placuit dandam eſſe actionem. Unde ſequens dubitatio eſt, quouſque tuendi eſſent in eo uſufructu municipes? Et placuit, centum annis tuendos eſſe municipes: quia is finis vitæ longævi hominis eſt. l. 56. v. 1. de uſu & uſufr. leg. l. 8.

Si Reipublicæ uſusfructus legetur, ſive ſimpliciter, ſive ad ludos, triginta annorum computatio fit. l. 68. ff. ad leg. Falcid.

Defuncto fructuario poſt perceptos à colono fructus, penſio heredi quæretur.

XLVIII. Defuncta fructuaria menſe Decembri, jam omnibus fructibus, qui in his agris naſcuntur, menſe Octobri per colonos ſublatis: quæſitum eſt, utrum penſio heredi fructuariæ ſolvi deberet, quamvis fructuaria ante Calendas Mar-

Martias, quibus penſiones inferri debeant, deceſſerit: an dividi debeat inter heredem fructuariæ, & Rempublicam, cui proprietas legata eſt? Reſpondi, Rempublicam quidem cum colono nullam actionem habere: fructuariæ verò heredem ſua die, ſecundùm ea quæ proponerentur, integram penſionem percepturum. l. 58.

XLIX. Arbores vi tempeſtatis, non culpa fructuarii, everſas, ab eo ſubſtitui non placet. l. 59. v. l. 18. *Arboribus vi everſis non ſubſtituit alias fructuarius.*

L. Quidquid in fundo naſcitur, vel quidquid inde percipitur, ad fructuarium pertinet: penſiones quoque jam antea locatorum agrorum, ſi ipſæ quoque ſpecialiter comprehenſæ ſint. l. 59. §. 1. *Fructuarii eſt quidquid eſt in fructu, & penſiones.*

LI. Ad exemplum venditionis, niſi fuerint ſpecialiter exceptæ penſiones, poteſt uſufructuarius conductorem repellere. l. 59. §. 1. in fine. *Fructuarius conductorem expellere poteſt.*

LII. Cùm fructuarius paratus eſt uſumfructum derelinquere, non eſt cogendus domum reficere, in quibus caſibus uſufructuario hoc onus incumbit. Sed & poſt acceptum contra eum judicium, parato fructuario derelinquere uſumfructum, dicendum eſt abſolvi eum debere à judice. l. 64. Sed cùm fructuarius debeat, quod ſuo ſuorumque facto deterius factum ſit, reficere; non eſt abſolvendus, licet uſumfructum derelinquere paratus ſit. Debet enim omne, quod diligens paterfamilias in ſua domo facit, & ipſe facere. l. 65. *Liberatur ab oneribus fructuarius, ſi uſumfructum derelinquat: non à reficiendis qua deteriora fecit.*

LIII. Planè, ſi gregis vel armenti ſit uſusfructus legatus, debebit ex adgnatis gregem ſupplere; id eſt, in locum capitum defunctorum. l. 68. §. ult. *Fructuarius gregis debet capita ſupplere.*

LIV. Sed quod dicitur, debere eum ſummittere, toties verum eſt, quoties gregis, vel armenti, vel equitii, id eſt, univerſitatis uſusfructus legatus eſt: cæterum, ſi ſingulorum capitum, nihil ſupplebit. l. 70. §. 3. *Fructuarius ſingulorum capitum nihil ſupplet.*

Ti-

TITULUS II.

De uſufructu accreſcendo.

Conjunctis tantùm eſt jus accreſcendi.

I. QUOTIES uſusfructus legatus eſt, ita inter fructuarios eſt jus accreſcendi, ſi conjunctim ſit uſusfructus relictus. Cæterum, ſi ſeparatim unicuique partis rei uſusfructus ſit relictus, ſine dubio jus accreſcendi ceſſat. l. 1.

Si totum utrique legatum ſit, licet ſeparatim, eſt jus accreſcendi.

II. Interdum tamen, etſi non ſint conjuncti, tamen uſusfructus legatus alteri adcreſcit: ut putà ſi mihi fundi uſusfructus ſeparatim totius, & tibi ſimiliter fuerit relictus. Nam concurſu partes habemus. Quod & in proprietate contingeret: nam altero repudiante, alter totum fundum haberet. l. 1. §. 3.

Hæc verba illi, & illi, cum Mævio. tres partes faciunt.

III. Si quis Attio & heredibus ſuis uſumfructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt. Quod ſi ita ſcriptum ſit, *Attio & Seio, cum heredibus meis*; tres partes fient: ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius. Nec enim intereſt ita legetur, *illi, & illi, cum Mævio:* an ita, *illi, & illi, & Mævio*. l. 7.

TITULUS III.

Quando dies uſusfructus legati cedat.

Fructuarii jus in facto conſiſtit & ſemel cedit.

I. QUAMQUAM uſusfructus ex fruendo conſiſtat, id eſt, facto aliquo ejus, qui fruitur & utitur, tamen ſemel cedit dies. Aliter atque ſi cui in menſes, vel in dies, vel in annos ſingulos quid legetur: tunc enim per dies ſingulos, vel menſes, vel annos dies legati cedit. l. 1. V. 1. tit. quand. dies. leg. vel fid. ced.

TI-

TITULUS IV.

Quibus modis uſusfructus vel uſus amittitur.

I. Si legatum uſumfructum legatarius alii reſtituere rogatus eſt; id agere Prætor debet, ut ex fideicommiſſarii perſona magis, quàm ex legatarii, pereat uſusfructus. l. 4. *Reſtituendus fideicommiſſario uſusfructus non perit ex perſona legatarii onerati.*

II. Rei mutatione interire uſumfructum, placet. Veluti, uſusfructus mihi ædium legatus eſt: ædes corruerunt, vel exuſtæ ſunt: ſine dubio extinguitur. An & areæ? Certiſſimum eſt, exuſtis ædibus, nec areæ, nec cementorum uſumfructum deberi. Et ita & Julianus. l. 5. §. 2. *Ædibus exuſtis perit uſusfructus etiam areæ.*

III. Fundi uſufructu legato, ſi villa diruta ſit, uſusfructus non extinguetur (quia villa fundi acceſſio eſt): non magis, quam ſi arbores deciderint. Sed & eo quoque ſolo, in quo fuit villa, uti frui potero. l. 8. & l. 9. *Diruta villa quæ fundo accedebat, non extinguitur fundi uſusfructus.*

IV. Si areæ ſit uſusfructus legatus, & in ea ædificium ſit poſitum; rem mutari, & uſumfructum extingui, conſtat. Planè ſi proprietarius hoc fecit, ex teſtamento, vel de dolo tenebitur. l. 5. §. ult. *Ædibus impoſitis perit area uſusfructus.*

V. Agri vel loci uſusfructus legatus, ſi fuerit inundatus, ut ſtagnum jam ſit, aut palus, procul dubio extinguetur. Sed & ſi ſtagni uſusfructus legetur, & exaruerit ſic, ut ager ſit factus, mutata re, uſusfructus extinguitur. l. 10. §. 2. & §. 3. *Si ager ſtagnum fiat, aut contra, perit uſusfructus.*

VI. Non tamen, ſi arvi uſusfructus legetur, & ibi vineæ ſint poſitæ, vel contra, puto extingui. l. 10. §. 4. *Durat agri uſusfructus poſitis vineis.*

VII. Certè, ſilvæ uſufructu legato, ſi ſilva cæſa, illic ſationes fuerint factæ, ſine dubio uſusfructus extinguitur. l. 10. §. 4. *Si pro ſilva cædua ſationes fiant, perit uſusfructus.*

VIII. Si fructuarius meſſem fecit, & deceſſit, ſtipulam quæ in meſſe jacet, heredis ejus eſſe Labeo ait: ſpicam quæ terra teneatur, domini fundi eſſe: fructumque percipi, ſpica aut fœno cæſo, aut uva adempta, aut excuſſa olea: quamvis nondum tritum frumentum, aut oleum factum, vel vindemia coacta ſit. Sed, ut verum eſt, quod *Fructus quos à terra ſeparavit fructuarius, ejus fiunt.*

de olea excuſſa ſcripſit, ita aliter obſervandum de ea olea, quæ per ſe deciderit. Julianus ait, fructuarii fructus tunc fieri, cùm eos perceperit: bonæ fidei autem poſſeſſoris, mox, cùm à ſolo ſeparati ſint. l. 13.

Caro & corium pecoris demortui in fructu non ſunt.

IX. Caro, & corium mortui pecoris in fructu non eſt: quia mortuo eo uſusfructus extinguitur. l. 30.

TITULUS V.

De uſufructu earum rerum quæ uſu conſumuntur, vel minuuntur.

Omnium rerum poteſt eſſe uſusfructus.

I. SENATUS cenſuit, ut omnium rerum, quas in cujuſque patrimonio eſſe conſtaret, uſusfructus legari poſſit. Quo Senatuſconſulto inductum videtur, ut earum rerum, quæ uſu tolluntur, vel minuuntur, poſſit uſusfructus legari. l. 1.

Pecunia quaſi uſusfructus.

II. Sed de pecunia rectè caveri oportet his, à quibus ejus pecuniæ uſusfructus legatus erit. Quo Senatuſconſulto non id effectum eſt, ut pecuniæ uſusfructus propriè eſſet: nec enim naturalis ratio auctoritate Senatus commutari potuit: ſed, remedio introducto, cœpit quaſi uſusfructus haberi. l. 2.

Nominum uſusfructus.

III. Poſt quod omnium rerum uſusfructus legari poterit. An & nominum? Nerva negavit. Sed eſt verius, quod Caſſius & Proculus exiſtimant, poſſe legari. Idem tamen Nerva, ipſi quoque debitori poſſe uſumfructum legari ſcribit, & remittendas ei uſuras. l. 3.

Earum quæ uſu conſumuntur uſusfructus cum cautione.

IV. Si vini, olei, frumenti uſusfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet: & ab eo cautio deſideranda eſt: ut, quandoque is mortuus aut capite deminutus ſit, ejuſdem qualitatis res reſtituatur: aut, æſtimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cavendum eſt: quod & commodius eſt. Idem ſcilicet de cæteris quoque rebus, quæ uſu continentur, intelligemus. l. 7.

TI-

Digitized by Google

TITULUS VI.

Si uſusfructus petatur, vel ad alium pertinere negetur.

I. USUSFRUCTUS legatus adminiculis eget, ſine quibus uti frui quis non poteſt. Et ideo, ſi uſusfructus legetur, neceſſe eſt tamen, ut ſequatur eum aditus. l. 1. §. 1.

Adminicula uſuifructui accedunt.

II. Sed ſi uſusfructus ſit legatus, ad quem aditus non eſt per hereditarium fundum, ex teſtamento utique agendo, fructuarius conſequetur, ut cum aditu ſibi præſtetur uſusfructus. Utrum autem aditus tantum & iter, an verò & via debeatur fructuario, legato ei uſufructu, Pomponius dubitat. Et rectè putat, prout uſusfructus perceptio deſiderat, hoc ei præſtandum. Sed an & alias utilitates & ſervitutes ei heres præſtare debeat, puta luminum, & aquarum, an vero non? Et puto, eas ſolas præſtare compellendum, ſine quibus omnino uti non poteſt: ſed ſi cum aliquo incommodo utatur, non eſſe præſtandas. l. 1. §. 2. 3. & 4.

Accedunt uſuifructui aditus ad fundum, & ſervitutes quas debeat heres præſtare.

III. Poſſeſſores ſunt potiores, licet nullum jus habeant. l. 5. V. l. ult. C. de rei vind. l. 128. ff. de regulis juris.

Poſſeſſor petitore potior donec titulus appareat.

TITULUS VII.

De operis ſervorum.

I. FRUCTUS, deductis neceſſariis impenſis, intelligitur. l. 4.

Fructum impenſæ minuunt.

Digitized by Google

TITULUS VIII.

De uſu, & habitatione.

Domus uſus ad familiam extenditur.

I. Cui uſus relictus eſt, uti poteſt, frui non poteſt. Et de ſingulis videndum. Domus uſus relictus eſt aut marito, aut mulieri: ſi marito, poteſt illic habitare non ſolus, verùm cum familia quoque ſua. l. 2.

Et ad inquilinum & hoſpitem, ſi ipſe uſuarius habitet.

II. Sed an etiam inquilinum recipere poſſit, apud Labeonem memini tractatum libro poſteriorum. Et ait Labeo, eum, qui ipſe habitat, inquilinum poſſe recipere: Idem & hoſpites. l. 2. in fine.

Et ad conductorem qui ſecum habitet.

III. Secundum hæc, & ſi penſionem percipiat, dum ipſe quoque inhabitat, non erit invidendum. l. 4. V. l. 8.

Habitatio mulieris ad virum extenditur, & ſocerum cum viro ſcilicet.

IV. Mulieri autem ſi uſus relictus ſit, poſſe eam & cum marito habitare, Quintus Mutius primus admiſit: ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo. Nam per contrarium, quin uxor cum marito poſſit habitare, nec fuit dubitatum. Quid ergo, ſi viduæ legatus ſit? an nuptiis contractis poſt conſtitutum uſum, mulier habitare cum marito poſſit? Et eſt verum, (ut & Pomponius libro quinto, & Papinianus libro nono decimo Quæſtionum probat) poſſe eam cum viro & poſtea nubentem habitare. Hoc amplius Pomponius ait, & cum ſocero habitaturam. Imo & ſocer cum nuru habitabit: utique, cum vir una ſit. l. 4. §. 1. & l. 5.

Domus habitatio locari poteſt.

V. Sed neque locabunt ſeorſum, neque concedent habitationem ſine ſe, nec vendent uſum. l. 8.

Si quidem habitationem quis reliquerit, ad humaniorem declinare ſententiam nobis viſum eſt, & dare legatario etiam locationis licentiam. Quid enim diſtat, ſive ipſe legatarius maneat, ſive alii cedat, ut mercedem accipiat? l. 13. C. de uſufr. §. 5. Inſt. de uſu & habit.

Uſus rerum uxori quaſitus cum viro promiſcuus eſt.

VI. Cæterarum quoque rerum uſu legato, dicendum eſt, uxorem cum viro in promiſcuo uſu eas res habere poſſe. l. 9.

Minus in uſu, quam in fructu.

VII. Si uſus fundi ſit relictus, minus utique eſſe, quàm fructum, longèque, nemo dubitat. Sed quid in ea cauſa ſit, vi-

videndum? Et Labeo ait, habitare eum in fundo poſſe, dominumque prohibiturum illo venire: ſed colonum non prohibiturum, nec familiam, (ſcilicet eam) quæ agri colendi cauſa illic ſit. Cæterum, ſi urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipſe prohibetur, & familiam prohibendam ejuſdem rationis eſt. Idem Labeo ait, & cella vinaria & olearia eum ſolum uſurum: dominum verò invito eo non uſurum. l. 10. §. ult.

VIII. Inque eo fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi moleſtus ſit, neque his, per quos opera ruſtica fiunt, impedimento ſit. l. 11. *Idem.*

IX. Prætor habitationem, quam habet, cui uſus datus eſt, deambulandi quoque & geſtandi jus habebit. Sabinus & Caſſius, & lignis ad uſum quotidianum, & horto, & pomis, & oleribus, & floribus, & aqua uſurum: non uſque ad compendium, ſed ad uſum ſcilicet, non uſque ad abuſum. Idem Nerva: & adjicit, ſtramentis etiam uſurum; ſed neque foliis, neque oleo, neque frumento, neque frugibus uſurum. Sed Sabinus, & Caſſius, & Labeo, & Proculus, hoc amplius, (etiam) ex his quæ in fundo naſcuntur, quod ad victum ſibi, ſuis ſufficiat, ſumpturum, & ex his, quæ Nerva negavit. Jubentius, etiam cum convivis & hoſpitibus poſſe uti. Quæ ſententia mihi vera videtur. Aliquo enim largius cum uſuario agendum eſt, pro dignitate ejus, cui relictus eſt uſus. Sed utetur is (ut puto) duntaxat in villa. Pomis autem, & oleribus, & floribus, & lignis, videndum, utrum eodem loco utatur duntaxat, an etiam in oppidum ei deferri poſſint? Sed melius eſt accipere, & in oppidum ei deferenda. Neque enim grave onus eſt horum, ſi abundent in fundo. Sed ſi pecoris ei uſus relictus eſt, puta gregis ovilis, ad ſtercorandum uſurum duntaxat, Labeo ait: ſed neque lana, neque agnis, neque lacte uſurum: hæc enim magis in fructu eſſe. Hoc amplius, etiam modico lacte uſurum puto. Neque enim tam ſtrictè interpretandæ ſunt voluntates defunctorum. Sed ſi boum armenti uſus relinquatur, omnem uſum habebit, & ad arandum, & ad cætera, ad quæ boves apti ſunt. l. 12. §. 1. 2. 3. *Quæ uſuarius percipiat.*

Poteſt uſus totum quod in fructu eſt abſumere.

X. Fundi uſu legato, licebit uſuario & ex penu, quod in annum duntaxat ſufficiat, capere: licet mediocris prædii eo modo fructus conſumantur: quia & domo & ſervo ita uteretur, ut nihil alii fructuum nomine ſupereſſet. l. 15.

Uſus domus poteſt & ad totam domum extendi.

XI. Si domus uſus legatus ſit ſine fructu, communis refectio eſt (rei) in ſartis tectis, tam heredis, quam uſuarii. Videamus tamen, ne, ſi fructum heres accipiat, ipſe reficere debeat. Si vero talis ſit res, cujus uſus relegatus eſt, ut heres fructum percipere non poſſit, legatarius reficere cogendus eſt: Quæ diſtinctio rationem habet. l. 18.

Modum uſus ſtatuit judex.

XII. Uſu legato, ſi plus uſus ſit legatarius, quàm oportet, officio judicis, qui judicat, quemadmodum utatur, quid continetur? ne aliter, quàm debet, utatur. l. 22. §. ult.

Proprietarius non poteſt rem immutare.

XIII. Neratius: Uſuariæ rei ſpeciem is, cujus proprietas eſt, nullo modo commutare poteſt. (Paulus): deteriorem enim cauſam uſuarii facere non poteſt. Facit autem deteriorem, etiam in meliorem ſtatum commutata. l. 23.

TITULUS IX.

Uſufructuarius quemadmodum caveat.

Duplex cautio, bene uſurum, reſtituturum.

I. SI cujus rei uſusfructus legatus ſit, æquiſſimum Prætori viſum eſt, de utroque legatarium cavere: *& uſurum ſe boni viri arbitratu: &, cùm uſusfructus ad eum pertinere deſinet, reſtituturum quod inde exſtabit.* l. 1.

In teſtatum redigendum qualis res ſit.

II. Rectè autem facient & heres, & legatarius, qualis res ſit, cùm frui incipit legatarius, ſi in teſtatum redegerint, ut inde poſſit apparere, an, & quatenus rem pejorem legatarius fecerit. l. 1. §. 4.

Cuſtodia præſtanda.

III. Fructuarius cuſtodiam præſtare debet. l. 2.

Eadem cautiones propter uſum.

IV. Sed ſi uſus ſine fructu legatus erit, adempta fructus cauſa, ſatiſdari jubet Prætor. Hoc merito: ut de ſolo uſu, non etiam de uſufructu caveatur. l. 5. §. 1.

LI-

LIBER VIII.

TITULUS I.

De ſervitutibus.

I. SErvitutes aut perſonarum ſunt, ut uſus, & uſusfructus: aut rerum, ut ſervitutes ruſticorum prædiorum, & urbanorum. l. 1. *Servitutes perſonarum, & prædiorum.*

II. Unus ex dominis communium ædium ſervitutem imponere non poteſt. l. 2. *Unus dominorum ſervitutem non imponit.*

III. Modum adjici ſervitutibus poſſe conſtat: veluti quo genere vehiculi agatur, vel non agatur: veluti ut equo duntaxat: vel ut certum pondus vehatur: vel grex ille tranſducatur: aut carbo portetur. l. 4. §. 1. *Modus ſervitutibus adjici poteſt.*

IV. Uſus ſervitutum temporibus ſecerni poteſt: forte, ut quis poſt horam tertiam uſque in horam decimam eo jure utatur, vel, ut alternis diebus utatur. l. 5. §. 1. *Sua ſunt tempora ſervitutibus.*

V. Si cui ſimplicius via per fundum cujuſpiam cedatur, vel relinquatur, in infinito (videlicet per quamlibet ejus partem) ire agere licebit: civiliter modo. Nam quædam in ſermone tacitè excipiuntur. Non enim per villam ipſam, nec per medias vineas ire agere ſinendus eſt: cùm id æque commodè per alteram partem facere poſſit, minore ſervientis fundi detrimento. Verùm conſtitit, ut, quà primum viam direxiſſet, eà demum ire agere deberet, nec amplius mutandæ ejus poteſtatem haberet: ſicuti Sabino quoque videbatur: qui argumento rivi utebatur, quem primo qualibet ducere licuiſſet; poſteaquam ductus eſſet, transferre non liceret. Quod & in via ſervandum eſſe verum eſt. l. 9. *Via ſervitus, quà minus detrimento ſit, dirigenda eſt, aut quà ſolitum.*

VI. Si iter legatum ſit, quà, niſi opere facto, iri non poſſit; licere fodiendo, ſubſtruendo, iter facere, Proculus ait. l. 10. *Licet facere opus neceſſarium ad ſervitutem.*

VII. Servitutum non ea natura eſt, ut aliquid faciat quis, (veluti viridaria tollat, aut amœniorem proſpectum præſtet, aut in hoc, ut in ſuo pingat,) ſed ut aliquid patiatur, aut non faciat. l. 15. §. 1. *Natura ſervitutis eſt patiendi quid, vel non faciendi.*

TI-

Digitized by Google

TITULUS II.

De ſervitutibus prædiorum urbanorum.

Urbana ſervitutes ad varios uſus.

I. URBANORUM prædiorum jura talia ſunt: altius tollendi, & officiendi luminibus vicini, aut non extollendi: item ſtillicidium avertendi in tectum, vel aream vicini, aut non avertendi: item immittendi tigna in parietem vicini: & denique projiciendi, protegendive: cæteraque iſtis ſimilia. l. 2.

Servitus proſpectus.

II. Eſt & hæc ſervitus, ne proſpectui officiatur. l. 3.

Luminum ſervitus, & ne luminibus officiatur.

III. *Luminum* (in) ſervitute conſtituta, id acquiſitum videtur, ut vicinus lumina noſtra excipiat. Cùm autem ſervitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maximè adepti videmur, ne jus ſit vicino, invitis nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina noſtrorum ædificiorum. l. 4.

Servitus tempore amittitur.

IV. Hæc autem jura ſimiliter, ut ruſticorum quoque prædiorum, certo tempore, non utendo pereunt. Niſi quod hæc diſſimilitudo eſt, quòd non omnimodo pereunt non utendo: ſed ita, ſi vicinus ſimul libertatem uſucapiat. Veluti ſi ædes tuæ ædibus meis ſerviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: & ego per ſtatutum tempus feneſtras meas præfixas habuero, vel obſtruxero, ita demum jus meum amitto, ſi tu per hoc tempus ædes tuas altius ſublatas habueris: alioquin, ſi nihil novi feceris, retineo ſervitutem. Item ſi tigni immiſſi ædes tuæ ſervitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto jus meum, ſi tu foramen unde exemptum eſt tignum, obturaveris, & per conſtitutum tempus ita habueris. Alioquin, ſi nihil novi feceris, integrum jus ſuum permanet. l. 6.

Non utens ſpatio temporis amittit ſervitutem. l. 10. C. de ſervit. & aqua. Decennio ſcilicet contra præſentes, vicennio contra abſentes. l. 13. C. eod.

Neuter parietem communem aut reficit, aut demolitur, altero invito.

V. Parietem, qui naturali ratione communis eſt, alterutri vicinorum demoliendi eum, & reficiendi jus non eſt: quia non ſolus dominus eſt. l. 8.

Licet non ſervienti altius tollere, etſi luminibus noceat.

VI. Cum eo, qui tollendo obſcurat vicini ædes, quibus non ſerviat, nulla competit actio. l. 9.

VII. Gau-

Digitized by Google

Si binas ædes habens alteras legat, lumina neceſſaria præſtabit heres.

VII. Gaurus Marcello: Binas ædes habeo, alteras tibi lego. Heres ædes alteras altius tollit, & luminibus tuis officit: quid cum illo agere potes? & an intereſſe putes, ſuas ædes altius tollat, an hereditarias? & de illo quæro, an per alienas ædes acceſſum heres ad eam rem, quæ legatur, præſtare debet: ſicut ſolet quæri, cùm uſusfructus loci legatus eſt, ad quem locum accedi, niſi per alienum, non poteſt? Marcellus reſpondit: qui binas ædes habebat, ſi alteras legavit, non dubium eſt, quin heres (alias) poſſit, altius tollendo, obſcurare lumina legatarum ædium. Idem dicendum eſt, ſi alteri ædes, alteri aliarum uſumfructum legaverit. Non autem ſemper ſimile eſt itineris argumentum: quia ſine acceſſu nullum eſt fructus legatum: habitare autem poteſt, & ædibus obſcuratis. Cæterum, uſufructu loci legato, etiam acceſſus dandus eſt: quia & hauſtu relicto, iter quoque ad hauriendum præſtaretur. Sed ita officere luminibus, & obſcurare legatas ædes conceditur, ut non penitus lumen recludatur; ſed tantum relinquatur, quantum ſufficit habitantibus in uſus diurni moderatione. l. 10.

Antiquus ædificiorum ſtatus ſervandus.

VIII. Qui luminibus vicinorum officere, aliudve quid facere contra commodum eorum vellet, ſciet ſe formam ac ſtatum antiquorum ædificiorum cuſtodire debere. l. 11.

Servitus non altius tollendi, viridaria non impedit, niſi ſit de proſpectu.

IX. Ædificia, quæ ſervitutem patiantur, ne quid altius tollatur, viridia ſupra eam altitudinem habere poſſunt. At ſi de proſpectu eſt, eáque obſtatura ſunt, non poſſunt. l. 12.

Non licet tabulas ad parietem communem admovere.

X. Rem non permiſſam facit, tubulos ſecundùm communem parietem extruendo. l. 13.

Tectoria, & picturas habere licet in pariete communi.

XI. Parietem communem incruſtare licet ſecundum Capitonis ſententiam: ſicut licet mihi pretioſiſſimas picturas habere in pariete communi. Cæterum, ſi demolitus ſit vicinus, & ex ſtipulatu actione damni infecti agatur: non pluris quàm vulgaria tectoria æſtimari debent. Quod obſervari & in incruſtatione oportet. l. 13. §. 1.

Spatium legitimum inter ædificia.

XII. Imperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, in area, quæ nulli ſervitutem debet, poſſe domi-

O num

num vel alium voluntate ejus ædificare, intermiſſo legitimo ſpatio à vicina inſula. l. 14.

Poſſeſſione retinentur ſervitutes in ſuperficie.

XIII. Servitutes, quæ in ſuperficie conſiſtunt, poſſeſſione retinentur. Nam, ſi forte ex ædibus meis in ædes tuas tignum immiſſum habuero, hoc, ut immiſſum habeam, per cauſam tigni poſſideo habendi conſuetudinem. Idem eveniet, & ſi mænianum in tuum immiſſum habuero, aut ſtillicidium in tuum projecero: quia in tuo aliquid utor, & ſic quaſi facto quodam poſſideo. l. 20.

Stillicidium altius tolli poteſt, non demitti. Lenior fieri ſervitus omnis poteſt, non durior.

XIV. Stillicidium, quoquo modo acquiſitum ſit, altius tolli poteſt. Levior enim fit eo facto ſervitus: cùm quod ex alto cadet, lenius, & interdum direptum, nec perveniat ad locum ſervientem. Inferius demitti non poteſt, quia fit gravior ſervitus, id eſt, pro ſtillicidio flumen. Eadem cauſa, retrò duci poteſt ſtillicidium: quia in noſtro magis incipiet cadere: produci non poteſt, ne alio loco cadat ſtillicidium, quam in quo poſita ſervitus eſt. Lenius facere poterimus: acrius non. Et omnino ſciendum eſt, meliorem vicini conditionem fieri poſſe, deteriorem non poſſe: niſi aliquid nominatim, ſervitute imponenda, immutatum fuerit. l. 20. §. 5.

TITULUS III.

De ſervitutibus prædiorum ruſticorum.

Servitutes ruſticæ.

I. SERVITUTES ruſticorum prædiorum ſunt hæ: iter, actus, via, aquæ ductus. l. 1.

Iter, actus, via.

II. Iter eſt jus eundi, ambulandi homini, non etiam jumentum agendi. Actus eſt jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Itaque qui iter habet, actum non habet: qui actum habet, & iter habet etiam ſine jumento. Via eſt jus eundi, & agendi, & ambulandi. Nam & iter, & actum, in ſe via continet. l. 1.

Aquæ ductus.

III. Aquæ ductus eſt jus aquam ducendi per fundum alienum. l. 1.

Alia ſervitutes ruſticæ.

IV. In ruſticis computanda ſunt aquæ hauſtus, pecoris ad

Digitized by Google

ad aquam appulſus, jus paſcendi, calcis coquendæ, arenæ fodiendæ. l. 1. §. 1.

V. Aquæ ductus, & hauſtus aquæ, per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi poteſt: poteſt etiam, ut diverſis diebus vel horis ducatur. l. 2. §. 1. *Aqua ductus pluribus ſerviens.*

VI. Item ſic poſſunt ſervitutes imponi, &, ut boves, per quos fundus colitur, in vicino agro paſcantur. Quam ſervitutem poni poſſe, Neratius libro ſecundo membranarum ſcribit. l. 3 *Servitus paſcendi.*

VII. Idem Neratius, etiam ut fructus in vicini villa cogantur, coactique habeantur, & pedamenta ad vineam ex vicini prædio ſumantur, conſtitui poſſe ſcribit. l. 3. §. 1. *Alia ſervitutes.*

VIII. Qui habet hauſtum, iter quoque habere videtur ad hauriendum. Et (ut ait Neratius libro tertio membranarum) ſive ei jus hauriendi, & adeundi ceſſum ſit, utrumque habebit: ſive tantum hauriendi, ineſſe & aditum: ſive tantum adeundi ad fontem, ineſſe & hauſtum. l. 3. §. 3. *Hauſtui aditus ad aquam accedit; & aditui hauſtus.*

IX. In ruſticis prædiis impedit ſervitutem medium prædium, quod non ſervit. l. 7. §. 1. *Impeditur ſervitus per medium fundum non ſervientem.*

X. Viæ latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet: in anfractum, id eſt, ubi flexum eſt, ſedecim. l. 8. *Via & anfractus latitudo.*

XI. Si iter actuſve ſine ulla determinatione legatus eſt: modo determinabitur: &, quà primum iter determinatum eſt, eà ſervitus conſtitit: cæteræ partes agri liberæ ſunt. Igitur arbiter dandus eſt, qui utroque caſu viam determinare debet. l. 13. §. 1. *Servitus eundi certo loco determinari debet.*

XII. Latitudo actus itineriſque ea eſt, quæ demonſtrata eſt. Quod ſi nihil dictum eſt, hoc ab arbitro ſtatuendum eſt. In via aliud juris eſt: nam, ſi dicta latitudo non eſt, legitima debetur. l. 13. §. 2. *Statuenda actus latitudo, ſi dicta non ſit.*

V. ſ. l. 8.

XIII. Imperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt, aquam de flumine publico, pro modo poſſeſſionum, ad irrigandos agros dividi oportere: niſi proprio quis jure plus ſibi datum oſtenderit. Item reſcripſerunt, aquam ita demum permitti duci, ſi ſine injuria alterius id fiat. l. 17. *Aqua privatis dividitur ex flumine publico.*

Naturaliter nocere poteſt ſervitus fundo ſervienti.

XIV. Servitus naturaliter, non manufacto, lædere poteſt fundum ſervientem. Quemadmodum ſi imbri creſcat aqua in rivo, aut ex agris in eum confluat, aut aquæ fons ſecundùm rivum, vel in eo ipſo inventus poſtea fuerit. l. 20. §. 1.

Totus fundus ſervit, ſed in parte certa.

XV. Si mihi conceſſeris iter aquæ per fundum tuum, non deſtinata parte per quam ducerem, totus fundus tuus ſerviet. Sed quæ loca ejus fundi tunc, cùm ea fieret ceſſio, ædificiis, arboribus, vineis vacua fuerint, ea ſola eo nomine ſervient. l. 21. & l. 22.

Fundis publicatis, durat ſervitus.

XVI. Si fundus ſerviens, vel is cui ſervitus debetur, publicaretur, utroque caſu durant ſervitutes: quia cum ſua conditione quiſque fundus publicaretur. l. 23. §. 2.

Toti fundo ejuſque partibus diviſis debetur ſervitus: ſic tamen, ne pejor fiat conditio ſervientis.

XVII. Quæcumque ſervitus fundo debetur, omnibus ejus partibus debetur. Et ideo, quamvis particulatim venierit, omnes partes ſervitus ſequitur: & ita, ut ſinguli rectè agant, jus ſibi eſſe fundi. Si tamen fundus, cui ſervitus debetur, certis regionibus inter plures dominos diviſus eſt, quamvis omnibus partibus ſervitus debeatur, tamen opus eſt, ut hi qui non proximas partes ſervienti fundo habebunt, tranſitum per reliquas partes fundi diviſi, jure habeant: aut, ſi proximi patiantur, tranſeant. l. 23. §. 3.

Diviſo fundo dividitur aqua ductus pro modo partium agri.

XVIII. Si partem fundi mei certam tibi vendidero, aquæ ductus jus, etiam ſi alterius partis cauſa plerumque ducatur, te quoque ſequetur. Neque ibi aut bonitatis agri, aut uſus ejus aquæ ratio habenda eſt. Ita, ut eam ſolam partem fundi quæ pretioſiſſima ſit, aut maximè uſum ejus aquæ deſideret, jus ejus ducendæ ſequatur: ſed pro modo agri detenti, aut alienati, fiat ejus aquæ diviſio. l. 25.

Heres qui ſervitutem debet indefinitè, quà volet dabit, ſine captione.

XIX. Si via, iter, actus, aquæ ductus legetur ſimpliciter per fundum, facultas eſt heredi per quam partem fundi velit conſtituere ſervitutem: ſi modo nulla captio legatario in ſervitute ſit. l. 26.

Servitutis onus augeri non poteſt.

XX. Is qui duo prædia confinia habuerat, ſuperiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, *ut aquam, ſulco aperto, emptori educere in fundum inferiorem recte liceat.* Si emptor ex alio fundo aquam acciperet, & eam in inferio-

rem

rem ducere vellet, quæſitum eſt an poſſit id ſuo jure facere, nec ne? Reſpondi, nihil amplius, quam quod ipſius fundi ſiccandi cauſa derivaret, vicinum inferiorem recipere debere. l. 29.

XXI. Si fons exaruerit, ex quo ductum aquæ habeo: iſque poſt conſtitutum tempus ad ſuas venas redierit: an aquæ ductus amiſſus erit, quæritur? Et Attilicinus ait, Cæſarem Statilio Tauro reſcripſiſſe in hæc verba: Hi, qui ex fundo ſutrino aquam ducere ſoliti ſunt, adierunt me: propoſueruntque aquam, qua per aliquot annos uſi ſunt, ex fonte qui eſt in fundo ſutrino, ducere non potuiſſe, quod fons exaruiſſet: & poſtea ex eo fonte aquam fluere cœpiſſe: petieruntque (à) me ut jus, quod non negligentia, aut culpa ſua amiſerant, ſed quia ducere non potuerant, his reſtitueretur. Quorum poſtulatio cùm non iniqua mihi viſa ſit, ſuccurrendum his putavi. Itaque quod jus habuerunt (tunc) cùm primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis reſtitui placet. l. 34. §. 1. & l. 35.

Si fons exaruerit, in pen'enti ſervitus erit. Renaſcente aqua ſervitus reviviſcet, nec tempore petibit, dum uti non licet.

XXII. Aquam, quæ in alieno loco oritur, ſine voluntate ejus, ad quem uſus ejuſdem aquæ pertinet, Prætoris edictum non permittit ducere. l. 4. C. de ſervit. & aqua.

Aquam ducere ex alieno fundo non licet invito domino.

Præſes provinciæ uſu aquæ, quam ex fonte juris tui profluere allegas, contra ſtatutam conſuetudinis formam carere te non permittet: cum ſit durum & crudelitati proximum, ex tuis prædiis aquæ agmen ortum, ſitientibus agris tuis, ad aliorum uſum vicinorum injuria propagari. l. 6. C. eod.

TITULUS IV.

Communia prædiorum tam urbanorum, quàm ruſticorum.

I. IDeo hæ ſervitutes prædiorum appellantur; quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt. Nemo enim poteſt ſervitutem adquirere vel urbani, vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium. l. 1. §. 1.

Omnis ſervitus ad uſum prædii.

 Ædifi-

Digitized by Google

Ædificia quoque fundis, & fundi ædificiis eadem conditione ſerviunt. l. 12. in f.

Aditus debetur per loca quæ non ſerviant, ad reficienda ea quæ ſerviunt.

II. Refectionis gratia, accedendi ad ea loca, quæ non ſerviant, facultas tributa eſt his, quibus ſervitus debetur: quà tamen eis accedere ſit neceſſe. Niſi in ceſſione ſervitutis nominatim præfinitum ſit, quà accederetur. l. 11.

Sic mutare licet domino fundi ſervientis ne noceat ſervituti.

III. Nec ſecundùm rivum, nec ſupra eum, ſi fortè ſub terra aqua ducatur, locum religioſum dominus ſoli facere poteſt: ne ſervitus intereat, & id verum eſt. Sed & depreſſurum, vel adlevaturum rivum, per quem aquam jure duci poteſtatem habes: niſi ſi, ne id faceres cautum ſit. l. 11.

Servituti accedunt ejus adminicula.

IV. Si prope tuum fundum jus eſt mihi aquam rivo ducere: tacita hæc jura ſequuntur: ut reficere mihi rivum liceat: ut adire qua proximè poſſim ad reficiendum eum ego, fabrique mei: item ut ſpatium relinquat mihi dominus fundi, quo dextra, & ſiniſtra, ad rivum adeam, & quo terram, limum, lapidem, arenam, calcem jacere poſſim. l. 11. §. 1.

Fundum venditum ſervitus ſequitur.

V. Cum fundus fundo ſervit, vendito quoque fundo, ſervitutes ſequuntur. l. 12.

Servitus ne id fiat in loco publico quod natura licet.

VI. Venditor fundi Geroniani, fundo Botroiano, quem retinebat, legem dederat, *ne contra eum piſcatio thynnaria exerceatur*. Quamvis mari, quod natura omnibus patet, ſervitus imponi privata lege non poteſt, quia tamen bona fides contractus, legem ſervari venditionis expoſcit, perſonæ poſſidentium, aut in jus eorum ſuccedentium, per ſtipulationis vel venditionis legem obligantur. l. 13.

Lapidicina privata in uſum publicum.

VII. Si conſtat, in tuo agro lapidicinas eſſe, invito te, nec privato, nec publico nomine, quiſquam lapidem cædere poteſt, cui id faciendi jus non eſt, niſi talis conſuetudo in illis lapidicinis conſiſtat: ut, ſi quis voluerit ex his cædere, non aliter hoc faciat, niſi prius ſolitum ſolatium, pro hoc, domino præſtat. Ita tamen lapides cædere debet, poſtquam ſatisfaciat domino, ut neque uſus neceſſarii lapidis intercludatur, neque commoditas rei, jure, domino adimatur. l. 13. §. 1.

Iter quà iri non liceat niſi interdiu.

VIII. Iter nihil prohibet ſic conſtitui, ut quis interdiu

diu duntaxat eat. Quod ferè circa prædia urbana etiam neceſſarium eſt. l. 14.

IX. Qui per certum locum iter, aut actum alicui ceſſiſſet, eum pluribus, per eundem locum, vel iter, vel actum cedere poſſe, verum eſt. Quemadmodum ſi quis vicino ſuas ædes ſervas feciſſet, nihilominus aliis, quot vellet, multis eas ædes ſervas facere poteſt. l. 15.

Servitus una pluribus.

TITULUS V.

Si ſervitus vindicetur, vel ad alium pertinere negetur.

I. Loci corpus non eſt dominii ipſius, cui ſervitus debetur: ſed jus eundi habet. l. 4.

Non eſt dominus cui fundus ſervit, nec ipſius partis ſervientis.

II. Si inter meas & Titii ædes, tuæ (ædes) intercedant, poſſum Titii ædibus ſervitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia, donec tu non extollis, eſt utilitas ſervitutis. l. 5.

Fundus medius non impedit jus ſervitutis.

III. Et ſi forte, qui medius eſt, quia ſervitutem non debebat, altius extulerit ædificia ſua, ut jam ego non videar luminibus tuis obſtaturus, ſi ædificavero, fruſtra intendes, *jus mihi non eſſe ita ædificatum habere, invito te.* Sed ſi intra tempus ſtatutum rurſus depoſuerit ædificium ſuum vicinus, renaſcetur tibi vindicatio. l. 6.

Si medius fundus uſum ſervitutis impediat, liberatur interim fundus ſerviens, donec ceſſet impedimentum.

IV. Etiam de ſervitute, quæ oneris ferendi cauſa impoſita erit, actio nobis competit; ut & onera ferat, & ædificia reficiat, ad eum modum, qui ſervitute impoſita comprehenſus eſt. l. 6. §. 2.

Murum onus ferentem reficere debet ejus dominus.

V. Labeo autem, hanc ſervitutem [oneris ferendi] non hominem debere, ſed rem: denique licere domino rem derelinquere, ſcribit. l. 6. §. 2. in fine.

Licet dominus muri ſervientis reficere debeat, non homo, ſed fundus debet ſervitutem: & derelicto fundo ceſſat ſervitus.

VI. Sicut autem refectio parietis ad vicinum pertinet, ita fultura ædificiorum vicini, cui ſervitus debetur, quamdiu paries reficietur, ad inferiorem vicinum non debet pertinere. Nam, ſi non vult ſuperior fulcire, deponat: & reſtituet, cùm paries fuerit reſtitutus. l. 8.

Refectionem præſtat dominus muri ſervientis: fulturam ædificii impoſiti, ejus dominus.

VII. Ariſto

Nec in ſuperiorem, nec in inferiorem fundum licet immittere vel fumum, vel aquam, vel quid aliud, niſi ea ſit impoſita ſervitus.

VII. Ariſto Cerellio Vitali reſpondit, non putare ſe, ex taberna caſearia fumum in ſuperiora ædificia jure immitti poſſe, niſi ei rei ſervitus talis admittatur. Idemque ait: & ex ſuperiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet: in ſuo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat: fumi autem, ſicut aquæ, eſſe immiſſionem: poſſe igitur ſuperiorem cum inferiore agere, jus illi non eſſe id ita facere. l. 8. §. 5.

Jus ſervitutis tempore acquiritur.

VIII. Si quis diuturno uſu, & longa quaſi poſſeſſione, jus aquæ ducendæ nactus ſit, non eſt ei neceſſe docere de jure, quo aqua conſtituta eſt, veluti ex legato, vel alio modo: ſed utilem habet actionem, ut oſtendat, *per annos fortè tot uſum ſe, non vi, non clam, non precario poſſediſſe*. l. 10.

Longi temporis conſuetudo vicem ſervitutis obtinet: modo ſi is qui pulſatur, nec vi, nec clàm, nec precariò poſſidet. l. 1. C. de ſervit. & aqua. l. 2. l. 7. C. eod.

In re communi potior conditio prohibentis.

IX. An unus ex ſociis in communi loco, invitis cæteris jure ædificare poſſit, id eſt, an, ſi prohibeatur à ſociis, poſſit cum his ita experiri, *jus ſibi eſſe ædificare:* & an ſocii cum eo ita agere poſſint, *jus ſibi prohibendi eſſe*, vel *illi (jus) ædificandi non eſſe:* & ſi ædificatum jam ſit, non poſſit cum eo ita experiri, *jus tibi non eſſe ita ædificatum habere*, quæritur? Et magis dici poteſt, prohibendi potius, quam faciendi eſſe jus ſocio: quia (magis) ille qui facere conatur, (ut dixi) quodam modo ſibi alienum quoque jus præripit, ſi, quaſi ſolus dominus, ad ſuum arbitrium uti jure communi velit. l. 11.

Nihil faciendum unde paries communis inclinetur.

X. Si paries communis, opere abs te facto, in ædes meas ſe inclinaverit, potero tecum agere, jus tibi non eſſe parietem illum ita habere. l. 14. §. 1.

TITULUS VI.

Quemadmodum ſervitutes amittantur.

Servitus non niſi in alieno fundo.

I. SERVITUTES prædiorum confunduntur, ſi idem utriuſque prædii dominus eſſe cœperit. l. 1.

II. Qui

Digitized by Google

Servantur iter & actus, itineris uſu.

II. Qui iter & actum habet, ſi ſtatuto tantùm tempore ierit, non periſſe actum, ſed manere, Sabinus, Caſſius, Octavenus ajunt: nam ire quoque per ſe eum poſſe, qui actum haberet. l. 2.

Quivis poſſeſſor jus ſervitutis fundi nomine ſervat.

III. Servitus & per ſocium; & fructuarium, & bonæ fidei poſſeſſorem nobis retinetur. Nam ſatis eſt fundi nomine itum eſſe. l. 5. & l. 6.

Uſu retinetur ſervitus, cum ipſe, cui debetur, utitur: quive in poſſeſſione ejus eſt: aut mercenarius: aut hoſpes: aut medicus: quive ad viſitandum dominum venit: vel colonus: aut fructuarius. l. 20.

Non perit tempore conſtituto ſervitus non continua.

IV. Si ſic conſtituta ſit aqua, ut vel æſtate ducatur tantùm, vel uno menſe, quæritur, quemadmodum non utendo amittatur: quia non eſt continuum tempus: quò, cùm uti non poteſt, non ſit uſus. Itaque & ſi alternis annis vel menſibus quis aquam habeat, duplicato conſtituto tempore amittitur. Idem & de itinere cuſtoditur. l. 7.

V. l. ult. C. de ſervit.

Major ex perſona minoris contra præſcriptionem defenditur in re communi.

V. Si communem fundum ego & pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum & ego viam retineo. l. 10.

Modus utendi per tempus mutat ſervitutis uſum.

VI. Si is, qui nocturnam aquam habet, interdiu per conſtitutum ad amiſſionem tempus uſus fuerit, amiſit nocturnam ſervitutem, qua uſus non eſt. Idem eſt in eo, qui certis horis aquæ ductum habens, aliis uſus fuerit, nec ulla parte earum horarum. l. 10. §. 1.

Perit ſervitus fundo ſublato: reſtituto reſtituitur; etiam poſt tempus.

VII. Si locus, per quem via, aut iter, aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus eſſet, & intra tempus, quod ad amittendam ſervitutem ſufficit, alluvione facta, reſtitutus eſt, ſervitus quoque in priſtinum ſtatum reſtituitur. Quòd ſi id tempus præterierit, ut ſervitus amittatur, revocare eam cogendus eſt. l. 14.

Viam publicam, ſi perierit, præſtat vicinus.

VIII. Cum via publica vel fluminis impetu, vel ruina amiſſa eſt, vicinus proximus viam præſtare debet. l. 14. §. 1.

Servitus pluribus fundis debita non utenti perit, nec ei

IX. Aquam, quæ oriebatur in fundo vicini, plures per eundem rivum jure ducere ſoliti ſunt; ita ut ſuo quiſque die

Digitized by Google

per cæteros qui utentur ſervabitur, nec eis accreſcet. Aliud erit, ſi communis ſit fundus cui ſervitus debetur.

die à capite ducere: primo per eundem rivum, eumque communem: deinde, ut quiſque inferior erat, ſuo quiſque proprio rivo, (&) unus ſtatuto tempore quo ſervitus amittitur, non duxit. Exiſtimo, eum jus ducendæ aquæ amiſiſſe: nec per cæteros, qui duxerunt, ejus jus uſurpatum eſſe: proprium enim cujuſque eorum jus fuit: neque per alium uſurpari potuit. Quod ſi plurium fundo iter aquæ debitum eſſet, per unum eorum omnibus his, inter quos is fundus communis fuiſſet, uſurpari potuiſſet. Item ſi quis eorum, quibus aquæ ductus ſervitus debebatur, & per eundem rivum aquam ducebant, jus aquæ ducendæ, non ducendo eam, amiſit, nihil juris eo nomine cæteris, qui rivo utebantur, adcrevit. Idque commodum ejus eſt, per cujus fundum id iter aquæ, (quod) non utendo, pro parte unius amiſſum eſt: libertate enim hujus partis ſervitutis fruitur. l. 16.

Tempus auctoris ſucceſſori imputatur.

X. Tempus, quo non eſt uſus præcedens fundi dominus, cui ſervitus debetur, imputatur ei, qui (in) ejus loco ſucceſſit. l. 18. §. 1.

LI-

LIBER IX.

TITULUS I.

Si quadrupes pauperiem feciſſe dicatur.

I. SI propter loci iniquitatem, aut propter culpam mulionis, aut ſi plus juſto onerata quadrupes, in aliquem onus everterit; hæc actio ceſſabit, damnique injuriæ agetur. l. 1. §. 4.

Si quadrupes nocuerit culpa mulionis, is tenebitur.

II. Sed & ſi canis, cum duceretur ab aliquo, aſperitate ſua evaſerit, & alicui damnum dederit; ſi contineri firmius ab alio poterit, vel (ſi) per eum locum induci non debuit; hæc actio ceſſabit, & tenebitur qui canem tenebat. l. 1. §. 5.

Si canis evaſerit & nocuerit, ei imputabitur qui canem tenebat.

III. Si cùm equum permulſiſſet quis, vel palpatus eſt, (&) calce eum percuſſerit; erit actioni locus. l. 1. §. 7. in f.

Si equus palpatus calce percuſſerit, erit actioni locus.

IV. Et, ſi alia quadrupes aliam concitavit, ut damnum daret; ejus, quæ concitavit, nomine agendum erit. l. 1. §. 8.

Si quadrupes quadrupedem concitaverit, ejus nomine agetur quæ concitavit.

V. Cùm arietes vel boves commiſiſſent, & alter alterum occidit; Quintus Mutius diſtinxit: ut, ſi quidem is periſſet, qui aggreſſus erat, ceſſaret actio: ſi is, qui non provocaverat, competeret actio. Quamobrem eum ſibi aut noxam ſarcire, aut in noxam dedere oportere. l. 1. §. 11.

Si quadrupes quadrupedem occidit.

VI. Ex hac lege, jam non dubitatur, etiam liberarum perſonarum nomine agi poſſe: forte ſi patremfamilias aut filiumfamilias vulneraverit quadrupes. Scilicet ut non deformitatis ratio habeatur, cùm liberum corpus æſtimationem non recipiat: ſed impenſarum in curationem factarum: & operarum amiſſarum, quaſque amiſſurus quis eſſet, inutilis factus. l. 3.

Si perſona nocitum ſit, non deformitatis, ſed impenſarum & operarum quibus caruit, aut cariturus eſt, ratio habetur.

V. l. 7. ff. de his qui dejec. vel eff.

TITULUS II.

Ad legem Aquiliam.

Moderandus caſtigationis uſus.

I. PRÆCEPTORIS nimia ſævitia culpæ adſignatur. l. 6.

Si medicus imperitè ſecuerit: vel curationem deſeruerit, tenebitur.

II. Proculus ait, ſi medicus ſervum imperitè ſecuerit, vel ex locato, vel ex lege Aquilia competere actionem. Idem juris eſt, ſi medicamento perperam uſus fuerit. Sed & qui benè ſecuerit, & dereliquit curationem, ſecurus non erit: ſed culpæ reus intelligitur. l. 7. §. ult. & l. 8.

Culpa eſt affectare quæ vel neſciat quis, vel non poſſit.

III. Mulionem quoque, ſi per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, ſi eæ hominem alienum obtriverint, vulgo dicitur culpæ nomine teneri. Idem dicitur & ſi propter infirmitatem ſuſtinere mularum impetum non potuerit. Nec videtur iniquum, ſi infirmitas culpæ adnumeretur: cùm affectare quiſque non debeat, in quo vel intelligit, vel intelligere debet, infirmitatem ſuam alii periculoſam futuram. Idem juris eſt in perſona ejus, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam, vel infirmitatem, retinere non poterit. l. 8. §. 1.

Luſus noxius in culpa eſt.

IV. Si per luſum à jaculantibus ſervus fuerit occiſus, Aquiliæ locus eſt. l. 9. §. 4.

Nam luſus quoque noxius in culpa eſt. l. 10.

Noſtri non ſumus.

V. Dominus membrorum ſuorum nemo videtur. l. 13.

Si vulneratus mortiferè alio caſu perierit, non videtur occiſus.

VI. Si ſervus vulneratus mortiferè, poſtea ruina, vel naufragio, vel alio ictu maturius perierit; de occiſo agi non poſſe, ſed quaſi de vulnerato. l. 15. §. 1.

Sed ſi manumiſſus, vel alienatus, ex vulnere periit; (quaſi) de occiſo agi poſſe, Julianus ait. Hæc ita tam variè, quia verum eſt, eum à te occiſum tunc, cùm vulnerabas: quod, mortuo eo, demum apparuit: in ſuperiore non eſt paſſa ruina apparere, an ſit occiſus. l. 15. §. 1.

Qui nocuit, & rei pretium, & quod intereſt, præſtat.

VII. Sed utrum corpus ejus ſolum æſtimamus, quanti fuerit, cum occideretur: an potius, quanti interfuit noſtra, non eſſe occiſum? Et hoc jure utimur, ut ejus quod intereſt fiat æſtimatio. l. 21. §. 2.

VIII. Item

VIII. Item cauſæ corpori cohærentes æſtimantur, ſi quis ex comœdis, aut ſymphoniacis, aut gemellis, aut quadriga, aut ex pari mularum, unum vel unam occiderit: non ſolum (enim) perempti corporis æſtimatio facienda eſt, ſed & ejus ratio haberi debet, quo cætera corpora depretiata ſunt. l. 22. §. 1. *Si, quòd uni è pluribus nocitum ſit, cætera depretientur, erit actio.*

IX. Si infans ſit occiſus, nondum anniculus; verius eſt ſufficere hanc actionem: ut æſtimatio referatur ad id tempus, quo intra annum vixit. l. 23. §. 7. *Spei incertæ non ſit æſtimatio in damnis.*

X. Nullæ partes ſunt judicandi in confitentes. l. 25. in fin. *In confeſſum nullæ judicis partes.*

XI. Si fornacarius ſervus coloni ad fornacem obdormiſſet, & villa fuerit exuſta; Neratius ſcribit, ex locato conventum præſtare debere, ſi negligens in eligendis miniſteriis fuit. Cæterùm, ſi alius ignem ſubjecerit fornaci, alius negligenter cuſtodierit: an tenebitur qui ſubjecerit? nam qui cuſtodiit, nihil fecit: qui rectè ignem ſubjecit, non peccavit. Quid ergo (eſt)? puto utilem competere actionem, tam in eum, qui ad fornacem obdormivit, quàm in eum, qui negligenter cuſtodiit. Nec quiſquam dixerit in eo, qui obdormivit, rem eum humanam & naturalem paſſum: cùm deberet vel ignem extinguere, vel ita munire, ne evagaretur. l. 27. §. 9. *Si incendium ex negligentia contigerit, tenetur cujus culpa id accidit.*

XII. Item Labeo ſcribit: ſi cum vi ventorum navis impulſa eſſet in funes ancorarum alterius, (&) nautæ funes præcidiſſent; ſi nullo alio modo, niſi præciſis funibus, explicare ſe potuit, nullam actionem dandam. l. 29. §. 3. V. 1. l. 49. §. 1. *Non imputatur damnum in periculo neceſſarium.*

XIII. Si putator, ex arbore ramum cùm dejiceret, vel machinarius hominem prætereuntem occidit: ita tenetur, ſi is in publicum decidat, nec ille proclamavit, ut caſus ejus evitari poſſit. Sed Mutius etiam dixit, ſi in privato idem accidiſſet, poſſe de culpa agi: culpam autem eſſe, quòd, cùm à diligente provideri poterit, non eſſet proviſum: aut tum denunciatum eſſet, cùm periculum evitari non poſſit. Secundùm quam rationem non multum refert, per publicum, an per privatum iter fieret, cùm plerumque per privata loca vulgo iter fiat. Quòd ſi nullum iter erit, dolum dumtaxat *Si quid dejectum noceat, nec monuit qui dejecit, tenebitur.*

Digitized by Google

taxat præſtare debet, ne immittat in eum, quem viderit tranſeuntem. Nam culpa ab eo exigenda non eſt: cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis tranſiturus ſit. l. 31.

Non ex affectione, ſed ex pretio rerum damna æſtimanda.

XIV. Si ſervum meum occidiſti, non affectiones æſtimandas eſſe puto, (veluti ſi filium tuum naturalem quis occiderit, quem tu magno emptum velles) ſed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait, pretia rerum, non ex affectione, nec utilitate ſingulorum, ſed communiter fungi. Itaque eum, qui filium naturalem poſſidet, non eo locupletiorem eſſe, quod eum plurimo, ſi alius poſſideret, redempturus fuit. Nec illum, qui filium alienum poſſideat, tantùm habere, quanti eum patri vendere poſſet. In lege enim Aquilia (damnum) conſequimur: & amiſiſſe dicemur, quod aut conſequi potuimus, aut erogare cogimur. l. 33.

Sic in alienis agendum, ut in ſuis.

XV. Quintus Mutius ſcribit: Equa, cùm in alieno paſceretur, in cogendo, quòd prægnans erat, ejecit. Quærebatur, dominus ejus poſſetne cum eo, qui coëgiſſet, lege Aquilia agere; quia equam injiciendo ruperat? Si percuſſiſſet, aut conſulto vehementius egiſſet; viſum eſt agere poſſe. Pomponius: Quamvis alienum pecus in agro ſuo quis deprehendiſſet, ſic illud expellere debet, quomodo ſi ſuum deprehendiſſet: quoniam, ſi quid ex ea re damnum cepit, habet proprias actiones. Itaque qui pecus alienum in agro ſuo deprehenderit, non jure id includit: nec agere illud aliter debet, quàm (ut ſupra diximus) quaſi ſuum: ſed vel abigere debet ſine damno, vel admonere dominum, ut ſuum recipiat. l. 39. *includere pecus, apud plures licet.*

Omne damnum qualibet ex culpa etiam leviſſima præſtandum.

XVI. In lege Aquilia & leviſſima culpa venit. l. 44.

Ædes incendio vicinas intercidere licet, ut arceatur incendium.

XVII. Quod dicitur, damnum injuria datum, Aquilia perſequi, ſic erit accipiendum, ut videatur damnum injuria datum, quod cum damno injuriam attulerit: niſi, magna vi cogente, fuerit factum. Ut Celſus ſcribit circa eum, qui incendii arcendi gratia, vicinas ædes intercidit. Nam hîc ſcribit ceſſare legis Aquiliæ actionem: Juſto enim metu ductus, ne ad ſe ignis perveniret, vicinas ædes intercidit. Et ſive pervenit ignis, ſive ante extinctus eſt, exiſtimat, legis

Digitized by Google

legis Aquiliæ actionem ceſſare. l. 49. §. 1. V. ſ. l. 29. §. 3. V. l. 3. §. 7. ff. de incend. l. 7. §. 4. ff. quod vi aut data.

XVIII. Multa jure civili, contra rationem diſputandi, pro utilitate communi recepta eſſe, innumerabilibus rebus probari poteſt. l. 51. §. 2. *Utilitas ſubtilitati anteponenda.*

TITULUS III.

De his qui effuderint, vel dejecerint.

I. Prætor ait de his, qui dejecerint, vel effuderint: *Unde in eum locum, quò vulgo iter fiet, vel in quo conſiſtetur, dejectum vel effuſum quid erit, quantum ex ea re damnum datum factumve erit, in eum, qui ibi habitaverit, in duplum judicium dabo. l.* 1. *Tenetur habitator de damno ex ejectis & effuſis.*

II. Summa cum utilitate id Prætorem edixiſſe, nemo eſt qui neget. Publicè enim utile eſt, ſine metu & periculo per itinera commeari. l. 1. §. 1. *Itinerum ſecuritati invigilandum.*

III. Parvi autem intereſſe debet, utrum publicus locus ſit, an verò privatus: dummodo per eum vulgo iter fiat: quia iter facientibus proſpicitur, non publicis viis ſtudetur. Semper enim ea loca, per quæ vulgo iter ſolet fieri, eandem ſecuritatem debent habere. l. 1. §. 2. *Nec in privatis quà eatur dejicere licet.*

IV. Quod, cum ſuſpenderetur, decidit, (magis) dejectum videri. Sed & quod ſuſpenſum decidit, pro dejecto haberi magis eſt. Proinde & ſi quid pendens effuſum ſit, quamvis nemo hoc effuderit, edictum tamen locum habere dicendum eſt. l. 1. §. 3. *Si ſuſpenſum deciderit, pro dejecto habetur.*

V. Si plures in eodem cœnaculo habitent, unde dejectum eſt; in quemvis hæc actio dabitur (cùm ſanè impoſſibile eſt ſcire, quis dejeciſſet, vel effudiſſet): & quidem, in ſolidum. l. 1. §. ult. l. 2. & l. 3. *Si plures habitent, ſinguli tenentur in ſolidum.*

VI. Prætor ait: *Ne quis in ſuggrunda protectove, ſupra eum locum, qua vulgo iter fiet, inve quo conſiſtetur, id poſitum habeat, cujus caſus nocere cui poſſit.* l. 5. §. 6. *Non licet habere appoſitum aut ſuſpenſum id, cujus caſus nocere poſſit.*

Præ-

Prætor ait, *cujus caſus nocere poſſet*. Ex his verbis manifeſtatur, non omne, quidquid poſitum eſt, ſed quidquid ſic poſitum eſt, ut nocere poſſit: hoc ſolum proſpicere Prætorem, ne poſſit nocere. Nec ſpectamus, ut noceat: ſed omnino, ſi nocere poſſit, edicto locus ſit. Coërcetur autem, qui poſitum habuit; ſive nocuit id, quod poſitum erat, ſive non nocuit. l. 5. §. 11.

Tam nocte, quam interdiu dejicere vetitum.

VII. Labeo ait locum habere hoc edictum, ſi interdiu dejectum ſit, non nocte: ſed quibuſdam locis & nocte iter fit. l. 6. §. 1.

Habitator ſuorum culpam præſtat.

VIII. Habitator ſuam ſuorúmque culpam præſtare debet. l. 6. §. 2.

TITULUS IV.

De noxalibus actionibus.

Cauſæ ſtatus ſunt præjudiciales.

I. SI ad libertatem proclamaverit is, cujus nomine noxale judicium ſuſceptum eſt; ſuſtineri debet id judicium, quoad de ſtatu ejus judicetur. Et (ſic) ſiquidem ſervus fuerit pronunciatus, noxale judicium exercebitur: ſi liber, inutile videbitur. l. 42.

LI-

Digitized by Google

LIBER X.

TITULUS I.

Finium regundorum.

I. **F**INIUM regundorum actio in perſonam eſt, licet pro vendicatione rei eſt. l. 1. *Actio finium regundorum in perſonam eſt.*

II. Judici finium regundorum permittitur, ut, ubi non poſſit dirimere fines, adjudicatione controverſiam dirimat. Et ſi forte, amovendæ veteris obſcuritatis gratia, per aliam regionem fines dirigere judex velit, poteſt hoc facere per adjudicationem, & condemnationem. Quo caſu opus eſt, ut ex alterutrius prædio alii adjudicandum ſit. Quo nomine is, cui adjudicatur, invicem pro eo, quod ei adjudicatur, certa pecunia condemnandus eſt. l. 2. §. 1. & l. 3. *Officium judicis dirimendo, adjudicando fines dirigere.*

III. Poſt litem autem conteſtatam etiam fructus venient in hoc judicio: nam & culpa & dolus exinde præſtantur. Sed ante judicium percepti non omnimodo hoc in judicium venient. Aut enim bona fide percepit, & lucrari eum oportet, ſi eos conſumpſit: aut mala fide, & condici oportet. l. 4. §. 2. *Fructus poſt litem conteſtatam, aut mala fide percepti reſtituuntur.*

IV. Finium regundorum actio & in agris vectigalibus, & inter eos, qui uſumfructum habent, vel fructuarium, & dominum proprietatis vicini fundi, & inter eos, qui jure pignoris poſſident, competere poteſt. l. 4. §. 9. *Hoc judicio experitur quivis poſſeſſor.*

V. Judicium communi dividundo, familiæ erciſcundæ, finium regundorum, tale eſt, ut in eo ſingulæ perſonæ duplex jus habeant: agentis, & ejus, quocum agitur. l. 10. v. l. 2. §. 3. famil. erciſc. & l. 2. §. 1. ff. comm. divid. *Actor idem & reus in tribus his judiciis.*

VI. In finalibus quæſtionibus vetera monumenta, cenſus auctoritas ante litem inchoatam ordinati ſequenda eſt: modò ſi non varietate ſucceſſionum, & arbitrio poſſeſſorum, fines additis vel detractis agris, poſtea permutatos probetur. l. 11. *In finibus regundis ſpectanda vetera monumenta, & cenſus auctoritas.*

Digitized by Google

Si duorum fundorum dominus, alterum vendens, fines demonſtraverit, his erit ſtandum.

VII. Eos terminos, quantùm ad dominii quæſtionem pertinet, obſervari oportere fundorum, quos demonſtravit is, qui utriuſque prædii dominus fuit, cùm alterum eorum venderet. Non enim termini, qui ſingulos fundos ſeparabant, obſervari debent: ſed demonſtratio affinium novos fines inter fundos conſtituere. l. 12. l. 1. C. eod.

Sepis, ſcrobis, putei, arboris, domus, maceriæ, à confinio diſtantia.

VIII. Sciendum eſt, in actione finium regundorum illud obſervandum eſſe, quod ad exemplum quodammodo ejus legis ſcriptum eſt, quam Athenis Solonem dicitur tuliſſe: nam illic ita eſt: Ἐάν τις αἱμασίαν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύγῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολιπεῖν· ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας. Ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολιπεῖν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν· ἐλαίαν δὲ, καὶ συκῆν, ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν· τὰ δὲ ἄλλα δένδρα, πέντε πόδας. Id eſt: *Si quis ſepem ad alienum prædium fixerit, infoderitque, terminum ne excedito: ſi maceriam, pedem relinquito: ſi verò domum, pedes duos. Si ſepulcrum aut ſcrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantum ſpatii relinquito: ſi puteum, paſſus latitudinem: at verò oleam, aut ficum, ab alieno ad novem pedes plantato: cæteras arbores, ad pedes quinque.* l. 13.

Mutationis finium varia cauſa.

IX. Succeſſionum varietas, & vicinorum novi conſenſus, additis vel detractis agris alterutro, determinationis veteris monumenta ſæpe permutant. l. 2. C. eod.

Prior poſſeſſionis quàm finium cauſa.

X. Si quis ſuper ſui juris locis prior de finibus detulerit querimoniam, quæ proprietatis controverſiæ cohæret, prius poſſeſſionis quæſtio finiatur. l. 3. C. eod.

Finium quæſtio non niſi tricennio finitur.

XI. Cunctis molitionibus & machinationibus amputatis, decernimus in finali quæſtione non longi temporis, ſed triginta tantummodo annorum præſcriptionem locum habere. l. ult. C. eod.

TITULUS II.

Familiæ erciſcundæ.

Quæ habere non licet, nec fas dividere inter coheredes.

I. MALA medicamenta & venena veniunt quidem in judicium: ſed judex omnino interponere ſe in his non

non debet. Boni enim & innocentis viri officio eum fungi oportet. Tantumdem debebit facere & in libris improbatæ lectionis, magicis forte, vel his ſimilibus. Hæc enim omnia protinus corrumpenda ſunt. l. 4. §. 1.

II. Sed & ſi quid ex peculatu, vel ex ſacrilegio adquiſitum erit, vel vi, aut latrocinio, aut adgreſſura, hoc non dividetur. l. 4. §. 2. V. l. 7. §. 4. ff. comm. divid. *Male quæſita non dividuntur.*

III. Sed & tabulas teſtamenti debebit aut apud eum, qui ex majore parte heres eſt, juberē manere, aut in æde deponi. Nam & Labeo ſcribit, vendita hereditate tabulas teſtamenti deſcriptas deponi oportere. Heredem enim exemplum debere dare, tabulas verò authenticas ipſum retinere, aut in æde deponere. l. 4. §. ult. *Deponendæ tabulæ teſtamenti.*

IV. Si quæ ſunt cautiones hereditariæ, eas judex curare debet, ut apud eum maneant, qui majore ex parte heres ſit: cæteri deſcriptum & recognitum faciant, cautione interpoſita; ut, cùm res exegerit, ipſæ exhibeantur. Si omnes iiſdem ex partibus heredes ſint, nec inter eos conveniat, apud quem potius eſſe debeant, ſortiri eos oportet: aut ex conſenſu vel ſuffragio eligendus eſt amicus, apud quem deponantur: vel in æde ſacra deponi debent. Nam ad licitationem rem deducere, ut, qui licitatione vicit, hæc habeat inſtrumenta hereditaria, non placet neque mihi, neque Pomponio. l. 5. & 6. *Deponendæ cautiones hereditariæ.*

V. Si quid è pecoribus noſtris à beſtia ereptum ſit, venire in familiæ erciſcundæ judicium putat, ſi feram evaſerit: nam magis eſſe, ut non deſinat noſtrum eſſe, inquit, quod à lupo eripitur, vel alia beſtia, tamdiu, quamdiu ab eo fuerit conſumptum. l. 8. §. 2. *Rapti à beſtia dominium retinemus donec conſumptum ſit.*

VI. Res quæ ſub conditione legata eſt, interim heredum eſt: & ideo venit in familiæ erciſcundæ judicium, & adjudicari poteſt, cum ſua ſcilicet cauſa: ut exiſtente conditione eximatur ab eo, cui adjudicata eſt, aut deficiente conditione ad eos revertatur, à quibus relicta eſt. l. 12. §. 2. *Res ſub conditione legata interim heredum eſt: & in hoc judicium venit cum ſua cauſa.*

VII. Alienationes poſt judicium acceptum interdictæ ſunt, dumtaxat voluntariæ: non quæ vetuſtiorem cauſam, & originem juris habent neceſſariam. l. 13. *Alienationis prohibitio ad neceſſariam non extenditur.*

 VIII. Si

Adverſus heredes qui non eſt heres præſcribit, ſed non coheres.

VIII. Si uſucapio fuerit cœpta ab eo, qui heres non erat ante litem conteſtatam, & poſtea impleta fuerit, rem de judicio ſubducit. l. 14.

Uſuræ ſumptuum ex mora debentur coheredi.

IX. Sumptuum, quos unus ex heredibus bona fide fecerit, uſuras quoque conſequi poteſt à coherede, ex die moræ, ſecundùm reſcriptum Imperatorum Severi & Antonini. l. 18. §. 3.

Communicentur commoda & incommoda.

X. Inter [coheredes] communicentur commoda & incommoda. l. 19. in fin.

In ipſa diviſione fundorum alteri ſervitus imponi poteſt.

XI. Sed etiam, cum [fundum judex] adjudicat, poterit imponere aliquam ſervitutem, ut alium (fundum) alii ſervum faciat ex iis, quos adjudicat. Sed ſi purè alii adjudicaverit fundum, alium adjudicando, amplius ſervitutem imponere non poterit. l. 22. §. 3.

Rebus & præſtationibus conſtat diviſio.

XII. Familiæ erciſcundæ judicium ex duobus conſtat: id eſt, rebus, atque præſtationibus: quæ ſunt perſonales actiones. l. 22. §. 4.

Eandem diligentiam præſtant coheredes, vel ejuſdem rei legatarii, quam in rebus ſuis.

XIII. Non tantùm dolum, ſed & culpam in re hereditaria præſtare debet coheres; quoniam cum coherede non contrahimus, ſed incidimus in eum. Non tamen diligentiam præſtare debet, qualem diligens paterfamilias; quoniam hic, propter ſuam partem, cauſam habuit gerendi: & ideo negotiorum geſtorum ei actio non competit. Talem igitur diligentiam præſtare debet; qualem in ſuis rebus. Eadem ſunt, ſi duobus res legata ſit: nam & hos conjunxit ad ſocietatem non conſenſus, ſed res. l. 25. §. 16.

Omnia dividenda cum cautionibus de evictione.

XIV. Judex familiæ erciſcundæ nihil debet indiviſum relinquere. Item curare debet, ut de evictione caveatur his, quibus adjudicat. l. 25. §. 20. & 21.

Si familiæ erciſcundæ judicio, quo bona paterna inter te & fratrem tuum æquo jure diviſa ſunt, nihil ſuper evictione rerum ſingulis adjudicatarum ſpecialiter inter vos convenit, id eſt, ut unuſquiſque eventum rei ſuſcipiat; rectè poſſeſſionis evictæ detrimentum fratrem & coheredem tuum pro parte agnoſcere, Præſes Provinciæ, per actionem præſcriptis verbis, compellet. l. 14. C. eod.

Erogata ſtudiorum cauſa non conferuntur.

XV. Quæ pater filio emancipato ſtudiorum cauſa peregrè agenti ſubminiſtravit, ſi non credendi animo pater miſiſſe

ſiſſe fuerit comprobatus, ſed pietate debita ductus, in rationem portionis, quæ ex defuncti bonis ad eundem filium pertinuit, computari æquitas non patitur. l. 50.

XVI. Si familiæ erciſcundæ, vel communi dividundo judicium agatur, & diviſio tam difficilis ſit, ut pene impoſſibilis eſſe videatur; poteſt judex in unius perſonam totam condemnationem conferre, & adjudicare omnes res. l. 55. *Si diviſio ſit impoſſibilis, fiunt adjudicationes.*

XVII. Non ſolum in finium regundorum, ſed & familiæ erciſcundæ judicio, præteriti quoque temporis fructus veniunt. l. 56. *Fructus in hoc judicio veniunt.*

Non eſt ambiguum, cùm familiæ erciſcundæ titulus inter bonæ fidei judicia numeretur, portionem hereditatis, ſi qua ad te pertinet, incremento fructuum augeri. l. 9. C. eod.

XVIII. Coheredibus diviſionem inter ſe facientibus, juri abſentis & ignorantis minimè derogari, ac pro indiviſo portionem eam, quæ initio ipſius fuit, in omnibus communibus rebus eum retinere, certiſſimum eſt. Unde portionem tuam cùm reditibus arbitrio familiæ erciſcundæ percipere potes, ex facta inter coheredes diviſione nullum præjudicium timens. l. 17. C. eod. *Abſenti cohæredi non nocet facta inter coheredes diviſio.*

XIX. Inter filios & filias bona inteſtatorum parentum pro virilibus portionibus æquo jure dividi oportere, explorati juris eſt. l. 11. C. eod. *Liberi ab inteſtato æqualiter ſuccedunt.*

XX. Ex cauſa donationis, vel aliunde tibi quæſita, ſi avi ſucceſſionem reſpueris, conferre fratribus compelli non potes. l. 25. C. eod. *Donata non confert qui hereditate abſtinet.*

De diviſione bonorum à patre inter filios. V. Tit. qui teſtam. fac. poſſ. n. 38. & 39.

TITULUS III.

Communi dividundo.

I. Nihil intereſt, cum ſocietate, an ſine ſocietate res inter aliquos communis ſit: nam utroque caſu locus eſt communi dividundo judicio. Cum ſocietate res com- *Communis fit res vel ſocietate, vel ſine ſocietate.*

 munis

munis eſt, veluti inter eos, qui pariter eandem rem emerunt. Sine ſocietate communis eſt, veluti inter eos, quibus eadem res teſtamento legata eſt. l. 2.

Uterque actor & reus, ſed magis actor qui provocavit.

II. In tribus iſtis duplicibus judiciis, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, finium regundorum, quæritur, quis actor intelligatur: quia par cauſa omnium videtur? Sed magis placuit, eum videri actorem, qui ad judicium provocaſſet. l. 2. §. 1.

Fructus & impenſa veniunt in hoc judicio.

III. Sicut autem ipſius rei diviſio venit in communi dividundo judicio, ita etiam præſtationes veniunt. Et ideo ſi quis impenſas fecerit, conſequatur. Sed ſi non cum ipſo ſocio agat, ſed cum herede ſocii, Labeo rectè exiſtimat, impenſas & fructus à defuncto perceptos venire. l. 4. §. 3.

Tam ſumptuum, quàm fructuum [fieri diviſionem] l. 4. C. eod. ut in omnibus æquabilitas ſervetur. d. l. in fine.

Qui in re communi ſic verſatur, ut lucretur ſolus, ſuo periculo id agit.

IV. Sive autem locando fundum communem, ſive colendo, de fundo communi quid ſocius conſecutus ſit, communi dividundo judicio tenebitur. Et ſi quidem communi nomine id fecit, neque lucrum, neque damnum, ſentire eum oportet: ſi verò non communi nomine, ſed ut lucretur ſolus, magis eſſe oportet, ut & damnum ad ipſum reſpiciat. l. 6. §. 2.

Qui licitatione ſuperavit, non poteſt à parte dejici.

V. Si debitor communis prædii partem pignori dedit, & à domino alterius partis provocatus creditor ejus, aut ab alio creditore alterius debitoris, licendo ſuperavit, & debitor ejus, cui res fuit adjudicata, velit partem ſuam prædii recuperare, ſoluto eo quod ipſe debuit; eleganter dicitur, non eſſe audiendum, niſi & eam partem paratus ſit recuperare, quam creditor per adjudicationem emit. l. 7. §. 13.

Conveniri poteſt, ut differatur diviſio: non verò, ne fiat.

VI. Si conveniat, *ne omnino diviſio fiat*, hujuſmodi pactum nullas vires habere manifeſtiſſimum eſt. Sin autem *intra certum tempus*, quod etiam ipſius rei qualitati prodeſt, valet. l. 14. §. 2.

Commune eſt quod eſt in confinio.

VII. Arbor quæ in confinio nata eſt, item lapis qui per utrumque fundum extenditur, quamdiu cohæret fundo è regione cujuſque finium, utriuſque ſunt. l. 19.

VIII. Si

VIII. Si is cum quo fundum communem habes, ad delictum non reſpondit, & ob id motu judicis villa diruta eſt, aut arbuſta ſucciſa ſunt: præſtabitur tibi detrimentum judicio communi dividundo. Quidquid enim culpa ſocii amiſſum eſt, eo judicio continetur. l. 20.

Si alterius culpa res communis pereat, ipſe tenebitur.

IX. Judicem in prædiis dividundis, quod omnibus utiliſſimum eſt, vel quod malint litigatores, ſequi convenit. l. 21.

In diviſione quod omnibus utilius, aut quod ipſi malint, ſequitur judex.

X. Sabinus, in re communi neminem dominorum jure facere quicquam invito altero, poſſe. Unde manifeſtum eſt, prohibendi jus eſſe: in re enim pari potiorem cauſam eſſe prohibentis conſtat. Sed etſi in communi prohiberi ſocius à ſocio, ne quid faciat, poteſt; ut tamen factum opus tollat, cogi non poteſt, ſi cum prohibere poterat, hoc prætermiſit. Et ideo per communi dividundo actionem damnum farciri poterit. Sin autem facienti conſenſit, nec pro damno habet actionem. Quòd ſi quid, abſente ſocio, ad læſionem ejus fecit: tunc etiam tollere cogitur. l. 28.

In re communi potior cauſa prohibentis.

XI. Cùm regionibus dividi commodè aliquis ager inter ſocios non poteſt, vel ex pluribus ſinguli; æſtimatione juſta facta, unicuique ſociorum adjudicantur, compenſatione pretii invicem facta, eoque cui res majoris pretii obvenit cæteris condemnato: ad licitationem nonnumquam etiam extraneo emptore admiſſo; maximè ſi ſe non ſufficere ad juſta pretia alter ex ſociis ſua pecunia vincere vilius licitantem profiteatur. l. 3. C. eod.

Ad licitationem admittuntur extranei.

XII. In communione vel ſocietate, nemo compellitur invitus detineri. Quapropter aditus Præſes provinciæ, ea quæ communia tibi cum ſorore perſpexerit, dividi providebit. l. ult. C. eod.

Non ſtat communio, nec ſocietas inter invitos.

Diviſionem prædiorum vicem emptionis obtinere placuit. l. 1. C. comm. utr. jud. tam f. erc. q. c. d.

Diviſio pro emptione eſt.

XIV. Majoribus etiam, per fraudem, vel dolum, vel perperam ſine judicio factis diviſionibus, ſolet ſubveniri: quia in bonæ fidei judiciis, quod inæqualiter factum eſſe conſtiterit, in melius reformabitur. l. 5. C. comm. utr. jud. tam f. erc. q. c. d.

Majores adverſus inæqualem diviſionem reſtituuntur.

Digitized by Google

TITULUS IV.

Ad exhibendum.

Quid, cui, quando exhibendum, judex definit. I. ELEGANTER definit Neratius, judicem ad exhibendum hactenus cognoſcere, an juſtam & probabilem cauſam habeat actionis, propter quam exhiberi ſibi deſideret. l. 3. §. 11. in fin.

Poſſeſſio duplex, civilis, naturalis. II. Sciendum eſt, adverſus poſſeſſorem hac actione agendum: non ſolùm eum, qui civiliter, ſed & eum, qui naturaliter incumbat poſſeſſioni. l. 3. §. ult.

Altera fit res cujus mutatur forma. III. Mutata forma propè interemit ſubſtantiam rei. l. 9. §. 3. in fin. V. l. 6. §. 1. ff. de auro argento leg.

Alterius rationes ſibi edi nemini jus eſt. IV. Ad exhibendum poſſunt agere omnes, quorum intereſt. Sed quidam conſuluit, an poſſit efficere hæc actio, ut rationes adverſarii ſibi exhiberentur, quas exhiberi magni ejus intereſſet? Reſpondit, non oportere jus civile calumniari, neque verba captari: ſed, qua mente quid diceretur, animadvertere convenire. Nam illa ratione etiam ſtudioſum alicujus doctrinæ poſſe dicere, ſua intereſſe, illos aut illos libros ſibi exhiberi: quia, ſi eſſent exhibiti, cum eos legiſſet, doctior & melior futurus eſſet. l. 19.

Quæſtionis uſus in delictis, ut inneteſcant conſcii. V. Quæſtionis habendæ cauſa ad exhibendum agitur ex delictis ſervorum, ad vindicandos conſcios ſuos. l. ult.

LI-

LIBER XI.

TITULUS I.

De interrogationibus in jure faciendis, & interrogatoriis actionibus.

I. VOLUIT Prætor adſtringere eum, qui convenitur, ex ſua in judicio reſponſione: ut vel confitendo, vel mentiendo ſeſe oneret. l. 4.

Interrogationis is uſus eſt, ut vel confitendo, vel negando ſe oneret qui interrogatur.

II. Quod autem ait Prætor, *omnino non reſpondiſſe*, poſteriores ſic exceperunt, ut omnino non reſpondiſſe videatur, qui ad interrogatum non reſpondit, id eſt, πρὸς ἔπος. l. 11. §. 5.

Non reſpondet qui non ad quæſita reſponſionem accommodat.

III. Nihil intereſt, neget quis, an taceat interrogatus, an obſcurè reſpondeat, ut incertum dimittat interrogatorem. l. 11. §. 7.

Pravæ reſponſionis variæ figuræ.

IV. Ea quæ poſtea emergunt, auxilio indigent. l. 11. §. 8.

Aliud ſtatuendum, ſi novum quid emerſerit.

V. Qui interrogatus reſponderit, ſic tenetur, quaſi ex contractu obligatus, pro quo pulſabitur. l. 11. §. 9.

Ex reſponſione quaſi ex contractu obligamur.

VI. Celſus ſcribit, licere reſponſi pœnitere, ſi nulla captio ex ejus pœnitentia ſit actoris. Quod veriſſimum mihi videtur: maximè ſi quis poſtea plenius inſtructus quid faciat, inſtrumentis, vel epiſtolis amicorum juris ſui edoctus. l. 11. §. ult.

Variare ex juſta cauſa poteſt qui reſpondit.

VII. In totum autem confeſſiones ita ratæ ſunt, ſi id, quod in confeſſionem venit, & jus & naturam recipere poteſt. l. 14. §. 1.

Juri & naturæ conſonum eſſe debet quod reſpondetur.

VIII. Ubicumque judicem æquitas moverit, æquè oportere fieri interrogationem, dubium non eſt. l. 21.

Interrogationis admittendæ judicis officium eſt.

Digitized by Google

TITULUS II.

De quibus rebus ad eundem judicem eatur.

In cauſa pluribus communi, unus omnium judex.

I. CUM ex pluribus tutoribus unus, quod cæteri non ſint idonei, convenitur, poſtulante eo, omnes ad eundem judicem mittuntur. Et hoc reſcriptis Principum continetur. l. 2.

TITULUS III.

De ſervo corrupto.

Delinquit qui laudans inducit ad malitiam.

Cura de moribus liberorum.

I. NON oportet laudando augere malitiam. l. 1. §. 4.

II. Intereſt noſtra, animum liberorum noſtrorum non corrumpi. l. 14. §. 1. in f.

TITULUS IV.

De fugitivis.

Vincire licet ad cuſtodiam.

Quorumlibet domos ingredi licet ad perquirendum juſſu judicis.

I. DILIGENS cuſtodia etiam vincire permittit. l. 1. §. 7.

II. Divus Pius reſcripſit, eum qui fugitivum vult requirere in prædiis alienis, poſſe adire Præſidem, litteras ei daturum, &, ſi ita res exegerit, apparitorem quoque, ut ei permittatur ingredi, & inquirere: & pœnam eundem Præſidem in eum conſtituere, qui inquiri non permiſerit. Sed & Divus Marcus oratione, quam in Senatu recitavit, facultatem dedit ingrediendi tam Cæſaris, quàm Senatorum, & Paganorum prædia volentibus fugitivos inquirere: ſcrutarique cubilia atque veſtigia occultantium. l. 3.

V. l. 1. §. 2. eod.

TI-

Digitized by Google

TITULUS V.

De aleatoribus.

I. SENATUSCONSULTUM vetuit in pecuniam ludere: præterquam ſi quis certet haſta, vel pilo jaciendo, vel currendo, ſaliendo, luctando, pugnando: quod virtutis cauſa fiat. In quibus rebus ex lege Titia, (& Publicia) & Cornelia etiam ſponſionem facere licet: ſed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet. l. 2. §. 1. & l. 3. V. tit. C. eod.

In pecuniam ludere vetitum. Qui ludi, qua ſponſio liceant.

TITULUS VI.

Si menſor falſum modum dixerit.

I. ADVERSUS menſorem agrorum Prætor in factum actionem propoſuit, à quo falli nos non oportet. Nam intereſt noſtra, ne fallamur in modi renunciatione: ſi forte vel de finibus contentio ſit, vel emptor ſcire velit, vel venditor, cujuſmodi ager veneat. l. 1.

Tenetur agri menſor, ſi falſum modum dixerit.

TITULUS VII.

De religioſis, & ſumptibus, funerum: & ut funus ducere liceat.

I. QUI propter funus aliquid impendit, cum defuncto contrahere creditur, non cum herede. l. 1.

Funerans cum defuncto contrahit.

II. Scriptus heres prius, quam hereditatem adeat, patremfamilias mortuum inferendo, locum facit religioſum. Nec quis putet, hoc ipſo pro herede eum gerere. l. 4. V. 1. l. 14. §. 7. & 8.

Pro herede non gerit qui mortuum infert.

Digitized by Google

Liberis, licèt non heredibus, jus eſt ſepulcri.

III. Liberis cujuſcumque ſexus, vel gradus, etiam filiisfamilias, & emancipatis, idem jus [ſepulcri] conceſſum eſt: ſive extiterint heredes, ſive ſeſe abſtineant. l. 6.

Iter neceſſarium vendere compellit judex.

IV. Si quis ſepulcrum habeat, viam autem ad ſepulcrum non habeat, & à vicino ire prohibeatur, Imperator Antoninus cum Patre reſcripſit, iter ad ſepulcrum peti precariò, & concedi ſolere: ut quoties non debetur, impetretur ab eo, qui fundum adjunctum habeat. l. 12.

Præſes etiam compellere debet, juſto pretio iter ei præſtari: ita tamen, ut judex etiam de opportunitate loci proſpiciat, ne vicinus magnum patiatur detrimentum. d. l. 12.

Sumptus funeris pro dignitate defuncti.

V. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus, vel dignitate defuncti. l. 12. §. 5.

Hæc actio, quæ funeraria dicitur, ex bono & æquo oritur: continet autem funeris cauſa tantùm impenſam, non etiam cæterorum ſumptuum. Æquum autem accipitur ex dignitate ejus, qui funeratus eſt, ex cauſa, ex tempore, & ex bona fide: ut neque plus imputetur ſumptus nomine, quàm factum eſt: neque tantùm, quantùm factum eſt, ſi immodicè factum eſt. Deberet enim haberi ratio facultatum ejus, in quem factum eſt: & ipſius rei, quæ ultra modum ſine cauſa conſumitur. l. 14. §. 6.

Impenſarum in funus privilegium ante cætera.

VI. Si colonus, vel inquilinus ſit is qui mortuus eſt, nec ſit unde funeretur, ex invectis illatis eum funerandum Pomponius ſcribit: &, ſi quid ſuperfluum remanſerit, hoc pro debita penſione teneri. l. 14. §. 1.

Impenſa funeris ſemper ex hereditate deducitur: quæ etiam omne creditum ſolet præcedere, cùm bona ſolvendo non ſint. l. 45.

Non teſtatoris voluntas, ſed modus facultatum ſpectandus.

VII. Quid ergo ſi ex voluntate teſtatoris impenſum eſt? Sciendum eſt, nec voluntatem ſequendam, ſi res egrediatur juſtam ſumptus rationem: pro modo autem facultatum ſumptum fieri. l. 14. §. 6. in fine.

Intereſt quo animo quis funeret: an pietatis, non recepturus impenſam: an recepturus: idque teſtandum.

VIII. Sed interdum is, qui ſumptum in funus fecit, ſumptum non recipit, ſi pietatis gratia fecit, non hoc animo, quaſi recepturus ſumptum quem fecit: (& ita) Imperator noſter reſcripſit. Igitur æſtimandum erit arbitro,

&

Digitized by Google

& perpendendum, quo animo ſumptus factus ſit: utrum negotium quis vel defuncti, vel heredis gerit, vel ipſius humanitatis: an verò miſericordiæ, vel pietati tribuens, vel affectioni. Poteſt tamen diſtingui & miſericordiæ modus: ut in hoc fuerit miſericors, vel pius qui funeravit, ut eum ſepeliret, ne inſepultus jaceret, non etiam, ut ſuo ſumptu fecerit. Quod ſi judici liqueat, non debet eum qui convenitur, abſolvere: quis enim ſine pietatis intentione alienum cadaver funerat? Oportebit igitur teſtari quem quo animo funerat: ne poſtea patiatur quæſtionem. l. 14. §. 7.

Plerique filii, cùm parentes ſuos funerant, vel alii, qui heredes fieri poſſunt, licet ex hoc ipſo neque pro herede geritio, neque aditio præſumitur; tamen ne vel miſcuiſſe neceſſarii, vel cæteri pro herede geſſiſſe videantur, ſolent teſtari, pietatis gratia facere ſe ſepulturam. l. 14. §. 8.

IX. Solutius æquitatem ſequi [debet judex], cum hoc ei & actionis natura indulget. l. 14. §. 13. in fin. *Æquitas interdum ſolutius ſpectanda.*

X. In eum, ad quem dotis nomine quid pervenerit, dat Prætor funerariam actionem. Æquiſſimum enim viſum eſt veteribus, mulieres, quaſi de patrimoniis ſuis, ita de dotibus funerari: & eum, qui morte mulieris dotem lucratur, in funus conferre debere: ſive pater mulieris eſt, ſive maritus. l. 16. *Funeris impenſa univerſorum bonorum onus.*

Quoties mulier decedit, ex dote, quæ penes virum remanet, & cæteris mulieris bonis, pro portione funeranda eſt. l. 22.

XI. Funeris ſumptus accipitur, quidquid corporis cauſa, veluti unguentorum, erogatum eſt: & pretium loci, in quo defunctus humatus eſt: & ſi qua vectigalia ſunt, vel ſarcophagi, & vectura: & quidquid corporis cauſa, antequam ſepeliatur, conſumptum eſt, funeris impenſam eſſe exiſtimo. Monumentum autem ſepulcri id eſſe, Divus Hadrianus reſcripſit, quod monumenti, id eſt, cauſa muniendi ejus loci factum ſit, in quo corpus impoſitum ſit. Itaque, ſi amplum quid ædificari teſtator juſſerit, veluti in circum porticationes, eos ſumptus funeris cauſa non eſſe. l. 37. d. l. §. 1. *Quæ ſint funeris impenſa.*

XII. Monumentum generaliter res eſt memoriæ cauſa in poſterum prodita: in qua ſi corpus vel reliquiæ infe- *Quid monumentum, quid ſepulcrum, quid cenotaphium.*

 ran-

Digitized by Google

rantur, fiet ſepulcrum: ſi verò nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriæ cauſa factum, quod Græci κενοτάφιον, id eſt, *inane ſepulcrum*, appellant. l. 42.

Favor Religionis ſtricto juri derogat. XIII. Propter publicam utilitatem, ne inſepulta cadavera jacerent, ſtrictam rationem inſuper habemus: quæ nonnunquam in ambiguis religionum quæſtionibus omitti ſolet. Nam ſummam eſſe rationem, quæ pro religione facit. l. 43. in fine.

Præcipua corporis humani pars caput. XIV. Principale [corporis humani] eſt caput, cujus imago fit, inde cognoſcimur. l. 44.

TITULUS VIII.

De mortuo inferendo, & ſepulcro ædificando.

Prægnantis mortuæ partus excidendus. I. NEGAT lex regia, mulierem, quæ prægnans mortua ſit, humari, antequam partus ei excidatur. Qui contra fecerit, ſpem animantis cum gravida peremiſſe videtur. l. 2.

LI-

Digitized by Google

LIBER XII.

TITULUS I.

De rebus creditis, ſi certum petetur, & de condictione.

I. Credendi generalis appellatio eſt. Ideo ſub hoc titulo Prætor, & de commodato, & de pignore edixit. Nam cuicumque rei adſentiamur, alienam fidem ſecuti, mox recepturi quid ex hoc contractu, credere dicimur. l. 1.

Credere eſt alienam fidem ſequi.

II. Mutuum damus recepturi non eandem ſpeciem quam dedimus, (alioquin commodatum erit, aut depoſitum) ſed idem genus. Nam ſi aliud genus, veluti, ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. l. 2.

Mutuò damus idem genus recepturi.

III. Mutui datio conſiſtit in his rebus, quæ pondere, numero, menſura conſiſtunt. Quoniam eorum datione poſſumus in creditum ire: quia in genere ſuo functionem recipiunt per ſolutionem, quàm ſpecie. Nam in cæteris rebus ideo in creditum ire non poſſumus, quia aliud pro alio invito creditori ſolvi non poteſt. l. 2. §. 1.

Mutuò dantur quæ functionem recipiunt.

Aliud pro alio invito non ſolvitur.

IV. Appellata eſt autem mutui datio ab eo, quòd de meo tuum fit: & ideo ſi non fiat tuum, non naſcitur obligatio. l. 2. §. 2.

Quod mutuo datur, debet fieri accipientis.

V. In mutui datione oportet dominum eſſe dantem. l. 2. §. 4.

Debet eſſe dominus qui mutuo dat.

VI. Si ſocius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam fecit, licet cæteri diſſenſerint. Quod ſi communem numeravit, non alias creditam efficit, niſi cæteri quoque conſentiant: quia ſuæ partis tantùm alienationem habuit. l. 16.

Non fiat mutuum ex aliena pecunia.

VII. Cùm quid mutuum dederimus, etſi non cavimus, ut æquè bonum nobis redderetur, non licet debitori deteriorem rem, quæ ex eodem genere ſit, reddere: veluti, vinum novum pro vetere. Nam in contrahendo quod agitur,

In mutuo ſimile reddendum.

Digitized by Google

tur, pro cauto habendum eſt. Id autem agi intelligitur, ut ejuſdem generis, & eadem bonitate ſolvatur, qua datum ſit. l. 3.

Si apud mutuò accepturum pecunia interim deponatur, ejus periculo eſt.

VIII. Si quis nec cauſam, nec propoſitum fœnerandi habuerit, & tu empturus prædia, deſideraveris mutuam pecuniam, nec volueris creditæ nomine, antequam emiſſes, ſuſcipere, atque ita creditor, quia neceſſitatem fortè proficiſcendi habebat, depoſuerit apud te hanc eandem pecuniam, ut, ſi emiſſes, crediti nomine obligatus eſſes; hoc depoſitum periculo eſt ejus, qui ſuſcepit. Nam & qui rem vendendam acceperit, ut pretio uteretur, periculo ſuo rem habebit. l. 4.

Si, quod quis dare debuit, poſt moram perierit, ipſi perit.

IX. Quod te mihi dare oporteat, ſi id poſtea perierit, quam per te factum erit, quo minus id mihi dares, tuum fore id detrimentum conſtat. l. 5.

Si res vendenda ideo detur mutuum petenti, ut pretium mutuo habeat, is ſuo periculo eam habebit.

X. Rogaſti me, ut tibi pecuniam crederem, ego, cum non haberem, lancem tibi dedi, vel maſſam auri, ut eam venderes, & nummis utereris: ſi vendideris, puto mutuam pecuniam factam. Quod ſi lancem, vel maſſam ſine tua culpa perdideris prius, quàm venderes, utrum mihi, an tibi perierit, quæſtionis eſt? Mihi videtur Nervæ diſtinctio veriſſima, exiſtimantis, multum intereſſe, venalem habui hanc lancem, vel maſſam, necne: ut, ſi venalem habui, mihi perierit; quemadmodum ſi alii dediſſem vendendam: quòd ſi non fui propoſito hoc, ut venderem, ſed hæc cauſa fuit vendendi, ut tu utereris, tibi eam periſſe; & maximè, ſi ſine uſuris credidi. l. 11.

Fictionum juris exemplum.

XI. Singularia quædam recepta ſunt circa pecuniam creditam. Nam ſi tibi debitorem meum juſſero dare pecuniam, obligaris mihi, quamvis meos nummos non acceperis. Quod igitur in duabus perſonis recipitur, hoc & in eadem perſona recipiendum eſt: ut, cùm ex cauſa mandati pecuniam mihi debeas, & convenerit, ut crediti nomine eam retineas, videatur mihi data pecunia, & à me ad te profecta. l. 15.

Studiorum favor.

XII. Cum filiusfamilias viaticum ſuum mutuum dederit, cùm ſtudiorum cauſa Romæ ageret, reſponſum eſt à Scævola, extraordinario judicio eſſe illi ſubveniendum. l. 17.

XIII. Qui-

Digitized by Google

XIII. Quidam exiſtimaverunt, neque eum, qui decem peteret, cogendum quinque accipere, & reliqua perſequi: neque eum, qui fundum ſuum diceret, partem dumtaxat judicio perſequi. Sed in utraque cauſa humanius facturus videtur Prætor, ſi actorem compulerit ad accipiendum id, quod offeratur: cùm ad officium ejus pertineat, lites deminuere. l. 21.

So'utio partis debiti invito crediteri, officio judicis.

XIV. Vinum, quod mutuum datum erat, per judicem petitum eſt: quæſitum eſt, cujus temporis æſtimatio fieret: utrum cùm datum eſſet, an cùm litem conteſtatus fuiſſet, an cùm res judicaretur? Sabinus reſpondit: ſi dictum eſſet quo tempore redderetur, quanti tunc fuiſſet: ſi non, quanti tunc cùm petitum eſſet. Interrogavi, cujus loci pretium ſequi oporteat? Reſpondit: ſi conveniſſet, ut certo loco redderetur, quanti eo loco eſſet: ſi dictum non eſſet, quanti, ubi eſſet petitum. l. 22.

Quò temporis, quò loci fiat æſtimatio rei debitæ.

V. 1. de condict. trit. l. ult.

XV. Creditor, qui ob reſtitutionem ædificiorum crediderit, in pecuniam quam crediderit, privilegium exigendi habebit. l. 25.

Privilegium habet qui ob reſtitutionem ædificiorum credidit.

XVI. Civitas mutui datione obligari poteſt, ſi ad utilitatem ejus pecuniæ verſæ ſunt. Alioquin ipſi ſoli, qui contraxerunt, non civitas, tenebuntur. l. 27.

Civitas ex mutuo non obligatur, niſi in rem ejus verſum ſit.

XVII. Cum fundus, vel homo per condictionem petitus eſſet, puto, hoc nos jure uti, ut poſt judicium acceptum cauſa omnis reſtituenda ſit: id eſt, omne, quod habiturus eſſet actor, ſi litis conteſtandæ tempore ſolutus fuiſſet. l. 31.

Res cum omni cauſa reſtituenda.

XVIII. Principalibus conſtitutionibus cavetur, ne hi, qui provinciam regunt, quive circa eos ſunt, negotientur, mutuamve pecuniam dent, fœnuſve exerceant. l. 33.

Præſidi & his qui circa eum ſunt negotiari vetitum.

XIX. Cùm ad præſens tempus conditiò confertur, ſtipulatio non ſuſpenditur: &, ſi conditio vera ſit, ſtipulatio tenet: quamvis tenere contrahentes conditionem ignorent. Veluti: ſi Rex Parthorum vivit, centum (millia) dare ſpondes? eadem ſunt, & cum in præteritum conditio confertur. l. 37.

Conditio in præſens vel præteritum collata non ſuſpendit.

Digitized by Google

TITULUS II.

De jurejurando ſive voluntario, ſive neceſſario, ſive judiciali.

Jusjurandum vel à parte defertur, vel à judice; ut lis finiatur.

I. MAXIMUM remedium expediendarum litium in uſum venit jurisjurandi religio: qua vel ex pactione ipſorum litigatorum, vel ex auctoritate judicis, deciduntur controverſiæ. l. 1.

Jusjurandum re judicata firmius.

II. Jusjurandum ſpeciem tranſactionis continet: majoremque habet auctoritatem, quàm res judicata. l. 2.

Inutile jusjurandum, niſi delatum ſit.

III. Ait Prætor, *Si is, cum quo agetur, conditione delata, juraverit.* Eum, cum quo agetur, accipere debemus ipſum reum. Nec fruſtra adjicitur, *conditione delata*: nam ſi reus juravit, nemine ei jusjurandum deferente, Prætor id jusjurandum non tuebitur: ſibi enim juravit: alioquin facillimus quiſque ad jusjurandum decurrens, nemine ſibi deferente jusjurandum, oneribus actionum ſe liberabit. l. 3.

In omni cauſa juratur.

IV. Quacumque autem actione quis conveniatur, ſi juraverit, proficiet ei jusjurandum: ſive in perſonam, ſive in rem, ſive in factum, ſive pœnali actione, vel quavis alia agatur: ſive de interdicto. l. 3. §. 1.

Sola quæſtio an juratum ſit, non an debeatur.

V. Dato jurejurando, non aliud quæritur, quàm an juratum ſit: remiſſa quæſtione, an debeatur: quaſi ſatis probatum ſit jurejurando. l. 5. §. 2.

Parato jurare remitti poteſt jusjurandum, poteſt & pœnitere qui detulit.

VI. Remittit jusjurandum, qui, deferente ſe, cùm paratus eſſet adverſarius jurare, gratiam ei facit, contentus voluntate ſuſcepti jurisjurandi. Quòd ſi non ſuſcepit jusjurandum, licet poſtea parato jurare actor nolit deferre, non videbitur remiſſum: nam, quod ſuſceptum eſt, remitti debet. l. 6.

Jusjurandum extinguit actionem.

VII. Ait Prætor: *Ejus rei, de qua jusjurandum delatum fuerit, neque in ipſum, neque in eum, ad quem ea res pertinet, actionem dabo ejus rei.* l. 7. V. 1. l. 27.

Actionem actori, reo exceptionem dat jusjurandum.

VIII. Jurejurando dato, vel remiſſo, reus quidem acquirit exceptionem ſibi, aliiſque: actor verò actionem acquirit.

Digitized by Google

quirit. In qua hoc ſolùm quæritur, an juraverit, dari ſibi oportere : vel, cùm jurare paratus eſſet, jusjurandum ei remiſſum ſit. l. 9. §. 1.

Non licet deferre jusjurandum in fraudem creditorum.

IX. Sed & ſi quis in fraudem creditorum jusjurandum detulerit debitori, adverſus exceptionem jurisjurandi, replicatio fraudis creditoribus debet dari. l. 9. §. 5.

Inter alios actum nemini nocet.

X. Non deberet alii nocere, quod inter alios actum eſſet. l. 10.

Ad egregias perſonas mittitur domum ut jurent.

XI. Ad perſonas egregias, eoſque, qui valetudine impediuntur, domum mitti oportet ad jurandum. l. 15.

Tutor jusjurandum defert.

XII. Si tutor, qui tutelam gerit, aut curator furioſi prodigive, jusjurandum detulerit, ratum id haberi debet: nam & alienare res, & ſolvi eis poteſt: & agendo, rem in judicium deducunt. l. 17. §. 2.

Procurator, non niſi univerſorum bonorum, aut cui id mandatum eſt, jusjurandum defert.

XIII. Procurator quoque quod detulit, ratum habendum eſt : ſcilicet, ſi aut univerſorum bonorum adminiſtrationem ſuſtinet, aut ſi id ipſum nominatim mandatum ſit, aut ſi in rem ſuam procurator ſit. l. 17. §. ult.

Si itaque mandatum fuit procuratori, ut petat : ille jusjurandum detulit : aliud fecit, quàm quod mandatum eſt. l. 19.

Pro ſolutione eſt jusjurandum.

XIV. Jusjurandum loco ſolutionis cedit. l. 27.

Interpoſito (jurejurando) ab omni controverſia diſceditur. l. 40. in fin. V. 5. l. 7.

A correo delatum, correo nocet : à correo præſtitum, correo prodeſt.

XV. In duobus reis ſtipulandi, ab altero delatum jusjurandum etiam alteri nocebit. l. 28.

Ex duobus reis promittendi ejuſdem pecuniæ alter juravit? alteri quoque prodeſſe debebit. l. 28. §. 3.

Nova inſtrumenta poſt delatum à parte jusjurandum inutilia. Secus poſt delatum à judice.

XVI. Admonendi ſumus, interdum etiam poſt jusjurandum exactum permitti conſtitutionibus Principum, ex integro cauſam agere, ſi quis nova inſtrumenta ſe inveniſſe dicat, quibus nunc ſolis uſurus ſit. Sed hæ conſtitutiones tunc videntur locum habere, cùm à judice aliquis abſolutus fuerit. Solent enim ſæpe judices in dubiis cauſis, exacto jurejurando, ſecundùm eum judicare, qui juraverit. Quod ſi alias inter ipſos jurejurando tranſactum ſit negotium, non conceditur eandem cauſam retractare. l. 31.

Digitized by Google

Cauſa jurejurando ex conſenſu utriuſque partis, vel adverſario inferente, delato & præſtito, vel remiſſo, deciſa, nec perjurii prætextu retractari poteſt, niſi ſpecialiter hoc lege excipiatur. l. 1. C. de reb. cred. & jurejur.

Jurisjurandi contempta religio ſatis Deum ultorem habet. l. 2. C. eod.

Cùm quis legatum, vel fideicommiſſum, ut pote ſibi relictum exigeret, & teſtamento forte non apparente, pro eo ſacramentum ei ab herede delatum eſſet, & is religionem ſuam præſtaſſet, affirmans ſibi legatum, vel fideicommiſſum derelictum eſſe, & ex hujuſmodi teſtamento id quod petebat conſecutus eſſet; poſtea autem manifeſtum eſſet factum, nihil ei penitus fuiſſe derelictum: apud antiquos quærebatur, utrum jurejurando ſtandum eſſet, an reſtituere deberet quod accepiſſet? Nobis itaque melius viſum eſt, repeti ab eo legatum, vel fideicommiſſum, nullúmque ex hujuſmodi perjurio ei lucrum accedere. l. ult. C. eod.

Delato jurejurando, ſolvat reus, aut juret, aut referat.

XVII. Ait Prætor: ***Eum, à quo jusjurandum petetur, ſolvere, aut jurare cogam.*** Alterum itaque eligat reus: aut ſolvat, aut juret: ſi non jurat, ſolvere cogendus erit à Prætore. l. 34. §. 6.

Datur autem & alia facultas reo, ut, ſi malit, referat jusjurandum: & ſi is, qui petet conditione jurisjurandi non utetur, judicium ei Prætor non dabit. Æquiſſimè enim hoc facit, cùm non deberet diſplicere conditio jurisjurandi ei, qui detulerit. l. 34. §. 7.

Manifeſtæ turpitudinis, & confeſſionis eſt, nolle nec jurare, nec jusjurandum referre. l. 38.

Delata conditione jurisjurandi, reus per judicem ſolvere, vel jurare, niſi referat jusjurandum, neceſſe habet. l. 9. C. de reb. cred. & jurej.

Quando referri poſſit jusjurandum, vel non poſſit, ſtatuit judex.

XVIII. Non ſemper autem conſonans eſt, per omnia referri jusjurandum, quale defertur: forſitan ex diverſitate rerum, vel perſonarum, quibuſdam emergentibus, quæ varietatem inducunt. Ideoque, ſi quid tale inciderit, officio judicis conceptio hujuſcemodi jurisjurandi terminetur. l. 34. §. 8.

In bonæ fidei contractibus, necnon etiam in cæteris cauſis,

cauſis, inopia probationum, per judicem jurejurando cauſa cognita, res decidi oportet. l. 3. C. de reb. cred. & jurej.

XIX. Cum res in jusjurandum demiſſa ſit, judex jurantem abſolvit: referentem audiet, &, ſi actor juret, condemnet reum: nolentem jurare reum, ſi ſolvat, abſolvit: non ſolventem condemnat: ex relatione, non jurante actore, abſolvit reum. l. 34. §. ult. *Deferendi & referendi jurisjurandi ordo.*

TITULUS IV.

De condictione cauſa data cauſa non ſecuta.

I. SI ob rem non inhoneſtam data ſit pecunia, ut filius emanciparetur, vel ſervus manumitteretur, vel à lite diſcedatur; cauſa ſecuta, repetitio ceſſat. l. 1. *Dati ob cauſam non inhoneſtam non eſt repetitio.*

TITULUS V.

De condictione ob turpem, vel injuſtam cauſam.

I. OMne quod datur, aut ob rem datur, aut ob cauſam. Et ob rem, aut turpem, aut honeſtam: turpem autem, aut ut dantis ſit turpitudo, non accipientis: aut ut accipientis dumtaxat, non etiam dantis: aut utriuſque. l. 1. *Varia figura turpiter dati, & accepti.*

II. Ob rem igitur honeſtam datum ita repeti poteſt, ſi res propter quam datum eſt, ſecuta non eſt. l. 1. §. 1. *Repetitur datum ob cauſam, ea non ſecuta.*

III. Quod ſi turpis cauſa accipientis fuerit, etiam ſi res ſecuta ſit, repeti poteſt. l. 1. §. 2. *Repetitur à turpiter accipiente, etiam cauſa ſecuta.*

IV. Ubi autem & dantis & accipientis turpitudo verſatur, non poſſe repeti dicimus. l. 3. V. l. 8. in f. *Non repetit à turpiter accipiente, qui turpiter dedit.*

V. Perpetuò Sabinus probavit veterum opinionem exiſtimantium, id quod ex injuſta cauſa apud aliquem ſit, poſſe condici: in qua ſententia etiam Celſus eſt. l. 6. *Condicitur quod quis habet ex injuſta cauſa.*

Non reſtituit qui turpiter accepit, à turpiter dante. VI. Si & dantis & accipientis turpis cauſa ſit, poſſeſſorem potiorem eſſe: & ideo repetitionem ceſſare, tametſi ex ſtipulatione ſolutum eſt. l. 8. in fin.

TITULUS VI.

De condictione indebiti.

Qui ſciens, indebitum ſolverit, non repetet. I. SI quis indebitum ignorans ſolvit, per hanc actionem condicere poteſt: ſed ſi ſciens ſe non debere ſolvit, ceſſat repetitio. l. 1.

Solutum ex teſtamento repetitur, ſi ruat cauſa teſtamenti. II. Si quid ex teſtamento ſolutum ſit, quod poſtea falſum, vel inofficioſum, vel irritum, vel ruptum apparuerit; repetetur. l. 2. §. 1.

De legatis ex teſtamento inofficioſo, v. ſ. de inoff. teſt. n. 22. ex Nov. 115.

Prolatis codicillis ſolutum ex teſtamento repetitur. III. Si poſt multum temporis codicilli diu celati, prolati [*ſunt*], qui ademptionem contineant legatorum ſolutorum, vel deminutionem; per hoc, quia aliis quoque legata relicta ſunt, [*ſolutum ex teſtamento repetetur.*] l. 2. §. 1.

Idem ſi ex alia cauſa ruat teſtamentum, veluti nato poſtumo praterito. IV. Idem eſt, & ſi ſolutis legatis, nova & inopinata cauſa hereditatem abſtulit: veluti nato poſtumo, quem heres in utero fuiſſe ignorabat: vel etiam ab hoſtibus reverſo filio, quem pater obiſſe falsò præſumpſerat. Nam utiles actiones poſtumo, vel filio qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos qui legatum perceperunt, Imperator Titus Antoninus reſcripſit l. 3.

Ante diem ſolvens debitor, non repetit. V. In diem debitor, adeo debitor eſt, ut ante diem ſolutum repetere non poſſit. l. 10.

Nam ſi, *cùm moriar*, dare promiſero, & antea ſolvam; repetere me non poſſe, Celſus ait. Quæ ſententia vera eſt. l. 17.

Ex alieno detrimento non ferendum lucrum. VI. Hoc natura æquum eſt, neminem cum alterius detrimento fieri locupletiorem. l. 14.

Quæ indebito ſoluto accedunt repetuntur, & fructus. VII. Indebiti ſoluti condictio naturalis eſt. Et ideo etiam quod rei ſolutæ acceſſit, venit in condictionem: ut putà partus qui ex ancilla natus ſit; vel quod alluvione acceſſit; imò

Digitized by Google

imò & fructus, quos is, cui ſolutum eſt, bona fide percepit, in condictionem venient. l. 15.

Ei qui indebitum repetit, & fructus & partus reſtitui debent, deducta impenſa. l. 65. §. 5.

Si quid probare potueris patrem tuum, cui heres extitiſti, amplius debito creditori ſuo perſolviſſe, repetere potes. Uſuras autem ejus ſummæ præſtari tibi fruſtra deſideras. Actione enim conditionis ea ſola quantitas repetitur, quæ indebita ſoluta eſt. l. 1. C. eod. *Non uſura.*

VIII. Sub conditione debitum, per errorem ſolutum, pendente quidem conditione repetitur, conditione autem exiſtente repeti non poteſt. Quod autem ſub incerto die debetur, die exiſtente non repetitur. l. 16. *Repetitur ſolutum ante conditionem, niſi ea omnimodo extatura ſit.*

Quòd ſi ea conditione debetur, quæ omnimodò extatura eſt, ſolutum repeti non poteſt: licet ſub alia conditione, quæ an impleatur, incertum eſt: ſi ante ſolvatur, repeti poſſit. l. 18.

IX. Si pœnæ cauſa ejus, cui debetur, debitor liberatus eſt, naturalis obligatio manet: & ideo ſolutum repeti non poteſt. l. 19. V. l. 26. §. 3. & l. 40. v. 1. de Senat. Maced. l. 9. §. 4. *Quod in odium creditoris indebitum eſt, ſi ſolutum ſit, non repetitur. Stat enim naturalis obligatio.*

X. Quamvis debitum ſibi quis recipiat, tamen ſi is qui dat, non debitum dat, repetitio competit: veluti ſi is, qui heredem ſe, vel bonorum poſſeſſorem falsò exiſtimans, creditori hereditario ſolverit: hîc enim neque verus heres liberatus erit, & is, quod dedit, repetere poterit: Quamvis enim debitum ſibi quis recipiat, tamen ſi is qui dat, non debitum dat, repetitio competit. l. 19. §. 1. V. l. 44. *Creditori non debitor errore ſolvens, repetet.*

XI. Si poſt rem judicatam quis tranſegerit, & ſolverit, repetere poterit: idcirco, quia placuit tranſactionem nullius eſſe momenti: hoc enim Imperator Antoninus cum Divo Patre ſuo reſcripſit. Retineri tamen, atque compenſari in cauſam judicati, quod ob talem tranſactionem ſolutum eſt, poteſt. Quid ergo, ſi appellatum ſit? vel hoc ipſum incertum ſit, an judicatum ſit, vel an ſententia valeat? magis eſt, ut tranſactio vires habeat: tunc enim reſcriptis locum eſſe credendum eſt, cum de ſententia indubitata, quæ *Tranſactio poſt ſententiam partibus ignotam nulla eſt, ſi appellationi non ſit locus.*

quæ nullo remedio adtemperari poteſt, tranſigitur. l. 23. §. 1. V. l. 7. ff. de tranſ. l. 32. C. eod.

Quod debetur, indebitum ſit per exceptionem perpetuam.

XII. Indebitum autem ſolutum accipimus, non ſolum ſi omnino non debeatur, ſed & ſi per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat. Quare hoc quoque repeti poterit: niſi ſciens ſe tutum exceptione, ſolvit. l. 26. §. 3.

Qui rem indebitam ſibi ſolutam diſtraxit bona fide, non niſi pretium reddit.

XIII. Fundum indebitum dedi, & fructus condico: vel hominem indebitum, & hunc ſine fraude modico diſtraxiſti: nempe hoc ſolùm refundere debes, quod ex pretio habes. l. 26. §. 12.

Si hoc aut illud debens utrumque ſolvit, & vel utrumque vel alterum perierit, nihil repetet.

XIV. Cùm is qui Pamphilum aut Stichum debet, ſimul utrumque ſolverit, ſi poſteaquàm utrumque ſolverit, aut uterque, aut alter ex his deſiit in rerum natura eſſe, nihil repetet: id enim remanebit in ſoluto, quod ſupereſt. l. 32.

Solutum non repetitur, licet deficiat cauſa ex qua ſolutum eſt, ſi ſuperſit pietatis cauſa.

XV. Mulier, ſi in ea opinione ſit, ut credat ſe pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit. Sublata enim falsâ opinione, relinquitur pietatis cauſa, ex qua ſolutum repeti non poteſt. l. 32. §. 2.

Qui ſuum recepit, licet à non debitore, non reſtituit.

XVI. Repetitio nulla eſt ab eo, qui ſuum recepit: tametſi ab alio, quàm vero debitore, ſolutum eſt. l. 44. v. l. 65. §. ult.

Quod petere non poſſumus, nec repetere, licet retentionem haberemus.

XVII. Ex quibus cauſis retentionem quidem habemus, petitionem autem non habemus; ea, ſi ſolverimus, repetere non poſſumus. l. 51.

In ſumma repetitur quod alterius apud alterum ſine cauſa ſit.

XVIII. Ex his omnibus cauſis, quæ jure non valuerunt, vel non habuerunt effectum, ſecuta per errorem ſolutione, condictioni locus erit. l. 54.

Hæc condictio ex bono & æquo introducta, quod alterius apud alterum ſine cauſa deprehenditur, revocare conſuevit. l. 66.

Ex tranſactione ſoluti non eſt repetitio.

XIX. Quod tranſactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur. Nam ſi lis fuit: hoc ipſum, quod à lite diſceditur, cauſa videtur eſſe. l. 65. §. 1.

In dubio ſolvens indebitum repetet, niſi tranſactum ſit.

Pro dubietate eorum, qui mente titubante indebitam ſolverint pecuniam, certamen legumlatoribus incidit; idne quod ancipiti animo perſolverint, poſſint repetere, an non. Quod nos decidentes, ſancimus, omnibus qui incerto animo indebitam dederint pecuniam, vel aliam quandam ſpeciem

Digitized by Google

ciem perſolverint, repetitionem non denegari, & præſumptionem tranſactionis non contra eos induci: niſi hoc ſpecialiter ab altera parte approbetur. l. ult. C. de condict. indeb.

XX. Indebitum eſt non tantùm, quod omnino non debetur, ſed & quod alii debetur, ſi alii ſolvatur: aut ſi, id quod alius debebat, alius quaſi ipſe debeat, ſolvat. l. 65. §. ult. v. l. 44. *Plures indebiti figuræ.*

XXI. Qui alterutrum debens, cùm facultate præſtandi quod voluerit, utrumque errore ſolvit, quod voluerit repetet, manente electione recipiendi, quæ fuit dandi. l. penult. C. eod. v. l. 26. §. 13. in f. h. t. *Non amittit debitor jus eligendi, ſi utrumque ignorans ſolverit.*

TITULUS VII.

De condictione ſine cauſa.

I. Est & hæc ſpecies condictionis, ſi quis ſine cauſa promiſerit, vel [ſi] ſolverit quis indebitum. Qui autem promiſit ſine cauſa, condicere quantitatem non poteſt, quam non dedit: ſed ipſam obligationem. l. 1. *Nulla obligatio ſine cauſa.*

II. Nihil refert, utrúmne ab initio ſine cauſa quid datum ſit, an cauſa, propter quam datum ſit, ſecuta non ſit. l. 4. *Idem eſt nullam fuiſſe cauſam, aut non eſſe ſecutam.*

III. Avunculo nuptura, pecuniam in dotem dedit, neque nupſit: an eandem repetere poſſit, quæſitum eſt? Dixi, cùm ob turpem cauſam dantis & accipientis pecunia numeretur, ceſſare condictionem: & in delicto pari potiorem eſſe poſſeſſorem. Quam rationem fortaſſis aliquem ſecutum reſpondere, non habituram mulierem condictionem. Sed rectè defendi, non tam turpem cauſam in propoſito, quam nullam fuiſſe: cùm pecunia, quæ daretur, in dotem converti nequiret: non enim ſtupri, ſed matrimonii gratia datam eſſe. l. ult. *Avunculo nuptura quam dederat dotem repetit, non ut turpiter datam, ſed ut ſine cauſa.*

Digitized by Google

LIBER XIII.

TITULUS I.

De condictione furtiva.

Res furtiva æſtimatur quanti unquam plurimi fuerit.

I. SI ex cauſa furtiva res condicatur, cujus temporis æſtimatio fiat, quæritur. Placet tamen, id tempus ſpectandum, quo res unquam plurimi fuit. l. 8. §. 1.

TITULUS III.

De condictione triticaria.

Quo temporis, quo loci fiat rei petitæ æſtimatio.

I. SI merx aliqua, quæ certo die dari debebat, petita ſit: veluti vinum, oleum, frumentum: tanti litem æſtimandam Caſſius ait, quanti fuiſſet eo die, quo dari debuit: ſi de die nihil convenit, quanti tunc, cùm judicium acciperetur. Idemque juris in loco eſſe: ut primùm æſtimatio ſumatur ejus loci, quo dari debuit: ſi de loco nihil convenit, is locus ſpectetur, quo peteretur. Quod & de cæteris rebus juris eſt. l. ult. v. ſ. de reb. cred. l. 22.

TITULUS IV.

De eo, quod certo loco dari oportet.

Ultra uſuras æſtimatur, quod intereſt ibi eſſe ſolutam pecuniam trajectitiam, ubi debuit.

I. NUNC de officio judicis hujus actionis loquendum eſt: utrum quantitati contractus debeat ſervire, an vel excedere vel minuere quantitatem debeat: ut ſi interfuiſſet rei, Epheſi potius ſolvere, quam eo loci, quo conveniebatur; ratio ejus haberetur? Julianus Labeonis opinionem ſecutus, etiam actoris habuit rationem: cujus interdum potuit intereſſe, Epheſi recipere. Itaque utilitas quo-

Digitized by Google

quoque actoris veniet. Quid enim, ſi trajectitiam pecuniam dederit, Epheſi recepturus, ubi ſub pœna debebat pecuniam, vel ſub pignoribus? & diſtracta pignora ſunt, vel pœna commiſſa mora tua? vel fiſco aliquid debebatur, & res ſtipulatoris viliſſimo diſtracta eſt? in hanc arbitrariam, quod interfuit, veniet: & quidem ultra legitimum modum uſurarum. Quid, ſi merces ſolebat comparare? & an & lucri ratio habeatur, non ſolius damni? Puto & lucri habendam rationem. l. 2. §. ult.

II. Ideo in arbitrium judicis refertur hæc actio, quia ſcimus, quàm varia ſint pretia rerum per ſingulas civitates, regionéſque: maximè vini, olei, frumenti: pecuniarum quoque licet videatur una & eadem poteſtas ubique eſſe, tamen aliis locis facilius, & levibus uſuris inveniuntur, aliis difficilius, & gravibus uſuris. l. 3. *Varia rerum pretia, varia uſura pro variis locis.*

III. In ſumma, æquitatem ante oculos habere debet judex, qui huic actioni addictus eſt. l. 4. in f. *Æquitatis ratio habenda in actione de eo quod certo loco.*

IV. Is, qui certo loco dare promittit, nullo alio loco, quàm in quo promiſit, ſolvere invito ſtipulatore poteſt. l. 9. *Ibi ſolvendum, ubi convenit.*

TITULUS V.

De Pecunia conſtituta.

I. SI ſine die conſtituas, poteſt quidem dici, te non teneri, licet verba edicti latè pateant; alioquin & confeſtim agi tecum poterit, ſi ſtatim, ut conſtituiſti, non ſolvas. Sed modicum tempus ſtatuendum eſt, non minus decem dierum, ut exactio celebretur. l. 21. §. 1. *Modicum tempus conceditur ei qui conſtituit, ut ſolvat.*

II. Nemo dubitat, modeſtius facere qui referat, [jusjurandum] quàm ut ipſe juret. l. 25. §. 1. *Modeſtius referre jusjurandum quam jurare.*

Digitized by Google

TITULUS VI.

Commodati, vel contra.

Commodantur etiam res ſoli.

I. INTER commodatum & utendum datum Labeo quidem ait tantum intereſſe, quantum inter genus & ſpeciem: commodari enim rem mobilem, non etiam ſoli: utendam dari etiam ſoli. Sed, ut apparet, propriè commodata res dicitur, & quæ ſoli eſt. Idque & Caſſius exiſtimat. Vivianus amplius, etiam habitationem commodari poſſe ait. l. 1. §. 1.

Non videtur reddi res quæ deterior redditur.

II. Si reddita quidem ſit res commodata, ſed deterior reddita; non videbitur reddita, [quæ deterior facta redditur,] niſi quod intereſt, præſtetur. Propriè enim dicitur res non reddita, quæ deterior redditur. l. 3. §. 1.

Commodantur & quæ uſu conſumuntur, fortè ad pompam, aut dicis cauſa.

III. Non poteſt commodari id, quod uſu conſumitur: niſi fortè ad pompam, vel oſtentationem quis accipiat. l. 3. §. ult.

Sæpe etiam ad hoc commodantur pecuniæ, ut dicis gratia numerationis loco intercedant. l. 4.

Si commodatum non reddatur loco & tempore quo convenit, tenebitur commodatarius.

IV. Si, ut certo loco vel tempore reddatur commodatum, convenit, officio judicis ineſt, ut rationem loci vel temporis habeat. l. 5.

Commodatarius præſtat dolum, culpam, diligentiam.

V. Nunc videndum eſt, quid veniat in commodati actionem: utrum dolus, an & culpa, an verò & omne periculum? Et quidem in contractibus interdum dolum ſolum, interdum & culpam præſtamus: dolum, in depoſito: nam, quia nulla utilitas ejus verſatur, apud quem deponitur, meritò dolus præſtatur ſolus: niſi fortè & merces acceſſit; tunc enim [ut eſt & conſtitutum] etiam culpa exhibetur: aut ſi hoc ab initio convenit, ut & culpam, & periculum præſtet is, penès quem deponitur. Sed ubi utriuſque utilitas vertitur, ut in empto, [ut] in locato, [ut] in dote, [ut] in pignore, [ut] in ſocietate; & dolus & culpa præſtatur. Commodatum autem plerumque ſolam utilitatem continet ejus, cui commodatur. Et ideo verior eſt Quinti Mutii ſententia, exiſtimantis, & culpam præſtandam, & diligentiam. l. 5. §. 2.

Cuſtodiam planè commodatæ rei etiam diligentem debet præſtare. l. 5. §. 5.

VI. Et

Digitized by Google

VI. Et ſi fortè res æſtimata data ſit, omne periculum præſtandum ab eo, qui æſtimationem ſe præſtaturum recepit. l. 5. §. 3. *Si res commodetur æſtimata, periculo erit commodatarii.*

VII. Quod verò ſenectute contigit, vel morbo, vel vi latronum ereptum eſt, aut quid ſimile accidit; dicendum eſt, nihil eorum eſſe imputandum ei, qui commodatum accepit: niſi aliqua culpa interveniat. Proinde & ſi incendio, vel ruina aliquid contigit, vel aliquid damnum fatale; non tenebitur. Niſi fortè, cum poſſit res commodatas ſalvas facere, ſuas prætulit. l. 5. §. 4. *Non tenetur de caſu, ſi culpa abſit: culpa erit, ſi rem ſuam, rei commodata periculo, ſalvam fecit.*

VIII. Sed interdum & mortis damnum ad eum, qui commodatum rogavit, pertinet. Nam ſi tibi equum commodavero, ut ad villam adduceres, tu ad bellum duxeris; commodati teneberis. l. 5. §. 7. v. 1. l. 18. *De caſu tenetur qui abutendo dat caſui locum.*

Quinimo & qui alias re commodata utitur, non ſolum commodati, verum furti quoque tenetur. d. l. §. 8. *Imo furti tenetur qui abutitur.*

IX. Interdum planè dolum ſolum in re commodata, qui rogavit, præſtabit. Ut puta ſi quis ita convenit: vel ſi ſua duntaxat cauſa commodavit, ſponſæ fortè ſuæ, vel uxori, quo honeſtius culta ad ſe deduceretur. l. 5. §. 10. *Qui domini cauſa commodatum accepit, tantùm de dolo tenetur.*

X. In vehiculo commodato, vel locato [*duobus*,] pro parte quidem effectu me uſum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam: ſed eſſe verius ait [*Celſus filius*], & dolum, & culpam, & diligentiam, & cuſtodiam in totum me præſtare debere. Quare duo quodammodo rei habebuntur. l. 5. §. ult. in f. *Duo ejuſdem rei commodatarii tenentur in ſolidum.*

XI. Rei commodatæ & poſſeſſionem, & proprietatem retinemus. l. 8. *Poſſidet qui commodavit.*

XII. Si quem quæſtum fecit is, qui experiundum quid accepit; veluti ſi jumenta fuerint, eáque locata ſint; id ipſum præſtabit, qui experiundum dedit. Neque enim ante eam rem quæſtui cuique eſſe oportet, prius quàm periculo ejus ſit. l. 13. §. 1. *Ejus eſt lucrum cujus eſt periculum.*

XIII. Plerumque id accidit, ut extra id, quod ageretur, tacita obligatio naſcatur, veluti, cùm per errorem indebitum ſolvendi cauſa datur. l. 13. in fin. *Tacita obligatio extra id quod agitur.*

XIV. Commodare poſſumus etiam alienam rem, quam poſſidemus: tametſi ſcientes alienam poſſidemus. l. 15. *Commodari poteſt res aliena à poſſeſſore.*

T 3 XV. Si-

Qui rem commodavit, auferre non poteſt, niſi poſt uſum.

XV. Sicut voluntatis, & officii magis, quàm neceſſitatis eſt commodare; ita modum commodati, finemque præſcribere, ejus eſt, qui beneficium tribuit. Cùm autem id fecit, [id eſt, poſt quam commodavit] tunc finem præſcribere, & retro agere, atque intempeſtivè uſum commodatæ rei auferre, non officium tantum impedit, ſed & ſuſcepta obligatio inter dandum accipiendumque: geritur enim negotium invicem. Et ideo invicem propoſitæ ſunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudæ voluntatis fuerat, converti in mutuas præſtationes actioneſque civiles: ut accidit in eo, qui abſentis negotia gerere inchoavit. Neque (enim) impunè peritura deſeret. Suſcepiſſet enim fortaſſis alius, ſi is non cœpiſſet. Voluntatis enim eſt ſuſcipere mandatum, neceſſitatis conſummare. l. 17. §. 3.

Qui vitioſa tigna ſciens vel vaſa commodavit, tenetur de damno ſecuto.

XVI. Idemque eſt, ſi ad fulciendam inſulam tigna commodaſti, deinde protraxiſti, aut etiam ſciens vitioſa commodaveris. Adjuvari quippe nos, non decipi, beneficio oportet. Ex quibus cauſis etiam contrarium judicium utile eſſe dicendum eſt. l. 17. §. 3. in fine.

Item qui ſciens vaſa vitioſa commodavit, ſi ibi infuſum vinum, vel oleum corruptum effuſúmve eſt, condemnandus eo nomine eſt. l. 18. §. 3.

Maximam diligentiam debet commodatarius.

XVII. In rebus commodatis talis diligentia præſtanda eſt, qualem quiſque diligentiſſimus paterfamilias ſuis rebus adhibet. Ita ut tantùm eos caſus non præſtet, quibus reſiſti non poſſit: veluti mortes ſervorum, quæ ſine dolo & culpa ejus accidunt, latronum, hoſtiumve incurſus, piratarum inſidias, naufragium, incendium, fugas ſervorum, qui cuſtodiri non ſolent. l. 18.

Qui re commodata aliter utens quam debuit, dat caſui locum, de eo tenetur.

XVIII. Si cui ideo argentum commodaverim, quòd is amicos ad cœnam invitaturum ſe diceret, & id peregrè ſecum portaverit; ſine ulla dubitatione, etiam piratarum, & latronum, & naufragii caſum præſtare debet. l. 18. V. ſ. l. 5. §. 7.

In commodato utriuſque gratia, culpa præſtanda.

XIX. At ſi utriuſque, (*gratia commodata ſit res*) veluti ſi communem amicum ad cœnam invitaverimus, tuque ejus rei curam ſuſcepiſſes, & ego tibi argentum commoda-

daverim: ſcriptum quidem apud quoſdam invenio; quaſi dolum tantùm præſtare debeas, ſed videndum eſt, ne & culpa præſtanda ſit: ut ita culpæ fiat æſtimatio, ſicut in rebus pignori datis & dotalibus æſtimari ſolet. l. 18.

XX. Poſſunt juſtæ cauſæ intervenire, ex quibus cum eo, qui commodaſſet, agi deberet: veluti de impenſis in valetudinem ſervi factis, quæve poſt fugam requirendi, reducendique ejus cauſâ factæ eſſent. Nam cibariorum impenſæ, naturali ſcilicet ratione, ad eum pertinent, qui utendum accepiſſet. Sed & id, quod de impenſis valetudinis aut fugæ diximus, ad majores impenſas pertinere debet: modica enim impendia verius eſt, ut, ſicuti cibariorum, ad eundem pertineant. l. 18. §. 2.

Interdum debet impenſas qui commodavit.

XXI. Ad eos, qui ſervandum aliquid conducunt, aut utendum accipiunt, damnum injuria ab alio datum non pertinere, procul dubio eſt. Qua enim cura aut diligentia conſequi poſſumus, ne aliquis damnum nobis injuria det? l. 19. V. l. 25. §. 4. ff. locat.

Non tenetur commodatarius de damno injuria dato.

XXII. Si commodavero tibi equum, quo utereris uſque ad certum locum, ſi nullâ culpâ tuâ interveniente, in ipſo itinere deterior equus factus ſit, non teneris commodati. Nam ego in culpa ero, qui in tam longum iter commodavi, qui eum laborem ſuſtinere non potuit. l. ult.

Si res commodata ſuo facto in ipſo uſu pereat, non tenetur commodatarius.

XXIII. Ea quidem, quæ vi majore auferuntur, detrimento eorum, quibus res commodantur, imputari non ſolent. Sed cùm is qui à te commodari ſibi bovem poſtulabat, hoſtilis incurſionis contemplatione periculum amiſſionis, ac fortunam futuri damni in ſe ſuſcepiſſe proponatur: Præſes provinciæ, ſi probaveris eum indemnitatem tibi promiſiſſe, placitum conventionis implere eum compellet, l. 1. C. de commod.

De caſu tenetur commodatarius, ſi propter periculum ita convenerit.

Digitized by Google

TITULUS VII.

De pigneratitia actione, vel contra.

Pignus ſine traditione contrahi poteſt.

I. PIGNUS contrahitur non ſola traditione, ſed etiam nuda conventione, & ſi non traditum eſt. l. 1.

Quando & quomodo liceat vendere pignus.

II. Si non convenerit de diſtrahendo pignore, hoc tamen jure utimur, ut liceat diſtrahere: ſi modo non convenit, ne liceat. Ubi vero convenit, ne diſtraheretur, creditor ſi diſtraxerit, furti obligatur: niſi ei ter fuerit denunciatum, ut ſolvat, & ceſſaverit. l. 4.

Plus debito ſoluti ex cauſa pignoris uſuras præſtat creditor, niſi deponat.

III. Si creditor pluris fundum pigneratum vendiderit, ſi id fœneret, uſuram ejus pecuniæ præſtare debet ei, qui dederit pignus. Sed & ſi ipſe uſus ſit ea pecunia, uſuram præſtari oportet. Quod ſi eam depoſitam habuerit, uſuras non debet. l. 6. §. 1.

Impenſas in pignus repetit creditor.

IV. Si neceſſarias impenſas fecerim in ſervum, aut in fundum, quem pignoris cauſa acceperim, non tantùm retentionem, ſed etiam contrariam pigneratitiam actionem habeo: finge enim medicis, cùm ægrotaret ſervus, dediſſe me pecuniam, & eum deceſſiſſe: item inſulam fulſiſſe, vel reſeciſſe, & poſtea deuſtam eſſe: nec habere, quod poſſem retinere. l. 8.

Heres portionem ſolvens non ſolvit hypothecam.

V. Si unus ex heredibus portionem ſuam ſolverit, tamen tota res pignori data venire poterit: quemadmodum ſi ipſe debitor portionem ſolviſſet. l. 8. §. 2.

Pignus ſtat pro iis quæ debito accedunt.

VI. Cùm pignus ex pactione venire poteſt, non ſolùm ob ſortem non ſolutam venire poterit, ſed ob cætera quoque, veluti uſuras, & quæ in id impenſa ſunt. l. 8. §. 5.

Quid propriè pignus, quid hypotheca.

VII. Propriè pignus dicimus, quod ad creditorem tranſit: hypothecam, cùm non tranſit, nec poſſeſſio ad creditorem. l. 9. §. 2.

Novatio pignus perimit, niſi repetatur.

VIII. Novata autem debiti obligatio, pignus perimit, niſi convenit, ut pignus repetatur. l. 11. §. 1.

Soluta parte, totum pignus ſtat pro reſidua.

IX. Si creditori plures heredes extiterint, & uni ex his pars ejus ſolvatur, non debent cæteri heredes creditoris injuria adfici: ſed poſſunt totum fundum vendere. l. 11. §. 4.

X. In

X. In eam duntaxat ſummam invecta mea & illata tenebuntur, in quam cœnaculum conduxi: non enim credibile eſt hoc conveniſſe, ut ad univerſam penſionem inſulæ frivola mea tenerentur. l. 11. §. 5.

Invecta ab eo qui partem conduxit, pro ea parte tenentur, non pro tota mercede.

XI. Venit autem in hac actione & dolus, & culpa, ut in commodato; venit & cuſtodia: vis major non venit. l. 13. §. ult.

Creditor in pignore dolum, culpam, cuſtodiam præſtat: non caſum.

Quæ fortuitis caſibus accidunt, cùm prævideri non potuerint, (in quibus etiam aggreſſura latronum eſt) nullo bonæ fidei judicio præſtantur: & ideo creditor pignora, quæ hujuſmodi caſu interierint, præſtare non compellitur: nec à petitione debiti ſubmovetur, niſi inter contrahentes placuerit, *ut amiſſio pignorum liberet debitorem.* l. 6. C. de pignerat. act.

Ea igitur, quæ diligens paterfamilias in ſuis rebus præſtare ſolet, à creditore exiguntur. l. 14.

XII. Si nuda proprietas pignori data ſit, uſusfructus, qui poſtea adcreverit, pignori erit. Eadem cauſa eſt alluvionis. l. 18. §. 1.

Uſuſfructus accedens fundo pignori dato, pignori eſt.

XIII. Domo pignori data, & area ejus tenebitur. Eſt enim pars ejus. Et contra, jus ſoli ſequetur ædificium. l. 21.

Domum area, aream domus ſequitur in cauſa pignoris.

XIV. Sicut negligere creditorem dolus, & culpa quam præſtat, non patitur; ita nec talem efficere rem pigneratam, ut gravis ſit debitori ad recuperandum; puta, ſaltum grandem pignori datum ab homine qui vix luere poteſt, nedum excolere: tu acceptum pignori excoluiſti ſic, ut magni pretii faceres. Alioquin non eſt æquum, aut quærere me alios creditores, aut cogi diſtrahere, quod velim receptum, aut tibi penuria coactum derelinquere. (Mediè) igitur hæc à judice erunt diſpicienda, ut neque delicatus debitor, neque oneroſus creditor audiatur. l. 25.

Arbitrio judicis æſtimantur impenſæ in pignus.

XV. Non eſt mirum, ſi ex quacumque cauſa magiſtratus in poſſeſſionem aliquem miſerit, pignus conſtitui. l. 26.

Pignus à Magiſtratu.

V. l. ult. C. de præt. pign.

XVI. Cùm & ſortis nomine, & uſurarum, aliquid debetur ab eo, qui ſub pignoribus pecuniam debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum uſuris, quas jam

Solutum, prius in uſuras imputatur, deinde in ſortem.

jam tunc deberi conſtat, deinde, ſi quid ſupereſt, ſorti accepto ferendum eſt. Nec audiendus eſt debitor, ſi, cum parum idoneum ſe eſſe ſciat, eligit, quo nomine exonerari pignus ſuum malit. l. 35.

Qui aliud pro alio pignori dat, tenetur ſtellionatus.

XVII. Si quis in pignore pro auro æs ſubjeciſſet creditori, qualiter teneatur, quæſitum eſt? In qua ſpecie rectiſſimè Sabinus ſcribit, ſi quidem, dato auro, æs ſubjeciſſet, furti teneri: quod ſi in dando æs ſubjeciſſet, turpiter feciſſe, non furem eſſe. Sed (&) hic puto pigneratitium judicium locum habere. Et ita Pomponius ſcribit. Sed & extra ordinem ſtellionatus nomine plectetur: ut eſt ſæpiſſimè reſcriptum. l. 36.

Item qui rem alienam.

XVIII. Sed & ſi quis rem alienam mihi pignori dederit ſciens prudenſque, vel ſi quis alii obligatam mihi obligavit, nec me de hoc certioraverit, eodem crimine plectetur. l. 36. §. 1.

Non eſt ſtellionatus, ſi par utrique debito fuerit pignus.

XIX. Planè ſi ea res ampla eſt, & ad modicum æris fuerit pignorata, dici debebit, ceſſare non ſolùm ſtellionatus crimen, ſed etiam pigneratitiam, & de dolo actionem: quaſi in nullo captus ſit, qui pignori ſecundo loco accepit. l. 36. in fin.

Non vendidit debitor pignus, cùm teſtamento creditoris ſubſcripſit, dicenti ſe emiſſe.

XX. Gaius Seius ob pecuniam mutuam fundum ſuum Lucio Titio pignori dedit: poſtea pactum inter eos factum eſt, *ut creditor pignus ſuum in compenſationem pecuniæ ſuæ certo tempore poſſideret:* verùm ante expletum tempus creditor, cùm ſuprema ſua ordinaret, teſtamento cavit, *ut alter ex filiis ſuis haberet eum fundum*, & addidit, *quem de Lucio Titio emi*, cùm non emiſſet: hoc teſtamentum inter cæteros ſignavit & Gaius Seius, qui fuit debitor: Quæro, an ex hoc quòd ſignavit, præjudicium aliquod ſibi fecerit, cùm nullum inſtrumentum venditionis proferatur, ſed ſolum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet? Herennius Modeſtinus reſpondit, contractui pignoris non obeſſe, quod debitor teſtamentum creditoris, in quo ſe emiſſe pignus expreſſit, ſignaſſe proponitur. l. 39.

Convaleſcit pignus rei alienæ, ſi ejus dominus fiat debitor.

XXI. Rem alienam pignori dediſti: deinde dominus rei ejus eſſe cœpiſti: datur utilis actio pigneratitia creditori. l. 41.

XXII. Ex

Digitized by Google

XXII. Ex pignore percepti fructus imputantur in debitum: qui ſi ſufficiunt ad totum debitum, ſolvitur actio,& redditur pignus: ſi debitum excedunt, qui ſupererunt redduntur. l. 1. C. eod. *Creditor in debitum computat fructus quos ex pignore percepit, vel percipere debuit.*

Creditor qui prædium pignori nexum detinuit, fructus quos percepit vel percipere debuit, in rationem exonerandi debiti computare neceſſe habet. l. 3. C. eod.

XXIII. Si agrum deteriorem conſtituit (creditor), eo quoque nomine pigneratitia actione obligatur. d. l. 3. *Tenetur creditor ſi deteriorem fecerit cauſam pignoris.*

Si dolo vel culpa (creditor) rem ſuppoſitam deteriorem fecerit, eo quoque nomine pigneratitia actione tenebitur, ut talem reſtituat, qualis fuerat tempore obligationis. l. 7. C. eod.

XXIV. Nec creditores, nec qui his ſucceſſerunt, adverſus debitores pignori quondam res nexas petentes, reddita jure debiti quantitate, vel his non accipientibus, oblata & conſignata & depoſita, longi temporis præſcriptione muniri poſſunt. l. 10. C. eod. l. ult. eod. *Pignus nec creditori, nec ejus ſucceſſori longo tempore aufertur.*

XXV. Pignoris cauſa res obligatas, ſoluto debito reſtitui debere, pigneratitiæ actionis natura declarat. l. pen. C. eod. *Soluto debito ſolvitur pignus.*

Digitized by Google

LIBER XIV.

TITULUS I.

De exercitoria actione.

Ex facto magiſtri & inſtitoris tenetur qui præpoſuit.

I. UTILITATEM hujus edicti patere, nemo eſt, qui ignoret. Nam cùm interdum ignari, cujus ſint conditionis, vel quales, cum magiſtris propter navigandi neceſſitatem contrahamus, æquum fuit, eum, qui magiſtrum navi impoſuit, teneri: ut tenetur, qui inſtitorem tabernæ vel negotio præpoſuit; cùm ſit major neceſſitas contrahendi cum magiſtro, quam inſtitore. Quippe res patitur, ut de conditione quis inſtitoris diſpiciat, & ſic contrahat: in navis magiſtro non ita. Nam interdum locus, tempus non patitur plenius deliberandi conſilium. l. 1.

Qui magiſter navis.

II. Magiſtrum navis accipere debemus, cui totius navis cura mandata eſt. l. 1. §. 1.

Tenetur exercitor ex contractu magiſtri, & ex delicto nautarum.

III. Sed ſi cum quolibet nautarum ſit contractum, non datur actio in exercitorem; quamquam ex delicto cujusvis eorum, qui navis navigandæ cauſa in nave ſint, detur actio in exercitorem. Alia enim eſt contrahendi cauſa, alia delinquendi. Si quidem qui magiſtrum præponit, contrahi cum eo permittit: qui nautas adhibet, non contrahi cum eis permittit: ſed culpa & dolo carere eos, curare debet. l. 1. §. 2.

Magiſter exercitorem obligat, quo nomine præpoſitus eſt.

IV. Magiſtri autem imponuntur locandis navibus, vel ad merces, vel vectoribus conducendis, armamentiſve emendis. Sed etiam ſi mercibus emendis vel vendendis fuerit præpoſitus, etiam hoc nomine obligat exercitorem. l. 1. §. 3.

Magiſtri ætas non ſpectanda.

V. Nec cujus ætatis ſit, (magiſter) intererit: ſibi imputaturo, qui præpoſuit. l. 1. §. 4.

Præpoſitus à magiſtro exercitorem obligat, ignorantem etiam & invitum.

VI. Magiſtrum autem accipimus, non ſolùm quem exercitor præpoſuit, ſed & eum, quem magiſter: & hoc conſul-

Digitized by Google

ſultus Julianus in ignorante exercitore reſpondit. Cæterùm ſi ſcit, & paſſus eſt, eum in nave magiſterio fungi, ipſe eum impoſuiſſe videtur. Quæ ſententia mihi videtur probabilis. Omnia enim facta magiſtri debet præſtare, qui eum præpoſuit: alioquin contrahentes decipientur: & facilius hoc in magiſtro, quam inſtitore, admittendum propter utilitatem. Quid tamen, ſi ſic magiſtrum præpoſuit, ne alium ei liceret præponere? an adhuc Juliani ſententiam admittimus, videndum eſt. Finge enim & nominatim eum prohibuiſſe, ne Titio magiſtro utaris. Dicendum tamen erit, eo uſque producendam utilitatem navigantium. l. 1. §. 5.

Magiſter exercitorem obligat ex iis cauſis, quibus præpoſitus eſt.

VII. Non autem ex omni cauſa Prætor dat in exercitorem actionem, ſed ejus rei nomine, cujus ibi præpoſitus fuerit, id eſt, (ſi) in eam rem præpoſitus ſit. Ut puta, ſi (ad) onus vehendum locatum ſit, aut aliquas res emerit utiles naviganti, vel ſi quid reficiendæ navis cauſa contractum vel impenſum eſt, vel ſi quid nautæ operarum nomine petent. l. 1. §. 7.

Igitur præpoſitio certam legem dat contrahentibus. Quare ſi eum præpoſuit navi ad hoc ſolùm, ut vecturas exigat, non ut locet, quod forte ipſe locaverat, non tenebitur exercitor, ſi magiſter locaverit: vel ſi ad locandum tantùm, non ad exigendum, idem erit dicendum: aut ſi ad hoc, ut vectoribus locet, non ut mercibus navem præſtet, vel contra: modum egreſſus, non obligabit exercitorem. Sed & ſi, ut certis mercibus eam locet, præpoſitus eſt, puta legumini, cannabæ, ille marmoribus, vel alia materia locavit, dicendum erit non teneri. Quædam enim naves onerariæ, quædam (ut ipſi dicunt) ἐπιβατηγοὶ id eſt, *vectorum ductrices*, ſunt. Et pleroſque mandare ſcio, ne vectores recipiant: & ſic, ut certa regione, & certo mari negotietur. Ut ecce, ſunt naves, quæ Brunduſium à Caſſiopa, vel à Dyrrhachio vectores trajiciunt, ad onera inhabiles: item quædam fluvii capaces, ad mare non ſufficientes. l. 1. §. 12.

Unus è pluribus magiſtris exercitorem obligat.

VIII. Si plures ſint magiſtri, non diviſis officiis, quodcumque cum uno geſtum erit, obligabit exercitorem. d. l. 1. §. 13.

In dubio verbis edicti ſerviendum. IX. In re dubia melius eſt verbis edicti ſervire. l. 1. §. 20. V. l. 8. C. de jud. l. 13. §. 2. ff. de excuſ. tut. l. 56. ff. de reg. jur.

Plures exercitores in ſolidum tenentur. X. Si plures navem exerceant, cum quolibet eorum in ſolidum agi poteſt: ne in plures adverſarios diſtringatur, qui cum uno contraxerit. l. 1. §. ult. & l. 2.

Niſi per ſe diviſim exerceant. XI. Si tamen plures per ſe navem exerceant, pro portionibus exercitionis conveniuntur. Neque enim invicem ſui magiſtri videntur. l. 4.

Si magiſter mutuatus ſit ad refectionem navis, tenebitur exercitor de pecunia quæ fuit neceſſaria, non ultra. XII. Lucius Titius Stichum magiſtrum navis præpoſuit. Is pecuniam mutuatus, cavit, *ſe in refectionem navis eam accepiſſe.* Quæſitum eſt, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quàm ſi creditor probaret, pecuniam in refectionem navis eſſe conſumptam? Reſpondit, creditorem utiliter acturum, ſi, cùm pecunia crederetur, navis in ea cauſa fuiſſet, ut refici deberet. Etenim ut non oportet creditorem ad hoc adſtringi, ut ipſe reficiendæ navis curam ſuſcipiat, & negotium domini gerat; (quod certè futurum ſit, ſi neceſſe habeat probare, pecuniam in refectionem erogatam eſſe) ita illud exigendum, ut ſciat, in hoc ſe credere, cui rei magiſter quis ſit præpoſitus. Quod certè aliter fieri non poteſt, quàm ſi illud quoque ſcierit, neceſſariam refectioni pecuniam eſſe. Quare etſi in ea cauſa fuerit navis, ut refici deberet: multò tamen major pecunia credita fuerit, quam ad eam rem eſſet neceſſaria: non debere in ſolidum adverſus dominum navis actionem dari. l. ult.

TITULUS II.

De lege Rhodia de jactu.

Contributione ſarcitur jactus ad levandam navem. I. LEGE Rhodia cavetur, ut, ſi levandæ navis gratia jactus mercium factus eſt, omnium contributione ſarciatur, quod pro omnibus datum eſt. l. 1.

Æquiſſimum enim eſt, commune detrimentum fieri eorum, qui propter amiſſas res aliorum conſecuti ſunt, ut merces ſuas ſalvas haberent. l. 2.

II. Si

Digitized by Google

II. Si conſervatis mercibus deterior facta ſit navis, aut ſi quid exarmaverit, nulla facienda eſt collatio: quia diſſimilis earum rerum cauſa ſit, quæ navis gratia parentur, & earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit. Nam & ſi faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei, qui locaverit opus. Sed ſi voluntate vectorum, vel propter aliquem metum id detrimentum factum ſit, hoc ipſum ſarciri oportet. l. 2. §. 1. V. 1. l. 3.

Navis ipſius detrimentum ad exercitorem pertinet, niſi vectorum cauſa, ipſis volentibus factum ſit.

III. Cùm in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coëgiſſent, prætereaque multi vectores ſervi liberique in ea navigarent; tempeſtate gravi orta, neceſſariò jactura facta erat. Quæſita deinde ſunt hæc: an omnes jacturam præſtare oporteat, & ſi qui tales merces impoſuiſſent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas, margaritas? & quæ portio præſtanda eſt? & an etiam pro liberis capitibus dari oporteat, & qua actione ea res expediri poſſit? Placuit, omnes, quorum interfuiſſet iacturam fieri, conferre oportere? quia id tributum obſervatæ res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum eſſe: jacturæ ſummam pro rerum pretio diſtribui oportet: corporum liberorum æſtimationem nullam fieri poſſe. l. 2. §. 2.

Jacturam præſtant omnes quorum intereſt, & ipſe dominus navis. Et pro pretio rerum ſit contributio, non pro onere.

IV. Itidem agitatum eſt, an etiam veſtimentorum cujuſque, & annulorum æſtimationem fieri oporteat? Et omnium viſum eſt: niſi ſi qua conſumendi cauſa impoſita forent: quo in numero eſſent cibaria: eo magis, quod, ſi quando ea defecerint in navigationem, quod quiſque haberet, in commune conferret. l. 2. §. 2. in fin.

Conferunt veſtimenta & annuli: non cibaria & quæ in navi conſumuntur.

Cibariorum in neceſſitate communis uſus.

V. Si navis à piratis redempta ſit: Servius, Ofilius, Labeo, omnes conferre debere ajunt. Quod vero prædones abſtulerint: eum perdere, cujus fuerit, nec conferendum ei, qui ſuas merces redemerit. l. 2. §. 3.

Omnium contributione redimitur navis à Piratis: dominis perit quod Pirata abſtulerint, non conferendum ei qui ſuum redemit.

VI. Portio autem pro æſtimatione rerum, quæ ſalvæ ſunt, & earum, quæ amiſſæ ſunt, præſtari ſolet. Nec ad rem pertinet, ſi hæ quæ amiſſæ ſunt, pluris veniri potuerunt: quoniam detrimenti, non lucri, fit præſtatio. Sed in his rebus, quarum nomine conferendum eſt, æſtimatio debeat haberi, non quanti emptæ ſint, ſed quanti venire poſſunt. l. 2. §. 4.

Contributio fit pro æſtimatione rerum ſalvarum & amiſſarum.

VII. Si

Digitized by Google

Minuitur contributio, ſi jacta recipiantur.

VII. Si res quæ jactæ ſunt, apparuerint: exoneratur collatio. l. 2. §. 7.

Res jacta domini manet.

VIII. Res jacta domini manet, nec fit adprehendentis: quia pro derelicto non habetur. l. 2. §. ult.

Si jaciendum ſit navis inſtrumentum, fit contributio: non ſi navis pereat.

IX. Cùm arbor, aut aliud navis inſtrumentum, removendi communis periculi cauſa, dejectum eſt, contributio debetur. l. 3.

Arbore cæſa, ut navis cum mercibus liberari poſſit, æquitas contributionis habebit locum. l. 5. §. 1.

Amiſſæ navis damnum, collationis conſortio non ſarcitur per eos, qui merces ſuas naufragio liberaverunt. Nam hujus æquitatem tunc admitti placuit, cùm jactus remedio, cæteris in communi periculo, ſalva navi, conſultum eſt. l. 5.

In ſcapham trajecta ad levandam navem, ſi pereant, fiet contributio: non ſi navis pereat, ſalva ſcapha.

X. Navis onuſtæ levandæ cauſa, [quia intrare flumen vel portum non potuerat cum onere] ſi quædam merces in ſcapham trajectæ ſunt, ne aut extra flumen periclitetur, aut in ipſo oſtio vel portu: eaque ſcapha ſummerſa eſt: ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces ſalvas habent, cum his, qui in ſcapha perdiderunt, perinde tamquam ſi jactura facta eſſet. Idque Sabinus (quoque) libro ſecundo Reſponſorum probat. Contra, ſi ſcapha cum parte mercium ſalva eſt, navis periit: ratio haberi non debet eorum, qui in nave perdiderunt: quia jactus in tributum, nave ſalva, venit. l. 4.

Si jactu levata navis poſtea perierit, ſervata per urinatores contribuent.

XI. Sed ſi navis, quæ in tempeſtate, jactu mercium unius mercatoris, levata eſt, in alio loco ſummerſa eſt, & aliquorum mercatorum merces per urinatores extractæ ſunt, data mercede: rationem haberi debere ejus, cujus merces in navigatione, levandæ navis cauſa, jactæ ſunt, ab his, qui poſtea ſua per urinatores ſervaverunt, Sabinus æquè reſpondit. l. 4. §. 1.

Qui jacta per urinatores recepit, non contribuit his, quorum merces cum nave poſtea perierunt.

XII. Eorum verò, qui ita ſervaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione jactum fecit, ſi quædam ex his mercibus per urinatores extractæ ſunt. Eorum enim merces non poſſunt videri ſervandæ navis cauſa jactæ eſſe, quæ periit. l. 4. §. 1. in fin.

XIII. Cùm

XIII. Cùm autem jactus de nave factus eſt, & alicujus res, quæ in navi remanſerunt, deteriores factæ ſunt: videndum, an conferre cogendus ſit, quia non debet duplici damno onerari, & collationis, & quod res deteriores factæ ſunt? Sed defendendum eſt, hunc conferre debere pretio præſente rerum. l. 4. §. 2.

Si quod ſalvum ſit, fuerit deterius, pro pretio præſente contribuet.

XIV. Navis adverſa tempeſtate depreſſa, ictu fulminis deuſtis armamentis, & arbore, & antenna, Hipponem delata eſt: ibique tumultuariis armamentis ad præſens comparatis, Hoſtiam navigavit: & onus integrum pertulit. Quæſitum eſt, an hi, quorum onus fuit, nautæ pro damno conferre debeant? Reſpondit, non debere. Hic enim ſumptus inſtruendæ magis navis, quàm conſervandarum mercium gratia factus eſt. l. 6.

Quod ſolius navis inſtruendæ cauſa impenſum eſt, collatione non ſarcitur.

XV. Cum depreſſa navis, aut dejecta eſſet, quod quiſque ex ea ſuum ſervaſſet, ſibi ſervare reſpondit, tamquam ex incendio. l. 7.

Quæ quis ex naufragio ſervat, non contribuunt.

XVI. Qui levandæ navis gratia res aliquas projiciunt, non hanc mentem habent, ut eas pro derelicto habeant. Quippe ſi invenerint eas, ablaturos: & ſi ſuſpicati fuerint, in quem locum ejectæ ſunt, requiſituros. Ut perinde ſint, ac ſi quis onere preſſus, in viam rem abjecerit, mox cum aliis reverſurus, ut eandem auferret. l. 8.

Jacta in periculo non habentur pro derelictis.

XVII. Si vehenda mancipia conduxiſti: pro eo mancipio, quod in nave mortuum eſt, vectura tibi non debetur. Paulus: Imò quæritur, quid actum eſt, utrum [ut] pro his, qui impoſiti, an pro his, qui deportati eſſent, merces daretur. Quod ſi hoc apparere non potuerit: ſatis erit pro nauta, ſi probaverit, impoſitum eſſe mancipium. l. 10.

In nave mortui animalis vectura debetur.

TITULUS III.

De inſtitoria actione.

I. ÆQUUM Prætori viſum eſt, ſicut commoda ſentimus ex actu inſtitorum, ita etiam obligari nos ex contractibus ipſorum, & conveniri. l. 1.

Per inſtitorem obligatur qui eum præpoſuit.

X II. Mar-

Domino obligatur qui cum inſtitore contraxit.

II. Marcellus ait, debere dari actionem ei, qui inſtitorem præpoſuit, in eos, qui cum eo contraxerint. l. 1. in fin.

Cuilibet negotiationi præponi poteſt inſtitor.

III. Inſtitor appellatus eſt ex eo, quod negotio gerendo inſtet. Nec multum facit, tabernæ ſit præpoſitus, an cuilibet alii negotiationi. l. 3.

Inſtitor dominum non obligat, niſi ex cauſa cui præpoſitus eſt.

IV. Non omne, quod cum inſtitore geritur, obligat eum qui præpoſuit: ſed ita, ſi ejus rei gratia, cui præpoſitus fuerit, contractum eſt: (id eſt, dumtaxat ad id, ad quod eum præpoſuit.) l. 5. §. 11. d. l. §. 12. & ſeq.

Nec ſexus, nec ætas in inſtitore ſpectatur: ſed à quo præpoſitus ſit.

V. Parvi refert, quis ſit inſtitor: maſculus, an fœmina: liber, aut ſervus: proprius vel alienus: item, quiſquis præpoſuit. Nam & ſi mulier præpoſuit, competet inſtitoria, exemplo exercitoriæ actionis. l. 7. §. 1.

Pupillus inſtitor obligat eum, qui eum præpoſuit, inſtitoria actione: quoniam ſibi imputare debet, qui eum præpoſuit. Nam (&) plerique pueros, puellâſque tabernis præponunt. l. 7. §. 2. & l. 8.

Si prohibeat dominus ne cum inſtitore contrahatur, eum non obligat.

VI. De quo palam proſcriptum fuerit, ***ne cum eo contrahatur***, is præpoſiti loco non habetur. Non enim permittendum erit cum inſtitore contrahere: ſed, ſi quis nolit contrahi, prohibeat: cæterum, qui præpoſuit, tenebitur ipſa præpoſitione. l. 11. §. 2.

Inſtitorio nomine obligatus non ſeipſum obligat, ſed dominum.

VII. Lucius Titius menſæ numulariæ, quam exercebat, habuit libertum præpoſitum. Is Gaio Seio cavit in hæc verba: *Octavius Terminalis, rem agens Octavii Felicis, Domitio Felici ſalutem. Habes penes menſam patroni mei denarios mille, quos denarios vobis numerare debebo pridie Kalendas Maias.* Quæſitum eſt, Lucio Titio defuncto ſine herede, bonis ejus venditis, an ex epiſtola jure conveniri Terminalis poſſit? Reſpondit, nec jure his verbis obligatum, nec æquitatem conveniendi eum ſupereſſe: cùm id, inſtitoris officio, ad fidem menſæ præſtandam ſcripſiſſet. l. ult.

TI-

TITULUS IV.

De tributoria actione.

I. SI qui contrahebant, ipſam mercem pignori accepe-rint? Puto debere dici, præferendos domino jure pignoris. l. 5. §. 8. *Creditor qui pignori incumbit, non venit in tributum.*

II. Si dedi mercem meam vendendam, & exſtat: videamus, ne iniquum ſit, in tributum me vocari. Et ſi quidem in creditum ei abiit, tributio locum habebit. Enimvero ſi non abiit: quia res venditæ non alias deſinunt eſſe meæ, quamvis vendidero, niſi ære ſoluto, vel fidejuſſore dato, vel aliàs ſatisfacto, dicendum erit, vindicare me poſſe. l. 5. §. 18. *Venditor, qui non abiit in creditum, & is qui mercem vendendam dedit, non venit in tributum pro pretio, ſi merx exſtet.*

III. Tributio autem fit pro rata ejus, quod cuique debeatur. Et ideo, ſi unus creditor veniat deſiderans tribui integram portionem, conſequitur. Sed quoniam fieri poteſt, ut alius quoque, vel alii exiſtere poſſint mercis peculiaris creditores, cavere debet creditor iſte, pro rata ſe refuſurum, ſi forte alii emerſerint creditores. l. 5. §. ult. *Tributio fit pro rata, & qui ſolidum capit, cavet ſe refuſurum, ſi alii creditores emerſerint.*

IV. Illud quoque cavere debet (creditor), ſi quid aliud domini debitum emerſerit, refuſurum ſe ei pro rata. Finge enim conditionale debitum imminere, vel in occulto eſſe; hoc quoque admittendum eſt. Nam injuriam dominus pati non debet, licet in tributum vocatur. l. 7. *Cautio pro debito futuro.*

TITULUS V.

Quod cum eo, qui in aliena poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur.

I. OMNIA Proconſul agit, ut, qui contraxit cum eo, qui in aliena poteſtate ſit, etiamſi deficient ſuperiores actiones, (id eſt, exercitoria, inſtitoria, tributoriave) nihilominus tamen, in quantum ex bono & æquo res patitur, ſuum conſequatur. Sive enim juſſu ejus, cujus in poteſtate *Triplex actio in patrem ex contractu filiifamilias. Quod juſſu, de in rem verſo, de peculio.*

teſtate ſit, negotium geſtum fuerit, in ſolidum eo nomine judicium pollicetur: ſive non juſſu, ſed tamen in rem ejus verſum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem ejus verſum fuerit: ſive neutrum eorum ſit, de peculio actionem conſtituit. l. 1. v. l. 1. §. 1. ff. de pecul.

TITULUS VI.

De Senatuſconſulto Macedoniano.

Filiusfamilias in peculio patremfamilias agit.

I. FILIIFAMILIAS in caſtrenſi peculio vice patrumfamilias funguntur. l. 2.

Is quoque cenſendus, quem publicè agit.

II. Si quis patremfamilias eſſe credidit, non vana ſimplicitate deceptus, nec juris ignorantia, ſed quia publicè paterfamilias pleriſque videbatur, ſic agebat, ſic contrahebat, ſic muneribus fungebatur: ceſſabit Senatuſconſultum. l. 3. V. l. 3. ff. de off. Præt.

Favor ſtudiorum.

III. Quod dicitur, *in eo, qui ſtudiorum cauſa abſens mutuum acceperat, ceſſare Senatuſconſultum*, ita locum habet, ſi probabilem modum in mutua non exceſſit: certè eam quantitatem, quam pater ſolebat ſubminiſtrare. l. 7. §. 13.

Semel probatum improbare non licet.

IV. Hoc amplius, ceſſabit Senatuſconſultum, ſi pater ſolvere cœpit, quod filiusfamilias mutuum ſumpſerit: quaſi ratum habuerit. Si paterfamilias factus ſolverit partem debiti, ceſſabit Senatuſconſultum: nec ſolutum repetere poteſt. l. 7. §. penult. & ult.

Qui ob pœnam creditorum liberantur, ſi ſolverint, non repetunt: manet enim naturalis obligatio.

V. Hi demum ſolutum non repetunt, qui ob pœnam creditorum actione liberantur, non quoniam exonerare eos lex voluit. l. 9. §. 4. in fin. Quia naturalis obligatio manet. l. 10. v. ſ. de condict. indeb. l. 9.

Initium contractus ſpectandum.

VI. Si juſſerit pater filio credi: deinde, ignorante creditore, mutaverit voluntatem: locus Senatuſconſulto non erit: quoniam initium contractus ſpectandum eſt. l. 12.

LI-

LIBER XV.

TITULUS I.

De Peculio.

I. PECULIUM Tubero ſic definit, quod ſervus domini permiſſu, ſeparatum à rationibus dominicis habet, deducto inde, ſi quid domino debetur. l. 5. §. ult. *Quid peculium.*

II. Si nondum quicquam domino abſit, (Marcellus ait) melius eſſe præſtare creditori, ut caveat (ille) refuſurum ſe, ſi quid præſtiterit dominus hoc nomine conventus, quàm ab initio deduci: ut medii temporis interuſurium magis creditor conſequatur. l. 9. §. ult. *Qui evidenter creditor eſt, præponitur ei, de quo dubium eſt an ſit creditor: & ei præſtanda pecunia, ſi cavet ſe refuſurum.*

III. Licet creditori vigilare ad ſuum conſequendum. l. 21. *Ut ſuum quis conſequatur vigilare licet.*

IV. Iniquum in plures adverſarios diſtringi eum, qui cum uno contraxerit. l. 27. §. ult. v. tit. de duob. reis. *In plures non diſtringitur, qui cum uno contraxit.*

V. Fidejuſſor futuræ quoque actionis accipi poteſt. l. 50. *Fidejuſſor in futurum debitum.*

TITULUS III.

De in rem verſo.

I. REGULARITER dicimus, toties de in rem verſo eſſe actionem, quibus caſibus procurator mandati, vel qui negotia geſſit, negotiorum geſtorum haberet actionem. l. 3. §. 2. *Ex in rem verſo actio in ſolidum, quaſi ex mandato.*

Illud in ſumma admonendi ſumus, id quod juſſu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus verſum erit: directò quoque poſſe à patre dominóve condici, tamquam ſi principaliter cum ipſo negotium geſtum eſſet. §. ult. Inſt. Quod cum eo qui in al. pot. e. n. g. e. d. Si in rem eorum quod acceptum eſt, converſum ſit: quaſi cum ipſis potius contractum videatur. l. 1. h. t.

In rem verſum eſt quod in negotium ceſſit, etſi perierit.

II. Neque ſpectamus: an bono domini ceſſerit, quod conſumptum eſt: ſed an in negotium domini. Unde rectè dicitur: & ſi frumentum comparavit ſervus ad alendam domini familiam, & in horreo dominico repoſuit, & hoc periit, vel corruptum eſt, vel arſit: videri verſum. l. 3. §. 6. in fin. & §. 7.

Docere debet creditor de in rem verſo.

III. Curioſus debet eſſe creditor, quo vertatur. l. 3. §. 9. in fin.

Quantum in rem verſum eſt, tantum debetur.

IV. In rem autem verſum videtur, prout aliquid verſum eſt. Proinde, ſi pars verſa eſt, de parte erit actio. l. 10. §. 4.

TITULUS IV.

Quod juſſu.

Qui jubet contrahi, ipſe contrahit.

I. MERITO ex juſſu domini in ſolidum adverſus eum judicium datur. Nam quodammodo cum eo contrahitur, qui jubet. l. 1.

Juſſum habetur quod vel verbis, vel aliter juſſum eſt.

II. Juſſum autem accipiendum eſt: ſive teſtato quis, ſive per epiſtolam, ſive verbis, aut per nuncium: ſive ſpecialiter in uno contractu juſſerit, ſive generaliter. l. 1. §. 1.

Juſſum rebus integris revocari poteſt.

III. Sed ego quæro, an revocare hoc juſſum, antequam credatur, poſſit? Et puto, poſſe: quemadmodum ſi mandaſſet, & poſtea ante contractum contraria voluntate mandatum revocaſſet, & me certioraſſet. l. 1. §. 2.

LI-

LIBER XVI.

TITULUS I.

Ad Senatuſconſultum Velleianum.

I. CIVILIA officia adempta ſunt fœminis. l. 1. §. 1.
II. Solvit & qui reum delegat. l. 8. §. 3. in fin.

Officia civilia fœminis adempta.
Delegatio ſolutiò eſt.

TITULUS II.

De compenſationibus.

I. COMPENSATIO, eſt debiti & crediti inter ſe contributio. l. 1.

Quid compenſatio?

II. Unuſquiſque creditorem ſuum, eundemque debitorem, petentem ſummovet, ſi paratus eſt compenſare. l. 2.

Compenſatione ſummovetur creditor qui ipſe debitor eſt.

Ideo compenſatio neceſſaria eſt, quia intereſt noſtra potius non ſolvere, quàm ſolutum repetere. l. 3.

III. Etiam quod natura debetur, venit in compenſationem. l. 6. v. l. 14.

Compenſatur debitum naturale.

IV. Quod in diem debetur, non compenſabitur, antequam dies venit, quamquam dari oporteat. l. 7.

Debitum in diem ante diem non compenſatur.

V. Quoties ex maleficio oritur actio, ut putà ex cauſa furtiva, cæterorumque maleficiorum, ſi de ea pecuniariè agitur, compenſatio locum habet. l. 10. §. 2.

In maleficiis fit compenſatio ex cauſa pecuniaria.

VI. Cum alter alteri pecuniam ſine uſuris, alter uſurariam debet, conſtitutum eſt à Divo Severo, concurrentis apud utrumque quantitatis uſuras non eſſe præſtandas. l. 11.

Uſura debita ceſſat compenſatione pecunia non uſurariæ.

VII. Quæcumque per exceptionem perimi poſſunt, in compenſationem non veniunt. l. 14.

Non compenſatur debitum quod exceptione tollitur.

VIII. Pecuniam certo loco à Titio dari ſtipulatus ſum: is petit à me, quam ei debeo, pecuniam. Quæro, an hoc quoque compenſandum ſit, quanti mea interfuit, certo loco dari?

Compenſatur debitum cum ſua cauſa: ut ſi in paribus

ſummis, plus ſit in altero debito, propter adjuncta, id æſtimetur.

dari? Reſpondit: ſi Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco dare promiſit, in compenſationem deduci oportet: ſed cum ſua cauſa, id eſt, ut ratio habeatur, quanti Titii interfuerit, eo loco, quo convenerit, pecuniam dari. l. 15.

Functionum publicarum non ſit compenſatio.

IX. Ob negotium copiarum, expeditionis tempore mandatum, curatorem condemnatum, pecuniam jure compenſationis retinere non placuit: quoniam ea non compenſatur. l. 20.

In ea, quæ Reipublicæ te debere fateris, compenſari ea quæ invicem ab eadem tibi debentur, is cujus de ea re notio eſt, jubebit: ſi neque ex Kalendario, neque ex vectigalibus, neque ex frumenti, vel olei publici pecunia, neque tributorum, neque alimentorum, neque ejus qui ſtatutis ſumptibus ſervit, neque fideicommiſſi civitatis debitor ſis. l. 3. C. eod. v. l. 46. §. 5. ff. de jur. fiſci.

Compenſatio fit ipſo jure.

X. Placuit inter omnes, id, quod invicem debetur, ipſo jure compenſari. l. 21.

Si conſtat pecuniam invicem deberi, ipſo jure pro ſoluto compenſationem haberi oportet ex eo tempore, ex quo ab utraque parte debetur, utique quoad concurrentes quantitates: ejuſque ſolius, quod amplius apud alterum eſt, uſuræ debentur, ſi modò petitio earum ſubſiſtit. l. 4. C. eod.

Non compenſatur quod tutor debet cum eo quod pupillo debetur.

XI. Id, quod pupillorum nomine debetur, ſi tutor petat: non poſſe compenſationem objici ejus pecuniæ, quam ipſe tutor ſuo nomine adverſario debet. l. 23.

Non compenſantur niſi liquida.

XII. Ita compenſationes objici jubemus, ſi cauſa, ex qua compenſatur, liquida ſit, & non multis ambagibus innodata; ſed poſſit judici facilem exitum ſui præſtare. l. ult. C. de compenſ. §. 1.

Depoſiti non fit compenſatio.

XIII. Si quis vel pecunias, vel res quaſdam per depoſitionis acceperit titulum: eas volenti ei qui depoſuit reddere illico modis omnibus compellatur, nullamque compenſationem opponat. l. 11. C. depoſ. l. ult. C. de compenſ. §. 1.

Nec commodati.

XIV. Prætextu debiti reſtitutio commodati non probabiliter recuſatur. l. ult. C. de commod.

TI-

TITULUS III.

Depoſiti vel contra.

I. DEPOSITUM eſt, quod cuſtodiendum alicui datum eſt. Dictum ex eo, quòd ponitur. Præpoſitio enim *de* auget depoſitum, ut oſtendat, totum fidei ejus commiſſum, quod ad cuſtodiam rei pertinet. l. 1.

Depoſitum eſt quod cuſtodiendum datur.

II. Si convenit, ut in depoſito & culpa præſtetur: rata eſt conventio. Contractus enim legem ex conventione accipiunt. l. 1. §. 6.

Conventio lex eſt contrahentibus.

III. Dolum duntaxat præſtare debere puto: [eum qui depoſiti tenetur.] l. 1. §. 8. in fin.

Quod Nerva diceret, *latiorem culpam dolum eſſe*, Proculo diſplicebat: mihi veriſſimum videtur. Nam & ſi quis non ad eum modum, quem hominum natura deſiderat, diligens eſt: niſi tamen ad ſuum modum curam in depoſito præſtat, fraude non caret. Nec enim ſalva fide minorem iis, quam ſuis rebus, diligentiam præſtabit. l. 32.

Depoſitarius eam diligentiam præſtare debet, quam in ſuis rebus adhibet.

IV. Si res depoſita deterior reddatur: quaſi non reddita, agi depoſiti poteſt: cùm enim deterior redditur, poteſt dici, dolo malo redditam non eſſe. l. 1. §. 16.

Reddi debet res depoſita non deterior.

V. Si rem depoſitam vendidiſti, eamque poſtea redemiſti, in cauſam depoſiti: etiamſi ſine dolo malo poſtea perierit: teneri te depoſiti: quia ſemel dolo feciſti, cùm venderes. l. 1. §. 25.

Qui vendidit depoſitum, & redemit, tenetur deinceps de omni culpa.

VI. Si pecunia apud te, ab initio, hac lege, depoſita ſit, ut, ſi voluiſſes, utereris: prius quàm utaris, depoſiti teneberis. l. 1. §. 34.

Si depoſitum tranſeat in cauſam mutui, diverſa erit obligatio.

VII. Sæpe evenit, ut res depoſita, vel nummi periculo ſint ejus, apud quem deponuntur: ut putà ſi hoc nominatim convenit. Sed & ſi ſe quis depoſito obtulit: idem Julianus ſcribit, periculo ſe depoſiti illigaſſe: ita tamen, ut non ſolum dolum, ſed etiam culpam & cuſtodiam præſtet: non tamen caſus fortuitos. l. 1. §. 35.

Qui periculo ſe ſubjecit, tenetur: qui depoſito ſe obtulit, culpam præſtat & cuſtodiam.

VIII. Si pecunia in ſacculo ſignato depoſita ſit: & unus ex heredibus ejus, qui depoſuit, veniat repetens: quemad-

Pecunia ſignata depoſitum quomodo heredibus reſtituendum.

Digitized by Google

admodum ei ſatisfiat, videndum eſt. Promenda pecunia eſt vel coram Prætore, vel intervenientibus honeſtis perſonis, & exſolvenda pro parte hereditaria. Sed etſi reſignetur, non contra legem depoſiti fiet: cùm vel Prætore auctore, vel honeſtis perſonis intervenientibus hoc eveniet: reſiduo vel apud eum remanente, ſi hoc voluerit: ſigillis videlicet prius ei impreſſis, vel à Prætore, vel ab his, quibus coràm ſignacula remota ſunt: vel ſi hoc recuſaverit, in æde deponendo. Sed ſi res ſunt, quæ dividi non poſſunt: omnes debebit tradere, ſatiſdatione idonea à petitore ei præſtanda in hoc, quod ſupra ejus partem eſt. Satiſdatione autem non interveniente, rem in ædem deponi, & omni actione depoſitarium liberari. l. 1. §. 36.

Depoſitario competit actio contraria.

IX. Ei, apud quem depoſitum eſſe dicetur, contrarium judicium depoſiti datur. l. 5. De indemnitate ejus qui depoſitum ſuſcepit. d. l.

Sequeſter deponit officium advocatis quorum intereſt.

X. Si velit ſequeſter officium deponere, quid ei faciendum ſit? Et ait Pomponius: adire eum Prætorem oportere, & ex ejus auctoritate denunciatione facta his, qui eum elegerant, ei rem reſtituendam, qui præſens fuerit. Sed hoc non ſemper verum puto. Nam plerumque non eſt permittendum, officium, quod ſemel ſuſcepit, contra legem depoſitionis deponere: niſi juſtiſſima cauſa interveniente. Et cum permittitur, raró ei res reſtituenda eſt, qui venit: ſed oportet eam, arbitratu judicis, apud ædem aliquam deponi. l. 5. §. 2.

In ſequeſtre eſt quod plures in ſolidum deponunt certa conditione.

XI. Propriè in ſequeſtre eſt depoſitum, quod à pluribus in ſolidum certa conditione cuſtodiendum reddendumque traditur. l. 6. V. inf. l. 17.

Intempeſtivè miſericordiam exercet qui vinciendum ſolvit.

XII. Si hominem apud ſe depoſitum, ut quæſtio de eo haberetur, ac propterea vinctum, vel ad malam manſionem extenſum, ſequeſter ſolverit, miſericordia ductus: dolo proximum eſſe quod factum eſt arbitror: quia, cum ſciret cui rei pararetur, intempeſtivè miſericordiam exercuit, cùm poſſet non ſuſcipere talem cauſam, quàm decipere. l. 7.

Heres depoſitarii de ejus dolo tenetur in ſolidum.

XIII. Datur actio depoſiti in heredem ex dolo defuncti in ſolidum. Quamquam enim alias ex dolo defuncti non ſolemus teneri, niſi pro ea parte, quæ ad nos pervenit: tamen

Digitized by Google

tamen hîc dolus ex contractu, reique perſecutione deſcendit. Ideoque in ſolidum unus heres tenetur: plures verò pro ea parte, qua quiſque heres eſt. l. 7. §. 1.

XIV. Quoties foro cedunt nummularii, ſolet primo loco ratio haberi depoſitariorum, hoc eſt, eorum, qui depoſitas pecunias habuerunt, non quas fœnore apud nummularios, vel cum nummulariis, vel per ipſos exercebant. Et ante privilegia igitur, ſi bona venierint, depoſitariorum ratio habetur: dummodo eorum, qui vel poſtea uſuras acceperunt, ratio non habeatur, quaſi renunciaverint depoſito. l. 7. §. 2. V. inf. l. 24. §. 2. de reb. aut. jud. poſſid. *Depoſita apud nummularios pecunia privilegium, ante catera in ejus bonis.*

XV. Item quæritur, utrum ordo ſpectetur eorum, qui depoſuerunt; an vero ſimul omnium depoſitariorum ratio habeatur? Et conſtat, ſimul admittendos. Hoc enim reſcripto principali ſignificatur. l. 7. §. ult. *Depoſitariorum concurrentium eadem ratio in hoc privilegio.*

XVI. Quod privilegium exercetur non in ea tantùm quantitate, quæ in bonis argentarii, ex pecunia depoſita, reperta eſt; ſed in omnibus fraudatoris facultatibus. Idque propter neceſſarium uſum argentariorum ex utilitate publica receptum eſt. Planè ſumptus cauſa, qui neceſſariè factus eſt, ſemper præcedit. Nam, deducto eo, bonorum calculus ſubduci ſolet. l. 8. *Hoc privilegium ad omnes fraudatoris facultates pertinet.* *Sumptus neceſſarius ante privilegia.*

XVII. Depoſitum eo loco reſtitui debet, in quo ſine dolo malo ejus eſt, apud quem depoſitum eſt. Ubi verò depoſitum eſt, nihil intereſt. Eadem dicenda ſunt communiter & in omnibus bonæ fidei judiciis. l. 12. §. 1. *Depoſitum & ſimilia ibi reſtituenda, ubi ſine dolo ejus ſunt qui reſtituere debet.*

XVIII. Quemadmodum quod ex ſtipulatu, vel ex teſtamento dari oporteat, poſt judicium acceptum, cum detrimento rei periret; ſic depoſitum quoque eo die, quo depoſiti actum ſit, periculo ejus, apud quem depoſitum fuerit, eſt, ſi judicii accipiendi tempore potuit id reddere reus, nec reddidit. l. 12. §. ult. *Poſt moram depoſitarii, ejus periculo eſt depoſitum. Quod & in cæteris ſimiliter obſervatur.*

XIX. Si plures heredes extiterint ei, qui depoſuerit: dicitur, ſi major pars adierit, reſtituendam rem præſentibus. Majorem autem partem non ex numero utique perſonarum, ſed ex magnitudine portionum hereditariarum intelligendam, cautela idonea reddenda. l. 14. *Majori plurium heredum parti depoſitum reſtituitur cum cautela pro cæteris.* *Quæ major pars.*

XX. Licet deponere tam plures, quam unus poſſunt; at- *Apud ſequeſtrum*

non deponitur, niſi de quo plures contendunt.

attamen apud ſequeſtrem non niſi plures deponere poſſunt. Nam tum id fit, cum aliqua res in controverſiam deducitur. Itaque hoc caſu in ſolidum unuſquiſque videtur depoſuiſſe. Quod aliter eſt, cum rem communem plures deponunt. l. 17. V. ſ. l. 6.

In officio judicantis eſt uſurarum ratio in bonæ fidei judiciis.

XXI. In bonæ fidei judiciis, quod ad uſuras attinet, tantundem poteſt officium arbitri, quantum ſtipulatio. l. 24.

Uſuras debet ex mora, qui pecuniam depoſitam in uſus proprios convertit.

XXII. Qui pecuniam apud ſe non obſignatam, ut tantumdem redderet, depoſitam, ad uſus proprios convertit, poſt moram in uſuras quoque, judicio depoſiti condemnandus eſt. l. 25. §. 1.

Furi ſimilis, qui domino invito rem depoſitam in uſus ſuos convertit.

Si depoſiti experiaris, non immeritò etiam uſuras tibi reſtitui flagitabis: cùm tibi debeat gratulari, quòd furti eum actione non facias obnoxium. Siquidem qui rem depoſitam invito domino ſciens prudenſque in uſus ſuos converterit, etiam furti delicto ſuccedit. l. 3. C. eod.

Depoſitum ab eo cujus bona propter crimen publicata ſunt, non ipſi reddendum, ſed fiſco.

XXIII. Bona fides, quæ in contractibus exigitur, æquitatem ſummam deſiderat. Sed eam utrum æſtimamus ad merum jus gentium, an vero cum præceptis civilibus, & prætoriis? veluti reus capitalis judicii depoſuit apud te centum: is deportatus eſt: bona ejus publicata ſunt. Utrum ipſi hæc reddenda, an in publicum deferenda ſunt? Si tantùm naturale, & gentium jus intuemur: ei, qui dedit, reſtituenda ſunt. Si civile jus, & legum ordinem, magis in publicum deferenda ſunt. Nam malè meritus publicè, ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam egeſtate laborare debet. l. 31.

Depoſitum à latrone non ipſi, ſed domino reſtituendum.

XXIV. Incurrit hîc & alia inſpectio: bonam fidem inter eos tantùm, quos contractum eſt, nullo extrinſecus adſumpto, æſtimare debemus: an reſpectu etiam aliarum perſonarum, ad quas id, quod geritur, pertinet? exempli loco, latro ſpolia, [quæ] mihi abſtulit, poſuit apud Seium inſcium de malitia deponentis: utrum latroni, an mihi reſtituere Seius debeat? Si per ſe dantem, accipientemque intuemur, hæc eſt bona fides, ut commiſſam rem recipiat is, qui dedit: ſi totius rei æquitatem, quæ ex omnibus perſonis, quæ negotio iſto continguntur, impletur: mihi reddenda ſunt, quò, facto ſceleſtiſſimo adempta ſunt. Et probo

Digitized by Google

bo *hanc eſſe juſtitiam, quæ ſuum cuique ita tribuit, ut non diſtrahatur ab ullius perſonæ juſtiore repetitione.* l. 31. §. 1.

XXV. Si depoſiti à defuncto partem ſuam unus heredum receperit, ac deinde quod ſupererat in depoſito perierit, vel caſu, vel culpa depoſitarii, coheredibus non conferet qui partem ſuam recepit, ne induſtria pœnas deſidiæ ſolvat. l. ult. C. eod.

Non confert coheredibus, qui ſuam depoſiti à defuncto partem recipit, etſi reliquum perierit.

LIBER XVII.

TITULUS I.

Mandati vel contra.

I. OBLIGATIO mandati conſenſu contrahentium conſiſtit. Ideo per nuncium quoque, vel per epiſtolam mandatum ſuſcipi poteſt. l. 1. d. l. §. 1.

Mandatum conſenſu, & per nuncium, vel per epiſtolam contrahitur.

II. Item, ſive *rogo*, ſive *volo*, ſive *mando*, ſive alio quocumque verbo ſcripſerit, mandati actio eſt. l. 1. §. 2.

Quibus libet verbis mandatum conſiſtit.

III. Mandatum, niſi gratuitum, nullum eſt: nam originem ex officio, atque amicitia trahit. Contrarium ergo eſt officio merces: interveniente enim pecunia, res ad locationem & conductionem potius reſpicit. l. 1. §. ult.

Mandatum gratuitum eſſe debet.

IV. Mandatum inter nos contrahitur: ſive mea tantùm gratia tibi mandem: ſive aliena tantum: ſive mea & aliena: ſive mea & tua: ſive tua & aliena. Quod ſi tua tantùm gratia tibi mandem, ſupervacuum eſt mandatum: & ob id nulla ex eo obligatio naſcitur. l. 2.

Varia mandati figura eorum ratione quorum intereſt.

V. Tua autem gratia intervenit mandatum: veluti, ſi mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones prædiorum colloces, quàm fœneres: vel ex diverſo, ut fœneres potius, quàm in emptiones prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis conſilium eſt, quam mandatum: & ob id non eſt obligatorium: quia nemo ex conſilio obligatur, etiam ſi non expediat ei, cui dabatur. Quia liberum eſt cuique, apud ſe explorare, an expediat ſibi conſilium. l. 2. §. ult.

Ex conſilio non naſcitur obligatio.

Si quis ea, quæ procurator ſuus, & ſervi gerebant, ita demum

Digitized by Google

demum rata eſſe mandavit, ſi interventu Sempronii geſta eſſent, & male pecunia credita ſit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri. Et eſt verum, eum, qui non animo procuratoris intervenit, ſed affectionem amicalem promiſit in monendis procuratoribus, & actoribus, & in regendis conſilio, mandati non teneri: ſed ſi quid dolo fecerit, non mandati, ſed magis de dolo teneri. l. 10. §. 7.

Melior fieri poteſt conditio mandantis, non deterior.

VI. Præterea in cauſa mandati etiam illud vertitur: ut interim nec melior cauſa mandantis fieri poſſit, interdum melior, deterior vero numquam. l. 3.

Qui pluris emit quam mandatum eſt, habet actionem uſque ad pretium ſtatutum.

VII. Quod ſi pretium ſtatui, tuque pluris emiſti: quidam negaverunt, te mandati habere actionem: etiam ſi paratus eſſes, id, quod excedit, remittere. Namque iniquum eſt, non eſſe mihi cum illo actionem, ſi nolit; illi vero, ſi velit, mecum eſſe. Sed Proculus rectè eum, uſque ad pretium ſtatutum acturum exiſtimat. Quæ ſententia ſanè benignior eſt. l. 3. §. ult. & l. 4.

Fines mandati ſervandi ſunt.

VIII. Diligenter igitur fines mandati cuſtodiendi ſunt. Nam qui exceſſit, aliud quid facere videtur. l. 5.

Suſceptum mandatum implendum eſt.

IX. Si ſuſceptum [mandatum] non impleverit, tenetur. l. 5. §. 1.

Non implet mandatum qui aliud agit, licet utilius.

X. Si mandavero tibi, *ut fundum meum centum venderes,* tuque eum nonaginta vendideris, & petam fundum: non obſtabit mihi exceptio: niſi & reliquum mihi, quod deeſt, mandatu meo, præſtes, & indemnem me per omnia conſerves. l. 5. §. 3.

Mandati actionem habet qui pro ſciente & volente agit, non qui pro invito.

XI. Si paſſus ſim, aliquem pro me fidejubere, vel alias intervenire: mandati teneor. Et niſi pro invito quis interceſſerit, aut donandi animo, aut negotium gerens: erit mandati actio. l. 6. §. 2.

Rei turpis nullum mandatum.

XII. Rei turpis nullum mandatum eſt: & ideo hac actione non agetur. l. 6. §. 3.

Initium ſpectandum.

XIII. Uniuſcujuſque contractus initium ſpectandum, & cauſa. l. 8.

Ubi nihil intereſt mandantis, ceſſat mandati actio.

XIV. Mandati actio tunc competit, cum cœpit intereſſe ejus, qui mandavit. Cæterum, ſi nihil intereſt, ceſſat mandati actio. l. 8. §. 6.

Procurator qui mandantis pecuniam in uſus ſuos convertit, præſtat uſuras.

XV. Bonæ fidei hoc congruit, ne de alieno lucrum ſentiat [procurator]. Quod ſi non exercuit pecuniam, ſed ad uſus ſuos convertit, in uſuras convenietur. l. 10. §. 3

XVI. La-

XVI. Labeo ait, & verum eſt, reputationes quoque hoc judicium admittere, & ſicuti fructus cogitur reſtituere is, qui procurat, ita ſumptum, quem in fructus percipiendos fecit, deducere eum oportet. Sed & ſi ad vecturas ſuas, dum excurrit in prædia, ſumptum fecit: puto hos quoque ſumptus reputare eum oportere, niſi [ſi] ſalariarius fuit: & hoc convenit, ut ſumptus de ſuo faceret ad hæc itinera, [hoc eſt, de ſalario.] l. 10. §. 9.

Procurator fructus reſtituit, & ſumptus recipit.

XVII. Si quid procurator citra mandatum in voluptatem fecit, permittendum ei auferre, quod ſine damno domini fiat, niſi rationem ſumptus illius dominus admittit. l. 10. §. 10.

Impenſas voluptarias non repetit procurator.

XVIII. Si fidejuſſor ex ſua perſona omiſerit exceptionem, qua reus uti non potuit: ſi quidem minus honeſtam, habere eum mandati actionem: quod ſi eam, qua reus uti potuit, ſi ſciens id fecit, non habiturum mandati actionem: ſi modo habuit facultatem rei conveniendi, deſiderandique, ut ipſe ſuſciperet potius judicium vel ſuo, vel procuratorio nomine. l. 10. §. 12.

Fidejuſſor mandati actionem non habet, ſi iis exceptionibus non utatur, quibus honeſtè uti potuit.

XIX. Si fidejuſſori donationis cauſa acceptum factum ſit à creditore: puto, ſi fidejuſſorem remunerari voluit creditor, habere eum mandati actionem: multò magis, ſi mortis cauſa accepto tuliſſet creditor: vel ſi eam liberationem legavit. l. 10. §. ult.

Fidejuſſor cui creditor donavit ut à debitore recipiat, habet mandati actionem.

Si verò non remunerandi cauſa, ſed principaliter donando, fidejuſſori remiſit actionem, mandati eum non acturum. l. 12.

XX. Cum quidam talem epiſtolam ſcripſiſſet amico ſuo, *rogo te, commendatum habeas Sextilium Creſcentem amicum meum*, non obligabitur mandati. Quia commendandi magis hominis, quam mandandi cauſa, ſcripta eſt. l. 12. §. 12.

Qui commendat, non id agit quod qui mandat.

XXI. Si, ut expectares, nec urgeres debitorem ad ſolutionem, mandavero tibi, ut ei des intervallum, periculoque meo pecuniam fore dicam: verum puto, omne nominis periculum debere ad mandatorem pertinere. l. 12. §. 14.

Qui ita rogat pro debitore ut periculum ſuſcipiat debiti, debitoris loco eſt.

XXII. Si mandavero tibi, ut pro me in diem fidejubeas: tuque purè fidejuſſeris, & ſolveris: utilius reſpondebitur, interim non eſſe tibi mandati actionem: ſed cùm dies venerit. l. 22.

Fidejuſſor ante diem ſolvens, non agit in debitorem niſi cùm dies venerit.

Fide-

Digitized by Google

Fidejuſſor, quamvis per errorem ante diem pecuniam ſolverit, petere tamen ab eo non poteſt. Ac ne mandati quidem actionem, antequam dies ſolvendi veniat, cum reo habebit. l. 51.

Qui mandatum ſuſcepit, aut conſummare debet, aut rebus integris renunciare, aut excuſationem allegare.

XXIII. Sicut liberum eſt, mandatum non ſuſcipere; ita ſuſceptum conſummari oportet, niſi renunciatum ſit. Renunciari autem ita poteſt, ut integrum jus mandatori reſervetur, vel per ſe, vel per alium eandem rem commodè explicandi: aut ſi redundet in eum captio, qui ſuſcepit mandatum. l. 22. §. ult.

Sanè ſi valetudinis adverſariæ, vel capitalium inimicitiarum, ſeu ob inanes rei actiones, ſeu [ob] aliam juſtam cauſam excuſationes alleget: audiendus eſt. l. 23. l. 24. l. 25.

Qui mandatum ſuſcepit, ſi poteſt id explere, deſerere promiſſum officium non debet. Alioquin, quanti mandatoris interſit, damnabitur. Si vero intelligit explere ſe id officium non poſſe; id ipſum, cùm primùm poterit, debet mandatori nunciare: ut is, ſi velit, alterius opera utatur. Quod ſi, cùm poſſit nunciare, ceſſaverit: quanti mandatoris interſit, tenebitur. Si aliqua ex cauſa non poterit nunciare, ſecurus erit. l. 27. §. 2.

Morte mandatoris ſolvitur mandatum. Sed ſi ignota morte impletum ſit, eſt actio mandati.

XXIV. Inter cauſas omittendi mandati etiam mors mandatoris eſt. Nam mandatum ſolvitur morte. Si tamen per ignorantiam impletum eſt, competere actionem utilitatis cauſa dicitur. l. 26.

Mandatum re integra domini morte finitur. l. 15. C. eod.

Fidejuſſor qui dato inani nomine liberat debitorem, habet tamen actionem mandati.

XXV. Abeſſe intelligitur pecunia fidejuſſori, etiam ſi debitor ab eo delegatus ſit creditori: licet is ſolvendo non fuerit. Quia bonum nomen facit creditor, qui admittit debitorem delegatum. l. 26. §. 2.

Si quid damni ex caſu ſentiat qui mandatum exequitur.

XXVI. Non omnia, quæ impenſurus non fuit, mandatori imputabit: veluti quod ſpoliatus ſit à latronibus: aut naufragio res amiſerit: vel languore ſuo, ſuorumque adprehenſus, quædam erogaverit. Nam hæc magis caſibus, quam mandato, imputari oportet. l. 26. §. 6. V. l. 61. §. 5. ff. de furt. & l. 52. §. 4. ff. pro ſocio.

Solvitur mandatum ejus morte cui mandatum eſt.

XXVII. Morte quoque ejus, cui mandatum eſt, ſi is integro adhuc mandato deceſſerit, ſolvitur mandatum. Et ob

id

Digitized by Google

id heres ejus, licet executus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. l. 27. §. 3.

Impenſas reſtituit qui mandavit, licet ipſe fuerat minus impenſurus.

XXVIII. Impendia, mandati exſequendi gratia facta, ſi bona fide facta ſunt, reſtitui omnino debent. Nec ad rem pertinet, quod is, qui mandaſſet, potuiſſet, ſi ipſe negotium gereret, minùs impendere. l. 27. §. 4.

Si fidejuſſor, ignorans exceptionem, ſolverit, habet nihilominus actionem mandati: ſecus, *ſi ſciens.*

Lata culpa propè dolum eſt.

XXIX. Si fidejuſſor conventus, cùm ignoraret, non fuiſſe debitori numeratam pecuniam, ſolverit ex cauſa fidejuſſionis, an mandati judicio perſequi poſſit id, quod ſolverit, quæritur? Et ſi quidem ſciens prætermiſerit exceptionem vel doli, vel non numeratæ pecuniæ, videtur dolo verſari: diſſoluta enim negligentia prope dolum eſt. Ubi verò ignoravit, nihil, quod ei imputetur. Pari ratione & ſi aliqua exceptio debitori competebat, pacti fortè conventi, vel cujus alterius rei, & ignarus hanc exceptionem non exercebit: dici oportet, ei mandati actionem competere. Potuit enim, atque debuit reus promittendi certiorare fidejuſſorem ſuum, ne fortè ignarus ſolvat indebitum. l. 29.

Et debitor fidejuſſorem, & debitorem fidejuſſor monere debet dum ſolvit, ne bis ſolvatur.

XXX. Si, cum debitor ſolviſſet, ignarus fidejuſſor ſolverit, puto eum mandati habere actionem. Ignoſcendum eſt enim ei, ſi non divinavit, debitorem ſolviſſe. Debitor enim debuit notum facere fidejuſſori, jam ſe ſolviſſe: ne forte creditor obrepat, & ignorantiam ejus circumveniat, & excutiat ei ſummam, in quam fidejuſſit. Hoc idem tractari & in fidejuſſore poteſt: ſi, cum ſolviſſet, non certioravit reum: ſic deinde reus ſolvit, quod ſolvere eum non oportebat. Et credo: ſi, cum poſſet (eum) certiorare, non fecit, oportere mandati agentem fidejuſſorem repelli. Dolo enim proximum eſt, ſi poſt ſolutionem non denunciaverit debitori. l. 29. §. 2. & §. 3.

Non tenetur fidejuſſor exceptiones petere ex apicibus juris.

XXXI. Quædam tamen etſi ſciens omittat fidejuſſor, caret fraude. Ut puta, ſi exceptionem procuratoriam omiſit, ſive ſciens, ſive ignarus. De bona fide enim agitur, cui non congruit de apicibus juris diſputare: ſed de hoc tantum, debitor fuerit, necne. l. 29. §. 4.

Priuſquam ſolvat fidejuſſor, agere poteſt, nam ejus intereſt ut liberetur.

XXXII. Non abſimilis illa, quæ frequentiſſime agitari ſolet, fidejuſſor an, & prius, quam ſolvat, agere poſſit, ut libe-

liberetur? Nec tamen ſemper exſpectandum eſt, ut ſolvat, aut judicio accepto condemnetur, ſi diu in ſolutione reus ceſſabit, aut certè bona ſua diſſipabit: præſertim ſi domi pecuniam fidejuſſor non habebit, qua numerata creditori, mandati actione conveniat. l. 38. §. 1.

Depoſitum & mandatum qui ſuſcipit, periculum in ſe recipere poteſt.

XXXIII. Et Ariſtoni, & Celſo patri placuit, poſſe rem hac conditione deponi, mandatumque ſuſcipi, ut res periculo ejus ſit, qui depoſitum, vel mandatum ſuſcepit. Quod & mihi verum eſſe videtur. l. 39.

A finibus certi mandati non recedendum; ubi verò incertum eſt, ex æquo impleri debet.

XXXIV. Commodiſſime illa forma in mandatis ſervanda eſt: ut, quotiens certum mandatum ſit, recedi à forma non debeat: at quotiens incertum, vel plurium cauſarum, tunc licet aliis præſtationibus exſoluta ſit cauſa mandati, quam quæ ipſo mandato inerant, ſi tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio. l. 46.

Superaddita in contractibus non nocent.

XXXV. Qui mutuam pecuniam dari mandavit, omiſſo reo promittendi, & pignoribus non diſtractis, eligi poteſt. Quod uti liceat, ſi litteris exprimatur, diſtractis quoque pignoribus, ad eum creditor redire poterit. Etenim *quæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur, jus commune non lædunt.* l. 56.

Fidejuſſor non niſi poſt reum convenitur.

Fidejuſſor, vel alius interceſſor, aut mandator non convenitur, niſi poſt reum eo præſente. Si is abſit, datur tempus ut eum deducat: quo elapſo ſolvere cogitur fidejuſſor, aut mandator ceſſis à creditore actionibus. Nov. 4. c. 1.

Sumptus debentur procuratori, licet finem adhibere mandato non potuerit.

XXXVI. Sumptus bona fide neceſſariò factos, etſi negotio finem adhibere procurator non potuit, judicio mandati reſtitui neceſſe eſt. l. 56. §. ult.

Heres mandatarii, eo mortuo exequens mandatum, dominum non obligat.

XXXVII. Non oportet eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum, affici damno. l. 57. in fin.

Si duobus idem mandatum eſt, in ſolidum uterque tenebitur.

XXXVIII. Duobus quis mandavit negotiorum adminiſtrationem: quæſitum eſt, an unuſquiſque mandati judicio in ſolidum teneatur? Reſpondi, unumquemque pro ſolido conveniri debere: dummodo ab utroque non amplius debito exigatur. l. 60. §. 2.

Procurator præſtat dolum & omnem culpam.

XXXIX. Procuratorem non tantùm pro his quæ geſſit, ſed etiam pro his quæ gerenda ſuſcepit, & tam propter exa-

exactam ex mandato pecuniam, quàm non exactam, tam dolum, quàm culpam, ſumptuum ratione bona fide habita, præſtare neceſſe eſt. l. 11. C. eod.

A procuratore dolum & omnem culpam, non etiam improviſum caſum præſtandum eſſe, juris auctoritate manifeſtè declaratur. l. 13. C. eod.

In re mandata non. Pecuniæ ſolum, cujus eſt certiſſimum mandati judicium, verùm etiam exiſtimationis periculum eſt. Nam ſuæ quidem quiſque rei moderator atque arbiter, non omnia negotia, ſed pleraque ex proprio animo facit: aliena verò negotia exacto officio geruntur: nec quicquam in eorum adminiſtratione neglectum ac declinatum culpa vacuum eſt. l. 21. C. eod.

XL. Alienarum litium redemptores coërcendi. l. 22. & l. 23. C. eod. *Litigioſorum redemptores coërcendi.*

TITULUS II.

Pro ſocio.

I. SOcietas coiri poteſt vel in perpetuum, id eſt, dum vivunt, vel ad tempus, vel ex tempore, vel ſub conditione. l. 1. *Societas vel ad vitam, vel ad tempus, vel ex tempore, vel ſub conditione.*

II. In ſocietate omnium bonorum omnes res, quæ coeuntium ſunt, continuò communicantur. Quia, licet ſpecialiter traditio non interveniat, tacita tamen creditur intervenire. l. 1. §. 1. & l. 2. *In ſocietate omnium bonorum ſtatim omnia communicantur.*

III. Cum ſpecialiter omnium bonorum ſocietas coita eſt, tunc & hereditas, & legatum, & quod donatum eſt, aut quaqua ratione adquiſitum, communioni adquiretur. l. 3. §. 1. *In ea ſocietate & hereditates & legata communia fiunt.*

IV. Societatem coire & re, & verbis, & per nuncium poſſe nos, dubium non eſt. l. 4. *Coitur ſocietas re, verbis, per nuncium.*

V. Diſſociamur renunciatione, morte, capitis minutione, & egeſtate. l. 4. §. 1. *Quomodo ſolvatur ſocietas.*

VI. Societates contrahuntur ſive univerſorum bonorum, ſive negotiationis alicujus, ſive vectigalis, ſive etiam rei unius. l. 5. *De quibus contrahatur.*

Digitized by Google

In ſocietate facultatum inæqualitatem opera ſupplet.

VII. Societas autem coiri poteſt, & valet etiam inter eos, qui non ſunt æquis facultatibus: cùm plerumque pauperior opera ſuppleat, quantum ei per comparationem patrimonii deeſt. l. 5. §. 1.

Quod partis arbitrio conceditur, ad arbitrium boni viri redigendum eſt.

VIII. Si ſocietatem (mecum) coieris, ea conditione, ut partes ſocietatis conſtitueres: ad boni viri arbitrium ea res redigenda eſt: & conveniens eſt viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus ſocii ſimus: veluti ſi alter plus operæ, induſtriæ, pecuniæ in ſocietatem collaturus ſit. l. 6.

Indefinitè contracta ſocietas, de quæſtu intelligitur, non de donatione aut legato.

IX. Coiri ſocietatem & ſimpliciter licet. Et, ſi non fuerit diſtinctum, videtur coita eſſe univerſorum, quæ ex quæſtu veniunt, hoc eſt, ſi quod lucrum ex emptione, venditione, locatione, conductione, deſcendit. Quæſtus enim intelligitur, qui ex opera cujuſque deſcendit. Nec adjecit Sabinus, hereditatem, vel legatum, vel donationes mortis cauſa, ſivè non mortis cauſa. Fortaſſis hæc ideo, quia non ſine cauſa obveniunt, ſed ob meritum aliquod accedunt. l. 7. l. 8. l. 9.

Donationes non ſine cauſa obveniunt.

Quaſi debitum patris hereditas.

X. A parente quaſi debitum nobis hereditas obvenit. l. 10.

Non venit in ſocietatem quæſtus æs alienum, niſi quod à quæſtu pendet.

XI. Nec æs alienum, niſi quod ex quæſtu pendebit, veniet in rationem ſocietatis. l. 12.

Intempeſtivè renunciare ſocietati non licet: cum cauſa licet.

XII. Etſi non convenit, (ne abeatur à ſocietate) ſi tamen intempeſtivè renuncietur ſocietati, eſſe pro ſocio actionem. Sed etſi convenit, ne intra certum tempus ſocietate abeatur, & ante tempus renuncietur: poteſt rationem habere renunciatio. Nec tenebitur pro ſocio, qui ideo renunciavit, quia conditio quædam, qua ſocietas erat coita, ei non præſtatur. Aut quid, ſi ita (injurioſus &) damnoſus ſocius ſit, ut non expediat eum pati? l. 14.

Renuncians abſenti, lucrum communicat, donec is ſcierit: damnum ſuum ſolus ſentit: nec lucri alterius particeps erit, ſed erit damni.

XIII. Si abſenti renunciata ſocietas ſit: quoad is ſcierit, quod is adquiſivit, qui renunciavit, in commune redigi; detrimentum autem ſolius ejus eſſe, qui renunciaverit. Sed quod abſens adquiſiit, ad ſolum eum pertinere; detrimentum ab eo factum commune eſſe. l. 17. §. 1.

Socii ſocius, cæteris non eſt ſocius.

XIV. Qui admittitur ſocius, ei tantum ſocius eſt, qui admiſit. Et rectè: cùm enim ſocietas conſenſu contrahatur, ſocius mihi eſſe non poteſt, quem ego ſocium eſſe nolui.

Quid

Digitized by Google

Quid ergo, ſi ſocius meus eum admiſit? Ei ſoli ſocius eſt. Nam ſocii mei ſocius, meus ſocius non eſt. l. 19. & l. 20.

XV. Non ob eam rem minus ad periculum ſocii pertinet, quod negligentia ejus periiſſet, quod in plerìſque aliis induſtria ejus ſocietas aucta fuiſſet. Et hoc ex appellatione Imperator pronunciavit. Et ideo, ſi ſocius quædam negligenter in ſocietate egiſſet, in plerìſque autem ſocietatem auxiſſet; non compenſatur compendium cum negligentia, ut Marcellus ſcripſit. l. 25. l. 26.

Non compenſatur compendium, quo ſocietatem auxit ſocius, cum damno quod admiſit.

XVI. Si non fuerint partes ſocietati adjectæ: æquas eas eſſe, conſtat. l. 29.

Ubi quid partiendum, æquæ ſunt partes, niſi aliud actum ſit.

XVII. Si placuerit, ut quis duas partes, vel tres habeat, alius unam: an valeat? Placet valere: ſi modo aliquid plus contulit ſocietati, vel pecuniæ, vel operæ, vel cujuſcumque alterius rei (cauſa.) l. 29.

Sociorum partes inæquales, pro inæqualitate vel pecuniæ, vel operæ.

XVIII. Ita coiri ſocietatem poſſe, ut nullius partem damni alter ſentiat, lucrum vero commune ſit, Caſſius putat. Quod ita demum valebit (ut & Sabinus ſcribit), ſi tanti ſit opera, quanti damnum eſt. Plerumque enim tanta eſt induſtria ſocii, ut plus ſocietati conferat, quàm pecunia. Item ſi ſolus naviget, ſi ſolus peregrinetur, periculo ſubeat ſolus. l. 29. §. 1.

Lucri particeps ſocius, non damni: ratione ſcilicet induſtriæ & operæ.

XIX. Mutius ſcribit, non poſſe ſocietatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem ſocius ferat. Servius in notatis Mutii ait, nec poſſe ſocietatem ita contrahi. Neque enim lucrum intelligitur, niſi omni damno deducto, neque damnum, niſi omni lucro deducto. Sed poteſt coiri ſocietas ita, ut ejus lucri, quod reliquum in ſocietate ſit, omni damno deducto, pars alia feratur: & ejus damni, quod ſimiliter relinquatur, pars alia capiatur. l. 30.

Non eſt lucrum niſi deducto damno, nec damnum niſi deducto lucro.

XX. Ut ſit pro ſocio actio, ſocietatem intercedere oportet. Nec enim ſufficit, rem eſſe communem, niſi ſocietas intercedit. Communiter autem res agi poteſt etiam citra ſocietatem: [ut] putà cum non affectione ſocietatis incidimus in communionem, ut evenit in re duobus legata: item ſi à duobus ſimul empta res ſit: aut ſi hereditas, vel donatio communiter nobis obvenit: aut ſi à duobus ſeparatim emimus partes eorum, non ſocii futuri. l. 31.

Aliud eſſe in ſocietate, aliud rem habere communem.

Digitized by Google

Socii non ſunt qui rem in communi emunt.

XXI. In conductionibus publicorum, item in emptionibus, qui nolunt inter ſe contendere, ſolent per nuncium rem emere in commune, quod à ſocietate longe remotum eſt. l. 33.

Socii heres ſocius non eſt. Nec ſi convenerit ut ſocius eſſet.
Si heredes ſociorum pro ſociis agant, ſocii ſiunt.

XXII. Nemo poteſt ſocietatem heredi ſuo ſic parere, ut ipſe heres ſocius ſit. l. 35.

Adeo morte ſocii ſolvitur ſocietas, ut nec ab initio paciſci poſſimus, ut heres etiam ſuccedat ſocietati. l. 59.

Planè ſi hi, qui ſociis heredes extiterint, animum inierint ſocietatis in ea hereditate novo conſenſu; quod poſtea geſſerint, efficitur, ut in pro ſocio actionem deducatur. l. 37.

Heres ſocii dolum & culpam præſtat in rebus ſocietatis.

XXIII. In heredem autem ſocii proponitur actio, ut bonam fidem præſtet, & acti etiam culpam, quam is præſtaret, in cujus locum ſucceſſit, licet ſocius non ſit. l. 35. & l. 36.

Heres ſocii, quamvis ſocius non eſt, tamen ea, quæ per defunctum inchoata ſunt, per heredem explicari debent, in quibus dolus ejus admitti poteſt. l. 40.

Impenſas recipit ſocius, & fructus confert.

XXIV. Si tecum ſocietas mihi ſit, & res ex ſocietate communes: quam impenſam in eas fecero, quoſve fructus ex his rebus ceperis, vel pro ſocio, vel communi dividundo, me conſecuturum. l. 38. §. 1. l. 52. §. 15.

Qui rem communem contrectat, non amovere, ſed ſuo jure uti præſumitur.

XXV. Merito adjectum eſt, ita demum furti actionem eſſe, ſi per fallaciam & dolo malo amovit [ſocius]: quia, cùm ſine dolo malo fecit, furti non tenetur. Et ſanè plerumque credendum eſt, eum, qui partis dominus eſt, jure potius ſuo [re] uti, quàm furti conſilium inire. l. 51.

Dolum & culpam præſtat ſocius.

XXVI. Venit ergo in hoc judicium pro ſocio bona fides. Utrum ergo tantum dolum, an etiam culpam, præſtare ſocium oporteat, quæritur. Et Celſus ita ſcripſit, ſocios inter ſe dolum & culpam præſtare oportet: ſi in coëunda ſocietate, inquit, artem operamve pollicitus eſt alter, veluti cum pecus in commune paſcendum, aut agrum politori damus in commune quærendis fructibus: nimirum ibi etiam culpa præſtanda eſt. l. 52. §. 1. & 2.

Damnum fatale non præſtat ſocius, furtum præſtat.

XXVII. Damna, quæ imprudentibus accidunt, hoc eſt, damna fatalia, ſocii non cogentur præſtare. Ideoque ſi pecus æſtimatum datum ſit, & id latrocinio aut incendio perierit,

Digitized by Google

rierit, commune damnum eſt, ſi nihil dolo aut culpa acciderit ejus qui æſtimatum pecus acceperit. Quod ſi à furibus ſubreptum ſit, proprium ejus detrimentum eſt: quia cuſtodiam præſtare debuit, qui æſtimatum accepit. Hæc vera ſunt, & pro ſocio erit actio; ſi modo ſocietatis contrahendæ cauſa paſcenda data ſunt, quamvis æſtimata. l. 52. §. 3.

XXVIII. Quidam ſagariam negotiationem coierunt. Alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit, [ſuamque] pecuniam perdidit: ſervi ejus vulnerati ſunt: reſque proprias perdidit. Dicit Julianus damnum eſſe commune: ideoque actione pro ſocio damni partem dimidiam agnoſcere debere, tam pecuniæ, quàm rerum cæterarum, quas ſecum non tuliſſet ſocius, niſi ad merces communi nomine comparandas proficiſceretur. Sed & ſi quid in medicos impenſum eſt, pro parte ſocium agnoſcere debere, rectiſſimè Julianus probat. Proinde & ſi naufragio quid periit, cùm non alias merces, quam navi, ſolerent advehi: damnum ambo ſentient. Nam ſicuti lucrum, ita damnum quoque commune eſſe oportet, quod non culpa ſocii contingit. l. 52. §. 4. *Commune eſt ſociis, quod propter rem communem ſocius damnum ſentit.*

XXIX. Socium univerſa in ſocietatem conferre debere, Neratius ait, ſi omnium bonorum ſocius ſit. Et ideo, ſive ob injuriam ſibi factam, vel ex lege Aquilia, ſive ipſius, ſive filii corpori nocitum ſit: conferre debere, reſpondit. l. 52. §. 16. *Quod propter damnum ſibi illatum conſequitur ſocius univerſorum bonorum, id confert.*

XXX. Per contrarium quoque apud veteres tractatur, an ſocius omnium bonorum, ſi quid ob injuriarum actionem damnatus præſtiterit, ex communi conſequatur, ut præſtet? Et Atilicinus, Sabinus, Caſſius reſponderunt: ſi injuria judicis damnatus ſit, conſecuturum: ſi ob maleficium ſuum, ipſum tantùm damnum ſentire debere. Cui congruit, quod Servium reſpondiſſe Aufidius refert: ſi ſocii bonorum fuerint, deinde unus, cùm ad judicium non adeſſet, damnatus ſit, non debere eum de communi id conſequi: ſi vero præſens injuriam judicis paſſus ſit, de communi ſarciendum. l. 52. §. ult. *Quod damnum ſua culpa ſentit ſocius, non venit in judicium ſocietatis etiam univerſorum bonorum.*

XXXI. Si maleficii ſocietas coita ſit, conſtat nullam eſſe ſocie- *Nulla ſocietas niſi rei honeſta.*

Digitized by Google

ſocietatem. Generaliter enim traditur, rerum inhoneſtarum nullam eſſe ſocietatem. l. 57.

Socii ſunt qui res ita conferunt ut ſimul habeantur: non qui ſic conferunt ut ſimul venditis, commune fiat pretium. Primo caſu res ſociis perit. Secundo, ei perit qui dominus erat.

XXXII. Si id quod quis in ſocietatem contulit, extinctum ſit: videndum, an pro ſocio agere poſſit? Tractatum ita eſt apud Celſum ad epiſtolam Cornelii Felicis: cùm tres equos haberes, & ego unum, ſocietatem coimus, ut accepto equo meo, quadrigam venderes, & ex pretio quartam mihi redderes. Si igitur ante venditionem equus meus mortuus ſit: non putare ſe Celſus ait, ſocietatem manere: nec ex pretio equorum tuorum partem deberi. Non enim habendæ quadrigæ, ſed vendendæ coitam ſocietatem. Cæterum ſi id actum dicatur, ut quadriga fieret: eaque communicaretur, tuque in ea tres partes haberes, ego quartam: non dubiè adhuc ſocii ſumus. l. 58.

Res deſtinata ſocietati ante collationem domino perit: poſt collationem ſocietati.

XXXIII. Celſus tractat, ſi pecuniam contuliſſemus ad mercem emendam, & mea pecunia periſſet, cui perierit ea? Et ait: Si poſt collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, niſi ſocietas coita eſſet: utrique perire. Ut puta ſi pecunia, cum peregrè portaretur ad mercem emendam, periit. Si vero ante collationem, poſteaquam eam deſtinaſſes, tunc perierit: nihil eo nomine conſequeris, inquit: quia non ſocietati periit. l. 58. §. 1.

Societas vectigalium non ſolvitur morte ſocii, & tranſit ad heredem, ſi is defuncti vices ſuſtinere poſſit, & ſit adſcitus.

XXXIV. In privatis ſocietatibus [morte ſocii ſolvitur ſocietas]; at in ſocietate vectigalium nihilominus manet ſocietas, & poſt mortem alicujus. Sed ita demum, ſi pars defuncti ad perſonam heredis ejus adſcripta ſit, ut heredi quoque conferri oporteat. Quod ipſum ex cauſa æſtimandum eſt. Quid enim, ſi is mortuus ſit, propter cujus operam maximè ſocietas coita ſit? aut ſine quo ſocietas adminiſtrari non poſſit? l. 59.

Circa ſocietates vectigalium cæterorumque idem obſervamus: ut heres ſocius non ſit, niſi fuerit adſcitus. l. 63. §. 8.

Socius uſuras præſtat lucri quod in uſus ſuos convertit: non ejus heres, cùm ſocius non ſit, & poſſit eſſe ignarus, an è re ſocietatis fuerit lucrum.

XXXV. Socium, qui in eo, quod ex ſocietate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cùm ea pecunia ipſe uſus ſit, uſuras quoque (eum) præſtare debere, Labeo ait: ſed non quaſi uſuras: ſed quod ſocii interſit, moram eum non adhibuiſſe. Sed ſi aut uſus ea pecunia non ſit, aut moram non fecerit:

Digitized by Google

cerit: contra eſſe. Item poſt mortem ſocii nullam talem æſtimationem ex facto heredis faciendam, quia morte ſocii dirimatur ſocietas. l. 60.

Socio reſarcitur damnum, quod pro ſocietate paſſus eſt.

XXXVI. Socius, cùm reſiſteret communibus ſervis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus eſt. Impenſam, quam in curando ſe fecerit, non conſecuturum pro ſocio actione, Labeo ait: quia id non in ſocietatem, quamvis propter ſocietatem, impenſum ſit, ſicuti ſi propter ſocietatem eum heredem quis inſtituere deſiiſſet, aut legatum prætermiſiſſet, aut patrimonium ſuum negligentius adminiſtraſſet. Nam nec compendium, quod propter ſocietatem ei contigiſſet, veniret in medium: veluti ſi propter ſocietatem heres fuiſſet inſtitutus, aut quid ei donatum eſſet. Secundùm Julianum tamen, & quod medicis pro ſe datum eſt, recipere poteſt. Quod verum eſt. l. 60. §. 1. & l. 61.

Socius in quantum facere poteſt condemnatur, nam fraternitas eſt ſocietas.

XXXVII. Verum eſt, quod Sabino videtur: etiamſi non univerſorum bonorum ſocii ſunt, ſed unius rei, attamen in id, quod facere poſſunt, quodve dolo malo fecerint, quo minus poſſint, condemnari oportere. Hoc enim ſummam rationem habet: cum ſocietas jus quodammodo fraternitatis in ſe habeat. l. 63.

Heres etſi ſocius non ſit, damnum & lucrum partitur; quod è re ſocietatis oriatur.

XXXVIII. In heredem quoque ſocii pro ſocio actio competit: quamvis heres ſocius non ſit. Licet enim ſocius non ſit, attamen emolumenti ſucceſſor eſt. Et circa ſocietates vectigalium cæterorumque idem obſervamus: ut heres ſocius non ſit, niſi fuerit adſcitus; verumtamen omne emolumentum ſocietatis ad eum pertineat: ſimili modo & damnum agnoſcat, quod contingit, ſive adhuc vivo ſocio vectigalis, ſive poſtea. Quod non ſimiliter in voluntaria ſocietate obſervatur. l. 63. §. 8.

Si in rem certam emendam conducendamve coita ſit ſocietas: tunc etiam poſt alicujus mortem quidquid lucri detrimentive factum ſit, commune eſſe Labeo ait. l. 65. §. 2.

Societas ſolvitur perſona intereu, re finita, voluntate ſociorum.

XXXIX. Societas ſolvitur ex perſonis, ex rebus, ex voluntate. l. 63. §. ult.

Ideoque ſive homines, ſive res, ſive voluntas, ſive actio

Digitized by Google

interierit: diſtrahi videtur ſocietas. Intereunt autem homines quidem maxima aut media capitis deminutione, aut morte: res vero, cum aut nullæ relinquantur, aut conditionem mutaverint. Neque [enim] ejus rei, quæ jam nulla ſit, quiſquam ſocius eſt; neque ejus, quæ conſecrata publicatave ſit. Voluntate diſtrahitur ſocietas, renunciatione. Itaque cùm ſeparatim ſocii agere cœperint, & unuſquiſque eorum ſibi negotietur: ſine dubio jus ſocietatis diſſolvitur. d. §. ult. & l. 64.

Qui dolo renunciat ſocietati, ſocios à ſe liberat, non ſe à ſociis: & damni particeps erit, non lucri.

XL. Diximus, diſſenſu ſolvi ſocietatem: hoc ita eſt, ſi omnes diſſentiunt: quid ergo, ſi unus renunciet? Caſſius ſcripſit, eum, qui renunciaverit ſocietati, à ſe quidem liberare ſocios ſuos, ſe autem ab illis non liberare. Quod utique obſervandum eſt, ſi dolo malo renunciatio facta ſit. Veluti ſi, cùm omnium bonorum ſocietatem iniſſemus, deinde cum obveniſſet uni hereditas: propter hoc renunciavit. Ideoque ſi quidem damnum attulerit hereditas: hoc ad eum, qui renunciavit, pertinebit: commodum autem communicare cogetur actione pro ſocio. Quod ſi quid poſt renunciationem adquiſierit, non erit communicandum: quia nec dolus admiſſus eſt in eo. l. 65. §. 3.

Item qui ſocietatem in tempus coit, eam ante tempus renunciando, ſocium à ſe, non ſe à ſocio liberat. Itaque, ſi quid compendii poſtea factum erit, ejus partem non fert: at ſi diſpendium, æquè præſtabit portionem, niſi renunciatio ex neceſſitate quadam facta ſit. Quod ſi tempus finitum eſt, liberum eſt recedere: quia ſine dolo malo id fiat. d. l. §. 6.

Tenetur in id quod intereſt ſocius, qui ideo renunciat, ut id emat, quod erat emptura ſocietas.

XLI. Item, ſi ſocietatem ineamus ad aliquam rem emendam: deinde ſolus volueris eam emere: ideoque renunciaveris ſocietati, ut ſolus emeres: teneberis, quanti intereſt mea. Sed ſi ideo renunciaveris, quia emptio tibi diſplicebat: non teneberis, quamvis ego emero: quia hic nulla fraus eſt. Eaque & Juliano placent. l. 65. §. 4.

Item qui intempeſtivè renunciat.

XLII. Labeo autem Poſteriorum libris ſcripſit: ſi renunciaverit ſocietati unus ex ſociis eo tempore, quo interfuit ſocii non dirimi ſocietatem: committere eum in pro ſocio actione.

Nam

Nam ſi emimus mancipia, inita ſocietate: deinde renuncies mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit: hoc caſu, quia deteriorem cauſam meam facis, teneri te pro ſocio judicio. l. 65. §. 5.

XLIII. Non id, quod privatim intereſt unius ex ſociis, ſervari ſolet: ſed quod ſocietati expedit. l. 65. §. 5. in f.

Non quod ſocio expedit, ſed quod ſocietati, ſpectandum, cùm id tractatur, an intempeſtiva ſit unius renunciatio.

XLIV. Renunciare ſocietati etiam per alios poſſumus. Et ideo dictum eſt, procuratorem quoque poſſe renunciare ſocietati. Sed utrum de eo dictum ſit, cui omnium bonorum adminiſtratio conceſſa eſt: an de eo, cui hoc ipſum nominatim mandatum eſt, videamus? an vero per utrumque rectè renuncietur? Quod eſt verius: niſi (ſi) prohibuerit eum dominus ſpecialiter renunciare. l. 65. §. 7.

Procurator omnium bonorum poteſt renunciare ſocietati.

XLV. Morte unius ſocietas diſſolvitur, etſi conſenſu omnium coita ſit, plures vero ſuperſint: niſi in coëunda ſocietate aliter convenerit, nec heres ſocii ſuccedit. Sed quod ex re communi poſtea quæſitum eſt: item dolus, & culpa in eo, quod ex ante geſto pendet, tam ab herede, quàm heredi, præſtandum eſt. l. 65. §. 9.

Morte unius ſolvitur ſocietas inter omnes: ſed ad heredes tranſeunt quæ pendent ab antegeſtis.

XLVI. Si alicujus rei ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus: finitur ſocietas. l. 65. §. 10.

Rei unius ſocietas, ea finita, deſinit.

XLVII. Si quid unus ex ſociis neceſſario de ſuo impendit in communi negotio, judicio ſocietatis ſervabit: & uſuras. l. 67. §. 2.

Socio præſtantur uſuræ ejus, quod in rem communem de ſuo impendit.

XLVIII. Nemo ex ſociis plus parte ſua poteſt alienare, etſi totorum bonorum ſocii ſint. l. 68.

Socius non alienat plus ſua parte.

XLIX. Duo colliberti ſocietatem coierunt *lucri, quæſtus, compendii.* Poſtea unus ex his à patrono heres inſtitutus eſt: alteri legatum datum eſt. Neutrum horum in medium referre debere reſpondit. l. 71. §. 1.

In ſocietatem quæſtus non veniant hereditates, nec legata.

L. Socius ſocio etiam culpæ nomine tenetur: id eſt, deſidiæ, atque negligentiæ. Culpa autem non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit etenim, talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Quia qui parum diligentem ſibi ſocium adquirit, de ſe queri debet. l. 72.

Socius eam diligentiam debet ſocietati, quam adhibet rebus ſuis.

LI. Si ſocietatem univerſarum fortunarum coierint: id eſt,

In ſocietatem uni-

Digitized by Google

verſorum bonorum venit hereditas.

eſt, earum quoque rerum, quæ poſtea cuique acquirentur: hereditatem cuivis eorum delatam, in commune redigendam. l. 73.

Erogata in honorem liberorum, in ſocietate omnium bonorum, ex re communi ſumuntur.

LII. Si ſocietatem univerſarum fortunarum ita coierint, *ut quidquid erogaretur, vel quæreretur, communis lucri atque impendii eſſet:* ea quoque, quæ in honorem alterius liberorum erogata ſunt, utrinque imputanda. l. 73. §. 1.

Cum certa perſona arbitrio quid conceditur, idem eſt, ac ſi viri boni arbitrio commiſſum eſſet.

LIII. Societatem mecum coiſti, ea conditione, *ut Nerva amicus communis partem ſocietatis conſtitueret.* Nerva conſtituit, *ut tu ex triente ſocius eſſes, ego ex beſſe.* Quæris, utrum ratum id jure ſocietatis ſit, an nihilominus ex æquis partibus ſocii ſimus? Exiſtimo autem melius te quæſiturum fuiſſe, utrum ex his partibus ſocii eſſemus, quas is conſtituiſſet: an ex his, quas virum bonum conſtituere oportuiſſet. *Arbitrorum enim genera ſunt duo.* Unum ejuſmodi, ut ſive æquum ſit, ſive iniquum: parere debeamus. Quod obſervatur, cùm ex compromiſſo ad arbitrum itum eſt. Alterum ejuſmodi, ut ad boni viri arbitrium redigi debeat: etſi nominatim perſona ſit comprehenſa, cujus arbitratu fiat. Veluti cùm lege locationis comprehenſum eſt, ut opus arbitrio locatoris fiat. In propoſita autem quæſtione, arbitrium viri boni exiſtimo ſequendum eſſe. Eo magis, quod judicium pro ſocio bonæ fidei eſt.

Arbitrorum genera duo: unum ex compromiſſo, alterum ex placito, ut vir bonus arbitratus fuerit.

Unde ſi Nervæ arbitrium ita pravum eſt, ut manifeſta iniquitas ejus appareat, corrigi poteſt per judicium bonæ fidei. l. 76. 77. 78. & 79.

Inæqualitas portionum ratione operæ, gratiæ, pecuniæ.

LIV. Illud poteſt conveniens eſſe viri boni arbitrio, ut non utique ex æquis partibus ſocii ſimus: veluti ſi alter plus operæ, induſtriæ, gratiæ, pecuniæ in ſocietatem collaturus erat. l. 80.

Pactum valet inter ſocios, ut de communi quiſque filiæ dotem conſtituat.

LV. Si forte conveniſſet inter ſocios, ut de communi dos conſtitueretur. Dixi, pactum non eſſe iniquum. Utique, ſi non de alterius tantùm filia convenit. Nam ſi commune hoc pactum fuit: non intereſſe, quod alter ſolus filiam habuit. l. 81.

Socius ſocium non obligat, niſi in rem ſocietatis verſum ſit.

LVI. Jure ſocietatis per ſocium ære alieno ſocius non obligatur: niſi in communem arcam pecuniæ verſæ ſunt. l. 82. V. l. 14. ff. de pact.

LVII. Illud

Digitized by Google

LVII. Illud quærendum eſt: arbor, quæ in confinio nata eſt: item lapis, qui per utrumque fundum extenditur: an cum ſucciſa arbor eſt, vel lapis exemptus (ejus ſit,) cujus fundus: pro ea quoque parte ſingulorum eſſe debeat, pro qua parte in fundo fuerat: an, qua ratione duabus maſſis duorum dominorum conflatis, tota maſſa communis eſt: ita arbor hoc ipſo, quo ſeparatur à ſolo, propriamque ſubſtantiam in unum corpus redactam accipit, multò magis pro indiviſo communis ſit, quàm maſſa? Sed naturali convenit rationi, & poſtea tantam partem utrumque habere, tam in lapide, quàm in arbore, quantam & in terra habebat. l. 83. *Arbor aut lapis in confinio communis eſt, pro modo quo fundos occupat.*

LVIII. Quoties juſſu alicujus, vel cum filio ejus, vel cum extraneo ſocietas coitur: directò cum illius perſona agi poſſe, cujus perſona in contrahenda ſocietate ſpectata ſit. l. ult. *Is directò obligatur, cujus juſſu cùm alio contrahitur.*

LIBER XVIII.

TITULUS I.

De contrahenda emptione: & de pactis inter emptorem, & venditorem compoſitis: & quæ res venire non poſſunt.

I. Origo emendi vendendique à permutationibus cœpit. Olim enim non ita erat nummus: neque aliud merx, aliud pretium vocabatur. Sed unuſquiſque ſecundùm neceſſitatem temporum, ac rerum, utilibus inutilia permutabat: quando plerumque evenit, ut, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper, nec facilè concurrebat, ut, cum tu haberes, quod ego deſiderarem, invicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cujus publica ac perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis ſubveniret. Ea (que) materia forma publica percuſſa, uſum dominiumque non tam ex ſubſtantia præbet, quam ex quantitate. Nec ultra merx utrumque, ſed alterum pretium vocatur. l. 1. *Emptio à permutatione cœpit, invento nummo.*

Digitized by Google

In venditione aliud merx, aliud pretium, non in permutatione.

II. Ut aliud eſt vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor: ſic aliud eſt pretium, aliud merx, quod in permutatione diſcerni non poteſt, uter emptor, uter venditor ſit. l. 1. §. 1. in fine.

Conſenſu perficitur venditio: eaque ſine pretio nulla eſt.

III. Sine pretio nulla venditio eſt. Non autem pretii numeratio, ſed conventio perficit ſine ſcriptis habitam emptionem. l. 2.

Emptionem rebus fieri non poſſe pridem placuit. l. pen. C. de rer. perm.

Aliud ſub conditione diſtrahere, aliud ſub conditione factam venditionem reſolvere.

IV. Si res ita diſtracta ſit, ut ſi diſplicuiſſet, inempta eſſet: conſtat, non eſſe ſub conditione diſtractam, ſed reſolvi emptionem ſub conditione. l. 3.

Quorum non eſt commercium, emi non poſſunt.

V. Sacra, & religioſa loca: aut quorum commercium non ſit: ut publica, quæ non in pecunia populi, ſed in publico uſu habeantur: ut eſt Campus Martius, (Emi non poſſunt.) l. 6.

In contractibus potius quod actum, quàm quod dictum, ſequendum eſt.

VI. In emptis & venditis potius id, quod actum, quam id, quod dictum ſit, ſequendum eſt. l. 6. §. 1.

Aliud ignotum, aliud incertum.

VII. Hujuſmodi emptio, *quanti tu eum emiſti, quantum pretii in arca habeo*, valet. Nec enim incertum eſt pretium tam evidenti venditione. Magis enim ignoratur quanti emptus ſit, quam in rei veritate incertum eſt. l. 7. §. 1.

Spei venditio eſt, ut cùm emitur jactus retis.

VIII. Aliquando & ſine re venditio intelligitur: veluti cum quaſi alea emitur. Quod fit, cum captus piſcium, vel avium, vel miſſilium emitur. Emptio enim contrahitur, etiam ſi nihil inciderit: quia ſpei emptio eſt. Et quod miſſilium nomine eo caſu captum eſt, ſi evictum fuerit: nulla eo nomine ex empto obligatio contrahitur: quia id actum intelligitur. l. 8. §. 1.

Nihil nocet error de nomine, ſi de re conſtet.

IX. Si in nomine diſſentiamus, verum de corpore conſtet: nulla dubitatio eſt, quin valeat emptio & venditio. Nihil enim facit error nominis, cum de corpore conſtat. l. 9. §. 1.

Res vendita fit ementis, pretio ſoluto, aut dato ſatis.

X. Quod vendidi, non aliter fit accipientis, quam ſi aut pretium nobis ſolutum ſit, aut ſatis eo nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori, ſine ulla ſatisfactione. l. 19. V. l. 53. eod.

Si rem cum opera præſtet artifex, ven-

XI. Sabinus reſpondit: ſi quam rem nobis fieri velimus

[etiam],

[etiam], veluti ſtatuam, vel vas aliquod, ſeu veſtem, ut nihil aliud, quam pecuniam daremus: emptionem videri. Nec poſſe ullam locationem eſſe, ubi corpus ipſum non detur ab eo, cui id fieret. Aliter, atque ſi arcam darem, ubi inſulam ædificares: quoniam tunc à me ſubſtantia proficiſcitur. l. 20. V. l. 2. §. 1. ff. loc. *ditio eſt: aliud ſi cæmenta præſtet architectus, quia is non dat fundum.*

XII. Labeo ſcripſit, obſcuritatem pacti nocere potius debere venditori, qui id dixerit, quam emptori: quia potuit, re integra, apertius dicere. l. 21. *Venditoris obſcura enunciatio ipſi nocet.*

Cum in lege venditionis ita ſit ſcriptum, *flumina, ſtillicidia, uti nunc ſunt, ut ita ſint:* nec additur, quæ flumina, vel ſtillicidia: primum ſpectari oportet, quid acti ſit: ſi non id appareat, tunc id accipitur, quod venditori nocet: ambigua enim oratio eſt. l. 33. V. l. 39. ff. de pact. l. 172. ff. de reg. jur. l. 69. §. 5. ff. de evict.

XIII. Si ita diſtrahatur illa, aut illa res: utram eliget venditor, hæc erit empta. l. 25. V. l. 109. ff. de verb. obl. l. 10. in fin. ff. de jur. dot. *Vendentis alterutrum electio eſt.*

XIV. Qui à quolibet rem emit, quam putat ipſius eſſe: bona fide emit. l. 27. *Bona fide emit, qui venditorem dominum putat.*

XV. Rem alienam diſtrahere quem poſſe, nulla dubitatio eſt. Nam emptio eſt & venditio: ſed res emptori auferri poteſt. l. 28. *Rei alienæ venditio eſt.*

XVI. Qui tabernas argentarias, vel cæteras, quæ in ſolo publico ſunt, vendit; non ſolum, ſed jus vendit: cum iſtæ tabernæ publicæ ſunt, quarum uſus ad privatos pertinet. l. 32. *Tabernarum in ſolo publico jus in commercio eſt, non ipſum ſolum.*

XVII. Pleraſque res aliquando propter acceſſiones emimus: ſicut cùm domus propter marmora, & ſtatuas, & tabulas pictas ematur. l. 34. *Sæpe propter acceſſiones res emuntur.*

XVIII. Omnium rerum, quas quis habere, vel poſſidere, vel perſequi poteſt, venditio rectè fit. Quas vero natura, vel gentium jus, vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio eſt. l. 34. §. 1. *Ea ſolum veneunt quorum commercium ſit.*

XIX. Liberum hominem ſcientes emere non poſſumus. Sed nec talis emptio, aut ſtipulatio admittenda eſt, *cùm ſervus erit:* quamvis dixerimus, futuras res emi poſſe. Nec enim fas eſt, hujuſmodi caſus expectare. l. 34. §. 2. *Non licet triſtem exitum expectare.*

XX. Alia

Google

Qui metitur, jam emit; qui guſtat, nondum emit.

XX. Alia cauſa eſt deguſtandi, alia metiendi. Guſtus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat. Menſura vero non eo proficit, ut aut plus, aut minus veneat, ſed ut appareat, quantum ematur. l. 34. §. 5.

Alterutro vendito, ſi alterum perierit, alterum venditum eſt.

XXI. Si emptio ita facta fuerit, *eſt mihi emptus Stichus, aut Pamphilus:* in poteſtate eſt venditoris, quem velit dare: ſicut in ſtipulationibus. Sed uno mortuo, qui ſupereſt, dandus eſt. Et ideo prioris periculum ad venditorem, poſterioris ad emptorem reſpicit. Sed etſi pariter deceſſerunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris vixit. Idem dicendum eſt, etiam ſi emptoris fuit arbitrium, quem vellet habere. l. 34. §. 6.

Arrhæ probant venditionem.

XXII. Quod ſæpe arrhæ nomine pro emptione datur, non eo pertinet, quaſi ſine arrha conventio nihil proficiat: ſed ut evidentius probari poſſit, conveniſſe de pretio. l. 35.

Arrhas amittit emptor, duplicatas reddit venditor, ſi venditioni non ſtet.

Qui vendere pollicitus eſt, venditionem recuſans, in duplum eas reddere cogatur: & qui emere pactus eſt, ab emptione recedens datis à ſe arrhis cadat, repetitione earum deneganda. l. 17. in fine C. de fid. inſtr.

In cuſtodienda re vendita, dolum & culpam præſtat venditor.

XXIII. Si res vendita per furtum perierit: prius animadvertendum erit, quid inter eos de cuſtodia rei convenerat: ſi nihil appareat conveniſſe, talis cuſtodia deſideranda eſt à venditore, qualem bonus paterfamilias ſuis rebus adhibet: quam ſi præſtiterit, & tamen rem perdidit, ſecurus eſſe debet. l. 35. §. 4.

Cuſtodiam autem venditor talem præſtare debet, quam præſtant hi quibus res commodata eſt, ut diligentiam præſtet exactiorem, quam in ſuis rebus adhiberet. l. 3. ff. de per. & com. rei. vend.

Si venditor eam adiligentiam dhibuiſſet in inſula cuſtodienda, quam debent homines frugi & diligentes præſtare, ſi quid accidiſſet, nihil ad eum pertinebit. l. 11. eod.

Dolum & culpam [recipiunt] mandatum, commodatum, venditum. l. 23. ff. de reg. jur.

Ubi utriuſque utilitas vertitur ut in empto ..... & dolus, & culpa præſtatur. l. 5. §. 2. ff. commod.

Venditio vini, olei & ſimilium, ſi per averſionem fiat, ſta-

XXIV. Si omne vinum, vel oleum, vel frumentum, vel argentum, quantumcumque eſſet, uno pretio venierit: idem

idem juris eſt, quod in cæteris rebus. Quod ſi vinum ita venierit, ut in ſingulas amphoras: item oleum, ut in ſingulos metretas: item frumentum, ut in ſingulos modios: item argentum, ut in ſingulas libras certum pretium diceretur: quæritur, quando videatur emptio perfici? Quod ſimiliter ſcilicet quæritur & de his, quæ numero conſtant, ſi pro numero corporum pretium fuerit ſtatutum? Sabinus & Caſſius tunc perfici emptionem exiſtimant, cum adnumerata, admenſa, adpenſave ſint: quia venditio quaſi ſub hac conditione videtur fieri: ut in ſingulos metretas, aut in ſingulos modios, quos, quaſve, admenſus eris: aut in ſingulas libras, quas adpenderis: aut in ſingula corpora quæ adnumeraveris. l. 35. §. 5.

tim conſenſu perficitur: ſi ad menſuram, aut pondus, ubi admenſa, vel adpenſa ſint.

XXV. Si ex doleario pars vini venierit, veluti metretæ centum: veriſſimum eſt, [quod & conſtare videtur] antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere. Nec intereſt, unum pretium omnium centum metretarum an ſemel dictum ſit, an in ſingulos eos. l. 35. §. 7.

Ante menſuram, vel pondus, periculum ad venditorem pertinet.

XXVI. Ea, quæ commendandi cauſa in venditionibus dicuntur, ſi palam appareant, venditorem non obligant. Veluti ſi dicat ſervum ſpecioſum, domum benè ædificatam. At ſi dixerit hominem litteratum, vel artificem, præſtare debet. Nam hoc ipſo pluris vendit. l. 43.

Intereſt quid commendandi cauſa dicat venditor, quid de re affirmet, ut pluris vendat.

XXVII. Quædam etiam pollicitationes venditorem non obligant, ſi ita in promptu res ſit, ut eam emptor non ignoraverit. Veluti ſi quis hominem luminibus effoſſis emat, & de ſanitate ſtipuletur. Nam de cætera parte corporis potius ſtipulatus videtur, quàm de eo, in quo ſe ipſe decipiebat. l. 43. §. 1.

Si vitium appareat, ſibi emptor imputet.

XXVIII. Dolum malum à ſe abeſſe præſtare venditor debet: qui non tantùm in eo eſt, qui fallendi cauſa obſcurè loquitur: ſed etiam qui inſidioſè, obſcurè diſſimulat. l. 43. §. 2.

Dolus eſt vel obſcurè loqui, vel obſcurè diſſimulare.

XXIX. Labeo ſcripſit, ſi veſtimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere, ita emptori præſtandum, quod intereſt, ſi ignorans interpola emerit: quam ſententiam & Pomponius probat, in qua & Julianus eſt: qui ait, ſi quidem ignorabat venditor, ipſius rei nomine teneri: ſi ſciebat, etiam damni, quod ex eo contingit. l. 45. V. l. 13. ff. de act. empt. & vend. l. 1. C. de ædil. act.

De ipſa re tenetur venditor qui vitium ignoravit, qui ſcivit, etiam de damno.

Bb XXX. Non

Quæ emptiones illicita his qui provincias adminiſtrant.

XXX. Non licet ex officio quod adminiſtrat quis emere quid vel per ſe, vel per aliam perſonam: alioquin non tantùm rem amittit, ſed & in quadruplum convenitur, ſecundum conſtitutionem Severi & Antonini. Et hoc ad procuratorem quoque Cæſaris pertinet. Sed hoc ita ſe habet, niſi ſpecialiter quibuſdam hoc conſenſum eſt. l. 46.

Qui officii cauſa in provincia agit, vel militat, prædia comparare in eadem provincia non poteſt: præterquam ſi paterna ejus à fiſco diſtrahantur. l. 62. V. l. 46. §. 2. ff. de jur. fiſc. & l. un. C. de contr. jud.

Aqua ductus prædio vendito accedit.

XXXI. Si aquæ ductus debeatur prædio, [&] jus aquæ tranſit ad emptorem, etiamſi nihil dictum ſit. Sicut & ipſæ fiſtulæ, per quas aqua ducitur. l. 47. Licet extra ædes ſint. l. 48.

Non ex levi cauſa ſolvitur venditio.

XXXII. Res bona fide vendita, propter minimam cauſam inempta fieri non debet. l. 54.

Poſt emptionem res emptori perit, licet ei tradita non ſit.

XXXIII. Res in averſione empta, ſi non dolo venditoris factum ſit, ad periculum emptoris pertinebit: etiam ſi res adſignata non ſit. l. 62. §. 2. V. 1. de per. & comm. r. v. n. 1.

Locatio eſt cùm in re non mutata, nec alienata aliquid fit: venditio, cùm materia mutatur, & alienatur.

XXXIV. Convenit mihi tecum, *ut certum numerum tegularum mihi dares certo pretio:* quod ut faceres, utrum emptio ſit, an locatio? Reſpondit: ſi ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem, convenit, emptionem puto eſſe, non conductionem. Toties enim conductio alicujus rei eſt, quoties materia, in qua aliquid præſtatur, in eodem ſtatu ejuſdem manet: quoties verò & immutatur, & alienatur, emptio magis, quam locatio intelligi debet. l. 65.

Quædam inſunt contractibus, etſi non dicantur: quædam non niſi dicantur.

XXXV. In vendendo fundo quædam, etiam ſi non condicantur, præſtanda ſunt: veluti, *ne fundus evincatur, aut uſusfructus ejus:* quædam ita demum, ſi dicta ſint: veluti viam, iter, actum, aquæductum præſtatum iri. Idem & in ſervitutibus urbanorum prædiorum. l. 66.

Dolus eſt fundo debitam ſervitutem reticere.

XXXVI. Si cum ſervitus venditis prædiis deberetur, nec commemoraverit venditor, ſed ſciens eſſe reticuerit, & ob id per ignorantiam rei emptor non utendo per ſtatutum tempus eam ſervitutem amiſerit, quidam rectè putant venditorem teneri ex empto ob dolum. l. 66. §. 1.

Talis res venditur qualis erat apud ven-

XXXVII. Alienatio cùm fit, cum ſua cauſa dominium ad

Digitized by Google

ad alium transferimus, quæ eſſet futura, ſi apud nos ea res manſiſſet. Idque toto jure civili ita ſe habet, præterquam ſi aliquid nominatim ſit conſtitutum. l. 67. *ditorem, niſi aliud actum ſit.*

XXXVIII. Imperatores Antoninus & Verus Auguſti Sextio Vero in hæc verba reſcripſerunt: Quibus menſuris, aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium poteſtate eſſe. Neque enim quiſquam cogitur vendere, ſi aut pretium, aut menſura diſpliceat. Præſertim ſi nihil contra conſuetudinem regionis fiat. l. 71. *Quo pretio quis velit, qua menſura, emit, aut vendit.*

XXXIX. Dolia in horreis defoſſa, ſi non ſint nominatim in venditione excepta, horreorum venditioni ceſſiſſe videri. l. 76. *Fundo cohærentia venditioni accedunt.*

XL. Eum, qui in locum emptoris ſucceſſit, iiſdem defenſionibus uti poſſe, quibus venditor (ejus) uti potuiſſet: ſed & longæ poſſeſſionis præſcriptione, ſi utriuſque poſſeſſio impleat tempora conſtitutionibus ſtatuta. l. 76. §. 1. *Exceptiones, & poſſeſſio venditoris ad emptorem tranſeunt.*

XLI. Frumenta, quæ in herbis erant, cum vendidiſſes: dixiſti, te, *ſi quid vi, aut tempeſtate factum eſſet, præſtaturum.* Ea frumenta nives corruperunt: ſi immoderatæ fuerunt, & contra conſuetudinem tempeſtatis, agi tecum ex empto poterit. l. 78. §. ult. *Vim tempeſtatis qui præſtare promiſit, præſtabit immoderatam.*

XLII. Si fundum parentes tui ea lege vendiderunt, *ut ſive ipſi, ſive heredes eorum emptori pretium quandocunque, vel intra certa tempora obtuliſſent, reſtitueretur:* teque parato ſatisfacere conditioni dictæ, heres emptoris non paret: ut fides contractus ſervetur, actio tibi dabitur, habita ratione eorum, quæ poſt oblatam ex pacto quantitatem, ex eo fundo ad adverſarium pervenerunt. l. 2. C. de pact. int. empt. & vend. comp. *Sic vendi poteſt, ut refuſo pretio res empta venditori reſtituatur.*

XLIII. Qui aliena pecunia comparat, non ei cujus nummi fuerunt, ſed ſibi tam actionem empti, quam dominium, ſi ei fuerit tradita poſſeſſio, quærit. Cùm itaque de rebus communibus fratrem patruelem tuum quædam comparaſſe contendas: de tua pecunia hunc conveniendo, facies conſultius. Nam in rem de rebus ab eo comparatis, tibi contra eum petitio non competit. l. 8. C. ſi quis alt. vel ſibi ſub alt. n. v. al. p. em. *Non ejus fit res vendita, cujus pecunia in pretium venditori numeratur.*

Digitized by Google

TITULUS II.

De in diem addictione.

In diem addicitur, quod ab emptore auferri poteſt, oblato pretio majori.

I. IN diem addictio ita fit: *Ille fundus centum eſto tibi emptus, niſi ſi quis intra Calendas Januarias proximas meliorem conditionem fecerit, quo res à domino abeat.* l. 1.

Aliud ſub conditione fieri venditionem, aliud ſub conditione reſolvi.

II. Quoties fundus in diem addicitur; utrum pura emptio eſt, ſed ſub conditione reſolvitur; an vero conditionalis ſit magis emptio, quæſtionis eſt? Et mihi videtur verius, intereſſe quid actum ſit. Nam ſiquidem hoc actum eſt, ut meliore allata conditione, diſcedatur: erit pura emptio, quæ ſub conditione reſolvitur. Sin autem hoc actum eſt, ut perficiatur emptio, niſi melior conditio offeratur: erit emptio conditionalis. l. 2.

Ubi pura venditio eſt, periculum & lucrum ad emptorem pertinent.

III. Ubi igitur, ſecundùm quod diſtinximus, pura venditio eſt: Julianus ſcribit, hunc, cui res in diem addicta eſt, & uſucapere poſſe: & fructus, & acceſſiones lucrari: & periculum ad eum pertinere, ſi res interierit. l. 2. §. 1.

TITULUS III.

De lege Commiſſoria.

Lex Commiſſoria non facit conditionalem venditionem.

I. SI fundus Commiſſoria lege venierit: magis eſt, ut ſub conditione reſolvi emptio, quàm ſub conditione contrahi videatur. l. 1.

Pro venditore eſt lex Commiſſoria, non pro emptore.

II. Cum venditor fundi in lege ita caverit, *ſi ad diem pecunia ſoluta non ſit,* (*ut*) *fundus inemptus ſit:* ita accipitur inemptus eſſe fundus, ſi venditor eum inemptum eſſe velit: quia id venditoris cauſa caveretur. Nam ſi aliter acciperetur: exuſta villa, in poteſtate emptoris futurum, ut, non dando pecuniam, inemptum faceret fundum, qui ejus periculo fuiſſet. Nam legem Commiſſoriam, quæ in venditionibus adjicitur, ſi volet, venditor exercebit: non etiam invitus. l. 2. & 3.

TI-

TITULUS IV.

De hereditate, vel actione vendita.

I. VENDITOR hereditatis ſatiſdare de evictione non debet: cum (id) inter ementem & vendentem agatur, ut neque amplius, neque minus juris emptor habeat, quam apud heredem futurum eſſet: planè, de facto ſuo venditor ſatiſdare cogendus eſt. l. 2. *Hereditatis venditor non niſi de facto ſuo cavere debet, jus enim ſuum vendit.*

II. Sicuti lucrum omne ad emptorem hereditatis reſpicit, ita damnum quoque debet ad eundem reſpicere. l. 2. §. 9. *Lucrum & damnum ad emptorem hereditatis pertinent.*

III. Cùm quis debitori ſuo heres extitit, confuſione creditor eſſe deſinit. Sed ſi vendidit hereditatem: æquiſſimum videtur, emptorem hereditatis, vicem heredis obtinere, & idcirco teneri venditori hereditatis. l. 2. §. 18. *Emptor hereditatis ex qua quid ejus venditori debebatur, & ipſe ei debebit.*

IV. Si nomen ſit diſtractum, Celſus ſcribit, locupletem eſſe debitorem, non debere præſtare: debitorem autem eſſe, præſtare, niſi aliud convenit. Et quidem ſine exceptione quoque, niſi in contrarium actum ſit. l. 4. & 5. *Nominis venditor debitorem eſſe præſtat, non etiam eum locupletem.*

V. Cùm hereditatem aliquis vendidit: eſſe debet hereditas, ut ſit emptio. Nec enim alea emitur, ut in venatione, & ſimilibus: ſed res, quæ ſi non eſt, (non) contrahitur emptio, & ideo pretium condicetur. l. 7. *Hereditatis venditor eſſe hereditatem præſtat.*

Quanta autem hereditas eſt, nihil intereſt. Niſi de ſubſtantia ejus affirmaverit. l. 14. in fin. & l. 15.

Æs alienum, hereditate fiſci nomine vendita, ad onus emptoris bonorum pertinere, nec fiſcum creditoribus hereditariis reſpondere, certum & abſolutum eſt. l. 1. C. eod. *Fiſcus hereditatis venditor de oneribus non tenetur.*

VI. Qui tibi hereditatem vendidit, antequam res hereditarias traderet, dominus earum perſeveravit: & ideo vendendo eas aliis, dominium transferre potuit. Sed quoniam contractus fidem fregit, ex empto actione conventus, quanti tua intereſt, præſtare cogetur. l. 6. C. eod. l. 11. C. de act. empt. & vend. *Dominium apud venditorem antequàm tradat.*

Digitized by Google

TITULUS V.

De Reſcindenda venditione, & quando licet ab emptione diſcedere.

Pacto non revocatur contractus ab una tantùm parte.

I. QUOD Ariſto dixit, poſſe ita paciſci, ut unus maneat obligatus, non eſt verum: quia pro una parte contrahentium abire pacto ab emptione non poſſit. Et ideo, ſi ab una parte renovatus ſit contractus: dicitur, non valere ejuſmodi pactionem. l. 1.

Rebus integris infecta fieri poteſt emptio, non re ſecuta.

II. Poteſt, dum res integra eſt, conventione noſtra, infecta fieri emptio. l. 2.

Emptio & venditio, ſicut conſenſu contrahitur, ita contrario conſenſu reſolvitur, antequam fuerit res ſecuta. l. 3. l. 5. §. 1. V. l. 7. §. 6. & l. 58. ff. de pact.

Re quidem integra ab emptione & venditione, utriuſque partis conſenſu, recedi poteſt. Etenim quod conſenſu contractum eſt, contrariæ voluntatis adminiculo diſſolvitur. At enim poſt traditionem interpoſitam nuda voluntas non reſolvit emptionem, ſi non actus quoque priori ſimilis retro agens venditionem intercеſſerit. l. 1. C. quando lic. ab empt. diſc.

Nec enim, licet in continenti facta pœnitentiæ conteſtatio, conſenſu finita reſcindit. l. 12. in f. C. de contr. empt.

Si res minus dimidia veri pretii venierit, reſcinditur venditio, niſi emptor quod deeſt pretio ſuppleverit.

III. Rem majoris pretii ſi tu vel pater tuus minoris diſtraxerit: humanum eſt, ut vel pretium te reſtituente emptoribus, fundum venundatum recipias, auctoritate judicis intercedente: vel, ſi emptor elegerit, quod deeſt juſto pretio, recipias. Minus autem pretium eſſe videtur, ſi nec dimidia pars (veri) pretii ſoluta ſit. l. 2. C. de reſc. vend.

Hoc ſolum, quod paulo minore pretio fundum venditum ſignificas, ad reſcindendam venditionem invalidum eſt. l. 8. C. eod.

TI-

Digitized by Google

TITULUS VI.

De periculo, & commodo rei venditæ.

I. SI vinum venditum acuerit, vel quid aliud vitii ſuſtinuerit: emptoris erit damnum: quemadmodum ſi vinum eſſet effuſum, vel vaſis contuſis, vel qua alia ex cauſa. l. 1. *Res vendita perit emptori, licet adhuc tradita non ſit.*

Poſt perfectam venditionem omne commodum & incommodum, quod rei venditæ contingit, ad emptorem pertinet. l. 1. C. eod.

Cùm inter emptorem & venditorem de pretio convenit, moraque venditoris in traditione non interceſſit: periculo emptoris rem diſtractam eſſe in dubium non venit. l. 4. C. de per. & comm. l. 14. ff. de furt. V. ſ. de contr. empt. n. 33.

II. Sed ſi venditor ſe periculo ſubjecit, in id tempus periculum ſuſtinebit, quoad ſe ſubjecit. Quod ſi non deſignavit tempus: eatenus periculum ſuſtinere debet, quoad deguſtetur vinum. Videlicet quaſi tunc pleniſſimè veneat, cùm fuerit deguſtatum. Aut igitur convenit, quoad periculum vini ſuſtineat, & eatenus ſuſtinebit: aut non convenit, & uſque ad deguſtationem ſuſtinebit. Sed ſi nondum ſunt deguſtata, ſignata tamen ab emptore vaſa, vel dolia, conſequenter dicemus, adhuc periculum eſſe venditoris: niſi (ſi) aliud convenit. l. 1. *Periculo venditoris eſt vinum non deguſtatum, licet ſignata ſint dolia, niſi aliud convenit.*

Magis enim ne ſummutetur, ſignari ſolere, quam ut tradere tum videatur. l. 1. §. 2.

III. Cuſtodiam autem venditor talem præſtare debet, quam præſtant hi, quibus res commodata eſt; ut diligentiam præſtet exactiorem, quàm in ſuis rebus adhiberet. l. 3. *Cuſtodiam debet venditor, qualem qui commodatum accepit: & de furto tenetur.*

Materia empta ſi furto periſſet, poſtquam tradita eſſet: emptoris eſſe periculo, reſpondit: ſi minus, venditoris. l. 14. §. 1. V. l. 11. eod.

IV. Vino per averſionem vendito, finis cuſtodiæ eſt avehendi tempus. Quod ita erit accipiendum, ſi adjectum tempus eſt. Cæterum, ſi non ſit adjectum, videndum, ne infinitam cuſtodiam non debeat venditor? Et eſt verius, (ſecundùm ea quæ ſupra oſtendimus) aut intereſſe, quid *Cuſtodiam debet vini venditor, donec avehatur: avehi autem tunc debet, cùm dictum eſt, aut denunciatum.*

de

de tempore actum ſit, aut denunciare ei ut tollat vinum. l. 4. §. 2.

Si inter moras emptoris res ei non tradita pereat, ipſi perit.

V. Si per emptorem ſteterit, quominus ad diem vinum tolleret: poſtea, niſi quod dolo malo venditoris interceptum eſſet, non debet ab eo præſtari. l. 5.

Lectos emptos Ædilis, cum in via publica poſiti eſſent, concidit: ſi traditi eſſent emptori, aut per eum ſtetiſſet, quominus traderentur: emptoris periculum eſſe placet. l. 12.

Illud ſciendum eſt, cum moram emptor adhibere cœpit, jam non culpam, ſed dolum (malum) tantùm præſtandum à venditore. l. 17.

Perfecta emptione res emptoris periculo eſt.

VI. Neceſſario ſciendum (eſt), quando perfecta ſit emptio: tunc enim ſciemus, cujus periculum ſit. Nam, perfecta emptione, periculum ad emptorem reſpiciet. Et, ſi id, quod venierit, appareat, quid, quale, quantum ſit, (ſit) & pretium, & purè venit, perfecta eſt emptio. l. 8.

Cùm univerſum, quod in horreis erat poſitum, veniſſe ſine menſura, & claves emptoribus traditas alleges: poſt perfectam venditionem, quod vino mutato damnum accidit, ad emptorem pertinet. l. 2. C. eod.

Idem in conditionali venditione, poſtquam conditio extitit.

VII. Si ſub conditione res venierit, ſi quidem defecerit conditio, nulla eſt emptio: ſicuti nec ſtipulatio. Quod ſi extiterit: Proculus, & Octavenus, emptoris eſſe periculum ajunt. l. 8.

Nullum incendium ſine culpa.

Diligentiam hominum frugi præſtat venditor.

VIII. Si vendita inſula combuſta eſſet, cum incendium ſine culpa fieri non poſſit, quid juris ſit? Reſpondit: quia ſine patrisfamilias culpa fieri poteſt: neque ſi ſervorum negligentia factum eſſet, continuo dominus in culpa erit. Quamobrem ſi venditor eam diligentiam adhibuiſſet, in inſula cuſtodienda, quam debent homines frugi & diligentes præſtare, ſi quid accidiſſet, nihil ad eum pertinebit. l. 11. V. l. 11. ff. de incendio. V. l. 3. §. 1. ff. de Offi. Præf. vig.

Si ambo ſint in mora, poſterior mora ei nocebit, qui poſterior erit in mora.

IX. Quod ſi per venditorem & emptorem mora fuerit: Labeo quidem ſcribit, emptori potius nocere, quam venditori, moram adhibitam. Sed videndum eſt, ne poſterior mora damnoſa ei ſit. Quid enim, ſi interpellavero venditorem, & non dederit id, quod emeram: deinde, poſteriore offerente illo, ego non acceperim? Sanè hoc caſu nocere mihi

Digitized by Google

mihi deberet. Sed ſi per emptorem mora fuiſſet, deinde, cum omnia in integro eſſent, venditor moram adhibuit, cum poſſet ſe exſolvere: æquum eſt, poſteriorem moram venditori nocere. l. 17.

X. Ante pretium ſolutum dominii quæſtione mota, pretium emptor ſolvere non cogetur: niſi fidejuſſores idonei à venditore ejus evictionis offerantur. l. 18. §. 1. *Emptor in evictionis periculo ſolvere non tenetur.*

XI. Venditori, ſi emptor in pretio ſolvendo moram fecerit, uſuras duntaxat præſtabit: non omne omnino, quod venditor, mora non facta, conſequi potuit: veluti ſi negotiator fuit: &, pretio ſoluto, ex mercibus plus, quam ex uſuris, quærere potuit. l. ult. *Emptor in mora uſuras tantùm præſtat, non quod ultra interſit venditoris.*

XII. Dolum auctoris, bonæ fidei emptori non nocere, certi juris eſt. l. 3. C. eod. *Dolus auctoris non nocet.*

TITULUS VII.

De ſervis exportandis: vel ſi ita mancipium venierit, ut manumittatur, vel contra.

I. SI minor viginti annis ſervum tibi in hoc vendiderit, (& tradiderit,) ut eum manumitteres: nullius momenti eſt traditio: quamquàm ea mente tradiderit, ut, cum viginti annos ipſe expleſſet, manumitteres. Non enim multum facit, quod diſtulit libertatis præſtationem. Lex quippe conſilio ejus, quaſi parum firmo, reſtitit. l. 4. *Quod minor in futurum cavit, præſentis conſilii ratione aut ſtat, aut ruit.*

II. Viro bono non convenit credere venditoris intereſſe, quod animo ſævientis ſatisfactum non fuiſſet. l. 6. §. 1. *Non eſt indulgendum malitiis.*

III. Beneficio affici hominem, intereſt hominis: enimvero pœnæ non irrogatæ indignatio ſolam duritiam continet. l. 7. in fin. *Beneficiis favendum, non duritiæ.*

Digitized by Google

LIBER XIX.

TITULUS I.

De actionibus empti, & venditi.

Venditor non tradens tenetur de eo quod intereſt venditoris, quod interdum pretium egreditur.

I. SI RES vendita non tradatur, in id, quod intereſt, agitur: hoc eſt, quod rem habere intereſt emptoris. Hoc autem interdum pretium egreditur, ſi pluris intereſt, quam res valet, vel empta eſt. l. 1.

Tenetur venditor, ſi ſervitutem ſibi notam celavit.

II. Venditor, ſi, cùm ſciret deberi ſervitutem, celavit: non evadet ex empto actionem: ſi modo eam rem emptor ignoravit. Omnia enim, quæ contra bonam fidem fiunt, veniunt in empti actionem. l. 1. §. 1.

Mercis ſuo die non traditæ ejus dici pretium præſtandum, quo dari debuit.

III. Si per venditorem vini mora fuerit, quo minus traderet: condemnari eum oportet: utro tempore pluris vinum fuit, vel quo venit, vel quo lis in condemnationem deducitur: item quo loco pluris fuit, vel quo venit, vel ubi agatur. l. 3. §. 3.

Vinum, quod mutuum datum erat, per judicem petitum eſt. Quæſitum eſt, cujus temporis æſtimatio fieret: utrum cùm datum eſſet, an cùm litem conteſtatus fuiſſet, an cum res judicaretur? Sabinus reſpondit: ſi dictum eſſet, quo tempore redderetur, quanti tunc fuiſſet: [ſi non, quanti tunc,] quum petitum eſſet. l. 22. ff. de reb. cred.

Si merx aliqua, quæ certo die dari debebat, petita ſit: veluti vinum, oleum, frumentum: tanti litem æſtimandam Caſſius ait, quanti fuiſſet eo die, quo dari debuit: ſi de die nihil convenit: quanti tunc, cum judicium acciperetur. l. ult. ff. de cond. trit.

Mercis ſuo loco non traditæ ejus loci pretium præſtandum, quo dari debuit.

IV. Non oportet ejus loci pretia ſpectari, in quo agatur: ſed ejus, ubi vina tradi oportet. l. 3. §. ult.

De his quæ inſunt contractui, etſi non dicatur, tenentur qui contrahunt.

V. Imprimis ſciendum eſt, in hoc judicio id demum deduci, quod præſtare convenit: cùm enim ſit bonæ fidei judicium, nihil magis bonæ fidei congruit, quàm id præſtari, quod inter contrahentes actum eſt. Quod ſi nihil convenit, tunc ea præſtabuntur, quæ naturaliter inſunt hujus judicii poteſtate. l. 11. §. 1.

VI. In

VI. In primis ipſam rem præſtare venditorem oportet: id eſt, tradere: quæ res, ſiquidem dominus fuit venditor, facit & emptorem dominum: ſi non fuit, tantùm evictionis nomine venditorem obligat: ſi modo pretium eſt numeratum, aut eo nomine ſatisfactum. Emptor autem nummos venditoris facere cogitur. Redhibitionem quoque contineri empti judicio, [&] Labeo & Sabinus putant, & nos probamus. l. 11. §. 2. & 3.

Venditioni inſunt ex parte venditoris traditio, cautio de evictione, & de redhibitione: ex parte emptoris pretii numeratio.

VII. Animalium quoque venditor cavere debet, ea ſana præſtari. Et qui jumenta vendidit, ſolet ita promittere, eſſe, bibere, ut oportet. l. 11. §. 4.

Animalia ſana eſſe venditor cavet.

VIII. Qui *habere licere* vendidit, videamus, quid debeat præſtare. Et multum intereſſe arbitror: utrum [hoc] polliceatur, *per ſe, venienteſque à ſe perſonas non fieri, quominus habere liceat: an vero per omnes.* Nam ſi per ſe: non videtur id præſtare, ne alius evincat: proinde ſi evicta res erit, ſive ſtipulatio interpoſita eſt, ex ſtipulatu non tenebitur: ſive non eſt interpoſita, ex empto non tenebitur. Sed Julianus ſcribit: etiam ſi apertè venditor pronunciet, *per ſe, heredemque ſuum non fieri, quominus habere liceat:* poſſe defendi, ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris intereſt; verumtamen, ut pretium reddat, teneri. Ibidem ait, idem eſſe dicendum; & ſi apertè in venditione comprehendatur, *nihil evictionis nomine præſtatum iri*: pretium quidem deberi re evicta: utilitatem non deberi. Neque enim bonæ fidei contractus hanc patitur conventionem, ut emptor rem amitteret, & pretium venditor retineret: niſi fortè [inquit] ſic quis omnes iſtas ſupraſcriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat. Veluti cum futurum jactum retis à piſcatore emimus, aut indaginem plagis poſitis à venatore, vel pantheram ab aucupe. Nam etiamſi nihil capit, nihilominus emptor pretium præſtare neceſſe habebit. Sed in ſupraſcriptis conventionibus contra erit dicendum: niſi fortè ſciens alienum vendit. Tunc enim, ſecundum ſupra à nobis relatam Juliani ſententiam, dicendum eſt, ex empto eum teneri: quia dolo fecit. l. 11. §. ult.

Pro variis de evictione cautionibus venditor aut id præſtat quod intereſt, aut ſolum pretium; aut etiam nihil.

Digitized by Google

Qui vitioſum ignorans vendit, quanto minoris tenetur: qui ſciens, omne detrimentum præſtat.

IX. Julianus inter eum, qui ſciens quid, aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto. Ait enim: qui pecus morboſum, aut tignum vitioſum vendidit, ſiquidem ignorans fecit, id tantùm ex empto actione præſtaturum, quanto minoris eſſem empturus, ſi id ita eſſe ſciſſem: ſi vero ſciens reticuit, & emptorem decepit: omnia detrimenta, quæ ex ea emptione emptor traxerit, præſtaturum ei. Sive igitur ædes vitio tigni corruerunt, ædium æſtimationem: ſive pecora contagione morboſi pecoris perierunt, quod interfuit idoneè veniſſe, erit præſtandum. l. 13.

Qui vitium novit, monere debet, qui ignorat, non temerè debet de re affirmare.

X. Non debuit facile, [venditor] quæ ignorabat, aſſeverare. Inter hunc igitur, & qui ſcit [rei vitium], intereſt. Qui ſcit, præmonere debuit: hic non debuit facilis eſſe ad temerariam indicationem. l. 13. §. 3.

Pro pretio pignus eſt res vendita.

XI. Venditor, quaſi pignus, retinere poteſt eam rem, quam vendidit. l. 13. §. 8.

Fructus pendentes emptoris ſunt.

XII. Si fructibus jam maturis, ager diſtractus ſit: etiam fructus emptori cedere, niſi aliud convenit, exploratum eſt. l. 13. §. 10.

Emptor debet pretium & uſuras, ſi re fruatur.

XIII. Veniunt autem in hoc judicium infra ſcripta: in primis pretium, quanti res venit: item uſuræ pretii poſt diem traditionis. Nam cùm re emptor fruatur, æquiſſimum eſt eum uſuras pretii pendere. l. 13. §. 20. V. l. 5. C. de act. empt. & vend.

Evicto emptori præſtantur quæ impendit.

XIV. Præterea, ex vendito agendo, conſequetur etiam ſumptus, qui facti ſunt in re diſtracta. Ut putà ſi quid in ædificia diſtracta erogatum eſt. l. 13. §. 22.

Conſequeris, (à venditore) quanti tua intereſt: in quo continetur etiam eorum perſecutio, quæ in rem emptam à te, ut melior fieret, erogata ſunt. l. 9. C. de evict.

Ratio fructuum in reſtitutione impenſarum ad meliorandum.

Super empti agri quæſtione diſceptabat Præſes provinciæ: &, ſi portionem diverſæ partis eſſe cognoverit, impenſas quas ad meliorandam rem vos erogaſſe conſtiterit, habita fructuum ratione, reſtitui vobis jubebit. l. 16. C. de evict.

Evincens tenetur de impenſis ad meliorandum.

Illud expeditius videbatur, ſi mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificavero, atque ita eam dominus

nus evincit. Nam, quia poſſim petentem (dominum), niſi impenſam ædificiorum ſolvat, doli mali exceptione ſummovere; magis eſt, ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. l. 45. §. 1. h. Tit.

XV. Si quis à pupillo ſine tutoris auctoritate emerit: ex uno latere conſtat contractus. Nam qui emit, obligatus eſt pupillo, pupillum ſibi non obligat. l. 13. §. 29. *Interdum in contractibus unus obligatur, non alter.*

XVI. Ædibus diſtractis, vel legatis, ea eſſe ædium ſolemus dicere, quæ quaſi pars ædium, vel propter ædes habentur: ut puta puteal. Id eſt, quo puteum operitur. Lines, [&] labra, ſalientes: fiſtulæ quoque, quæ ſalientibus junguntur, quamvis longe excurrant extra ædificium, ædium ſunt. Item canales. l. 13. §. ult. l. 14. l. 15. *Ædium ſunt, quæ propter ædes habentur & perpetui uſus cauſa.*

Labeo generaliter ſcribit, ea, quæ perpetui uſus cauſa in ædificiis ſunt, ædificii eſſe: quæ vero ad præſens, non eſſe ædificii. l. 17. §. 7.

XVII. Fundi nihil eſt, niſi quod terra ſe tenet. Ædium autem multa eſſe, quæ ædibus adfixa non ſunt, ignorari non oportet: ut puta ſeras, claves, clauſtra. l. 17. *Fundi eſt, quod terra ſe tenet; aliud in ædibus.*

XVIII. Ea, quæ ex ædificio detracta ſunt, ut reponantur, ædificii ſunt. At, quæ parata ſunt, ut imponantur, non ſunt ædificii. l. 17. §. 10. d. l. §. 5. *Detracta ut reponantur ædium ſunt, non parata ut imponantur.*

XIX. Si prædii venditor non dicat de tributo ſciens, tenetur ex empto: quod ſi ignorans non prædixerit, quod forte hereditarium prædium erat, non tenetur. l. 21. §. 1. V. l. 39. *Prædicere debet venditor de tributo, niſi ignoret.*

XX. Cum per venditorem ſteterit, quominus rem tradat: omnis utilitas emptoris in æſtimationem venit, quæ modo circa rem ipſam conſiſtit. Neque enim, ſi potuit ex vino (puta) negotiari, & lucrum facere, id æſtimandum eſt: non magis, quam ſi triticum emerit, & ob eam rem, quod non ſit traditum, familia ejus fame laboraverit. Nam pretium tritici, non ſervorum fame necatorum, conſequitur. l. 21. §. 3. *Re non tradita damnum præſtat venditor, quod circa rem conſiſtit, non effuſius.*

XXI. Quidquid venditor acceſſurum dixerit, id integrum ac ſanum tradi oportet. Veluti ſi fundo dolia acceſſura dixiſſet: non quaſſa, ſed integra dare debet. l. 27. *Quod debetur, integrum debetur & ſanum.*

XXII. Si ſciens alienam rem ignoranti mihi vendideris: *Qui alienam rem*

 etiam,

Digitized by Google

vendidiſſe deprehenditur, ante evictionem conveniri poteſt.

etiam, prius quam evincatur, utiliter me ex empto actu-rum putavit in id, quanti mea interſit, meam eſſe factam. Quamvis enim alioquin verum ſit, venditorem hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat: non etiam, ut ejus faciat: quia tamen dolum malum abeſſe præſtare debeat, teneri eum, qui ſciens (alienam) non ſuam ignoranti vendidit. l. 30. §. 1.

Venditor de caſu non tenetur.

XXIII. Si ea res, quam ex empto præſtare debebam, vi mihi adempta fuerit: quamvis eam cuſtodire debuerim, tamen propius eſt, ut nihil amplius, quam actiones perſequendæ ejus præſtari à me emptori oporteat: quia cuſtodia adverſus vim parum proficit. l. 31.

Si idem duo emerint, potior eſt cui tradita res eſt, niſi alter à domino emerit, hic à non domino.

XXIV. Uterque noſtrum eandem rem emit à non domino, cum emptio venditioque ſine dolo malo fieret: traditaque eſt: ſive ab eodem emimus: ſive ab alio, atque alio: is ex nobis tuendus eſt, qui prior jus ejus apprehendit: hoc eſt, cui primùm tradita eſt. Si alter ex nobis à domino emiſſet, is omnimodo tuendus eſt. l. 31. §. ult. V. l. 9. §. 4. ff. de publ. in rem act. l. 15. C. de rei vind.

Cuſtodiam debet venditor, & in cuſtodiam venit actio damni infecti.

XXV. Venditor domus, antequam eam tradat, damni infecti ſtipulationem interponere debet: quia antequam vacuam poſſeſſionem tradat, cuſtodiam & diligentiam præſtare debet: & pars eſt cuſtodiæ diligentiæque, hanc interponere ſtipulationem. Et ideo, ſi id neglexerit, tenebitur emptori. l. 36.

Si venditor vel reticeat quæ debuit pronunciare de re vendita, vel ambiguè quid proferat, tenebitur.

XXVI. Quæro: ſi quis ita fundum vendiderit, *uti venundatum eſſe videatur, quod intra terminos ipſe poſſedit:* ſciens tamen aliquam partem certam ſe non poſſidere, non certioraverit emptorem: an ex empto judicio teneatur: cum hæc generalis adjectio ad ea quæ ſpecialiter novit qui vendidit, nec excepit, pertinere non debeat: ne alioquin emptor capiatur, qui fortaſſe, ſi hoc cognoviſſet, vel empturus non eſſet, vel minoris empturus eſſet, ſi certioratus de loco certo fuiſſet: cum hoc & apud veteres ſit relatum in ejus perſona, qui ſic exceperat, *ſervitutes, ſi quæ debentur, debebuntur.* Etenim juris auctores reſponderunt, ſi certus venditor quibuſdam perſonis certas ſervitutes debere, non admonuiſſet emptorem, ex

empto

Digitized by Google

empto eum teneri debere: quando hæc generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quæ venditor novit, quæ (que) ſpecialiter excipere & potuit, & debuit: ſed ad ea, quæ ignoravit, & de quibus emptorem certiorare nequivit? Herennius Modeſtinus reſpondit: ſi quid circumveniendi emptoris cauſa venditor in ſpecie, de qua quæritur, fecit: ex empto actione conveniri poſſe. l. 39.

XXVII. In venditione, ſuper annua penſitatione pro aquæ ductu infra domum Romæ conſtitutam, nihil commemoratum eſt: deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, ſi conveniatur ob pretium ex vendito, ratio improviſi oneris habetur. l. 41. *Onera fundi debet venditor commemorare.*

XXVIII. De ſumptibus, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum eſt: nam empti judicium ad eam quoque ſpeciem ſufficere exiſtimo. Non enim pretium continet tantum, ſed omne quod intereſt emptoris, ſervum non evinci. Plane, ſi in tantum pretium excidiſſe proponas, ut non ſit cogitatum à venditore de tanta ſumma: veluti ſi ponas agitatorem poſtea factum, vel pantomimum, evictum eſſe eum qui minimo veniit pretio: iniquum videtur, in magnam quantitatem obligari venditorem. Cum (&) forte idem mediocrium facultatum ſit. l. 43. in fin. & l. 44. V. l. 38. ff. de rei vindic. *Si evictus emptor ſumptus immodicos repetat, non audietur.*

XXIX. Minuitur præſtatio, ſi ſervus deterior apud emptorem effectus ſit, cum evincitur. l. 45. *Si res deterior apud emptorem facta evincatur, minuetur præſtatio.*

XXX. Illud expeditius videbatur, ſi mihi alienam aream vendideris, & in eam ego ædificavero, atque ita eam dominus evincit: nam, quia poſſim petentem (dominum), niſi, impenſam ædificiorum ſolvat, doli mali exceptione ſummovere: magis eſt, ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. l. 45. §. 1. *Qui evincit, præſtat emptori, quod in rem impendit.*

XXXI. Debet venditor & inſtrumenta fundi, & fines oſtendere: hoc etenim contractui bonæ fidei conſonat. l. 48. in fin. *Inſtrumenta fundi ejuſque fines debet venditor oſtendere emptori.*

XXXII. Si & per emptorem & venditorem mora fuiſſet, quominus vinum præberetur & traderetur, perinde eſſe ait, quaſi ſi per emptorem ſolum ſtetiſſet: non enim poteſt videri mora per venditorem emptori facta eſſe, ipſo moram faciente emptore. l. 51. *Si moretur emptor, de mora venditoris non queretur.*

T I-

TITULUS II.

Locati conducti.

Locatio conſenſu contrahitur.

I. LOCATIO & conductio, cùm naturalis ſit, & omnium gentium, non verbis, ſed conſenſu contrahitur: ſicut emptio & venditio. l. 1.

Affinis venditioni locatio.

II. Locatio & conductio proxima eſt emptioni & venditioni, hiſdemque juris regulis conſiſtit. Nam ut emptio & venditio [ita] contrahitur, ſi de pretio convenerit; ſic & locatio & conductio contrahi intelligitur, ſi de mercede convenerit. l. 2.

Qui materiam ſimul dat & operam non conducit, ſed vendit.

III. Adeo àutem familiaritatem aliquam habere videntur emptio & venditio, item locatio & conductio, ut in quibuſdam quæri ſoleat, utrum emptio & venditio ſit, an locatio & conductio? Ut ecce, ſi cum aurifice (mihi) convenerit, ut is ex auro ſuo annulos mihi faceret certi ponderis, certæque formæ, & acceperit (verbi gratia) trecenta: utrum emptio & venditio ſit, an locatio & conductio? Sed placet, unum eſſe negotium, & magis emptionem & venditionem eſſe. Quod ſi ego aurum dedero, mercede pro opera conſtituta, dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit. l. 2. §. 1. V. l. 22. §. 2.

Cùm quid æſtimatum datur, venditio eſt.

IV. Cùm fundus locetur, & æſtimatum inſtrumentum colonus accipiat, Proculus ait id agi, ut inſtrumentum emptum habeat colonus: ſicuti fieret, cum quid æſtimatum in dotem daretur. l. 3.

Locatio quoad velit qui locat, ejus morte finitur, ut precarium.

V. Locatio precariive rogatio ita facta, quoad is, qui eam locaſſet, dediſſetve, vellet, morte ejus qui locavit tollitur. l. 4.

Evicta domo locata, ſi parem locator offerat conductori, abſolvendus eſt.

VI. Si quis domum bona fide emptam vel fundum locaverit mihi, iſque ſit evictus, ſine dolo malo culpaque ejus, Pomponius ait, nihilominus eum teneri ex conducto ei qui conduxit, *ut ei præſtetur, frui, quod conduxit, licere.* Planè, ſi dominus non patitur, & locator paratus ſit aliam habitationem non minus commodam præſtare, æquiſſimum eſſe ait, abſolvi locatorem. l. 9.

VII.

Digitized by Google

VII. Si quis fundum locaverit, ut etiam ſi quid vi majore accidiſſet, hoc ei præſtaretur, pacto ſtandum eſſe. l. 9. §. 2. *Vim majorem feret colonus, ſi ita convenerit.*

Si vis tempeſtatis calamitoſæ contigerit, an locator conductori aliquid præſtare debeat, videamus? Servius omnem vim, cui reſiſti non poteſt, dominum colono præſtare debere, ait: ut puta fluminum, graculorum, ſturnorum, & ſi quid ſimile acciderit: aut ſi incurſus hoſtium fiat. Si qua tamen vitia ex ipſa re oriantur, hæc damno coloni eſſe: veluti ſi vinum coacuerit, ſi raucis, aut herbis ſegetes corruptæ ſint. Sed & ſi labes facta ſit, omnemque fructum tulerit: damnum coloni non eſſe, ne ſupra damnum ſeminis (amiſſi) mercedes agri præſtare cogatur. Sed & ſi uredo fructum oleæ corruperit, aut ſolis fervore non adſueto id acciderit, damnum domini futurum. Si verò nihil extra conſuetudinem acciderit, damnum coloni eſſe. Idemque dicendum, ſi exercitus præteriens per laſciviam aliquid abſtulit. Sed (&) ſi ager terræ motu ita corruerit, ut nuſquam ſit, damno domini eſſe: oportere enim agrum præſtari conductori, ut frui poſſit. l. 15. §. 2. V. l. 78. in f. ff. de contr. empt. *Si non convenerit, non feret.*

Vis major, quam Græci θεȣ̃ βίαν, id eſt, *vim divinam*, appellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus quam tolerabile eſt, læſi fuerint fructus. Alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus, quaſi ſocietatis jure, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur. l. 25. §. 6. *Colonus partiarius damnum partitur.*

Si uno anno remiſſionem quis colono dederit ob ſterilitatem, deinde ſequentibus annis contigit ubertas: nihil obeſſe domino remiſſionem: ſed integram penſionem, etiam ejus anni, quo remiſit, exigendam. l. 15. §. 4. *Sterilitas cum ubertate compenſatur.*

Licet certis annuis quantitatibus fundum conduxeris; ſi tamen expreſſum non eſt in locatione, (ut mos regionis poſtulabat), ut ſi qua lue tempeſtatis, vel alio cœli vitio damna accidiſſent, ad onus tuum pertinerent; & quæ evenerunt ſterilitates, ubertate aliorum annorum repenſatæ non proba-

buntur; rationem tui juxta bonam fidem haberi, rectè poſtulabis: eamque formam, qui ex appellatione cognoſcet, ſequetur. l. 8. C. de locato.

Reconduxiſſe videtur qui conſentiente domino manet in conductione, tempore elapſo.

VIII. Qui impleto tempore conductionis, remanſit in conductione, non ſolùm reconduxiſſe videbitur, ſed etiam pignora videntur durare obligata. Sed hoc ita verum eſt, ſi non alius pro eo in priore conductione res obligaverat. Hujus enim novus conſenſus erit neceſſarius. l. 13. §. 11.

Si tempus in quo locatus fundus fuerat, ſit exactum, & in eadem locatione conductor permanſerit, tacito conſenſu eandem locationem una cum vinculo pignoris renovare videtur. l. 16. C. de locato.

Exiguitatis fructuum ratio non habetur: nec vinearum vetuſtatis.

IX. Cum quidam de fructuum exiguitate quereretur, non eſſe rationem ejus habendam, reſcripto Divi Antonini continetur. Item alio reſcripto ita continetur: Novam rem deſideras, ut propter vetuſtatem vinearum remiſſio tibi detur. l. 15. §. 5.

Ex ſupra dictis cauſis non quod ſua intereſt, ſed mercedis exonerationem colonus conſequitur.

X. Ubicumque tamen remiſſionis ratio habetur ex cauſis ſupra relatis, non id quod ſua intereſt conductor conſequitur, ſed mercedis exonerationem pro rata: ſupra denique damnum ſeminis ad colonum (pertinere) declaratur. l. 15. §. 7.

Qui dolia vitioſa, licet ignorans, locat, tenebitur.

Qui mala paſcua locat, de pecore demortuo tenetur, ſi ſciebat: ſi ignoravit, penſionem tantùm non petet.

XI. Si quis dolia vitioſa ignarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod intereſt: nec ignorantia ejus erit excuſata. Et ita Caſſius ſcripſit. Aliter atque ſi ſaltum paſcuum locaſti, in quo herba mala naſcebatur: hîc enim ſi pecora vel demortua ſunt, vel etiam deteriora facta, quod intereſt præſtabitur, ſi ſciſti: ſi ignoraſti, penſionem non petes, & ita Servio, Labeoni, Sabino placuit. l. 19. §. 1.

Pregnantis vectura nato infante non augetur.

XII. Si quis mulierem vehendam navi conduxiſſet, deinde in navi infans natus fuiſſet, probandum eſt, pro infante nihil deberi: cùm neque vectura ejus magna ſit, neque his omnibus utatur, quæ ad navigantium uſum parantur. l. 19. §. 7.

Locatio ſub conditione fieri poteſt.

XIII. Sicut emptio, ita & locatio, ſub conditione fieri poteſt. l. 20.

XIV. Quo-

XIV. Quotiens faciendum aliquid datur, locatio eſt. l. 22. §. 1.

Locat qui dat aliquid faciendum.

XV. Cùm inſulam ædificandam loco, ut ſua impenſa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert, & tamen locatio eſt. Locat enim artifex operam ſuam, id eſt, faciendi neceſſitatem. l. 22. §. 2.

Si ædificium impenſa conductoris fiat, locatio eſt, non venditio.

XVI. Quemadmodum in emendo & vendendo naturaliter conceſſum eſt, quod pluris ſit, minoris emere; quod minoris ſit, pluris vendere, & (ita) invicem ſe circumſcribere: ita in locationibus quoque, & conductionibus juris eſt. Et ideo prætextu minoris penſionis, locatione facta, ſi nullus dolus adverſarii probari poſſit, reſcindi locatio non poteſt. l. 22. §. ult. & l. 23.

Impunè vel pluris, vel minoris venditur, emitur, locatur, ſi abſit dolus.

XVII. Si in lege locationis comprehenſum ſit, ut arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac ſi viri boni arbitrium comprehenſum fuiſſet. Idemque ſervatur, ſi alterius cujuſlibet arbitrium comprehenſum ſit. Nam fides bona exigit, ut arbitrium tale præſtetur, quale viro bono convenit. l. 24.

Collata in alterius arbitrium perinde habentur, ac ſi viri boni arbitrium comprehenſum fuiſſet.

XVIII. Si colonus locaverit fundum, res poſterioris conductoris domino non obligantur: ſed fructus in cauſa pignoris manent, quemadmodum eſſent, ſi primus colonus eos percepiſſet. l. 24. §. 1.

Si primus conductor ſecundo fundum locaverit, fructus domino pignori ſunt.

Nemo prohibetur rem quam conduxit, fruendam alii locare, ſi nihil aliud convenit. l. 6. C. de locato.

Poteſt conductor alteri locare.

XIX. Si domus vel fundus *in quinquennium penſionibus locatus ſit*, poteſt dominus, ſi deſeruerit habitationem vel fundi culturam colonus vel inquilinus, cum eis ſtatim agere. Sed & de his, quæ præſenti die præſtare debuerunt, (velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent) agere ſimiliter poteſt. l. 24. §. 2. & 3.

Si colonus vel inquilinus deſeruerit, ſtatim tenetur ex locato.

XX. Colonus, ſi ei frui non liceat, totius quinquennii nomine ſtatim rectè aget: etſi reliquis annis dominus fundi frui patiatur. Nec enim ſemper liberabitur dominus, eo quod ſecundo, vel tertio anno patietur fundo frui. Nam & qui expulſus à conductione, in aliam ſe coloniam contulit, non ſuffecturus duabus, neque ipſe penſionum nomine obligatus erit, & quantùm per ſingulos annos compendii facturus

Colonus expulſus ante tempus, totius temporis nomine aget. Idem ſi ea ei non præſtantur, quæ convenerant.

Digitized by Google

rus erat, conſequetur. Sera eſt enim patientia fruendi, quæ offertur eo tempore, quo frui colonus, aliis rebus illigatus, non poteſt. Quod ſi paucis diebus prohibuit, deinde pœnitentiam agit, omniaque colono in integro ſunt, nihil ex obligatione, paucorum dierum mora, minuet. Item utiliter ex conducto agit is, cui ſecundùm conventionem non præſtantur, quæ convenerant: ſive prohibeatur frui à domino, vel ab extraneo, quem dominus prohibere poteſt. l. 24. §. 4.

Pœnitere licet rebus integris.

Venditio ſolvit locationem.

XXI. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui locavit, ſi aliqua ex cauſa fundum vel ædes vendat, curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione, & colono frui & inquilino habitare liceat: alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto. l. 25. §. 1.

Emptorem quidem fundi neceſſe non eſt ſtare colono, cui prior dominus locavit: niſi ea lege emit. l. 9. C. de locato.

Poteſt relinquere conductionem inquilinus, ſi vicinus lumina obſcuret: item ſi dominus corrupta non reſtituat.

XXII. Si vicino ædificante, obſcurentur lumina cœnaculi, teneri locatorem inquilino. Certè, quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio eſt. De mercedibus quoque, ſi cum eo agatur, reputationis ratio habenda eſt. Eadem intelligemus, ſi oſtia feneſtráſve nimium corruptas locator non reſtituat. l. 25. §. 2.

Colonus fundum colere ſuis temporibus tenetur.

XXIII. Conductor omnia ſecundùm legem conductionis facere debet. Et ante omnia colonus curare debet, ut opera ruſtica ſuo quoque tempore faciat: ne intempeſtiva cultura deteriorem fundum faceret. Præterea villarum curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. l. 25. §. 3.

Si culpa coloni inimicus ejus nocuerit, tenebitur colonus.

XXIV. Culpæ conductoris illud adnumeratur, ſi propter inimicitias ejus vicinus arbores exciderit. l. 25. §. 4. V. inf. ſolut. matr. l. 66.

Vis majoris damnum modicum ferre debet colonus, non immodicum.

XXV. Vis major, quam Græci θεοῦ βίαν, id eſt, *vim divinam*, appellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus quam tolerabile eſt, læſi fuerint fructus. Alioquin modicum damnum æquo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. Apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus, quaſi ſocietatis jure,

re,

re, & damnum & lucrum cum domino fundi partitur. l. 25. §. 6.

XXVI. Qui columnam tranſportandam conduxit, ſi ea dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta ſit, ita id periculum præſtat, ſi qua ipſius, eorumque quorum opera uteretur, culpa acciderit. Culpa autem abeſt, ſi omnia facta ſunt, quæ diligentiſſimus quiſque obſervaturus fuiſſet. Idem ſcilicet intelligemus, & ſi dolia, vel tignum tranſportandum aliquis conduxerit. Idemque ad cæteras res transferri poteſt. l. 25. §. 7. *Qui tranſportandum quid conduxit, eam curam præſtat, quam diligentiſſimus quiſque fuiſſet adhibiturus.*

XXVII. Habitatores, non ſi paulo minus commodè aliqua parte cœnaculi uterentur, ſtatim deductionem ex mercede facere oportet. Ea enim conditione habitatorem eſſe, ut, ſi quid tranſverſarium incidiſſet, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi ſuſtineret. Non ita tamen, ut eam partem cœnaculi dominus aperuiſſet, in qua magnam partem uſus habitator haberet. l. 27. *Leve incommodum pati debet inquilinus, veluti ſi quid erit demoliendum.*

XXVIII. Iterum interrogatus [eſt], ſi quis timoris cauſa emigraſſet, deberet mercedem, necne? Reſpondit, ſi cauſa fuiſſet, cur periculum timeret, quamvis periculum verè non fuiſſet, tamen non debere mercedem: ſed ſi cauſa timoris juſta non fuiſſet, nihilominus debere. l. 27. §. 1. *Qui metu migrat ex juſta cauſa, mercedem non debet: ſecus, ſi juſta non fuiſſet cauſa timoris.*

Qui contra legem conductionis fundum ante tempus, ſine juſta ac probabili cauſa, deſeruerit, ad ſolvendas totius temporis penſiones ex conducto conveniri poteſt, quatenus locatori in id, quod ejus intereſt, indemnitas ſervetur. l. 55. §. 2.

XXIX. Qui inſulam triginta conduxerat, ſingula cœnacula ita conduxit, ut quadraginta ex omnibus colligerentur. Dominus inſulæ, quia ædificia vitium facere diceret, demolierat eam: quæſitum eſt, quanti lis æſtimari deberet, ſi is qui totam conduxerat, ex conducto ageret? Reſpondit, ſi vitiatum ædificium neceſſariò demolitus eſſet, pro portione, quanti dominus prædiorum locaſſet, quod ejus temporis habitatores habitare non potuiſſent, rationem duci: & tanti litem æſtimari. Sin autem non fuiſſet neceſſe demoliri, ſed quia melius ædificare vellet, id feciſſet, quanti *Soluta ex cauſa neceſſaria domus locatione, mercede liberatur conductor: ſi ex cauſa non neceſſaria, in id quod ejus intereſt, tenetur dominus.*

Digitized by Google

ti conductoris intereſſet, habitatores ne migrarent, tanti condemnari oportere. l. 30.

Colonus factum domeſticorum præſtat, non vim majorem.

XXX. Colonus villam hac lege acceperat ut incorruptam redderet, præter vim & vetuſtatem. Coloni ſervus villam incendit, non fortuito caſu. Non videri eam vim exceptam reſpondit: nec id pactum eſſe, ut ſi aliquis domeſticus eam incendiſſet, ne præſtaret: ſed extrariam vim utroſque excipere voluiſſe. l. 30. §. ult.

In locato conducto præſtantur dolus & cuſtodia, non caſus.

In judicio tam locati quam conducti dolum & cuſtodiam, non etiam caſum, cui reſiſti non poteſt, venire conſtat. l. 28. C. de locato.

Legatarius non tenetur ſtare colono.

XXXI. Qui fundum colendum in plures annos locaverat, deceſſit: & eum fundum legavit. Caſſius negavit poſſe cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis intereſſet. Quod ſi colonus vellet colere, & ab eo cui legatus eſſet fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: & hoc detrimentum ad heredem pertinere: ſicuti ſi quis rem quam vendidiſſet, needum tradidiſſet, alii legaſſet, heres ejus emptori, & legatario eſſet obligatus. l. 32.

Si colonus vi majore frui prohibeatur, mercede tantùm exoneratur. Si ea ex cauſa quæ domini periculo ſit, is id quod intereſt colono præſtabit.

XXXII. Si colonus tuus fundo frui à te, aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat poſſis, tantum ei præſtabis, quanti ejus interfuerit frui: in quo etiam lucrum ejus continebitur. Sin verò ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim majorem, aut potentiam ejus non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere, aut reddere debebis. l. 33. in fin.

Conductoris periculo eſt opus non approbatum: niſi ſi vi perierit, cùm tale eſſet, ut probari deberet.

XXXIII. Opus, quod averſione locatum eſt, donec adprobetur, conductoris periculum eſt. Quod verò ita conductum ſit, *ut in pedes, menſuraſve præſtetur*, eatenus conductoris periculo eſt, quatenus admenſum non ſit. Et in utraque cauſa nociturum locatori, ſi per eum ſteterit, quominùs opus adprobetur, vel admetiatur. Si tamen vi majore opus prius interciderit, quam adprobaretur, locatoris periculo eſt: niſi ſi aliud actum ſit. Non enim amplius præſtari locatori oporteat, quam quod ſua cura atque opera conſecutus eſſet. Si prius quam locatori opus probaretur, vi aliqua conſumptum eſt, detrimentum ad locatorem ita pertinet,

Digitized by Google

net, ſi tale opus fuit, ut probari deberet. l. 36. & l. 37.

Marcius domum faciendam à Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta, terræ motu concuſſum erat ædificium. Maſſurius Sabinus, ſi vi naturali, veluti terræ motu, hoc acciderit, Flacci eſſe periculum. l. 59.

Si rivum, quem faciendum conduxeras, & feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum eſt. Paulus: imò, ſi ſoli vitio id accidit, locatoris erit periculum: ſi operis vitio accidit, tuum erit detrimentum. l. ult.

XXXIV. Qui operas ſuas locavit, totius temporis mercedem accipere debet, ſi per eum non ſtetit, quominus operas præſtet. Advocati quoque, ſi per eos non ſteterit, quominus cauſam agant, honoraria reddere non debent. l. 38. d. l. §. 1.

Debetur merces operarum in certum tempus, ſi per conductorem non ſtetit ut præſtarentur.

XXXV. Qui mercedem accipit pro cuſtodia alicujus rei, is hujus periculum cuſtodiæ præſtat. Sed de damno ab alio dato agi cum eo non poſſe, Julianus ait. Qua enim cuſtodia conſequi potuit, ne damnum injuria ab alio dari poſſit? Sed Marcellus, interdum eſſe poſſe ait: ſive cuſtodiri potuit, ne damnum daretur, ſive ipſe cuſtos damnum dedit. Quæ ſententia Marcelli probanda eſt. l. 40. & 41.

Qui mercedem accepit pro cuſtodia, cuſtodiam præſtat, non caſum, cui obſiſti non poſſit.

XXXVI. Locare ſervitutem nemo poteſt. l. 44.

Fundo ſervit fundus, non perſona.

XXXVII. Cum apparebit emptorem, conductoremve pluribus vendentem, vel locantem, ſingulorum in ſolidum intuitum perſonam: ita demum ad præſtationem partis ſinguli ſunt compellendi, ſi conſtabit eſſe omnes ſolvendo. Quamquam fortaſſe juſtius ſit, etiam ſi ſolvendo omnes erunt, electionem conveniendi quem velit, non auferendam actori, ſi actiones ſuas adverſus cæteros præſtare non recuſet. l. 47.

Correi conductionis teneantur in ſolidum, ſi ſingulorum perſonam locator intuitus ſit.

Sublata eſt hæc electio Novella 99. v. 1. de duob. reis n. 13.

XXXVIII. Paulus reſpondit, ſi in omnem cauſam conductionis etiam fidejuſſor ſe obligavit, eum quoque, exemplo coloni, tardius illatarum per moram coloni penſionum præſtare debere uſuras. l. 54.

Penſionis uſuræ poſt moram debentur.

XXXIX. In conducto fundo, ſi conductor ſua opera aliquid neceſſariò, vel utiliter auxerit, vel ædificaverit, vel inſti-

Neceſſarias & utiles impenſas recipit conductor.

Digitized by Google

inſtituerit, cùm id non conveniſſet: ad recipienda ea quæ impendit, ex conducto cum domino fundi experiri poteſt. l. 55. §. 1.

Colonus cùm lege locationis non eſſet comprehenſum, ut vineas poneret, nihilominus in fundum vineas inſtituit: & propter earum fructum, denis amplius aureis annuis ager locari cœperat. Quæſitum eſt, ſi dominus iſtum colonum fundi ejectum penſionum debitarum nomine conveniat, an ſumptus utiliter factos in vineis inſtituendis reputare poſſit, oppoſita doli mali exceptione? Reſpondit, vel expenſas conſecuturum, vel nihil amplius præſtaturum. l. 61.

Non apparentibus conductoribus, horreis vel inſulis apertis, quæ ibi ſunt, deſcribuntur.

XL. Cum domini horreorum inſularumque deſiderant, diu non apparentibus, nec ejus temporis penſiones exſolventibus conductoribus, aperire, & ea quæ ibi ſunt, deſcribere, à publicis perſonis, quorum intereſt, audiendi ſunt. l. 56.

Præſtitutum operi tempus profertur, ſi id non ſufficiat.

XLI. In operis locatione erat dictum, *antequam diem effici deberet*: deinde, *ſi ita factum non eſſet*, *quanti locatoris interfuiſſet*, *tantam pecuniam conductor promiſerat*. Eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir bonus de ſpatio temporis æſtimaſſet: quia id actum apparet eſſe, ut eo ſpatio abſolveretur, ſine quo fieri non poſſit. l. 58. §. 1.

Qui indefinitè hominem petenti, certum hominem locavit, tenetur de ejus culpa, quem elegit.

XLII. Si ſine definitione perſonæ mulionem à me conduxiſti: & ego eum tibi dediſſem, cujus negligentia jumentum perierit: illam culpam me tibi præſtaturum ajo, quod cum elegiſſem, qui ejuſmodi damno te adficeret. l. 60. §. 7.

Qui vehendum quid ſuſcepit, portorium præſtat, ſi illud non ignoravit.

XLIII. Vehiculum conduxiſti, *ut onus tuum portaret*, *& ſecum iter faceret*. Id cum pontem tranſiret, redemptor ejus pontis portorium ab eo exigebat. Quærebatur, an etiam pro ipſa [ſola] rheda portorium daturus fuerit? Puto, ſi mulio non ignoravit ea ſe tranſiturum, cùm vehiculum locaret, mulionem præſtare debere. l. 60. §. 8.

Inquilinum expellit dominus ut ipſe habitet, aut reficiat, aut ſi inquilinus malè verſetur in re locatâ.

XLIV. Æde quam te conductam habere dicis, ſi penſionem domino in ſolidum ſolviſti, invitam te expelli non oportet: niſi propriis uſibus dominus eam neceſſariam eſſe probaverit, aut corrigere domum maluerit, aut tu malè in re locata verſata es. l. 3. C. de locato.

XLV. Viam

Digitized by Google

XLV. Viam veritatis ignoras, in conductionibus non ſuccedere heredes exiſtimans: cùm ſive perpetua conductio eſt, etiam ad heredes tranſmittatur: ſive temporalis, intra tempora locationis heredi quoque contractus incumbat. l. 10. C. eod. *Conductio tranſit ad heredes.*

TITULUS III.

De æſtimatoria.

I. Æstimatio periculum facit ejus qui ſuſcepit. Aut igitur ipſam rem debebit incorruptam reddere, aut æſtimationem de qua convenit. l. 1. §. 1. V. l. 5. §. 3. ff. commod. *Æſtimatio periculum facit ſuſcipientis.*

TITULUS IV.

De rerum permutatione.

I. Sicut aliud eſt vendere, aliud emere: alius emptor, alius venditor: ita pretium aliud, aliud merx. At in permutatione diſcerni non poteſt, uter emptor, vel uter venditor ſit. l. 1. *In permutatione neuter venditor, neuter emptor.*

Nec ratio patitur, ut una eademque res & veneat, & pretium ſit emptionis. d. l. 1.

II. Permutatio vicina eſt emptioni. l. 2. *Affinis emptioni permutatio.*

TITULUS V.

De præſcriptis verbis, & in factum actionibus.

I. Natura rerum conditum eſt, ut plura ſint negotia, quam vocabula. l. 4. *Plura negotia quàm negotiorum vocabula.*

II. In his competit ſpeciebus totius ob rem dati tractatus: aut enim do tibi ut des: aut do ut facias: aut facio ut des: aut facio ut facias. l. 5. *Aut uterque dat: aut uterque facit: aut alter dat, alter facit.*

 III. Sup-

Legi ſupplet Prætor, ſcilicet ex mente legis.

III. Supplet Prætor in eo, quod legi deeſt. l. 11.

Si tradita res æſtimata ut venderetur, perierit, ei perit, cujus res agebatur: niſi alterius culpa perierit.

IV. Si margarita tibi æſtimata dedero, *ut aut eadem mihi adferres, aut pretium eorum:* deinde hæc perierint ante venditionem: cujus periculum ſit? Et ait Labeo, quod & Pomponius ſcripſit, ſiquidem ego te venditor rogavi, meum eſſe periculum: ſi tu me, tuum: ſi neuter noſtrum, ſed duntaxat conſenſimus, teneri te hactenus, ut dolum & culpam mihi præſtes. l. 17. §. 1.

Si res vendita apud emptorem intra tempus experimenti perierit, venditori perit.

V. Si cùm mihi veſtimenta venderes, rogavero ut ea apud me relinquas, ut peritioribus oſtenderem: mox hæc perierint vi ignis, aut alia majore: periculum me minimè præſtaturum. Ex quo apparet, utique cuſtodiam ad me pertinere. l. 17. §. 4.

Item apud Melam quæritur: ſi mulas tibi dedero, ut experiaris: & ſi placuiſſent, emeres: ſi diſplicuiſſent, ut in dies ſingulos aliquid præſtares: deinde mulæ à graſſatoribus fuerint ablatæ intra dies experimenti: quid eſſet præſtandum? Utrum pretium, & merces: an merces tantum? Et ait Mela, intereſſe, utrum emptio jam erat contracta, an futura: ut ſi facta, pretium petatur: ſi futura, merces petatur. l. 20. §. 1.

LIBER XX.

TITULUS I.

De Pignoribus & Hypothecis: (&) qualiter ea contrahantur: & de pactis eorum.

Pignori dantur futura bona.

I. CONVENTIO generalis in pignore dando, bonorum vel poſtea quæſitorum recepta eſt. l. 1.

Et quæ nondum ſunt, futura tamen ſunt, hypothecæ dari poſſunt. l. 15.

Id in pignoris cauſa eſt, quod habet debitor.

II. Non plus habere creditor poteſt, quàm habet, qui pignus dedit. l. 3. §. 1.

Quid in ea re quæ pignori data eſt, debitor habuerit, conſiderandum eſt. d. §. inf.

III. Res

III. Res hypothecæ dari poſſe ſciendum eſt pro quacumque obligatione: ſive mutua pecunia datur, ſive dos, ſive emptio vel venditio contrahatur, vel etiam locatio & conductio, vel mandatum: & ſive pura eſt obligatio, vel in diem, vel ſub conditione: & ſive in præſenti contractu, ſive etiam præcedat. Sed & futuræ obligationis nomine dari poſſunt. Sed & non ſolvendæ omnis pecuniæ cauſa, verùm etiam de parte ejus: & vel pro civili obligatione, vel honoraria, vel tantùm naturali. Sed & in conditionali obligatione non alias obligantur, niſi conditio extiterit. l. 5. *Omni obligationi pignus accedit, etiam naturali.*

Ex quibus cauſis naturalis obligatio conſiſtit, pignus perſeverare conſtitit. l. 14. §. 1.

IV. Inter pignus autem & hypothecam tantùm nominis ſonus differt. l. 5. §. 1. *Idem eſt pignus & hypotheca.*

V. Dare autem quis hypothecam poteſt, ſive pro ſua obligatione, ſive pro aliena. l. 5. §. 2. *Rem noſtram pro aliena obligatione pignori damus.*

VI. Obligatione generali rerum, quas quis habuit, habiturusve ſit, ea non continebuntur, quæ veriſimile eſt quemquam ſpecialiter obligaturum non fuiſſe: ut puta ſupellex: item veſtis relinquenda eſt debitori. l. 6. *Veſtis & ſimilia generali pignoris obligatione non continentur.*

VII. Quod emptionem venditionemque recipit, etiam pignorationem recipere poteſt. l. 9. §. 1. *Quæ vendi poſſunt, pignori dari poſſunt.*

VIII. Si debitor res ſuas duobus ſimul pignori obligaverit, ita ut utrique in ſolidum obligatæ eſſent, ſinguli in ſolidum adverſus extraneos Serviana utentur. Inter ipſos autem ſi quæſtio moveatur, poſſidentis meliorem eſſe conditionem: dabitur enim poſſidenti hæc exceptio, *ſi non convenit, ut eadem res mihi quoque pignori eſſet.* Si autem id actum fuerit, ut pro partibus res obligarentur, utilem actionem competere, & inter ipſos, & adverſus extraneos: per quam dimidiam partis poſſeſſionem adprehendant ſinguli. l. 10. *Si duobus in ſolidum res pignori ſit, potior eſt poſſeſſor, niſi pro partibus obligatam habeant.*

IX. Si is, qui bona Reipublicæ jure adminiſtrat, mutuam pecuniam pro ea accipiat, poteſt rem ejus obligare. l. 11. *Qui aliena adminiſtrat, pignori dare poteſt ex cauſa adminiſtrationis.*

X. Cum pignori rem pignoratam accipi poſſe placuerit, quatenus utraque pecunia debetur, pignus ſecundo creditori tenetur. Et tam exceptio, quam actio utilis ei danda eſt. *Duobus res eadem pignori data, ſecundo obligatur poſt cauſam primi.*

Digitized by Google

eſt. Quod ſi dominus ſolverit pecuniam, pignus quoque perimitur. l. 13. §. 2.

Qui res ſuas jam obligaverint, & alii ſecundo obligant creditori, ut effugiant periculum, quod ſolent pati, qui ſæpius eaſdem res obligant, prædicere ſolent, *alii nulli rem obligatam eſſe, quàm forte Lucio Titio: ut in id, quod excedit priorem obligationem, res ſit obligata:* ut ſit pignori, hypothecæve id quod pluris eſt, aut ſolidum, cùm primo debito liberata res fuerit. De quo videndum eſt, utrùm hoc ita ſe habeat, ſi & conveniat. An & ſi ſimpliciter convenerit de eo quod excedit, ut ſit hypothecæ? Et ſolida res ineſſe conventioni videtur, cùm à primo creditore fuerit liberata. An adhuc pars? Sed illud magis eſt, quod prius diximus. l. 15. §. 2.

Stat hypotheca, ſive ipſa, ſive debitum conditionale ſit.

XI. Si ſub conditione debiti nomine obligata ſit hypotheca, dicendum eſt, ante conditionem non rectè agi: cùm nihil interim debeatur. Sed, ſi ſub conditione debiti conditio venerit, rurſus agere poterit. Sed ſi præſens ſit debitum, hypotheca verò ſub conditione, & agatur ante conditionem hypothecariam: verum quidem eſt, pecuniam ſolutam non eſſe, ſed auferri hypothecam iniquum eſt. Ideoque arbitrio judicis cautiones interponendæ ſunt: *ſi conditio exſtiterit, nec pecunia ſolvatur, reſtitui hypothecam, ſi in rerum natura ſit.* l. 13. §. 5.

Aliena res utiliter poteſt obligari ſub conditione, *ſi debitoris facta fuerit.* l. 16. §. 7.

Pro penſione pignus perſequi poſſumus ante diem ſolutionis.

XII. Quæſitum eſt, ſi nondum dies penſionis venit, an & medio tempore perſequi pignora permittendum ſit? Et puto, dandam pignoris perſecutionem: quia intereſt mea. l. 14.

Qui ſolam habet ſpecialem hypothecam, non omnium poſtea quærendorum, docere debet rem fuiſſe in bonis debitoris, cum obligaretur.

XIII. Quod dicitur, creditorem probare debere, *cùm conveniebat, rem in bonis debitoris fuiſſe*, ad eam conventionem pertinet, quæ ſpecialiter facta eſt, non ad illam quæ quotidie inſeri ſolet cautionibus, *ut ſpecialiter rebus hypothecæ nomine datis, cætera etiam bona teneantur debitoris, quæ nunc habet, & quæ poſtea acquiſierit, perinde atque ſi ſpecialiter hæ res fuiſſent obligatæ.* l. 15. §. 1.

Hypotheca accedit quod accedit pignori.

XIV. Si fundus hypothecæ datus ſit, deinde alluvione major factus eſt, totus obligabitur. l. 16.

Gre-

Grege pignori obligato, quæ poſtea naſcuntur, tenentur. Sed & ſi prioribus capitibus decedentibus, totus grex fuerit renovatus, pignori tenebitur. l. 13. v. 1. n. 23.

XV. Si neſciente domino, res ejus hypothecæ data ſit, deinde poſtea dominus ratum habuerit, dicendum eſt, hoc ipſum, quod ratum habet, voluiſſe eum retro recurrere ratihabitionem ad illud tempus, quo convenit. l. 16. §. 1. *Retro recurrit ratihabitio pignoris.*

XVI. Si res hypothecæ data, poſtea mutata fuerit, æquè hypothecaria actio competit. Veluti de domo data hypothecæ, & horto facta. Item ſi de loco convenit, & domus facta ſit. Item de loco dato, deinde vineis in eo depoſitis. l. 16. §. 2. *Fundi mutatio non mutat cauſam pignoris.*

XVII. Si duo pariter de hypotheca paciſcantur: in quantùm quiſque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti, an pro partibus dimidiis, quæritur? Et magis eſt, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. Sed uterque, ſi cum poſſeſſore agat, quemadmodum? Utrum de parte quiſque, an de toto, quaſi utrique in ſolidum res obligata ſit? Quod erit dicendum, ſi eodem die pignus utrique datum eſt ſeparatim. Sed ſi ſimul illi & illi, ſi hoc actum eſt, uterque rectè in ſolidum aget: ſi minus, unuſquiſque pro parte. l. 16. §. 8. *Si pluribus ſimul res una pignori detur, partes habebunt non pro numero, ſed pro rata debiti.*

XVIII. Qui pignori plures res accipit, non cogitur unam liberare, niſi accepto univerſo, quantum debetur. l. 19. *Singula pignora pro tota cauſa debiti obligantur: etiam diviſa inter heredes.*

Actio quidem perſonalis inter heredes pro ſingulis portionibus quæſita ſcinditur: pignoris autem jure multis obligatis rebus, quas diverſi poſſident: cùm ejus vindicatio non perſonam obliget, ſed rem ſequatur: qui poſſident, tenentes non pro modo ſingularum rerum ſubſtantiæ conveniuntur, ſed in ſolidum: ut vel totum debitum reddant, vel eo, quod detinent, cedant. l. 2. C. ſi unus ex plur. hered. cred.

XIX. Quidquid pignori commodi, ſive incommodi fortuito acceſſit, id ad debitorem pertinet. l. 21. §. 2. *Quæ caſu pignori contingunt, ad debitorem pertinent.*

XX. In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur. l. 24. *Non prohibetur pignori accipere is, cui emere non licet.*

XXI. Pater Seio emancipato filio facilè perſuaſit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet à Septitio creditore, chiro- *Si filius rei ſuæ pignori à patre datæ*

Inſtrumentum perſcripſerit, pignori conſenſit.

chirographum perſcriberet ſua manu filius [ejus], quod ipſe impeditus eſſet ſcribere, ſub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandæ. Quærebatur, an Seius inter cætera bona, etiam hanc domum jure optimo poſſidere poſſit, cum patris ſe hereditate abſtinuerit: nec metuiri ex hoc ſolo, quod mandante patre, manu ſua perſcripſit inſtrumentum chirographi: cùm neque conſenſum ſuum accommodaverat patri, aut ſigno ſuo, aut alia ſcriptura? Modeſtinus reſpondit, cùm ſua manu pignori domum ſuam futuram Seius ſcripſerat, conſenſum ei obligationi dediſſe manifeſtum eſt. l. 26. §. 1.

Heredis bona creditoribus defuncti pignori non ſunt.

XXII. Paulus reſpondit, generalem quidem conventionem ſufficere ad obligationem pignorum: ſed ea, quæ ex bonis defuncti non fuerunt, ſed poſtea ab herede ejus ex alia cauſa adquiſita ſunt, vindicare non poſſe à creditore teſtatoris. l. 29.

Pignori ſunt quæ ex pignore naſcuntur.

XXIII. Si mancipia in cauſam pignoris ceciderunt: ea quoque, quæ ex his nata ſunt, eodem jure habenda ſunt. l. 29. §. 1. v. ſ. n. 14.

Inædificata à tertio poſſeſſore, pignori ſunt, is vero ſumptus recipit.

XXIV. Domus pignori data exuſta eſt: eamque aream emit Lucius Titius & extruxit. Quæſitum eſt, de jure pignoris? Paulus reſpondit, pignoris perſecutionem perſeverare: & ideo jus ſoli ſuperficiem ſecutam videri, id eſt, cum jure pignoris: ſed bona fide poſſeſſores non aliter cogendos creditoribus ædificium reſtituere, quàm ſumptus in extructione erogatos, quatenus pretioſior res facta eſt, reciperent. l. 29. §. 2.

Dominus fundi vectigalis potior eſt omni pignore pro vectigali.

XXV. Lex vectigali fundo dicta erat, [ut] *ſi poſt certum temporis vectigal ſolutum non eſſet, is fundus ad dominum redeat.* Poſtea is fundus à poſſeſſore pignori datus eſt. Quæſitum eſt, an rectè pignori datus eſt? Reſpondit, ſi pecunia interceſſit, pignus eſſe. Item quæſiit: ſi, cùm in exſolutione vectigalis tam debitor, quàm creditor ceſſaſſent; & propterea pronunciatum eſſet, *fundum ſecundum legem domini eſſe:* cujus potior cauſa eſſet? Reſpondit, ſi [ut proponeretur] vectigali non ſoluto, jure ſuo dominus uſus eſſet, etiam pignoris jus evanuiſſe. l. 31. V. inf. qui potior. n. 11.

XXVI. Cre-

Digitized by Google

XXVI. Creditores, qui non reddita ſibi pecunia, conventionis legem, ingreſſi poſſeſſionem, exercent, vim quidem facere non videntur: attamen auctoritate Præſidis poſſeſſionem adipiſci debent. l. 3. C. de pign. & hyp. *Creditor poſſeſſionem pignoris auctore Præſide adipiſci debet.*

XXVII. Sicut vim majorem pignorum creditor præſtare non habet neceſſe: ita dolum, & culpam, ſed & cuſtodiam exhibere cogitur. l. 19. C. de pig. & hyp. *Cuſtodiam pignoris præſtat creditor, non vim majorem.*

XXVIII. Si res ſuas ſupponere debitor dixerit, non adjecto, *tam præſentes, quàm futuras*, jus tamen generalis hypothecæ etiam ad futuras res producatur. l. ult. C. quæ res pig. obl. *Obligatio bonorum futura continet.*

XXIX. Quoniam inter alias captiones præcipuè commiſſoriæ (pignorum) legis creſcit aſperitas, placet infirmari eam, & in poſterùm omnem ejus memoriam aboleri. Si quis igitur tali contractu laborat, hac ſanctione reſpiret, quæ cum præteritis præſentia quoque repellit, & futura prohibet. Creditores enim re amiſſa jubemus recuperare quod dederunt. ult. l. C. de pactis pign. *Illicita lex commiſſoria in pignoribus.*

XXX. Si prætorium pignus quicumque judices dandum alicui perſpexerint: non ſolùm ſuper mobilibus rebus, & immobilibus, & ſe moventibus, ſed etiam ſuper actionibus quæ debitori competunt, præcipimus & de eis licere decernere. l. 1. C. de Prætor. pign. *Pignoris Prætorii perſecutio ad actiones debitoris pertinet.*

TITULUS II.

In quibus cauſis pignus, vel hypotheca tacite contrahitur.

I. Senatusconsulto, quod ſub Marco Imperatore factum eſt, pignus inſulæ, creditori datum, qui pecuniam ob reſtitutionem ædificii extruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori, domino mandante, nummos miniſtravit. l. 1. v. inf. qui potior. n. 3. *Pignus habet, qui redemptori ædificii domino mandante credidit.*

II. Non ſolùm pro penſionibus, ſed & ſi deteriorem habitationem fecerit culpa ſua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta & illata pignori erunt obligata. l. 2. *Invecta tum pro penſionibus, tum pro damno quod dederit inquilinus, obligata ſunt.*

III. Si

Digitized by Google

Illata in prædia urbana pignori ſunt, non quæ in ruſtica.

III. Si horreum fuit conductum, vel diverſorium, vel area: tacitam conventionem de invectis illatis, etiam in his locum habere, putat Neratius. Quod verius eſt. Eo jure utimur, ut quæ in prædia urbana *inducta illata* ſunt, pignori eſſe credantur, quaſi id tacitè convenerit. In ruſticis prædiis contra obſervatur. Stabula, quæ non ſunt in continentibus ædificiis, quorum prædiorum ea numero habenda ſint, dubitari poteſt? Et quidem urbanorum ſine dubio non ſunt, cum à cæteris ædificiis ſeparata ſint. Quod ad cauſam tamen [talis] taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis prædiis differunt. l. 3. l. 4. d. l. §. 1.

Videndum eſt, ne non omnia illata, vel inducta; ſed ea ſola, quæ, ut ibi ſint, illata fuerint, pignori ſint? Quod magis eſt. l. 7. §. 1.

In prædiis ruſticis fructus domino pignori ſunt.

IV. In prædiis ruſticis fructus qui ibi naſcuntur, tacitè intelliguntur pignori eſſe domino fundi locati, etiamſi nominatim id non convenerit. l. 7.

Pignori ſunt omnia bona pro tributis, & debitis fiſcalibus.

V. Univerſa bona eorum, qui cenſentur, vice pignorum tributis obligata ſunt. l. 1. C. eod.

Certum eſt ejus, qui cum fiſco contrahit, bona veluti pignoris titulo obligari, quamvis ſpecialiter id non exprimatur. l. 2. C. eod.

Vitrici bona pupillo pro tutela matris obligantur.

VI. Si mater, legitimè liberorum tutela ſuſcepta, ad ſecundas..... aſpiraverit nuptias, antequam eis tutorem alium fecerit ordinari, eiſque quod debetur ex ratione tutelæ geſtæ, perſolverit: mariti quoque ejus, præteritæ tutelæ geſtæ ratiociniis, bona jure pignoris tenebuntur obnoxia. l. 6. C. eod. Bona ejus primitus qui tutelam gerentis affectaverit nuptias, in obligationem venire, & teneri obnoxia rationibus parvulorum præcipimus: ne quid incuria, ne quid fraude depereat. l. 2. C. quand. mul. tut. off. fung. pot.

TITU-

Digitized by Google

TITULUS III.

Quæ res pignori, vel Hypothecæ datæ, obligari non poſſunt.

I. Etsi ita contractum ſit, *ut antecedens dimitteretur*, non aliter in jus pignoris ſuccedet, niſi convenerit, *ut ſibi eadem res eſſet obligata.* Neque enim in jus primi ſuccedere debet, qui ipſe nihil convenit de pignore: quo caſu emptoris cauſa melior efficietur. Denique ſi antiquior creditor *de pignore vendendo*, cum debitore pactum interpoſuit, poſterior autem creditor de diſtrahendo omiſit, non per oblivionem, ſed cùm hoc ageretur, *ne poſſet vendere:* videamus, an dici poſſit, huc uſque tranſire ad eum jus prioris, ut diſtrahere pignus huic liceat? Quod admittendum exiſtimo. Sæpe enim quod quis ex ſua perſona non habet, hoc per extraneum petere poteſt. l. 3. V. l. ff. quemad. ſerv. amitt.

Non ſuccedit in jus pignoris qui non convenit.

Sæpe per alios poſſumus, quod non ex noſtra perſona poſſumus.

II. Titius, cùm mutuam pecuniam accipere vellet à Mævio, cavit ei: & quaſdam res hypothecæ nomine dare deſtinavit: deinde poſtquam quaſdam ex his rebus vendidiſſet, accepit pecuniam. Quæſitum eſt, an & prius res venditæ creditori tenerentur? Reſpondit, cùm in poteſtate fuerit debitoris, poſt cautionem interpoſitam, pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata eſt. Et ideo inſpiciendum, quas res in bonis debitor numeratæ pecuniæ tempore habuerit. l. 4. V. l. 1. §. 1. tit. ſeq. l. 11. qui potior.

Pro futuro mutuo deſtinatum pignus, non niſi numeratione contrahitur.

III. Executores à quocumque judice dati ad exigenda debita ea, quæ civiliter poſcuntur, ſervos aratores, aut boves aratorios, [aut inſtrumentum aratorium] pignoris cauſa de poſſeſſionibus non abſtrahant, ex quo tributorum illatio retardatur. Si quis igitur interceſſor, aut creditor, vel præfectus pagi [vel vici], vel decurio in hac re fuerit detectus: æſtimando à judice ſupplicio ſubjugetur. l. 7. C. eod.

Pro debito civili quæ ad culturam agri pertinent non auferuntur jure pignoris.

Pignorum gratia aliquid, quod ad culturam agri pertinet, auferri non convenit. l. 8. C. eod.

TITULUS IV.

Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.

Obligatur pignus pro reſtituenda dote, etſi nondum numerata ſit.

I. QUI dotem pro muliere promiſit, pignus ſive hypothecam de reſtituenda ſibi dote accepit: ſubſecuta deinde pro parte numeratione, maritus eandem rem pignori alii dedit: mox reſiduæ quantitatis numeratio impleta eſt. Quærebatur de pignore? Cùm ex cauſa promiſſionis ad univerſæ quantitatis exſolutionem, qui dotem promiſit, compellitur, non utique ſolutionum obſervanda ſunt tempora: ſed dies contractæ obligationis. Nec [probe] dici, in poteſtate ejus eſſe, ne pecuniam reſiduam redderet, ut minus dotata mulier eſſe videatur. Alia cauſa eſt ejus, qui pignus accepit, ad eam ſummam, quam intra diem certum numeraſſet, ac fortè prius, quam numeraret, alii res pignori data eſt. l. 1. d. l. §. 1.

Generalis unius creditoris hypotheca ſpeciali alterius poſtea quæſita potior eſt.

II. Qui generaliter bona debitoris pignori accepit, eo potior eſt, cui poſtea prædium ex his bonis datur: quamvis ex cæteris pecuniam ſuam redigere poſſit. Quod ſi ea conventio prioris fuit, *ut ita demum cætera bona pignori haberentur, ſi pecunia de his, quæ generaliter accepit, ſervari non potuiſſet:* deficiente ſecunda conventione, ſecundus creditor in pignore poſtea dato non tam potior, quàm ſolus invenietur. l. 2.

Prius exercenda ſpecialis hypotheca prioris creditoris, quam ad generalem veniatur contra ſecundum creditorem.

Quamvis conſtet ſpecialiter quædam, & univerſa bona generaliter adverſarium tuum pignori accepiſſe, & æquale jus in omnibus habere: juriſdictio tamen temperanda eſt. Ideoque, ſi certum eſt, poſſe eum ex his, quæ nominatim ei pignori obligata ſunt, univerſum redigere debitum: ea, quæ poſtea ex eiſdem bonis pignori accepiſti, interim

Digitized by Google

rim tibi non auferri Præſes [provinciæ] jubebit. l. 2. C. de pig. & hyp.

Quæ ſpecialiter vobis obligata ſunt, debitoribus detrectantibus ſolutionem, bona fide debetis, & ſolemniter vendere. Ita enim apparebit, an ex pretio pignoris, debito ſatisfieri poſſit. Quod ſi quid deerit: non prohibemini cætera etiam bona jure conventionis conſequi. l. 9. C. de diſtract. pig.

Creditor prius ſpecialem hypothecam exerceat adverſus debitorem, quam veniat ad generalem.

III. Interdum poſterior potior eſt priori. Ut puta, ſi in rem iſtam conſervandam impenſum eſt, quod ſequens credidit, veluti ſi navis fuit obligata, & ad armandam eam (rem), vel reficiendam ego credidero. l. 5. Hujus enim pecunia ſalvam fecit totius pignoris cauſam. Quod poterit quis admittere, & ſi in cibaria nautarum fuerit creditum, ſine quibus navis ſalva pervenire non poterat. Item ſi quis in merces (ſibi) obligatas crediderit, vel ut ſalvæ fiant, vel ut naulum exſolvatur: potentior erit, licet poſterior ſit. Nam & ipſum naulum potentius eſt. Tantumdem dicetur & ſi merces horreorum, vel areæ, vel vecturæ jumentorum debetur. Nam & hic potentior erit. l. 6. d. l. §. 1. & 2.

Potior eſt priori is cujus pecunia rem ſervavit.

IV. Idemque eſt, ſi ex nummis pupilli fuerit res comparata. Quare, ſi duorum pupillorum nummis res fuerit comparata, ambo in pignus concurrent pro his portionibus, quæ in pretium rei fuerint expenſæ. l. 7. V. l. ult. §. 1.

Item is cujus pecunia res comparata eſt, ſi ex contractu appareat pignori obligatam.

Quamvis ea pecunia, quam à te mutuo frater tuus accepit, comparaverit prædium: tamen niſi ſpecialiter, vel generaliter hoc tibi obligaverit, tuæ pecuniæ numeratio in cauſam pignoris non deduxit. l. 17. C. de pig. & hyp. V. l. 6. c. qui pot.

V. Si pignus ſpecialiter Reſpublica acceperit, dicendum eſt, præferri eam fiſco debere, ſi poſtea fiſco debitor obligatus eſt: quia & privati præferuntur. l. 8. v. 1. de jure fiſci n. 14.

Fiſco præfertur prior tempore.

Titius Seiæ ob ſummam qua ex tutela ei condemnatus erat, obligavit pignori omnia bona ſua quæ habebat, quæque habiturus eſſet: poſtea mutuatus à fiſco pecuniam, pignori ei res ſuas omnes obligavit, & intulit Seiæ partem

debiti, & reliquam ſummam novatione facta eidem promiſit, in qua obligatione ſimiliter, ut ſupra, de pignore convenit. Quæſitum eſt an Seia præferenda ſit fiſco, & in aliis rebus quas Titius tempore prioris obligationis habuit, item in his rebus quas poſt priorem obligationem adquiſiit, donec univerſum ſuum debitum conſequatur. Reſpondit nihil proponi cur non ſit præferenda. l. ult. V. l. 4. C. eod. l. 2. in f. C. de privil. fiſci.

Pignus ob debitum conditionale, poſt conditionis eventum retrotrahitur ad diem obligationis.

VI. Si heres ob ea legata, quæ ſub conditione data erant, de pignore rei ſuæ conveniſſet, & poſtea eadem ipſa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit, ac poſt conditio legatorum extitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum eſſet, exiſtimavit. l. 9. §. 2.

Videamus, an idem dicendum ſit, ſi, ſub conditione ſtipulatione facta, hypotheca data ſit: qua pendente alius credidit purè, & accepit eandem hypothecam: tunc deinde prioris ſtipulationis exiſtat conditio: ut potior ſit, qui poſtea crediſſet? Sed vereor, num hic aliud ſit dicendum. Cum enim ſemel conditio extitit, perinde habetur, ac ſi illo tempore, quo ſtipulatio interpoſita eſt, ſine conditione facta eſſet. Quod & melius eſt. l. 11. §. 1.

Amplius etiam ſub conditione creditorem tuendum putabat adverſus eum, cui poſtea quicquam deberi cœperit: ſi modo non ea venditio ſit, quæ invito debitore impleri non poſſit. l. 9. §. 1.

Poſterior creditor priori ſolvens in ejus locum ſuccedit.

VII. Si paratus eſt poſterior creditor priori creditori ſolvere, quod ei debetur: videndum eſt, an competat ei hypothecaria actio, nolente priore creditore pecuniam accipere? Et dicimus, priori creditori inutilem eſſe actionem: cùm per eum fiat, ne ei pecunia ſolvatur. l. 11. §. ult.

Planè cùm tertius creditor primum de ſua pecunia dimiſit, in locum ejus ſubſtituitur in ea quantitate, quam ſuperiori exſolvit. l. 16.

Si tertius creditor pignora ſua diſtrahi permittit, ad hoc, ut priori pecunia ſoluta, in aliud pignus priori ſuccedat, ſucceſſurum eum Papinianus ſcripſit. Et omnino ſecundus creditor nihil aliud juris habet, niſi ut ſolvat priori, & loco ejus ſuccedat. l. 12. §. 9.

Eum

Digitized by Google

Eum qui à debitore ſuo prædium obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit. l. 17.

Qui pignus ſecundo loco accepit, ita jus ſuum confirmare poteſt, ſi priori creditori debitam pecuniam ſolverit: aut cùm obtuliſſet, iſque accipere noluiſſet, eam obſignavit, & depoſuit, nec in uſus ſuos convertit. l. 1. C. eod.

Res obligatas exterus debito ſoluto liberando, datum petere, non earum dominium adipiſci poteſt. l. 21. C. de pign. *Non idem in extero non creditore.*

VIII. Sciendum eſt, ſecundo creditori rem teneri, etiam invito debitore, tam in ſuum debitum, quam in primi creditoris, & in uſuras ſuas, & quas primo creditori ſolvit. Sed tamen uſurarum, quas creditori primo ſolvit, uſuras non conſequetur; non enim negotium alterius geſſit, ſed magis ſuum. l. 12. §. 6. l. 22. C. de pig. & hyp. V. inf. n. 12. *Aliud alienum negotium gerere, aliud ſuum.* *Uſuras uſurarum quas priori creditori ſolvit ſecundus, non repetat.*

IX. Si priori hypotheca obligata ſit; nihil verò de venditione convenerit, poſterior verò de hypotheca vendenda convenerit: verius eſt priorem potiorem eſſe. Nam & in pignore placet, ſi prior convenerit de pignore, licet poſteriori res tradatur, adhuc potiorem eſſe priorem. l. 12. §. ult. *Prior poſteriori, etiam pignus poſſidenti potior.*

X. Inſulam tibi vendidi: & dixi, *prioris anni penſionem mihi, ſequentium tibi acceſſuram, pignorumque ab inquilino datorum jus utrumque ſecuturum:* Nerva, Proculus, niſi ad utramque penſionem pignora ſufficerent, jus omnium pignorum primùm ad me pertinere: quia nihil apertè dictum eſſet, an communiter ex omnibus pignoribus ſumma pro rata ſervetur: ſi quid ſupereſſet, ad te. *Paulus*, facti quæſtio eſt. Sed veriſimile eſt id actum, ut primam quámque penſionem pignorum cauſa ſequatur. l. 13. *Si venditori prioris anni penſio, emptori poſterioris, utrique ſub eadem hypotheca debeatur; potior erit venditoris cauſa, niſi aliud actum ſit.*

XI. Etiam ſuperficies in alieno ſolo poſita, pignori dari poteſt. Ita tamen, ut prior cauſa ſit domini ſoli, ſi non ſolvatur ei ſolarium. l. 15. *Dominus ſoli pro ſolario, omni hypotheca potior.*

XII. Lucius Titius pecuniam mutuam dedit ſub uſuris, acceptis pignoribus: eidemque debitori Mævius ſub iiſdem pignoribus pecuniam dedit. Quæro, an Titius non tantùm ſortis, & earum uſurarum nomine quæ acceſſerunt, ante- *Pro uſuris quæ accedunt, jus pignoris à die obligationis quæſitum eſt.*

quam Mævius crederet, ſed etiam earum quæ poſtea acceſſerunt, potior eſſet? Reſpondit, Lucium Titium in omne, quod ei debetur, potiorem eſſe. l. 18.

Potior jure qui prævenit tempore.

XIII. Cùm de pignore utraque pars contendit, prævalet jure, qui prævenit tempore. l. 2. in f. C. qui potior.

Privilegiis perſonalibus pignus antefertur.

XIV. Eos qui acceperunt pignora, cùm in rem actionem habeant, privilegiis omnibus, quæ perſonalibus actionibus competunt, præferri conſtat. l. 9. C. qui potior.

Qui hypothecarium creditorem ſua pecunia dimittit, non ei ſuccedit, niſi id actum ſit.

XV. Non omnino ſuccedunt in locum hypothecarii creditoris hi, quorum pecunia ad creditorem tranſit. Hoc enim tunc obſervatur, cùm is qui pecuniam poſtea dat, ſub hoc pacto credat, ut idem pignus ei obligetur, & in locum ejus ſuccedat. Quod cùm in perſona tua factum non ſit: (judicatum eſt enim te pignora non accepiſſe) fruſtra putas tibi auxilio opus eſſe conſtitutionis noſtræ, ad eam rem pertinentis. l. 1. C. de his qui in pr. cr. loc. ſuc.

Fiſco ſolvens ejus privilegio ſuccedit, ſi mandatas habet actiones.

XVI. Cùm pro patre, in cujus poteſtate non eras, pecuniam fiſco intuleris, & jure privilegio ejus ſucceſſiſti, & ejus locum, cui pecuniam numeraſti, conſequutus es. l. 2. C. de his qui in prior. cred. loc. ſucc.

Si cùm pecuniam pro marito ſolveres, neque jus fiſci in te transferri impetraſti, neque pignoris cauſa domum vel aliud quid ab eo accepiſti, habes perſonalem actionem. l. 3. C. de privil. fiſci.

Si in te jus fiſci, cùm reliqua ſolveres debitoris, pro quo ſatisfaciebas, tibi competens judex adſcripſit, & tranſtulit: ab his creditoribus, quibus fiſcus potior habetur, res quas eo nomine tenes, non poſſunt inquietari. l. ult. C. eod.

Potiori ſuccedit emptor, cujus pecunia is dimiſſus eſt.

XVII. Si potiores creditores pecunia tua dimiſſi ſunt, quibus obligata fuit poſſeſſio, quam emiſſe te dicis, ita ut pretium perveniret ad eoſdem priores creditores: in jus eorum ſucceſſiſti: & contra eos qui inferiores illis fuerunt, juſta defenſione te tueri potes. l. 3. C. de his qui in prior.

TI-

TITULUS V.

De diſtractione pignorum, & hypothecarum.

I. CREDITORIS arbitrio permittitur, ex pignoribus ſibi obligatis, quibus velit, diſtractis, ad ſuum commodum pervenire. l. 8.

Si plura ſint pignora, quæ volet creditor diſtrahet.

II. Quæſitum eſt, ſi creditor ab emptore pignoris pretium ſervare non potuiſſet, an debitor liberatus eſſet? putavi, ſi nulla culpa imputari creditori poſſit, manere debitorem obligatum. l. 9.

Si pignus debitè non ſufficiat, non ſolvitur obligatio reſidui.

III. Perſecutione pignoris omiſſa, debitores actione perſonali convenire creditor urgeri non poteſt. l. 24. C. de pign.

Prius in perſonam debitoris & fidejuſſorum agere debet creditor, quàm in tertium pignoris poſſeſſorem: & prius in pignus debitoris, quam fidejuſſoris. Nov. 4. cap. 1.

Eligit creditor an hypothecam exerceat, an perſonalem actionem adverſus debitorem. Sed in tertium non agit hypothecaria, niſi prius egerit perſonali in reum & fidejuſſores.

IV. Quamdiu non eſt integra pecunia creditori numerata, etiamſi pro parte majore eam conſecutus ſit, diſtrahendi rem obligatam non amittit facultatem. l. 6. C. eod.

Stat pignus pro parte crediti.

V. Si in hoc, quod jure tibi debetur, ſatisfactum non fuerit, debitoribus res obligatas tenentibus, aditus Præſes provinciæ, tibi diſtrahendi facultatem jubebit fieri. l. 14. C. eod.

Prætor jubet diſtrahi pignus, quod à debitore poſſidetur.

VI. Unus ex multis debitoris, qui pignora tradiderat, heredibus, quod ab eo perſonali actione peti potuit, ſolvendo, res obligatas diſtrahendi creditori facultatem non adimit. l. 16. C. de diſtr. pig.

Heres non liberat hypothecam partem ſolvendo.

Qui pro parte heres extitit, niſi totum debitum exſolvat, ſuam portionem ex pignoribus recipere non poteſt. l. 1. C. de luit. pig. l. 2. C. ſi unus ex plurib.

TITULUS VI.

Quibus modis pignus, vel hypotheca ſolvitur.

I. SI RES diſtracta fuerit ſic, *niſi intra certum diem meliorem conditionem inveniſſet*, fueritque tradita, & fortè

Soluto jure debitoris, ſolvitur pignus, aliud ſi ipſe

volens jus ſuum dimittat.

forte emptor, antequam melior conditio offerretur, hanc rem pignori dediſſet: Marcellus ait, finiri pignus, ſi melior conditio fuerit allata. Quamquam ubi ſic res diſtracta eſt, *niſi emptori diſplicuiſſet*, pignus finiri non putet. l. 3.

Redhibitio non ſolvit pignus, niſi creditor conſentiat.

II. Si debitor, cujus res pignori obligatæ erant, ſervum quem emerat redhibuerit, an deſinat Servianæ locus eſſe? Et magis eſt, ne deſinat; niſi ex voluntate creditoris hoc factum eſt. l. 4.

Liberatur pignus ſolutione, ſatisfactione, tempore, tum denique cùm obligatio finita eſt.

III. Liberatur pignus, ſive ſolutum eſt debitum, ſive eo nomine ſatisfactum [eſt]. Sed & ſi tempore finitum pignus eſt, idem dicere debemus, vel ſi qua ratione obligatio ejus finita eſt. l. 6.

Si deferente creditore, juravit debitor, ſe dare non oportere, pignus liberatur: quia perinde habetur, atque ſi judicio abſolutus eſſet. Nam & ſi à judice, quamvis per injuriam abſolutus ſit debitor, tamen pignus liberatur. l. 13.

Alienatione etiam cui creditor conſenſit.

IV. Si conſenſit venditioni creditor, liberatur hypotheca. l. 7. l. 12.

Si in venditione pignoris conſenſerit creditor, vel ut debitor hanc rem permutet, vel donet, vel in dotem det, dicendum erit pignus liberari: niſi ſalva cauſa pignoris ſui conſenſit. l. 4. §. 1.

Si probaveris te fundum mercatum, poſſeſſionemque ejus tibi traditam, *ſciente & conſentiente* ea, quæ ſibi eum à venditore obligatum dicit: exceptione eam removebis. Nam obligatio pignoris, conſenſu & contrahitur, & diſſolvitur. l. 2. C. de rem. pign.

Remittit pignus creditor, qui cùm alteri illud obligatur, conſentit.

V. Paulus reſpondit, Sempronium antiquiorem creditorem conſentientem, cùm debitor eandem rem tertio creditori obligaret, jus ſuum pignoris remiſiſſe videri. l. 12.

Venditioni conſentit, & pignus amittit, qui venditionis inſtrumento ſubſcribit, non deceptus.

VI. Non videtur conſenſiſſe creditor, ſi, ſciente eo, debitor rem vendiderit, cùm ideo paſſus eſt venire, quòd ſciebat ubique pignus ſibi durare. Sed ſi ſubſcripſerit forte in tabulis emptionis, conſenſiſſe videtur: niſi manifeſtè appareat deceptum eſſe. l. 8. §. 15.

Titius Seio pecuniam ſub pignore fundi dederat, qui fundus cùm eſſet Reipublicæ ante obligatus, ſecundus creditor pecuniam Reipublicæ (eam) ſolvit: ſed Mævius extitit,

Digitized by Google

titit, qui dicebat, ante Rempublicam ſibi fundum obligatum fuiſſe. Inveniebatur autem Mævius, inſtrumento cautionis cum Republica facto à Seio, interfuiſſe, & ſubſcripſiſſe: quo caverat Seius, fundum nulli alii eſſe obligatum. Quæro, an actio aliqua in rem Mævio competere poteſt? Modeſtinus reſpondit, pignus, cui is de quo quæritur, conſenſit, minimè eum retinere poſſe. l. 9. §. 1. V. ſ. de pign. act. n. 20. inf. de reg. jur. n. 134.

VII. Voluntate creditoris pignus debitor vendidit: & poſtea placuit inter eum & emptorem, ut à venditione diſcederent: jus pignorum ſalvum erit creditori. Nam ſicut debitori, ita & creditori priſtinum jus reſtituitur: neque omnimodo creditor pignus remittit: ſed ita demum, ſi emptor rem retineat, nec reddat venditori. Et ideo, ſi judicio quoque accepto venditor abſolutus ſit, vel, quia non tradebat, in id quod intereſt condemnatus, ſalvum fore pignus creditori dicendum eſt. Hæc enim accidere potuiſſent, etiam ſi non voluntate creditoris vendidiſſet. l. 10. *Non celebrata, vel ſoluta venditione, cui conſenſerat creditor, pignus reviviſcit.*

Bellè quæritur, ſi fortè venditio rei ſpecialiter obligatæ non valeat, an nocere hæc res creditori debeat, quod conſentit: ut purà ſi qua ratio juris venditionem impediat? Dicendum eſt, pignus valere. l. 4. §. 2. *Idem ſi venditio fuerit irrita, vel ſecuta non ſit.*

Si voluntate creditoris fundus alienatus eſt, inverecundè applicari ſibi eum creditor deſiderat: ſi tamen effectus ſit ſecutus venditionis. Nam ſi non venierit, non eſt ſatis ad repellendum creditorem, quòd voluit venire. l. 8. §. 6.

Venditionis autem appellationem generaliter accipere debemus, ut etſi legare permiſit, valeat quod conceſſit. Quod ita intelligemus, ut etſi legatum repudiatum fuerit, convaleſcat pignus. d. l. 8. §. 11.

Digitized by Google

LIBER XXI.

TITULUS I.

De Ædilitio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.

Etiam immobilium eſt redhibitio.

I. LABEO ſcribit, Edictum Ædilium curulium de venditionibus rerum, eſſe tam earum quæ ſoli ſint, quam [earum] quæ mobiles, aut ſe moventes. l. 1. V. inf. n. 16.

Vitia rei venditæ pronunciare debet venditor.

II. *Qui [jumenta] vendunt, certiores faciant emptores, quid morbi vitiive cuique ſit. Eademque omnia, cùm ea [jumenta] venibunt, palam rectè pronunciando. Quod ſi (jumentum) adverſus ea veniſſet, ſive adverſus quod dictum promiſſumve fuerit, cùm veniret, fuiſſet: quod ejus præſtari oportere dicetur emptori, omnibuſque, ad quos ea res pertinet, judicium dabimus, ut id (jumentum) redhibeatur.* l. 1. §. 1.

Qui jumenta vendunt, palam recte dicunto, quid in quoque eorum morbi, vitiique ſit. l. 38.

Etſi ignoret venditor rei vitium, locus eſt redhibitioni.

III. Cauſa ejus Edicti proponendi eſt, ut occurratur fallaciis vendentium, & emptoribus ſuccurratur, quicumque decepti à venditoribus fuerint: dummodo ſciamus venditorem, etiamſi ignoraverit ea, quæ Ædiles præſtari jubent, tamen teneri debere. Nec eſt hoc iniquum: potuit enim ea nota habere venditor: neque enim intereſt emptoris, cur fallatur, ignorantia venditoris, an calliditate. l. 1. §. 2.

Non eſt redhibitio in venditione fiſcali.

IV. Illud ſciendum eſt, Edictum hoc non pertinere ad venditiones fiſcales. l. 1. §. 3.

Si vitium appareat, non eſt redhibitioni locus.

V. Si intelligatur vitium, morbuſque (jumenti) ut plerumque ſignis quibuſdam ſolent demonſtrare vitia, poteſt dici, Edictum ceſſare: hoc enim tantum intuendum eſt, ne emptor decipiatur. l. 1. §. 6.

Non quodlibet vitium, ſed quod rei uſum impedit, dat redhibitioni locum.

VI. Proinde ſi quid tale fuerit vitii, ſive morbi, quod uſum (jumenti) impediat, id dabit redhibitioni locum: dummodo meminerimus, non utique quodlibet quàm leviſſimum efficere, ut morboſum vitioſumve habeatur. l. 1. §. 8.

VII. Si

Digitized by Google

VII. Si quid venditor de (jumento) affirmaverit, idque non ita eſſe emptor queratur: aut redhibitorio, aut æſtimatorio, id eſt, quanto minoris, judicio agere poteſt. l. 18.

Quæ adfirmat venditor, præſtat.

VIII. Sciendum eſt, quædam etſi dixerit, præſtare eum non debere: ſcilicet ea, quæ ad nudam laudem pertinent: ut enim Pedius ſcribit, multum intereſt, commendandi cauſa quid dixerit, an vero præſtaturum ſe promiſerit quod dixit. l. 19. d. l. §. 2.

Aliud rem venditam laudare, aliud aliquid de re promittere.

Ea autem ſola dicta, ſive promiſſa admittenda ſunt, quæcumque ſic dicuntur, ut præſtentur, non ut jactentur. d. l. §. 3.

IX. Redhibere eſt, facere ut rurſus habeat venditor quod habuerit: &, quia reddendo id fiebat, idcirco redhibitio eſt appellata, quaſi redditio. l. 21.

Redhibitione res venditori redditur.

X. Jubent Ædiles reſtitui & quod venditioni acceſſit, & ſi quas acceſſiones ipſe præſtiterit: ut uterque reſoluta emptione nihil amplius conſequatur, quam (non) haberet, ſi venditio facta non eſſet. l. 23. §. 1. d. l. §. 7. l. 60.

Redhibitione omnia utrinque ſic reſtituuntur, quaſi venditio facta non eſſet.

Indemnis emptor debet diſcedere. l. 27. in fin.

XI. Judici, ſtatim atque judex factus eſt, omnium rerum officium incumbit, quæcumque in judicio verſantur. Ea autem, quæ ante judicium contingunt, non valde ad eum pertinent: niſi fuerint ei nominatim injuncta. l. 25. §. 8. in fin.

Eorum quæ in judicio verſantur officium judici incumbit.

XII. In cauſæ cognitione hoc verſabitur, ſi aut mora fuit per venditorem, aut non fuit præſens, cui redderetur: aut aliqua juſta cauſa interceſſit, cur intra diem redhibitum (jumentum) non eſt, quod (ei) magis diſplicuerat. l. 31. §. 23.

Mora ex juſta cauſa excuſationem recipit.

XIII. Interdum etſi in ſingula capita pretium conſtitutum ſit, tamen una emptio eſt: ut propter unius vitium omnes redhiberi (poſſint) vel debeant: ſcilicet cùm manifeſtum erit, (non) niſi omnes quem empturum, vel venditurum fuiſſe, ut plerumque circa quadrigas, vel mulas pares accidere ſolet, ut neutri non niſi omnes habere expediat. l. 34. §. 1. v. l. 38. §. 14.

Si plures res ſimul veneant, quas ſimul habere interſit, propter unius vitium tota venditio ſolvitur.

XIV. (Jumenta) quæ optimè ornata vendendi cauſa fuerint, ita emptoribus tradentur. l. 38.

Ornamenta, quæ vendendi cauſa jumentis accedunt, emptorem ſequuntur.

Vendendi autem cauſa ornatum jumentum videri Cælius ait, non ſi ſub tempus venditionis: hoc eſt, biduo ante venditionem (ornatum) ſit; ſed ſi in ipſa venditione ornatum ſit: aut ideo, (inquit) venale cum eſſet, ſic ornatum inſpiceretur: ſemperque cùm de ornamentis agitur, (&) in actione, & in Edicto adjectum eſt, *vendendi cauſa ornata ducta eſſe:* poterit enim jumentum ornatum itineris cauſa duci, deinde venire. d. l. 38. §. 11.

Sic habenda feræ, ne noceant.

XV. Aiunt Ædiles, *ne quis canem, verrem, (vel minorem aprum), lupum, urſum, pantheram, leonem,* & generaliter *aliudve, quod noceret, animal, ſive ſoluta ſint, ſive alligata, ut contineri vinculis, quominus damnum inferant, non poſſint. Qua vulgo iter fiet, ita habuiſſe velit, ut cuiquam nocere, damnumve dare poſſit.* l. 40. §. 1. l. 41. l. 42.

In fundis procedere poteſt redhibitio.

XVI. Etiam in fundo vendito redhibitionem procedere, nequaquam incertum eſt: veluti ſi peſtilens fundus diſtractus ſit: nam redhibendus erit. l. 49.

Si peſtibilis fundus, id eſt peſtibiles herbas vel lethiferas habens ignorante emptore diſtractus ſit, eum quoque redhibendum eſſe conſtat. l. 4. C. de Ædil. act.

Pretii deminutio propter ſervitutem emptori incognitam.

XVII. Quoties de ſervitute agitur, victus tantùm debet præſtare, quanti minoris emiſſet emptor, ſi ſciſſet hanc ſervitutem impoſitam. l. 61.

Donator de dolo tenetur.

XVIII. De dolo donator obligare ſe debet & ſolet: ne, quod benignè contulerit, fraudis conſilio revocet. l. 62. in fin.

TITULUS II.

De evictionibus, & duplæ ſtipulatione.

Pro modo bonitatis vel loci, vel partis evictæ, regreſſum habet emptor.

I. SIVE tota res evincatur, ſive pars, habet regreſſum emptor in venditorem: ſed cum pars evincatur, ſi quidem, pro indiviſo (evincatur), regreſſum habet pro quantitate evictæ partis. Quod ſi certus locus ſit evictus, non pro indiviſo portio fundi, pro bonitate loci erit regreſſus. Quid enim, ſi, quod fuit in agro pretioſiſſimum, hoc evic-

evictum eſt; aut quod fuit in agro viliſſimum? Æſtimabitur loci qualitas, & ſic erit regreſſus. l. 1.

Mos regionis ſervandus.

II. Si fundus venierit, ex conſuetudine ejus regionis in qua negotium geſtum eſt, pro evictione caveri oportet. l. 6.

Caſus ad emptorem pertinent.

III. Lucius Titius prædia in Germania trans Rhenum emit, & partem pretii intulit: cùm in reſiduam quantitatem heres emptoris conveniretur, quæſtionem retulit, dicens has poſſeſſiones ex præcepto principali partim diſtractas, partim veteranis in præmia adſignatas: Quæro, an hujus rei periculum ad venditorem pertinere poſſit? Paulus reſpondit, futuros caſus evictionis, poſt contractum emptionem ad venditorem non pertinere: & ideo ſecundùm ea quæ proponuntur, pretium prædiorum peti poſſe. l. 11.

Evicta re præſtat venditor quæ acceſſerunt.

IV. Evicta re vendita, ex empto erit agendum de eo quod acceſſit: quemadmodum ea quæ empto fundo nominatim acceſſerunt, ſi evicta ſint, ſimplum præſtatur. l. 16.

Tutus propria exceptione emptor non habet regreſſum.

V. Hoc jure utimur: ut, exceptiones ex perſona emptoris objectæ ſi obſtant, venditor ei non teneatur. l. 27.

Maturè denunciare debet emptor, non prope condemnationem.

VI. Quolibet tempore venditori renunciari poteſt, ut de ea re agenda adſit: quia non præfinitur certum tempus in ea ſtipulatione: dum tamen ne propè ipſam condemnationem id fiat. l. 29. §. ult.

Si, cùm poſſit emptor auctori denunciare, non denunciaſſet; idemque victus fuiſſet: quoniam parum inſtructus eſſet, hoc ipſo videtur dolo feciſſe, & ex ſtipulatu agere non poteſt. l. 53. §. 1.

Si prius ſervitus, deinde totus fundus evincatur, ex totius præſtatione deducetur, quod ex cauſa ſervitutis venditor præſtiterat.

VII. Cum (fundus), *uti optimus maximuſque (eſt)*, emtus eſt, & alicujus ſervitutis evictæ nomine, aliquid emptor à venditore conſecutus eſt: deinde totus fundus evincitur: ob eam evictionem id præſtari debet, quod reliquum eſt: nam ſi aliud obſervabimus, ſervitutibus aliquibus, & mox proprietate evicta, amplius duplo emptor, quàm (quanti) emit, conſequetur. l. 48.

Si pluribus venditis certo ſingula pretio venierint, evicto uno, non bonitatis, ſed quanti venierit ratio habebitur.

VIII. Si, fundo tradito, pars evincatur, ſi ſingula jugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, ſed quanti ſingula venierint, quæ evicta fuerint, præſtandum; etiamſi ea, quæ meliora fuerunt, evicta ſint. l. 53.

Aliud, ſi totum uno pretio venierit.

Cæterum, cùm pro diviſo pars aliqua fundi evincitur, tametſi certus numerus jugerum traditus ſit, tamen non pro modo, ſed pro bonitate regionis præſtatur evictio. l. 64. §. 3.

Emptor qui ſe non defendit, non habet regreſſum.

IX. Si ideo contra emptorem judicatum eſt, quod defuit: non committitur ſtipulatio: magis enim propter abſentiam victus videtur, quam quod malam cauſam habuit. l. 55.

Ex ſuo compromiſſo damnatus emptor non habet regreſſum.

X. Si compromiſero, & contra me data fuerit ſententia, nulla mihi actio de evictione danda eſt adverſus venditorem: nulla enim neceſſitate cogente id feci. l. 56. §. 1.

In id quod intereſt emptoris, evicti tenetur venditor.

XI. Si in venditione dictum non ſit, quantum venditorem pro evictione præſtare oporteat: nihil venditor præſtabit, præter ſimplam evictionis nomine, & ex natura ex empto actionis, hoc quod intereſt. l. 60. v. l. 9. & l. 16. v. ſ. de act. empt. & vend. l. 13. §. 22.

Si evictum fuerit *(quod venditum eſt)*; à venditore, ſucceſſoréve ejus conſequeris, quanti tua intereſt. In quo continetur etiam eorum perſecutio, quæ in rem emptam à te, ut melior fieret, erogata ſunt. l. 9. C. eod.

Impenſas quas ad meliorandam rem vos erogaſſe conſtiterit, habita fructuum ratione, reſtitui vobis (Præſes) jubebit. l. 16. C. eod.

Singuli heredes conveniendi ſunt.

XII. Si ei, qui mihi vendidit, plures heredes extiterunt: una de evictione obligatio eſt, omnibuſque denunciari, & omnes defendere debent: ſi de induſtria non venerint in judicium, unus tamen ex his liti ſubſtitit, propter denunciationis vigorem, & prædictam abſentiam, omnibus vincit aut vincitur: rectéque cum cæteris agam, quod evictionis nomine victi ſint. l. 62. §. 1.

Emptori perit quod caſus aufert.

XIII. Ex mille jugeribus traditis ducenta flumen abſtulit: ſi poſtea pro indiviſo ducenta evincantur, duplæ ſtipulatio pro parte quinta, non quarta, præſtabitur: nam quod periit, damnum emptori, non venditori attulit. l. 64.

In evictione præſenti pretio res æſtimatur.

XIV. Diviſione inter coheredes facta, ſi procurator abſentis interfuit, & dominus ratam habuit, evictis prædiis, in dominum actio dabitur, quæ daretur in eum qui negotium abſentis geſſit, ut, quanti ſua intereſt, actor conſequa-

Digitized by Google

quatur: ſcilicet ut melioris, aut deterioris agri facti cauſa, finem pretii, quo fuerat tempore diviſionis æſtimatus, deminuat vel excedat. l. 66. §. ult.

Evicta re, ex empto actio non ad pretium duntaxat recipiendum, ſed ad id quod intereſt competit. Ergo, & ſi minor eſſe cœpit, damnum emptoris erit. l. 70. v. ſ. n. 11.

XV. Qui nomen *quale fuit* vendidit, duntaxat ut ſit, non ut exigi etiam aliquid poſſit, & dolum præſtare cogitur. l. 74. §. 3. V. l. 4. ff. de hered. vel act. vend.

Nominis venditor id præſtat ut ſit debitor, non ut exigi poſſit.

XVI. Emptor hereditatis rem à poſſeſſionibus ſumptu, ac periculo ſuo perſequi debet. Evictio quoque non præſtatur in ſingulis [rebus], cùm hereditatem jure veniſſe conſtet, niſi aliud nominatim inter contrahentes convenit. l. 1. C. de evict.

In venditione hereditatis evictio non præſtatur in ſingulis rebus.

XVII. Quoniam avus tuus, cùm prædia tibi donaret, de evictione eorum cavit; potes adverſus coheredes tuos ex cauſa ſtipulationis conſiſtere ob evictionem prædiorum, pro portione ſcilicet hereditaria. l. 2. C. de evict.

Donator, qui de evictione cavit, tenetur.

XVIII. Qui rem emit, & poſt poſſidet, quamdiu evicta non eſt, auctorem ſuum propterea, quod aliena, vel obligata res dicatur, convenire non poteſt. l. 3. C. de evict. V. l. 24. C. eod. v. ſ. de act. empt. & vend. n. 22.

Venditor rei alienæ non convenitur, niſi evincatur emptor.

XIX. Non dubitatur, etſi ſpecialiter venditor evictionem non promiſerit, re evicta ex empto competere actionem. l. 6. C. de evict.

Tenetur venditor de evictione, etſi non promiſerit.

LI-

Digitized by Google

LIBER XXII.

TITULUS I.

De uſuris, & fructibus, & cauſis, & omnibus acceſſionibus, & mora.

Socius uſuras præſtat rei communis, quam in uſus ſuos convertit.

I. SOCIUS, ſi ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaſerit, vel in ſuos uſus converterit, omnimodo etiam, mora non interveniente, præſtabuntur uſuræ. l. 1. §. 1.

Tutor uſuras præſtat pecuniæ pupillaris.

II. Circa tutelæ reſtitutionem pro favore pupillorum latior interpretatio facta eſt: nemo enim ambigit hodie, ſive judex accipiatur in diem ſententiæ, ſive ſine judice tutela reſtituatur, in eum diem quo reſtituit, uſuras præſtari. Planè, ſi tutelæ judicio nolentem experiri, tutor ultro convenerit, & pecuniam obtulerit, eamque obſignatam depoſuerit, ex eo tempore non præſtabit uſuras. l. 1. §. 3.

Omnis cauſa poſt litem conteſtatam præſtanda.

III. In his quoque judiciis, quæ non ſunt arbitraria, nec bonæ fidei, poſt litem conteſtatam, actori cauſa præſtanda eſt. l. 3. §. 1.

Lite conteſtata uſuræ current. l. 35.

Rogatus omnia reſtituere, quo lubricum tutelæ vitaretur, etiam fructus reſtituit.

IV. Cum Pollidius à propinqua ſua heres inſtitutus, rogatus fuiſſet, filiæ mulieris, *quidquid ex bonis ejus ad ſe perveniſſet, cùm certam ætatem puella compleſſet, reſtituere:* idque ſibi [mater] ideo placuiſſe teſtamento comprehendiſſet, *ne filia tutoribus, ſed potius neceſſitudini res committerentur:* eumdemque Pollidium, fundum retinere juſſiſſet: Præfectis Prætorii ſuaſi, fructus, qui bona fide à Pollidio ex bonis defunctæ percepti eſſent, reſtitui debere: ſive quod fundum ei tantum prælegaverat, ſive quod lubrico tutelæ fideicommiſſi remedium mater prætulerat. l. 3. §. 3.

Uſuris liberatur debitor, oblata & depoſita pecunia.

V. Debitor uſurarius creditori pecuniam obtulit, & eam, cùm accipere noluiſſet, obſignavit, ac depoſuit: ex eo die ratio non habebitur uſurarum. l. 7.

Uſuræ fructuum non præſtantur.

VI. Neque eorum fructuum, qui poſt litem conteſtatam

Digitized by Google

tam officio judicis reſtituendi ſunt, uſuras præſtari oportere: neque eorum, qui prius percepti quaſi malæ fidei poſſeſſori condicuntur. l. 15.

VII. Uſuræ non propter lucrum petentium, ſed propter moram ſolventium infliguntur. l. 17. §. 3. in fin. *Uſura propter moram debentur.*

VIII. Eos, qui ex adminiſtratione rerum civitatum conveniuntur, uſuris obnoxios eſſe ſatis notum eſt. Idem obſervatur in operum curatoribus, ſi pecunia apud eos remanſit. l. 17. §. 7. *Uſuras debet adminiſtrator Reipublicæ, & curator operis publici.*

IX. Videamus, an in omnibus rebus petitis, in fructus quoque condemnatur poſſeſſor? Quid enim, ſi argentum, aut veſtimentum, aliamve ſimilem rem: quid præterea, ſi uſum fructum, aut nudam proprietatem, cùm alienus uſusfructus ſit, petierit? Neque enim nudæ proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intelligi poteſt. Neque uſusfructus rurſus fructus eleganter computabitur. Quid igitur, ſi nuda proprietas petita ſit? Ex quo perdiderit fructuarius uſumfructum, æſtimabuntur in petitione fructus. Item ſi uſufructus petitus ſit: Proculus ait, in fructus perceptos condemnari. Præterea Gallus Ælius putat, ſi veſtimenta aut ſcyphus petita ſint, in fructu hæc numeranda eſſe, quòd locata ea re, mercedis nomine capi potuerit. l. 19. *Pro rerum natura, & cauſis, fructus aut debentur, aut non debentur.*

X. Cum reus moram facit, & fidejuſſor tenetur. l. 24. §. 1. *Ex mora rei tenetur fidejuſſor.*

XI. Omnis fructus non jure ſeminis, ſed jure ſoli percipitur. l. 25. *Fructus jure ſoli percipiuntur.*

XII. Bonæ fidei poſſeſſor in percipiendis fructibus id juris habet, quod dominis prædiorum tributum eſt. l. 25. §. 1. *Bona fidei poſſeſſor loco domini eſt, quoad fructus percipiendos.*

XIII. In pecudum fructu etiam fœtus eſt, ſicut lac, & pilus, & lana. Itaque agni, & hœdi, & vituli ſtatim pleno jure ſunt bonæ fidei poſſeſſoris, & fructuarii. l. 28. *Fœtus, lac, pilus, lana in fructu ſunt.*

XIV. Mora fieri intelligitur non ex re, ſed ex perſona, id eſt, ſi interpellatus opportuno loco, non ſolverit. l. 32. *Moram facit qui ritè interpellatus non ſolvit.*

XV. In bonæ fidei contractibus ex mora uſuræ debentur. l. 32. §. 2. *Uſura ex mora & fructus.*

In bonæ fidei judiciis fructus omnimodo præſtantur. l. 38. §. 15.

Alterius rei mora alteri non nocet.

XVI. Si duo rei promittendi ſint, alterius mora alteri non nocet. l. 32. §. 4.

Moderatio cum efficacia Præſidem decent.

XVII. Proſpicere Reipublicæ ſecuritati debet Præſes provinciæ: dummodo non acerbum ſe exactorem, nec contumelioſum præbeat, ſed moderatum & cum efficacia benignum, & cum inſtantia humanum: nam inter inſolentiam incurioſam, & diligentiam non ambitioſam, multum intereſt. l. 33.

Penſiones pro fructibus ſunt.

XVIII. Prædiorum urbanorum penſiones pro fructibus accipiuntur. l. 36.

Indebitum fundum repetens fructus repetit.

XIX. Si indebitum fundum ſolvi, & repeto, fructus quoque repetere debeo. l. 38. §. 2.

Alienatorum in fraudem creditoris fructus reſtituuntur.

XX. In Faviana quoque actione, & Pauliana, per quam quæ in fraudem creditorum alienata ſunt, revocantur, fructus (quoque) reſtituuntur. Nam Prætor id agit, ut perinde ſint omnia, atque ſi nihil alienatum eſſet: quod non eſt iniquum. Nam & verbum *reſtituas*, quod in hac re Prætor dixit, plenam habet ſignificationem, ut fructus quoque reſtituantur. l. 38. §. 4.

Impenſa in fructus eos minuunt.

XXI. Quod in fructus redigendos impenſum eſt, non ambigitur ipſos fructus deminuere debere. l. 46.

Hoc fructuum nomine continetur, quod juſtis ſumptibus deductis ſupereſt. l. 1. C. de fruct. & lit. exp.

Pignori dare, fructus rei eſt.

XXII. Fructus rei eſt, vel pignori dare licere. l. ult.

Emptor poſſidens pretii debet uſuras.

XXIII. Uſuras emptor, cui poſſeſſio rei tradita eſt, ſi pretium venditori non obtulerit, quamvis pecuniam obſignatam in depoſiti cauſam habuerit, æquitatis ratione præſtare cogitur. l. 2. C. de uſur.

Præſcriptione principalis actionis extinguitur actio de fructibus & uſuris etiam medii temporis.

XXIV. Eos, qui principali actione per exceptionem triginta, vel quadraginta annorum, ſive perſonali, ſive hypothecaria ceciderunt, jubemus, non poſſe ſuper uſuris vel fructibus præteriti temporis movere aliquam quæſtionem, dicendo ex iiſdem temporibus eas velle ſibi perſolvi, quæ non ad triginta, vel quadraginta præteritos annos referuntur, aſſerendo ſingulis annis earum actiones naſci: principali enim actione non ſubſiſtente, ſatis ſupervacuum eſt ſuper uſuris, vel fructibus adhuc judicem cognoſcere. l. 26. C. de uſuris.

XXV. Ut

XXV. Ut nullo modo *uſura uſurarum* à debitoribus exigantur, & veteribus quidem legibus conſtitutum fuerat, ſed non perfectiſſimè cautum: ſi enim uſuras in ſortem redigere fuerat conceſſum, & totius ſummæ uſuras ſtipulari: quæ differentia erat debitoribus, à quibus revera uſurarum uſuræ exigebantur? Hoc certè erat *non rebus, ſed verbis tantummodo legem ponere.* Quapropter hoc apertiſſima lege definimus, nullo modo licere cuiquam uſuras præteriti temporis, vel futuri in ſortem redigere, & earum iterum uſuras ſtipulari. Sed & ſi hoc fuerit ſubſecutum, uſuras quidem ſemper uſuras manere, & nullum uſurarum aliarum incrementum ſentire: ſorti autem antiquæ tantummodo incrementum uſurarum accedere. l. 28. C. de uſuris. *Uſura uſurarum illicita.*

XXVI. Duplicatis ad ſortis ſummam uſuris, ſive una ſolutione, ſive pluribus, evaneſcit omne debitum: ita ut creditor nihil amplius quam ſortem, & tantumdem pro omnibus uſuris exigat. Nov. 121. & Nov. 138. V. l. 10. & l. 27. §. 1. C. de uſur. *Uſuræ ſortem non excedant.*

TITULUS III.

De Probationibus, & Præſumptionibus.

I. Quoties quæreretur, genus vel gentem quis haberet, necne, eum probare oportet. l. 1. *De ſuo genere docere quis debet.*

II. Ei incumbit probatio, qui dicit, non qui negat. l. 2. *Probare debet qui dicit.*

Semper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit. l. 21. in fin. V. l. 4. l. 5.

III. Cùm tacitum fideicommiſſum ab eo datur, qui tam in primo, quam in ſecundo teſtamento, pro eadem parte, vel poſtea pro majore heres ſcribitur, probatio mutatæ voluntatis ei debet incumbere, qui convenitur: cùm ſecreti ſuſcepti ratio plerumque dominis rerum perſuadeat, eos ita heredes ſcribere, quorum fidem elegerunt. l. 3. v. l. 22. *Præſumitur repetitum ab eodem herede in ſecundo teſtamento tacitum fideicommiſſum, niſi mutata voluntas probetur.*

Digitized by Google

Status mutatio probari debet.

IV. Si filius in poteſtate patris ſe eſſe neget, Prætor cognoſcit, ut prior doceat filius: quia & pro pietate, quam patri debet [præſtare], hoc ſtatuendum eſt: & quia ſe liberum eſſe quodammodo contendit. l. 8.

Heredi cavit qui ſibi cavit.

V. Si pactum factum ſit, in quo heredis mentio non fiat, quæritur, an id factum ſit, ut ipſius duntaxat perſona eo ſtatueretur? Sed quamvis verum eſt, quod, qui excipit, probare debeat, quod excipitur, attamen de ipſo duntaxat, ac non de herede ejus quoque conveniſſe, petitor, non qui excipit, probare debet: quia plerumque tam heredibus noſtris, quam nobiſmetipſis cavemus. l. 9.

Cenſus & monumenta potiora teſtibus.

VI. Cenſus & monumenta publica potiora teſtibus eſſe, Senatus cenſuit. l. 10.

Idoneos fuiſſe fidejuſſores, cùm acciperentur, docere debet qui accepit.

VII. Non eſt neceſſe pupillo probare, fidejuſſores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuiſſe: nam probatio exigenda eſt ab his, quorum officii fuit providere, ut pupillo caveretur. l. 11.

Matris & avi profeſſio liberos probat.

VIII. Etiam matris profeſſio filiorum recipitur: ſed & avi recipienda eſt. l. 16.

Reus in exceptione petitoris partes ſuſtinet, & probare debet qua allegat.

IX. In exceptionibus dicendum eſt, reum partibus actoris fungi oportere: ipſumque exceptionem, velut intentionem, implere: ut puta, ſi pacti conventi exceptione utatur, docere debet pactum conventum factum eſſe. l. 19.

Ut creditor, qui pecuniam petit numeratam, implere cogitur; ita rurſum debitor qui ſolutam affirmat, ejus rei probationem præſtare debet. l. 1. C. de probat.

Cancellato chirographo præſumitur debitor liberatus.

X. Si chirographum cancellatum fuerit, licet præſumptione debitor liberatus eſſe videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifeſtis probationibus creditor ſibi adhuc deberi oſtenderit, rectè debitor convenitur. l. 24.

Non præſumitur indebitum quod ſolutum eſt.

XI. Præſumptionem pro eo eſſe, qui accepit, nemo dubitat. Qui enim ſolvit, nunquam ita reſupinus eſt, ut facilè ſuas pecunias jactet, & indebitas effundat: & maximè, ſi ipſe, qui indebitas dediſſe dicit, homo diligens eſt, & ſtudioſus paterfamilias, cujus perſonam incredibile eſt in aliquo facile erraſſe: & ideo eum, qui dicit indebitas ſolviſſe, compelli ad probationes, quod per dolum accipien-

pientis, vel aliquam juſtam ignorantiæ cauſam indebitum ab eo ſolutum eſt. Et niſi [hoc] oſtenderit, nullam eum repetitionem habere. l. 25.

XII. Procula magnæ quantitatis fideicommiſſum à fratre ſibi debitum, poſt mortem ejus in ratione cum heredibus compenſare vellet, ex diverſo autem allegaretur, *nunquam id à fratre, quandiu vixit, deſideratum, cùm variis ex cauſis ſæpe in rationem fratris pecunias ratio Proculæ ſolviſſet:* Divus Commodus, cùm ſuper eo negotio cognoſceret, non admiſit compenſationem, quaſi tacitè fratri fideicommiſſum fuiſſet remiſſum. l. 26.

Debitum poteſt præſumi aut ſolutum, aut remiſſum, poſt obitum debitoris cum quo creditor frequenter rationes habuerat.

XIII. Qui teſtamentum faciebat, ei, qui uſque ad certum modum capere potuerat, legavit licitam quantitatem: deinde ita locutus eſt: *Titio centum do lego, quæ mihi pertulit, quæ ideo ei non cavi, quod omnem fortunam & ſubſtantiam, ſi quam à matre ſuſceperat, in ſinu meo habui, ſine ulla cautione. Item, eidem Titio reddi & ſolvi volo de ſubſtantia mea centum quinquaginta, quæ ego ex reditibus prædiorum ejus, quorum ipſe fructum percepi & diſtraxi: Item de Calendario, ſi qua à matre receperat Titius, in rem meam converti.* Quæro, an Titius ea exigere poteſt? Reſpondit, ſi Titius ſupraſcripta ex ratione ſua ad teſtatorem perveniſſe probare potuerit, exigi: videtur enim eo, quod ille plus capere non potuerat, in fraudem legis hæc in teſtamento adjeciſſe. l. 27.

Ex taciti fideicommiſſi præſumptione onus prolandi fidem verè ei incumbit, cui legatum eſt.

XIV. Mulier gravida repudiata, filium enixa abſente marito, (ut) ſpurium in actis profeſſa eſt. Quæſitum eſt, an is in poteſtate patris ſit, & matre inteſtata mortua juſſu ejus hereditatem matris adire poſſit, nec obſit profeſſio à matre irata facta? Reſpondit, veritati locum ſuperfore. l. 29. §. 1.

Statum filii iratæ matris profeſſio non immutat.

XV. Commemorationem in chirographo pecuniarum, quæ ex alia cauſa deberi dicuntur, factam, vim obligationis non habere. l. ult.

Commemoratio debiti in inſtrumento non habet vim obligationis.

XVI. Poſſeſſiones, quas ad te pertinere dicis, more judiciorum perſequere: non enim poſſeſſori incumbit neceſſitas probandi eas ad ſe pertinere; cùm te in probatione ceſſante dominium apud eum remaneat. l. 2. C. de probat.

Petitor contra poſſeſſorem debet probare ſe dominum.

Digitized by Google

Actoris eſt probare, non rei. XVII. Fruſtra veremini, ne ab eo qui lite pulſatur, probatio exigatur. l. 8. C. de probat.

Accuſatores ſine apertiſſimis probationibus non audiuntur. XVIII. Sciant cuncti accuſatores eam ſe rem deferre in publicam notionem debere, quæ munita ſit idoneis teſtibus, vel (inſtructa apertiſſimis) documentis, vel indiciis ad probationem indubitatis, & luce clarioribus expedita. l. ult. C. de probat.

Indicia certa fidem faciunt. XIX. Indicia certa, quæ jure non reſpuuntur, non minorem probationis, quam inſtrumenta, continent fidem. l. 19. C. de rei vindic.

TITULUS IV.

De fide inſtrumentorum, & amiſſione eorum.

Inſtrumenta ſunt, quibus cauſa inſtrui poteſt. I. INSTRUMENTORUM nomine ea omnia accipienda ſunt, quibus cauſa inſtrui poteſt: & ideo tam teſtimonia, quam perſonæ, inſtrumentorum loco habentur. l. 1.

Authentico, non exemplo fides habenda etiam per fiſcos. II. Quicumque à fiſco convenitur, non ex indice & exemplo alicujus ſcripturæ, ſed ex authentico conveniendus eſt, ita ſi contractus fides poſſit oſtendi: cæterum calumnioſam ſcripturam vim in judicio obtinere non convenit. l. 2.

Multa ſine ſcriptis probantur. III. Sine (ſcripturis) valet, quod actum eſt, ſi habeat probationem: ſicut & nuptiæ ſunt, licet teſtatio ſine ſcriptis habita eſt. l. 4. in fin.

Si res geſta, ſine literarum quoque conſignatione, veritate factum ſuum præbeat, non ideo minus valebit, quod inſtrumentum nullum de ea interceſſit. l. 5.

Proprietatis dominium, non tantum inſtrumento emptionis, ſed & quibuſcumque aliis legitimis probationibus oſtenditur. l. 4. C. de probat.

Senior juniori, mas fœminæ, & dignior præferuntur, dum agitur de inſtrumentorum depoſito. IV. Si de tabulis teſtamenti deponendis agatur, & dubitetur cui eas deponi oportet: ſemper ſeniorem juniore, & amplioris honoris inferiori, & marem fœminæ præferemus. l. ult.

V. Ra-

V. Rationes defuncti, quæ in bonis ejus inveniuntur, ad probationem ſibi debitæ quantitatis ſolas ſufficere non poſſe, ſæpe reſcriptum eſt. Ejuſdem juris eſt, & ſi in ultima voluntate defunctus certam pecuniæ quantitatem, aut etiam res certas ſibi deberi ſignificaverit. l. 6. C. de probat. Nov. 48. cap. 1. *Nec rationes, nec teſtamentum cujuſquam debitorem probant.*

Exemplo pernicioſum eſt, ut ei ſcripturæ credatur, qua unuſquiſque ſibi adnotatione propria debitorem conſtituit. Unde neque fiſcum, neque alium quemlibet ex ſuis ſubnotationibus debiti probationem præbere (poſſe) oportet. l. 7. C. de probat.

VI. Sicut iniquum eſt, inſtrumentis vi ignis conſumptis debitores quantitatum debitarum renuere ſolutionem, ita non ſtatim caſum conquerentibus facile credendum eſt. Intelligere itaque debetis, non exiſtentibus inſtrumentis, vel aliis argumentis, probare debere fidem veſtris precibus adeſſe. l. 5. C. de fid. inſtr. *Inſtrumentis exuſtis, alus probationibus eorum fides aſtruitur.*

VII. Inſtrumentis etiam non intervenientibus ſemel diviſio recte facta non habetur irrita. l. 9. C. de fid. inſtr. *Diviſio ſine inſtrumentis conſtare poteſt.*

VIII. Scripturæ diverſæ fidem ſibi invicem derogantes, ab una eademque parte prolatæ, nihil firmitatis habere poterunt. l. 14. C. de fid. inſtr. *Contraria ſcriptura ab uno prolata ſibi invicem derogant.*

IX. Contractus venditionum vel permutationum, vel donationum, quas intimari non eſt neceſſarium, dationis etiam arrharum, vel alterius cujuſcumque cauſæ, (quas tamen) in ſcriptis fieri placuit: tranſactionum etiam, quas in inſtrumento recipi convenit, non aliter vires habere ſancimus, niſi inſtrumenta in mundum recepta, ſubſcriptionibuſque partium confirmata; & ſi per tabellionem conſcribantur, etiam ab ipſo completa, & poſtremò à partibus abſoluta ſint. l. 17. C. de fid. inſtr. *Inſtrumenta non habent vim niſi poſtquam omnibus partibus abſoluta ſunt.*

X. Judices, ſive in hac inclyta urbe, ſive in provinciis, ſecundum ea quæ diſpoſuimus, ut poſſint ſi hoc perſpexerint, occaſione teſtium in aliis locis degentium litigantes vel procuratores eorum ibi deſtinare, ut depoſitionibus ſub utriuſque partis præſentia factis, res ad eos referatur: etiam in illis ſervare volumus, qui prolatis inſtrumentis fidem adhibere exiguntur, ut ſi popoſcerint, in aliis locis id eis facere *Alterius provinciæ teſtes, vel inſtrumenta apud locorum judicem examinentur.*

cere permittatur: & hoc ſi juſtè peti judex invenit, ſimilis proferatur ſententia: ut poſtquam in locis opportunis fides inſtrumento data vel minus data fuerit, referatur negotium ad priorem judicem. l. 18. C. de fid. inſtr.

Antapocham retinere poteſt creditor, ut debitum probet.

XI. Si voluerit is qui apocham conſcripſit, vel exemplar cum ſubſcriptione ejus qui apocham ſuſcepit ab eo accipere, vel antapocham ſuſcipere, omnis ei licentia hoc facere concedatur, neceſſitate imponenda apochæ ſuſceptori antapocham reddere. l. 19. C. de fid. inſtr.

TITULUS V.

De Teſtibus.

Teſtes idonei quorum fides non vacillat.

I. TESTIMONIORUM uſus frequens, ac neceſſarius eſt: & ab his præcipuè exigendus, quorum fides non vacillat. l. 1.

In pecuniariis & criminalibus cauſis teſtes adhibentur quibus id liceat, & qui lege non excuſentur.

II. Adhiberi quoque teſtes poſſunt, non ſolum in criminalibus cauſis, ſed etiam in pecuniariis litibus, ſicubi res poſtulat: & hi, quibus non interdicitur teſtimonium, nec ulla lege à dicendo teſtimonio excuſantur. l. 1. §. 1.

Modus adhibendus in numero teſtium.

III. Quamquam quibuſdam legibus ampliſſimus numerus teſtium definitus ſit, tamen ex conſtitutionibus Principum hæc licentia ad ſufficientem numerum teſtium coarctatur, ut judices moderentur, & eum ſolum numerum teſtium, quem neceſſarium eſſe putaverint, evocari patiantur: ne effrænata poteſtate ad vexandos homines ſuperflua multitudo teſtium protrahatur. l. 1. §. 2.

In teſtibus ſpectanda dignitas, fides, mores: qui vacillant, non audiendi.

IV. In teſtimoniis autem dignitas, fides, mores, gravitas examinanda eſt: & ideo teſtes qui adverſus fidem ſuam teſtationis vacillant, audiendi non ſunt. l. 2.

Eos teſtes ad veritatem juvandam adhiberi oportet, qui omni gratiæ & potentatui fidem religioni judiciariæ debitam poſſint præponere. l. 5. C. eod.

Varia unde teſtium fides pendet.

V. Teſtium fides diligenter examinanda eſt: ideoque in perſona eorum exploranda erunt in primis conditio cujuſque: utrum quis decurio, an plebeius ſit: & an honeſtæ, & in-

Digitized by Google

& inculpatæ vitæ, an verò notatus quis, & reprehenſibilis: an locuples, vel egens ſit, ut lucri cauſa quid facile admittat: vel an inimicus ei ſit, adverſus quem teſtimonium fert: vel amicus ei ſit, pro quo teſtimonium dat: nam ſi careat ſuſpicione teſtimonium, vel propter perſonam, à qua fertur, quod honeſta ſit: vel propter cauſam, quod neque lucri, neque gratiæ, neque inimicitiæ cauſa ſit: admittendus eſt. Ideoque D. Hadrianus Vivio Varo Legato provinciæ Ciliciæ reſcripſit, eum, qui judicat, magis poſſe ſcire, quanta fides habenda ſit teſtibus. Verba Epiſtolæ hæc ſunt: *Tu magis ſcire potes, quanta fides habenda ſit teſtibus; qui, & cujus dignitatis, & cujus æſtimationis ſint: & qui ſimpliciter viſi ſint dicere, utrum unum eundemque meditatum ſermonem attulerint; an ad ea, quæ interrogaveras, ex tempore veriſimilia reſponderint.* l. 3.

VI. Ejuſdem quoque Principis extat reſcriptum ad Valerium Verum de excutienda fide teſtium, in hæc verba: *Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuique rei ſufficiant, nullo certo modo ſatis definiri poteſt: ſicut non ſemper, ita ſæpe ſine publicis monumentis cujuſque rei veritas deprehenditur: alias numerus teſtium, alias dignitas & auctoritas, alias veluti conſentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo ſolum tibi reſcribere poſſum ſummatim: Non utique ad unam probationis ſpeciem, cognitionem ſtatim alligari debere, ſed ex ſententia animi tui te æſtimare oportere, quid aut credas, aut parum probatum tibi opinaris.* l. 3. §. 2.

Quæ argumenta ad quem modum probent, judex æſtimabit.

Si teſtes omnes ejuſdem honeſtatis, & exiſtimationis ſint, & negotii qualitas, ac judicis motus cum his concurrit, ſequenda ſunt omnia teſtimonia: ſi vero ex his quidam (eorum) aliud dixerint, licet impari numero, credendum eſt: ſed quod naturæ negotii convenit, & quod inimicitiæ, aut gratiæ ſuſpicione caret: confirmabitque judex motum animi ſui ex argumentis & teſtimoniis, & quæ rei aptiora, & vero proximiora eſſe compererit: non enim ad multitudinem reſpici oportet, ſed ad ſinceram teſtimoniorum fidem, & teſtimonia quibus potius lux veritatis aſſiſtit. l. 21. §. 3.

Teſtes à judice audiendi.

VII. Idem Divus Hadrianus Junio Rufino Proconſuli Macedoniæ reſcripſit : *Teſtibus*, *non teſtimoniis crediturum*. Verba epiſtolæ ad hanc partem pertinentia hæc ſunt : *Quod crimina objecerit apud me Alexander Apro : & (quia) non probabat, nec teſtes producebat, ſed teſtimoniis uti volebat, quibus apud me locus non eſt : nam ipſos interrogare ſoleo : quem remiſi ad provinciæ Præſidem, ut is de fide teſtium quæreret ; & niſi impleſſet quod intenderat, relegaretur.* l. 3. §. 3. d. l. §. 4.

Teſtes eſſe non poſſunt impuberes, judicio publico, damnati & quidam alii.

VIII. Lege Julia de vi cavetur, *ne hac lege in reum teſtimonium dicere liceret, qui ſe ab eo, parenteve ejus liberaverit : quive impuberes erunt : quique judicio publico damnatus erit, qui eorum in integrum reſtitutus non erit : quive in vinculis, cuſtodiáve publica erit : quive ad beſtias ut depugnaret, ſe locaverit : queve palam quæſtum faciet, fecerítve : quive, ob teſtimonium dicendum, vel non dicendum, pecuniam accepiſſe judicatus vel convictus erit.* Nam quidam propter reverentiam perſonarum, quidam propter lubricum conſilii ſui, alii vero propter notam & infamiam vitæ ſuæ, admittendi non ſunt ad teſtimonii fidem. l. 3. §. 5.

Evocandi teſtes neceſſarii.

IX. Evocandi (ſunt teſtes) quos neceſſarios in ipſa cognitione deprehenderit qui judicat. l. 3. §. ult. in fin.

Teſtes eſſe prohibentur in publicis judiciis agnati & affines uſque ad ſobrino natos.

X. Lege Julia judiciorum publicorum cavetur, *ne invito denuncietur, ut teſtimonium (litis) dicat adverſus ſocerum, generum, vitricum, privignum, ſobrinum, ſobrinam, ſobrino natum, eoſve qui priore gradu ſint.* l. 4.

Hac in re pro genero habetur ſponſus filiæ.

XI. In legibus, quibus excipitur, *ne gener, aut ſocer invitus teſtimonium dicere cogeretur*, *generi* appellatione ſponſum quoque filiæ contineri placet : item *ſoceri*, ſponſæ patrem. l. 5.

Non eſt idoneus teſtis, cui id imperari poteſt.

XII. Idonei non videntur eſſe teſtes, quibus imperari poteſt, ut teſtes fiant. l. 6.

Quæ autem in teſtamento diximus ſuper perhibendis teſtimoniis eorum, qui in poteſtate ſunt, in omnibus teſtimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur per quod adquiratur. l. 20. §. 3. ff. qui teſt. fac. poſſ. V. infr. n. 27.

Excuſantur à teſtimonio, quos ætas,

XIII. Inviti teſtimonium dicere non coguntur ſenes, valetu-

letudinarii, vel milites, vel qui cum magiſtratu reipublicæ cauſa abſunt, vel quibus venire non licet. l. 8.

morbus, aut alia juſta cauſa venire non ſinit.

XIV. Ubi numerus teſtium non adjicitur, etiam duo ſufficient: pluralis enim locutio duorum numero contenta eſt. l. 12.

Ubi numerus non adjicitur, duo teſtes ſufficiunt.

XV. Quæſitum ſcio, an in publicis judiciis calumniæ damnati teſtimonium judicio publico perhibere poſſunt? Sed neque lege Remmia prohibentur: & Julia lex de vi, & repetundarum, & peculatus, eos homines teſtimonium dicere non vetuerunt: verumtamen, quod legibus omiſſum eſt, non omittetur religione judicantium: ad quorum officium pertinet, ejus quoque teſtimonii fidem, quod integræ frontis homo dixerit, perpendere. l. 13.

Quorumlibet teſtium teſtimonia perpendere, religioni relinquitur judicantium.

XVI. Scio quidem tractatum eſſe, an ad teſtamentum faciendum adhiberi poſſit adulterii damnatus? Et ſane juſtè teſtimonii officio ei interdicitur. Exiſtimo ergo neque jure civili teſtamentum valere, ad quod hujuſmodi teſtis proceſſit: neque jure prætorio, quod jus civile ſubſequitur: ut neque hereditas adiri, neque bonorum poſſeſſio dari poſſit. l. 14.

Adulterii damnatus in teſtamento teſtis eſſe non poteſt.

XVII. Repetundarum damnatus, nec ad teſtamentum, nec ad teſtimonium adhiberi poteſt. l. 15.

Repetundarum damnatus nulli teſtimonio adhiberi poteſt.

XVIII. Hermaphroditus an ad teſtamentum adhiberi poſſit, qualitas ſexus incaleſcentis oſtendit. l. 15. §. 1.

Hermaphroditus, in quo prævalet ſexus virilis, in teſtamento teſtis eſſe poteſt.

XIX. Pater, & filius qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes utrique in eodem teſtamento, vel eodem negotio fieri poſſunt. Quoniam nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi. l. 17.

Plures ex una domo teſtes ſimul adhiberi poſſunt.

XX. Ex eo quod prohibet lex Julia de adulteriis, teſtimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur, etiam mulieres teſtimonii in judicio dicendi jus habere. l. 18.

Mulier teſtis eſſe poteſt in judicio.

XXI. Ob carmen famoſum damnatus, inteſtabilis fit. l. 21.

Damnatus carminis famoſi, inteſtabilis eſt.

XXII. Illud quoque incunctabile eſt, ut, ſi res exigat, non tantùm privati, ſed etiam Magiſtratus, ſi in præſenti ſint, teſtimonium dicant. Item Senatus cenſuit, Prætorem teſtimonium dare debere, judicio adulterii cauſa. l. 21. §. 1.

Magiſtratus teſtis eſſe poteſt.

Idem non bis teſtis in eundem reum.

XXIII. Produci teſtis is non poteſt, qui ante in eum reum teſtimonium dixit. l. 23.

Rejicitur domeſticum accuſatoris teſtimonium.

XXIV. Teſtes eos, quos accuſator de domo produxerit, interrogari non placuit. l. 24.

Patrocinium & teſtimonium in eadem cauſa idem non præſtat.

XXV. Mandatis cavetur, ut Præſides attendant, ne patroni in cauſa, cui patrocinium præſtiterunt, teſtimonium dicant. Quod & in executionibus negotiorum obſervandum eſt. l. ult.

Contra ſcriptum non admittitur teſtimonium non ſcriptum.

XXVI. Contra ſcriptum teſtimonium, non ſcriptum teſtimonium non fertur. l. 1. C. de teſtib.

Non admittitur domeſticum teſtimonium.

XXVII. Etiam jure civili domeſtici teſtimonii fides improbatur. l. 3. C. de teſtib.

Parentes & liberi invicem adverſus ſe nec volentes ad teſtimonium admittendi ſunt. l. 6. C. eod.

Teſtes non audiuntur, niſi poſt jusjurandum.

XXVIII. Jurisjurandi religione teſtes, priuſquam perhibeant teſtimonium, jamdudum arctari præcipimus: & ut honeſtioribus potius teſtibus fides adhibeatur. l. 9. C. de teſtib.

Solus unus teſtis non facilè admittitur.

XXIX. Simili modo ſanximus, ut unius teſtimonium nemo judicum in quacumque cauſa facilè patiatur admitti. Et nunc manifeſtè ſancimus, ut unius omnino teſtis reſponſio non audiatur, etiamſi præclaræ Curiæ honore præfulgeat. l. 9. §. 1. C. de teſtib.

TITULUS VI.

De juris & facti ignorantia.

Ignorantia juris, vel facti exempla.

I. Ignorantia vel facti, vel juris eſt. l. 1.

Si quis neſciat deceſſiſſe eum, cujus bonorum poſſeſſio defertur, non cedit ei tempus. Sed ſi ſciat quidem defunctum eſſe cognatum, neſciat autem proximitatis nomine bonorum poſſeſſionem ſibi deferri; aut ſe ſciat ſcriptum heredem, neſciat autem quod ſcriptis heredibus bonorum poſſeſſionem Prætor promittit; cedit ei tempus: quia in jure errat. l. 1. §. 1.

Jus finitum, facta infinita.

II. In omni parte error in jure non eodem loco, quo facti

facti ignorantia, haberi debebit: cum jus finitum & poſſit eſſe, & debeat; facti interpretatio plerumque etiam prudentiſſimos fallat. l. 2.

III. Plurimum intereſt, utrum quis de alterius cauſa & facto non ſciret, an de jure ſuo ignorat. Sed Caſſius, ignorantiam Sabinum ita accipiendam exiſtimaſſe refert, non deperditi, & nimium ſecuri hominis. l. 3.

Aliud aliena neſcire, aliud ſua.

IV. Juris ignorantiam in uſucapione prodeſſe negatur: facti vero ignorantiam prodeſſe conſtat. l. 4.

In uſucapione facti ignorantia prodeſt, non juris.

V. Iniquiſſimum videtur, cuiquam ſcientiam alterius quam ſuam nocere: vel ignorantiam alterius alii profuturam. l. 5.

Nec ſcientia alterius cuiquam nocet; nec ignorantia prodeſt.

VI. Nec ſupina ignorantia ferenda eſt factum ignorantis: ut nec ſcrupuloſa inquiſitio exigenda: ſcientia enim hoc modo æſtimanda eſt, ut neque negligentia craſſa, aut nimia ſecuritas ſatis expedita ſit, neque delatoria curioſitas exigatur. l. 6. V. l. 9. §. 2.

In factis nec nimia curioſitas exigitur, nec ſupina ignorantia excuſatur.

VII. Juris ignorantia non prodeſt adquirere volentibus: ſuum verò petentibus non nocet. l. 7.

Juris ignorantia ſuum petenti non nocet, acquirere volenti non prodeſt.

VIII. Error facti ne maribus quidem in damnis vel compendiis obeſt: juris autem error nec fœminis in compendiis prodeſt: cæterum omnibus juris error in damnis amittendæ rei ſuæ non nocet. l. 8.

Error facti nemini obeſt: juris error nemini in compendiis prodeſt: in damnis nemini nocet.

IX. Regula eſt, juris quidem ignorantiam cuique nocere: facti vero ignorantiam non nocere. l. 9.

Juris ignorantia cuique nocet, non facti.

Cum ignorantia juris facilè excuſari non poſſis, ſi major annis [viginti quinque] hereditati matris tuæ renunciaſti, ſera prece ſubveniri tibi deſideras. l. 2. C. eod. l. 3. eod.

Cùm falſa demonſtratione mutari ſubſtantia veritatis minimè poſſit, reſpondendo id, quod paternum erat, ex maternis eſſe bonis, nihil egiſti. l. 5. C. eod.

Si non tranſactionis cauſa, ſed indebitam, errore facti, olei materiam vos Archantico ſtipulanti ſpopondiſſe Rector provinciæ animadverterit, reddito quod debetis, reſidui liberationem condicentes audiet. l. 6. C. eod.

Error facti, necdum finito negotio, nemini nocet: nam cauſa deciſa velamento tali non inſtauratur. l. 7. C. eod.

Minoribus jus ignorare permiſſum eſt, & interdum fœminis.

X. Minoribus viginti quinque annis [jus] ignorare permiſſum eſt. Quod & [in] fœminis in quibuſdam cauſis, propter ſexus infirmitatem dicitur. Et ideo, ſicubi non eſt delictum, ſed juris ignorantia, non læduntur. Hac ratione, ſi minor viginti quinque annis filiofamilias crediderit, ſubvenitur ei, ut non videatur filiofamilias crediſſe. l. 9.

Quamvis in lucro nec fœminis jus ignorantibus ſubveniri ſoleat, attamen contra ætatem adhuc imperfectam locum hoc non habere, retrò Principum ſtatuta declarant. l. 11. C. eod.

Errore juris Falcidia non uſus, non repetit.

XI. Si quis jus ignorans lege Falcidia uſus non ſit: nocere ei dicit Epiſtola Divi Pii. l. 9. §. 5. d. l. in fin.

Non ſtultis ſuccurritur, ſed ignorantibus.

XII. Ignorantia facti, non juris prodeſt: nec ſtultis ſolet ſuccurri, ſed errantibus. l. 9. §. 5.

Si poſt diviſionem factam, teſtamenti vitium in lucem emerſerit, ex his quæ per ignorantiam confecta ſunt, præjudicium tibi non comparabitur. Oſtende igitur hoc apud Correctorem Virum Clariſſimum amicum noſtrum, teſtamentum, vel fide veri deficere, vel juris ratione ſtare non poſſe: ut infirmata ſcriptura, quæ teſtamenti vice prolata eſt, ſolidam ſucceſſionem obtineas. l. 4. C. eod.

Jus ignorare nemini permiſſum.

XIII. Conſtitutiones Principum nec ignorare quemquam, nec diſſimulare permittimus. l. 12. C. eod.

LI-

Digitized by Google

LIBER XXIII.

TITULUS I.

De Sponſalibus.

I. SPONSALIA, ſunt mentio & repromiſſio nuptiarum futurarum. l. 1. *Quid ſponſalia.*

II. Si puellæ tutores ad finienda ſponſalia nuncium miſerunt, non putarem ſuffecturum ad diſſolvendam nuptiarum ſpem hunc nuncium: non magis, quam ſponſalia poſſe eos ſolos conſtituere: niſi fortè omnia iſta ex voluntate puellæ facta ſint. l. 6. *Nec ſolvere ſponſali, nec conſtituere tutor poteſt, ſine conſenſu puellæ.*

III. In ſponſalibus etiam conſenſus eorum exigendus eſt, quorum in nuptiis deſideratur. l. 7. §. 1. *Conſentire debent ſponſalibus, qui nuptiis.*

IV. Furor quin ſponſalibus impedimento ſit, plus quam manifeſtum eſt. Sed poſtea interveniens, ſponſalia non infirmat. l. 8. *Furor ſponſalia impedit, facta non infirmat.*

V. Tutor factam pupillam ſuam nec ipſe uxorem ducere, nec filio ſuo in matrimonio adjungere poteſt: ſcias tamen, quod de nuptiis tractamus, & ad ſponſalia pertinere. l. 15. *Pupillam tutor, nec ejus filius ducere poſſunt.*

VI. Alii deſponſatæ renunciare conditioni, & nubere alii non prohibentur. l. 1. C. eod. *Sponſalibus renunciari poteſt.*

TITULUS II.

De ritu nuptiarum.

I. NUPTIÆ ſunt conjunctio maris & fœminæ: (&) conſortium omnis vitæ: divini & humani juris communicatio. l. 1. *Nuptiæ conjunctio legitima maris & fœminæ, ex jure divino.*

Uxor ſocia rei humanæ atque divinæ domus ſuſcipitur. l. 4. C. de crim. exp. hered.

II. Nup-

Digitized by Google

Conſenſus partium & parentum neceſſarius.

II. Nuptiæ conſiſtere non poſſunt, niſi conſentiant omnes, id eſt, qui coëunt, quorumque in poteſtate ſunt. l. 2.

Nuptias facit conſenſus.

Nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit. l. 15. ff. de condit. & dem.

Furor nuptias impedit, factas non infirmat.

III. Furor contrahi matrimonium non ſinit, quia conſenſu opus eſt: ſed rectè contractum non impedit. l. 16. §. 2.

Officium parentum dotare filiam.

IV. Capite trigeſimo quinto legis Juliæ, qui liberos, quos habent in poteſtate, injuria prohibuerint ducere uxores, vel nubere; (vel qui dotem dare non volunt, ex conſtitutione Divorum Severi & Antonini) per Proconſules Præſideſque provinciarum coguntur in matrimonium collocare, & dotare. l. 19.

Cùm pater curator ſuæ filiæ juris ſui effectæ dotem pro ea conſtituiſſet, magis eum, quaſi patrem id, quàm quaſi curatorem, feciſſe videri. l. 5. §. 12. ff. de jur. dot.

Sancimus, ſiquidem (pater) nihil addendum exiſtimaverit, ſed ſimpliciter dotem dederit, vel promiſerit, ex ſua liberalitate hoc feciſſe intelligi, debito in ſua figura remanente. Neque enim leges incognitæ ſunt, quibus cautum eſt, omnino paternum eſſe officium dotem pro ſua dare progenie. l. ult C. de dot. prom. V. Nov. 115. c. 3. §. 11.

Neque mater pro filia dotem dare cogitur, niſi ex magna & probabili cauſa, vel lege ſpecialiter expreſſa: neque pater de bonis uxoris ſuæ invitæ ullam dandi habet facultatem. l. 14. C. de jur. dot. V. l. 82. ff. hoc T.

Stat matrimonium, quod patre cogente factum eſt.

V. Si patre cogente (filiusfamilias) ducit uxorem, quam non duceret, ſi ſui arbitrii eſſet, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluiſſe hoc videtur. l. 22.

Dignitatem à patre profectam non aufert crimen patris.

VI. Quæſita dignitas liberis, propter crimen patris auferenda non eſt. l. 34. §. ult.

Honeſtas ſpectanda in matrimoniis.

VII. Semper in conjunctionibus non ſolùm quid liceat conſiderandum eſt, ſed & quid honeſtum ſit. l. 42.

Affectio tollit ſuſpicionem fraudis.

VIII. Affectionis cauſa ſuſpicionem fraudis amovit. l. 67. §. 1.

TI-

TITULUS III.

De jure dotium.

I. Dotis cauſa perpetua eſt: (&) cum voto ejus, qui dat, ita contrahitur, ut ſemper apud maritum ſit. l. 1. *Dos ſemper apud maritum.*

II. Reipublicæ intereſt mulieres dotes ſalvas habere, propter quas nubere poſſunt. l. 2. *Favor dotis.*

III. Profectitia dos eſt, quæ à patre vel parente profecta eſt, de bonis, vel facto ejus. l. 5. *Profectitia dos, quæ à patre profecta eſt.*

IV. Jure ſuccurſum eſt patri, ut filia amiſſa, ſolatii loco cederet, ſi redderetur ei dos ab ipſo profecta: ne & filiæ amiſſæ, & pecuniæ damnum ſentiret. l. 6. *Profectitia dos ad patrem revertitur, filia mortua.*

Dos à patre profecta, ſi in matrimonio deceſſerit mulier filiafamilias, ad patrem redire debet. l. 4. C. ſol. matr. l. 2. C. de bon. quæ lib.

Si pater pro filia emancipata dotem dederit, profectitiam nihilominus dotem eſſe, nemini dubium eſt. Quia non jus poteſtatis, ſed parentis nomen dotem profectitiam facit. l. 5. §. 11. ff. de jure dot.

Si dotem marito libertæ veſtræ dediſtis, nec eam reddi ſoluto matrimonio vobis incontinenti pacto, vel ſtipulatione proſpexiſtis: hanc culpa uxoris diſſoluto matrimonio, penes maritum remanſiſſe conſtitit: licèt eam ingratam circa vos fuiſſe oſtenderitis. l. 24. C. de jur. dot. v. l. un. §. 13. C. de rei ux. act. *Ad extraneos dotis promiſſores dos non revertitur, niſi ita convenerit.*

V. Dotis fructum ad maritum pertinere debere æquitas ſuggerit: cum enim ipſe onera matrimonii ſubeat, æquum eſt, eum etiam fructus percipere. l. 7. l. 56. §. 1. l. 20. C. eod. l. 65. §. ult. ff. pro ſocio. *Dotis fructus mariti ſunt pro oneribus.*

VI. Si res in dotem dentur, puto in bonis mariti fieri. l. 7. §. 3. *Dos in bonis mariti.*

Quamvis in bonis mariti dos ſit, mulieris tamen eſt. l. 75. *Dos in bonis mulieris.*

Res (dotales) ab initio uxoris fuerunt, & naturaliter in ejus permanſerunt dominio. Non enim, quod legum ſub-

Digitized by Google

tilitate tranſitus earum in patrimonium mariti videatur fieri, ideo rei veritas deleta vel confuſa eſt. l. 30. C. de jur. dot.

Paraphernà ſunt bona mulieris, quæ in dotem non dantur.

VII. Dotis cauſa data, accipere debemus ea, quæ in dotem dantur. Cæterùm ſi res dentur in ea, quæ Græci παράφερνα, *parapherna* dicunt, quæque Galli peculium appellant, videamus an ſtatim efficiuntur mariti? .... Planè, ſi rerum libellus marito detur, ut Romæ vulgò fieri videmus: nam mulier res, quas ſolet in uſu habere in domo mariti, neque in dotem dat, in libellum ſolet conferre, eumque libellum marito offerre, ut is ſubſcribat, quaſi res acceperit: & velut chirographum ejus uxor retinet, res, quæ libello retinentur, in domum ejus ſe intuliſſe: hæ igitur res an mariti fiant, videamus? Et non puto: non quòd non ei traduntur: quid enim intereſt, inferantur volente eo in domum ejus, an ei tradantur? Sed quia non puto hoc agi inter virum & uxorem, ut dominium ad eum transferatur, ſed magis, ut certum ſit in domum ejus illatas: ne, ſi quandoque ſeparatio fiat, negetur. Et plerumque cuſtodiam earum maritus repromittit, niſi mulieri commiſſæ ſint. l. 9. §. 2. & 3.

Parapherna interdum marito traduntur.

Paraphernorum domina uxor: ſi marito committantur, erit loco procuratoris; niſi aliter convenerit.

Hac lege decernimus, ut vir in his rebus quas extra dotem mulier habet, quas Græci *parapherna* dicunt, nullam uxore prohibente habeat communionem: nec aliquam ei neceſſitatem imponat. Quamvis enim bonum erat mulierem, quæ ſeipſam marito committit, res etiam ejuſdem pari arbitrio gubernari; attamen, quoniam conditores legum æquitatis convenit eſſe fautores, nullo modo [ut dictum eſt] muliere prohibente, virum in paraphernis ſe volumus immiſcere. l. 8. Cod. de pact. conv.

Si mulier marito ſuo nomina, quæ extra dotem ſunt, dederit, *ut loco paraphernorum apud maritum maneant*, & hoc dotali inſtrumento fuerit adſcriptum: utrumne habeat aliquas ex his actiones maritus, ſive directas, ſive utiles; an penes uxorem omnes remaneant, & in quem eventum dandæ ſint marito actiones, quærebatur? Sancimus itaque, ſi quid tale evenerit, actiones quidem omnimodo apud uxorem manere, licentiam autem marito [dari] eaſdem actio-

Digitized by Google

actiones movere apud competentes judices, nulla ratihabitione ab eo exigenda: & uſuras quidem eorum circa ſe & uxorem expendere: pecunias autem ſortis, quas exegerit, ſervare mulieri, vel in cauſas (ad) quas ipſa voluerit, diſtribuere. Et ſiquidem in dotali inſtrumento hypothecæ (pro his) nominatim à marito ſcriptæ ſint, his eſſe mulierem ad cautelam ſuam contentam.

Sin autem minimè hoc ſcriptum inveniatur: ex præſenti noſtra lege habeat hypothecam contra res mariti, ex quo pecunias ille exegit. Ante enim habeat mulier ipſa facultatem, ſi voluerit, ſive per maritum, ſive per alias perſonas, eaſdem movere actiones, & ſuas pecunias (percipere,) & ipſas cautiones à marito recipere, ſecuritate ei competente facienda. Dum autem apud maritum remanent eædem cautiones: & dolum & diligentiam maritus circa eas præſtare debet, qualem & circa ſuas res habere invenitur: ne ex ejus malignitate vel deſidia, aliqua mulieri accedat jactura. Quod ſi evenerit: ipſe eandem de proprio reſarcire compellitur. l. ult. C. de pact. conv.

VIII. Plerumque intereſt viri, res non eſſe æſtimatas, idcirco, ne periculum rerum ad eum pertineat. l. 10. *Quæ res æſtimatæ in dotem dantur, mariti ſunt, & pretium dos eſt.*

Quia æſtimatio venditio eſt. l. 10. §. 5. in f.

Quoties res æſtimatæ in dotem dantur, maritus dominium conſecutus, ſummæ velut pretii debitor efficitur. l. 5. C. de jur. dot. d. l. 10. §. 4.

Æſtimatarum rerum, maritus quaſi emptor, & commodum ſentiat, & diſpendium ſubeat, & periculum expectet. l. un. §. 9. in fin. C. de rei ux. act.

IX. Quoties non æſtimatæ res in dotem dantur, & meliores & deteriores mulieri fiunt. Si prædiis inæſtimatis aliquid acceſſit, hoc ad compendium mulieris pertinet; ſi aliquid deceſſit, mulieris damnum eſt. l. 10. d. l. §. 1. l. 10. C. eod. *Res inæſtimatæ mulieris periculo ſunt.*

X. In rebus dotalibus virum præſtare oportet tam dolum, quam culpam: quia cauſa ſua dotem accipit. Sed etiam diligentiam præſtabit, quam in ſuis rebus exhibet. l. 17. l. ult. C. de pact. conv. *In dote eam diligentiam præſtat maritus, quam exhibet in rebus ſuis.*

 XI. Si

Digitized by Google

Omnis circa dotem conventio conditionem continet, ſi nuptiæ ſequantur.

XI. Si re æſtimata data, nuptiæ ſecutæ non ſint: videndum eſt, quid repeti debeat: utrum res, an æſtimatio? Sed id agi videtur, ut ita demum æſtimatio rata ſit, ſi nuptiæ ſequantur: quia nec alia cauſa contrahendi fuerit. Res igitur repeti debeat, non pretium. l. 17. §. 1.

Stipulationem, quæ propter cauſam dotis fiat, conſtat habere in ſe conditionem hanc, *ſi nuptiæ fuerint ſecutæ:* & ita demum ex ea agi poſſe, quamvis non ſit expreſſa conditio, *ſi nuptiæ*, conſtat. Quare, ſi nuncius remittatur, defeciſſe conditio ſtipulationis videtur. l. 21.

Omnis dotis promiſſio futuri matrimonii tacitam conditionem accipit. l. 68.

Non mutatur cauſa dotis aut ex re in pecuniam, aut ex pecunia in rem, niſi utile ſit mulieri.

XII. Ita, conſtante matrimonio, permutari dotem poſſe dicimus, ſi hoc mulieri utile ſit: ſi ex pecunia in rem, aut ex re in pecuniam: idque probatum eſt. Quod ſi fuerit factum: fundus, vel res dotalis efficitur. l. 26. l. 27. v. l. 21. in fin. ff. de pact. dotal.

Dotis cauſam deteriorem facere poſt nuptias pater non poteſt.

XIII. Poſt nuptias pater non poteſt deteriorem cauſam filiæ facere. Quia nec reddi ei dos invita filia poteſt. l. 28.

Quæ fructus non ſunt, dotem augent.

XIV. Si ex lapidicinis dotalis fundi lapidem, vel arbores, quæ fructus non eſſent, ſive ſuperficiem ædificii dotalis voluntate mulieris vendiderit: nummi ex ea venditione recepti ſunt dotis. l. 32.

Dos ab extraneo promiſſa mariti periculo eſt, ſi non exigat: aliud in dote adverſus patrem, vel donatorem.

XV. Si extraneus ſit, qui dotem promiſit, iſque defectus ſit facultatibus: imputabitur marito, cur eum non convenerit: maximè ſi ex neceſſitate, non ex voluntate, dotem promiſerat. Nam, ſi donavit, utcunque parcendum marito, qui eum non præcipitavit ad ſolutionem, qui donaverat: quemque in id, quod facere poſſet, ſi conveniſſet, condemnaverat. Hoc enim Divus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere poſſunt, condemnandos. Sed ſi pater vel ipſa promiſerunt: Julianus quidem ſcribit, etiam, ſi pater promiſit, periculum reſpicere ad maritum. Quod ferendum non eſt. Debebit igitur mulieris eſſe periculum. Nec enim quicquam judex propriis auribus audiet mulierem dicentem, cur patrem, qui de ſuo dotem promiſit, non urſerit ad exſolutionem.

Mul-

Digitized by Google

Multò minus, cur ipſam non convenerit: Rectè itaque Sabinus diſpoſuit, ut diceret, quod pater, vel ipſa mulier promiſit, viri periculo non eſſe; quod debitor, id viri eſſe; quod alius, ſcilicet donaturus, ejus periculo ait, cui adquiritur, adquiri autem mulieri accipiemus, ad quam rei commodum reſpicit. l. 33.

XVI. Dotem à patre, vel à quovis alio promiſſam, ſi vir novandi cauſa ſtipuletur: cœpit viri eſſe periculum, cum ante mulieris fuiſſet. l. 35. *Dotem ſuo periculo maritus novat.*

XVII. Res in dotem datæ, quæ pondere, numero, menſura conſtant, mariti periculo ſunt: quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium ſuum diſtrahat; & quandoque ſoluto matrimonio, ejuſdem generis & qualitatis alias reſtituat vel ipſe, vel heres ejus. l. 42. *Quæ uſu conſumuntur in dotem datam, mariti periculo ſunt.*

XVIII. Tali facta ſtipulatione, *decem in anno proximo dotis nomine dare ſpondes?* Quæſitum eſt, annus ex quo tempore eſſet numerandus? utrum ex die ſtipulationis factæ, an ex eo die, quo dos eſſe potuiſſet, id eſt, nuptiarum? Et reſponſum eſt, ex die nuptiarum annum eſſe numerandum. l. 48. *Tempus ſolvendæ dotis non à ſtipulatione currit, ſed à nuptiis.*

XIX. Res quæ ex dotali pecunia comparatæ ſunt, dotales eſſe videntur. l. 54. *Res ex pecunia dotali quæſita, vel uxoris eſt, vel mariti, prout actum eſt.*

Ex pecunia dotali fundus à marito tuo comparatus, non tibi quæritur, cum neque maritus uxori actionem empti poſſit acquirere: at dotis tantùm actio tibi competit. Unde aditus Præſes provinciæ, ſi non (te) tranſegiſſe repererit, ſed ex majore parte dotem conſecutam, reſiduum reſtitui providebit. l. 12. C. eod.

Sive cum nupſiſſes, mancipia in dotem dediſti, ſive poſt datam dotem de pecunia dotis maritus tuus quædam comparavit: juſtis rationibus dominia eorum ad eum pervenerunt. l. ult. C. de ſer. pig. dat. man.

XX. Quod dicitur, neceſſarias impenſas ipſo jure dotem minuere, non eo pertinet, ut ſi forte fundus in dote ſit, deſinat aliqua ex parte dotalis eſſe: ſed niſi impenſa reddatur, aut pars fundi, aut totus retineatur. l. 56. §. 3. V. tit. de impenſis in res dot. *Impenſæ dotem minuunt.*

XXI. Titia, cum eſſet minor viginti quinque annis, quar- *Si dato in dotem fundo, quem pro*

Digitized by Google

portione hereditaria mulier acceperat, ea reſtituatur adverſus coheredes; doti erit fundi pretium, ejus temporis, quo doti datus erat.

quartam hereditatis matris ſuæ communem ſibi cum fratribus mutavit, & accepit pro ea parte fundum, quaſi emptione inter ſe facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. Quæro, ſi in integrum reſtituatur, & partem ſuam accipiat quartam, & reddat fundum; quid debeat maritus facere? An contentus eſſe debeat aliis rebus in dotem datis? Item quæro, ſi hæc deceſſerit, & heredes ejus in integrum reſtitutionem ex perſona ejus petierint: & ipſi petant quartam partam, & illi fundum: an maritus cogatur reſtituere fundum, contentus in retentione lucri dotis cæteris rebus? Modeſtinus reſpondit, nihil proponi, cur marito dos auferenda ſit. Sed in meram æſtimationem prædii mulier, vel ejus heredes condemnandi ſunt, in hoc tempus referendam, quo in dotem datus eſt. l. 62.

Fundo infinitè legato nullum eſt legatum: aliud in dote; nam ea pro modo facultatum, & dignitate mariti conſtitui poteſt.

XXII. Gener à ſocero dotem, *arbitratu ſoceri certo die dari*, non demonſtrata [re] vel quantitate ſtipulatus fuerat. Arbitrio quoque detracto, ſtipulationem valere placuit. Nec videri ſimile, quod, fundo non demonſtrato, nullum eſſe legatum vel ſtipulationem fundi conſtaret: cum inter modum conſtituendæ dotis, & corpus ignotum differentia magna ſit. Dotis etenim quantitas pro modo facultatum patris, & dignitate mariti conſtitui poteſt. l. 69. §. 4.

Uxoris ingratitudo virum dote non privat.

XXIII. Patrona dotem pro liberta jure promiſſam, quod exſtiterit ingrata, non retinebit. l. 69. §. 6.

In ambiguis doti favendum.

XXIV. In ambiguis pro dotibus reſpondere melius eſt. l. 70.

Dos habet privilegium inter perſonales actiones.

Si ſponſa dotem dederit, nec nupſerit; vel minor duodecim annis, ut uxor habeatur: exemplo dotis, condictioni, favoris ratione, privilegium, quod inter perſonales actiones vertitur, tribui placuit. l. 74. v. l. 17. §. ult. l. 18. & l. 19. ff. de reb. auct. jud. poſſid.

Scire debes, privilegium dotis, quo mulieres utuntur in actione de dote, ad heredem non tranſire. l. un. C. de privil. dot.

Nominis periculum ſuum facit maritus, qui uſuras exigit.

XXV. Cum dotem mulieris nomine extraneus promiſit, mulieris periculum eſt. (Sed) ſi maritus nomen ſecutus, uſuras exegerit, periculum ejus futurum reſpondetur. l. 71.

XXVI. Mu-

Digitized by Google

XXVI. Mulier bona ſua omnia in dotem dedit: quæro, an maritus, quaſi heres, oneribus reſpondere cogatur? Paulus reſpondit: eum quidem, qui tota ex reprouiſſione dotis bona mulieris retinuit, à creditoribus conveniri ejus non poſſe; ſed non plus eſſe in promiſſione bonorum, quàm quod ſupereſt deducto ære alieno. l. 72. *Si univerſa bona in dotem dentur, tranſeunt ad maritum cum oneribus.*

Nulla lege prohibitum eſt, univerſa bona in dotem marito fœminam dare. l. 4. C. de jur. dot.

XXVII. Manente matrimonio, non perdituræ uxori ob has cauſas dos reddi poteſt: ut ſeſe ſuoſque alat, ut fundum idoneum emat, ut in exilium, ut in inſulam relegato parenti præſtet alimonia, aut ut egentem virum, fratrem, ſororémve ſuſtineat. l. 73. §. 1. v. inf. ſol. matr. n. 8. *Pietatis cauſa dos alienari poteſt.*

XXVIII. Avus neptis nomine filio natæ genero dotem dedit: & moritur. Negat Servius, dotem ad patrem reverti: & ego cum Servio ſentio. Quia non poteſt videri ab eo profecta, quia nihil ex his ſui habuiſſet. l. 79. V. inf. l. 6. de collat. cah. 53. *Dos ab avo profecta ad patrem avo ſuperſtitem non revertitur.*

XXIX. Pater, filiæ nomine centum doti ita promiſit, *cùm commodiſſimum eſſet:* Ateius ſcripſit, Servium reſpondiſſe, cùm primum ſine turpitudine & infamia dari poſſit, deberi. l. 79. §. 1. *Qui debet cum erit commodum, tunc debet cùm ſine turpitudine poterit.*

XXX. Si qua pacta interceſſerint, vel pro reſtitutione dotis, vel pro tempore, vel pro uſuris, vel pro alia quacumque cauſa, quæ nec contra leges, nec contra conſtitutiones ſunt, ea obſerventur. l. un. §. ult. C. de rei ux. act. *Omne pactum circa dotem licitum, niſi bonis moribus & legibus reprobetur.*

XXXI. Mulier in minori ætate conſtituta, dotem marito, conſentiente generali vel ſpeciali curatore, recte dare poteſt. l. 28. C. de jure dot. *Minor annis curatore auctore dotem marito conſtituit.*

XXXII. Evicta re, quæ fuerat in dotem data, ſi pollicitatio vel promiſſio fuerit interpoſita: gener contra ſocerum, vel mulierem, ſeu heredes eorum, condictione, vel ex ſtipulatione, agere poteſt. l. 1. C. de jur. dot. l. un. §. 1. C. de rei ux. act. *De evictione tenentur dotis promiſſores.*

Digitized by Google

TITULUS IV.

De Pactis dotalibus.

Conveniri poteſt, ut dos ad patrem, ejuſve filium aut cæteros heredes revertatur.

I. SI ita conveniat, *ut, ſi vivo ſocero mortua ſit filia, ipſi ſocero: ſi mortuo, filio ejus: ſi filio quoque defuncto, totum ſuo heredi reddatur:* benigna interpretatione poteſt defendi, utilem ſtipulationem eſſe. l. 9.

Valet pactum, ut dos mortua muliere apud virum remaneat.

II. Si pater dotem dederit, & pactus ſit, *ut, mortua in matrimonio filia, dos apud virum remaneret:* puto pactum ſervandum, etiam ſi liberi non interveniant. l. 12. l. 2. eod.

Si deceſſerit mulier conſtante matrimonio, dos non in lucrum mariti cedat, niſi ex quibuſdam pactionibus. l. un. §. 6. C. de rei ux. act.

Matre & filio anniculo ſimul mortuis, mater ſupervixiſſe præſumitur.

III. Inter ſocerum & generum convenit, *ut ſi filia mortua ſuperſtitem anniculum filium habuiſſet, dos ad virum pertineret: quod ſi vivente matre filius obiſſet, vir dotis portionem, uxore in matrimonio defuncta, retineret:* mulier naufragio cum anniculo filio periit: quia veriſimile videbatur, ante matrem infantem periſſe; virum partem dotis retinere placuit. l. 26.

TITULUS V.

De fundo dotali.

Fiſcus ſemper idoneus & ſolvendo.

I. FISCUS ſemper idoneus ſucceſſor eſt, & ſolvendo. l. 2. in f.

Alienari non poteſt fundus dotalis.

II. Toties non poteſt alienari fundus, quoties mulieri actio de dote competit, aut omnimodo competitura eſt. l. 3. §. 1.

Fundum dotalem non ſolùm hypothecæ titulo dare, nec conſentiente muliere, maritus poſſit: ſed nec alienare, ne fragilitate naturæ ſuæ, in repentinam deducatur inopiam. l. un. §. 15. C. de rei ux. act.

Nec amittere ſervitutes fundi dotalis, nec alias imponere poteſt maritus.

III. Julianus ſcripſit, neque ſervitutes fundo debitas poſſe maritum amittere, neque ei alias imponere. l. 5.

IV. Vir

Digitized by Google

IV. Vir in fundo dotali, uxoris rogatu, olivetum ſucciderat; hoc (ut) novellum reponeret: poſtea vir mortuus erat, & uxori dotem relegaverat: ligna, quæ ex oliveto exciſa eſſent, oportere mulieri reddi reſpondit. l. 8.

Ligna ſucciſa in fundo dotali uxoris ſunt, licet ejus rogatu ſucciſa ſint.

V. Heredi quoque mulieris idem auxilium præſtabitur, quod mulieri præſtabatur. l. 13. §. 3.

Heres mulieris revocat alienationem fundi dotalis.

VI. Si fundum, quem Titius poſſidebat bona fide, longi temporis poſſeſſione poterat ſibi quærere, mulier ut ſuum marito dedit in dotem, eumque petere neglexerit vir, cùm id facere poſſet, rem periculi ſui fecit. Nam, licet lex Julia, quæ vetat fundum dotalem alienari, pertineat etiam ad hujuſmodi adquiſitionem, non tamen interpellat eam poſſeſſionem, quæ per longum tempus fit, ſi, antequam conſtitueretur dotalis fundus, jam cœperat. Planè, ſi pauciſſimi dies ad perficiendam longi temporis poſſeſſionem ſuperfuerunt, nihil erit, quod imputabitur marito. l. 16.

Marito imputatur fundi dotalis præſcriptio, niſi pauciſſimi dies ſuperſint: ita ut præſcriptionem ignoranti nihil imputetur.

VII. Fundum dotalem maritus vendidit, & tradidit: ſi in matrimonio mulier deceſſerit, & dos lucro mariti ceſſit, fundus emptori avelli non poteſt. l. 17.

Venditum à ſe fundum dotalem non revocat maritus, qui in uxoris locum ſuccedit.

VIII. Vir in fundo dotali lapidicinas marmoreas aperuerat: divortio facto, quæritur, marmor, quod cæſum, neque exportatum eſſet, cujus eſſet; & impenſam in lapidicinas factam mulier, an vir præſtare deberet? Labeo, marmor viri eſſe ait: cæterum, viro negat quidquam præſtandum eſſe à muliere: quia nec neceſſaria ea impenſa eſſet, & fundus deterior eſſet factus. Ego non tantùm neceſſarias, ſed etiam utiles impenſas præſtandas à muliere exiſtimo: nec puto fundum deteriorem eſſe, ſi tales ſunt lapidicinæ, in quibus lapis creſcere poſſit. l. ult. V. tit. de imp. in res dot.

Impenſas utiles debet mulier. Ejus generis eſt quod impenditur, ut aperiantur in fundo dotali lapidicinæ, unde creſcat lapis.

IX. Si æſtimata prædia in dotem data ſunt, & convenit, ut electio mulieri ſervetur: nihilominus lex Julia locum habet. Eſt autem alienatio, omnis actus per quem dominium transfertur. l. 1. C. eod.

Si æſtimato fundo dotali electio eſt mulieris, ut pretium habeat aut fundum, non poterit fundus alienari.

Digitized by Google

LIBER XXIV.

TITULUS I.

De donationibus inter virum & uxorem.

Improbata donationes inter virum & uxorem, ne concordia pretio concilietur, neve invicem ſpolientur.

I. MORIBUS apud nos receptum eſt, ne inter virum & uxorem donationes valerent. Hoc autem receptum eſt, ne mutuato amore invicem ſpoliarentur, donationibus non temperantes: ſed profuſa erga ſe facilitate. Nec eſſet eis ſtudium liberos potius educendi. Sextus Cæcilius & illam cauſam adjiciebat: quia ſæpe futurum eſſet, ut diſcuterentur matrimonia, ſi non donaret is, qui poſſet: atque ea ratione eventurum, ut venalicia eſſent matrimonia. Hæc ratio ex oratione Imperatoris noſtri Antonini [Auguſti] electa eſt. Nam ita ait: *Majores noſtri inter virum & uxorem donationes prohibuerunt, amorem honeſtum ſolis animis æſtimantes, famæ etiam conjunctorum conſulentes, ne concordia pretio conciliari videretur, neve melior in paupertatem incideret, deterior ditior fieret.* l. 1. 2. 3.

Non amarè, nec tamquam inter infeſtos jus prohibitæ donationis tractandum eſt: ſed ut inter conjunctos maximo affectu, & ſolam inopiam timentes. l. 28. §. 2.

Ne amore alterius alter deſpoliaretur, non quaſi malevolos, *ne alter locupletior fieret.* l. 31. §. 7. in fin.

Quod creditori meo debitor meus me jubente ſolvit, quaſi à me ad creditorem pervenit.

II. Si debitorem ſuum (maritus uxori) ſolvere juſſerit..... celeritate conjungendarum inter ſe actionum, unam actionem occultari. l. 3. §. 12.

Cui donare non poſſumus, nec per interpoſitas perſonas donare poſſumus.

III. Generaliter tenendum eſt, quod inter ipſos, aut qui ad eos pertinent, aut per interpoſitas perſonas, donationis cauſa agatur, non valere: quòd ſi aliarum extrinſecus rerum perſonarumve cauſa commixta ſit, ſi ſeparari non poteſt, nec donationem impediri: ſi ſeparari poſſit, cætera valere: id, quod donatum ſit, non valere. l. 5. §. 2.

IV. Si

IV. Si maritus heres inſtitutus repudiet hereditatem donationis cauſa, Julianus ſcripſit, donationem valere: neque enim pauperior fit, qui non adquirit, ſed qui de patrimonio ſuo depoſuit. Repudiatio autem mariti mulieri prodeſt, ſi vel ſubſtituta ſit mulier, vel etiam ab inteſtato heres futura. Simili modo, & ſi legatum repudiet, placet nobis, valere donationem, ſi mulier ſubſtituta ſit in legato, vel etiam ſi proponas eam heredem inſtitutam. l. 5. §. 13. & 14.

Qui rem donatam omittit, non donat ei ad quem perventura eſt.

V. Ambulatoria voluntas uſque ad vitæ ſupremum exitum. l. 32. §. 3. in fin.

Omnis mortis cauſa donatio, uſque ad mortem ſemper revocari poteſt.

VI. Quintus Mutius ait, cùm in controverſiam venit unde ad mulierem quid pervenerit; & verius, & honeſtius eſt, quod non demonſtratur unde habeat, exiſtimari à viro ad eam perveniſſe. Evitandi autem turpis quæſtus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mutius probaſſe. l. 51.

Quod unde habeat uxor non apparet, à re viri quæſitum præſumitur.

Nec eſt ignotum, quòd cùm probari non poſſit, unde uxor matrimonii tempore honeſtè quæſierit, de mariti bonis eam habuiſſe veteris juris auctores meritò crediderint. l. 6. C. eod.

TITULUS II.

De Divortiis & Repudiis.

I. Quidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quàm (ſi) perſeverantia apparuit judicium animi fuiſſe. l. 3.

Non ex animo fit, quod in calore iracundiæ erumpit.

II. Licèt neque noſtra, neque Divorum Parentum noſtrorum ulla conſtitutione caveatur, ut per ſexum liberorum inter parentes diviſio celebretur; competens tamen judex æſtimabit, utrum apud patrem, an apud matrem matrimonio ſeparato, filii morari ac nutriri debeant. l. un. C. divort. fact. ap. quem lib. mor. vel educ. deb. v. inf. de lib. exhib. l. 1. §. 3.

Separatis conjugibus, apud quem morentur liberi, ſtatuit judex.

TITULUS III.

Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.

Favor dotis.

I. Dotium cauſa ſemper & ubique præcipua eſt: nam & publicè intereſt, dotes mulieribus conſervari. l. 1.

Fructus ſoluto matrimonio pro rata temporis, quo ſtetit matrimonium, dividuntur.

II. De diviſione anni ejus, quo [ſolutum eſt matrimonium] quæritur, ex die matrimonii, an ex die traditi (marito) fundi maritus ſibi computet tempus? Et utique in fructibus à viro retinendis, neque dies dotis conſtitutæ, neque nuptiarum obſervabitur: ſed quo primum dotale prædium conſtitutum eſt, id eſt, tradita poſſeſſione. l. 5.

(Soluto matrimonio) fructus dividi ait, non ex die locationis, ſed habita ratione præcedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit. l. 7. §. 1. l. 78. §. 2. ff. de jur. dot.

De penſionibus quoque prædiorum urbanorum idem eſt, quod in fructibus ruſticorum. l. 7. §. 11.

Noviſſimi anni in quo matrimonium ſolvitur, fructus pro rata temporis portione utrique parti debere aſſignari. l. un. §. 9. C. de rei. ux. act.

Fructus minuunt impenſa propter fructus.

III. Fructus (eos) eſſe conſtat, qui deducta impenſa ſupererunt. l. 7.

Impendi autem *fructuum percipiendorum cauſa*, Pomponius ait, quod in arando ſerendoque agro impenſum eſt; quodque in tutelam ædificiorum. d. l. 7. §. 16.

Quod in *ſementem* erogatur, ſi non reſponderint meſſes, ex vindemia deducetur: quia totius anni unus fructus eſt. l. 8. §. 1.

Sumptus vero neceſſarios & utiles in prædia, quæ dotalia videbantur, factos, compenſatis fructibus perceptis, ad finem ſuperflui ſervari convenit. l. 42. §. 1.

Arbores cædua & gremiales in fructu ſunt, non quæ ceciderunt.

IV. Si arbores cæduæ fuerunt, vel gremiales, dici oportet, in fructus cedere: ſi minus, quaſi deteriorem fundum fecerit maritus, tenebitur. Sed & ſi vi tempeſtatis ceciderunt, dici oportet, pretium earum reſtituendum mulieri, nec in fructum cedere. l. 7. §. 12.

V. Si

Digitized by Google

V. Si vir in fundo mulieris dotali lapidicinas marmoreas invenerit, & fundum fructuoſiorem fecerit: marmor quod cæſum neque exportatum, eſt mariti, & impenſa non eſt ei præſtanda: quia nec in fructu eſt marmor, niſi tale ſit, ut lapis ibi renaſcatur: quales ſunt in Gallia, ſunt & in Aſia. l. 7. §. 13. l. 8. eod. *Lapidicinæ in fructu ſunt.*

VI. Planè ſi novam villam neceſſariò extruxit, vel veterem totam ſine culpa ſua collapſam reſtituerit, erit ejus impenſæ petitio: ſimili modo & ſi paſtina inſtituit. Hæ enim impenſæ aut in res neceſſarias, aut utiles cedunt, pariuntque marito actionem. l. 7. §. ult. V. l. 7. §. 1. ff. de imp. in res dot. *Impenſas utiles repetit maritus.*

VII. Maritum in id quod facere poteſt, condemnari, exploratum eſt: ſed hoc heredi non eſſe præſtandum. Quia tale beneficium perſonale eſt, & cum perſona extinguitur. l. 12. l. 13. *Maritus in id quod facere poteſt, condemnatur.*

VIII. Quamvis mulier non in hoc accipiat conſtante matrimonio dotem, *ut æs alienum ſolvat, aut prædia idonea emat, ſed ut liberis ex alio viro egentibus, aut fratribus, aut parentibus conſuleret,* vel *ut eos ex hoſtibus redimeret:* quia juſta & honeſta cauſa eſt, non videtur male accipere: & ideo rectè ei ſolvitur: idque & in filiafamilias obſervatur. Sed & ſi ideo maritus ex dote expendit, ut à latronibus redimeret neceſſarias mulieri perſonas, vel ut mulier vinculis vindicet de neceſſariis ſuis aliquem, reputatur ei id quod expenſum eſt: ſive pars dotis ſit, pro ea parte; ſive tota dos ſit, actio dotis evaneſcit. Et multò magis idem dicendum eſt, ſi ſocer agat de dote, debere rationem haberi ejus quod in ipſum impenſum eſt: ſive ipſe maritus hoc fecit, ſive filiæ ut faciat dedit. Sed & ſi pater non experiretur, ſed poſt mortem ejus filia ſola de dote ageret, idem erit dicendum: cum enim doli exceptio inſit de dote actioni, ut (in) cæteris bonæ fidei judiciis, poteſt dici (ut & Celſo videtur) ineſſe hunc ſumptum actioni de dote: maximè, ſi ex voluntate filiæ factus ſit. l. 20. l. 21. v. f. de jure dot. n. 27. *Erogatio in officia pietatis erga parentes & proximos, dotem minuit.*

IX. Quid tam humanum eſt, quàm (ut) fortuitis caſibus mulieris maritum, vel uxorem viri participem eſſe? l. 22. §. 7. *Vir uxoris & uxor viri caſus ferre debet.*

 X. Si

Viro vergente ad inopiam, uxor dotem repetit.

X. Si conſtante matrimonio, propter inopiam mariti, mulier agere volet, unde exactionem dotis initium accipere ponamus? Et conſtat, exinde dotis exactionem competere, ex quo evidentiſſimè apparuerit mariti facultates ad dotis exactionem non ſufficere. l. 24. l. 22. §. 8.

Ubi adhuc matrimonio conſtituto maritus ad inopiam ſit deductus, & mulier ſibi proſpicere velit, reſque ſibi ſuppoſitas pro dote, & ante nuptias donatione, rebuſque extra dotem conſtitutis tenere: non tantùm mariti res ei tenenti, & ſuper his ad judicium vocatæ, exceptionis præſidium ad expellendum ab hypotheca ſecundum creditorem præſtamus: ſed etiam ſi ipſa contra detentatores rerum ad maritum ſuum pertinentium, ſuper iiſdem hypothecis aliquam actionem ſecundùm legum diſtinctionem moveat, non obeſſe ei matrimonium adhuc conſtitutum ſancimus, ſed ita eam poſſe eaſdem res vindicare, vel à creditoribus poſterioribus, vel ab aliis qui non potiora jura legibus habere noſcuntur, ut potuiſſet, ſi matrimonium eo modo diſſolutum eſſet, quo dotis & ante nuptias donationis exactio ei competere poterat: ita tamen ut eadem mulier nullam habeat licentiam eas res alienandi vivente marito, & matrimonio inter eos conſtituto: ſed fructibus earum ad ſuſtentationem, tam ſui quàm mariti, filiorumque, ſi quos habet, abutatur. l. 29. C. de jur. dot. l. 30. in fin. C. eod. V. Nov. 97. c. 6.

Lege non vindicatur qui legem contempſit; paria delicta penſatione diſſolvuntur.

XI. Viro atque uxore mores invicem accuſantibus, cauſam repudii dediſſe utrumque, pronunciatum eſt: id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempſerunt, neuter vindicetur. Paria enim delicta mutua penſatione diſſolvuntur. l. 39.

De caſu tenetur maritus, cui locum dedit.

XII. In his rebus, quas præter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum & culpam eum præſtare oportere, Servius ait. Ea ſententia Publii Mutii eſt. Nam is in Licinnia Gracchi uxore ſtatuit, quòd res dotales in ea ſeditione, qua Gracchus occiſus erat, periſſent, ait, quia Gracchi culpa, ea ſeditio facta eſſet, Licinniæ præſtari oportere. l. 66.

Invitus poſſeſſor non ejicitur, niſi auctore judice.

XIII. Dotis actione ſucceſſores mariti ſuper eo, quod ei dotis nomine fuerat datum, convenire debes, Ingredien-

di

Digitized by Google

di enim poſſeſſionem rerum dotalium, heredibus mariti non conſentientibus, ſine auctoritate competentis judicis, nullam habes facultatem. l. 9. C. eod.

LIBER XXV.

TITULUS I.

De impenſis in res dotales factis.

I. IMPENSARUM quædam ſunt neceſſariæ, quædam utiles, quædam (verò) voluptariæ. l. 1. *Impenſæ vel neceſſariæ ſunt, vel utiles, vel voluptariæ.*

II. Neceſſariæ hæ dicuntur, quæ habent in ſe neceſſitatem impendendi: cæterum, ſi nulla fuit neceſſitas, alio jure habentur. l. 1. §. 1. *Neceſſariæ impenſæ ſunt, quas fieri neceſſe eſt.*

III. Inter neceſſarias impenſas eſſe Labeo ait, moles in mare vel flumen projectas: ſed & ſi piſtrinum, vel horreum neceſſariò factum ſit, in neceſſariis impenſis habendum ait. Proinde Fulcinius inquit: Si ædificium ruens, quod habere mulieri utile erat, refecerit: aut ſi oliveta rejecta reſtauraverit; vel ex ſtipulatione damni infecti, ne committatur, præſtiterit; vel ſi vites propagaverit, vel arbores curaverit, vel ſeminaria pro utilitate agri fecerit: neceſſarias impenſas feciſſe videbitur. l. 1. §. 3. l. 3. v. l. 14. *Exempla neceſſariarum impenſarum.*

IV. Nos generaliter definiemus, multum intereſſe, ad perpetuam utilitatem agri, vel ad eam quæ non ad præſentis temporis pertineat, an vero ad præſentis anni fructum: Si in præſentis, cùm fructibus hoc compenſandum: ſi verò non fuit ad præſens tantùm apta erogatio, neceſſariis impenſis computandum. l. 3. §. 1. l. ult. v. l. 7. §. ult. ff. ſol. matr. *Impenſæ ad præſens cum fructibus compenſantur.*

Neque ſtipendium, neque tributum, ob dotalem fundum præſtita, exigere vir à muliere poteſt: onus enim fructuum hæc impendia ſunt. l. 13. l. ult. *Tributa & ſtipendia ſunt onera fructuum.*

V. Et in totum id videtur neceſſariis impenſis contineri, quod ſi à marito omiſſum ſit, judex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impenſas fieri. l. 4. *Amiſſis neceſſariis impenſis, vir tenetur.*

VI. Ne-

Neceſſaria dotem minuunt.

VI. Neceſſariæ impenſæ dotem minuunt. l. 5. v. ſ. l. 56. §. 3. de jur. dot.

Quæ ſint neceſſaria, ex earum genere æſtimandum.

Quod dicitur, *impenſas quæ in res dotales neceſſariò facta ſunt, dotem minuere*, ita interpretandum eſt, ut ſi quid extra tutelam neceſſariam in res dotales impenſum eſt, id (eſt), in ea cauſa ſit: nam tueri res dotales vir ſuo ſumptu debet. Alioquin quævis modica ædificiorum dotalium refectio, & agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim hæc in ſpecie neceſſariarum impenſarum ſunt. Sed ipſæ res ita præſtare intelliguntur, ut non tam impendas in eas, quam, deducto eo, minus ex his percepiſſe videaris. Quæ autem impendia, ſecundùm eam diſtinctionem, ex dote deduci debeant, non tam facile in univerſum definiri, quàm per ſingula ex genere & magnitudine impendiorum æſtimari poſſunt. l. 15.

Utiles ſunt, quæ rem meliorem faciunt.

VII. Utiles impenſæ ſunt, quas maritus utiliter fecit, remque meliorem uxoris fecerit, hoc eſt, dotem. Veluti ſi novelletum in fundo factum ſit, aut ſi in domo piſtrinum, aut tabernam adjecerit. l. 5. §. ult. l. 6.

Voluptaria ſunt, quæ exornant.

VIII. Voluptariæ autem impenſæ ſunt, quas maritus ad voluptatem fecit, & quæ ſpecies exornant. l. 7.

Utilium impenſarum exactionem habet maritus.

IX. Utiles impenſæ non minuunt ipſo jure dotem, verumtamen habent exactionem. l. 7. §. 1. v. ſ. de fund. dot. n. 8.

Cùm neceſſariæ quidem expenſæ dotis minuant quantitatem, utiles autem non aliter in rei uxoriæ actione detinebantur, niſi ex voluntate mulieris: non abs re eſt, ſi quidem mulieris voluntas intercedat, mandati actionem à noſtra auctoritate marito contra uxorem indulgeri: quatenus poſſit per hanc, quod utiliter impenſum eſt, adſervari: vel ſi non intercedat mulieris voluntas, utiliter tamen res geſta eſt, negotiorum geſtorum adverſus eam ſufficere actionem. l. un. §. 5. C. de rei ux. act.

Voluptarias, ſi non reddantur, tollere poteſt maritus, modò quod tollitur, ejus futurum ſit.

X. Pro voluptariis impenſis, niſi parata ſit mulier pati maritum tollentem, exactionem patitur: nam ſi vult habere mulier, reddere ea, quæ impenſa ſunt, debet marito: aut ſi non vult, pati debet tollentem, ſi modo recipiant ſeparationem: cæterum, ſi non recipiant, relinquendæ ſunt. Ita

Ita enim permittendum eſt marito auferre ornatum quem poſuit, ſi futurum eſt ejus, quod abſtulit. l. 9.

In voluptariis autem Ariſto ſcribit, nec ſi voluntate mulieris factæ ſunt, exactionem parere. l. 11.

Quod ſi voluptariæ ſint, licet ex voluntate ejus expenſæ: deductio operis quod fecit, ſine læſione tamen prioris ſpeciei, marito relinquatur. l. un. §. 5. C. de rei ux. act.

XI. Omnino & in ædificandis ædibus, & in reponendis propagandiſque vineis, modicas impenſas non debet arbiter curare: alioquin, negotiorum geſtorum potius, quam de dote judicium videbitur. l. 12. *Modicarum impenſarum ratio non habetur.*

TITULUS II.

De actione rerum amotarum.

I. Rerum amotarum judicium ſingulare introductum eſt adverſus eam quæ uxor fuit: quia non placuit, cum ea furti agere poſſe: quibuſdam exiſtimantibus, ne quidem furtum eam facere, ut Nerva, Caſſio, quia ſocietas vitæ quodammodo dominam eam faceret: aliis (ut Sabino & Proculo) furto quidem eam facere, ſicuti filia patri faciat, ſed furti non eſſe actionem conſtituto jure: in qua ſententia & Julianus rectiſſimè eſt. Nam in honorem matrimonii turpis actio adverſus uxorem negatur. l. 1. l. 2. l. 2. C. eod. *Honoris cauſa non agitur furti adverſus uxorem, ſed rerum amotarum.*

II. Non æquum eſt, invitum ſuo pretio res ſuas vendere. l. 9. v. l. 11. ff. de evict. l. 12. ff. de religioſ. *Invitus rem ſuam non vendit ſuo pretio.*

TITULUS III.

De agnoſcendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

I. Negare videtur non tantum is qui partum perfocat, ſed & is qui abjicit, & qui alimonia denegat, *Necat partum qui abjicit, qui non alit, qui exponit.*

negat, & is qui publicis locis miſericordiæ cauſa exponit, quam ipſe non habet. l. 4.

Alendi parentes à liberis, & liberi à parentibus.

II. Si quis à liberis ali deſideret: vel (ſi) liberi, ut à parente exhibeantur: judex de ea re cognoſcet. l. 5.

Utrum autem tantum patrem, avumve paternum, proavumve paterni avi patrem, cæteroſque virilis ſexus parentes (alere cogamur), an verò etiam matrem, cæteroſque parentes (&) per illum ſexum contingentes cogamur alere, videndum? Et magis eſt, ut utrobique ſe judex interponat, quorundam neceſſitatibus facilius ſuccurſurus, quorundam ægritudini: & cùm ex æquitate hæc res deſcendat, charitateque ſanguinis; ſingulorum deſideria perpendere judicem oportet. Idem in liberis quoque exhibendis à parentibus dicendum eſt. Ergo & matrem cogemus, præſertim vulgo quæſitos liberos alere: nec non ipſos eam. l. 5. §. 2. 3. & 4.

Non tantùm alimenta, verùm etiam cætera quoque onera liberorum patrem ab judice cogi præbere, reſcriptis continetur. d. l. §. 12.

Alimenta autem pro modo facultatum erunt præbenda egentibus. d. l. §. 19.

Iniquiſſimum quis merito dixerit, patrem egere, cùm filius ſit in facultatibus. l. 5. §. 13.

Filia tua non ſolum reverentiam, ſed etiam ſubſidium vitæ ut exhibeat tibi, Rectoris provinciæ auctoritate compelletur. l. 5. C. de patr. pot.

Ipſum autem filium, vel filiam, filios, vel filias, & deinceps alere patri neceſſe eſt, non propter hereditates, ſed propter ipſam naturam, & leges quæ à parentibus alendos eſſe liberos imperaverunt, & ab ipſis liberis parentes, ſi inopia ex utraque parte vertitur. l. ult. §. 5. C. de bon. quæ lib. V. tot. tit. C. de alend. lib. ac parent.

Æs alienum patris exolvere filius non cogitur.

III. Parens quamvis ali à filio ratione naturali debeat, tamen æs alienum ejus non eſſe cogendum exolvere filium, reſcriptum eſt. d. l. 5. §. 16. v. Nov. 115. c. 3. §. 8.

Patris officium, non matris, alimenta liberis præſtare.

IV. Si mater alimenta, quæ fecit in filium, à patre repetat, cum modo eam audiendam. Ita Divus Marcus reſcripſit Antoniæ Montanæ, in hæc verba: *ſed & quantum tibi*

tibi alimentorum nomine, quibus neceſſariò filiam tuam exhibuiſti, à patre ejus præſtari oporteat, judices æſtimabunt. Nec impetrare debes ea, quæ exigente materno affectu, in filiam tuam erogatura eſſet, etiamſi a patre ſuo educeretur. d. l. 5. §. 14.

V. Non quemadmodum maſculorum liberorum noſtrorum liberi ad noſtrum onus pertinent, ita & in fœminis eſt. Nam manifeſtum eſt, id quod filia parit, non avo, ſed patri ſuo eſſe oneri: niſi pater aut non ſit ſuperſtes, aut egens eſt. l. 8. *Patri, non avo materno liberorum onus incumbit.*

VI. Quod de alenda matre & filiis indigentibus definivimus, hoc quoque in omnibus aſcendentibus deſcendentibúſque perſonis utriuſque naturæ valere præcipimus. Nov. 117. c. 7. in f. *Liberorum & parentum mutuum onus, ut ſe invicem alant, ſi qui egent.*

TITULUS IV.

De inſpiciendo ventre, cuſtodiendoque partu.

I. Partus, antequam edatur, mulieris portio eſt, vel viſcerum. l. 1. §. 1. *Partus in utero portio matris eſt.*

TITULUS VI.

Si mulier ventris nomine in poſſeſſione, calumniæ cauſa, eſſe dicetur.

I. Alteri nec prodeſt nec nocet jusjurandum inter alios factum. l. 1. *Inter alios acta nec proſunt, nec nocent.*

Digitized by Google

LIBER XXVI.

TITULUS I.

De Tutelis.

Tutela eſt tuitio pupilli.

I. TUTELA eſt vis ac poteſtas in capite libero, ad tuendum eum, qui propter ætatem ſuam ſponte ſe defendere nequit, jure civili data, ac permiſſa. l. 1.

Tutores ſunt tuitores & defenſores.

II. Tutores ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent: exque re ipſa nomen ceperunt. Itaque appellantur tutores, quaſi tuitores, atque defenſores. l. 1. §. 1.

Nec mutus, nec ſurdus tutores dantur.

III. Mutus tutor dari non poteſt, quoniam auctoritatem præbere non poteſt. Surdum non poſſe dari tutorem, plerique & Pomponius probant: quia non tantùm loqui, ſed & audire tutor debet. l. 1. §. 2. & 3.

Minus autem audiens, poteſt dari tutor. l. ult. ff. de legit. tut.

Minori furioſo non propter dementiam, ſed propter ætatem datur curator.

IV. Si minor vigintiquinque annis furioſus ſit, curatorem ei non ut furioſo, ſed ut adoleſcenti dari, quaſi ætatis eſſet impedimentum: & ita definiemus, ei quem ætas curæ vel tutelæ ſubjicit, non eſſe neceſſe quaſi dementi quæri curatorem: & ita Imperator Antoninus Auguſtus reſcripſit: cùm magis ætati, quam dementiæ tantiſper ſit conſulendum. l. 3. §. 1.

Minori adverſus tutores litem habenti curator datur.

V. Si pupillus pupillave cum juſto tutore, tutorve cum eorum quo litem agere vult, curator in eam rem petitur. l. 3. §. 2.

Abſente patre curator datur, ne bona pereant.

VI. Curator ſubſtantiæ dari debet (ei cujus pater in hoſtium poteſtate eſt), ne in medio pereat. l. 6. §. ult.

Datus tutor propter tutoris abſentiam, eo mortuo, tutor manet.

VII. Quæſitum eſt, an hi, qui in locum abſentis Reipublicæ cauſa tutores dati ſunt, mortuo illo tutores perſeverent? an alii petendi eſſent? *Paulus* reſpondit, eos, qui in locum abſentis dati ſunt, non reverſo eo, in eadem cauſa perſeverare uſque ad tempus pubertatis. l. 12.

VIII. So-

Digitized by Google

VIII. Solet etiam curator dari aliquando tutorem habenti, propter adverſam tutoris valetudinem, vel ſenium ætatis: qui magis adminiſtrator rerum, quam curator eſſe intelligitur. l. 13. *Si tutor propter valetudinem, vel ſenium agere non poſſit, datur curator.*

IX. Eſt etiam adjutor tutelæ, quem ſolet Prætor permittere tutoribus conſtituere, qui non poſſunt ſufficere adminiſtrationi tutelæ: ita tamen, ut ſuo periculo eum conſtituant. l. 13. §. 1. *Adjutor tutelæ.*

Decreto Prætoris actor conſtitui periculo tutoris ſolet, quotieſcumque aut diffuſa negotia ſint, aut dignitas, vel ætas, aut valetudo tutoris id poſtulet. l. 24. ff. de adm. & per. tut.

X. Tutela plerumque virile officium eſt. l. 16. *Fœmina nonniſi liberorum tutelam gerit.*

Fœminæ tutores dari non poſſunt: quia id munus maſculorum eſt: niſi à Principe filiorum tutelam ſpecialiter poſtulent. l. ult.

Tutelam adminiſtrare virile munus eſt, & ultra ſexum fœmineæ infirmitatis tale officium eſt. l. 1. C. quando mulier off. tut. f. p.

Mulieribus nos interdicimus tutelæ ſubire officium, niſi mater, aut avia fuerit. Nov. 118. c. 5. V. Nov. 94. c. 2.

XI. Si ſororis tuæ filius tutore legitimo patruo conſtituto, nec ullo excuſato privilegio, tutor datus es: cum habenti tutorem alium dari jura prohibeant, neceſſitatem adminiſtrationis ad eum pertinere, nec te datione teneri, non ambigitur. Curatorem habenti neque adjungi, niſi cauſa cognita, neque in locum ejus alium ſubſtitui, niſi ante priore remoto, ambigui juris non eſt. l. 9. & l. 10. C. qui dare tut. vel cur. poſſ. *Nec tutor, nec curator habenti datur, niſi abſit tutor, vel rebus non ſufficiat, vel non ſit idoneus, vel relegetur.*

Si in locum ejus tutoris ad tempus dati eſtis, qui Reipublicæ cauſa aberat: iſque jam finito munere, quod ei injunctum eſt, abeſſe deſiit: quin ad ejus officium curamque pertineant negotia pupillæ, ambigere non debetis: Sed conſultius feceritis, ſi Præſidem provinciæ virum clariſſimum adieritis, ut is ad adminiſtrationem tutelæ compellatur. l. 1. C. in quib. caſib. tut. vel cur. hab.

Propter latè diffuſum, id eſt, in diverſis locis conſtitutum patrimonium, vel quòd ſolus adminiſtrationi non

 ſuffi-

Digitized by Google

ſufficias, an tibi tutelam adminiſtranti adjungi aliquos curatores oporteat, Præſes provinciæ, ſi te non ſufficientem deprehenderit, æſtimabit. l. 3. C. eod.

Licet tutorem habenti tutor dari non poteſt; tamen certis ex cauſis alius idoneus ſubſtitui ſententia competentis judicis ſolet in locum ſuſpecti, qui convictus ac remotus eſt, & in locum excuſati, vel defuncti, vel relegati tutoris. l. 4. C. eod.

Cum ob augmentum facultatum curatores adjungi ſoleant, non prius dati tutores ab adminiſtratione eorum liberantur. l. ult. C. eod.

TITULUS II.

De Teſtamentaria tutela.

Perſona maximè, tum rei datur tutor.

I. PERSONÆ, non rei vel cauſæ datur (tutor.) Si tamen tutor detur rei Africanæ vel rei Syriacæ, utilis datio eſt. Hoc enim jure utimur. l. 14. l. 15.

Non ſemper præferendi qui ſatiſdant.

II. Non omnimodo autem is, qui ſatiſdat, præferendus eſt. Quid enim, ſi ſuſpecta perſona ſit, vel turpis, cui tutela committi, nec cum ſatiſdatione debeat? Vel quid, ſi jam multa flagitia in tutela admiſit? Nonne magis repelli, & rejici à tutela, quàm ſolus adminiſtrare debeat? Nec ſatis non dantes temerè repelluntur: quia plerumque bene probati & idonei atque honeſti tutores, etiamſi ſatis non dent, non debent rejici: quinimò nec jubendi ſunt ſatiſdare. l. 17. §. 1.

Inter contutores is gerit, quem major pars eligit.

III. Si cui major pars tutorum decernat, is gerat, quem major pars eligat. l. 19. §. 1. V. inf. l. 3. §. 7. ff. de adm. & per. tut.

Non ſuperadditur tutori tutor.

IV. Tutorem habenti tutor dari non poteſt. l. 27.

Tutor eſſe poteſt non ejuſdem civitatis: aliud, ſi non ejuſdem ſit provincia.

V. Quæro, an non ejuſdem civitatis cives teſtamento quis tutores dare poſſit? Paulus reſpondit, poſſe. l. 32.

Divi Marcus & Verus Cornelio Proculo: Si quando deſinit in civitate, ex qua pupilli oriundi ſunt, qui idonei videantur eſſe tutores: officium ſit Magiſtratuum, inquirere

rere ex vicinis civitatibus honeſtiſſimum quemquè, & nomina Præſidi provinciæ mittere: non ipſos arbitrium dandi ſibi vindicare. l. 24. ff. de tut. & cur. dat.

Qui in teſtamento dati ſunt tutores, renuent ſecundùm leges adminiſtrationem earum quæ in alia provincia ſunt poſſeſſionum. l. 10. §. 4. ff. de excuſat.

Sed & hoc genus excuſationis eſt, ſi quis ſe dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus eſt. l. ult. §. ult. ff. de excuſat.

TITULUS IV.

De Legitimis tutoribus.

I. Legitimæ tutelæ lege duodecim tabularum adgnatis delatæ ſunt, & conſanguineis: id eſt, his qui ad legitimam hereditatem admitti poſſint. Hoc ſumma providentia: ut qui ſperarent hanc ſucceſſionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur. l. 1.

Ibi onus tutelæ; ubi ſpes ſucceſſionis.

Sublata agnationis & cognationis differentia, ad tutelam vocantur cognati, quemadmodum ad ſucceſſionem. Nov. 118. c. 5.

II. Interdum alibi eſt hereditas, alibi tutela. l. 1. §. 1.

Interdum tutor, qui non eſt futurus heres.

TITULUS V.

De tutoribus & curatoribus datis ab his qui jus dandi habent: & qui, & in quibus cauſis ſpecialiter dari poſſunt.

I. His qui in ea cauſa ſunt ut ſupereſſe rebus ſuis non poſſint, dare curatorem Proconſulem oportebit. Nec dubitabit filium quoque patri curatorem dare: quamvis enim contra ſit apud Celſum & apud alios pleroſque relatum, quaſi indecorum ſit patrem à filio regi; attamen

Curatores dantur his, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt. Filius patri curator dari poteſt.

Divus

Digitized by Google

Divus Pius Juſtio Celeri, item Divi Fratres reſcripſerunt, filium, ſi ſobriè vivat, patri curatorem dandum, magis quam extraneum. l. 12. d. l. §. 1. V. inf. tit. de cur. fur.

Dantur curatores prodigis. II. Divus Pius matris querelam de filiis prodigis admiſit, ut curatorem accipiant, in hæc verba: *Non eſt novum quoſdam, etſi mentis ſuæ videbuntur ex ſermonibus compotes eſſe, tamen ſic tractare bona ad ſe pertinentia, ut, niſi ſubveniatur his, deducantur in egeſtatem: eligendus itaque erit, qui eos conſilio regat: nam æquum eſt, proſpicere nos etiam eis, qui, quod ad bona ipſorum pertinet, furioſum faciunt exitum.* l. 12. §. 2. V. inf. tit. de cur. fur.

Inquiſitio pro cautione eſt. III. Fides inquiſitionis pro vinculo cedet cautionis. l. 13. in f.

Mores facultatibus præferendi. IV. Cum reliquis oportet Magiſtratum & mores creandorum inveſtigare: neque facultates enim, neque dignitas ita ſufficiens eſt ad fidem, ut bona electio, vel voluntas, & benigni mores. l. 21. §. 5.

Plures tutores eſſe poſſunt. V. Simul plures tutores dari poſſunt. l. 23. V. tit. ſeq. n. 4. & ſeq.

TITULUS VII.

De adminiſtratione & periculo tutorum & curatorum qui geſſerint, vel non: & de agentibus, vel conveniendis uno vel pluribus.

Gerere tutor cogitur. I. GERERE atque adminiſtrare tutelam, extrà ordinem tutor cogi ſolet. l. 1.

Aut excuſationem allegare debet tutor, aut gerere. II. Ex quo ſcit ſe tutorem datum, ſi ceſſet tutor, ſuo periculo ceſſat. Id enim à Divo Marco conſtitutum eſt; ut, qui ſcit ſe tutorem datum, nec excuſationem, ſi quam habet, allegat; intra tempora præſtituta, ſuo periculo ceſſet. l. 1. §. 1. l. 5. §. ult.

Tutores honorarii gerentium adminiſtrati ne ſuo periculo invigilant. III. Cæteri tutores [præter eum qui gerit] non adminiſtrabunt; ſed erunt hi, quos vulgo honorarios appellamus: nec quiſquam putet, ad hos periculum nullum redundare:

dare: conſtat enim, hos quoque, excuſſis prius facultatibus ejus qui geſſerit, conveniri oportere: dati ſunt enim, quaſi obſervatores actus ejus, & cuſtodes. Imputabiturque eis quandoque, cur, ſi male eum converſari videbant, ſuſpectum [eum] non fecerunt. Aſſiduè igitur & rationem ab eo exigere eos oportet, & ſollicitè curare, qualiter converſetur: & ſi pecunia ſit quæ deponi poſſit, curare, ut deponatur ad prædiorum comparationem. Blandiuntur enim ſibi, qui putant, honorarios tutores omnino non teneri. Tenentur enim ſecundùm ea quæ ſupra oſtendimus. l. 3. §. 2.

Utilius unus adminiſtrat quàm plures.

IV. Id agit [Prætor], ut per unum [tutela] adminiſtretur: quippè & ſi pater non deſtinaverit quis gerere debeat, attamen id agit, ut per unum adminiſtretur: ſanè enim facilius unus tutor & actiones exercet, & excipit; ne per multos tutela ſpargatur. l. 3. §. 6. l. 1. C. ſi ex plur. tut.

Si duobus ſimul tutela gerenda permiſſa eſt, vel à parente, vel à contutoribus, vel à magiſtratibus: benignè accipiendum eſt, etiam uni agere permiſſum: quia duo ſimul agere non poſſunt. l. 24. §. 1.

Quem major pars tutorum elegit, is geret.

V. Is gerat cui major pars tutorum tutelam decreverit. Prætor igitur jubebit eos convocari: aut ſi non coibunt, aut coacti non decernent, cauſa cognita ipſe ſtatuet, quis tutelam geret. l. 3. §. 7.

Si à Prætore diviſa ſit tutela, de ſuo geſtu quiſque tenebitur: ſi à tutoribus, in ſolidum convenientur.

VI. Planè ſi non conſentiant tutores Prætori, ſed velint omnes gerere, quia fidem non habeant electo, nec patiuntur ſuccedanei eſſe alieni periculi, dicendum eſt, Prætorem permittere eis omnibus gerere. Item, ſi dividi inter ſe tutelam velint tutores, audiendi ſunt: ut diſtribuatur inter eos adminiſtratio, vel in partes, vel in regiones: &, ſi ita fuerit diviſa, unuſquiſque exceptione ſummovebitur pro ea parte, vel regione, quam non adminiſtrat. l. 3. §. pen. & ult. l. 4. l. 18. §. 1. l. 51.

Tutorum periculum commune eſt in adminiſtratione tutelæ: & in ſolidum univerſi tenentur. l. 55.

Si diviſio adminiſtrationis inter tutores, ſive curatores in eodem loco, ſeu provincia conſtitutos facta necdum fuerit, licentiam habet adoleſcens, & unum eorum eligere,

Digitized by Google

& totum debitum exigere: ceſſione videlicet ab eo adverſus cæteros tutores ſeu curatores actionum ei competentium facienda. In diviſionem autem adminiſtratione deducta, ſive à Præſide, ſive teſtatoris voluntate, unumquemque pro ſua adminiſtratione convenire poteſt: periculum invicem tutoribus [ſeu curatoribus] non ſuſtinentibus: niſi per dolum aut culpam ſuſpectum non removerunt, vel tardè ſuſpicionis rationem moverunt, cùm alter eorum non ſolvendo effectus ſit, vel ſuſpicionis cauſam agendo ſua ſponte jura pupilli prodiderunt. Nec prodeſt eis dicentibus eum contutorem ſuum non adminiſtraſſe res pupillares. Sin verò ipſi inter ſe res adminiſtrationis diviſerunt: non prohibetur adoleſcens unum ex his in ſolidum convenire, ita ut actiones quas adverſus alios habet ad electum transferat. l. 2. C. de divid. tut.

Tutor anaclogiſtus eſſe non poteſt.

VII. Quidam decedens filiis ſuis dederat tutores, & adjecerat, *eos (quo) anaclogiſtos eſſe volo:* & ait Julianus, tutores, niſi bonam fidem in adminiſtratione præſtiterint, damnari debere, quamvis teſtamento comprehenſum ſit, *ut anaclogiſti eſſent:* nec eo nomine ex cauſa fideicommiſſi quicquam conſequi debebunt, ut ait Julianus: & eſt vera iſta ſententia: *nemo enim jus publicum remittere poteſt hujuſmodi cautionibus, nec mutare formam antiquitus conſtitutam.* l. 5. §. 7.

Tutor juſſus à patre tutelam gerere conſilio matris, non exoneratur officio rectè gerendi.

VIII. Pater tutelam filiorum *conſilio matris geri* mandavit, & eo nomine tutores liberavit. Non idcirco minus officium tutorum integrum erit, ſed viris bonis conveniet, ſalubre conſilium matris admittere: tametſi neque liberatio tutoris, neque voluntas patris, aut interceſſio matris tutoris officium infringat. l. 5. §. 8.

Contra patris voluntatem diſtrahuntur pericula.

IX. Uſque adeo autem licet tutoribus patris præceptum negligere, ut ſi pater caverit, *ne quid rei ſuæ diſtraheretur:* (vel) *ne mancipia diſtrahantur:* (vel) *ne veſtis*, (vel) *ne domus*, (vel) *ne aliæ res periculo ſubjectæ*, liceat eis contemnere hanc patris voluntatem. l. 5. §. 9.

Si tutor ceſſaverit in diſtractione earum rerum quæ tempore depereunt, ſuum periculum facit: debuit enim ſuo confeſtim officio fungi. l. 7. §. 1.

Non

Digitized by Google

Non quidem præcipiti feſtinatione, ſed nec moratoria cunctatione. d. §. in fin.

X. Tutor, qui repertorium non fecit, quod vulgo *inventarium* appellatur, dolo feciſſe videtur. Niſi forte aliqua neceſſaria & juſtiſſima cauſa allegari poſſit, cur id factum non ſit. Si quis igitur dolo inventarium non fecerit, in ea conditione eſt, ut teneatur in id quod pupilli intereſt. l. 7. Nihil itaque gerere ante inventarium factum eum oportet; niſi id, quod dilationem nec modicam expectare poſſit. d. l. 7.

Inventarium facere debet tutor, nec antea gerere, niſi qua dilationem non capiunt.

Tutores, vel curatores, mox quàm fuerint ordinati, ſub præſentia publicarum perſonarum inventarium rerum omnium, & inſtrumentorum ſolenniter facere curabunt. l. 24. C. de adm. tut. V. l. ult. §. 1. C. arbitr. tut.

XI. Uſuræ à tutoribus non ſtatim exiguntur, ſed interjecto tempore, ad exigendum, & ad collocandum. l. 7. §. 11.

Uſuras pecuniæ pupillaris præſtat tutor poſt laxamentum.

Si tutor conſtitutus, quos invenerit debitores, non convenerit, ac per hoc minus idonei efficiantur: vel intra ſex primos menſes pupillares pecunias non collocaverit: ipſe in debitam pecuniam, & in uſuras ejus pecuniæ, quam non fœneravit, convenitur. l. 15.

XII. Sciendum eſt, tutorem & poſt officium finitum uſuras debere in diem, quo tutelam reſtituit. l. 7. §. 15.

Officio finito uſuræ currunt.

XIII. Generaliter quotieſcumque non fit nomine pupilli quod quivis paterfamilias idoneus facit, non videtur defendi: ſive igitur ſolutionem, ſive judicium, ſive ſtipulationem detrectat, defendi non videtur. l. 10. l. 33.

Officium tutoris idem, quod patrisfamilias idonei.

Tutor qui tutelam gerit, quantum ad providentiam pupillarem, domini loco haberi debet. l. 27.

Domini loco tutor eſt.

Tutores debita pupillaria, ſeu depoſita repoſcentes, ad ſatiſdationem compelli non poſſe, manifeſtum eſt. l. 13. C. de adm. tut.

Non ſatiſdat erga debitores.

XIV. Nimium eſt, licere tutori, reſpectu exiſtimationis pupilli, erogare ex bonis ejus, quod ex ſuis non honeſtiſſimè fuiſſet erogaturus. l. 12. §. 2. V. inf. l. 1. de tutel. & rat.

Quaſi in propriis rebus tutor verſetur.

XV. Cum tutor non rebus duntaxat, ſed etiam moribus pupilli præponatur, in primis mercedes præceptoribus, non

Pupillus pro dignitate & facultatibus inſtituendus.

quas

Digitized by Google

quas minimas poterit, ſed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium conſtituet. l. 12. §. 3.

Unius tutoris electio cæteros non liberat: ſed prior conveniendus, qui adminiſtravit.

XVI. Ex duobus tutoribus, ſi cum altero actum fuerit, alter non liberabitur. l. 18. §. 1.

Heredibus quoque pupillorum electio eadem adverſus tutores, in quo potiſſimum conſiſtere velint, competit, quæ ipſis, quorum tutela adminiſtrata ſit. l. 33. §. 2.

Licet tutorum conventione mutuum periculum minimè finiatur, tamen eum qui adminiſtravit, ſi ſolvendo ſit, primo loco, ejuſque ſucceſſores conveniendos eſſe, non ambigitur. l. 3. C. de divid. tut.

Tutor qui appellans, aut ſe excuſans non eſt auditus, ex quo non acceſſerit, tenebitur.

XVII. Tutor, vel curator, cujus injuſta appellatio pronunciata erit, cujuſve excuſatio recepta non ſit, ex quo accedere ad adminiſtrationem debuit, erit obligatus. l. 20.

Tutor datus adverſus ipſam creationem provocavit: heres ejus poſtea victus, præteriti temporis periculum præſtabit: quia non videtur levis culpa, contra juris auctoritatem mandatum tutelæ officium detrectare. l. 49. §. 6.

Tutor utilia pupillo poteſt facere, non donare.

XVIII. Tutor ad utilitatem pupilli & novare, & rem in judicium deducere poteſt. Donationes autem ab eo factæ pupillo non nocent. l. 22. l. 46. §. ult.

Tutoris officium pupillum defendere, ab injuſta ſententia appellare.

XIX. Tutoris præcipuum eſt officium, ne indefenſum pupillum relinquat. l. 30.

Si bonam cauſam ea, cujus tutor es, habuit, & adverſus latam ſententiam non appellaſti, ſeu poſt appellationem provocationis ſolennia implere ceſſaveris: tutelæ judicio indemnitatem pupillæ præſtare debes. l. 11. C. de adm. tut.

Interdum ſalarium tutori conceditur.

XX. Sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipſos tutores fiunt, ratio haberi ſolet: niſi ab eo qui eum dat, certum ſalarium ei conſtitutum eſt. l. 33. §. ult.

Qui geſſit, primus convenitur: qui ceſſaverunt, ſimul tenentur.

XXI. In eum, qui tutelam gerere noluit, poſt cæteros qui geſſerunt, actionem (utilem) tutelæ dari placuit. Quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui ſe negotiis miſcuerunt, ſed communi negligentia periit, citra ſubſtitutionis ordinem, æqualiter omnium periculum ſpectat. l. 39. §. 11.

Licet tutorum conventione mutuum periculum minimè finiatur: tamen eum qui adminiſtravit, ſi ſolvendo ſit, primo

mo loco, ejuſque ſucceſſores conveniendos eſſe. l. ult. C. de divid. tut.

XXII. Tutelæ judicium ideo differri non oportet, quod fratris & coheredis impuberis idem tutelam ſuſtineat. l. 39. §. 17.

Alteri pupillorum, finita ejus tutela, judicium tutela competit, alterius tutela durante.

XXIII. *Paulus reſpondit*, propter ea, quæ poſt pubertatem, nulla neceſſitate cogente, ſed ex voluntate ſua, tutor adminiſtravit, fidejuſſorem, qui *ſalvam rem fore* cavit, non teneri. l. 46. §. 4.

Tutoris fidejuſſor non tenetur de geſtis poſt tutelam.

XXIV. Tutoribus conceſſum eſt, à debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipſo jure liberentur. l. 46. §. ult.

Ipſo jure liberatur debitor pupilli, qui tutori ſolvit.

XXV. *Quantum filio meo diurnum ſufficiat, Marina & Januaria æſtimabunt.* Quæro, an contenti eſſe debeant tutores arbitrio mulierum? Reſpondi, ſumptum boni viri arbitrio faciendum. l. 47. §. 1. v. l. 76. & ſeq. ff. pro ſoc. l. 24. ff. locat. l. 30. ff. de oper. libert.

In unius perſonæ arbitrium collata æſtimatio, viri boni arbitrium continet.

XXVI. Inter bonorum ventriſque curatorem, & inter curatorem furioſi, itemque prodigi, pupillive, magna eſt differentia: quippe cùm illis quidem planè rerum adminiſtratio, duobus autem ſuperioribus ſola cuſtodia, & rerum, quæ deteriores futuræ ſunt, venditio committitur. l. 48.

Alii curatores ad cuſtodiam, alii ad adminiſtrationem.

XXVII. Si res pupillaris incurſu latronum pereat; vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cùm fuiſſet celeberrimus, ſolidum reddere non poſſit: nihil eo nomine tutor præſtare cogitur. l. 50.

Tutor caſum non præſtat.

XXVIII. Chirographis debitorum incendio exuſtis, ex inventario tutores convenire eos poſſunt ad ſolvendam pecuniam, aut novationem faciendam. l. 57.

Si inſtrumentum debiti pupillaris perierit, inventarium fidem faciet.

XXIX. Lucrum facere ex tutela non debet (tutor.) l. 58. in fin. princ.

Tutela lucro tutori eſſe non debet.

XXX. Quod à debitore (pupilli) nomine uſurarum cum ſorte datur: (tutori) qui accipit, totum ſortis vice fungitur, vel fungi debet. l. 58. §. 1. in fin.

Uſuræ pupillares ſortem augent.

Omnis pecuniæ, quæ ad curatores tranſit, parem cauſam eſſe: quia omnis ſors efficitur. d. l. 58. §. ult. in f.

XXXI. Cum hereditas patris ære alieno gravaretur, & res in eo ſtatu videretur, ut pupilla (ab) hereditate paterna abſtineretur, unus ex tutoribus cum pleriſque creditoribus ita deci-

Tutor & idem creditor, quâ parte debiti cæteros creditores dimiſit, ne

pupillus hereditate abſtineretur, eadem & ipſe contentus eſſe debet.

decidit, ut certa crediti portione contenti eſſent, acciperentque. Idem curatores jam viripotenti accepti, cum pleriſque creditoribus deciderunt. Quæſitum eſt, an, ſi aliquis tutorum creditor patris pupillæ, ſolidam pecuniam expenſam ſibi ex re pupillæ cum uſuris fecerit, revocari à curatoribus pupillæ ad portiones eas poſſit, quas cæteri quoque creditores acceperunt? Reſpondit, eum tutorem, qui cæteros ad portionem vocaret, eadem parte contentum eſſe debere. l. 59. v. l. 44. ff. de pact.

Tutoris & curatoris bona pignori ſunt, pro tutela vel cura reliquis.

XXXII. Pro officio adminiſtrationis tutoris vel curatoris bona, ſi debitores exiſtant, tamquam pignoris titulo obligata, minores ſibimet vindicare minimè prohibentur. Idem eſt, & ſi tutor, vel curator quis conſtitutus, res minorum non adminiſtraverit. l. 20. C. de adm. tut.

TITULUS VIII.

De auctoritate & conſenſu tutorum & curatorum.

Tutor in rem ſuam auctor eſſe non poteſt.

I. REGULA eſt juris civilis, in rem ſuam auctorem tutorem fieri non poſſe. l. 1.

TITULUS IX.

Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conveniri poſſunt.

Rem ſua pecunia à tutore emptam pupillus vindicare poteſt. Idem in curatoribus.

I. SI tutor vel curator pecunia ejus, cujus negotia adminiſtrat, mutua data, ipſe ſtipulatus fuerit, vel prædia in nomen ſuum emerit: utilis actio ei, cujus pecunia fuit, datur, ad rem vindicandam, vel mutuam pecuniam exigendam. l. 2.

Ex dolo tutoris non tenetur pupillus, niſi in quantum ex eo locupletior factus eſt.

II. Dolus tutorum puero neque nocere, neque prodeſſe debet. Quod autem vulgo dicitur, *tutoris dolum pupillo non nocere*, tunc verum eſt, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non eſt. l. 3.

Digitized by Google

TITULUS X.

De ſuſpectis tutoribus & curatoribus.

I. Omnes tutores poſſunt [ſuſpecti fieri] ſive teſtamentarii ſint, ſive non ſint, ſed alterius generis tutores. l. 1. §. 5. V. l. 3. §. 2. & 3. *Omnis generis tutores ſuſpecti fieri poſſunt.*

II. Sciendum eſt, aut ob dolum in tutela admiſſum, ſuſpectum licere poſtulare, ſi forte graſſatus in tutela eſt, aut ſordidè egit, vel perniciosè pupillo, vel aliquid intercepit ex rebus pupillaribus jam tutor. l. 3. §. 5. *Suſpectus eſt qui dolo, qui ſordide, qui perniciosè gerit, qui quid intercepit.*

III. Si tutor inimicus pupillo, parentibuſve ejus ſit, & generaliter, ſi qua juſta cauſa Prætorem moverit, cur non debeat in ea tutela verſari, rejicere eum debebit. l. 3. §. 12. *Suſpectus à tutela rejicitur.*

IV. Qui ob ſegnitiem, vel ruſticitatem, inertiam, ſimplicitatem, vel ineptiam remotus ſit, in hac cauſa eſt, ut integra exiſtimatione, tutela vel cura abeat. l. 3. §. ult. *Amoveri poteſt tutor ob ſegnitiem, vel imperitiam, exiſtimatione integra.*

Suſpectos tutores ex dolo, non etiam eos qui ob negligentiam remoti ſunt, infames fieri manifeſtum eſt. l. ult. C. eod.

V. Suſpectus fieri is quoque qui ſatiſdederit, vel nunc offerat, poteſt: expedit enim pupillo, rem ſuam ſalvam fore, quàm tabulas rem ſalvam fore cautionis habere. l. 5. *Amovetur ſuſpectus, etſi ſatiſdederit.*

Quia ſatiſdatio propoſitum tutoris malevolum non mutat, ſed diutius graſſandi in re familiari facultatem præſtat. l. 6.

VI. Suſpectum tutorem eum putamus, qui moribus talis eſt, ut ſuſpectus ſit: enimverò tutor, quamvis pauper eſt, fidelis tamen & diligens, removendus non eſt quaſi ſuſpectus. l. 8. *Suſpectum faciunt mores, non paupertas.*

In poſtulandis ſuſpectis tutoribus ſeu curatoribus non vires patrimoniorum principaliter, ſed an nihil [ſegniter, nihil] fraudulenter geratur, perpendi oportet. l. 5. C. de ſuſpect. tut. vel cur.

LI-

Digitized by Google

LIBER XXVII.

TITULUS I.

De excuſationibus.

Non poteſt eſſe curator ſponſæ ſponſus.

I. NON poteſt curator eſſe ſponſæ ſponſus, ut Senatus dicit: creatus autem talis, abſolvetur. l. 1. §. ult. v. inf. de curat. fur. n. 8.

Excuſat ætas annorum ſeptuaginta.

II. Excuſantur à tutela & curatoria qui ſeptuaginta annos compleverunt. Exceſſiſſe autem oportet ſeptuaginta annos tempore illo, quo creantur. l. 2. l. un. C. qui ætate.

Probatur ætas ſcriptura nativitatis, aliiſque demonſtrationibus.

III. Ætas autem probatur aut ex nativitatis ſcriptura, aut aliis demonſtrationibus legitimis. l. 2. §. 1.

Excuſant liberi quinque legitimi, ſuperſtites, etſi poſtea moriantur.

IV. Remittit à tutela, vel curatoria & liberorum multitudo. Legitimos autem liberos eſſe oportet omnes, etſi non ſint in poteſtate. Oportet autem liberos vivos eſſe, quando tutores patres dantur: qui enim antea deceſſerunt, his non connumerantur: neque rurſus nocent, qui poſtea moriuntur. l. 2. §. 2. 3. 4.

Qui ad tutelam vel curam vocantur, Romæ quidem trium liberorum incolumium numero, de quorum etiam ſtatu non ambigitur; in Italia verò, quatuor; in provinciis autem, quinque, habent excuſationem. l. 1. C. qui num. lib. ſe exc.

Nondum natus non computatur.

V. Qui in ventre eſt, etſi in multis partibus legum comparatur jam natis, tamen neque in præſenti quæſtione, neque in reliquis civilibus muneribus prodeſt patri. l. 2. §. 6.

Nepotes ex filiis, patre mortuo, pro uno filio numerantur.

VI. Non ſolùm autem filii remiſſionem tutelæ tribuunt, & filiæ, ſed etiam nepotes ex filiis maſculis nati, maſculi, & fœminæ. Auxiliantur autem tum, quando patre eorum mortuo, illius locum ſupplent avo. Quotcumque autem nepotes fuerint ex uno filio, pro uno filio numerantur. l. 2. §. 7. l. 2. C. qui num. lib.

VII. Nu-

Digitized by Google

VII. Numerum autem liberorum determinatum conſtitutionibus, eſſe oportet unicuique, tunc cum creatur: nam ſi poſt creationem generantur, non auxiliantur. l. 2. §. 8. *Poſtea nati non proſunt.*

VIII. Amplius autem, & qui habet tres tutelas, aut tres curatorias, aut commixtim tres curatorias, & tres tutelas, & adhuc manentes, hoc eſt, nondum excedentibus ætatem minoribus, hi excuſantur ad tutelam vel curatoriam vocati. l. 2. §. ult. l. un. C. qui num. tut. *Tres tutelæ vel curæ excuſant, vel etiam una negotioſa.*

Cæterum putarem, rectè facturum Prætorem, ſi etiam unam tutelam ſufficere crediderit, ſi tam diffuſa & negotioſa ſit, ut pro pluribus cedat. l. 31. §. 4.

IX. Tria autem onera ſic ſunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, ſed patrimoniorum ſeparatio: & ideo qui tribus fratribus tutor datus eſt, qui indiviſum patrimonium haberent, vel quibuſdam tutor, quibuſdam curator, unam tutelam ſuſcepiſſe creditur. l. 3. §. 1. *Unum patrimonium plurium pupillorum unam tutelam facit.*

X. Si pater in tribus fuerit muneribus aut tutelarum, aut curatoriarum, filius ejus non vexabitur: & ita conſtitutum eſt à Divo Severo, & Antonino. Hoc autem & è contrario eſt, quod oportet filii tutelas remiſſionem patri dare: & rurſus utriſque communes, id eſt, unam filii, & duas patris, aut è converſo. Tunc autem hæc ita ſe habent, cùm onus uni domui, non ſeparatis contingit. l. 4. §. 1. *Patris tutelæ filiifamilias proſunt, & filii patri.*

XI. Roma communis patria eſt. l. 6. §. 11. *Roma communis patria.*

XII. Dat remiſſionem tutelæ & capitalis inimicitia à creato facta adverſus patrem pupillorum. l. 6. §. 17. *Excuſant inimicitiæ capitales.*

XIII. Paupertas ſanè dat excuſationem, ſi quis imparem ſe oneri injuncto poſſit probare. l. 7. l. 40. §. 1. *Paupertas.*

XIV. Adverſa quoque valetudo excuſat, ſed ea quæ impedimento eſt, quominus quis ſuis rebus ſupereſſe poſſit. l. 10. §. ult. Et non tantùm, ne incipiant, ſed & à cœpta excuſari debent. l. 11. Luminibus captus, aut ſurdus, aut mutus, aut furioſus, aut perpetua valetudine tentus, tutelæ ſeu curæ excuſationem habet. l. un. C. qui morb. *Adverſa valetudo.*

XV. In pauciſſimis diſtant curatores à tutoribus. l. 13. *Affinis tutela curatoria.*

Digitized by Google

Mens legiſlatoris ſpectanda eſt, etſi verba legis adverſari videantur.

XVI. Et ſi maximè verba legis hunc habeant intellectum, tamen mens legiſlatoris aliud vult. l. 13. §. 2.

Plura naturali juſtitia ſatis firmantur, etſi lex deſit.

XVII. Si quis propter ægritudinem, vel aliam neceſſitatem (puta maris, vel hyemis, vel incurſus latronum, aut aliam quam ſimilem) conſtituto tempore non poterit venire: ignoſcendum ei eſt: cujus fidem tametſi ſufficit firmare ex ipſa naturali juſtitia, tamen & conſtitutio Imperatorum Veri & Antonini hæc dicit. l. 13. §. 7.

Advertendum quis, à quo, cui, quomodo tutor detur.

XVIII. Non juſtè dati ſunt tutores, (qui dati ſunt) à quibus non oportet, aut quos non oportet, aut quibus non oportet, aut quo non oportet modo. l. 13. §. 12.

Nec cura civitatis, nec fidejuſſio tutelæ, nec honoraria tutela à tutela excuſant.

XIX. Si civitatis princeps, id eſt, magiſtratus, incidente ei creatione, obnoxius fuerit periculo tutelæ, hanc non connumerabit aliis tutelis: quemadmodum nec fidejuſſores tutelæ: ſed neque qui ob honorem tutores conſcripti ſunt. l. 15. §. 9.

Quæ ſingula non excuſant, nec ſimul plura excuſabunt.

Sed advertendum ne durius ſit hujuſmodi excuſationes non admittere, cùm una tutela negotioſa excuſet. *V. ſ. n.* 8.

XX Qui jura multa poterit dicere, quorum unumquodque per ſeipſum ſatis validum non eſt, an poſſit excuſari, quæſitum eſt: puta ſeptuaginta quis annorum non eſt, neque tres habet tutelas, ſed neque quinque filios, aut aliquod aliud jus remiſſionis: habet nimirum duas tutelas & duos filios, & ſexaginta annorum eſt, aut alia quædam talia dicit, per ſe ipſa quidem perfectum auxilium non præbentia, quæ tamen ſi invicem conjuncta ſint, juſta appareant: ſed viſum eſt, hunc non excuſari. l. 15. §. 11. l. un. in f. C. qui num. tutel.

Ignotus parentibus tutor eſſe poteſt.

XXI. Qui dixerit ſeipſum ignotum eſſe patri, vel matri pupilli, ea de cauſa liberandus non eſt. l. 15. §. 14.

Qui ſe immiſcuit, non excuſatur.

XXII. Qui jam ſe miſcuerint adminiſtrationi, (non excuſantur.) l. 17. §. 5.

Tutores quos, poſtea quàm bona pupillorum adminiſtraverunt, à Præſide provinciæ, quaſi re integra, excuſari ſe impetraſſe adſeveras, periculum adminiſtrationis evitare minimè poſſe manifeſtum eſt. l. 2. C. ſi tut. vel cur. falſ. alleg. excuſ.

Excuſatio propter litem.

XXIII. Propter litem, quam quis cum pupillo habet, excuſare ſe à tutela non poteſt: niſi forte de omnibus bonis, aut plurima parte eorum controverſia ſit. l. 2. V. l. 6. §. 18.

Si

Si (ut allegas) tutor his datus es, cum quibus diſceptationem hereditatis tibi eſſe proponis, & tempora antiquitùs excuſationibus præſtituta etiam nunc opitulantur: adire Præſidem provinciæ potes, formæ ſuper ea (re) ſtatutorum principalium obtemperari, pro ſua gravitate, juſſurum. l. 16. C. eod.

Humanitatis ac religionis ratio non permittit, ut adverſus ſororem, vel filios ſororis actionum neceſſitates, tutelæ occaſione ſuſcipias: cùm & ipſius etiam pupilli, cui tutor datus es, aliud videatur exigere utilitas: ſcilicet ut eum tutorem potius habeat, qui ad defenſionem ejus non inhibeatur affectu. Juxta formam igitur quam conſulti dedimus, Prætorem adiri oportet: ut & juſto tuo deſiderio, & pupilli ipſius commodo conſulatur. l. 23. C. eod.

XXIV. Qui privilegio ſubnixus eſt, fratris curationem ſuſcipere non cogitur. l. 30. §. 2. *Proximitas excuſationem non impedit.*

XXV. Qui non jure datus (ſit) vel tutor vel curator à patre, confirmatus à Prætore, excuſationis beneficio uti maluit, repellendus eſt à legato. l. 32. *Qui ad tutelam & legatum vocatus à tutela ſe excuſat, à legato repellitur, ſi tutela cauſa relictum ſit.*

Non ſemper tamen exiſtimo, eum qui onus tutelæ recuſavit, repellendum à legato: ſed ita demum, ſi legatum ei ideo adſcriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum injunxit, non quod alioquin daturus eſſet, etiam ſine tutela. d. l.

XXVI. Amiciſſimos quidem & fideliſſimos parentes liberis tutores eligere ſolere, & ideo ad ſuſcipiendum onus tutelæ etiam honore legati eos perſequi: ſed cùm proponatur is, de quo quæritur, in teſtamento legatum meruiſſe, & idem pupillo ſubſtitutus, non eſt veriſimile, hunc demum eum teſtatorem ſubſtituere voluiſſe, ſi & tutelam ſuſcepiſſet: & ideo eum de quo quæritur, à legato quidem, ſi adhuc viveret pupillus, repellendum fuiſſe: à ſubſtitutione autem non eſſe ſummovendum, cùm eo caſu etiam ſuſcepta tutela finiretur. l. 36. *Ad tutelam, & legatum, & ſubſtitutionem vocatus, ſi tutela ſe excuſat, legato privatur, non ſubſtitutione.*

XXVII. Poſt ſuſceptam tutelam, cæcus, aut ſurdus, aut mutus, aut furioſus, aut valetudinarius deponere tutelam poteſt. l. 40. V. l. 3. C. qui dare tut. *Suſceptam tutelam deponere poteſt, qui eo morbo vel vitio laborat, quod adminiſtrationem impediat.*

Digitized by Google

Clerici tutelæ & curæ immunes: ſed poſſunt cognatorum tutelam aut curam ſuſcipere, ſi velint.

XXVIII. Generaliter ſancimus, omnes viros reverendiſſimos Epiſcopos, necnon Presbyteros, Diaconos & Subdiaconos .... immunitatem ipſo jure omnes habere tutelæ ſive teſtamentariæ, ſive legitimæ, ſive dativæ: & non ſolùm tutelæ eos eſſe expertes; ſed etiam curæ, non ſolum pupillorum, & adultorum; ſed & furioſi, & muti, & ſurdi, & aliarum perſonarum, quibus tutores, vel curatores à veteribus legibus dantur. l. 52. C. de Epiſc. & Cler. Propter hoc ipſum beneficium eis indulgemus, ut, aliis omnibus derelictis, Dei omnipotentis miniſteriis inhæreant. d. l.

Deo autem amabiles Epiſcopos ..... ex nulla lege tutores, aut curatores cujuſcunque perſonæ fieri permittimus. Presbyteros autem, & Diaconos, & Subdiaconos jure & lege cognationis tutelam aut curam ſuſcipere hereditatis permittimus, &c. Nov. 123. c. 5.

TITULUS II.

Ubi pupillus educari, vel morari debeat: & de alimentis ei præſtandis.

Ubi educandus pupillus, ſtatuit judex advocatis pupilli propinquis.

I. SOLET Prætor frequentiſſimè adiri, ut conſtituat, ubi filii vel alantur vel morentur, non tantùm in poſthumis, verùm omnino in pueris. Et ſolet ex perſona, ex conditione, (&) ex tempore ſtatuere, ubi potius alendus ſit: & nonnunquam à voluntate patris recedit Prætor. Denique cùm quidam teſtamento ſuo caviſſet, *ut filius apud ſubſtitutum educaretur*, Imperator Severus reſcripſit, Prætorem æſtimare debere, præſentibus cæteris propinquis liberorum: id enim agere Prætorem oportet, ut ſine ulla maligna ſuſpicione alatur partus, & educetur. l. 1. d. l. §. 1.

Educatio pupillorum tuorum nulli magis quam matri eorum, ſi non vitricum eis induxerit, committenda eſt. Quando autem inter eam & cognatos & tutores ſuper hoc orta fuerit dubitatio, aditus Præſes provinciæ, inſpecta perſonarum qualitate & conjunctione, perpendet ubi puer educari

cari debeat. Sin autem æſtimaverit apud quem educari debeat, is neceſſitatem habebit hoc facere, quod Præſes juſſerit. l. 1. C. eod.

Utrum nepos tuus ex filia apud te, an apud patruum ſuum morari debeat, ex ſingulorum affectione, & qui magis ad ſuſpicionem ex ſpe ſucceſſionis propior ſit, æſtimabitur. l. 2. C. eod.

II. Jus alimentorum decernendorum pupillis Prætori competit: ut ipſe moderetur, quam ſummam tutores vel curatores ad alimenta pupillis vel adoleſcentibus præſtare debeant. Modum autem patrimonii ſpectare debet, cùm alimenta decernit: & debet ſtatuere tam moderatè, ut non univerſum reditum patrimonii in alimenta decernat, ſed ſemper ſit, ut aliquid ex reditu ſuperſit. l. 3. d. l. §. 1. *Modus alimentorum pro modo facultatum, qualitate pupilli, & rerum ſtatu.*

Si pater ſtatuit alimenta liberis, quos heredes ſcripſerit, ea præſtando, tutor reputare poterit: niſi forte ultra vires facultatum ſtatuerit: tunc enim imputabitur ei, cur non adito Prætore deſideravit alimenta minui. l. 2. §. ult.

Quod plerumque poſtulatur, ut arbitrio Prætoris alimenta pro modo facultatum pupillis, vel juvenibus conſtituantur, pro officio ſuo, qui aliena negotia gerunt, ne apud judicem controverſiam habeant, faciunt. Cæterum ſi bonus vir & innocens tutor arbitrio ſuo aluit pupillos (quod interdum etiam neceſſe eſt fieri, ne ſecreta patrimonii & ſuſpectum æs alienum pandatur: quod melius eſt interim taceri, quàm cùm de modo bonorum quæritur, ultro proferri, & apud acta jus dicentis contra utilitatem pupillorum deſignari), non dubiè accepto ferre debebunt ea quæ vir bonus arbitratur merito ad exhibitionem educationis, miniſteria, ſtudiaque erogata eſſe. Nec ferendus eſt juvenis, qui cùm præſens eſſet, ſtudiiſque eruditus atque alitus eſſet, ſi ea per alium ſe conſecutum non probet, ſumptus recuſet, quaſi vento vixerit, aut nullo liberi hominis ſtudio imbui meruerit. l. 2. C. de alim. pup. præſt.

III. Sed ſi egeni ſunt pupilli, de ſuo eos alere tutor non compellitur; & ſi forte poſt decreta alimenta ad egeſtatem fuerit pupillus perductus, deminui debent quæ decreta ſunt: *Tutor de ſuo non alit pupillum.*

 quem-

Digitized by Google

quemadmodum ſolent augeri, ſi quid patrimonio acceſſerit. l. 3. §. ult.

TITULUS III.

De tutelæ & rationibus diſtrahendis, & utili curationis cauſa actione.

Tutor præſtat culpam, & diligentiam, qualem in rebus ſuis.

I. IN omnibus quæ fecit tutor, cùm facere non deberet, item in his quæ non fecit, rationem reddet hoc judicio: præſtando dolum, culpam, & quantam in rebus ſuis diligentiam. l. 1.

Quidquid tutoris dolo vel lata culpa, aut levi, ſeu curatoris, minores amiſerint, vel, cùm poſſent, non adquiſierint, hoc in tutelæ, ſeu negotiorum geſtorum utile judicium venire non eſt incerti juris. l. 7. C. arb. tut.

Poteſt tutor, auctore Prætore, deminuere pupilli patrimonium in alimenta matris ejus aut ſororis, ſi egeant.

II. Nonnullos caſus poſſe exiſtere (Julianus ſcripſit), quibus ſine reprehenſione tutor auctor ſit pupillo ad deminuendum, decreto ſcilicet interveniente: veluti ſi matri, aut ſorori, quæ aliter ſe tueri non poſſunt, tutor alimenta præſtiterit. Nam cùm bonæ fidei judicium ſit, nemo feret (inquit) aut pupillum, aut ſubſtitutum ejus quærentes, quòd tam conjunctæ perſonæ alitæ ſint. Quinimo per contrarium putat poſſe cum tutore agi tutelæ, ſi tale officium prætermiſerit. l. 1. §. 2.

Præterea ſi matrem aluit pupilli tutor, putat Labeo, imputare eum poſſe: ſed eſt verius, non, niſi perquàm egenti dedit, imputare eum oportere de largis facultatibus pupilli: utrumque igitur concurrere oportet: ut & mater egena ſit, & filius in facultatibus poſitus. d. l. 1. §. 4.

Debet rationes actus ſui conficere.

III. Officio tutoris incumbit, etiam rationes actus ſui conficere, & pupillo reddere. l. 1. §. 3.

Sumptus litium, & viatica tutor reputabit.

IV. Sumptus litis tutor reputabit, & viatica, ſi ex officio neceſſe habuit aliquo excurrere, vel proficiſci. l. 1. §. 9.

Contra plures tutores dividitur actio pupilli, ſi ſolvendo ſint.

V. Si omnes (tutores) ſimul geſſerunt tutelam, & omnes ſolvendo ſunt, æquiſſimum erit, dividi actionem inter eos, pro portionibus virilibus, exemplo fidejuſſorum. Sed & ſi

non

non omnes ſolvendo ſint, inter eos qui ſolvendo ſunt, dividitur actio, ſed prout quiſque ſolvendo eſt, poterunt conveniri. l. 1. §. 11. 12.

VI. Et ſi forte quis ex facto alterius tutoris condemnatus præſtiterit, vel ex communi geſtu, nec ei mandatæ ſunt actiones, conſtitutum eſt à Divo Pio, & ab Imperatore noſtro, & Divo Patre ejus, utilem actionem tutori adverſus contutorem dandam. l. 1. §. 13. *Qui pro contutore ſolvit, habet regreſſum, licet ei actiones mandatæ non ſint.*

VII. Uſque adeo autem ad contutores non venitur, ſi ſint ſolvendo contutores, ut prius ad fidejuſſores veniatur. l. 1. §. 15. *Prius ad fidejuſſores tutoris venitur, quàm ad contutores.*

VIII. Finitur tutela non ſolùm pubertate, ſed etiam morte tutoris, vel pupilli. l. 4. *Morte alterutrius & pubertate finitur tutela.*

IX. Imperatores Severus & Antoninus reſcripſerunt in hæc verba: *Cùm hoc ipſum quæratur, an aliquid tibi à tutoribus vel curatoribus debeatur, non habet rationem poſtulatio tua, volentis in ſumptum litis ab his tibi pecuniam ſubminiſtrari.* l. 17. *Non ſubminiſtrat tutor impenſas contra ſe litiganti pupillo, dum id agitur, an ipſe debeat.*

TITULUS IV.

De contraria tutelæ, & utili actione.

I. Contrariam tutelæ actionem Prætor propoſuit, induxitque in uſum, ut facilius tutores ad adminiſtrationem accederent, ſcientes pupillum quoque ſibi obligatum fore ex ſua adminiſtratione. l. 1. *Tutori pupillus obligatur ex adminiſtratione.*

II. Si tutelæ judicio quis convenietur, reputare poteſt id quod in rem pupilli impendit. l. 1. §. 4. *Tutor impenſas reputat.*

III. Ego, & ſi ex cauſa, quæ tempore finitur, obligatio aliqua fuit, tutelæ contrarium judicium eſſe ei opinor. l. 1. §. 7. V. l. 8. & l. 19. ff. de neg. geſt. *Non præſcribit pupillus contra tutorem, tutela durante.*

IV. Quid ergo, ſi plus in eum impendit, quàm eſt in facultatibus? videamus, an poſſit hoc conſequi. Et Labeo ſcribit, poſſe. Sic tamen accipiendum eſt, ſi expedit pupillo ita tutelam adminiſtrari: cæterùm ſi non expedit, dicendum eſt, abſolvi pupillum oportere: neque enim in hoc admi- *Sumptus ex officio facere debet tutor, quos convenit.*

adminiſtrantur tutelæ, ut mergantur pupilli: judex igitur, qui contrario judicio cognoſcit, utilitatem pupilli ſpectabit, & an tutor ex officio ſumptus fecit. l. 3.

Sumptus in pupillum tuum neceſſarios, & ex juſtis honeſtiſque cauſis judici, qui ſuper ea re cogniturus eſt, ſi probabuntur (facti), accepto ferentur: etiamſi Prætoris decretum de dandis eis non ſit interpoſitum. Id namque quod à tutoribus ſive curatoribus bona fide erogatur, potius juſtitia, quàm aliena auctoritate firmatur. l. 3. C. de adminiſt. tut. vel curat.

Tutori debentur uſuræ pecuniæ, quam de ſuo conſumpſit.

V. Conſequitur (tutor) pecuniam, ſi quam de ſuo conſumpſit, etiam cum uſuris. l. 3. §. 1.

Si tamen fuit in ſubſtantia pupilli, unde conſequeretur, dicendum eſt, non oportere eum uſuras à pupillo exigere. d. l. §. 5.

In bene geſtis non nocet tutori eventus.

VI. Sufficit tutori, benè & diligenter negotia geſſiſſe, etſi eventum adverſum habuit, quod geſtum eſt. l. 3. §. 7.

TITULUS V.

De eo, qui pro tutore, prove curatore negotia geſſit.

Protutore gerit, qui cum tutor non ſit, tutelam gerit.

I. PRo tutore negotia gerit, qui munere tutoris fungitur in re impuberis, ſive ſe putet tutorem, ſive ſcit non eſſe, finget tamen (eſſe.) l. 1. §. 1.

Protutor ea præſtat, quæ tutor.

II. Qui pro tutore negotia gerit, eandem fidem & diligentiam præſtat, quam tutor præſtaret. l. pen.

Eadem quæ ei præſtantur, quæ tutori.

III. Ei, qui pro tutore negotia geſſit, contrarium judicium competit. l. ult.

TITULUS VI.

Quod falſo tutore auctore geſtum eſſe dicatur.

I. SCIENTI non ſubvenit (Prætor:) meritò, quoniam ipſe ſe decepit. l. 1. §. 6. *Ei qui ſciens vult decipi non ſubvenitur.*

TITULUS VII.

De Fidejuſſoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum & curatorum.

I. QUAMVIS heres tutoris tutor non eſt, tamen ea quæ per defunctum inchoata ſunt, per heredem, ſi legitimæ ætatis & maſculus ſit, explicari debent: in quibus dolus ejus admitti poteſt. l. 1. *Heres tutoris inchoata debet explicare.*

Si poſt mortem tutoris heres ejus negotia pupilli gerere perſeveraverit, aut in arca tutoris pupilli pecuniam invenerit, & conſumpſerit, vel eam pecuniam quam tutor ſtipulatus fuerat, exegerit, tutelæ judicio eum teneri ſuo nomine. l. 4. *Si ipſe heres gerit, tutelæ tenetur.*

II. Heredes tutorum ob negligentiam quæ non latæ culpæ comparari poſſit, condemnari oportet, ſi non contra tutorem lis inchoata eſt, neque ex damno pupilli lucrum captatum, aut gratia præſtitum ſit. l. 1. C. de hered. tut. vel cur. *Heres tutoris non niſi de lata culpa ex proprio facto tenetur.*

III. Etiam fidejuſſorem, & heredes fidejuſſoris ad rationem eandem uſurarum revocandos eſſe conſtat, ad quam & tutor revocatur. l. 3. *Eadem præſtat fidejuſſor, quæ tutor.*

IV. Si cum fidejuſſoribus tutoris ex ſtipulatione *rem ſalvam fore* agetur, eaſdem reputationes habebunt, quas tutor. l. 5. *Et eaſdem habet reputationes.*

V. Eadem cauſa videtur adfirmatorum: qui ſcilicet, cùm idoneos eſſe tutores adfirmaverint, fidejuſſorum vicem ſuſtinent. l. 4. in fine. *Affirmator tenetur ut fidejuſſor.*

Digitized by Google

Heres tutoris & adminiſtrationis & ceſſationis rationem reddit.

VI. Heredes eorum, qui tutelam vel curam adminiſtraverunt, ſi quid ad eos ex re pupilli vel adulti pervenerit, reſtituere coguntur. In eo etiam, quod tutor vel curator adminiſtrare debuit, nec adminiſtraverit, rationem reddere eos debere, non eſt ambigendum. l. ult. C. de hered. tut.

Pater veſter tutor vel curator datus ſi ſe non excuſavit, non ideo vos minus heredes ejus tutelæ vel utili judicio conveniri poteſtis, quod eum tutelam ſeu curam non adminiſtraſſe diciris. Nam & ceſſationis ratio reddenda eſt. l. 2. C. eod.

TITULUS IX.

De rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis, vel ſupponendis.

Prædia minorum non alienanda, nec pretextu tranſactionis.

I. IMPERATORIS Severi oratione prohibiti ſunt tutores, & curatores, prædia ruſtica, vel ſuburbana diſtrahere. l. 1.

Non ſolùm per venditionem ruſtica prædia, vel ſuburbana pupilli, vel adoleſcentes alienare prohibentur: ſed neque tranſactionis ratione, neque permutatione, & multò magis donatione, vel alio quoquo modo ea transferre, ſine decreto, à dominio ſuo poſſunt. Igitur & tu, ſi fratribus tuis per tranſactionem fundum dediſti, vindicare eum potes. Sed & ſi quid invicem ab eis ex eodem pacto conſecutus es, id mutuo reſtituere debes. l. 4. C. de præd. & al. reb. min.

Propter æs alienum minoris ejus prædia venire poſſunt, auctore Prætore, ſi cætera bona non ſufficiant.

II. Quod ſi fortè æs alienum tantum erit, ut ex rebus cæteris non poſſit exſolvi: tunc Prætor urbanus vir clariſſimus adeatur, qui pro ſua religione æſtimet, quæ poſſint alienari, obligarive debeant: manente pupillo actione, ſi poſtea potuerit probari, obreptum eſſe Prætori. Si communis res erit, & ſocius ad diviſionem provocet: aut ſi creditor, qui pignori agrum à parente pupilli acceperit, jus exequetur: nihil novandum. l. 1. §. 2.

Ob

Digitized by Google

Ob æs alienum tantùm, cauſa cognita Præſidali decreto, prædium ruſticum minoris provinciale diſtrahi permittitur. L. 12. C. de præd. & al. reb. min.

Non diſtrahenda prædia minoris, niſi propter æs alienum, cùm aliunde exſolvi non poſſit.

III. Non paſſim tutoribus ſub obtentu æris alieni permitti debuit venditio: namque non eſſe viam eis diſtractionis tributam. Et ideo Prætori arbitrium hujus rei Senatus dedit; Cujus officio in primis hoc convenit excutere, an aliunde poſſit pecunia ad extenuandum æs alienum expediri. Quærere ergo debet, an pecuniam pupillus habeat vel in numerato, vel in nominibus, quæ conveniri poſſunt, vel in fructibus conditis, vel etiam in redituum ſpe, atque obventionum. Item requirat, nùm aliæ res ſint præter prædia, quæ diſtrahi poſſunt, ex quorum pretio æri alieno ſatisfieri poſſit. Si igitur deprehenderit non poſſe aliunde exſolvi, quàm ex prædiorum diſtractione, tunc permittet diſtrahi, ſi modo urgeat creditor, aut uſurarum modus parendum æri alieno ſuadeat. l. 5. §. 9.

Quoties deſideratur à *Prætore*, ut remittat diſtrahi, requirere debet eum qui ſe inſtruat de fortunis pupilli: nec nimium tutoribus vel curatoribus credere, qui nonnunquam lucri ſui gratia adſeverare Prætori ſolent, neceſſe eſſe diſtrahi poſſeſſiones, vel obligari. Requirat ergo neceſſarios pupilli. d. l. §. 11. Jubere debet edi rationes, itemqne ſynopſim bonorum pupillarium. d. §. 11.

Non paſſim diſtrahi jubere Prætori tributum eſt: ſed ita demum, ſi urgeat æs alienum. d. l. §. 14. in f.

Si Prætori obreptum ſit, reſtituitur minor adverſus tutorem & emptorem.

IV. Manet actio pupillo, ſi poſtea poterit probari, obreptum eſſe Prætori. Sed videndum eſt utrum in rem, aut in perſonam dabimus ei actionem? Et magis eſt ut in rem detur, non tantùm in perſonam adverſus tutores, ſive curatores. l. 5. §. 15.

Etſi Præſes provinciæ decreverit alienandum, vel obligandum pupilli ſuburbanum, vel ruſticum prædium: tamen actionem pupillo, ſi falſis allegationibus circumventam religionem ejus probare poſſit, Senatus reſervavit: quam exercere tu quoque non vetaberis. l. 5. C. de præd. & al. reb. min.

Eorum qui ſub tutela vel cura ſunt, prædia, non niſi cauſa cognita, à Prætore alienantur.

V. Si prædia minoris vigintiquinque annis diſtrahi deſiderentur, cauſa cognita, Præſes provinciæ debet id permittere. Idem ſervari oportet, & ſi furioſi vel prodigi, vel cujuſcumque alterius prædia curatores velint diſtrahere. l. 11.

Nec vitioſus ager pupilli vendi debet. Quid ſi ex ejus pretio melior comparari poſſit?

VI. Si fundus ſit ſterilis, vel ſaxoſus, vel peſtilens, videndum eſt alienare eum non poſſit? Et Imperator Antoninus & D. Pater ejus in hæc verba reſcripſerunt: *Quod allegatis, infructuoſum eſſe fundum, quem vendere vultis, movere nos non poteſt: cum utique pro fructuum modo pretium inventurus ſit.* l. 13.

TITULUS X.

De curatoribus furioſo, & aliis extra minores dandis.

Furioſo & prodigo datur curator, dum reſipiſcant.

I. LEGE 12. tabularum prodigo interdicitur bonorum ſuorum adminiſtratio: quod moribus quidem ab initio introductum eſt. Sed ſolent hodie Prætores vel Præſides, ſi talem hominem invenerint, qui neque tempus, neque finem expenſarum habet, ſed bona ſua dilacerando & diſſipando profudit, curatorem ei dare exemplo furioſi. Et tamdiu erunt ambo in curatione, quamdiu vel furioſus ſanitatem, vel ille ſanos mores receperit: quod ſi evenerit, ipſo jure deſinunt eſſe in poteſtate curatorum. l. 1.

Filius patri curator dari poteſt furioſo, non prodigo: datur & matri furioſæ.

II. Curatio autem ejus, cui bonis interdicitur, filio negabatur permittenda. Sed extat D. Pii reſcriptum, filio potius curationem permittendam in patre furioſo, ſi tam probus ſit. l. 1. §. 1.

Furioſæ matris curatio ad filium pertinet: pietas enim parentibus, etſi inæqualis eſt eorum poteſtas, æqua debebitur. l. 4.

Dantur curatores his qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt, etiam filii parentibus.

III. Sed & aliis dabit Proconſul curatores, qui rebus ſuis ſupereſſe non poſſunt: vel dari jubebit: nec dubitabit filium quoque patri curatorem dari. l. 2.

IV. Dum

Digitized by Google

IV. Dum deliberant heredes inſtituti adire, bonis à Prætore curator datur. l. 3.

Curator datur hereditati, dum heres deliberat.

V. Conſilio & opera curatoris tueri debet non ſolum patrimonium, ſed & corpus, ac ſalus furioſi. l. 7.

Perſonæ & bonis furioſi curator præponitur.

VI. Bonorum ventris nomine curatorem dari oportet. l. 8.

Curator bonis ventris nomine.

VII. Julianus ſcribit, eos quibus per Prætorem bonis interdictum eſt, nihil transferre poſſe ad aliquem, quia in bonis non habeant, cùm eis deminutio ſit interdicta. l. 10.

Alienare non poteſt, cui bonis interdicitur.

VIII. Virum uxori mente captæ curatorem dari non oportet. l. 14.

Uxori vir non datur curator.

Maritus etſi rebus uxoris ſuæ debet affectionem, tamen curator ei creari non poteſt. l. 2. C. qui dare tut. vel cur. p.

IX. Et mulieri, quæ luxurioſè vivit, bonis interdici poteſt. l. 15.

Mulieri bonis interdici poteſt.

X. Sancimus (cùm incertum eſt in hujuſmodi furioſis hominibus, quando reſipuerint, ſive ex longo ſive ex propinquo ſpatio, & impoſſibile eſt & in confinio furoris & ſanitatis eum ſæpius conſtitui, & poſt longum tempus ſub eadem eſſe varietate, ut in quibuſdam videatur etiam penè furor eſſe remotus,) curatoris creationem non eſſe finiendam, ſed manere quidem eum donec talis furioſus vivit, quia non eſt penè tempus in quo hujuſmodi morbus deſperatur: ſed per intervalla quo perfectiſſima ſunt, nihil curatorem agere, ſed ipſum poſſe furioſum, dum ſapit, & hereditatem adire, & omnia alia facere quæ ſanis hominibus competunt. Sin autem furor ſtimulis ſuis iterum eum accenderit, curatorem in contractu ſuo conjungi: ut nomen quidem curatoris in omne tempus habeat, effectum autem quoties morbus redierit: nec crebra vel quaſi ludibrioſa fiat curatoris creatio, & frequenter tam naſcatur, quàm deſinere videatur. l. 6. C. de cur. fur. vel prod.

Furioſo per intervalla reſipiſcenti curator ad vitam perſeverat, ut cura fungatur, dum furor redit.

LIBER XXVIII.

TITULUS I.

Qui teſtamenta facere poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

Teſtamentum eſt ſuprema voluntas poſt mortem implenda.

I. Testamentum, eſt voluntatis noſtræ juſta ſententia, de eo, quod quis poſt mortem ſuam fieri vult. l. 1.

Teſtari poſſunt & ſenex & æger, ſi mente ſint ſana.

II. In eo, qui teſtatur, ejus temporis, quo teſtamentum facit, integritas mentis, non corporis ſanitas exigenda eſt. l. 2.

Senium quidem ætatis, vel ægritudinem corporis, ſinceritatem mentis tenentibus, teſtamenti factionem certum eſt non auferre. l. 3. C. qui teſt. fac. poſſ.

A jure publico jus teſtandi.

III. Teſtamenti factio non privati, ſed publici juris eſt. l. 3.

Cum jure teſtandi concurrere debet forma teſtamenti.

IV. Si quæramus, an valeat teſtamentum, imprimis animadvertere debemus; an is, qui fecerit teſtamentum, habuerit teſtamenti factionem: deinde ſi habuerit, requiremus, an ſecundùm regulas juris civilis teſtatus ſit. l. 4.

Qui complevit pubertatem, teſtari poteſt.

V. (A) qua ætate teſtamentum vel maſculi vel fœminæ facere poſſunt, videamus? Verius eſt, in maſculis quidem quartum decimum annum ſpectandum: in fœminis verò duodecimum completum. Utrum autem exceſſiſſe debeat quis quartum decimum annum, ut teſtamentum facere poſſit: an ſufficit complеſſe? Propone aliquem Kalendis Januariis natum, teſtamentum ipſo natali ſuo feciſſe quartodecimo anno: an valeat teſtamentum? Dico valere. l. 5.

Si hanc ætatem egreſſus, licet vigoris nondum emerſiſſent veſtigia, ſuum ſolenniter ordinavit judicium: hoc evellere fruſtrà conaris. l. 4. C. eod. V. l. 134. ff. de verb. ſign. l. 1. in f. ff. de manum. l. 2. ff. de excuſ. l. un. C. qui ætate. l. 3. §. 3. ff. de min.

Filiusfamilias teſ-

VI. Qui in poteſtate parentis eſt, teſtamenti faciendi jus

jus non habet: adeo ut quamvis pater ei permittat, nihilo magis tamen jure teſtari poſſit. l. 6. l. 3. §. 1. C. eod. *tari non poteſt, nec ſi pater ei permittat*

Nemo ex lege, quam nuper promulgavimus, in rebus quæ parentibus acquiri non poſſunt, exiſtimet aliquid eſſe innovandum: aut permiſſum eſſe filiisfamilias cujuſcumque gradus, vel ſexus teſtamenta facere, ſive ſine patris conſenſu bona poſſideant, ſecundùm noſtræ legis diſtinctionem, ſive cum eorum voluntate. Nullo etenim modo hoc eis permittimus. l. penult. C. eod. *Niſi de peculio caſtrenſi vel quaſi caſtrenſi.*

Omnes omnino quibus quaſi caſtrenſia peculia habere ex legibus conceſſum eſt, habeant licentiam in ea tantummodo ultimas voluntates condere, ſecundùm noſtræ conſtitutionis tenorem, quæ talibus teſtamentis de inofficioſi querela immunitatem præſtitit. l. ult. C. eod.

VII. Surdus, mutus, teſtamentum facere non poſſunt. Sed ſi quis poſt teſtamentum factum valetudine, aut quolibet alio caſu mutus, aut ſurdus eſſe cœperit, ratum nihilominus permanet teſtamentum. l. 6. §. 1. *Surdus ſimul & mutus teſtari non poteſt, niſi literas norit.*

Diſcretis ſurdo & muto, quia non ſemper hujuſmodi vitia ſibi concurrunt, ſancimus, ſi quis utroque morbo ſimul laboret, id eſt, ut neque audire, neque loqui poſſit, & hoc ex ipſa natura habeat: neque teſtamentum facere, neque codicillos, neque fideicommiſſum relinquere, neque mortis cauſa donationem celebrare concedatur. l. 10. C. qui teſtamenta facere poſſ.

Ubi autem & hujuſmodi vitii non naturalis, ſive maſculo, ſive fœminæ, accidit calamitas, ſed morbus poſtea ſuperveniens & vocem abſtulit, & aures concluſit: ſi ponamus hujuſmodi perſonam literas ſcientem: omnia quæ priori interdiximus, hæc ei ſua manu ſcribenti permittimus. l. 10. C. qui teſt. fac. poſſ.

VIII. Sin autem infortunium diſcretum eſt, quod ità raró contingit: & ſurdis, licet naturaliter hujuſmodi ſenſus variatus eſt, tamen omnia facere & in teſtamentis, & in codicillis, & in mortis cauſa donationibus, & in libertatibus, & in omnibus aliis permittimus. Si enim vox articulata ei à natura conceſſa eſt, nihil prohibet eum omnia quæ voluerit facere: quia ſcimus quoſdam juriſperitos, & hoc *Tantùm ſurdus ut cæteri teſtatur; tantùm mutus, ſi literas novit.*

Digitized by Google

hoc ſubtilius cogitaſſe, & nullum eſſe expoſuiſſe, qui penitus non exaudiat, ſi quis ſupra cerebrum illius loquatur, ſecundùm quod Jubentio Celſo placuit. In eo autem, cui morbus poſtea ſuperveniens auditum tantummodo abſtulit, nec dubitari poteſt quin poſſit omnia ſine aliquo obſtaculo facere. Sin verò aures quidem apertæ ſint, & vocem recipientes, lingua autem ejus penitus præpedita: licet à veteribus auctoribus ſæpius de hoc variatum eſt: attamen ſi hunc peritum literarum eſſe proponamus, nihil prohibet eum ſcribentem hæc omnia facere, ſive naturaliter, ſive per interventum morbi hujuſmodi infortunium ei acceſſerit: nullo diſcrimine, neque in maſculis, neque in fœminis in omni iſta conſtitutione ſervando. l. 10. C. qui teſt. fac. poſſ.

Ejus qui civitatem amiſit, vel capite damnatus eſt, irritum erit teſtamentum. etiam ante factum.

IX. Si cui aqua & igni interdictum ſit, ejus nec illud teſtamentum valet, quod ante fecit, nec id, quod poſtea fecerit. l. 8. §. 1.

Irritum ſit teſtamentum, quoties ipſi teſtatori aliquid contigit: ut puta ſi civitatem amittat. l. 6. §. 5. ff. de inj. rupt. irr. f. t.

Sed & ſi quis fuerit capite damnatus, vel ad beſtias, vel ad gladium, vel alia pœna, quæ vitam adimit: teſtamentum ejus irritum fiet. d. l. 6. §. 6.

Item ejus, qui poſt mortem damnatur.

Sed & ne eorum quidem teſtamenta rata ſunt, ſed irrita fient, quorum memoria poſt mortem damnata eſt: ut puta ex cauſa Majeſtatis, vel alia tali cauſa. d. l. 6. §. 11.

Reſtituti à Principe teſtamentum convaleſcit.

Si quis damnatus capite, in integrum indulgentia Principis ſit reſtitutus, teſtamentum ejus convaleſcet. d. l. 6. §. pen.

Si accuſatus decedat antequam damnatus ſit, valebit ejus teſtamentum.

X. Si quis poſt accuſationem in cuſtodia fuerit defunctus indemnatus, teſtamentum ejus valebit. l. 9.

Si damnatus appellaverit, & pendente appellatione deceſſerit, valet teſtamentum vel ante condemnationem, vel poſtea factum.

Si quis in capitali crimine damnatus appellaverit, & medio tempore pendente appellatione fecerit teſtamentum, & ita deceſſerit: valet ejus teſtamentum. l. 13. §. 2.

Neque teſtamenta, quæ ante fecerunt, irrita fient. l. 6. §. 8. ff. de inj. rupt.

De ſtatu ſuo dubitans teſtari non poteſt.

XI. De ſtatu ſuo dubitantes, vel errantes, teſtamentum facere non poſſunt. l. 15.

Nam

Digitized by Google

Nam qui incertus de ſtatu ſuo eſt, certam legem teſtamento dicere non poteſt. l. 14. in fin.

Si miles incertus, an ſui juris ſit, teſtamentum fecerit, in ea conditione eſt teſtamentum ejus, ut valeat. Nam etſi incertus, an pater ſuus vivat, teſtamentum fecerit, teſtamentum ejus valebit. l. 11. §. 1. ff. de teſtam. mil.

Bonis interdictus inteſtabilis eſt.

Quid ſi tunc teſtatus ſit, cùm iis eſſet moribus, ut interdici mereretur, licet nondum interdictus eſſet, atque ex ipſo teſtamento prodigi mores appareant?

XII. Is, cui lege bonis interdictum eſt, teſtamentum facere non poteſt: & ſi fecerit, ipſo jure non valet. Quod tamen interdictione vetuſtius habuerit teſtamentum, hoc valebit. Meritò ergo nec teſtis ad teſtamentum adhiberi poterit, cùm neque teſtamenti factionem habeat. l. 18.

Filiiſfamilias & impuberis teſtamentum non convaleſcit, etſi alter ſui juris, pubes alter factus deceſſerit.

XIII. Si filiuſfamilias, aut pupillus tabulas teſtamenti fecerit, ſignaverit: ſecundùm eas bonorum poſſeſſio dari non poteſt, licet filiuſfamilias ſui juris, aut pupillus pubes, factus deceſſerit: quia nullæ ſunt tabulæ teſtamenti, quas is fecit, qui teſtamenti faciendi facultatem non habuerit. l. 19.

Hæres teſtis eſſe non poteſt, legatarius poteſt.

XIV. Qui teſtamento heres inſtituitur, in eodem teſtamento teſtis eſſe non poteſt. Quod in legatario, & in eo, qui tutor ſcriptus eſt, contra habetur: hi enim teſtes poſſunt adhiberi, ſi aliud eos nihil impediat. Ut putà ſi impubes, ſi in poteſtate ſit teſtatoris. l. 20.

Teſtis eſſe non poteſt qui eſt in poteſtate teſtatoris, aut quid requirentis.

Quæ autem in teſtamento diximus ſuper perhibendis teſtimoniis eorum, qui in poteſtate ſunt, in omnibus teſtimoniis accipias, ubi aliquid negotii geritur, per quod acquiratur. d. l. §. 3.

Dictantibus teſtamenta, vel aliam quamlibet ultimam voluntatem, legatum, vel fideicommiſſum, vel quodcumque aliud, quolibet legitimo titulo teſtatorem poſſe relinquere minimè dubitandum eſt. Teſtibus etiam ad efficiendam voluntatem adhibitis, pro ſuo libito quod voluerit teſtator relinquere non prohibetur. l. 22. C. de teſtam.

Teſtes eſſe poſſunt pater & frater filiifamilias teſtantis de caſtrenſi peculio, ante miſſionem, non poſt miſſionem.

XV. Per contrarium quæri poteſt, an pater ejus, qui de caſtrenſi peculio poteſt teſtari, adhiberi ab eo ad teſtamentum teſtis poſſit? Et Marcellus libro decimo Digeſtorum ſcribit, poſſe: & frater ergo poterit. d. l. 20. §. 2.

Sed ſi filiusfamilias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum: nec pater ejus rectè adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt. Reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium. §. 9. Inſt. de teſt. ordin.

Mulier in teſtamento teſtis eſſe non poteſt: in cæteris poteſt.

XVI. Mulier teſtimonium dicere in teſtamento quidem non poterit: alias autem poſſe teſtem eſſe mulierem, argumento eſt lex Julia de adulteris, quæ adulterii damnatam teſtem produci, vel dicere teſtimonium vetat. l. 20. §. 6.

Teſtamento adjici poteſt quod declaret obſcura, non quod immutet.

XVII. Si quid poſt factum teſtamentum mutari placuit, omnia ex integro facienda ſunt. Quod verò quis obſcurius in teſtamento vel nuncupat, vel ſcribit, an poſt ſolemnia explanare poſſit, quæritur. Ut puta, Stichum legaverat, cùm plures haberet, nec declaravit de quo ſentiret: Titio legavit, cùm multos Titios amicos haberet: erraverat in nomine, vel prænomine, vel cognomine, cum in corpore non erraſſet: poteritne poſtea declarare, de quo ſenſerit? Et puto, poſſe: nihil enim nunc dat, ſed datum ſignificat. Sed & ſi notam poſtea adjecerit legato, vel ſua voce, vel literis, vel ſummam, vel nomen legatarii, quod non ſcripſerat, vel nummorum qualitatem, an rectè fecerit? Et puto, etiam qualitatem nummorum poſſe poſtea addi: nam etſi adjecta non fuiſſet, utique placeret conjectionem fieri ejus quod reliquit, vel ex vicinis ſcripturis, vel ex conſuetudine patrisfamilias, vel regionis. l. 21. §. 1.

Quo ſenſu debent rogari teſtes.

XVIII. In teſtamentis, in quibus teſtes rogati adeſſe debent, ut teſtamentum fiat, alterius rei cauſa fortè rogatos, ad teſtandum non eſſe idoneos placet. Quod ſi accipiendum eſt, ut, licet ad aliam rem ſint rogati, vel collecti, ſi tamen ante teſtimonium certiorentur ad teſtamentum ſe adhibitos, poſſe eos teſtimonium ſuum rectè perhibere. l. 21. §. 2.

Quo ſenſu teſtes uno contextu adhibendi.

XIX. Uno contextu actus teſtari oportet: eſt autem *uno contextu*, nullum actum alienum teſtamento intermiſcere. Quòd ſi aliquid pertinens ad teſtamentum faciat, teſtamentum non vitiatur. l. 21. §. ult.

Plures ejuſdem

XX. Ad teſtium numerum ſimul adhiberi poſſumus, (ut) ego,

ego, & pater, & plures, qui fuimus in ejuſdem poteſtate. l. 22.

familia teſtes eſſe poſſunt.

XXI. Conditionem teſtium tunc inſpicere debemus, cùm ſignarent, non mortis tempore. Si igitur (tunc) cùm ſignarent, tales fuerint, ut adhiberi poſſint, nihil nocet, ſi quid poſtea eis contigerit. l. 22. §. 1.

Teſtis conditio tempore teſtamenti ſpectanda.

XXII. Si ſigna turbata ſint ab ipſo teſtatore, non videtur ſignatum. l. 22. §. 3.

Si teſtator ſigna turbaverit, nullum erit teſtamentum.

XXIII. Poſſe & nocte ſignari teſtamentum, nulla dubitatio eſt. l. 22. §. 6.

Teſtamentum nocte fieri poteſt.

XXIV. Unum teſtamentum pluribus exemplis conſignare quis poteſt: idque interdum neceſſarium eſt: forte ſi navigaturus, & ſecum ferre, & relinquere judiciorum ſuorum teſtationem velit. l. 24.

Pluribus exemplis unum teſtamentum fieri poteſt.

XXV. Ex ea ſcriptura, quæ ad teſtamentum faciendum parabatur, ſi nullo jure teſtamentum perfectum eſſet, nec ea, quæ fideicommiſſorum verba habent, peti poſſe. l. 29.

Imperfectum teſtamentum non valet jure codicillorum.

Quoties quis exemplum teſtamenti præparat, & prius decedat, quàm teſtetur, non valent quaſi ex codicillis, quæ in exemplo ſcripta ſunt: licet verba fideicommiſſi ſcriptura habeat. l. 11. §. 1. ff. de leg. 3.

Ex his verbis, quæ ſcripturæ paterfamilias addidit, ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας, *hoc teſtamentum volo eſſe ratum, quacumque ratione poterit*; videri eum voluiſſe, omnimodo valere ea quæ reliquit, etiam ſi inteſtatus deceſſiſſet. l. 29. §. 1.

Clauſula codicillaris exemplum.

Ex teſtamento, quod jure non valet, nec fideicommiſſum quidem, ſi non ab inteſtato quoque ſuccedentes rogati probentur, peti poteſt. l. 29. C. de fideicomm. V. inf. de jure Codicill. l. 1. & de leg. 2. l. 88. §. ult.

XXVI. Eunuchis licet facere teſtamentum, componere poſtremas exemplo omnium voluntates, conſcribere codicillos, ſalva teſtamentorum obſervantia. l. 5. C. qui teſt. fac. poſſ.

Eunuchus poteſt teſtari.

XXVII. Cùm heredes inſtituuntur Imperator ſeu Auguſta, jus commune cum cæteris habeant. Quod & in codicillis, & fideicommiſſariis epiſtolis jure ſcriptis obſervandum erit. l. 7. C. qui teſtam. fac. poſſ.

Princeps & Auguſta jure privatorum utuntur, ſi heredes inſtituantur, vel eis legetur.

Digitized by Google

Ex imperfecto teſtamento nec Imperatorem hereditatem vindicare poſſe, ſæpe conſtitutum eſt. Licet enim lex Imperii ſolennibus juris Imperatorem ſolverit: nihil tamen tam proprium Imperii eſt, quàm legibus vivere. l. 3. C. de teſtam.

Cæcus teſtamentum facere poteſt coram tabulario & ſeptem teſtibus.

XXVIII. Cæcus, adhibitis ſeptem teſtibus, & tabulario, teſtari poteſt. l. 8. C. qui teſt. fac. poſſ.

Furioſus in dilucido intervallo teſtari poteſt.

XXIX. Furioſum in ſuis induciis, ultimum condere elogium poſſe, licet ab antiquis dubitabatur, tamen & retro principibus, & nobis placuit. l. 9. C. eod.

Error in nomine, ſi de perſona conſtat, non nocet.

XXX. Si in nomine, vel prænomine, ſeu cognomine, ſeu agnomine teſtator erraverit, nec tamen de quo ſenſerit, incertum ſit: error hujuſmodi nihil officit veritati. l. 4. C. de teſtam. V. inf. l. 4. de leg. 1.

Omiſſis in ſcriptura ſupplendum ex mente teſtatoris.

XXXI. Errore ſcribentis teſtamentum, juris ſolennitas mutilari nequaquam poteſt: quando minus ſcriptum plus nuncupatum videtur. Et ideo rectè teſtamento condito, quamquàm deſit, *heres eſto:* conſequens eſt, exiſtente herede legata ſeu fideicommiſſa juxta voluntatem teſtatoris oportere dari. l. 7. C. de teſtam. V. inf. l. 15. C. de teſtam. n. 33.

In teſtamento tempore peſtis ſervandus teſtium numerus, ſed poſſunt non ſimul convenire in unum locum.

XXXII. Caſus majoris ac novi contingentis ratione, adverſus timorem contagionis quæ teſtes deterret, licet aliquid de jure laxatum eſt, non tamen prorſus reliqua teſtamentorum ſolemnitas perempta eſt. Teſtes enim hujuſmodi morbo oppreſſos eo tempore jungi atque ſociari remiſſum eſt: non etiam conveniendi numeri eorum obſervatio ſublata eſt. l. 8. C. de teſtam.

Antiqua verborum obſervatio in inſtituendis heredibus abolita.

XXXIII. Quoniam indignum eſt ob inanem obſervationem irritas fieri tabulas & judicia mortuorum: placuit ademptis his, quorum imaginarius uſus eſt, inſtitutioni heredis, verborum non eſſe neceſſariam obſervantiam, utrum imperativis & directis verbis fiat, aut inflexis. Nec enim intereſt ſi dicatur, *heredem facio, vel inſtituo, vel volo, vel mando, vel cupio, vel eſto, vel erit:* ſed quibuſlibet confecta ſententiis, vel in quolibet loquendi genere formata inſtitutio valeat: ſi modò per eam liquebit voluntatis intentio. l. 15. C. de teſtam.

Sem-

Semper veſtigia voluntatis ſequimur teſtatorum. l. 5. C. de neceſſ. ſerv. hered. inſt.

Anteponere debet judex verbis teſtamenti, voluntatem teſtatoris.

Cùm manifeſtiſſimus eſt ſenſus teſtatoris: verborum interpretatio nuſquam tantum valeat, ut melior ſenſu exiſtat. l. 3. C. de lib. præt. vel exhered.

Voluntatis defuncti quæſtio in æſtimatione judicis eſt. l. 7. C. de fideic.

Heres qui ſemel agnovit judicium defuncti, licet legibus defectum, implere debet.

XXXIV. Qui ex teſtamento vel ab inteſtato heres extiterit: etſi voluntas defuncti circa legata, ſeu fideicommiſſa, ſeu libertates legibus non ſit ſubnixa: tamen ſi ſua ſpontè agnoverit, implendi eam neceſſitatem habeat. l. 16. §. 1. C. de teſtam.

Neceſſaria omittere nocet, non apponere ſuperflua.

XXXV. Teſtamentum non ideo infirmari debebit, quòd diverſis hoc deficiens nominibus appellavit, cùm ſuperflua non noceant. Namque neceſſaria prætermiſſa imminuunt contractus, & teſtatoris officiunt voluntati, non abundans cautela. l. 17. C. de teſtam.

Teſtamenti ſecreti forma.

XXXVI. Hac conſultiſſima lege ſancimus, licere per ſcripturam conficientibus teſtamentum, ſi nullum ſcire volunt (ea) quæ in eo ſcripta ſunt, conſignatam, vel ligatam, vel tantùm clauſam involutamque proferre ſcripturam, vel ipſius teſtatoris, vel cujuſlibet alterius manu conſcriptam, eamque rogatis teſtibus ſeptem numero, civibus Romanis, puberibus omnibus ſimul offerre ſignandam & ſubſcribendam: dum tamen teſtibus præſentibus teſtator ſuum eſſe teſtamentum dixerit quod offertur, eique ipſe coram teſtibus ſua manu in reliqua parte teſtamenti ſubſcripſerit: quo facto, & teſtibus uno eodemque die ac tempore ſubſcribentibus & conſignantibus teſtamentum valere: nec ideo infirmari, quod teſtes neſciant quæ in eo ſcripta ſunt teſtamento. l. 21. C. de teſtam.

Quo ſenſu uno contextu teſtes adhibendi.

XXXVII. In omnibus autem teſtamentis, quæ præſentibus vel abſentibus teſtibus dictantur, ſuperfluum eſt uno eodemque tempore exigere teſtatorem, & teſtes adhibere, & dictare ſuum arbitrium, & finire teſtamentum. Sed licet alio tempore dictatum, ſcriptumve proferatur teſtamentum, ſufficit uno (tempore) eodemque die, nullo actu (extraneo) interveniente, teſtes omnes, videlicet ſimul, nec

diverſis (temporibus) ſcribere, ſignareque teſtamentum. Finem autem teſtamenti ſubſcriptiones & ſignacula teſtium eſſe decernimus. d. l. 21. C. de teſtam.

Scripta à parentibus in imperfecto teſtamento inter liberos valent.

XXXVIII. Ex imperfecto teſtamento voluntatem tenere defuncti, niſi inter ſolos liberos à parentibus utriuſque ſexus habeatur, non volumus. Si verò in hujuſmodi voluntate liberis alia ſit extranea mixta perſona: certum eſt eam voluntatem defuncti, quantum ad illam duntaxat permixtam perſonam pro nullo haberi, ſed liberis accreſcere. l. 21. §. 1. C. de teſtam. V. Nov. 107. c. 1. & 2.

Diviſio inter liberos vel à patre, vel ab ipſis ſubſcripta, rata habetur.

XXXIX. Diviſio bonorum inter filios vel à patre ſubſcripta, vel ab ipſis rata habebitur. Nov. 18. c. 7. Nov. 107. c. 3. V. l. 16. l. 21. & l. 26. C. fam. ercisc.

Revocatur inſtitutio extranei, eo inſtituto qui erat ab inteſtato ſucceſſurus: licet tantum quinque teſtes adhibeantur.

XL. Si quis teſtamento jure perfecto, poſtea ad aliud venerit teſtamentum, non alias quod ante factum eſt, infirmari decernimus, quàm ſi id, quod ſecundò facere teſtator inſtituit, jure fuerit conſummatum: niſi forte in priore teſtamento ſcriptis his, qui ab inteſtato ad teſtatoris hereditatem, vel ſucceſſionem venire non poterant, in ſecunda voluntate teſtator eos ſcribere inſtituit, qui ab inteſtato ad ejus hereditatem vocantur. Eo enim caſu, licet imperfecta videatur ſcriptura poſterior, infirmato priore teſtamento, ſecundam ejus voluntatem non quaſi teſtamentum, ſed quaſi voluntatem ultimam inteſtati valere ſancimus. In qua voluntate quinque teſtium juratorum depoſitiones ſufficiunt: quo non facto, valebit primum teſtamentum, licet in eo ſcripti videantur extranei. l. 21. §. 3. C. de teſtam. V. ſ. l. 1. de inj. rupt.

Teſtamentum tempore non infirmatur.

XLI. Sancimus, ſi quis legitimo modo condidit teſtamentum, & poſt ejus confectionem decennium profluxerit: ſiquidem nulla innovatio, vel contraria voluntas teſtatoris apparuerit, hoc eſſe firmum. Quod enim non mutatur, quare ſtare prohibetur? l. 27. C. de teſtam.

Ad teſtamentum holographum adhibentur teſtes.

XLII. *Si quis ſua manu totum teſtamentum, vel codicillum conſcripſerit, & hoc ſpecialiter in ſcriptura repoſuerit, quod hæc ſua manu confecit, ſufficiat ei totius teſtamenti ſcriptura*, & non alia ſubſcriptio requiratur, neque ab eo, neque pro eo ab alio: ſed ſequantur hujuſmodi ſcripturam, & litteræ teſtium,

teſtium, & omnis quæ expectatur obſervatio: & ſic teſtamentum validum, & codicillus, ſi quinque teſtium litteræ teſtatoris ſcripturæ coadunentur, in ſua firmitate remaneant, & nemo callidus machinator hujuſmodi iniquitatis in poſterum inveniatur. l. 28. in f. C. de teſtam.

Inciſum à teſtatore teſtamentum non valet, ex alia cauſa inciſum valet.

XLIII. Si teſtator linum, vel ſignacula inciderit, vel abſtulerit, utpote ejus voluntate mutata, teſtamentum non valere (*ſancimus*). Sin autem ex alia quacumque cauſa hoc contigerit: durante teſtamento ſcriptos heredes ad hereditatem vocari. l. 30. C. de teſtam. V. inf. de his quæ in teſt. delect.

TITULUS II.

De liberis & poſthumis heredibus inſtituendis, vel exheredandis.

Qui filium innominatum exheredat, cùm plures habeat, nullum exheredat.

I. Nominatim exheredatus filius & ita videtur, *filius meus, exheres eſto*, ſi nec nomen ejus expreſſum ſit, ſi modo unicus ſit: nam ſi plures ſunt filii, benigna interpretatione potius à pleriſque reſpondetur, nullum exheredatum eſſe. l. 2. V. infr. l. 30.

Inſtitutio poſthumi naſciturum vel ex præſenti, vel ex futuro conjugio complectitur.

II. Placet, omnem maſculum poſſe poſthumum heredem ſcribere, ſive jam maritus ſit, ſive nondum uxorem duxerit: nam & maritus repudiare uxorem poteſt, & qui non duxit uxorem, poſtea maritus effici: nam & cùm maritus poſthumum heredem ſcribit, non utique is ſolus poſthumus ſcriptus videtur, qui ex ea, quam habet uxorem, ei natus eſt, vel (is), qui tùnc in utero eſt, verùm is quoque, qui ex quacumque uxore naſcatur. Ideoque qui poſthumum heredem inſtituit, ſi poſt teſtamentum factum mutavit matrimonium, is inſtitutus videtur, qui ex poſteriore matrimonio natus eſt. l. 4. & l. 5. V. infr. l. 27.

Filius non tam heres quàm dominus.

III. In ſuis heredibus evidentius apparet, continuationem dominii eò rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuiſſe, quaſi olim hi domini eſſent, qui etiam vivo patre quodam-

Digitized by Google

quodammodo domini exiſtimantur. Unde etiam filiusfamilias appellatur, ſicut paterfamilias: ſola nota hac adjecta, per quam diſtinguitur genitor ab eo, qui genitus ſit: itaque poſt mortem patris non hereditatem percipere videntur: ſed magis liberam bonorum adminiſtrationem conſequuntur: hac ex cauſa, licet non ſint heredes inſtituti, domini ſunt. l. 11. Penè ad propria bona veniunt (parentes liberique.) l. 1. §. 12. ff. de ſucc. ed.

Mater cum filio vel filia naſcituris inſtituta non excluditur, ſi & filius & filia ſimul naſcantur.

IV. Si ita ſcriptum ſit, *ſi filius mihi natus fuerit, ex beſſe heres eſto, ex reliqua parte uxor mea heres eſto; ſi verò filia mihi nata fuerit, ex triente heres eſto, ex reliqua parte uxor heres eſto*; & filius, & filia nati eſſent: dicendum eſt, aſſem diſtribuendum eſſe in ſeptem partes, ut ex his filius quatuor, uxor duas, filia unam partem habeat. Ita enim ſecundùm voluntatem teſtantis, filius altero tanto amplius habebit, quàm uxor: item uxor altero tanto amplius, quàm filia: licet enim ſubtili juris regulæ conveniebat, ruptum fieri teſtamentum, attamen cùm ex utroque nato teſtator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad hujuſmodi ſententiam humanitate ſuggerente decurſum eſt. l. 13.

Exheredationes non adjuvandæ.

V. Inſtitutiones benignè accipiuntur: exheredationes autem non adjuvandæ. l. 19. in f.

Si quaſi naſciturus inſtituatur qui inſcio teſtatore jam natus eſt, valebit inſtitutio.

VI. Lucius Titius, cùm ſuprema ſua ordinaret in civitate, & haberet neptem ex filia prægnantem rure agentem, ſcripſit, *id, quod in utero haberet, ex parte heredem:* Quæro, cùm ipſa die, qua Titius ordinaret teſtamentum in civitate, hora diei ſexta, eodem die albeſcente cœlo, rure ſit enixa Mævia maſculum, an inſtitutio heredis valeat, cùm, quo tempore ſcriberetur teſtamentum, jam editus eſſet partus? *Paulus reſpondit*, verba quidem teſtamenti ad eum pronepotem directa videri, qui poſt teſtamentum factum naſceretur: ſed ſi (ut proponitur) eadem die, qua teſtamentum factum eſt, neptis teſtatoris, antequam teſtamentum ſcriberetur, enixa eſſet, licèt ignorante teſtatore, tamen inſtitutionem jure factam videri, (rectè) reſponderi. l. 25. §. 1.

Cautio ut nullus naſciturorum ex filio prætereatur.

VII. Gallus ſic poſſe inſtitui poſthumos nepotes induxit: *ſi filius meus, vivo me, morietur, tunc ſi quis mihi ex eo nepos,*

ſive

ſive quæ neptis, poſt mortem meam in decem menſibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus, nata erit, heredes ſunto. l. 29.

VIII. Inter cætera, quæ ad ordinanda teſtamenta neceſſariò deſiderantur, principale jus eſt de liberis heredibus inſtituendis, vel exheredandis: ne præteritis iſtis, rumpatur teſtamentum: namque filio, qui in poteſtate eſt, præterito, inutile eſt teſtamentum. l. 30. *Liberis. præteritis nullum eſt teſtamentum.*

Sancimus non licere penitus patri vel matri, aut avo vel aviæ, proavo vel proaviæ, ſuum filium vel filiam, vel cæteros liberos præterire, aut exheredes in ſuo facere teſtamento, nec ſi per quamlibet donationem, vel legatum, vel fideicommiſſum, vel alium quemcunque modum eis dederit legibus debitam portionem: niſi forſan probabuntur ingrati: & ipſas nominatim ingratitudinis cauſas parentes ſuo inſeruerint teſtamento. Nov. 115. cap. 3. *Ibidem enumerantur cauſæ exheredationis liberorum*, quibus alias adjicere non vetitum, ſi quæ evenerint, ex quibus ſtare poſſit exheredatio. *Exheredationes liberorum & parentum prohibita, niſi ex cauſa.*

Sancimus non licere liberis parentes ſuos præterire, aut quolibet modo à rebus propriis, in quibus habent teſtandi licentiam, eos omnino alienare: niſi cauſas, quas enumeravimus, in ſuis teſtamentis ſpecialiter nominaverint. Nov. 115. c. 4. *Ibidem enumerantur cauſæ exheredationis parentum*, quibus non iniquè adjiciantur & aliæ, ſi quæ contigerint non rejiciendæ.

IX. Neque profeſſio, neque adſeveratio nuncupantium filios, qui non ſunt, veritati præjudicat. Et quæ ut filiis teſtamento relinquuntur, juxta ea quæ à Principibus ſtatuta ſunt, non deberi, certi juris eſt. l. 5. C. de teſtam. *Qui filium dicit aut profitetur, veritati non præjudicat, ſi is filius non ſit.*

X. Uxoris abortu teſtamentum mariti non ſolvi: poſthumo verò præterito, quamvis natus illico deceſſerit, non reſtitui ruptum, juris evidentiſſimi eſt. l. 2. C. de poſt. hered. inſt. *Poſthumus illicò decedens rumpit teſtamentum.*

Quod dicitur filium natum rumpere teſtamentum, natum accipe, & ſi exſecto ventre editus ſit. Nam & hic rumpit teſtamentum, ſcilicet ſi naſcatur in poteſtate. Quid tamen ſi non integrum animal editum ſit, cum ſpiritu tamen:

 an

an adhuc teſtamentum rumpat? & hoc tamen rumpit. l. 12. d. l. §. 1. ff. de lib. & poſt. hered. inſt.

Quod certatum eſt apud veteres, nos decidimus. Cum igitur is, qui in ventre portabatur, præteritus fuerat, qui ſi ad lucem fuiſſet redactus, ſuus heres patri exiſteret, ſi non alius eum antecederet, & naſcendo ruptum teſtamentum faceret: ſi poſthumus in hunc quidem orbem devolutus eſt, voce autem non emiſſa ab hac luce ſubtractus eſt: dubitabatur, ſi is poſthumus ruptum facere teſtamentum poſſet. Et veterum animi turbati ſunt, quid de paterno elogio ſtatuendum ſit. Cùmque Sabiniani exiſtimabant, ſi vivus natus eſſet, etſi vocem non emiſit, rumpi teſtamentum: apparetque quòd & ſi mutus fuerat, hoc ipſum faciebat: eorum etiam nos laudamus ſententiam: & ſancimus, ſi vivus perfectè natus eſt, licet illico poſtquam in terram cecidit, vel in manibus obſtetricis deceſſit, nihilominus teſtamentum rumpi. Hoc tantummodo requirendo, ſi vivus ad orbem totus proceſſit, ad nullum declinans monſtrum, vel prodigium. l. 3. C. de poſt. hered. inſt.

TITULUS III.

De injuſto, rupto, irrito facto teſtamento.

Ex quibus cauſis ruat teſtamentum.

I. TESTAMENTUM aut non jure factum dicitur, ubi ſolennia juris defuerunt: aut nullius eſſe momenti, cùm filius, qui fuit in patris poteſtate, præteritus eſt: aut rumpitur alio teſtamento, ex quo heres exiſtere poterit: vel agnatione ſui heredis: aut in irritum conſtituitur, non adita hereditate. l. 1.

Prius teſtamentum, ſecundo non jure facto, non rumpitur: niſi in poſteriori heres ab inteſtato inſtitutus ſit.

II. Tunc prius teſtamentum rumpitur, cùm poſterius rite perfectum eſt. Niſi forte poſterius vel jure militari ſit factum, vel in eo ſcriptus eſt, qui ab inteſtato venire poteſt. Tunc enim & poſteriore non perfecto ſuperius rumpitur. l. 2. V. ſ. qui teſt. fac. poſſ. l. 21. §. 3.

In cauſa ſeditionis primo puniendum, deinde ſcribendum.

III. Si ſeditio prærupta, factioque cruenta, vel alia juſta cauſa, quam mox Præſes literis excuſavit, moram non reci-

recipiant: non pœnæ feſtinatione, ſed præveniendi periculi cauſa, punire permittitur, deinde ſcribere. l. 6. §. 9.

IV. Poſthumus præteritus, vivo teſtatore natus deceſſit: licet juris ſcrupuloſitate, nimiaque ſubtilitate teſtamentum ruptum videatur, attamen ſi ſignatum fuerit teſtamentum, bonorum poſſeſſionem ſecundùm tabulas accipere heres ſcriptus poteſt: remque obtinebit, ut & Divus Hadrianus, & Imperator noſter reſcripſerunt: idcircoque legatarii & fideicommiſſarii habebunt ea, quæ ſibi relicta ſint, ſecuri. l. 12.

Poſthumo præterito, & vivo teſtatore mortuo, teſtamentum valebit.

TITULUS IV.

De his, quæ in teſtamento delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

I. QUÆ in teſtamento legi poſſunt, ea inconſultò deleta & inducta, nihilominus valent: conſultò, non valent. Id verò, quod non juſſu domini ſcriptum, inductum, deletumve eſt, pro nihilo eſt. l. 1.

Quæ legi poſſunt deleta inconſultò, vel non à teſtatore, valent.

Quod igitur incautè factum eſt, pro non facto eſt, ſi legi potuit. l. 1. §. 1.

II. In re dubia benigniorem interpretationem ſequi non minus juſtius eſt, quàm tutius. l. 3.

Favendum benigniori interpretationi.

In ambiguis rebus humaniorem ſententiam ſequi oportet. l. 10. circa finem, ff. de reb. dub.

III. De his quæ interleta, ſive ſupraſcripta dicis, non ad juris ſolennitatem, ſed ad fidei pertinent quæſtionem, ut appareat, utrum teſtatoris voluntate emendationem meruerint, vel ab altero inconſultò deleta ſint, an ab aliquo falsò hæc fuerint commiſſa. l. 12. C. de teſtam. V. ſ. qui teſt. fac. poſſ. n. 43.

Deleta & ſupraſcripta non ad ſolennitatem, ſed ad fidem teſtamenti pertinent.

Digitized by Google

TITULUS V.

De heredibus inſtituendis.

Medii temporis incapacitas non nocet.

I. SOLEMUS dicere, *media tempora non nocere*: ut puta civis Romanus heres ſcriptus: vivo teſtatore factus peregrinus, mox civitatem Romanam pervenit: *media tempora non nocent*. l. 6. §. 2.

Heres eſt juris ſucceſſor: heres partibus non adſcriptis, æquales habent.

II. Heredes, juris ſucceſſores ſunt: &, ſi plures inſtituantur, dividi inter eos à teſtatore nos oportet: quod ſi non fiat, omnes æqualiter heredes ſunt. l. 9. §. 12.

Hæc verba, Uter vivet, *ſuper viventes ambos, inſtituunt: præ morienti ſubſtituunt ſupervivėntem.*

III. *Titius & Seius, uterve eorum vivet, heres mihi eſto*: exiſtimo, ſi uterque vivat, ambo heredes eſſe: altero mortuo, eum qui ſupererit, ex aſſe heredem fore. Quia tacita ſubſtitutio ineſſe videatur inſtitutioni. Idque & in legato eodem modo relicto Senatus cenſuit. l. 24. 25. & 26.

Nulla eſt ad alienum arbitrium collata inſtitutio.

IV. Illa inſtitutio, *quos Titius voluerit*, ideo vitioſa eſt, quod alieno arbitrio permiſſa eſt: nam ſatis conſtanter veteres decreverunt, teſtamentorum jura ipſa per ſe firma eſſe oportere, non ex alieno arbitrio pendere. l. 32.

Nec ex die, nec ad diem heres eſſe poteſt.

V. Hereditas ex die, vel ad diem, non rectè datur: ſed vitio temporis ſublato, manet inſtitutio. l. 34.

Aliud in legato.

Illud quod de legatis, vel fideicommiſſis temporalibus, utpote irritis, à legum conditoribus definitum eſt, emendare proſpeximus: ſancientes etiam talem legatorum, vel fideicommiſſorum ſpeciem valere, & firmitatem habere. Cùm enim jam conſtitutum ſit, fieri poſſe temporales donationes, & contractus; conſequens eſt etiam legata vel fideicommiſſa, quæ ad tempus relicta ſunt, ad eandem ſimilitudinem confirmari: poſt completum videlicet tempus ad heredem iiſdem legatis, vel fideicommiſſis remeantibus: neceſſitatem habente legatario, vel fideicommiſſario cautionem in perſonam heredis exponere, ut (ei) poſt tranſactum tempus, res non culpa ejus deterior facta reſtituatur. l. ult. C. de legat.

An ad res Italicas quid pertineat aut provinciales, non locus, ſed deſtinatio

VI. Ex facto proponebatur quidam duos heredes ſcripſiſſe, unum rerum provincialium, alterum rerum Italicarum: &, cùm merces in Italia devehere ſoleret, pecuniam

miſiſſe

miſiſſe in provinciam ad merces comparandas; quæ comparatæ ſunt, vel vivo eo, vel poſt mortem, nondum tamen in Italiam devectæ: Quærebatur, merces utrùm ad eum pertineant, qui rerum Italicarum heres ſcriptus erat: an verò ad eum, qui provincialium? . . . . . . Rerum autem Italicarum vel provincialium ſignificatione, quæ res accipiendæ ſint, videndum eſt. Et facit quidem totum voluntas defuncti. Nam, quid ſenſerit, ſpectandum eſt. Verumtamen hoc intelligendum erit, *rerum Italicarum* ſignificatione eas contineri, quas perpetuò quis ibi habuerit, atque ita diſpoſuit, ut perpetuò haberet. Cæteroquin, ſi tempore in quo tranſtulit in alium locum, non ut ibi haberet, ſed ut denuo ad priſtinum locum revocaret, neque augebit, quò tranſtulit: neque minuet, unde tranſtulit..... Quæ res in propoſito ſuggerit, ut Italicarum rerum eſſe credantur hæ res, quas in Italia eſſe teſtator voluit. *patrisfamilias judicabit.*

Proinde & ſi pecuniam miſit in provinciam ad merces comparandas, & necdum comparatæ ſint, dico, pecuniam, quæ idcirco miſſa eſt, ut per eam merces in Italiam adveherentur, (in) Italico patrimonio injungendam: nam & ſi dediſſet in provincia de pecuniis, quas in Italia exercebat, ituras & redituras, dicendum eſt, hanc quoque Italici patrimonii eſſe rationem.

Igitur efficere dici, ut merces quoque iſtæ, quæ comparatæ ſunt, ut Romam veherentur, ſive profectæ ſunt eo vivo, ſive nondum, & ſive ſcit, ſive ignoravit, ad eum heredem pertinere, cui Italicæ res ſunt adſcriptæ. l. 35. d. l. §. 3. in princ. & in f. & §. penult. & ult.

VII. Si in patre, vel patria, vel alia ſimili adſumptione falſum ſcriptum eſt: dum de eo, qui demonſtratus ſit, conſtet, inſtitutio valet. l. 48. §. ult. *Falſum in adſumptione demonſtrationi certa non nocet.*

VIII. In extraneis heredibus illa obſervantur, ut ſit cum eis teſtamenti factio; ſive ipſi heredes inſtituantur, ſive hi, qui in poteſtate eorum ſunt. Et id duobus temporibus inſpicitur: teſtamenti facti, ut conſtiterit inſtitutio: & mortis teſtatoris, ut effectum habeat. Hoc amplius, & cùm adibit hereditatem, eſſe debet cum eo teſtamenti factio, ſive purè, ſive ſub conditione heres inſtitutus ſit: *Tribus temporibus ſpectanda heredis ſcripti capacitas, teſtamenti, mortis teſtatoris, adeundæ hereditatis.*

 nam

Digitized by Google

nam jus heredis eo vel maximè tempore inſpiciendum eſt, quo adquirit hereditatem. Medio autem tempore inter factum teſtamentum & mortem teſtatoris, vel conditionem inſtitutionis exiſtentem, mutatio juris heredi non nocet: quia (ut dixi) tria tempora inſpicimus. l. 49. §. 1. V. ſ. l. 6. §. 2. & 1. de leg. 2. l. 52.

Heres inſtitutus cùm capere poterit.

In tempus capiendæ hereditatis inſtitui heredem poſſe, benevolentiæ eſt: veluti, *Lucius Titius, cùm capere potuerit, heres eſto.* Idem & in legato. l. 62.

Si deportati ſervo fideicommiſſum fuerit adſcriptum, ad fiſcum pertinere, dicendum eſt: niſi ſi eum deportatus vivo teſtatore alienaverit, vel fuerit reſtitutus: tunc enim ad ipſum debebit pertinere. l. 7. ff. de leg. 3.

Partes aſſis.

IX. *Hereditas* plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia uſque ad aſſem, (putà) hæc: *ſextans, quadrans, triens, quincunx, ſemis, ſeptunx, bes, dodrans, dextans, deunx,* (as.) l. 50. §. 2.

Inter ſimiliter inſtitutos deficientis pars cæteris accreſcit, pro portionibus.

X. Cùm quis ex inſtitutis, qui non cum aliquo conjunctim inſtitutus ſit, heres non eſt, pars ejus omnibus pro portionibus hereditariis adcreſcit: neque refert, primo loco quis inſtitutus, an alicui ſubſtitutus heres ſit. l. 59. §. 3. V. inf. l. 63. l. 2. C. eod. inf. n. 17. l. 53. §. 1. de acquir. vel om. her.

Incerti heredis inſtitutio non valet.

XI. Quoties non apparet, quis heres inſtitutus ſit, inſtitutio non valet: quippe evenire poteſt, ſi teſtator complures amicos eodem nomine habeat, & ad deſignationem nominis ſingulari nomine utatur, niſi ex aliis apertiſſimis probationibus fuerit revelatum, pro qua perſona teſtator ſenſerit. l. 62. §. 1. V. inf. n. 19.

Conjuncti heredis pars conjunctis accreſcit: ſeparatis, omnibus.

XII. Heredes ſine partibus utrum conjunctim, an ſeparatim ſcribantur, hoc intereſt: quòd, ſi quis ex conjunctis deceſſit, hoc non ad omnes, ſed ad reliquos, qui conjuncti erant, pertinet: ſin autem ex ſeparatis, ad omnes qui teſtamento eodem ſcripti ſunt heredes, portio ejus pertinet. l. 63.

Si quidam ex heredibus inſtitutis, vel ſubſtitutis permixti ſunt, & alii conjunctim, alii disjunctim nuncupati: tunc ſiqui-

Digitized by Google

ſiquidem ex conjunctis aliquis deficiat, hoc omnimodo ad ſolos conjunctos cum ſuo veniat onere, id eſt, pro parte hereditatis, quæ ad eos pervenit. Sin autem ex his, qui disjunctim ſcripti ſunt, aliquid evaneſcat: hoc non ad ſolos disjunctos, ſed ad omnes tam conjunctos, quàm etiam disjunctos ſimiliter cum ſuo onere pro portione hereditatis perveniat. Hoc ita tam variè, quia conjuncti quidem, propter unitatem ſermonis, quaſi in unum corpus redacti ſunt: & partem conjunctorum ſibi heredum quaſi ſuam præoccupant. Disjuncti verò ab ipſo teſtatoris ſermone apertiſſimè ſunt diſcreti, ut ſuum quidem habeant, alienum autem non ſoli appetant, ſed cum omnibus coheredibus ſuis accipiant. l. un. §. 10. C. de caduc. toll.

XIII. Captatorias inſtitutiones non eas Senatus improbavit, quæ mutuis affectionibus judicia provocaverunt: ſed quarum conditio confertur ad ſecretum alienæ voluntatis. l. 70. l. 64. ff. de leg. 1. l. 11. C. de teſt. mil. *Captatoria inſtitutiones improbantur, etiam in aliam perſonam directa.*

Illæ autem inſtitutiones captatoriæ non ſunt: veluti ſi ita heredem quis inſtituat, *qua ex parte Titius me heredem inſtituit, ex ea parte Mævius heres eſto:* quia in præteritum, non in futurum inſtitutio collata eſt. l. 71. *Non qua in beneficii præcedentis, quaſi antidorum conferuntur.*

Sed illud quæri poteſt: an idem ſervandum ſit, quod Senatus cenſuit, etiamſi in aliam perſonam captionem direxerit? Veluti ſi ita ſcripſerit: *Titius, ſi Mævium tabulis teſtamenti ſui heredem à ſe ſcriptum oſtenderit, probaveritque, heres eſto.* Quod in ſententiam Senatuſconſulti incidere non eſt dubium. d. l. 71. §. 1. V. inf. de leg. 1. l. 64.

XIV. Clemens Patronus teſtamento caverat, *ut ſi ſibi filius natus fuiſſet, heres eſſet: ſi duo filii, ex æquis partibus heredes eſſent: ſi duæ filiæ, ſimiliter: ſi filius & filia, filio duas partes, filiæ tertiam dederat.* Duobus filiis & filia natis, quærebatur quemadmodum in propoſita ſpecie partes faciemus: cùm filii debeant pares, vel etiam ſinguli duplo plus quàm ſoror accipere. Quinque igitur partes fieri oportet, ut ex his binas maſculi, unam fœmina accipiat. l. 81. *In eventu improviſo ſervanda teſtatoris voluntas qua ratione poteſt.*

XV. Pactumeius Androſthenes Pactumeiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex aſſe heredem inſtituerat: eique patrem ejus ſubſtituerat. Pactumeio Magno occiſo, & rumore *Si quis ideo alium heredem ſcripſit, quod priorem mortuum falsò crederet, prior heres erit.*

Digitized by Google

more perlato, quaſi filia quoque ejus mortua, mutavit teſtamentum, Noviumque Rufum heredem inſtituit, hac præfatione: *Quia heredes, quos volui habere mihi, continere non potui, Novius Rufus heres eſto.* Pactumeia Magna ſupplicavit Imperatores noſtros: & cognitione ſuſcepta, licet modus inſtitutione contineretur, quia falſus non ſolet obeſſe, tamen ex voluntate teſtantis putavit Imperator ei ſubveniendum: igitur pronunciavit, *hereditatem ad Magnam pertinere.* Sed legata ex poſteriore teſtamento eam præſtare debere, proinde atque ſi in poſterioribus tabulis ipſa fuiſſet heres ſcripta. l. ult.

Nec peregrini, nec damnati capitali judicio heredes eſſe poſſunt.

XVI. Qui deportantur, ſi heredes ſcribantur, tamquam peregrini capere non poſſunt: ſed hereditas in ea cauſa eſt, in qua eſſet, ſi ſcripti non fuiſſent. l. 1. C. eod.

Heredi ex parte reſidua accreſcit, quod coheres capere non poteſt.

XVII. Pater tuus, ſi ex reſidua parte heres inſtitutus eſt, quam alter heres ſcriptus capere non poterat, iſque ad nullam partem hereditatis per conditionem ſuam admitti potuit: ex aſſe heres extitit. Nam reſidui commemoratio etiam totum admittit. l. 2. C. eod.

Heres pro re certa inſtitutus, legatarius eſt, non heres.

XVIII. Quoties certi quidem ex certa re ſcripti ſunt heredes, vel certis rebus pro ſua inſtitutione contenti eſſe juſſi ſunt, quos legatariorum loco haberi certum eſt: alii verò ex certa parte, vel ſine parte, qui pro veterum legum tenore ad certam unciarum inſtitutionem referuntur: eos tantummodo omnibus hereditariis actionibus uti, vel conveniri decernimus, qui ex certa parte, vel ſine parte ſcripti fuerint: nec aliquam deminutionem earumdem actionum occaſione heredum ex certa re ſcriptorum fieri. l. 13. C. eod. V. l. 11. & l. 35. ſ. eod.

Inſtituere poteſt heredem teſtator, quem non novit.

XIX. Extraneum etiam penitus ignotum heredem quis inſtituere poteſt. l. 11. C. de hered. inſtit.

Ii quos numquam teſtator vidit, heredes inſtitui poſſunt: veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit. Ignorantia enim teſtantis inutilem inſtitutionem non facit. §. ult. Inſt. eod. V. ſ. l. 62. §. 1.

TI-

Digitized by Google

TITULUS VI.

De vulgari, & pupillari ſubſtitutione.

I. HEREDES aut inſtituti dicuntur, aut ſubſtituti: inſtituti, primo gradu: ſubſtituti, ſecundo, vel tertio. l. 1.

Inſtituti ſunt qui primo gradu vocantur, ſubſtituti qui ſecundo.

II. Heredis ſubſtitutio duplex eſt, aut ſimplex: veluti, *Lucius Titius heres eſto: ſi mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres mihi eſto: ſi heres non erit, ſive erit, & intra pubertatem deceſſerit, tunc Caius Seius mihi heres eſto.* l. 1. §. 1.

Subſtitutio aut ſimplex, aut duplex: Scilicet aut vulgaris tantùm, aut ſimul vulgaris & pupillaris.

Jam hoc jure utimur ex Divi Marci & Veri conſtitutione: *ut cùm pater impuberi filio in alterum caſum ſubſtituiſſet, in utrumque caſum ſubſtituiſſe intelligatur:* ſive filius heres non extiterit, ſive extiterit & impubes deceſſerit. l. 4.

Utramque continet alterutra, ſi à patre fiat, nec contraria ejus voluntas appareat.

Si modo non contrariam defuncti voluntatem extitiſſe probetur. l. 4. C. de impub. & al. ſubſt.

III. Moribus introductum eſt, *ut quis liberis impuberibus teſtamentum facere poſſit, donec maſculi ad quatuordecim annos perveniant, fœminæ ad duodecim.* Quod ſic erit accipiendum, ſi ſint in poteſtate. Cæterùm emancipatis non poſſumus: poſthumis planè poſſumus: nepotibus etiam poſſumus: & deinceps ſi qui non recaſuri ſunt in patris poteſtatem. l. 2.

Pupillaris eſt, qua pater impuberis filii teſtamentum facit.

IV. *Ad exemplum pupillaris ſubſtitutionis poſſunt parentes liberis & nepotibus mente captis,* ſalva eorum legitima, ſubſtituere: ita tamen ut ſi ipſi mente capti liberos habeant, aut ſine liberis fratres extranei non ſubſtituantur: & evaneſcat ſubſtitutio, ſi reſipiſcant. Ex. l. 9. C. de impub. & al. ſubſtit.

Exemplaris ſubſtitutio liberis mente captis.

V. Quod jus ad tertium quoque genus ſubſtitutionis tractum eſſe videtur. Nam ſi pater duos filios impuberes heredes inſtituat, eoſque invicem ſubſtituat, in utrumque caſum reciprocam ſubſtitutionem factam videri, D. Pius conſtituit. Sed ſi alter pubes, alter impubes, hoc communi verbo, *eoſque invicem ſubſtituo*, ſibi fuerint ſubſtituti: in

Reciproca ſubſtitutio inter impuberes vulgarem continet & pupillarem: inter puberem & impuberem, vulgarem tantùm, non etiam pupillarem: niſi aliud voluiſſe patrem appareat.

in vulgarem tantummodò caſum factam videri ſubſtitutionem, Severus & Antoninus conſtituit. Incongruens enim videbatur, ut in altero duplex eſſet ſubſtitutio, in altero ſola vulgaris. l. 4. §. 1. & 2.

Ita in altero utraque ſubſtitutio intelligitur, ſi voluntas parentis non refragetur. d. §. 2.

Heredes in ſubſtitutionem vocati pro partibus hereditariis ſubſtituti ſunt.

VI. Si in teſtamento heredes ſcripti ita alicui ſubſtituti fuerint, *ut ſi is heres non eſſet, quiſquis ſibi heres eſſet, is in parte quoque deficientis eſſet heres:* pro qua parte quiſque heres extitiſſet, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet. Neque intereſſe, jure inſtitutionis quiſque ex majore parte heres factus eſſet, an quod per legem alteram partem alicujus vindicaſſet. l. 5.

Partes eædem ad ſubſtitutos pertinent, quas in ipſius patrisfamiliæ habuerunt hereditate. l. 8. in f.

Si plures ſint inſtituti ex diverſis partibus, & omnes invicem ſubſtituti, plerumque credendum & ex iiſdem partibus ſubſtitutos, ex quibus inſtituti ſint: ut ſi forte unus ex uncia, ſecundus ex octo, tertius ex quadrante ſit inſtitutus: repudiante tertio, in novem partes dividatur quadrans; feratque octo partes, qui ex beſſe inſtitutus fuerat; unam partem, qui ex uncia [ſcriptus eſt]: niſi forte alia mens fuerit teſtatoris, quod vix credendum eſt, niſi evidenter fuerit expreſſum. l. 24.

Cùm heredes ex diſparibus partibus inſtituti, & invicem ſubſtituti ſunt, nec in ſubſtitutione facta eſt ullarum partium mentio: verum eſt, non alias partes teſtatorem ſubſtitutioni tacitè inſeruiſſe, quàm quæ manifeſtè in inſtitutione expreſſæ ſint. l. 1. C. de impub. & al. ſubſt.

Subſtitutus impuberi aut utramque, aut neutram habet hereditatem.

VII. Filio impuberi heredi ex aſſe inſtituto ſubſtitutus quis eſt: extitit patri filius heres: an poſſit ſubſtitutus ſeparare hereditates, ut filii habeat, patris non habeat? Non poteſt. Sed aut utriuſque debet hereditatem habere, aut neutrius. Juncta enim hereditas cœpit eſſe. l. 10. §. 2. V. l. 28. ff. de reb. auth. jud. poſſ.

Pluribus heredibus invicem ſubſtitutis, hi vocantur qui heredes extiterunt: non eorum heredes.

VIII. Qui plures heredes inſtituit, ita ſcripſit: *eoſque omnes invicem ſubſtituo*: poſt aditam à quibuſdam ex his hereditatem, uno eorum defuncto, ſi conditio ſubſtitutionis

nis extitit, alio herede partem ſuam repudiante, ad ſuperſtites tota portio pertinebit. Quoniam invicem in omnem cauſam ſinguli ſubſtituti videbuntur: ubi enim quis heredes inſtituit, & ita ſcribit, *eoſque invicem ſubſtituo*, hi ſubſtituti videbuntur, qui heredes extiterunt. l. 23.

Paulus reſpondit, ſi omnes inſtituti heredes omnibus invicem ſubſtituti eſſent, ejus portionem, qui quibuſdam defunctis poſtea portionem ſuam repudiavit, ad eum ſolum, qui eo tempore ſupervixit, ex ſubſtitutione pertinere. l. 45. §. 1.

Sed ſi plures ſint ita ſubſtituti, *quiſquis mihi ex ſuprascriptis heres erit*; deinde quidam ex illis, poſteaquam heredes extiterunt patri, obierunt: ſoli ſuperſtites ex ſubſtitutione heredes exiſtent, pro rata partium, ex quibus inſtituti ſunt: nec quicquam valebit ex perſona defunctorum. l. 10.

Subſtitutus ei qui coheredi ſubſtitutus eſt, in utramque cauſam ſubſtituitur.

IX. Si Titius coheredi ſuo ſubſtitutus fuerit, deinde ei Sempronius: verius puto, in utramque partem Sempronium ſubſtitutum eſſe. l. 27.

Subſtitutis in primo gradu uni inſtitutorum, qui heres non ſit, deficientibus, præfertur coheres ſubſtitutis altero gradu in univerſam hereditatem.

X. Quidam teſtamento Proculum ex parte quarta, & Quietum ex parte dimidia & quarta heredem inſtituit: deinde Quieto Florum, Proculo Soſiam heredes ſubſtituit: deinde, ſi neque Florus, neque Soſia heredes eſſent, tertio gradu ex parte dimidia & quarta coloniam Leptitanorum, (&) ex quarta complures heredes ſubſtituit in plures quàm tres uncias: Quietus hereditatem adiit: Proculus & Soſia vivo teſtatore deceſſerunt. *Quæritur*, quadrans Proculo datus ad Quietum, an ad ſubſtitutos tertio gradu pertineat? *Reſpondi*, eam videri voluntatem patrisfamilias fuiſſe, ut tertio gradu ſcriptos heredes ita demum ſubſtituerit, ſi tota hereditas vacaſſet: idque apparere evidenter, ex eo quod plures quam duodecim uncias inter eos diſtribuiſſet: & idcirco partem quartam hereditatis, de qua quæritur, ad Quietum pertinere. l. 30.

Qui coheredam ſupremo morienti ſubſtitutus eſt, ſi ſimul moriantur, utrique ſuccedit.

XI. Ex duobus impuberibus, ei qui ſupremus moreretur, heredem ſubſtituit: ſi ſimul morerentur, utrique heredem eſſe reſpondit. Quia ſupremus non is demum qui poſt aliquem, ſed etiam poſt quem nemo ſit, intelligatur: ſicut

ſicut & è contrario proximus non ſolùm is, qui ante aliquem, ſed etiam is ante quem nemo ſit, intelligitur. l. 34. V. inf. de bon. poſſ. ſec. tab. 11.

Subſtitutio vulgaris in plures gradus fieri poteſt: & plures uni, unuſve pluribus ſubſtitui.

XII. Poteſt quis in teſtamento plures gradus heredum facere: puta, ſi ille heres non erit, ille heres eſto, & deinceps plures. l. 36.

Et vel plures in unius locum poſſunt ſubſtitui, vel unus in plurium, vel ſingulis ſinguli, vel invicem ipſi qui heredes inſtituti ſunt. l. 36. §. 1.

Teſtamentum non valet jure codicillorum, niſi hoc expreſſum eſt.

XIII. Ea ſcriptura, quam teſtamentum eſſe voluit (teſtator), codicillos non faciet, niſi hoc expreſſum eſt. l. 41. §. 3. V. de jure codicill. l. 1.

Idem ipſe ſibi ſubſtitui poteſt, mutata inſtitutionis cauſa.

XIV. In pleriſque quæritur, an ipſe ſibi ſubſtitui poſſit? Et reſpondetur, cauſa inſtitutionis mutata ſubſtitui poſſe. l. ult. §. 1. Si ſub conditione quis heres ſcriptus ſit, purè autem ſubſtitutus eſt, cauſa immutatur. d. §.

Inter invicem ſubſtitutos eſt jus accreſcendi.

XV. Teſtamento jure facto, multis inſtitutis heredibus, & invicem ſubſtitutis: adeuntibus ſuam portionem, etiam invitis, coheredum repudiantium accreſcit portio. l. 6. C. de impub. & al. ſub.

Subſtitututus duobus impuberibus, ſi uterque deceſſerit, tantùm ultimo morienti ſuccedit.

XVI. Cùm quidam duobus impuberibus filiis ſuis heredibus inſtitutis adjecit, *ſi uterque impubes deceſſerit, illum ſibi heredem eſſe:* dubitabatur apud antiquos legum auctores, utrumne tunc voluerit ſubſtitutum admitti, cùm uterque filius ejus in prima ætate deceſſerit: an alterutro decedente, illico ſubſtitutum in ejus partem ſuccedere. Et placuit Sabino, ſubſtitutionem tunc locum habere, cùm uterque deceſſerit. Cogitaſſe enim patrem, primo filio decedente, fratrem ſuum in ejus portionem ſuccedere. Nos ejuſdem Sabini veriorem ſententiam exiſtimantes, non aliter ſubſtitutionem admittendam eſſe cenſemus, niſi uterque eorum in prima ætate deceſſerit. l. 10. C. eod.

Pupilla abſtenta reviviſcit ſubſtitutio.

XVII. Ex contractu paterno actum eſt cum pupilla tutore auctore, & condemnata eſt: poſtea tutores abſtinuerunt eam bonis paternis: & ita bona defuncti ad ſubſtitutum, vel ad coheredes pervenerunt. Quæritur, an hi ex cauſa judicati teneantur? Reſcripſit, dandam in eos actionem, niſi culpa tutorum pupilla condemnata eſt. l. 44. ff. de re judic.

TI-

Digitized by Google

TITULUS VII.

De conditionibus inſtitutionum.

I. SUB impoſſibili conditione, vel alio mendo factam inſtitutionem placet non vitiari. l. 1. l. 6. cod.

Conditio impoſſibilis, vel aliud mendum pro non adjectis habentur.

II. Si ita heres inſtitutus ſim, *ſi decem dedero:* & accipere nolit, cui dare juſſus ſum, pro impleta conditione habetur. l. 3.

Pro impleta habetur conditio, cùm per heredem non ſtat.

Non videtur defectus conditione, ſi parere conditioni non poſſit. Implenda eſt enim voluntas, ſi poteſt. l. 8. §. 7. in fin.

III. Si heredi plures conditiones conjunctim datæ ſint, omnibus parendum eſt; quia unius loco habentur. Si disjunctim ſint, cuilibet. l. 5.

Si conjuncta ſint conditiones, ſingulæ implenda, ſi disjuncta, una ſufficit.

IV. Quæ ſub conditione *jurisjurandi* relinquuntur, à Prætore reprobantur. l. 8.

Remittitur conditio jurisjurandi.

V. Conditiones, quæ contra bonos mores inſeruntur, remittendæ ſunt, veluti *ſi ab hoſtibus patrem ſuum non redemerit, ſi parentibus ſuis patronove alimenta non præſtiterit.* l. 9. V. l. 14. cod. l. 27. eod.

Conditio contra bonos mores remittenda.

Quæ facta lædunt pietatem, exiſtimationem, verecundiam noſtram, & [ut generaliter dixerim] contra bonos mores fiunt, nec facere nos poſſe credendum eſt. l. 15. in fin.

Ea non poſſumus, quæ honeſtè non poſſumus.

VI. Si ita ſcripſerit [teſtator], *cujus nomen codicillis ſcripſero, ille mihi heres eſto:* dicendum erit inſtitutionem valere nullo jure impediente. l. 10.

Heres teſtamento inſtitui poteſt is qui codicillis nominabitur.

VII. Nulla eſt conditio quæ in præteritum confertur, vel quæ in præſens. Veluti, ſi Rex Parthorum vivit: ſi navis in portu ſtat. l. 10. in fine.

Non eſt conditio quæ vel in præteritum confertur, vel in præſens.

VIII. *Uter ex fratribus meis conſobrinam noſtram duxerit uxorem, ex dodrante: qui non duxerit, ex quadrante heres eſto.* Aut nubit alteri, aut non vult nubere. Conſobrinam qui ex his duxit [uxorem], habebit dodrantem: erit alterius quadrans. Si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipſi ducere noluerunt, ſed quia illa nubere noluerit, am-

Fratres ſub conditione in alterum collata inæqualiter inſtituti, ea deficiente veniunt in viriles.

bo

bo in partes æquales admittuntur. Plerumque enim hæc conditio, *ſi uxorem duxerit*, *ſi dederit*, *ſi fecerit*, ita accipi oportet, quod per eum non ſtet, quò minus ducat, det, aut faciat. l. 23.

Qui ex fratribus meis Titiam conſobrinam uxorem duxerit, ex beſſe heres eſto: qui non duxerit, ex triente heres eſto. Vivo teſtatore conſobrina defuncta, ambo ad hereditatem venientes, ſemiſſes habebunt: quia verum eſt, eos heredes inſtitutos, ſed emolumento portionum eventu nuptiarum diſcretos. l. 24.

TITULUS VIII.

De Jure deliberandi.

Tempus ad deliberandum judex ſtatuit, & producit.

I. AIT Prætor, *ſi tempus ad deliberandum petet, dabo.* Cùm dicit tempus, nec adjicit diem, ſine dubio oſtendit, eſſe in jus dicentis poteſtate, quem diem præſtituat. l. 1. §. 1. & 2.

Illud ſciendum eſt, nonnunquam ſemel, nonnunquam ſæpius diem ad deliberandum datum eſſe, dum Prætori ſuadetur, tempus, quod primùm aditus præſtituerat non ſuffeciſſe. l. 3.

Intereſt heredis & creditorum hereditatis inſtrumenta inſpicere.

II. Ariſto ſcribit, non ſolùm creditoribus, ſed & heredi inſtituto Prætorem ſubvenire debere: hiſque copiam inſtrumentorum reſpiciendorum facere, ut perinde inſtruere ſe poſſint, expediet, necne, agnoſcere hereditatem. l. 5.

Cùm deliberat heres, vendi poſſunt peritura, ut debita ſolvantur, & fiant impendia.

III. Si major ſit hereditas, & deliberat heres, & res ſunt in hereditate, quæ ex tractu temporis deteriores fiunt: adito Prætore poteſt is, qui deliberat, ſine præjudicio eas juſtis pretiis vendere: qui poſſit etiam ea, quæ nimium ſumptuoſa ſint, veluti jumenta, aut venalitia, item ea, quæ mora deteriora fiant, vendere: quique præterea curaturus ſit, ut æs alienum, quod ſub pœna, vel ſub pretioſis pignoribus debeatur, ſolvatur. l. 5. §. 1.

Igitur ſi quidem in hereditate ſit vinum, oleum, frumentum, numerata pecunia, inde fieri debebunt imper-

dia:

dia : ſi minus, à debitoribus hereditatis exigenda pecunia. Quòd ſi nulli ſunt debitores, aut judicem provocent : venire debent res ſupervacuæ. l. 6.

Ex aliis quoque juſtis cauſis Prætor aditus deminutionem permittet : neque enim ſine permiſſu ejus debet deminutio fieri. l. 7. in fin.

IV. Filius, dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate. l. 9.

Alitur filius ex hereditate, dum deliberat.

V. Si plures gradus ſint heredum inſtitutorum, per ſingulos obſervaturum ſe ait Prætor, id quod præfiniendo tempore deliberationis edicit : videlicet ut à primo quoque ad ſequentem tranſlata hereditate, quamprimùm inveniat ſucceſſorem, qui poſſit defuncti creditoribus reſpondere. l. 10.

Secundo & ulteriori gradu vocati habent quiſque tempus deliberandi.

VI. Sancimus, ſi quis vel ex teſtamento, vel ab inteſtato vocatus, deliberationem meruerit : vel ſi hoc quidem non fecerit, non tamen ſucceſſioni renunciaverit, ut ex hac cauſa deliberare videatur : ſed nec aliquid geſſerit, quod aditionem, vel pro herede geſtionem inducat : prædictum arbitrium in ſucceſſionem ſuam tranſmittat...... Et ſi quidem is, qui ſciens hereditatem ab inteſtato, vel ex teſtamento ſibi eſſe delatam, deliberatione minimè petita, intra tempus deceſſerit : hoc jus ad ſuam ſucceſſionem intra tempus extendat. Si enim ipſe, poſtquam ei cognitum ſit heredem eum vocatum fuiſſe, tempore tranſlapſo nihil fecerit, ex quo vel adeundam, vel renunciandam hereditatem manifeſtaverit : is cum ſucceſſione ſua hujuſmodi beneficio excludatur. Sin autem inſtante tempore deceſſerit, reliquum tempus pro adeunda hereditate ſuis ſucceſſoribus ſine aliqua dubietate relinquat : quo completo nec heredibus ejus alius regreſſus in hereditatem habendam ſervabitur. l. 19. C. eod. V. inf. de acquir. vel omitt. hered. n. 28. ex l. un. §. 5. C. de cad. toll.

Heres juris non ignarus, ſi decedat intra tempus deliberandi, tranſmittit: non eo elapſo.

VII. Si dubius eſt [heres ſive ex teſtamento ſive ab inteſtato], utrumne admittenda ſit, necne defuncti hereditas : non putet ſibi eſſe neceſſariam deliberationem, ſed adeat hereditatem, vel ſeſe immiſceat : omni tamen modo inventarium ab ipſo conficiatur. l. 1 lt. §. 2. C. eod.

Beneficio inventarii heres non tenetur ultra vires hereditarias.

Et

Et ſi præfatam obſervationem inventarii faciendi (heredes) ſolidaverint: hereditatem ſine periculo habeant, & legis Falcidiæ adverſus legatarios utantur beneficio: ut in tantùm hereditariis creditoribus teneantur, in quantum res ſubſtantiæ ad eos devolutæ valeant. d. l. §. 4. Et nihil ex ſua ſubſtantia penitus heredes amittant: ne dum lucrum facere ſperant, in damnum incidant. d. §. 4.

Forma inventarii. *(Hoc inventarium)* modis omnibus impleatur, ſub præſentia tabulariorum, cæterorumque qui ad hujuſmodi confectionem neceſſarii ſunt. Subſcriptionem tamen ſupponere heredem neceſſe eſt, ſignificantem, & quantitatem rerum, & *quòd nulla malignitate circa eas ab eo facta vel facienda, res apud eum remaneant.* d. l. §. 2.

Impenſæ funeris, inventarii, & ſimiles ab herede retinentur. VIII. In computatione autem patrimonii damus ei (licentiam) excipere & retinere quidquid in funus expendit, vel in teſtamenti inſinuationem, vel in inventarii confectionem, vel in alias neceſſarias cauſas hereditatis approbaverit ſeſe perſolviſſe. l. ult. §. 9. C. eod. V. inf. l. 17. de reb. aut. jud. poſſ.

Heres & ipſe creditor non confundit actiones. IX. Si verò & ipſe aliquas contra defunctum habeat actiones, non hæ confundantur: ſed ſimilem (cum) aliis creditoribus per omnia habeat fortunam: temporum tamen prærogativa inter creditores ſervanda. d. l. ult. §. 9. in fin. C. eod.

Si de fide inventarii dubitetur, admittuntur probationes de omiſſis. X. Licentia danda creditoribus, ſeu legatariis, vel fideicommiſſariis, ſi majorem putaverint eſſe ſubſtantiam à defuncto derelictam, quàm heres in inventario ſcripſit: quibus voluerint legitimis modis, quod ſuperfluum eſt, approbare. d. l. ult. §. 10. Ut undique veritate exquiſita, neque lucrum, neque damnum aliquod heres ex hujuſmodi ſentiat hereditate. d. §.

Creditoribus & legatariis ſolidum præſtat heres, qui non confecerit inventarium. XI. Si quis autem temerario propoſito deliberationem quidem petierit, inventarium autem minimè conſcripſerit, & vel adierit hereditatem, vel minimè eam repudiaverit: non ſolùm creditoribus in ſolidum teneatur, ſed etiam legis Falcidiæ beneficio minimè utatur. d. l. ult. §. 14. C. eod.

LI-

Digitized by Google

LIBER XXIX.

TITULUS I.

De Teſtamento Militis.

I. PLERIQUE ſolent, cùm teſtamenta faciunt, per ſcripturam, adjicere, *velle hoc etiam vice codicillorum valere.* l. 3. V. inf. de jure codic. l. 1. *Exemplum clauſula codicillaris.*

II. Id privilegium, quod militantibus datum eſt, *ut quoquo modo facta ab his teſtamenta rata ſint*, ſic intelligi debet, ut utique prius conſtare debeat, teſtamentum factum eſſe. l. 24. *Non temerè omnis voluntas militis pro teſtamento habenda, ſed ea qua legitimis probationibus oſtendatur.*

Cæterùm ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixi alicui, *Ego te heredem facio*, aut, *tibi bona mea relinquo:* non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum, quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioquin non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit: & per hoc judicia vera ſubvertuntur. d. l. 24.

Lucius Titius miles notario (ſuo) teſtamentum ſcribendum notis dictavit, & antequam literis perſcriberetur, vita defunctus eſt: Quæro, an hæc dictatio valere poſſit? Reſpondi, militibus quoquo modo velint, & quomodo poſſunt, teſtamentum facere conceſſum eſſe: ita tamen ut hoc ita ſubſecutum eſſe legitimis probationibus oſtendatur. l. 40.

III. Mulier, in quam turpis ſuſpicio cadere poteſt, nec ex teſtamento militis aliquid capere poteſt, ut Divus Hadrianus reſcripſit. l. 41. §. 1. *Turpis mulier ex teſtamento militis non capit.*

IV. Reſcripta Principum oſtendunt, omnes omnino, qui ejus ſunt gradus, ut jure militari teſtari non poſſint, ſi in hoſtico deprehendantur, & illic decedant, quomodo velint, & quomodo poſſint teſtari. Sive Præſes ſit *Paganus in hoſtico jure militis teſtatur.*

Digitized by Google

provinciæ, ſive quis alius, qui jure militari teſtari non poteſt. l. ult.

Jure militis is ſolus teſtatur, qui in expeditione occupatus eſt.

V. Ne quidam putarent in omni tempore licere militibus teſtamenta, quoquo modo voluerint, componere: ſancimus his ſolis qui in expeditionibus occupati ſunt, memoratum indulgeri circa ultimas voluntates conficiendas beneficium. l. 17. C. eod.

Miles ante ætatem inutiliter teſtatur.

VI. Licet antiquis legibus permittebatur pupillis, ſi tribunatum numerorum merebantur, ultimum elogium conficere poſſe: attamen indignum noſtris temporibus eſſe videtur, eum qui ſtabilem mentem nondum adeptus eſt, propter privilegia militum, ſapientium jura pertractare: & in tam tenera ætate ex tali licentia patentibus forte ſuis, vel aliis propinquis nocere, propriam ſubſtantiam extraneis relinquendo. l. ult. C. eod. l. 4. C. eod. l. 3. ff. de manum. teſt.

TITULUS II.

De acquirenda vel omittenda hereditate.

Heres vel in totum vel ex certis partibus, non poteſt à quibuſdam abſtinere.

I. Qui totam hereditatem acquirere poteſt, is pro parte eam ſcindendo adire non poteſt. Sed & ſi quis ex pluribus partibus in ejuſdem hereditate inſtitutus ſit, non poteſt quaſdam partes repudiare, quaſdam agnoſcere. l. 1. & 2. Vel omnia admittantur, vel omnia repudientur. l. 20. C. de jure delib.

Si ex aſſe heres deſtinaverit partem habere hereditatis, videtur in aſſem pro herede geſſiſſe. l. 10.

Subſtitutus non admittitur, cùm heres adire poteſt.

II. Quamdiu prior heres inſtitutus hereditatem adire poteſt, ſubſtitutus non poteſt. l. 3. l. 69.

Nolle non videtur qui non poteſt.

III. Nolle adire hereditatem non videtur, qui non poteſt adire. l. 4.

Mutus, ſurdus, bonis interdictus adire poſſunt hereditatem.

IV. Mutum, necnon ſurdum, etiam ita natos, pro herede gerere, & obligari hereditati poſſe, conſtat. l. 5.

Eum cui lege bonis interdicitur, heredem inſtitutum poſſe adire hereditatem conſtat. d. l. §. 1.

V. In

Digitized by Google

V. In omni ſucceſſione, qui ei heres extitit, qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur eſſe. Nec poteſt Titii omittere hereditatem. l. 7. §. 2. Heres heredis teſtatoris eſt heres. l. ult. C. de hered. inſt. l. 194. ff. de reg. jur. *Heredis Titii heres, Titii heres eſt.*

VI. Hereditas quin obliget nos æri alieno, etiamſi non ſit ſolvendo, plus quàm manifeſtum eſt. l. 8. *Heres tenetur ultra vires hereditarias.*

VII. Is qui heres inſtitutus eſt, vel is cui legitima hereditas delata eſt, repudiatione hereditatem amittit. l. 13. *Repudiatione amittitur hereditas.*

Recuſari hereditas non tantùm verbis, ſed etiam re poteſt, & alio quovis indicio voluntatis. l. 95.

VIII. Heres inſtitutus, idemque legitimus, ſi quaſi inſtitutus repudiaverit, quaſi legitimus non amittit hereditatem. l. 17. §. 1. V. inf. Tit. Si quis omn. cauſ. teſt. *Hereditatem legitimam non amittit, qui teſtamentariam repudiat.*

IX. Is poteſt repudiare, qui & acquirere poteſt. l. 18. *Repudiare poteſt, qui acquirere.*

X. Qui hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem petere volet, certus eſſe debet, defunctum eſſe teſtatorem. l. 19. *Adire non poteſt, qui certus non eſt de morte teſtatoris.*

Neminem pro herede gerere poſſe, vivo eo, cujus in bonis gerendum ſit, Labeo ait. l. 27.

XI. Pro herede gerere videtur is, qui aliquid facit quaſi heres. Et generaliter Julianus ſcribit, eum demum pro herede gerere, qui aliquid quaſi heres gerit: pro herede autem gerere, non eſſe facti, quàm animi: nam hoc animo eſſe debet, ut velit eſſe heres: cæterùm ſi quid pietatis (cauſa fecit), ſi quid cuſtodiæ cauſa fecit, ſi quid quaſi non heres egit, ſed quaſi alio jure dominus, apparet non videri pro herede geſſiſſe. l. 20. *Pro herede gerit, qui animo heredis gerit.*

Gerit pro herede, qui animo agnoſcit ſucceſſionem, licet nihil attingat hereditarium. l. 88.

XII. Et ideo ſolent teſtari liberi, qui neceſſarii exiſtunt, non animo heredis ſe gerere, quæ gerunt; ſed aut pietatis aut cuſtodiæ cauſa, aut pro ſuo: ut putà patrem, *ſepelivit*, vel *juſta ei fecit:* ſi animo heredis; pro herede geſſit. Enimverò, ſi pietatis cauſa hoc fecit, non videtur pro herede geſſiſſe. l. 20. §. 1. Aut ſi non ut heres, ſed ut cuſtodiat, aut putavit ſua, aut dum deliberat, quid fecit, conſulens, ut ſalvæ ſint res hereditariæ, ſi forte ei non placuerit pro herede gerere, apparet non videri pro herede geſſiſſe. d. §. 1. *Quod pietatis vel cuſtodiæ cauſa geritur, poteſt non animo heredis geri.*

Aliud tenere res hereditarias, aliud pro herede gerere.

Non hoc, an tenuerit quis res hereditarias, necne, (ſine voluntate acquirendæ ſibi hereditatis) quærendum eſt: ſed an admiſerit hereditatem, vel bonorum poſſeſſionem. l. 4. C. unde legit. & unde cogn.

Qui id accipit, quod non niſi heres accipere poteſt, heres fit.

XIII. Tunc pro herede geri dicendum eſſe ait *(Papinianus)*, quoties accipit, quod citra nomen & jus heredis accipere non poterat. l. 20. §. 4. in f.

Debitum ſolvens pro herede gerit.

Cùm debitum paternum te exſolviſſe alleges: pro portione hereditaria agnoviſſe te hereditatem defuncti non ambigitur. l. 2. C. de jur. de lib.

Heres legitimus, qui teſtamentum ignorans quo inſtitutus eſt, gerit, non fit heres ex teſtamento: nec ſcriptus, qui vitium teſtamenti ignorans gerit.

XIV. Ut quis pro herede gerendo obſtringat ſe hereditati, ſcire debet, qua ex cauſa hereditas ad eum pertineat. Veluti adgnatus proximus juſto teſtamento ſcriptus heres, antequam tabulæ proferantur, cùm exiſtimaret inteſtatò patremfamilias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. Et idem juris erit, ſi non juſto teſtamento ſcriptus heres, prolatis tabulis, cùm putaret juſtum eſſe: quamvis omnia pro domino adminiſtraverit, hereditatem tamen non acquiret. l. 22.

Non repudiat, qui de jure ſuo certus non eſt.

XV. In repudianda hereditate, vel legato, certus eſſe debet de ſuo jure is, qui repudiat. l. 23.

Qui pretium accipit ne ſit heres, non fit heres: ſed tenetur ut heres.

XVI. Fuit quæſtionis, an pro herede gerere videatur, qui pretium hereditatis omittendæ cauſa capit? Et obtinuit, hunc pro herede non gerere, qui ideo accepit, ne heres ſit: in edictum tamen Prætoris incidere. l. 24. V. inf. Si quis om. cauſ. teſt. l. 2.

Heres eſt ſucceſſor in univerſum jus defuncti.

XVII. Heres in omne jus mortui, non tantùm ſingularum rerum dominium, ſuccedit: cùm & ea, quæ in nominibus ſint, ad heredem tranſeant. l. 37.

Prior cauſa teſtamenti ſucceſſione ab inteſtato.

XVIII. Quamdiu poteſt ex teſtamento adiri hereditas, ab inteſtato non defertur. l. 39.

In plurium heredum gradibus hoc ſervandum eſt, ut ſi teſtamentum proferatur, prius à ſcriptis incipiatur: deinde tranſitus fiat ad eos, ad quos legitima hereditas pertinet. l. 70.

In ſocietate quæſtus non venit hereditas.

XIX. Cùm quæſtus & compendii ſocietas initur, quidquid ex operis ſuis ſocius acquiſierit, in medium conferet, ſibi autem hereditatem quiſque adquirit. l. 45. §. 2.

XX. Qui

XX. Qui ſemel aliqua ex parte heres extiterit, deficientium partes etiam invitus excipit, id eſt, tacitè ei deficientium partes etiam invito adcreſcunt. l. 53. §. 1. *Deficientium partes coheredi accreſcunt, etiam invito.*

Si quis heres inſtitutus ex parte, mox Titio ſubſtitutus, antequam ex cauſa ſubſtitutionis ei deferatur hereditas, pro herede geſſerit: erit heres ex cauſa quoque ſubſtitutionis: quoniam invito quoque ei adcreſcit portio. l. 35. eod. *Qui ex parte heres, ex parte ſubſtitutus, adiit ut heres, invitus ex ſubſtitutione ſuccedit.*

XXI. Heres quandoque, adeundo hereditatem, jam tunc à morte ſucceſſiſſe defuncto intelligitur. l. 54. V. 1. de reg. jur. l. 138. & l. 193. *Hereditatis aditio ad mortem defuncti retro trahitur.*

XXII. Minoribus viginti quinque annis, ſi temerè damnoſam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto, quod eſt de minoribus viginti quinque annis, ſuccurrit (Proconſul): cùm, & ſi extranei damnoſam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum eos reſtituit. l. 57. §. 1. *Minor reſtituitur, ſi damnoſam adierit hereditatem.*

XXIII. Si minor annis, poſteaquàm ex parte heres extitit, in integrum reſtitutus eſt: D. Severus conſtituit, ut ejus partis onus coheres ſuſcipere non cogatur: ſed bonorum poſſeſſio creditoribus detur. l. 61. *Minoris reſtituti coheres, ejus partis onera non ſuſtinebit.*

XXIV. Si quis ſuus ſe dicit retinere hereditatem nolle, aliquid autem ex hereditate amoverit: abſtinendi beneficium non habebit. l. 71. §. 4. *Qui amovit, non poteſt abſtinere.*

XXV. Hæc verba edicti ad eum pertinent, qui ante quid amovit, deinde ſe abſtinet: cæterum ſi ante ſe abſtinuit, deinde amovit, hic videamus, an edicto locus ſit? Magiſque eſt, ut putem, iſtic Sabini ſententiam admittendam, ſcilicet, ut furti potius actione creditoribus teneatur. Etenim qui ſemel ſe abſtinuit, quemadmodum ex poſt delicto obligatur? l. 71. §. ult. *Qui poſtquam ſe abſtinuit amovet, furti tenetur: ſed non fit heres.*

XXVI. Duo fratres fuerant, bona communia habuerant: eorum alter inteſtatò mortuus, ſuum heredem non reliquerat: frater, qui ſupererat, nolebat ei heres eſſe: conſulebat, num ob eam rem, quòd communibus, cùm ſciret eum mortuum eſſe, uſus eſſet, hereditati ſe alligaſſet? Reſpondit, niſi eo conſilio uſus eſſet, quòd vellet ſe heredem eſſe, non aſtringi. Itaque cavere debet, ne qua in re plus ſua parte dominationem interponeret. l. 78. *Qui communibus, quæ cum defuncto habuit, pro parte utitur, non fit heres.*

Tt 3 XXVII.

Subſtitutus, cui non eſt jus quaſitum, non transmittit ſubſtitutionem ad ſuum heredem.

XXVII. Toties videtur heres inſtitutus etiam in cauſa ſubſtitutionis adiſſe, quoties adquirere ſibi poſſit: nam ſi mortuus eſſet, ad heredem non transferret ſubſtitutionem. l. 81. V. ſ. de jure delib. n. 6.

Hereditas non adita non acquiritur, nec tranſmittitur.

XXVIII. In noviſſimo autem articulo, ubi propriè caduca fiebant, ſecundùm quod prædiximus, etiam clauſis tabulis tam exiſtere heredes, quàm poſſe adire, ſive ex parte ſint, ſive ex aſſe inſtituti, cenſemus, & dies legatorum & fideicommiſſorum (ſecundùm quod prædiximus) à morte defuncti cedere. Hereditatem etenim, niſi fuerit adita, tranſmitti, nec veteres concedebant, nec nos patimur: exceptis videlicet liberorum perſonis, de quibus Theodoſiana lex ſuper hujuſmodi caſibus introducta loquitur: his nihilominus, quæ ſuper his qui deliberantes ab hac luce migrant, à nobis conſtituta ſunt, in ſuo robore manſuris. l. un. §. 5. C. de cad. toll. l. 7. C. de jure delib. V. ſ. de jure delib. n. 6. ex l. 19. C. de jure delib.

Liberi qui ante apertas tabulas decedunt, jus ſuum tranſmittunt.

Per hanc jubemus ſanctionem, in poſterum (valituram,) filios ſeu filias, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes, à patre vel matre, avo vel avia, proavo vel proavia ſcriptos heredes, licet non ſint invicem ſubſtituti, ſeu cum extraneis, ſeu ſoli ſint inſtituti, & ante apertas tabulas defuncti, (ſive ſe noverint ſcriptos heredes, ſive ignoraverint) in liberos ſuos, cujuſcunque ſint ſexus vel gradus, derelictam ſibi hereditariam portionem poſſe tranſmittere: memorataſque perſonas (ſi tamen hereditatem non recuſant) nulla hujuſmodi præſcriptione ſibi obſtante, eam tamquam debitam vindicare. Quod ſcilicet etiam ſuper legatis, ſeu fideicommiſſis à patre vel à matre, avo vel avia, proavo vel proavia derelictis, locum habet. Siquidem perindignum eſt, fortuitas ob cauſas, vel caſus humanos, nepotes aut neptes, pronepotes aut proneptes, avita vel proavita ſucceſſione fraudari: alióſque adverſus avitum vel proavitum deſiderium vel inſtitutum, inſperato legati commodo vel hereditatis gaudere. Habeant verò ſolatium triſtitiæ ſuæ, quibus eſt meritò conſulendum. l. un. C. de his qui ante apert. tab. V. inf. Tit. quand. dies leg. ced.

Non perſona, ſed

XXIX. Si totam an partem, ex qua quis heres inſtitutus

Digitized by Google

tus eſt, tacitè rogatus ſit reſtituere: apparet, nihil ei debere accreſcere: quia rem non videtur habere. l. 83.

rei cohæret jus accreſcendi.

XXX. Si metus cauſa adeat aliquis hereditatem: fiet, ut quia invitus heres exiſtat, detur abſtinendi facultas. l. 85.

Non vi aditur hereditas.

XXXI. Pannonius avitus, cùm in Cilicia procuraret, heres inſtitutus, ante vita deceſſerat, quàm heredem ſe inſtitutum cognoſceret: quia bonorum poſſeſſionem, quam procurator ejus petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerunt, ex perſona defuncti reſtitutionem in integrum implorabant, quæ ſtricto jure non competit, quia intra diem aditionis Avitus obiſſet. Divum tamen Pium contra conſtituiſſe Mæcianus libro quæſtionum refert in eo, qui legationis cauſa Romæ erat, & filium, qui matris delatam poſſeſſionem abſens amiſerat, ſine reſpectu ejus diſtinctionis reſtitutionem (locum) habere: quod & hic humanitatis gratia obtinendum eſt. l. 86. V. ſ. n. 28.

Abſentis Reipublica cauſa, qui ignota inſtitutione deceſſerat, heredibus indulgetur jus adeundi.

XXXII. Eum bonis patris ſe miſcere convenit, qui remoto familiæ vinculo, pro herede gerere videretur: & ideo filius, qui tamquam ex bonis matris, cujus hereditatem ſuſcepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem, ut maternum ignorans poſſedit, abſtinendi conſilium, quod in bonis patris tenuit, amiſiſſe non videtur. l. 87.

Qui fundum hereditarium alio titulo quàm heredis errans poſſidet, non fit heres.

XXXIII. Sicut major vigintiquinque annis, antequàm adeat, delatam repudians ſucceſſionem, poſt quærere non poteſt: ita quæſitam renunciando nihil agit, ſed jus quod habuit retinet. l. 4. C. de rep. vel abſt. hered.

Major qui vel adiit, vel repudiavit, non reſtituitur.

Si major viginti quinque annis hereditatem fratris tui repudiaſti, nulla tibi facultas ejus adeundæ relinquitur. l. 7. C. de dolo.

XXXIV. Quamvis heres inſtitutus hereditatem vendiderit, tamen legata & fideicommiſſa ab eo peti poſſunt: & quod eo nomine datum fuerit, venditor ab emptore, vel fidejuſſoribus ejus petere poterit. l. 2. C. de legat.

Pro herede habetur, qui vendidit hereditatem.

XXXV. Gerit pro herede, qui animo agnoſcit ſucceſſionem, licet nihil attingat hereditarium: unde & ſi domum pignori datam, ſicut hereditariam, retinuit, cujus poſſeſſio qualis qualis fuit in hereditate, pro herede gerere vide-

Qui alienam rem ut hereditariam attingit, animo agnoſcit ſucceſſionem.

videtur: idemque eſt, & ſi alienam rem, ut hereditariam, poſſediſſet. l. 88.

TITULUS III.

Teſtamenta quemadmodum aperiantur, inſpiciantur, & deſcribantur.

Tabulæ teſtamenti omnium ſunt, quorum intereſt.

I. Tabularum teſtamenti inſtrumentum non eſt unius hominis, hoc eſt heredis, ſed univerſorum, quibus quid illic adſcriptum eſt: quin potius publicum eſt inſtrumentum. l. 2.

Antequam aperiantur tabulæ, advocandi teſtes, ut ſigna ſua recognoſcant.

II. Cùm ab initio aperiendæ ſint tabulæ, Prætoris id officium eſt, ut cogat ſignatores convenire, & ſigilla ſua recognoſcere, vel negare ſe ſignaſſe. Publicè enim expedit, ſuprema hominum judicia exitum habere. Sed ſi major pars ſignatorum fuerit inventa, poterit ipſis intervenientibus reſignari teſtamentum, & recitari. l. 4. 5. 6.

TITULUS IV.

Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato, vel alio modo poſſideat hereditatem.

Qui omiſſa cauſa teſtamenti ex alia cauſa poſſidet hereditatem, ex teſtamento tenetur.

I. Prætor voluntates defunctorum tuetur, & eorum calliditati occurrit, qui omiſſa cauſa teſtamenti, ab inteſtato hereditatem partemve ejus poſſident, ad hoc, ut eos circumveniant, quibus quid ex judicio defuncti deberi potuit, ſi non ab inteſtato poſſideretur hereditas: & in eos actionem pollicetur. l. 1.

Toties igitur edictum Prætoris locum habebit, quoties aut quaſi heres legitimus poſſidet, aut quia bonorum poſſeſſionem accipit ab inteſtato, aut ſi forte quaſi prædo poſſideat hereditatem, fingens ſibi aliquem titulum ab inteſtato poſſeſſionis: quocumque enim modo hereditatem lucri facturus quis ſit, legata præſtabit. d. l. §. 9. in fine.

Si

Digitized by Google

Si Proculiana patri veſtro, cujus eſtis heredes, teſtamento quid reliquit, & ſcripti jure ſecundùm ejus judicium, vel omiſſa cauſa teſtamenti ſucceſſerunt ab inteſtato, aditus competens judex, quatenus legis Falcidiæ modus patitur, vobis relicta reſtitui jubebit. l. 3. C. ſi omiſſ. ſit cauſ. teſtam.

II. Si quis per fraudem omiſerit hereditatem, ut ad legitimum perveniat: legatorum petitione tenebitur. l. 1. §. ult.

Qui per fraudem omittit, ut legitimus ſuccedat, legata præſtab.t.

III. Licet pro herede gerere non videatur, qui pretio accepto prætermiſit hereditatem, tamen dandam in eum actionem, exemplo ejus, qui omiſſa cauſa teſtamenti ab inteſtatò poſſidet hereditatem, Divus Hadrianus reſcripſit: proinde legatariis & fideicommiſſariis tenebitur. Sed utrum ab eo erit incipiendum, & ſic ad heredem veniendum: an convertemus ordinem? Mihi videtur humanior eſſe hæc ſententia, ut poſſeſſor hereditatis prior excutiatur, maxime ſi lucrativam habet poſſeſſionem. l. 2. d. l. §. 1.

Qui pretio accepto æſtimet, vel repudiat, tenetur ut heres, eo diſcuſſo, à quo pretium accepit.

Si pecunia accepta (heres) omiſit aditionem, legata & fideicommiſſa præſtare cogitur. l. 1. C. ſi om. ſit cauſ. teſt.

IV. Si pecuniam à ſubſtituto acceperis, ut prætermitteres, iſque adierit: an danda ſit legatariis actio, dubitari poteſt? Et puto, ſi ipſe quoque prætermiſerit, &, quòd lege ad ſe rediret, poſſidebit hereditatem, in utrumque veſtrum dandam. l. 3.

Si à ſubſtituto pecuniam accipit heres ut prætermittat, uterque tenetur.

V. Si quis omiſſa cauſa teſtamenti, omnino eam hereditatem non poſſideat, excluduntur legatarii: nam liberum cuique eſſe debet, etiam lucroſam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertateſque intercidunt. l. 17.

Herede ſine dolo repudiante, ruunt legata.

V. Nov. 1. C. 1.

Si jure facto teſtamento, ceſſante herede ſcripto alter ab inteſtato adiit hereditatem: neque libertates, neque legata ex teſtamento poſſe præſtari, manifeſtum eſt. l. 2. in f. C. ſi om. ſit cauſa teſt.

VI. Admonendi ſumus, huic, in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiæ concedendum. l. 18. §. 1.

Falcidia utitur, qui omiſerat cauſam teſtamenti.

TITULUS V.

De Senatuſconſulto Silaniano & Claudiano, quorum teſtamenta ne aperiantur.

Dominus eſt etiam, qui non habet uſumfructum.

I. Domini appellatione continetur, qui habet proprietatem, etſi uſusfructus alienus ſit. l. 1. §. 1.

Nec ſupplicium, nec quæſtio ſumitur de impubere: ſed levis caſtigatio.

II. Impuberi utrum in ſupplicio tantùm parcimus, an verò etiam in quæſtione? Et magis eſt, ut de impubere nec quæſtio habeatur: & alias ſolet hoc in uſu obſervari, ut impuberes non torqueantur: terreri tantum ſolent, & habena vel ferula cædi. l. 1. §. 33.

TITULUS VI.

Si quis aliquem teſtari prohibuerit, vel coëgerit.

Prohibens teſtari ſit indignus hereditate.

I. Qui dum captat hereditatem legitimam, vel ex teſtamento prohibuit teſtamentarium introire, volente eo facere teſtamentum, vel mutare: Divus Hadrianus conſtituit, denegari ei debere actiones. l. 1.

Si quis dolo malo fecerit, ut teſtes non veniant, & per hoc deficiatur facultas teſtamenti faciendi: denegandæ ſunt actiones ei, qui dolo fecerit, ſive legitimus heres ſit, ſive priore teſtamento ſcriptus. l. 2.

Eos, qui ne teſtamentum ordinaretur, impedimento fuiſſe monſtrantur, velut indignas perſonas à ſucceſſionis compendio removeri, celeberrimi juris eſt. l. 2. C. eod.

Non delinquit, qui ſine vi & dolo judicium uxoris in ſe provocat.

II. Virum, qui non per vim, nec dolum, quominus uxor contra eum, mutata voluntate, codicillos faceret, interceſſerat, ſed ut fieri adſolet, offenſam ægræ mulieris maritali ſermone placaverat, in crimen non incidiſſe reſpondi: nec ei, quod teſtamento fuerat datum, auferendum. l. ult.

Judi-

Judicium uxoris poſtremum in ſe provocare maritali ſermone, non eſt criminoſum. l. ult. C. eod.

III. Civili diſceptationi crimen adjungitur, ſi teſtator non ſua ſponte teſtamentum fecit; ſed compulſus ab eo qui heres eſt inſtitutus, vel à quolibet alio, quos noluerit, ſcripſit heredes. l. 1. C. eod. *Teſtari cogens in crimen incidit.*

TITULUS VII.

De jure codicillorum.

I. SÆPISSIME reſcriptum & conſtitutum eſt, eum qui facere teſtamentum opinatus eſt, nec voluit quaſi codicillos id valere, videri nec codicillos feciſſe. Ideoque quod in illo teſtamento ſcriptum eſt, licet quaſi in codicillis poterit valere, tamen non debetur. l. 1. *Teſtamentum non valet jure codicillorum, niſi id expreſſum ſit.*

Illud quoque pari ratione ſervandum eſt, ut teſtator, qui decrevit facere teſtamentum, ſi id adimplere nequiverit, inteſtato videatur eſſe defunctus: nec transducere liceat ad fideicommiſſi interpretationem, velut ex codicillis ultimam voluntatem: niſi id ille complexus ſit, ut vim etiam codicillorum ſcriptura debeat obtinere. l. 8. §. 1. C. de codic. V. ſ. de teſtam. mil. l. 1. de jure codic. l. 1.

II. Hereditas teſtamento inutiliter data, non poteſt codicillis quaſi hereditas confirmari, ſed ex fideicommiſſo petitur, ſalva ratione legis Falcidiæ. l. 2. §. ult. *Codicillis non datur hereditas, niſi ex fideicommiſſo.*

Hereditatem quidem neque dari, neque adimi codicillis poſſe, manifeſtum eſt. Verbis tamen precariis, per hujuſmodi etiam noviſſimi judicii ordinationem, jura non faciunt irritas voluntates. Unde inefficaciter te codicillis rogatam eſſe, ut quibuſdam rebus contenta, portionem quam teſtamento fueras conſequuta, aliis reſtitueres, falsò tibi perſuaſum eſt. l. 2. C. de codicill. l. 7. C. eod.

III. Codicillos is demum facere poteſt, qui & teſtamentum facere poteſt. l. 6. §. 3. *Codicillos facere poteſt, qui teſtari.*

IV. Conficiuntur codicilli quatuor modis: aut enim in futurum confirmantur, aut in præteritum, aut per fi- *Inteſtatus codicillos facere poteſt.*

Digitized by Google

deicommiſſum teſtamento facto, aut ſine teſtamento. l. 8.

Non idcirco minus, quod inteſtato, te abſente, codicillos mater tua fecit, hi, quibus precari is verbis adſcripta ſunt, relicta capiunt. l. 4. C. eod.

Ex codicillis onerantur fideicommiſſo legitimi heredes.

V. Ideo fideicommiſſa dari poſſunt ab inteſtato ſuccedentibus, quoniam creditur paterfamilias ſponte ſua his relinquere legitimam hereditatem. l. 8. §. 1.

Quinque teſtes in codicillis adhibendi.

VI. In omni ultima voluntate, excepto teſtamento, quinque teſtes, vel rogati, vel qui fortuitu venerint, in uno eodemque tempore debent adhiberi. l. ult. §. ult. C. eod.

LIBER XXX.

TITULUS I.

De legatis & fideicommiſſis.

LIBER PRIMUS.

Legatorum & fideicommiſſorum idem jus.

I. PER omnia exæquata ſunt legata fideicommiſſis. l. 1.

Omnia quæ naturaliter inſunt legatis, & fideicommiſſis inhærere intelligantur: & contra quidquid fidei committitur, hoc intelligatur eſſe legatum: & ſi quid tale eſt, quod non habet naturam legatorum, hoc ei ex fideicommiſſis accommodetur. l. 2. C. comm. de legat. Et ſi ſpecialiter legati tantùm faciat teſtator mentionem, hoc & legatum & fideicommiſſum intelligatur: & ſi fidei heredis, vel legatarii aliquid committatur, hoc & legatum eſſe videatur. Nos enim *non verbis, ſed ipſis rebus leges imponimus.* d. l. in f.

Si de re conſtat, error in nomine non vitiat legatum.

II. Si quis in fundi vocabulo erravit, & Cornelianum pro Semproniano nominavit: debebitur Sempronianus. Sed, ſi in corpore erravit, non debebitur. l. 4. V. l. 4. C. de teſt.

Jus eligendi prima electione conſumitur.

III. Electione legata ſemel duntaxat optare poſſumus. l. 5. l. 11. in fin. ff. de leg. 2. V. inf. l. 84. §. 9.

IV. Cùm

IV. Cùm fundus communis legatus ſit, non adjecta portione, ſed *meum* nominaverit, portionem deberi conſtat. l. 5. §. 2. *Qui rem communem legat, ſi ſuam dixit, portionem legat.*

V. Si ex toto fundo legato teſtator partem alienaſſet, reliquam dumtaxat partem deberi placet: quia, etiamſi adjeciſſet aliquid ei fundo, augmentum legatario cederet. l. 8. l. 24. §. 2. eod. V. l. 11. §. 12. de leg. 3. *Pars rei legata alienata, legato decedit: quæ adduntur, legatum augent.*

Cùm fundus nominatim legatus ſit, ſi quid ei poſt teſtamentum factum adjectum eſt, id quoque legato cedit, etiamſi illa verba adjecta non ſint, *qui meus erit*, ſi modo teſtator eam partem non ſeparatim poſſidet, ſed univerſitati prioris fundi adjunxit. l. 10. ff. de leg. 2.

Si areæ legatæ domus impoſita ſit, debebitur legatario, niſi teſtator mutavit voluntatem. l. 44. §. 4. l. 39. ff. de leg. 2.

VI. Si Titio & poſthumis legatum ſit, non nato poſthumo, totum Titius vindicabit. l. 16. §. 2. *Alteri conjunctorum pars deficiens accreſcit.*

In primo itaque ordine, ubi *pro non ſcriptis* efficiebantur ea quæ perſonis jam ante teſtamentum mortuis teſtator donaſſet, ſtatutum fuerat, ut ea omnia bona manerent apud eos, à quibus fuerant derelicta: niſi vacuatis vel ſubſtitutus ſuppoſitus, vel conjunctus fuerat aggregatus. Tunc enim non deficiebant, ſed ad illos perveniebant, nullo gravamine (niſi perrarò) in hoc *pro non ſcripto* ſuperveniente. Quod & noſtra majeſtas quaſi antiquæ benevolentiæ conſentaneum, & naturali ratione ſubnixum, intactum atque illibatum præcepit cuſtodiri in omne ævum valiturum. l. un. §. 3. C. de cad. toll.

Pro ſecundo vero ordine, in quo ea vertuntur, quæ *in cauſa caduci* fieri contingebant (*ſcilicet ubi legatarius vivo teſtatore decedebat*), ſi eo caſu ſuperſit conjunctus, ei accreſcet legatum cum onere. d. l. §. 4. V. inf. l. 34. §. 9. de leg. 1. & l. 80. de leg. 3.

VII. Si uni ex heredibus fuerit legatum: hoc deberi ei officio judicis familiæ erciſcundæ, manifeſtum eſt: ſed etſi abſtinuerit ſe hereditate, conſequi eum hoc legatum poſſe, conſtat. l. 17. §. 2. *Legatum uni ex heredibus repudianti debetur.*

VIII. In legato pluribus relicto, ſi partes adjectæ non ſunt, æquæ ſervantur. l. 19. §. ult. *In legato pluribus partes æqua ſervantur.*

Google

In legato unius è duobus, ſi de quo non conſtet, legatarii eſt electio.

IX. Qui duos ſervos haberet, unum ex his legaſſet, ut non intelligeretur quem legaſſet, legatarii eſt electio. l. 20.

In legato Stichi, ſi plures ſint ejus nominis, nec de quo conſtet, eligit heres.

Si quis plures Stichos habens, Stichum legaverit: ſi non apparet, de quo Sticho ſenſit, quem elegerit, debet præſtare. l. 32. §. 1. V. l. 37. eod. d. l. 37. §. 1. l. 39. §. 6. eod. l. 2. §. 1. ff. de opt. legat.

Legatario vel augetur legatum, vel minuitur.

X. Grege legato, & quæ poſtea accedunt, ad legatarium pertinent. Si grege legato, aliqua pecora, vivo teſtatore, mortua eſſent, in eorumque locum aliqua eſſent ſubſtituta: eundem gregem videri: & ſi diminutum ex eo grege pecus eſſet, & vel unus bos ſupereſſet, eum vindicari poſſe, quamvis grex deſiſſet eſſe. Quemadmodum inſula legata, ſi combuſta eſſet, area poſſit vindicari. l. 21. l. 22.

Partis legatæ fructus debet heres à mora.

XI. Si quis bonorum partem legaverit, ut hodie fit, ſine fructibus reſtituitur: niſi mora interceſſerit heredis. l. 23.

Equis per fideicommiſſum legatis poſt moram heredis fœtus quoque debentur. Equitio autem legato etiamſi mora non intercedat, incremento gregis fœtus accedunt. l. 39. ff. de uſur. V. 1. de leg. 3. l. 26.

In legatis piis, à die mortis teſtatoris fructus & reditus præſtat heres.

Supra omne tempus quo diſtulerint facere diſpoſita ſcripti heredes, eos cogi ſolvere & fructus, & reditus, & omnes legitimam acceſſionem à tempore ejus, qui diſpoſuit, mortis, ſancimus: non inſpecta mora à litis conteſtatione aut conventione, ſed ipſo jure intellecta (quod dicitur vulgò) mora præceſſiſſe, & locum habente, fructuum & aliarum rerum acceſſione. Hoc eodem obtinente: & ſi non ab herede, ſed à fideicommiſſario, aut legatario relictum fuerit hujuſmodi pium legatum. l. 46. §. 4. & 5. C. de Epiſc. & Cler.

Fructus autem hi deducuntur in petitionem, non quos heres percepit, ſed quos legatarius percipere potuit. l. 39. §. 1. hoc tit.

Si autem legatum ab aliquo ad pias relinquitur cauſas: jubemus intra ſex menſes ab inſinuatione teſtamenti numerandos, hoc modis omnibus præberi quibus relictum eſt. Si autem diſtulerint qui in hoc onerati ſunt, hujuſmodi præbere

re legatum : & fructus, & uſuræ, & omne legitimum exigatur augmentum à tempore mortis ejus qui hoc reliquit. Nov. 131. c. 12.

XII. Quod in rerum natura adhuc non ſit, legari poſſe, veluti, quidquid illa ancilla peperiſſet, conſtitit. l. 24.

Futura legari poſſunt.

Etiam ea quæ futura ſunt legari poſſunt. l. 17. ff. de leg. 3.

XIII. Si navem legavero, & ſpecialiter meam adſcripſero, eamque per partes totam refecero, carina eadem manente : nihilominus rectè à legatario vindicaretur. l. 24. §. ult. V. l. 76. ff. de jud.

Navis etſi tota per partes reficiatur, eadem manet.

XIV. Si *certum corpus* heres dare damnatus ſit : nec fecerit, quominus ibi, ubi id eſſet, traderet : ſi poſtea ſine dolo & culpa heredis perierit, deterior fit legatarii conditio. l. 26. §. 1.

Herede non cunctante, legatario perit.

XV. Si pluribus eadem res legata fuerit : ſiquidem conjunctim, etiamſi alter vindicet, alter ex teſtamento aget : non plus quam partem habebit is, qui ex teſtamento aget. Quòd ſi ſeparatim, ſiquidem evidentiſſimè apparuerit, ademptione à priore legatario facta, ad ſecundum legatum teſtatorem convolaſſe, ſolum poſteriorem ad legatum pervenire placet. l. 33.

Scinditur legatum inter conjunctos ; cum jure accreſcendi : & partem facit qui non capit.

Si conjunctim res legetur : conſtat partes ab initio fieri : nec ſolùm hi partem faciunt, in quorum perſona conſtitit legatum : verùm hi quoque, in quorum perſona non conſtitit legatum. l. 34. §. 9.

Ubi pluribus legatariis vel fideicommiſſariis conjunctim relinquitur, omnes partem capiunt : partes deficientium cæteris accreſcunt cum ſuo onere. Ex l. un. §. 11. C. de caduc. toll. V. l. 3. ff. de uſufr. accreſc.

Si disjunctis pluribus relictum ſit, & concurrant, non habebunt ſinguli ſolidum, ut olim, ſed quiſque partem, niſi apertiſſimè & expreſſim teſtator ſolidum quemque habere voluerit, ut alteri res, alteri præſtetur æſtimatio. Si disjunctorum aliqui deficiant, cæteri totum habebunt, non jure accreſcendi, ſed jure proprio, cùm ſolidum ſingulis legatum eſſet. Et ideo ſi quæ ſint onera ſingulis aut quibuſdam impoſita, de ſuo tantùm onere quiſque tenebitur, non de

Inter disjunctos, ſi non adimendi animo legatum ſit, & unus deficiat, alter ſolidum habet ſine deficientis onere.

Digitized by Google

de ejus onere qui defecit. Ex d. l. un. §. 11. de caduc. toll. V. ſ. l. 16. §. 2. l. 80. de legat. 3.

Re generaliter legata, veluti equo, nec optimus intelligitur, nec peſſimus.

XVI. Legato generaliter relicto, veluti *hominis:* Gaius Caſſius ſcribit, id eſſe obſervandum, ne optimus, vel peſſimus accipiatur: quæ ſententia reſcripto Imperatoris noſtri, & Divi Severi juvatur: qui reſcripſerunt, homine legato, actorem non poſſe eligi. l. 37.

Re certa legata, ſi quæ ſit, non appareat, electio erit heredis.

Si de certo fundo ſenſit teſtator, nec appareat, de quo cogitavit: electio heredis erit, quem velit dare: aut, ſi appareat, ipſe fundus vindicabitur. Sed & ſi lancem legaverit, nec appareat, quam, æquè electio eſt heredis, quam velit dare. d. l. §. 1.

Si domus alicui ſimpliciter ſit legata, neque adjectum, quæ domus: cogentur heredes *, quam vellet domum ex his, quas teſtator habebat, legatario dare. Quòd ſi nullas ædes reliquerit, magis deriſorium eſt quàm utile legatum. l. 71. V. ſ. l. 20. inf. l. 39. §. 6. l. 110.

* Cogatur heres. *In Pandectis Florentinis,* cogentur heredes.

Legatum heredis impenſa repræſentandum, niſi ibi ſit, ubi à teſtatore relictum eſt.

XVII. Cùm ſervus legatus in fuga (eſſet), vel longinquo abſens exigatur: operam præſtare heres debet, ut eam rem requirat, & præſtet. Et ita Julianus ſcribit. Nam & ſumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus (libro viceſimo epiſtolarum) apud Julianum quærit: putatque, ſumptum præſtandum: quod & ego arbitror ſequendum. l. 39.

Si ſervus legatus, vivo teſtatore fugiſſe dicatur: & impenſa, & periculo ejus, cui legatus ſit, reddi debet. Quoniam rem legatam eo loco præſtare heres debeat, in quo à teſtatore ſit relicta. l. 108. V. l. 8. de leg. 2.

Poſt moram heredis ei perit legatum.

XVIII. Ipſius quoque rei interitum poſt moram (debet): ſicut in ſtipulatione, ſi poſt moram res interierit, æſtimatio ejus præſtatur. l. 39. §. 1. V. l. 47. §. 6. l. 3. C. de uſur. & fr. leg.

Si ſervus legatus ſit, & moram heres fecerit, periculo ejus & vivit, & deterior ſit, ut ſi debilem forte tradat, nihilominus teneatur. l. 108. §. 11.

Legatum lapidis cædendi non tranſit ad heredem legatarii.

XIX. Si quis alicui legaverit, *licere lapidem cædere:* quæſitum eſt, an etiam ad heredem hoc legatum tranſeat: & Marcellus negat, ad heredem tranſmitti: niſi nomen heredis adjectum legato fuerit. l. 39. §. 4.

XX. He-

Digitized by Google

XX. Heres cogitur legati prædii ſolvere vectigal præteritum, vel tributum, vel ſolarium, vel cloacarium, vel pro aquæ forma. l. 39. §. 5.

Onera præterita rei legata præſtat heres.

XXI. Scio ex facto tractatum: cùm quidam duos fundos ejuſdem nominis habens, legaſſet *fundum Cornelianum*: & eſſet alter pretii majoris, alter minoris: & heres diceret minorem legatum, legatarius majorem. Vulgò fatebitur, utique minorem eum legaſſe, ſi majorem non potuerit docere legatarius. l. 39. §. 6. V. ſ. l. 32. §. 1. n. 9.

Uno duorum ejuſdem nominis fundorum legato, heredis eſt electio.

XXII. Conſtat, etiam res alienas legari poſſe, utique ſi parari poſſint: etiamſi difficilis earum paratio ſit. l. 39. §. 7. V. l. 67. §. 8. de leg. 2. l. 10. C. de legat. §. 4. Inſt. eod.

Res aliena legari poteſt, ſi ſit in commercio.

Si verò *Saluſtianos hortos*, qui ſunt Auguſti, vel *fundum Albanum*, qui principalibus uſibus deſervit, legaverit quis, furioſi eſt, talia legata teſtamento adſcribere. d. l. §. 8.

XXIII. Cùm res legata eſt, ſiquidem propria fuit teſtatoris, & copiam ejus habet heres: moram facere non debet, ſed eam præſtare. Sed ſi res alibi ſit, quàm ubi petitur, primùm quidem conſtat, ibi eſſe præſtandam, ubi relicta eſt: niſi alibi teſtator voluit: nam ſi alibi voluit, ibi præſtanda eſt, ubi teſtator voluit, vel ubi veriſimile eſt eum voluiſſe. Et ita Julianus ſcripſit tam in propriis, quàm in alienis legatis. l. 47.

Ibi legatum præſtandum, ubi ſit, aut ubi veriſimile ſit voluiſſe teſtatorem.

XXIV. Si Stichus aut Pamphilus legetur, & alter ex his vel in fuga ſit, vel apud hoſtes: dicendum erit, præſentem præſtari, aut abſentis æſtimationem: toties enim electio eſt heredi committenda, quoties moram non eſt facturus legatario. l. 47. §. 3.

Ceſſat heredis electio, ſi nimiam moram legatario ſit allatura.

XXV. Si res aliena vel hereditaria, ſine culpa heredis perierit, vel non compareat: nihil amplius quàm cavere eum oportebit. Sed ſi culpa heredis res periit, ſtatim damnandus eſt. *Culpa* autem qualiter ſit æſtimanda, videamus: an non ſolùm ea quæ dolo proxima (ſit), verùm etiam quæ levis eſt: an numquid & diligentia quoque exigenda eſt ab herede: quod verius eſt. Item ſi fundus chaſmate perierit, Labeo ait utique æſtimationem non deberi. Quod

Tenetur heres de levi culpa, & diligentia, circa rem legatam.

Digitized by Google

ita verum eſt, ſi non poſt moram factam id evenerit. Potuit enim eum acceptum legatarius vendere. l. 47. §. 4. & ſeq.

Legatum, cùm tot annorum erit legatarius, tunc debetur, cùm completi ſunt.

XXVI. Si cui legetur, *cùm quatuordecim annorum erit:* certo jure utimur, ut tunc ſit quatuordecim annorum, cùm impleverit. l. 49. V. l. 74. §. 1. ff. ad Senatuſconſ. Trebell.

In obſcura legati enunciatione, quæ ſit mens teſtatoris, ex circumſtantiis inveſtigandum.

XXVII. Si numerus nummorum legatus ſit, neque apparet, quales ſunt legati: ante omnia ipſius patriſfamilias conſuetudo, deinde regionis, in qua verſatus eſt, exquirenda eſt. Sed & mens patriſfamiliæ, & legatarii dignitas, vel caritas, & neceſſitudo: item earum, quæ præcedunt, vel quæ ſequuntur, ſummarum ſcripta ſunt ſpectanda. Sed ſi certos nummos, veluti quos in arca habet, aut certam lancem legavit: non numerata pecunia, ſed ipſa corpora nummorum, vel rei legatæ continentur: neque permutationem recipiunt: & exemplo cujuſlibet corporis æſtimanda ſunt. l. 50. §. ult. & l. 51.

Enumerati heredes in legato viriles debent, non enumerati hereditarias.

XXVIII. Si pars heredum nominata ſit in legando, viriles partes heredes debent: ſi verò omnes, hereditarias. l. 54. §. ult.

Si heredes nominatim enumerati, dare quid damnati ſunt, propius eſt, ut viriles partes debeant: quia perſonarum enumeratio hunc effectum habet, ut exæquentur in legato præſtando, qui ſi nominati non eſſent, hereditarias partes debituri eſſent. l. 124. V. ſ. l. 67. §. 1.

Sive à certis perſonis heredum nominatim legatum eſſet, ſive ab omnibus, excepto aliquo: Atilicinus, Sabinus, Caſſius, pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros ajunt, quia hereditas eos obligat. Idem eſt cùm omnes heredes nominantur. l. 17. ff. de duob. reis conſt.

Legi teſtator non derogat.

XXIX. Nemo poteſt in teſtamento ſuo cavere, ne leges in ſuo teſtamento locum habeant. l. 55.

Erogata in fideicommiſſum repetit heres.

XXX. Domus hereditarias exuſtas, & heredis nummis extructas, ex cauſa fideicommiſſi poſt mortem heredis reſtituendas, viri boni arbitratu ſumptuum rationibus deductis, & ædificiorum ætatibus examinatis, reſpondi. l. 58.

XXXI. Ca-

Digitized by Google

Captatoria legata reprobantur.

XXXI. Captatoriæ ſcripturæ ſimili modo neque in hereditatibus, neque in legatis valent. l. 64. V. ſ. l. 70. de hered. inſt.

Manet legatum domus, licet tota particulatim refecta ſit: non ſi, ea destructa, alia ædificetur. Niſi aliud teſtator ſenſerit.

XXXII. Si domus fuerit legata, licèt particulatim ita refecta ſit, ut nihil ex priſtina materia ſuperſit: tamen dicemus, utile manere legatum. At ſi, ea domu deſtructa, aliam eodem loco teſtator ædificaverit, dicemus interire legatum: niſi aliud teſtatorem ſenſiſſe fuerit approbatum. l. 65. §. ult.

Legatum duobus qui cum aliis ex diſparibus partibus heredes ſint, in viriles ſcinditur.

XXXIII. Si ex pluribus heredibus, ex diverſis partibus inſtitutis, *duobus eadem res legata ſit:* heredes non pro hereditaria portione, ſed pro virili id legatum habere debent. l. 67. §. 1. V. ſ. l. 54. §. ult.

De evictione rei generaliter legatæ tenetur heres: aliud in re nominatim legata.

XXXIV. De evictione an cavere debeat is, qni ſervum præſtat ex cauſa legati, videamus? Et regulariter dicendum eſt, quoties ſine judicio præſtita res legata evincitur, poſſe eam ex teſtamento peti: cæterùm ſi judicio petita eſt, officio judicis cautio neceſſaria eſt, ut ſit ex ſtipulatu actio. l. 71. §. 1.

Si heres tibi, ſervo generaliter legato, Stichum tradiderit, iſque à te evictus fuiſſet, poſſe te ex teſtamento agere, Labeo ſcribit. Quia non videtur heres dediſſe quod ita dederat, ut habere non poſſis. Et hoc verum puto. l. 29. §. 3. de legat. 3.

Si verò certus homo legatus eſt, talis dari debet qualis eſt. l. 45. §. 2. h. t. de leg. 1.

Heres ſervum non nominatim legatum tradidit, & de dolo repromiſit: poſtea ſervus evictus eſt. Agere cum herede legatarius ex teſtamento poterit, quamvis heres alienum eſſe ſervum ignoraverit. l. 58. ff. de evict. V. l. 77. §. 8. de legat. 2.

Legata pecunia, datur modicum tempus heredi ad ſolutionem.

XXXV. In pecunia legata confitenti heredi modicum tempus ad ſolutionem dandum eſt: nec urgendum ad ſuſcipiendum judicium: quod quidem tempus ex bono & æquo Prætorem obſervare oportebit. l. 71. §. 2.

Ita legatum, ſi comprobaverit heres, debetur omninò.

XXXVI. Si ſic legatum, vel fideicommiſſum ſit relictum, *ſi æſtimaverit heres*, *ſi comprobaverit*, *ſi juſtum putaverit:* & legatum, & fideicommiſſum debebitur: quo-

 niam

Digitized by Google

niam quaſi viro potius bono ei commiſſum eſt, non in meram voluntatem heredis collatum. l. 75. V. inf. l. 11. §. 7. de leg. 3.

Falſa demonſtratio non perimit legatum.

XXXVII. Falſa demonſtratio non perimit legatum. l. 75. §. 1. in fin.

Heres meus Titio dato, quod ex teſtamento Sempronii debetur mihi: cùm jure novationis, quam legatarius idemque teſtator ante fecerat, legatum ex teſtamento non debeatur: placuit falſam demonſtrationem legatario non obeſſe; nec in totum falſum videri, quod veritatis primordio adjuvaretur. l. 76. §. 3. ff. de legat. 2. Certo corpore legato, demonſtratio falſa poſita non perimit legatum; veluti ſi ita ſit ſcriptum, *Stichum quem ex venditione Titii emi.* Nam ſi neque emit, aut ex alia venditione emit, legatum nihilominus valet. l. 10. ff. de auro, arg.

Poſt electionem ſi pereat quod electum eſt, legatario perit. Variare non poteſt, qui elegit.

XXXVIII. *Stichum aut Pamphilum, utrum heres meus volet, Titio dato:* ſi dixerit heres, Stichum ſe velle dare, Sticho mortuo, liberabitur: cùm autem ſemel dixerit heres, utrum dare velit, mutare ſententiam non poterit. l. 84. §. 9. V. ſ. l. 5. v. l. 11. §. 1. de leg. 2.

Filius heres, idemque legatarius, ſi abſtineat hereditate, legato non privatur.

XXXIX. Filio pater quem in poteſtate retinuit, heredi pro parte inſtituto, legatum quoque relinquit: duriſſima ſententia eſt exiſtimantium denegandam ei legati petitionem, ſi patris abſtinuerit hereditate: non enim impugnatur judicium ab eo, qui juſtis rationibus noluit negotiis hereditariis implicari. l. 87. l. 12. C. de legat.

Si legata purè pecunia, teſtator indicaverit unde petatur, non erit conditio, ſed demonſtratio.

XL. Quidam teſtamento, vel codicillis, ita legavit: *Aureos quadringentos Pamphilæ dari volo, ita ut infra ſcriptum eſt: ab Julio auctore aureos tot: & in caſtris quos habeo, tot: & in numerato quos habeo, tot.* Poſt multos annos eadem voluntate manente, deceſſit, cùm omnes ſummæ in alios uſus tranſlatæ eſſent. *Quæro*, an debeatur fideicommiſſum? *Reſpondi*, veroſimilius eſt, patremfamilias demonſtrare potius heredibus voluiſſe, unde aureos quadringentos ſine incommodo rei familiaris contrahere poſſint, quàm conditionem fideicommiſſo injeciſſe, quod initio purè datum eſſet: & ideo quandringenti Pamphilæ debebuntur. l. 96.

Firmio

Firmio Heliodoro fratri meo dari volo quinquaginta ex reditu prædiorum meorum futuri anni. Poſtea *(propter ea)* non videri conditionem additam, ſed tempus ſolvendæ pecuniæ prolatum videri: Reſpondi, fructibus fini relictæ pecuniæ non perceptis, ubertatem eſſe neceſſariam anni ſecundi. l. 26. ff. quando dies legat.

XLI. In tacitis fideicommiſſis fraus legi fieri videtur, quoties neque teſtamento, neque codicillis rogaretur, ſed domeſtica cautio, vel chirographo obligaret ſe ad præſtandum fideicommiſſum ei, qui capere non poteſt. l. 103. *Tacita fideicommiſſa nec per domeſticas cautiones licita ſunt.*

XLII. Cùm quid tibi legatum, fideive tuæ commiſſum ſit, ut mihi reſtituas; ſi quidem nihil præterea ex teſtamento capias, dolum malum dumtaxat in exigendo eo legato: alioquin etiam culpam te mihi præſtare debere, exiſtimavit. Sicut in contractibus fidei bonæ ſervatur, ut ſi quidem utriuſque contrahentis commodum verſetur, etiam culpa; ſin unius ſolius, dolus malus tantummodo præſtetur. l. 108. §. 12. V. l. 5. §. 2. ff. commod. *Dolum præſtat, qui ſine ſuo commodo quid agit: culpam qui ſuo & alieno.*

XLIII. Si heres generaliter ſervum, *quem ipſe voluerit*, dare juſſus, ſciens furem dederit, iſque furtum legatorio fecerit: de dolo malo agi poſſe ait. Sed quoniam illud *verum eſt, heredem in hoc teneri, ut non peſſimum det*, ad hoc tenetur, ut & alium hominem præſtet, & hunc pro noxæ deditione relinquat. l. 110. V. ſ. l. 37. *Legato quem voluerit heres, non poterit dari peſſimus.*

XLIV. Ineptas voluntates defunctorum circa ſepulturam (veluti veſtes, aut ſi qua alia ſupervacua ut in funus impendantur) non valere, Papinianus ſcribit. l. 113. §. ult. *Ineptis teſtatorum voluntatibus non parendum.*

XLV. Placet non plus poſſe rogari quem reſtituere, quàm quantum ei relictum eſt. l. 114. §. 3. in fin. *Fideicommiſſum relicti fines non excedit.*

XLVI. Ut quis heredem inſtituat aliquem, rogari non poteſt: planè Senatus cenſuit perinde habendum, atque ſi rogaſſet hereditatem reſtitui. l. 114. §. 6. *Rogatus heres heredem inſtituere, oneratur fideicommiſſo.*

XLVII. Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, eos, qui teſtamento vetant quid alienari, nec cauſam exprimunt, propter quam id fieri velint; niſi invenitur perſona, cujus reſpectu hoc à teſtatore diſpoſitum eſt, nullius eſſe mo- *Prohibere non poteſt teſtator alienationes, niſi ſubſit cauſa ex perſona, cui res ſervanda ſit.*

menti ſcripturam: quaſi nudum præceptum reliquerint: quia talem legem teſtamento non poſſunt dicere. Quòd ſi liberis, aut poſteris, aut libertis, aut heredibus, aut aliis quibuſdam perſonis conſulentes, ejuſmodi voluntatem ſignificarent: eam ſervandam eſſe. l. 114. §. 14.

Prohibitus heres alienare extra familiam, parére debet fideicommiſſo. Parebit autem, ſi vel uni ex familia reliquerit.

XLVIII. Cum pater, filio herede inſtituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommiſit, *ne fundum alienaret, & ut in familia relinqueret:* & filius decedens, duos heredes inſtituit, tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit: Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, verum eſſe, non paruiſſe voluntati defuncti filium. l. 114. §. 15.

Verum eſt in familia reliquiſſe, licet uni reliquiſſet. d. l. 114. §. 17. in f. V. l. 94. de leg. 3.

Quibuſcumque verbis fideicommitti & legari poteſt.

XLIX. Etiam hoc modo, *cupio des, opto des, credo te daturum*, fideicommiſſum eſt. l. 115. V. l. 118.

In legatis, vel fideicommiſſis neceſſaria non ſit verborum obſervantia: ita ut nihil prorſus interſit, quis talem voluntatem verborum caſus exceperit, aut quis loquendi uſus effuderit. l. 21. C. de legat.

Omne verbum ſignificans teſtatoris legitimum ſenſum, legare vel fideicommittere volentis, utile atque validum eſt: ſive directis verbis, quale eſt *jubeo* forte; ſive precariis utatur teſtator, quale eſt, *rogo, volo, mando, fideicommitto.* l. 2. C. comm. de legat. & fideicom.

Legatum eſt delibatio hereditatis, vel donatio in teſtamento.

L. *Legatum* eſt delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod univerſum heredis foret, alicui quid collatum velit. l. 116.

Legatum eſt donatio teſtamento relicta. l. 36. ff. de leg. 2.

Hereditas defuncti perſonam ſuſtinet.

LI. Hereditas perſonæ defuncti, qui eam reliquit, vice fungitur. l. 116. §. 3.

Res legata qualis eſt, talis debetur: & rei accedunt jura & onera quæ ei cohærent.

LII. Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus eſt: itaque ſive ipſe fundo heredis ſervitutem debuit, ſive ei fundus heredis, licèt confuſione dominii ſervitus extincta ſit, priſtinum jus reſtituendum eſt: & niſi legatarius imponi ſervitutem patiatur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur. Si verò fundo legato ſervitus non reſtituetur, actio ex teſtamento ſupereſt. l. 116. §. ult.

LIII. Si

Digitized by Google

LIII. Si quid relictum ſit civitatibus, omne valet; ſive in diſtributionem relinquatur, ſive in opus, ſive in alimenta, vel in eruditionem puerorum, ſive quid aliud. l. 117.

Civitati legari poteſt in plures cauſas, ſive ad ornatum, ſive ad honorem, & egentium alimenta.

Civitatibus legari poteſt etiam quod ad honorem ornatumque civitatis pertinet. *Ad ornatum*, putà quod ad inſtruendum forum, theatrum, ſtadium, legatum fuerit. *Ad honorem*, putà quod ad munus edendum, venationemve, ludos ſcenicos, ludos Circenſes (relictum fuerit), aut quod ad diviſionem ſingulorum civium, vel epulum, relictum fuerit: hoc amplius, quod in alimenta infirmæ ætatis, putà (ſenioribus, vel pueris, puelliſque) relictum fuerit, ad honorem civitatis pertinere reſpondetur. l. 122.

LIV. Si ſervus *vetitus eſt à teſtatore rationes reddere*, non hoc conſequitur, ut ne, quod apud eum ſit, reddat, & lucrifaciat; ſed ne ſcrupuloſa inquiſitio fiat: hoc eſt, ut negligentiæ ratio non habeatur, ſed tantùm fraudium. l. 119.

Vetitus à teſtatore rationes reddere, non debito, ſed ſcrupuloſa inquiſitione exoneratur.

LV. Fructus ex fundo purè legato, poſt aditam hereditatem à legatario perceptos, ad ipſum pertinere: colonum autem cum herede ex conducto habere actionem. l. 120. §. 2. V. l. 32. ff. locat.

Legatarius poteſt ſolvere locationem.

LI-

LIBER XXXI.

TITULUS I.

De Legatis & fideicommiſſis.

LIBER SECUNDUS.

Legatum in alterius arbitrium conferri poteſt, aut ita ut inſit conditio: aut ut viri boni arbitrium deſideretur.

I. IN arbitrium alterius conferri legatum, veluti conditio, poteſt. Quid enim intereſt, *ſi Titius in Capitolium aſcenderit*, mihi legetur, an, *ſi voluerit*? l. 1. Sed cùm ita legatum ſit, pupillo ſive pupillæ, *arbitrio tutorum*, neque conditio ineſt legato, neque mora. Cùm placeat, in teſtamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro viri boni arbitrio accipi. Quæ enim mora eſt in boni viri arbitrio, quod injectum legato velut certam quantitatem exprimit, pro viribus videlicet patrimonii? d. l. §. 1.

Alterum legatum repudiare licet, altero accepto: niſi onus habeat, quod repellitur.

II. Neminem ejuſdem rei legatæ ſibi partem velle, partem nolle, verius eſt. Sed duobus legatis relictis, unum quidem repudiare, alterum verò amplecti poſſe, reſpondetur. Sed ſi unum ex legatis onus habet, & hoc repellatur, non idem dicendum eſt. l. 4. l. 5. d. l. 5. §. 1.

Si res legata vivo teſtatore alibi fuerit, ſumptibus legatarii requirenda eſt: aliud, ſi poſt mortem.

III. Si quis ſervum heredis, vel alienum legaverit, & is fugiſſet: cautiones interponendæ ſunt de reducendo eo: ſed ſi quidem vivo teſtatore fugerit, expenſis legatarii reducitur; ſi poſt mortem, ſumptibus heredis. l. 8.

Hæc verba, ex illo dolio amphoras decem, *ad id rediguntur quod ineſt, ſi minus ſit.*

IV. Si quis legaverit ex illo dolio amphoras decem, etſi non decem, ſed pauciores inveniri poſſint, non extinguitur legatum: ſed hoc tantummodo accipit, quod invenitur. l. 8. §. 2.

Legata pecunia debetur, etſi in hereditate non ſit.

V. Si pecunia legata in bonis legantis non ſit, ſolvendo tamen hereditas ſit: heres pecuniam legatam dare compellitur, ſive de ſuo, ſive ex venditione rerum hereditariarum, ſive unde voluerit. l. 12.

VI. Si

Res uni è pluribus legata, ſi de eo non conſtiterit, inter omnes dividitur.

VI. Si heres damnatus eſſet, decem uni ex libertis dare, & non conſtituerit cui daret: heres omnibus eadem decem præſtare cogendus eſt. l. 17. §. 1. V. inf. l. 67. §. 2. d. l. §. 7.

Heres probare debet mutatam voluntatem.

VII. Onus probandi mutatam eſſe defuncti voluntatem, ad (heredem) pertinet, qui fideicommiſſum recuſat. l. 22. in fin.

Quod ſine die legatum eſt, debetur adita hereditate.

VIII. Omnia, quæ teſtamentis ſine die, vel conditione adſcribuntur, ex die aditæ hereditatis præſtentur. l. 32.

Si non ſint in hereditate ſpecies nominatim legata, non debebuntur.

IX. Species nominatim legatæ, ſi non reperiantur, nec dolo heredis deeſſe probentur, peti ex eodem teſtamento non poſſunt. l. 32. §. 5. V. l. 6. ff. de aur. arg. mund. d. l. §. 1.

Ad fideicommiſſum familiæ relictum vocantur qui nominati ſunt, poſt eos cæteri ex familia, ac deinceps eorum liberi.

X. In fideicommiſſo, quod familiæ relinquitur, hi ad petitionem ejus admitti poſſunt, qui nominati ſunt: aut poſt omnes eos extinctos, qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo teſtator moreretur, & qui ex his primo gradu procreati ſint: niſi ſpecialiter defunctus ad ulteriores voluntatem ſuam extenderit. l. 32. §. ult. V. l. 69. §. 3.

Heredes pro ſuis partibus perſonali actione tenentur, qui hypothecam poſſident in ſolidum.

XI. Legatorum petitio adverſus heredes pro partibus hereditariis competit: nec pro his qui ſolvendo non ſunt, onerari coheredes oportet. l. 33.

Pro hereditariis partibus heredes onera hereditaria agnoſcere, etiam in fiſci rationibus, placuit: niſi intercedat pignus, vel hypotheca: tunc enim poſſeſſor obligatæ rei conveniendus eſt. l. 2. C. de hered. act.

Filiorum nomine filiæ continentur, non contra.

XII. Si ita ſit ſcriptum, *filiabus meis centum aureos do*: an & maſculini generis & fœminini liberis legatum videatur? Nam, ſi ita ſcriptum eſſet, *filiis meis hoſce tutores do*, reſponſum eſt, etiam filiabus tutores datos eſſe: quòd non eſt ex contrario accipiendum, ut filiarum nomine etiam maſculi contineantur: *exemplo* enim *peſſimum* eſt, fœminino vocabulo etiam maſculos contineri. l. 45.

Maſculino ſexu uterque continetur.

Semper ſexus maſculinus etiam fœmininum ſexum continet. l. 62. in f. de leg. 3.

Binis exemplaribus prolatis, in quibus idem legatum tacitè ſcriptum ſit; minus ſequendum.

XIII. Sempronius Proculus nepoti ſuo ſalutem. Binæ tabulæ teſtamenti eodem tempore exemplarii cauſa ſcriptæ, ut vulgò fieri ſolet, ejuſdem patrisfamilias proferuntur. In alte-

Digitized by Google

alteris centum, in alteris quinquaginta aurei legati ſunt Titio. Quæris, utrum & quinquaginta aureos, an centum duntaxat habiturus ſit? Proculus reſpondit: In hoc caſu (magis) heredi parcendum eſt; ideoque utrumque legatum nullo modo debetur, ſed tantummodo quinquaginta aurei. l. 47.

Legatariis ſubſtitui poteſt.

XIV. Ut heredibus ſubſtitui poteſt, ita etiam legatariis. l. 50.

De conditione heredis vel legatarii tunc agendum, cùm obvenerint hereditas, vel legatum.

XV. Non oportet prius de conditione cujuſquam quæri, quàm hereditas, legatumve ad eum pertineat. l. 52.

Ultra juſtum pretium utiliter emimus, propter commodum.

XVI. Sæpe confines fundos etiam ſupra juſtam æſtimationem intereſt noſtra acquirere. l. 54.

Principe mortuo non vacat Principis nomen, ſed ad ſucceſſorem tranſit: non idem in Auguſta.

XVII. Quod Principi relictum eſt, qui antequam dies legati cedat, ab hominibus ereptus eſt, ex conſtitutione Divi Antonini, ſucceſſori ejus debetur. Si Auguſtæ legaveris, & ea inter homines eſſe deſierit: deficit, quod ei relictum eſt, ſicut Divus Adrianus in Plotinæ, & proximè Imperator Antoninus in Fauſtinæ Auguſtæ perſona conſtituit, cùm ea ante inter homines eſſe deſiit, quam teſtator decederet. l. 56. & l. 57.

Fideicommiſſi onus tranſit ad ſubſtitutum, & ad coheredem cui accreſcit pars onerata.

XVIII. Julianus ait, ſi alter ex legitimis heredibus repudiaſſet portionem, cùm eſſent ab eo fideicommiſſa relicta: coheredem ejus non eſſe cogendum fideicommiſſa præſtare. Portionem enim ad coheredem ſine onere pertinere: ſed poſt reſcriptum Severi, quo fideicommiſſa ab inſtituto relicta, à ſubſtitutis debentur, & hic quaſi ſubſtitutus cum ſuo onere conſequetur accreſcentem portionem. l. 61. §. 1.

Non ab herede eligente, ſed à teſtatore fidei heredis committente, jus quæritur electo.

XIX. Unum ex familia, propter fideicommiſſum à ſe cùm moreretur relictum, heres eligere debet: ei, quem elegit, fruſtra teſtamento ſuo legat, quod poſteaquam electus eſt, ex alio teſtamento petere poteſt. l. 67.

Non enim facultas neceſſariæ electionis, propriæ liberalitatis beneficium eſt: quid eſt enim quod de ſuo videtur reliquiſſe, qui quod relinquit omnimodo reddere debuit? d. l. 67. §. 1.

Fideicommiſſum relictum uni ex familia, cui volet heres reſtituet.

XX. Si cùm forte tres ex familia eſſent ejus, qui (*uni ex familia*) fideicommiſſum reliquit, eodem vel diſpari gra-

Digitized by Google

gradu: ſatis erit uni reliquiſſe. Nam poſtquam paritum eſt voluntati, cæteri conditione deficiunt. l. 67. §. 2.

Uni ex pluribus relictum, nullo electo, ad omnes tranſit.

XXI. *Rogo fundum, cùm morieris, reſtituas ex libertis cui voles:* quod ad verba attinet, ipſius erit electio: nec petere quiſquam poterit, quamdiu præferri alius poteſt. Defuncto eo, priuſquam eligat, petent omnes. Itaque eveniet, ut quod uni datum eſt, vivis pluribus, unus petere non poſſit: ſed omnes petant, quod non omnibus datum eſt. Et ita demum petere poſſit unus, ſi ſolus moriente eo ſuperfuit. l. 67. §. 7.

Si rem heredis, quam ſuam putabat teſtator, legaverit, valet legatum: aliud, ſi rem alterius, ſuam credens, legaſſet.

XXII. Si rem tuam, quam exiſtimabam meam, te herede inſtituto, Titio legem: non eſt Neratii Priſci ſententiæ, nec conſtitutioni locus: qua cavetur, non cogendum præſtare legatum heredem. Nam ſuccurſum eſt heredibus, ne cogerentur redimere, quod teſtator ſuum exiſtimans reliquit. Sunt enim magis in legandis ſuis rebus, quàm in alienis comparandis, & onerandis heredibus faciliores voluntates: quod in hac ſpecie non evenit, cùm dominium rei ſit apud heredem. l. 67. §. 8. V. ſ. de leg. 1. l. 39. §. 7. §. 4. Inſt. de legat.

Heredum etiam res proprias per fideicommiſſum relinqui poſſe, non ambigitur. l. 25. C. de fideic.

Verba omiſſa, quæ ex ſcriptis intelliguntur, ſupplenda ſunt.

XXIII. Si omiſſa fideicommiſſi verba ſunt, & cætera, quæ leguntur, cum his, quæ ſcribi debuerant, congruant: rectè datum, & minus ſcriptum, exemplo inſtitutionis legatorumque intelligitur: quam ſententiam optimus quoque Imperator noſter Severus ſecutus eſt. l. 67. §. 9.

Verbum, *volo*, licet deſit, tamen quia additum perfectum ſenſum facit, pro adjecto habendum eſt. l. 10. C. de fideic.

Hæc verba, non dubito uxorem liberis reddituram, *pro fideicommiſſo accipiuntur.*

XXIV. Item *Marcus Imperator* reſcripſit, verba, quibus teſtator ita caverat, *non dubitare ſe, quodcumque uxor ejus cepiſſet, liberis ſuis ſe reddituram*, pro fideicommiſſo accipienda. Quod reſcriptum ſummam habet utilitatem: ne ſcilicet honor benè tranſacti matrimonii, fides etiam communium liberorum decipiat patrem, qui melius de matre præſumpſerat. Et ideo Princeps providentiſſimus, & juris religioſiſſimus, cùm fideicommiſſi verba ceſſare animad-

verteret, eum ſermonem pro fideicommiſſo reſcripſit accipiendum. l. 67. §. ult. V. ſ. de leg. 1. l. 115.

Relictum familiæ, à proximioribus tranſit ad ſequentes.

XXV. Fratre herede inſtitutó petit, *ne domus alienaretur, ſed ut in familia relinqueretur:* ſi non paruerit heres voluntati, ſed domum alienaverit, vel extero herede inſtituto deceſſerit, omnes fideicommiſſum petent, qui in familia fuerunt. Quid ergo, ſi non ſint ejuſdem gradus? Ita res temperari debet, ut proximus quiſque primo loco videatur invitatus. l. 69. §. 3. V. l. 32. §. ult.

Hereditas non adita non tranſmittitur: legatum tranſmittitur, etſi legatarius ignorans deceſſerit, poſtquam dies ceſſit.

XXVI. Pro parte heres inſtitutus, cui præceptiones erant relictæ, poſt diem legatorum cedentem, ante aditam hereditatem vita deceſſit: partem hereditatis ad coheredes ſubſtitutos pertinere placuit; præceptionum autem portiones, quæ pro parte coheredum conſtiterunt, ad heredes ejus tranſmitti. l. 75. §. 1. l. 19. ff. de opt. leg. V. inf. l. 80. & tit. quand. dies leg. ced.

Legato fundo cujus heres fructum habebat, fundum cum fructu habebit legatarius.

XXVII. Dominus, herede fructuario ſcripto, fundum ſub conditione legavit: voluntatis ratio non patitur, ut heres ex cauſa fructus emolumentum retineat: diverſum in cæteris prædiorum ſervitutibus, quas heres habuit, reſponſum eſt, quoniam fructus portionis inſtar obtinet. l. 76. §. 2.

Fideicommiſſum ut plus uni tribuatur, moderandæ majoris partis arbitrium heredi relinquit.

XXVIII. Pater cum filia pro ſemiſſe herede inſtituta, ſic teſtamento locutus fuerat: *peto, cùm morieris, licet alios quoque filios ſuſceperis, Sempronio nepoti meo plus tribuas in honorem nominis mei:* neceſſitas quidem reſtituendi nepotibus viriles partes præcedere videbatur: ſed moderandæ portionis, quam majorem in unius nepotis perſonam conferri voluit, arbitrium filiæ datum. l. 76. §. 5.

Legatum propter officium, ſi per legatarium non ſteterit ut præſtet, debetur.

XXIX. Non jure tutori dato mater legavit, ſi conſentiat, ut decreto Prætoris confirmetur, & Prætor non idoneum exiſtimet, actio legati (non) denegabitur. l. 76. §. 6. V. l. 8. C. de legat.

In donationibus cauſa mortis locum habet Falcidia.

XXX. Eorum, quibus mortis cauſa donatum eſt, fidei committi quoquo tempore poteſt. Quod fideicommiſſum heredes ſalva Falcidiæ ratione, quam in his quoque donationibus exemplo legatorum locum habere placuit, præſtabunt. l. 77. §. 1.

XXXI.

Digitized by Google

XXXI. Si pars donationis fideicommiſſo teneatur, fideicommiſſum quoque munere Falcidiæ fungetur. Si tamen alimenta præſtari voluit, collationis totum onus in reſiduo donationis eſſe, reſpondendum erit ex defuncti voluntate, qui de majore pecunia præſtari non dubiè voluit integra. l. 77. §. 1. in fine.

Legatarius alimentorum fideicommiſſo oneratus, totum Falcidiæ onus in reſiduo ſuſtinebit.

XXXII. Evictis prædiis, quæ pater, qui ſe dominum eſſe crediderit, verbis fideicommiſſi filio reliquit, nulla cum fratribus & coheredibus actio erit. Si tamen inter filios diviſionem fecit, arbiter, conjectura voluntatis, non patietur, eum partes coheredibus prælegatas reſtituere, niſi parati fuerint & ipſi patris judicium fratri conſervari. d. l. 77. §. 8. V. l. 71. §. 1. de legat. 1.

Frater fratri coheredi non præſtat fideicommiſſum fundi alicujus, quem ſuum pater crediderat. Aliud, ſi in partem fundus datus eſſet.

XXXIII. A filia pater petierat, ut, *cui vellet ex liberis ſuis prædia, cùm moreretur, reſtitueret:* uni ex liberis ſuis prædia fideicommiſſi viva donavit: non eſſe electionem, propter incertum diem fideicommiſſi, certæ donationis, videbatur. Nam in eum deſtinatio dirigi poteſt, qui fideicommiſſum inter cæteros habiturus eſt, remota matris electione. l. 77. §. 10. V. inf. de leg. 3. l. 41. §. 12. & l. 12. C. de fideic.

Electurus cùm morietur, utiliter vivus donat uni eligendorum.

XXXIV. Hereditatem poſt mortem ſuam rogati reſtituere, nominum periculo, quæ per diviſionem obtigerunt, inter coheredes interpoſitis delegationibus, non adſtringuntur: non magis, quam prædiorum, cùm permutatio rerum diſcernens communionem interveniet. l. 77. §. 18. V. l. 4. ff. de hered. vel act. vend. l. 74. in f. ff. de evict.

Poſt diviſionem perit coheredi nomen quod ei obtigit, eſt enim diviſio permutatio diſcernens communionem.

XXXV. Filius matrem heredem ſcripſerat, & fideicommiſſa tabulis data cum jurisjurandi religione præſtari rogaverat, cùm teſtamentum nullo jure factum eſſet: nihilominus matrem legitimam heredem cogendam præſtare fideicommiſſa, reſpondi: nam enixæ voluntatis preces ad omnem ſucceſſionis ſpeciem porrectæ videbantur. l. 77. §. 23. V. inf. l. 81. & ſ. qui teſt. fac. poſſ. l. 29.

Si heredis ab inteſtato, verbis enixam voluntatem indicantibus, fidei committatur, etſi non valeat teſtamentum, valebit fideicommiſſum.

XXXVI. Cùm poſt mortem emptoris, venditionem Reipublicæ prædiorum optimus maximuſque Princeps noſter Severus Auguſtus reſcindi, heredibus pretio reſtituto, juſſiſſet: de pecunia legatario, cui prædium emptor ex ea

Legatarius fundi, eo evicto, cum pretii reſtitutione, pretium conſequetur.

Digitized by Google

poſſeſſione legaverat, conjectura voluntatis, pro modo æſtimationis, partem ſolvendam eſſe reſpondi. l. 78. §. 1.

Legatum recta via à teſtatore tranſit ad legatarium.

XXXVII. Legatum ita dominium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res ſingulas: quod eo pertinet, ut, ſi purè res relicta ſit, & legatarius non repudiavit defuncti voluntatem, recta via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium tranſeat, nunquam factum heredis. l. 80.

Ea, quæ leguntur, recta via ab eo, qui legavit, ad eum, cui legata ſunt, tranſeunt. l. 64. in fine ff. de furt. V. ſ. l. 75. §. 1.

Fideicommiſſum à filiis ut à ſcriptis, non ut à legitimis, irrito facto teſtamento, non præſtabitur.

XXXVIII. Si quis teſtamento facto, à filiis ſuis, quos heredes inſtituiſſet, fideicommiſſa reliquiſſet, non ut à legitimis heredibus, ſed ut à ſcriptis, & teſtamentum aliquo caſu irritum factum ſit: filii ab inteſtato venientes fideicommiſſa ex teſtamento præſtare compelli non poſſunt. l. 81.

Nomina ſi tum non habent, nec veniunt in legato eorum, quæ domo continentur.

XXXIX. *Caius Seius pronepos meus heres mihi eſto ex ſemiſſe bonorum meorum, excepta domo mea, & paterna; in quibus habito, cùm omnibus, quæ ibi ſunt. Quæ omnia ſcias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere.* Quæro, cùm ſit in his domibus argentum, nomina debitorum, ſupellex, mancipia; an hæc omnia, quæ illic inveniuntur, ad alios heredes inſtitutos debeant pertinere? Paulus reſpondit, nomina debitorum non contineri, ſed omnium eſſe communia; in cæteris verò nullum pronepoti locum eſſe.* l. 86.

Quæſitum ex lucrativa cauſa, ex legato non debetur. Aliud in legato ſummæ vel quantitatis.

XL. Titia Seio teſſeram frumentariam comparari voluit, poſt diem trigeſimum à morte ipſius. Quæro, cùm Seius viva teſtatrice, teſſeram frumentariam ex cauſa lucrativa habere cœpit, nec poſſit id quod habet petere, an ei actio competat? Paulus reſpondit, ei, de quo quæritur, pretium teſſeræ præſtandum: quoniam tale fideicommiſſum magis in quantitate, quam in corpore conſiſtit. l. 87.

Quæro, cùm corpora legata etiam nunc ex lucrativa cauſa poſſideantur, an à ſubſtitutis peti poſſint? Reſpondi, non poſſe. l. 88. §. 7. in fin. V. l. 34. §. 1. & ſeqq. de leg. 1.

Fideicommiſſum relictum, & apud eum, cui relictum eſt,

Digitized by Google

eſt, ex cauſa lucrativa inventum, extingui placuit: niſi defunctus æſtimationem quoque ejus præſtari voluit. l. 21. §. 1. de leg. 3.

Clauſula codicillaris ex voluntate ſupplenda.

XLI. *Lucius Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine ullo Juriſperito, rationem animi mei potius ſecutus, quam nimiam & miſeram diligentiam: & ſi minus aliquid legitimè, minuſve peritè fecero, pro jure legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Deinde heredes inſtituit. Quæſitum eſt, inteſtati ejus bonorum poſſeſſione petita, an portiones adſcriptæ ex cauſa fideicommiſſi peti poſſunt? Reſpondi, ſecundum ea quæ proponerentur, poſſe. l. 88. §. ult.

LIBER XXXII.

TITULUS I.

De legatis & fideicommiſſis.

LIBER TERTIUS.

Non niſi ab eo fideicommittitur, cui aliquid relinquitur.

I. SCIENDUM eſt autem, eorum fidei committi (quem) poſſe, ad quos aliquid perventurum eſt morte ejus, vel dum eis datur, vel dum eis non adimitur. Nec tantùm proximi bonorum poſſeſſoris, verùm inferioris quoque fidei committere poſſumus. Sed & ejus, qui nondum natus eſt (fidei committi poſſe), ſi modo nobis natus ſucceſſurus ſit. l. 1. §. 6. 7. & 8.

Legatum his verbis, ſi fuerit arbitratus, ad viri boni arbitrium refertur.

II. Si ita adſcriptum fuerit, *ſi fueris arbitratus, ſi putaveris, ſi æſtimaveris, ſi utile tibi fuerit viſum, vel videbitur,* debebitur. Non enim plenum arbitrium voluntatis heredi dedit, ſed quaſi viro bono commiſſum relictum. l. 11. §. 7. V. ſ. l. 75. de leg. 1.

In teſtamentis legatum in alterius arbitrium collatum, pro viri boni arbitrio accipi. l. 1. §. 1. de legat. 2.

Si teſtator rem legatam alienaverit, erit quæſtio volun-

III. Si rem ſuam teſtator legaverit, eamque neceſſitate urgente alienaverit: fideicommiſſum peti poſſe, niſi probetur

tatis, an ſiet legatum. betur adimere ei teſtatorem voluiſſe: probationem autem mutatæ voluntatis ab heredibus exigendam. l. 11. §. 12.

Si rem ſuam legaverit teſtator, poſteaque eam alienaverit: Celſus putat, ſi non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. §. 12. Inſt. de leg.

Cur non incumbet legatario onus probandi, non mutatam voluntatem, cum ipſa alienatio ſit argumentum mutationis? Cæterum non admitterentur jure noſtro hujuſcemodi probationes. V. l. 8. de legat. 1.

Non revocatur legatum, ſi res legata à teſtatore pignori detur.

IV. Qui poſt teſtamentum factum prædia, quæ legavit, pignori vel hypothecæ dedit, mutaſſe voluntatem circa legatariorum perſonam non videtur. Et ideo, (etiam) ſi in perſonam actio electa eſt, rectè placuit, ab herede prædia liberari. l. 3. C. de leg.

Legatum pignus heres luit.

Prædia obligata per legatum, vel fideicommiſſum relicta, heres luere debet: maximè cùm teſtator conditionem eorum non ignoravit: aut, ſi ſciſſet, legaturus tibi aliud, quod non minus eſſet, fuiſſet. Si verò à creditore diſtracta ſunt, pretium heres exſolvere cogitur, niſi contraria defuncti voluntas ab herede oſtendatur. l. 6. C. de fideic.

Aut res aut juſta æſtimatio præſtanda fideicommiſſario.

V. Cùm per fideicommiſſum aliquid relinquitur, ipſum præſtandum quod relictum eſt: cùm verò ipſum præſtari non poteſt, æſtimationem eſſe præſtandam. l. 11. §. 17.

Sed ſi cui legatum relictum eſt, *ut alienam rem redimat, vel præſtet*: ſi redimere non poſſit, quod dominus non vendat, vel immodico pretio vendat: juſtam æſtimationem inferat. l. 14. §. 2.

Si ædes alienas ut dares, damnatus ſis, neque eas ulla conditione emere poſſis: æſtimare judicem oportere, Atteius ſcribit, quanti ædes ſint, ut pretio ſoluto, heres liberetur. Idemque juris eſt, etſi cum potuiſſes emere, non emeres. l. 30. §. ult.

In fideicommiſſis ſpectanda voluntas.

VI. In fideicommiſſis præcipuè ſpectanda, ſervandaque teſtatoris voluntas. l. 11. §. 19. in f.

Nec Imperator ex imperfecto teſtamento capere debet.

VII. Ex imperfecto teſtamento legata, vel fideicommiſſa Imperatorem vindicare, inverecundum eſt: decet enim tantæ majeſtati, eas ſervare leges, quibus ipſe ſolutus eſſe videtur. l. 23.

VIII.

VIII. Cùm in verbis nulla ambiguitas eſt, non debet admitti voluntatis quæſtio. l. 25. §. 1. V. inf. l. 69. *In perſpicuis non admittitur quæſtio voluntatis.*

IX. Is, qui fideicommiſſum debet, poſt moram non tantùm fructus, ſed etiam omne damnum, quo adfectus eſt, fideicommiſſarius præſtare cogitur. l. 26. *Fructus & etiam damnum præſtat fideicommiſſarius cunctator.*

Legatorum ſeu fideicommiſſorum uſuras ex eo tempore quo lis conteſtata eſt, exigi poſſe manifeſtum eſt: ſed & fructus rerum ſimiliter præſtari ſolent. l. 1. C. de uſur. & fr. legat. *Uſuræ & fructus legatorum à lite conteſtata.*

In legatis & fideicommiſſis fructus poſt litis conteſtationem, non ex die mortis conſequuntur: ſive in rem, ſive in perſonam agatur. l. ult. C. eod.

X. Nec fideicommiſſa ab inteſtato data debentur ab eo, cujus de inofficioſo teſtamento conſtitiſſet: quia crederetur quaſi furioſus teſtamentum facere non potuiſſe: ideoque nec aliud quid pertinens ad ſuprema ejus judicia valet. l. 36. *Veteri jure ex inofficioſo teſtamento legata non debebantur, novo debentur.*

Si contigerit in quibuſdam talibus teſtamentis quædam legata vel fideicommiſſa relinqui, vel quælibet alia capitula conceſſa legibus nominari: ea omnia jubemus adimpleri. Nov. 115. c. 3. in f. & cap. 4. in f.

XI. Fidei commiſit ejus, cui duo millia legavit, in hæc verba: *A te, Petroni, peto uti ea duo (millia) ſolidorum reddas collegio cujuſdam templi:* Quæſitum eſt, cùm id collegium poſtea diſſolutum ſit, utrum legatum ad Petronium pertineat; an verò apud heredem remanere debeat? Reſpondit, Petronium jure petere: utique ſi per eum non ſtetit, parere defuncti voluntati. l. 38. §. 6. *Deficiente eo, cui fideicommiſſum à legatario præſtari debuit, non heredi, ſed legatario quæretur.*

XII. Seium maritum ſcripſit heredem, eique ſubſtituit Appiam alumnam, fideique heredis commiſit, *ut poſt mortem ſuam hereditatem eidem alumnæ reſtitueret: aut, ſi quid ante contigiſſet alumnæ, tunc Valeriano fratris filio reſtitueret eandem hereditatem.* Quæſitum eſt, ſi Seius vivus quidquid ad eum ex hereditate perveniſſet, alumnæ reſtituiſſet, an ſecundùm voluntatem defunctæ id feciſſe videretur: præſertim cùm hæc eidem ſubſtituta eſſet? Reſpondit, ſi vivo Seio Appia deceſſiſſet, non eſſe liberatum à fideicommiſſo Valeriano relicto. l. 41. §. 12. V. ſ. de leg. 2. l. 77. §. 10. *Non liberatur heres, qui ſubſtituto reſtituit fideicommiſſum, ſi eo præante mortuo ad alterum perventurum ſit, & caſus evenerit.*

Digitized by Google

Dos arbitrio tutorum relicta, ex dignitate, facultatibus, numero liberorum æſtimanda.

XIII. Si filiæ pater dotem arbitratu tutorum dari juſſiſſet, Tubero perinde hoc habendum ait, ac ſi viri boni arbitratu legatum ſit. Labeo quærit, quemadmodum apparet, quantam dotem cujuſque filiæ boni viri arbitratu conſtitui oportet? Ait, id non eſſe difficile ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum teſtamentum facientis æſtimare. l. 43.

Fundo legato cum his quæ ibi erunt, non continentur quæ ad tempus ibi ſunt.

XIV. Si fundus legatus ſit *cum his quæ ibi erunt:* quæ ad tempus ibi ſunt, non videntur legata. Et ideo pecuniæ quæ fœnerandi cauſa ibi fuerunt, non ſunt legatæ. l. 44.

Nec quod caſu abeſſet, minus eſſe legatum; nec quod caſu ibi ſit, magis eſſe legatum. l. 86.

His verbis, quæ uxoris cauſa parata ſunt, *ea continentur, quæ uxoris cauſa magis, quàm in communem uſum habentur*

XV. Quod in uſu frequentiſſimè verſatur, ut in legatis uxoris adjiciatur, *quod ejus cauſa parata ſint*, hanc interpretationem obtinuit, quod magis uxoris (cauſa), quàm communis promiſcuique uſus cauſa paratum foret. l. 45.

Ubi manifeſta eſt mens teſtatoris, à verborum ſignificatione receditur.

XVI. Non aliter à ſignificatione verborum recedi oportet, quàm cum manifeſtum eſt, aliud ſenſiſſe teſtatorem. l. 69. V. ſ. l. 25. §. 1.

Cùm enim manifeſtiſſimus eſt ſenſus teſtatoris, verborum interpretatio nuſquam tantum valeat, ut melior ſenſu exiſtat. l. 3. in f. C. de lib. præter. vel exher.

Conjunctorum ſinguli totum habent: ni concurſu partes faciunt.

XVII. Conjunctim heredes inſtitui, aut conjunctim legari, hoc eſt: totam hereditatem & tota legata ſingulis data eſſe, partes autem concurſu fieri. l. 80. V. ſ. l. 16. de legat. 1. l. 34. §. 9. eod. & l. 3. ff. de uſufr. accreſc.

Legati nomine veniunt & fideicommiſſum & donatio mortis cauſa.

XVIII. Et fideicommiſſum, & mortis cauſa donatio appellatione legati continentur. l. 87.

Si ex lana legata veſtis fiat, non debetur, nec navis legata materia, ſi diſſolvatur.

XIX. Lana legata, veſtem, quæ ex ea facta ſit, deberi non placet. Sed & materia legata, navis, armariumve ex ea factum, non vindicetur. *Nave* autem legata diſſoluta, neque materia, neque navis debetur. l. 88. d. l. §. 1. & 2.

Nec bovis mortui corium, aut caro.

Mortuo bove, qui legatus eſt, neque corium, neque caro debetur. l. 49. ff. de leg. 2.

Qui re conjuncti, qui verbis.

XX. Re conjuncti videntur, non etiam verbis, cùm duobus ſeparatim eadem res legatur. Item verbis, non etiam re, *Titio & Seio fundum æquis partibus do, lego.* l. 89. V. l. 142. de verb. ſignif.

XXI. *Titio*

XXI. *Titio Seiana prædia, ſicuti comparata ſunt, do, lego:* cum eſſent Gabiniana quoque ſimul uno pretio comparata, non ſufficere ſolum argumentum emptionis reſpondi; ſed inſpiciendum, an literis & rationibus appellatione Seianorum, Gabiniana quoque continentur, & utriuſque poſſeſſionis confuſi reditus, titulo Seianorum accepto lati eſſent. l. 91. §. 3.

Ubi de ſignificatione verborum agitur, patrisfamilias mens ſpectanda & conſuetudo.

XXII. Qui domum poſſidebat, hortum vicinum ædibus comparavit, ac poſtea domum legavit. Si hortum domus cauſa comparavit, ut amœniorem domum ac ſalubriorem poſſideret, aditumque in eum per domum habuit, & ædium hortus additamentum fuit, domus legato continebitur. l. 91. §. 5.

Domui legata accedit hortus, quem ei paterfamilias addidit.

XXIII. Collegio fabrorum *fundum cum ſylvis, quæ ei cedere ſolent, uti optimus maximuſque eſſet*, legavit: Quæro an ea quoque quæ in diem mortis ibi fuiſſent (id eſt, fœnum, pabulum, palea, item machinæ, vaſa vinaria, id eſt, cuppæ, & dolia quæ in cella defixa ſunt, item granaria) legata eſſent. Reſpondit, non rectè peti quod legatum non eſſet. l. 93. §. 4.

Fundo legato non accedunt ibi repoſita in diem mortis.

XXIV. Si alii vernæ, alii curſores legati ſunt, ſi quidam & vernæ & curſores ſint, curſoribus cedent. Semper enim ſpecies generi derogat. l. 99. §. ult. V. l. 80. de reg. jur. V. l. 15. inf. de pecul. leg.

Generi per ſpeciem derogatur.

XXV. Alumno præcepit militiam emi his verbis: *Sempronio alumno meo illud & illud: & cùm per ætatem licebit, militiam illam cum introitu comparari volo: huic quoque omnia integra.* Quæſitum eſt, ſi Sempronius eam militiam ſibi comparaverit, an pretium ejus, ſed & id, quod pro introitu erogari ſolet, ex cauſa fideicommiſſi ab heredibus conſequi poſſit? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, poſſe. l. 102. §. 2.

Si rem legatam emerit legatarius, debebitur pretium: non ſi titulo lucroſo conſecutus ſit.

Quæro, cùm corpora legata etiam nunc ex lucrativa cauſa poſſideantur, an à ſubſtituto peti poſſint? Reſpondi, non poſſe. l. 88. §. 7. in f. ff. de leg. 2.

Fideicommiſſum relictum, & apud eum, cui relictum eſt, ex cauſa lucrativa inventum extingui placet: niſi defunctus æſtimationem quoque ejus præſtari voluit. l. 21. §. 1. h. t.

Si quod legaverat filiæ pater, et poſtea in dotem dedit, evaneſcit legatum.

XXVI. Filia legatorum non habet actionem, ſi ea, quæ ei (in) teſtamento reliquit (vivus) pater, poſtea in dotem dederit. l. 11. C. de legat.

Solutum inutile fideicommiſſum heres non repetit.

XXVII. Etſi inutiliter fideicommiſſum relictum ſit, tamen ſi heredes comperta voluntate defuncti, prædia ex cauſa fideicommiſſi avo tuo præſtiterunt, fruſtra ab heredibus ejus de ea re quæſtio tibi movetur: cùm non ex ea ſola ſcriptura, ſed ex conſcientia relicti fideicommiſſi, defuncti voluntati ſatisfactum eſſe videatur. l. 2. C. de fideic.

Poteſt heres repræſentare fideicommiſſum.

XXVIII. Poſt mortem ſuam rogatam reſtituere hereditatem defuncti judicio, & antequam fati munus impleat, poſſe ſatisfacere, id eſt, reſtituere hereditatem quarta parte vel retenta, vel omiſſa, ſi voluerit, explorati juris eſt. l. 12. C. de fideic. V. ſ. l. 41. §. 12. & l. 77. §. 10. de leg. 2.

Alienari non poteſt, nec pignori dari fideicommiſſum. Excipitur cauſa legitimæ, dotis, & donationis antenuptialis, liberis oneratis.

XXIX. Quæ ex fideicommiſſo, ſive puro, ſive conditionali reſtituenda ſunt, nec alienare poteſt heres, nec pignori dare. l. 3. §. 2. & 3. C. comm. de leg.

Minuitur fideicommiſſum, quo filii onerantur, retentione propter legitimam, & ex cauſa dotis & antenuptialis donationis. Ex Nov. 39. in Præfat. & c. 1. V. 1. l. 22. §. 4. ad Senat. Trebell.

LI-

LIBER XXXIII.

TITULUS I.

De annuis legatis & fideicommiſſis.

Legato in ſingulos annos plura inſunt legata: & ineſt ſingulis annis conditio, ſi vivat legatarius, niſi aliud teſtator voluerit.

I. SI *in ſingulos annos* alicui legatum ſit, Sabinus (cujus ſententia vera eſt) plura legata eſſe ait, & primi anni purum, ſequentium conditionale: videri enim hanc ineſſe conditionem, *ſi vivat*, & ideo, mortuo eo, ad heredem legatum non tranſire. l. 4.

In annalibus legatis, vel fideicommiſſis, quæ teſtator non ſolùm certæ perſonæ, ſed & ejus heredibus præſtari voluit, eorum exactionem omnibus heredibus, & eorum heredum heredibus ſervari, pro voluntate teſtatoris præcipimus. l. 22. C. de legat.

In annuis legatis annus inceptus debetur integer.

II. *A vobis quoque cæteri heredes peto, ut uxori meæ præſtetis, quoad vivet, annuos decem aureos.* Uxor ſupervixit marito quinquennio, & quatuor menſibus. Quæro, an heredibus ejus ſexti anni legatum integrum debeatur? Modeſtinus reſpondit, integri ſexti anni legatum deberi. l. 5. l. 8. l. 22. cod. l. 11. ff. de uſu & uſufr. & red.

Si competenti Judici annua legata, vel fideicommiſſa tibi relicta probaveris, ab initio cujuſque anni exigendi ea habebis facultatem. l. 1. C. quand. dies legat. vel fid. ced.

Quædam in teſtamentis ab heredis fide pendent. Unde origo executorum, ſeu miniſtrorum in teſtamentis.

III. In teſtamentis quædam ſcribuntur, quæ ad auctoritatem duntaxat ſcribentis referuntur, nec obligationem pariunt. Hæc autem talia ſunt: ſi te heredem ſolum inſtituam, & ſcribam, *uti monumentum mihi certa pecunia facias:* nullam enim obligationem ea ſcriptura recipit, ſed ad auctoritatem meam conſervandam poteris, ſi velis, facere: aliter atque ſi, coherede tibi dato, idem ſcripſero. Nam ſive te ſolum damnavero, *uti monumentum facias*, coheres tuus agere tecum poterit familiæ erciſcundæ, ut facias: quoniam intereſt illius. Quin etiamſi utrique juſſi eſtis hoc facere, invicem actionem habebitis. l. 7. V. l. 21. §. 4. h. tit.

Digitized by Google

Si quis Titio decem legaverit, & rogaverit, *ut ea reſtituat Mævio*, Mæviuſque fuerit mortuus, Titii commodo cedit, non heredis: niſi duntaxat ut *miniſtrum* Titium elegit. l. 17. ff. de leg. 2. V. l. 96. §. 3. de leg. 1. l. 107. eod. l. 7. ff. Si cui plus quàm per leg. Falc. l. 8. ff. de alim. vel cib. leg.

Si teſtator deſignaverit, per quem deſiderat redemptionem fieri captivorum, is, qui ſpecialiter deſignatus eſt, legati vel fideicommiſſi habeat exigendi licentiam, & pro ſua conſcientia votum adimpleat teſtatoris. l. 28. §. 1. C. de Epiſc. & Cler. V. Nov. Leon. 68.

Ubi auctoritas ſola teſtatoris eſt, veluti circa liberorum providentiam, judicis arbitrio res interdum committenda eſt.

IV. Non ſemper voluntas aut juſſum (*teſtatoris*) conſervari debet: veluti ſi Prætor doctus ſit, non expedire, pupillum eo morari, ubi pater juſſerit, propter vitium, quod pater fortè ignoravit in eis perſonis eſſe, apud quas morari juſſit. Si autem pro cibariis eorum in annos ſingulos aurei decem relicti ſint: ſive hoc ſermone ſignificantur, apud quos morari mater pupillos voluerit; ſive ita acceperimus hunc ſermonem, ut ipſis filiis id legatum debeatur: utile erit. Et magis enim eſt, ut providentia filiorum ſuorum hoc feciſſe videatur. Et in omnibus, ubi auctoritas ſola teſtatoris eſt, neque omnimodo ſpernenda, neque omnimodo obſervanda eſt: ſed interventu judicis hæc omnia debent, ſi non ad turpem cauſam feruntur, ad effectum perduci. l. 7. in fin.

Legatum, negotiis trium liberorum interventuro, duobus mortuis, pro parte ſuperſtitis debetur.

V. *Seio amico fideliſſimo, ſi voluerit, ſicut meis negotiis interveniebat, eodem modo filiorum meorum intervenire, annuos ſenos aureos, & habitationem qua utitur, præſtari volo.* Non ideo minus annua Seio pro parte hereditaria viventis filiæ deberi placuit, quod ex tribus filiis Titiæ duo aliis heredibus inſtitutis vita deceſſerunt, cùm tam labor, quam pecunia diviſionem reciperent. l. 10.

Si per legatarium non ſtet ut impleat conditionem, legatum debetur.

VI. Mævia nepotem ex Mævio puberem heredem inſtituit, & Lucio Titio ita legavit: *Lucio Titio viro bono, cujus obſequio gratias ago, dari volo annuos, quamdiu vivat, aureos decem, ſi rebus nepotis mei interveniat, omnemque adminiſtrationem rerum nepotis mei ad ſollicitudinem ſuam revocaverit.* Quæro, cùm Lucius Titius aliquo tempore Mævii negotia geſſerit, & per eum non ſtet, quominus gerat; Pu-

Publius autem Mævius nollet eum adminiſtrare: an fideicommiſſum præſtari debeat? Reſpondi, ſi non propter fraudem, aliamve quam juſtam cauſam, improbandæ operæ cauſa remotus eſſet à negotiis, quæ adminiſtrare ſecundùm defuncti voluntatem vellet, percepturum legatum. l. 13.

VII. Si cui annuum fuerit relictum, ſine adjectione ſummæ: nihil videri huic adſcriptum Mela ait: ſed eſt verior Nervæ ſententia, quod teſtator præſtare ſolitus fuerat, id videri relictum: ſi minus, ex dignitate perſonæ ſtatui oportebit. l. 14.

Omiſſioni ſummæ ſupplendum ex circumſtantiis.

VIII. Javolenus, eum, qui rogatus *poſt decem annos reſtituere pecuniam*, ante diem reſtituerat, reſpondit, ſi propter capientis perſonam, quod rem familiarem tueri non poſſet, in diem fideicommiſſum relictum probetur, & perdituro ei id heres ante diem reſtituiſſet, nullo modo liberatum eſſe. Quòd ſi tempus heredis cauſa prorogatum eſſet, ut commodum medii temporis ipſe ſentiret, liberatum eum intelligi: nam & plus eum præſtitiſſe, quàm debuiſſet. l. 15.

Perdituro, ante tempus ſolvens fideicommiſſum, quod ei diutius ſervandum habebat, non liberatur.

IX. Legatum ita eſt: *Attiæ donec nubat, quinquaginta damnas eſto heres meus dare*; neque adſcriptum eſt, in *annos ſingulos*: Labeo Trebatius, præſens legatum deberi putat. Sed rectius dicetur, id legatum in annos ſingulos deberi. l. 17. V. l. 19. §. 1.

Verbis omiſſis, ex mente teſtatoris ſupplendum.

X. *Vini Falerni, quod domi naſcetur, quotannis in annos ſingulos binos culeos heres meus Attio dato.* Etiam pro eo anno, quo nihil vini natum eſt, deberi duos culeos: ſi modo ex vindemia cæterorum annorum dari poſſit. l. 17. §. 1.

Ex eo vino, quod in illo fundo naſcetur, heres meus amphoras decem quotannis in annos ſingulos dato: quo anno natum non fuiſſet, ex ſuperiore anno ejus fundi eum numerum amphorarum heredem daturum, Sabinus exiſtimat: quæ ſententia, ſi voluntas non adverſetur, mihi quoque placet. l. 13. ff. de trit. vin. vel ol. leg.

Legatum annuum ex annuis fructibus, etiam anno ſterili debetur, propter cæterorum annorum ubertatem.

XI. Annua his verbis legavit, *Si morarentur cùm matre mea, quam heredem ex parte inſtitui.* Quæſitum eſt, an, mortua matre, conditio adpoſita defeciſſe videatur: ac per hoc neque cibaria, neque veſtiaria his debeantur? Reſpon-

Conditioni morandi cum aliquo paretur, ſi quoad vivat moretur cum eo legatarius.

Digitized by Google

Reſpondit, ſecundum ea quæ proponerentur, deberi. l. 20.

Imperator Antoninus Pius libertis Sextiæ Baſiliæ: *Quamvis verba teſtamenti ita ſe habeant, ut, quoad cum Claudio Juſto morati eſſetis, alimenta & veſtiarium legata ſint: tamen hanc fuiſſe defunctæ cogitationem interpretor, ut & poſt mortem Juſti eadem vobis præſtari voluerit.* Reſpondit, ejuſmodi ſcripturam ita accipi, ut neceſſitas alimentis præſtandis perpetuò maneat. l. 13. §. 1. ff. de alim. vel cib. legat. l. 20. in f. eod. l. 1. C. de legat.

Legata fructuum fundi parte annua, etſi heres fundum vendiderit, non uſurarum pretii, ſed fructuum pars debebitur.

XII. Liberto ſuo ita legavit: *Præſtari volo Philoni, uſque dum vivit, quinquageſimam omnis reditus, quæ prædiis à colonis, vel emptoribus fructus ex conſuetudine domus meæ præſtantur:* heredes prædia vendiderunt, ex quorum reditu quinquageſima relicta eſt. Quæſitùm eſt, an pretii uſuræ, quæ ex conſuetudine in provincia præſtarentur, quinquageſima debeatur? Reſpondit, reditus dumtaxat quinquageſimas legatas, licet prædia vendita ſunt. l. 21.

Minuto per Falcidiam legato fundi, non minuitur legatum annua ſumma ex reditu, ſi quod ſupereſt ſufficiat: niſi alia ſit mens teſtatoris.

Si ab alio quàm à liberto legatum eſſet, numquid idem jus?

XIII. A liberto, cui fundum legaverat ferentem annua ſexaginta, per fideicommiſſum dederat Pamphilæ annua dena. Quæſitum eſt, ſi lex Falcidia liberto legatum minuerit, an Pamphilæ quoque annuum fideicommiſſum minutum videatur: cùm ex reditu legata ſint, qui largitur, etiamſi Falcidia partem dimidiam fundi abſtulerit, annuam Pamphilæ præſtationem? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, non videri minutum: niſi ſi alia mens teſtatoris probaretur. l. 21. §. 1. V. l. 32. §. 4. ff. ad leg. Falc.

Si fratri, fratris impuberis coheredi, reditus cum onere annuo uſque ad pubertatem relicti ſint, hos quaſi tutori relictum non tranſit ad heredem fratris majoris.

XIV. Pater duos filios æquis ex partibus inſtituit heredes, majorem, & minorem, qui etiam impubes erat: & in partem ejus certa prædia reliquit: & cùm quatuordecim annos impleverit, certam pecuniam ei legavit, idque fratris ejus fidei commiſit, à quo petit in hæc verba: *A te peto, Sei, ut ab annis duodecim ætatis ad ſtudia liberalia fratris tui inferas matri ejus annua tot uſque ad annos quatuordecim: eo amplius tributa fratris tui pro cenſu ejus dependas, donec bona reſtituas: & ad te reditus prædiorum illorum pertineant, quoad perveniat frater tuus ad annos quatuordecim.* Quæſitum eſt, defuncto majore fratre, herede alio relicto: utrum omnis

Digitized by Google

omnis conditio percipiendi reditus fundorum anniverſaria præſtetur; & alia, quæ præſtaturus eſſet, ſi viveret Seius, ad heredem ejus tranſierint: an verò id omne protinus ad pupillum, & tutores transferri debeat? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, intelligitur teſtator quaſi cum tutore locutus, ut tempore, quo tutela reſtituenda eſt, hæc, quæ pro annuis præſtari juſſiſſet, percipiendiſque fructibus, finiantur: ſed cùm major frater morte præventus eſt, omnia, quæ relicta ſunt, ad pupillum & tutores ejus confeſtim poſt mortem fratris ttanſiſſe. l. 21. §. ult.

Legatum civitati in diem natalis, videtur perpetuum.

XV. Cùm quidam Decurionibus diviſiones dari voluiſſet die natalis ſui: Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, non eſſe veriſimile, teſtatorem de uno anno ſenſiſſe; ſed de perpetuo legato. l. 23.

TITULUS II.

De uſu, & uſufructu, (& reditu,) & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis.

Quouſque duret uſusfructus municipibus relictus.

I. SI uſusfructus municipibus legatus erit, quæritur, quouſque in eo uſufructu tuendi ſint: nam ſi quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudæ proprietatis, ſemper abſcedente uſufructu. Unde centum annos obſervandos eſſe conſtat; qui finis vitæ longiſſimus eſſet. l. 8. V. l. 68. ff. ad leg. Falc. V. ſ. de uſufr. & quemadm. l. 56.

Fideicommiſſum à legatario uſusfructus, eo ad legatum non perveniente, ab herede præſtatur.

II. Si ab eo, cui legatus eſſet uſusfructus, fideicommiſſum fuerit relictum: licèt uſusfructus ad legatarium non pervenerit, heres tamen, penes quem uſusfructus remanet, fideicommiſſum præſtat. l. 9.

Legatarius fundi quo itur ad alium, cujus uſusfructus alteri legatus eſt, ſervitutem præſtat.

III. Qui duos fundos habebat, unum legavit, & alterius fundi uſumfructum alii legavit. Quæro, ſi fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat, quàm per illum fundum qui legatus eſt, an fructuario ſervitus debeatur? Reſpondit, quemadmodum ſi in hereditate eſſet fundus, per quem fructuario poteſt præſtari via, ſecundùm voluntatem

 de-

Digitized by Google

defuncti videtur id exigere ab herede; ita & in hac ſpecie non aliter concedendum eſſe legatario fundum vindicare, niſi prius jus tranſeundi uſufructuario præſtet: ut hæc forma in agris ſervetur, quæ vivo teſtatore obtinuerit, ſive donec uſusfructus permanet, ſive dum ad ſuam proprietatem redierit. l. 15. §. 1.

Legatum in piam aut publicam cauſam, quæ exitum habere non poſſit, in ſimilem cauſam deſtinatur.

IV. Legatum civitati relictum eſt, *ut ex reditibus quotannis in ea civitate, memoriæ conſervandæ defuncti gratia, ſpectaculum celebretur*, quod illic celebrari non licet. Quæro, quid de legato exiſtimes? Modeſtinus reſpondit: cùm teſtator ſpectaculum edi voluerit in civitate, ſed tale, quod ibi celebrari non licet, iniquum eſſe, hanc quantitatem, quam in ſpectaculum defunctus deſtinaverit, lucro heredum cedere: igitur adhibitis heredibus, & primoribus civitatis, diſpiciendum eſt, in quam rem debeat converti fideicommiſſum, ut memoria teſtatoris alio & licito genere celebretur. l. 16.

Fructuarius præſtat omnia fructuum onera.

V. Quæro, ſi uſusfructus fundi legatus eſt, & eidem fundo indictiones temporariæ indictæ ſint, quid juris ſit? Paulus reſpondit, idem juris eſſe, & in his ſpeciebus, quæ poſtea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis reſponſum eſt: ideóque hoc onus ad fructuarium pertinet. l. 28.

Legato uſufructu domus & omnium quæ in ea ſunt, non continentur quæ ibi venalia teſtator habebat.

VI. *Uxori uſumfructum domuum, & omnium rerum, quæ in his omnibus erant, excepto argento legaverat: item uſumfructum fundorum, & ſalinarum.* Quæſitum eſt, an lanæ cujuſque coloris, mercis cauſa paratæ, item purpuræ, quæ in domibus erant, uſusfructus ei deberetur? Reſpondit, excepto argento, & his, quæ mercis cauſa comparata ſunt, cæterorum omnium uſumfructum legatariam habere. l. 32. §. 2.

Contra fideicommiſſum præſcribit tertius poſſeſſor bona fidei.

VII. Sticho teſtamento manumiſſo fundi uſusfructus erat legatus: &, cùm is uti frui que deſiiſſet, fidei heredum teſtator commiſit, uti eum fundum darent Lucio Titio: ſed Stichus teſtamento ſuo ejuſdem fundi proprietatem nepotibus ſuis legavit: & heredes Stichi ex teſtamento ejus legatariis nepotibus eum fundum tradiderunt. Quæſitum eſt, cùm nepotes legatarii ignoraverint conditionem fundi ſupraſcripti priore teſtamento datam, & plus quàm tempore

pore ſtatuto poſſederint, an eum fundum ſibi adquiſierint? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, legatarios ſibi adquiſiſſe. l. 36.

VIII. In fructu id eſſe intelligitur, quod ad uſum hominis inductum eſt: neque enim maturitas naturalis hic ſpectanda eſt; ſed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit. Itaque cùm olea immatura plus habeat reditus, quàm ſi matura legatur, non poteſt videri, ſi immatura lecta eſt, in fructu non eſſe. l. 42.

Immaturos fructus non licet fructuario tollere, niſi plus ſit in reditu, velut in olea.

TITULUS III.

De ſervitute legata.

I. SI is qui duas ædes habebat, unas mihi, alteras tibi legavit; & medius paries, qui utraſque ædes diſtinguat, intervenit: eo jure eum communem nobis eſſe exiſtimo. l. 4.

Binis ædibus duobus ſeparatim legatis paries medius communis erit.

II. Pater filiæ domum legavit, *eique per domus hereditarias jus tranſeundi præſtari voluit.* Si filia domum ſuam habitet, viro quoque jus tranſeundi præſtabitur: alioquin filiæ præſtari non videbitur. Quòd ſi quis non uſum tranſeundi perſonæ datum, ſed legatum ſervitutis eſſe plenum intelligat: tantumdem juris ad heredem quoque tranſmittetur: quod hic nequaquam admittendum eſt: ne quod affectu filiæ datum eſt, & hoc ad exteros ejus heredes tranſire videatur. l. 6.

Jus perſonale tranſeundi per domum non facit ſervitutem, nec tranſit ad heredem, licet per uxorem marito communicetur.

TITULUS IV.

De dote prælegata.

I. EI quæ dotem nullam habebat, vir ſic legaverat: *Quanta pecunia dotis nomine, & reliqua: pro ea quinquaginta heres dato:* deberi ei legatum Ofilius, Caſcellius, item & Servii auditores retulerunt: perinde habendum eſſe, ac

Legatum vice dotis valet, licet dos nulla fuerit.

ac ſi ſervus alicui mortuus, aut pro eo centum legata eſſent. Quod verum eſt: quia his verbis non dos ipſa, ſed pro dote pecunia legata videtur. l. 6. §. 1.

TITULUS V.

De optione vel electione legata.

Quem velit optat, cui legata eſt optio.

I. Quoties ſervi electio vel optio datur, legatarius optabit, quem velit. Sed & homine generaliter legato, arbitrium eligendi quem acciperet, ad legatarium pertinet. l. 2. d. l. §. 1. V. l. 20. de legat. 1. l. 37. eod. d. l. 37. §. 1. l. 39. §. 6. eod.

Exhibenda ſingula, ex quibus eligendum.

II. Scyphi electione data, ſi non omnibus ſcyphis exhibitis legatarius elegiſſet, integram ei optionem manere placet: niſi ex his duntaxat eligere voluiſſet, cùm ſciret & alios eſſe. Nec ſolùm ſi fraude heredis; ſed etiamſi alia qualibet cauſa id evenerit. l. 4. & l. 5.

Qui electionem habet, intra tempus à judice præfinitum eligere debet.

III. Mancipiorum electio legata eſt: ne venditio quandoque eligente legatario interpelletur, decernere debet Prætor, niſi intra tempus ab ipſo præfinitum elegiſſet, actionem legatorum ei non competere. l. 6. l. 8.

Inutiliter fit optio ante aditam hereditatem.

IV. Optione legata, placet non poſſe ante aditam hereditatem optari, & nihil agi, ſi optaretur. l. 16.

Data Titio duorum electione, cæteris Mævio legatis: Titio non eligente, omnes habebit Mævius.

V. Cum optio duorum ſervorum Titio data ſit, reliqui Mævio legati ſint: ceſſante primo in electione, reliquorum appellatione omnes ad Mævium pertinent. l. 17.

Legatarius decedens poſt diem cedentem, tranſmittit ad heredem jus eligendi.

VI. *Illud, aut illud, utrum elegerit legatarius:* nullo à legatario electo, decedente eo poſt diem legati cedentem, ad heredem tranſmitti placuit. l. 19.

Qui ſemel elegit, non poteſt variare.

VII. Apud Aufidium libro primo reſcriptum eſt: cùm ita legatum eſt, *veſtimenta, quæ volet, triclinaria ſumito, ſibique habeto:* ſi is dixiſſet, quæ vellet; deinde, antequam ea ſumeret, alia ſe velle dixiſſet: mutare voluntatem eum non poſſe, ut alia ſumeret: quia omne jus legati prima teſtatione, qua ſumere ſe dixiſſet, conſumpſit; quoniam res continuo ejus fit, ſimul ac ſi dixerit eam ſumere. l. 20.

TI-

Digitized by Google

TITULUS VI.

De tritico, vino, vel oleo legato.

I. SI cui vinum ſit legatum centum amphorarum, cùm nullum vinum reliquiſſet: vinum heredem empturum, & præſtaturum. l. 3. *Vinum legatum debetur, etſi non ſit in hereditate.*

II. Cùm certum pondus olei, non adjecta qualitate, legatur: non ſolet quæri, cujus generis oleo uti ſolitus fuerit teſtator; aut cujus generis oleum iſtius regionis homines in uſu habeant. Et ideo liberum eſt heredi, cujus velit generis oleum legatario ſolvere. l. 4. *Oleum legatum, cujus volet generis, præſtabit heres.*

III. Cum certus numerus amphorarum vini legatus eſſet ex eo, quod in fundo Semproniano natum eſſet; & minus natum eſſet: non amplius deberi placuit; & quaſi taxationis vicem obtinere hæc verba, *quod natum erit.* l. 5. *Legata certa quantitate ex fundo naſcitura, id tantùm debebitur quod natum erit.*

IV. Cui vinum heres dare damnatus eſt, quod in amphoris & cadis diffuſum eſt, dari debet: etiamſi vaſorum mentio facta non eſt. l. 6. *Vino legato acceſſunt vaſa, quæ non ad perpetuum uſum pertinent.*

Vino legato, ea demum vaſa ſequuntur, quæ ita diffuſa ſunt, ut non ad perpetuum uſum (vaſa) reſervarentur, veluti amphoræ & cadi. l. 14.

Nam quod liquidæ materiæ ſit, quia per ſe eſſe non poteſt, rapit ſecum in acceſſionis locum id, ſine quo eſſe non poteſt. l. 4. ff. de pen. leg.

Si tradat heres vaſa cum vino, nec expreſſim legata ſint, ſed tot vini menſura, cur vino conſumpto, non reſtituet vaſa legatarius, ſi adhuc uſui ſint? V. l. 15.

V. Si heres damnatus ſit dare vinum quod in doliis eſſet, & per legatarium ſtetit, quominus accipiat: periculoſe heredem facturum, ſi id vinum effundat: ſed legatarium petentem vinum ab herede, doli mali exceptione placuit ſummoveri, ſi non præſtet id, quod propter moram ejus damnum paſſus ſit heres. l. 8. *Si non avehat legatarius vinum legatum, damnum heredis præſtabit, ſed non debet heres vinum effundere.*

Digitized by Google

TITULUS VII.

De inſtructo, vel inſtrumento legato.

Quod accedit legato, ſi id revocetur, intercidit.

I. SIVE *cum inſtrumento* fundus legatus eſt, ſive *inſtructus*: duo legata intelliguntur. Fundo *cum inſtrumento* legato, & alienato, inſtrumentum non vindicabitur ex ſententia defuncti. l. 1. d. l. §. 1.

Dotes prædii, cùm non inſtructus legatur, ei non accedunt.

II. Dotes prædiorum, quæ Græco vocabulo ἐνθῆκαι appellantur, cùm non inſtructa legantur, legatario non præſtantur. l. 2. §. 1.

Inſtrumentum fundi eſt apparatus rerum, quibus exercetur poſſeſſio.

III. Inſtrumentum eſt apparatus rerum diutius manſurarum, ſine quibus exerceri nequiret poſſeſſio. l. 12. V. l. 18. §. 12.

Prædiis inſtructis legatis, quamvis ex fructibus vinum & oleum in eodem fundo habuit: tamen ſi id venale fuit: item ea, quæ ad tempus propter incurſionem latronum tutelæ cauſa in prædium tranſlata ſunt, legato non cedere, juris auctoribus placuit. Vinum vero quod in apothecis fuit, ſi ideo illic habuit, ut cùm in prædium veniſſet, materfamilias eo uteretur, legato cedere, ignorare non debes. l. 1. C. de verb. & rer. ſign. l. 2. eod.

Qui poſtquam plura generaliter legavit, quædam ſingulariter adjicit, legatum non minuit, niſi contrarium appareat.

IV. Si quis *fundum ita ut inſtructus eſt*, legaverit, & adjecerit, *cum ſupellectili*, *vel mancipiis*, *vel una aliqua re*, quæ nominatim expreſſa non erat: utrum minuit legatum adjiciendo ſpeciem, an verò non, quæritur? Et Papinianus reſpondit, non videri minutum; ſed potius ex abundanti adjectum. l. 12. §. 46.

Cui fundum inſtructum legaverat, nominatim mancipia legavit. Quæſitum eſt, an reliqua mancipia, quæ non nominaſſet, inſtrumento cederent? Caſſius ait, reſponſum eſſe, tametſi mancipia inſtructi fundi ſint, tamen videri eos ſolos legatos eſſe, qui nominati eſſent: quod appareret non intellexiſſe paterfamilias, inſtrumento quoque ſervos adnumerandos eſſe. l. 18. §. 11.

Legata ſupellectili, cum ſpecies ex abundanti per imperitiam enumerentur, generali legato non derogatur: ſi ta-

tamen ſpecies certi numeri demonſtratæ fuerint, modus generi datus in his ſpeciebus intelligitur. l. 9. inf. de ſupell. leg.

V. In infinitum primis quibuſque proxima copulata procedunt. Optimum ergo eſſe Pedius ait, non propriam verborum ſignificationem ſcrutari; ſed in primis, quid teſtator demonſtrare voluerit: deinde in qua præſumptione ſunt, qui in quaque regione commorantur. l. 18. §. 3. in fin.

Si affinia affinibus conjungantur, proceditur in infinitum.

Quid legato contineatur, à voluntate teſtatoris maximè pendet, & præſumptione ex uſu regionis.

VI. Cùm fundus ſine inſtrumento legatus ſit, dolia, molæ olivariæ, & prælum, & quæcumque infixa inædificataque ſunt, fundo legato continentur. l. 21.

Fundo legato accedunt quæ adfixa ſunt.

TITULUS VIII.

De peculio legato.

I. Servo legato cum peculio, & alienato vel manumiſſo, vel mortuo: legatum etiam peculii extinguitur. Nam quæ acceſſionum locum obtinent, extinguuntur, cùm principales res peremptæ fuerint. l. 1. & l. 2.

Si res legata perierit, non debentur legatario quæ accedebant.

II. In conjunctionibus ordinem nullum eſſe, neque quicquam intereſſe, utrum primum diceretur, aut ſcriberetur. l. 14. V. l. 34. ff. de uſufr. & quemadm. quæſt. ult. f.

Ordo ſcripturæ ſignificatorum ordinem non inducit, niſi ſit alia mens teſtatoris.

TITULUS IX.

De penu legata.

I. Urbes ferè omnes muro tenus finiri, Romam continentibus, & urbem Romam æquè continentibus. l. 4. §. 4. in fin. l. 87. ff. de verb. ſign.

Urbis nomine ædificia continentia veniunt.

T I-

TITULUS X.

De ſupellectile legata.

Verbis ſtandum, ubi nulla eſt ambiguitas.

I. SERVIUS fatetur, ſententiam ejus, qui legaverit, aſpici oportere, in quam rationem ea ſolitus ſit referre. Verùm ſi ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere eſſent, (ut puta eſcarium argentum, aut penulas & togas) ſupellectili quis adſcribere ſolitus ſit, non idcirco exiſtimari oportere, ſupellectili legata ea quoque contineri. Non enim ex opinionibus ſingulorum, ſed ex communi uſu nomina exaudiri debere. Id Tubero parum ſibi liquere ait: nam quorſum nomina, (inquit), niſi ut demonſtrarent voluntatem dicentis? Equidem non arbitror quemquam dicere, quod non ſentiret, ut maximè nomine uſus ſit, quo id appellari ſolet. Nam vocis miniſterio utimur. Cæterùm nemo exiſtimandus eſt dixiſſe, quod non mente agitaverit. Sed etſi magnopere me *Tuberonis* & ratio & auctoritas movet, non tamen à *Servio* diſſentio, non videri quemquam dixiſſe, cujus non ſuo nomine uſus ſit: nam *etſi prior atque potentior eſt, quàm vox, mens dicentis: tamen nemo ſine voce dixiſſe exiſtimatur*. l. 7. §. 2.

Nec fundo inſtrumentum, nec domui ſupellex accedit, niſi id expreſſum à teſtatore fuerit.

II. Fundo legato, inſtrumentum ejus non aliter legato cedit, niſi ſpecialiter id expreſſum ſit. Nam & domo legata, neque inſtrumentum ejus, neque ſupellex aliter legato cedit, quàm ſi id ipſum nominatim expreſſum à teſtatore fuerit. l. ult.

LI-

LIBER XXXIV.

TITULUS I.

De alimentis vel cibariis legatis.

I. LEGATIS alimentis, cibaria, & veſtitus, & habitatio debebitur: quia ſine his ali corpus non poteſt. Cætera quæ ad diſciplinam pertinent, legato non continentur: niſi aliud teſtatorem ſenſiſſe probetur. l. 6. & l. 7. l. ult. eod. *Ad victum neceſſaria alimentis continentur, non quæ ad diſciplinam pertinent.*

II. Verbis fideicommiſſi purè manumiſſo, præteriti quoque temporis alimenta reddenda ſunt, quamvis tardius libertatem recuperaverit, nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cùm de uſuris fideicommiſſi quæritur, non de ipſis fideicommiſſis. l. 10. §. 1. V. l. 18. §. 1. *Alimenta præteriti temporis præſtat heres.*

III. Mela ait, ſi puero vel puellæ alimenta relinquantur, uſque ad pubertatem deberi. Sed hoc verum non eſt. Tamdiu enim debebitur, donec teſtator voluit: aut, ſi non patet quid ſentiat, per totum tempus vitæ debebuntur. l. 14. *Alimenta legata in vitam debentur, niſi aliter ſenſiſſe teſtatorem appareat.*

IV. Certè ſi *uſque ad pubertatem* alimenta relinquantur: ſi quis exemplum alimentorum, quæ dudum pueris & puellis dabantur, velit ſequi: ſciat Hadrianum conſtituiſſe, ut pueri uſque ad decimum octavum, puellæ uſque ad quartum decimum annum alantur: & hanc formam ab Hadriano datam obſervandam eſſe, Imperator noſter reſcripſit. Sed etſi generaliter pubertas non ſic definiatur, tamen pietatis intuitu in ſola ſpecie alimentorum hoc tempus ætatis eſſe obſervandum non eſt incivile. l. 14. §. 1. *Alimenta uſque ad pubertatem legata, uſque ad plenam pubertatem debentur.*

V. Sed ſi alimenta, *quæ vivus præſtabat*, reliquerit: ea demum præſtabuntur, quæ mortis tempore præſtare ſolitus erat. Quare ſi fortè variè præſtiterit, ejus tamen temporis præſtatio ſpectabitur, quod proximum mortis ejus fuit. Quid ergo, ſi cùm teſtaretur, minus præſtabat, plus mortis *Si alimenta, quæ vivus præſtabat, legaverit teſtator, & variè præſtitiſſet, noviſſimi temporis ratio habenda.*

Digitized by Google

tempore, vel contra? Adhuc erit dicendum, eam præſtationem ſequendam, quæ noviſſima fuit. l. 14. §. 2.

Exemplum ſocietatis bonorum inter virum & uxorem.

VI. Qui ſocietatem omnium bonorum ſuorum cum uxore ſua per annos amplius quadraginta habuit, teſtamento eandem uxorem, & nepotem ex filio, æquis partibus heredes reliquit, & ita cavit: *item libertis meis, quos vivos manumiſi, ea quæ præſtabam.* Quæſitum eſt, an & qui eo tempore, quo ſocietas inter eos permanſit, manumiſſi ab utriſque, & communes liberti facti ſunt, ea quæ à vivente percipiebant, ſolida ex fideicommiſſo petere poſſint? Reſpondit, non amplius quàm quod vir pro ſua parte præſtabat, deberi. l. 16. §. ult.

Alimenta legata, pro facultatibus & affectu defuncti moderanda.

VII. Cùm alimenta per fideicommiſſum relicta ſunt, non adjecta quantitate: ante omnia inſpiciendum eſt, quæ defunctus ſolitus fuerat ei præſtare: deinde, quid cæteris ejuſdem ordinis reliquerit: ſi neutrum apparuerit, tum ex facultatibus defuncti; & caritate ejus, cui fideicommiſſum datum erit, modus ſtatui debebit. l. 22.

TITULUS II.

De auro, argento, mundo, ornamentis, unguentis, veſte vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.

Hæc verba (veſtem meam) ad tempus teſtamenti referuntur, niſi aliud appareat.

I. SI ita eſſet legatum, *veſtem meam, argentum meum, damnas eſto dare:* id legatum videtur, quod teſtamenti tempore fuiſſet: quia præſens tempus ſemper intelligeretur, ſi aliud comprehenſum non eſſet. Nam cùm dicit, *veſtem meam, argentum meum,* hac demonſtratione, *meum,* præſens, non futurum, tempus oſtendit. l. 7.

Pro auri pondere pretium ſolvi poteſt.

II. Cùm certum auri vel argenti pondus legatum eſt, ſi non ſpecies deſignata ſit: non materia, ſed pretium præſentis temporis præſtari debet. l. 9.

Quod alterius rei ornandæ cauſa adhibetur, ei accedit, licèt ea pretioſius.

III. Semper cùm quærimus, quid cui cedat; illud ſpectamus, quid cujus rei ornandæ cauſa adhibetur: ut acceſſio cedat principali. Cedent igitur gemmæ phialis, vel lancibus, incluſæ auro, argentove. l. 19. §. 13. V. l. 6. §. 1. eod.

Quo-

Quoniam hoc ſpectamus, quæ res cujus rei ordinandæ cauſa fuerit adhibita, non quæ ſit pretioſior. d. l. 19. §. ult. in fin.

Utra autem utrius materiæ ſit acceſſio, viſu atque uſu rei, conſuetudine patrisfamilias æſtimandum eſt. l. 29. §. 1.

TITULUS III.

De liberatione legata.

Debitum rectè legatur.

I. OMNIBUS debitoribus ea, quæ debent, rectè legantur: licet domini eorum ſint. l. 1.

Si decedens chirographum debitori reſtituendum poſt mortem ſuam Titio dederit, eo tradito, is liberabitur.

II. Si quis decedens chirographum Seii Titio dederit: *ut poſt mortem ſuam Seio det*; *aut*, *ſi convaluiſſet*, *ſibi redderet*: deinde Titius, defuncto donatore, Seio dederit, & heres ejus petat debitum: Seius doli exceptionem habet. l. 3. §. 2.

Advertendum ne id fiat in fraudem creditorum. V. inf. quæ in fraud. cred. l. 1. §. 2.

Correo liberato non liberatur correus, niſi ſocii ſint, & utriuſque contemplatione legatum ſit.

III. Si cum alio ſim debitor, putà, duo rei fuimus promittendi, & mihi ſoli teſtator conſultum voluit: agendo conſequar, non ut accepto liberer, ne etiam conreus meus liberetur contra teſtatoris voluntatem: ſed pacto liberabor. Sed quid, ſi ſocii fuimus? videamus, ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum à conreo meo petitur, ego inquietor. Et ita Julianus libro trigeſimo ſecundo Digeſtorum ſcripſit: ſiquidem ſocii non ſimus, pacto me debere liberari: ſi ſocii, per acceptilationem. Conſequenter quæritur, an & ille ſocius pro legatario habeatur, cujus nomen in teſtamento ſcriptum non eſt: licèt commodum ex teſtamento ad utrumque pertineat, ſi ſocii ſunt? Et eſt verum, non ſolùm eum, cujus nomen in teſtamento ſcriptum eſt, legatarium habendum: verùm eum quoque, qui non eſt ſcriptus, ſi & ejus contemplatione liberatio relicta eſſet. Utrique autem legatarii habentur & in hoc caſu. l. 3. §. 3. 4. & 5.

Titia, quæ duos tutores habuerat, ita cavit: *Rationem tutelæ meæ, quam egit Publius Mævius cum Lucio Titio,*

 repo-

repoſci ab eo nolo. Quæritur, an ſi qua pecunia apud eum ex tutela remanſit, peti ab eo poſſit? Reſpondit, nihil proponi, cur non pecunia, quæ pupillæ eſſet, & apud tutorem remaneret, legata videretur. Item quæritur, an contutor liberatus videretur? Reſpondit, contutorem non liberari. l. ult. §. 2. & 3.

Legatum debiti à legatario evaneſcit, ſi teſtator illud exegerit.

IV. Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet, ſi non fuerit exactum id à debitore, dum vivat teſtator. Cæterùm, ſi exactum eſt, evaneſcit legatum. l. 7. §. 4.

Si ad certum tempus petere vetuerit teſtator, à debitore uſuræ non debebuntur.

V. Illud videndum eſt, an ejus temporis, intra quod petere heres vetitus ſit, vel uſuras, vel pœnas petere poſſit? Et Priſcus Neratius exiſtimabat, committere eum adverſus teſtamentum, ſi petiſſet. Quod verum eſt. l. 8. §. 2.

Legatum perſonæ legatarii cohærens non tranſit ad ejus heredem.

VI. Quoties cohæret perſonæ id, quod legatur, veluti perſonalis ſervitus, ad heredem ejus non tranſit; ſi non cohæret, tranſit. l. 8. §. 3. in f.

Si pupillo tutor legavit, ne tutelæ agat adverſus heredes; tutelæ agenti legatum non debebitur.

VII. Tutor decedens, aliis heredibus ſcriptis, pupillo ſuo, cujus tutelam geſſit, tertiam partem bonorum dari voluit, *ſi heredibus ſuis tutelæ cauſa controverſiam non fecerit, ſed eo nomine omnes liberaverit.* Pupillus legatum protulit, & poſtea nihilominus petit quidquid ex diſtractione aliave cauſa ad tutorem ſuum ex tutela pervenerit. Quæro, an verbis teſtamenti ab his actionibus excludatur? Reſpondit, ſi, priuſquam conditioni pareret, fideicommiſſum percepiſſet, & pergeret petere id, in quo contra conditionem faceret, doli mali exceptionem obſtaturam: niſi paratus eſſet, quod ex cauſa fideicommiſſi percepiſſet, reddere: quod ei ætatis beneficio indulgendum eſt. l. 26.

Legatum patri largius interpretandum propter naturalem affectum.

VIII. Titius teſtamento facto, & filiis heredibus inſtitutis, de patre tutore ſuo quondam facto ita locutus eſt: *Seium patrem meum liberatum eſſe volo ab actione tutelæ.* Quæro, hæc verba quatenus accipi debent, id eſt, an pecunias, quas vel ex venditionibus rerum factis, aut ex nominibus exactis in ſuos uſus convertit, vel nomine ſuo fœneravit, filiis, & heredibus teſtatoris, nepotibus ſuis debeat reddere? Reſpondit, eum, cujus notio eſt, æſtimaturum: *præſumptio enim propter naturalem affectum facit, omnia*

patri

patri videri conceſſa: niſi aliud ſenſiſſe teſtatorem ab heredibus ejus approbetur. l. 28. §. 3.

TITULUS IV.

De adimendis, vel transferendis legatis, vel fideicommiſſis.

I. SI duobus Titiis ſeparatim legaverit, & uni ademerit, nec appareat cui ademptum ſit: utrique legatum debetur: quemadmodum & in dando, ſi non appareat, cui datum ſit, dicemus neutri legatum. l. 3. §. 7.

Si non appareat; cui duorum ejuſdem nominis legatum ſit, neutri legatum eſt. Idem in ademptione, & neutri ademptum.

II. Non ſolùm autem legata, ſed & fideicommiſſa adimi poſſunt: & quidem nuda voluntate. Unde quæritur, an etiam inimicitiis interpoſitis fideicommiſſum non debeatur? Et ſi quidem capitales, vel graviſſimæ inimicitiæ interceſſerint, ademptum videri, quod relictum eſt. Sin autem levis offenſa, manet fideicommiſſum. Secundùm hæc & in legato tractamus, doli exceptione oppoſita. Quòd ſi iterum in amicitiam redierunt, & pœnituit teſtatorem prioris offenſæ: legatum vel fideicommiſſum relictum redintegratur. Ambulatoria enim eſt voluntas defuncti uſque ad vitæ ſupremum exitum. l. 3. §. ult. & l. 4. l. 22. V. l. 9. ff. de his quæ ut indign. auf. d. l. §. 1.

Inimicitiis ademptum videtur legatum, niſi in amicitiam redierint: non levi offenſa.

III. Si vivo teſtatore mortuus fuerit is, in quem tranſlatum legatum fuerit: nihilo magis ad eum, à quo tranſlatum fuerit, pertinebit. l. 8.

Tranſlatione à primo ad ſecundum, legatum primo adimitur, licèt ſecundus vivo teſtatore moriatur.

IV. Si legatum purè datum Titio, adimatur ſub conditione, & pendente conditione Titius deceſſerit: quamvis conditio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit: nam legatum cùm ſub conditione adimitur, perinde eſt, ac ſi ſub contraria conditione datum fuiſſet. l. 10.

Si legatum purum, ſub conditione adimatur, mortuo pendente conditione legatario, quamvis ea defecerit, legatum non tranſit ad heredem legatarii.

Quòd purè datum eſt, ſi ſub conditione adimatur, quaſi ſub conditione legatum habetur. l. 6. ff. quand. dies legat. vel ſi deic. ced.

Conditionale fit legatum purum, ſi ſub conditione adimatur.

V. Nihil prohibet, priorem ſcripturam poſteriore corrigere, commutare, reſcindere. l. 17.

Poſterior ſcriptura priori derogat.

Donatio rei legatæ, vel ejus partis, etſi ad effectum non perducatur, legatum extinguit, aut minuit.

VI. Rem legatam ſi teſtator vivus alii donaverit, omnimodo extinguitur legatum. Nec diſtinguimus, utrum propter neceſſitatem rei familiaris, an mera voluntate donaverit: ut, ſi neceſſitate donaverit, legatum debeatur; ſi nuda voluntate, non debeatur: hæc enim diſtinctio in donantis munificentiam non cadit, cùm nemo in neceſſitatibus liberalis exiſtat. l. 18. V. ſ. de leg. 3. l. 11. §. 12.

Pater hortos inſtructos filiæ legavit: poſtea quædam ex mancipiis hortorum uxori donavit: ſive donationes confirmavit, ſive non confirmavit, poſterior voluntas filiæ legato potior erit. Sed etſi non valeat donatio, tamen minuiſſe filiæ legatum pater intelligitur. l. 24. §. 1.

Ut indigno, aufertur legatum ei qui teſtatorem accuſavit, quamvis non ſit ademptum, & inanis fuerit accuſatio.

VII. Seia teſtamento ſuo legavit auri pondo quinque. Titius accuſavit eam, quòd patrem ſuum mandaſſet interficiendum. Seia poſt inſtitutam accuſationem codicillos confecit; nec ademit Titio privigno legatum; & ante finem accuſationis deceſſit: acta cauſa, pronunciatum eſt, patrem Titii ſcelere Seiæ non interceptum. Quæro, cùm codicillis legatum, quod teſtamento Titio dederat, non ademerit, an ab heredibus Seiæ Titio debeatur? Reſpondit, ſecundum ea, quæ proponerentur, non deberi. l. 31. §. 2.

TITULUS V.

De rebus dubiis.

Civibus legatum civitati relictum videtur.

I. CIVIBUS civitatis legatum vel fideicommiſſum datum, civitati relictum videtur. l. 2.

Ambiguo ſermone non utrumque, ſed quod voluerit qui loquitur, intelligendum eſt.

II. In ambiguo ſermone non utrumque dicimus, ſed id duntaxat quod volumus: itaque qui aliud dixit quam vult, neque id dicit quod vox ſignificat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur. l. 3.

Exemplum legati incerta perſonæ relicti.

III. Quidam relegatus facto teſtamento poſt heredis inſtitutionem, & poſt legata quibuſdam data ita ſubjecit: *Si quis ex heredibus, cæteriſve amicis, quorum hoc teſtamento mentionem habui, ſive quis alias reſtitutionem mihi impetraverit*

Digitized by Google

verit ab Imperatore, & ante deceſſero, quàm ei gratias agerem: volo dari ei qui id egerit a cæteris heredibus aureos tot. Unus ex his quos heredes ſcripſerat, impetravit ei reſtitutionem: &, antequam ſciret, deceſſit. Cùm de fideicommiſſo quæreretur, an deberetur? conſultus Julianus reſpondit, deberi. Sed etiam ſi non heres vel legatarius, ſed alius ex amicis curavit eum reſtitui, & ei fideicommiſſum præſtari. l. 5. V. tit. C. de incert. perſ.

Conjunctus poſthumo, vel in legato, eo non nato, totum habebit cum nato dividet.

IV. Si tibi & poſthumo ſuo vel alieno hereditatem reſtituere quis rogaverit; vel ex parte (te, & ex parte) poſthumum heredem inſtituiſſet, legatumve ſimiliter vel fideicommiſſum dediſſet: utrum ita poſthumus partem faciat, ſi natus ſit: an & ſi natus non ſit, quæritur? Ego commodius dici puto, ſi quidem natus non eſt, minimè eum partem facere, ſed totum ad te pertinere, quaſi ab initio tibi ſolido relicto. Sin autem natus fuerit, utroſque accipere, quantum cuique relictum eſt, ut uno nato pars tibi dimidia debeatur; duobus natis, tertia tibi debeatur. l. 5. §. 1. l. 6. & l. 7.

Rogatus reſtituere uni è pluribus, arbitrium habet non reſtituendi, ſed eligendi cui reſtituat.

V. Cùm quidam, pluribus heredibus inſtitutis, unius fidei commiſiſſet, *ut cùm moreretur, uni ex coheredibus, cui ipſe vellet, reſtitueret eam partem hereditatis, quæ ad eum perveniſſet:* veriſſimum eſt utile eſſe fideicommiſſum. Nec enim in arbitrio ejus, qui rogatus eſt, poſitum eſt, an omnino velit reſtituere, ſed cui potius reſtituat. Plurimùm enim intereſt, utrum in poteſtate ejus, quem teſtator obligari cogitat, faciat, ſi velit dare, an poſt neceſſitatem dandi, ſolius diſtribuendi liberum arbitrium concedat. l. 7. §. 1. V. l. 67. ff. de leg. 2. d. l. §. 1.

Simul morientibus viro & uxore, quorum alter alteri donaverat, ſtat donatio, non enim ſupervixit qui donaverat.

VI. Si inter virum & uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto, cui donatum eſt, ad eum res redit, qui donaverat: quòd ſi ſimul tam is, cui donatum eſt, quàm is, qui donaverit: quæſtionis decidendæ gratia, magis placuit valere donationem: eo maximè, quod donator non ſupervivat, qui rem condicere poſſit. l. 8.

Superſtiti ſubſtitutus utrique ſuccedit, ſi ſimul moriantur.

VII. Qui duos impuberes filios habebat, ei, qui ſupremus moritur, Titium ſubſtituit: duo impuberes ſimul in nave perierunt. Quæſitum eſt, an ſubſtituto, & cujus here-

hereditas deferatur? Dixi, ſi ordine vita deceſſiſſent, priori mortuo frater ab inteſtato heres erit, poſteriori ſubſtitutus. In ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem. In propoſita autem quæſtione, ubi ſimul perierunt: utrum, quia cùm neutri frater ſuperſtes fuit, quaſi utrique ultimi deceſſiſſe (ſibi) videantur? an verò neutri, quia comparatio poſterioris decedentis ex facto prioris mortui ſumatur, quæritur? Sed ſuperior ſententia magis admittenda eſt, ut utrique heres ſit. Nam & qui unicum filium habet, ſi ſupremum morienti ſubſtituit, non videtur inutiliter ſubſtituiſſe; & proximus adgnatus intelligitur etiam, qui ſolus eſt, quique neminem antecedit; & hîc utrique, quia neutri eorum alter ſuperſtes fuit, ultimi primique obierunt. l. 9.

Supervixiſſe præſumitur filius patri, favore matris.

VIII. Cùm bello pater cum filio periiſſet, materque filii, quaſi poſtea mortui, bona vindicaret, adgnati vero patris, quaſi filius ante periiſſet: Divus Hadrianus credidit, patrem prius mortuum. l. 9. §. 1. V. inf. ad Senat. Trebell. l. 17. §. pen. & l. 34.

Supervixiſſe præſumitur filio pater, favore patroni.

Si cum filio ſuo libertus ſimul perierit, inteſtati patrono legitima defertur hereditas, ſi non probatur ſupervixiſſe patri filius: hoc enim reverentia patronatus ſuggerente dicimus. l. 9. §. 2.

Simul mortuis viro & uxore, locum habebit ſtipulatio de dote ex capitulo, ſi in matrimonio mulier deceſſerit.

IX. Si maritus & uxor ſimul perierint, ſtipulatio de dote ex capitulo, *ſi in matrimonio mulier deceſſiſſet*, habebit locum: ſi non probatur illa ſuperſtes viro fuiſſe. l. 9. §. 3. l. 16.

Patre & filio ſimul morientibus, creditur filius ſupervixiſſe, niſi ſit impubes.

X. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem ſolum teſtamento ſcriptum heredem habebat, perierit: intelligitur ſupervixiſſe filius patri, & ex teſtamento heres fuiſſe, & filii hereditas ſucceſſoribus ejus defertur, niſi contrarium approbetur. Quòd ſi impubes cum patre filius perierit, creditur pater ſupervixiſſe, niſi & hîc contrarium approbetur. l. 9. §. ult.

Idem de matre.

Cum pubere filio mater naufragio periit: cùm explorari non poſſit, uter prior extinctus ſit, humanius eſt credere, filium diutius vixiſſe. Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum eſſe intelligitur. l. 22. & 23.

XI. Si

Digitized by Google

XI. Si ita libertatem acceperit ancilla, *ſi primum marem pepererit, libera eſto*, & hæc uno utero marem & fœminam peperiſſet: ſiquidem certum eſt, quid prius edidiſſet, non debet de ipſius ſtatu ambigi, utrum libera eſſet, necne; ſed nec filiæ; nam, ſi poſtea edita eſt, erit ingenua. Sin autem hoc incertum eſt, nec poteſt, nec per ſubtilitatem judicialem manifeſtari: in ambiguis rebus humaniorem ſententiam ſequi oportet: ut tam ipſa libertatem conſequatur, quàm filia ejus ingenuitatem, quaſi per præſumptionem priore maſculo edito. l. 10. §. 1.

In ambiguis quod humanius eſt ſequimur.

Finge legatam ſub eadem conditione pecuniam, numquid ſimiliter præſumetur pro legataria? Sed & ſi poſterior mas natus fuerit, numquid ſufficiet natum eſſe eodem partu, de quo tunc futuro teſtator ſenſerat?

XII. Quoties libertis uſusfructus legatur, & ei, qui noviſſimus ſupervixerit, proprietas: utile eſt legatum. Exiſtimo enim omnibus libertis proprietatem ſub hac conditione, *ſi noviſſimus ſupervixerit*, dari. l. 11.

Pluribus uſusfructus omnium ſuperſtiti proprietas legari poteſt, quaſi omnibus legata ſit ſub conditione ſupervivendi.

XIII. Quoties in actionibus, aut in exceptionibus, ambigua oratio eſt: commodiſſimum eſt, id accipi, quo res, de qua agitur, magis valeat, quàm pereat. l. 12.

Ambigua oratio ſic interpretanda, ut valeat quod agitur.

Ubi eſt verborum ambiguitas, valet, quod acti eſt: veluti cùm Stichum ſtipuler, & ſint plures Stichi; vel hominem; vel Carthagini, cùm ſint duæ Carthagines. Semper in dubiis id agendum eſt, ut quàm tutiſſimo loco res ſit bona fide contracta: niſi cum aperte contra leges ſcriptum eſt. l. 21.

XIV. Quædam ſunt, in quibus res dubia eſt, ſed ex poſt facto retroducitur, & apparet quid actum eſt: ut ecce, ſi res legata fuerit, & deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit: nam ſiquidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla eſt: ſi verò repudiaverit, valet. Tantumdem eſt, & ſi pecuniam hereditariam legatam crediderit heres: nam ſiquidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit: ſi verò repudiaverit, ſuam pecuniam crediſſe videtur. Quid ergo, ſi cònſumpta fuerit pecunia? Utique idem erit ex eventu dicendum. l. 15.

Poteſt inutile ab initio ex poſt facto convaleſcere.

XV. Quòd de pariter mortuis tractamus, & in aliis agitatum eſt. Ut ecce, ſi mater ſtipulata eſt dotem à marito,

Cum duo aut plures ſimul moriuntur, nec apparet

Digitized by Google

quis prior, nullus ſupervixit.

mortua filia in matrimonio, ſibi reddi, & ſimul cum filia perit: an ad heredem matris actio ex ſtipulatu competeret? Et Divus Pius reſcripſit, non eſſe commiſſam ſtipulationem: quia mater filiæ non ſupervixit. l. 16.

Item quæritur, ſi extraneus, qui dotem ſtipulatus eſt, ſimul cum marito deceſſerit, vel cum ea, propter quam ſtipulatus eſſet: an ad heredem ſuum actionem tranſmittat. d. l. 16. §. 1.

Idem eſt, ſi dos uxori prælegata ſit, & ſimul cum marito perierit. l. 17.

Sed & in illo quæritur, ſi pariter pupillus, & qui ei ſubſtitutus erat frater neceſſarius, deceſſerit: an frater fratris exiſtat heres, an contra? Vel, ſi duo invicem neceſſarii ſubſtituti ſunt, & unà perierint: an heredes extitiſſe videantur, vel alter alteri, (hoc eſt) ſi invicem hereditatem rogati fuerint reſtituere? In quibus caſibus ſi pariter deceſſerint, nec appareat quis ante ſpiritum emiſit, non videtur alter alteri ſupervixiſſe. l. 18.

Sed & circa legem Falcidiam, ſi dominus cum ſervis ſimul vitâ functus ſit, ſervi, quaſi in bonis ejus mortis tempore fuerint, non computantur. d. l. 18. §. 1.

Collegio cui coire non licet, legatum non valet, niſi ſingulis relictum ſit.

XVI. Cùm Senatus temporibus Divi Marci permiſerit collegiis legare, nulla dubitatio eſt, quod, ſi corpori, cui licet coire, legatum ſit, debeatur: cui autem non licet, ſi legetur, non valebit, niſi ſingulis legetur: hi enim, non quaſi collegium, ſed quaſi certi homines, admittentur ad legatum. l. 20.

Ambigua teſtatoris oratio ex ejus mente interpretationem recipit.

XVII. Cùm in teſtamento ambiguè, aut etiam perperam ſcriptum eſt: benignè interpretari, & ſecundùm id quod credibile eſt cogitatum, credendum eſt. l. 24.

Ambiguitas contra ſtipulatorem eſt.

XVIII. Cùm quæritur in ſtipulatione, quid acti ſit, ambiguitas contra ſtipulatorem eſt. l. 26. V. l. 38. §. 18. ff. de verb. obl. V. l. 33. ff. de contr. empt. l. 39. ff. de act. empt. & vend.

In notioribus minus erratur.

XIX. Qui habebat Flaccum fullonem, & Philonicum piſtorem, uxori Flaccum piſtorem legaverat. Qui eorum, & num uterque deberetur? Placuit primo eum legatum eſſe, quem teſtator legare ſenſiſſet: quòd ſi non appareret, primùm

mùm inſpiciendum eſſe, an nomina ſervorum dominus nota habuiſſet: quod ſi habuiſſet, eum deberi qui nominatus eſſet, tametſi in artificio erratum eſſet: ſin autem ignorata nomina ſervorum eſſent, piſtorem legatum videri, perinde ac (ſi) nomen ei adjectum non eſſet. l. 28.

TITULUS VI.

De his quæ pœnæ cauſa relinquuntur.

I. POENAM à conditione voluntas teſtatoris ſeparat: & an pœna, an conditio, an tranſlatio ſit, ex voluntate defuncti apparet. l. 2. *Aliud pœna, aliud conditio.*

Supervacuam obſervationem veterum legum, per quam teſtatorum voluntates ad effectum duci impediebantur, amputamus: præcipientes nullum valere dicendo, pœnæ nomine quædam eſſe relicta, vel adempta in ſupremis teſtantium voluntatibus, eas infirmare. Sed licere teſtanti pro implenda ſua voluntate, vel pecunias dari præcipere, vel aliam pecuniariam pœnam inferre quibus voluerit, tam in adimendis hereditatibus, vel legatis, vel fideicommiſſis, vel libertatibus, quàm in præcipiendo ad alias perſonas eas transferri ab eo, cui relicta ab initio ſunt, vel aliquid ab eo dari, ſi minus diſpoſitionibus ſuis heres, vel legatarius, vel libertate donatus paruerit. Quòd ſi aliquid facere, vel legibus interdictum, vel alias probroſum, vel etiam impoſſibile juſſus aliquis eorum fuerit: tunc ſine ullo damno, etiam neglecto teſtatoris præcepto, ſervabitur. l. un. C. eod. *Pœna nomine legatum valet, niſi quid legibus, aut bonis moribus adverſetur.*

TITULUS VII.

De regula Catoniana.

I. CATONIANA regula ſic definit: *Quod, ſi teſtamenti facti tempore deceſſiſſet teſtator, inutile foret; id legatum, quandocumque deceſſerit, non valere.* Quæ definitio in *Sæpe verum eſt; legatum ab initio inutile, tempore non convaleſcere.*

Digitized by Google

in quibuſdam falſa eſt. l. 1. V. inf. Tit. Quando dies legat. ced. l. 29. de reg. jur.

Si tibi legatus eſt fundus, qui ſcribendi teſtamenti tempore tuus eſt: ſi eum vivo teſtatore alienaveris, legatum tibi debetur: quod non deberetur, ſi teſtator ſtatim deceſſiſſet. l. 1. §. 2.

Si quidem ab initio non conſtitit legatum, ex poſt facto non convaleſcet. Quemadmodum nec res mea legata mihi, ſi poſt teſtamentum factum fuerit alienata: quia vires ab initio legatum non habuit. Sed ſi ſub conditione legetur, poterit legatum valere, ſi exiſtentis conditionis tempore mea non ſit. l. 41. §. 2. ff. de leg. 1.

Hæc regula non pertinet ad hereditatem & legata conditionalia.

II. Placet, Catonis regulam ad conditionales inſtitutiones non pertinere. l. 4.

Purum legatum Catoniana regula impediet: conditionale non: quia ad conditionalia Catoniana non pertinet. l. 41. §. 2. in f. ff. de leg. 1.

TITULUS VIII.

De his, quæ pro non ſcriptis habentur.

Quæ non intelliguntur, habentur pro non ſcriptis, cæteris ſtantibus.

I. QUÆ in teſtamento ſcripta eſſent, neque intelligerentur, quid ſignificarent, ea perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent: reliqua autem per ſeipſa valent. l. 2.

Valet alimentorum legatum damnato in metallum.

II. Si in metallum damnato quid extra cauſam alimentorum relictum fuerit: pro non ſcripto eſt, nec ad fiſcum pertinet: nam pœnæ ſervus eſt, non Cæſaris. Et ita Divus Pius reſcripſit. l. 3.

Pro non ſcripto eſt, quod eo pervenit, unde incipere non potuit.

III. Quæ in eam cauſam pervenerunt, à qua incipere non poterant, pro non ſcriptis habentur. l. 3. §. 2.

Inutiliter jam mortuo relinquitur.

IV. Si eo tempore, quo alicui legatum adſcribebatur, in rebus humanis non erat, pro non ſcripto hoc habebitur. l. 4.

Digitized by Google

TITULUS IX.

De his quæ ut indignis auferuntur.

Indignus eſt, cujus culpa vel negligentia teſtator moritur.

I. INDIGNUM eſſe D. Pius illum decrevit, ut & Marcellus refert, *qui manifeſtiſſimè comprobatus eſt id egiſſe, ut per negligentiam & culpam ſuam mulier, à qua heres inſtitutus erat, moreretur.* l. 3.

Falſi teſtamenti accuſatio, legato percepto non excluditur: inofficioſi excluditur: injuſti, cauſa cognita, vel admittitur, vel rejicitur.

II. Poſt legatum acceptum, non tantùm licebit falſum arguere teſtamentum, ſed & non jure factum contendere: inofficioſum autem dicere non permittitur. Ille, qui non jure factum contendit, nec obtinuit, non repellitur ab eo, quod meruit. Ergo qui legatum ſecutus, poſtea falſum dixit, amittere debebit quod conſecutus eſt. De eo verò, qui legatum accepit, ſi neget jure factum eſſe teſtamentum, Divus Pius ita reſcripſit: *Cognati Sophronis, licet ab herede inſtituto acceperant legata, tamen ſi is ejus conditionis fuerit viſus, ut obtinere hereditatem non poſſit, & jure inteſtati ad eos cognatos pertinet; petere hereditatem ipſo jure poterunt. Prohibendi autem ſint, an non, ex cujuſque perſona, conditione, ætate, cognita cauſa à judice, conſtituendum erit.* l. 5. d. l. §. 1. V. d. l. §. 9.

Si is qui teſtamentum falſi accuſavit, vel inofficioſi, heredi ſuccedat, vel legatario, nihil ei nocebit.

III. Qui accuſavit falſum, heres legatario extitit, vel heredi ſcripto: nihil huic nocere dicendum eſt. Similis eſt ei, & qui inofficioſum dicit. l. 5. §. 7. & 8.

Qui Titii teſtamentum falſum dixit, nec obtinuit, heredi ejus heres exiſtere prohibendus non eſt: quia non principaliter in Titii hereditatem ſuccedit. l. 7.

Indignum faciunt inimicitia, convicia, ſtatus controverſia.

IV. Si inimicitiæ capitales intervenerunt inter legatarium & teſtatorem, & veriſimile eſſe cœperit, teſtatorem noluiſſe legatum ſive fideicommiſſum præſtari ei, cui adſcriptum relictum eſt: magis eſt, ut legatum ab eo peti non poſſit. Sed & ſi palam & apertè teſtatori maledixerit, & infauſtas voces adverſus eum jactaverit, idem erit dicendum. Si autem ſtatus ejus controverſiam movit, denegatur ejus, quod teſtamento accepit, perſecutio. l. 9. d. l. §. 1. & 2.

Digitized by Google

Contra legem facit, qui fidem prohibito fideicommiſſo accommodat.

V. In fraudem juris fidem accommodat, qui vel id quod relinquitur, vel aliud, tacitè promittit reſtituturum ſe perſonæ, quæ legibus ex teſtamento capere prohibetur: ſive chirographum eo nomine dederit, ſive nuda pollicitatione repromiſerit. l. 10.

In ea parte, qua fraudem adhibuit, Falcidia non utitur: & ita Senatus cenſuit. Sed ſi major modus inſtitutionis, quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet, de ſuperfluo quarta retinebitur. l. 11.

Indignus eſt, & fructus reſtituit heres major 25. annis, qui defuncti vindictam inſuper habuit.

VI. Heredem, qui ſciens defuncti vindictam inſuper habuit, fructus omnes reſtituere cogendum exiſtimavi. l. 17.

Heredes, quos necem teſtatoris inultam omiſiſſe conſtiterit, fructus integros cogantur reddere. Neque enim bonæ fidei poſſeſſores ante controverſiam illatam videntur fuiſſe, qui debitum officium pietatis ſcientes omiſerunt. l. 1. C. eod.

Minoribus viginti quinque annis heredibus non obeſſe crimen inultæ mortis placuit. l. 6. C. eod.

Qui ex tacito fideicommiſſo accepit, rem inſtituit cum fructibus, etiam ante litem motam perceptos.

VII. Eum, qui tacitum fideicommiſſum in fraudem legis ſuſcepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, reſtituere cogendum reſpondi: quòd bonæ fidei poſſeſſor fuiſſe non videtur. l. 18.

Quod ex officio gerit tutor, ei nocere non debet.

VIII. Tutorem, qui pupilli ſui nomine, falſum vel inofficioſum teſtamentum dixit, non perdere ſua legata, ſi non obtinuerit, optima ratione defenditur. l. 22.

Quia officii neceſſitas, & tutoris fides excuſata eſſe debet. d. l. v. ſ. de inoff. teſtam. n. 26.

Non ſola affectionis ratione præſumitur tacitum fideicommiſſum.

IX. Taciti fideicommiſſi ſuſpicionem ſola ratio paternæ affectionis non admittit. l. 25.

Legato cadit qui teſtamentum celavit, & qui indictam pro legato tutelam non ſubierit.

X. Si legatarius (vel fideicommiſſarius) celaverit teſtamentum, & poſtea hoc in lucem emerſerit: an poſſet legatum ſibi relictum is, qui celaverit, ex (eo) teſtamento vindicare, dubitabatur? Quod omnimodo inhibendum eſſe cenſemus, ut non accipiat fructum ſuæ calliditatis, qui voluit heredem hereditate ſua defraudare. Sed hujuſmodi legatum illi quidem auferatur, maneat autem quaſi pro non ſcripto apud heredem, ut qui alii nocendum eſſe exiſtimavit, ipſe ſuam ſentiat jacturam. Quemadmodum ſi legatarius,

Digitized by Google

tarius, cui propter tutelam gerendam aliquid relictum ſit, non ſubierit tutelam, ei quidem legatum aufertur: pupillo autem adſignatur, cui ille utilis eſſe noluit. l. 25. C. de legat.

LIBER XXXV.

TITULUS I.

De conditionibus, & demonſtrationibus, & cauſis, & modis eorum, quæ in teſtamento ſcribuntur.

I. LEGATIS, quæ relinquuntur, aut dies incertus, aut conditio adſcribitur: aut, ſi nihil horum factum ſit, præſentia ſunt: niſi ſi vi ipſa conditio inſit. l. 1.

Legatis adſcribi poteſt aut conditio, aut dies incertus.

Ineſt conditio legati, veluti cùm ita legamus, *fructus qui ex fundo percepti fuerint, heres dato.* l. 1. §. ult.

Interdum ineſt tacita conditio legato.

II. Dies autem incertus eſt, cùm ita ſcribitur: *heres meus cùm morietur, decem dato.* Nam diem incertum mors habet ejus. Et ideo, ſi legatarius ante deceſſerit, ad heredem ejus legatum non tranſit: quia non ceſſit dies vivo eo, quamvis certum fuerit moriturum heredem. l. 1. §. 2. V. inf. l. 75. & inf. quando dies leg. vel fideic. ced. l. 4. ibid. n. 6. ex l. un. C. de cad. toll.

Dies incertus eſt qui ignoratur, licèt certè ſit eventurus: & tunc tantùm cedit dies legati, cum is evenerit.

III. Conditionum quædam ſunt, quæ quandoque impleri poſſunt, etiam vivo teſtatore: ut putà, *ſi navis ex Aſia venerit:* nam quandoque venerit navis, conditioni paritum videtur. Quædam, quæ non niſi poſt mortem teſtatoris: *ſi decem dederit, ſi Capitolium aſcenderit.* l. 2.

Quædam conditiones vivo teſtatore impleri poſſunt: quædam non niſi eo mortuo.

IV. Ut paruiſſe quis conditioni videatur, etiam ſcire debet hanc conditionem inſertam: nam, ſi fato fecerit, non videtur obtemperaſſe voluntati. l. 2. in f.

Non paret conditioni, qui eam ignorans, fortuito id fecit, quod eſt in conditione.

V. Obtinuit, impoſſibiles conditiones teſtamento adſcriptas pro nullis habendas. l. 3.

Impoſſibilis conditio pro non ſcripta habetur.

VI. Si ita ſcriptum ſit: *Si in quinquennio proximo Titio filius*

Si conditioni dies

Digitized by Google

accedat, ea impleta, dies expectandus.

filius natus non erit, tum decem Seiæ heres dato: ſi Titius ante mortuus ſit, non ſtatim Seiæ decem deberi: quia hic articulus *tum* extremi quinquennii tempus ſignificat. l. 4. §. 1.

Conditioni non faciendi quid, paretur per cautionem Mutianam iis quorum intereſt: vel ipſo jure ſine cautione, ſi ea opus non ſit.

VII. Mutianæ cautionis utilitas conſiſtit in conditionibus, quæ in non faciendo ſunt conceptæ: ut putà, *ſi in Capitolium non aſcenderit, ſi Stichum non manumiſerit,* & in ſimilibus. Et ita Ariſtoni, & Neratio, & Juliano viſum eſt. Quæ ſententia & conſtitutione Divi Pii comprobata eſt. Nec ſolùm in legatis placuit, verùm in hereditatibus quoque idem remedium admiſſum eſt. Unde, ſi uxor maritum ſuum, cui dotem promiſerat, ita heredem ſcripſerit ex parte, *ſi dotem, quam ei promiſi, neque petierit, neque exegerit:* denunciare eum poſſe coheredi, paratum ſe acceptò facere dotem, vel cavere: & ita adire poſſe hereditatem. Sed ſi ex aſſe ſit inſtitutus maritus ſub ea conditione, quoniam non eſt, cui caveat; non impediri eum, quominus adeat hereditatem: nam jure ipſo videtur impleta conditio, eo quod non eſt, quem poſſit de dote convenire ipſe adeundo hereditatem. l. 7. d. l. §. 1.

Is, cui ſub conditione non faciendi aliquid relictum eſt, ei ſcilicet cavere debet Mutiana cautione, ad quem jure civili, deficiente conditione, hoc legatum, eáve hereditas pertinere poteſt. l. 18. V. Nov. 22. c. 44.

Quæ in conditione ponuntur, ſi jam evenerint, inſcio teſtatore, eam implent: ſecus, ſi ſcierit.

VIII. Si jam facta ſint, quæ conditionis loco ponuntur, & ſciat teſtator: quæ iterum fieri poſſunt, expectentur, ut fiant: ſi vero neſciat, præſenti debeantur. l. 11.

Cauſa, præteriti eſt: pœna, futuri.

IX. Cauſa in præteritum, pœna in futurum confertur. l. 12. in f. V. l. 43. §. 1.

Pro impleta habetur conditio, ſi per eum non ſtet, qui debuit implere.

X. *Titius, ſi ſtatuas in municipio poſuerit, heres eſto:* ſi paratus eſt ponere, ſed locus à municipibus ei non datur; Sabinus, Proculus, heredem eum fore: & in legato idem juris eſſe dicunt. l. 14.

Nuptias facit conſenſus.

XI. Nuptias non concubitus, ſed conſenſus facit. l. 15.

Quæ à voluntate teſtatoris pendent, juris ratione; quæ extra teſtamentum incurrunt, ex bono & æquo interpretanda.

XII. In his, quæ extra teſtamentum incurrerent, poſſunt res ex bono & æquo interpretationem capere. Ea verò, quæ ex ipſo teſtamento orirentur, neceſſe eſt ſecundùm ſcripti juris rationem expediri. l. 16.

XIII. De-

XIII. Demonſtratio falſa eſt, veluti ſi ita ſcriptum ſit, *ſervum Stichum, quem de Titio emi: fundum Tuſculanum qui mihi à Seio donatus eſt.* Nam ſi conſtat, de quo homine, de quo fundo ſenſerit teſtator: ad rem non pertinet, ſi is, quem emiſſe ſignificavit, donatus eſſet: aut, quem donatum ſibi eſſe ſignificaverat, emerit. l. 17. l. 33. l. 34. cod. l. 2. C. de falſ. cauſ. adject. legat.

Falſa demonſtratio non vitiat legatum.

XIV. Si in perſona legatarii deſignanda aliquid erratum fuerit, conſtat autem, cui legare voluerit: perinde valet legatum, ac ſi nullus error intervenerit. l. 17. §. 1. in f. l. 4. C. de teſtam. l. 4. de legat. 1.

Error in deſignanda perſona legatarii non nocet, ſi de ea conſtet.

XV. Quod juris eſt in falſa demonſtratione, hoc vel magis eſt in falſa cauſa. Veluti ita: *Titio fundum do, quia negotia mea curavit.* Item, *fundum Titius filius meus præcipito, quia frater ejus (ipſe) ex arca tot aureos ſumpſit.* Licet enim frater hujus pecuniam ex arca non ſumpſit, utile legatum eſt. l. 17. §. 2.

Falſa cauſa non vitiat legatum: aliud, ſi alias legaturus non fuiſſet.

Falſam cauſam legato non obeſſe, verius eſt: quia ratio legandi legato non cohæret. Sed plerumque doli exceptio locum habebit, ſi probetur alias legaturum non fuiſſe. l. 72. §. 6.

XVI. At ſi conditionaliter concepta ſit cauſa, veluti hoc modo, *Titio, ſi negotia mea curavit, fundum do: Titius filius meus, ſi frater ejus centum ex arca ſumpſit, fundum præcipito:* ita utile erit legatum, ſi & ille negotia curavit, & hujus frater centum ex arca ſumpſit. l. 17. §. 3.

Si cauſa in conditionem vertatur, ab eo pendebit legatum quod in vero erit.

XVII. Quòd ſi cui in hoc legatum ſit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum teſtatori, vel opus, aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii reſtitueret: ſub modo legatum videtur. l. 17. §. ult.

Modus eſt, cùm ut quid fiat legatur, & pro conditione habetur.

In legatis & fideicommiſſis etiam modus adſcriptus pro conditione obſervatur. l. 1. C. de his quæ ſub modo.

XVIII. In conditionibus primum locum voluntas defuncti obtinet, eáque regit conditiones: denique & in ea conditione, *ſi filia mea cum Titio nupta erit*, placuit, non ſemper mortis tempus obſervari, ſed voluntate patrocinante tardius produci. l. 19.

Conditionum ratio pendet à teſtatoris voluntate.

Digitized by Google

In conditionibus teſtamentorum voluntatem potius, quàm verba conſiderari oportet. l. 101.

Turpis conditio ſemper, & jusjurandum plerumque remittitur.

XIX. Non dubitamus, quin turpes conditiones remittendæ ſunt. Quo in numero plerumque ſunt etiam jurisjurandi. l. 20.

Si conditio ex facto pendeat, facto impletur: ſi ex jure perſona, veluti ſi paterfamilias ſit, ipſo jure impletur.

XX. Multum intereſt, conditio facti an juris eſſet. Nam hujuſmodi conditiones, *ſi navis ex Aſia venerit, ſi Titius Conſul factus erit*, quamvis impletæ eſſent, impedient heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignoraret eas impletas eſſe. Quæ verò ex jure venient, in his nihil amplius exigendum, quàm ut impletæ ſint. Veluti, ſi quis ſe filiumfamilias exiſtimat, cùm ſit paterfamilias: poterit adquirere hereditatem. l. 21.

Non poteſt legatarius ſcindere conditionem, ut partem habeat legati.

XXI. *Qui duobus heredibus decem dare juſſus eſt, & fundum ſibi habere*, verius eſt, ut conditionem ſcindere non poſſit, ne etiam legatum ſcindatur. Igitur quamvis alteri quinque dederit, nullam partem fundi vindicabit, niſi alteri quoque adeunti hereditatem, reliqua quinque numeravit, aut illo omittente hereditatem, ei, qui ſolus adierit hereditatem, tota decem dederit. l. 23. V. inf. l. 56.

In ultimis voluntatibus & contractibus, pro impleta habetur conditio, ſi per eum ſit ut non impleatur, cujus intereſt impleri.

XXII. Jure civili receptum eſt, quoties per eum, cujus intereſt conditionem impleri, ſit quominus impleatur, ut perinde habeatur, ac ſi impleta conditio fuiſſet. Quod plerique & ad legata, & ad heredum inſtitutiones perduxerunt. Quibus exemplis ſtipulationes quoque committi quidam rectè putaverunt, cùm per promiſſorem factum eſſet, quominus ſtipulator conditioni pareret. l. 24. V. inf. l. 81. §. 1. & inf. quand. dies legat. vel fid. ced. l. 5. §. 5. l. 161. de reg. jur.

Si teſtator opus extruendum juſſerit ad exemplum alterius quod non extet, pro ejus dignitate & facultatibus extruetur.

XXIII. In teſtamento quidam ſcripſerat, *ut ſibi monumentum ad exemplum ejus, quod in via Salaria eſſet Publii Septimii Demetrii, fieret: niſi factum eſſet, heredes magna pecunia multare*. Et cùm id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum reperiebatur, ſed Publii Septimii Damæ erat, ad quod exemplum ſuſpicabatur eum, qui teſtamentum fecerat, monumentum ſibi fieri voluiſſe: quærebant heredes, cujuſmodi monumentum ſe facere oporteret: & ſi ob eam rem nullum monumentum feciſſent, quia non reperirent

rent

Digitized by Google

rent ad quod exemplum facerent, num pœna tenerentur? Reſpondit, ſi intelligeretur, quod monumentum demonſtrare voluiſſet is, qui teſtamentum feciſſet: tametſi in ſcriptura non tum eſſet, tamen ad id, quod ille ſe demonſtrare animo ſenſiſſet, fieri debere. Sin autem voluntas ejus ignoraretur, pœnam quidem nullam vim habere; quoniam ad quod exemplum fieri juſſiſſet, id nuſquam extaret: monumentum tamen omnimodo ſecundùm ſubſtantiam & dignitatem defuncti extruere debere. l. 27.

XXIV. Hæc conditio, *ſi in Capitolium aſcenderit*, ſic recipienda eſt, (ſi) cùm primum potuerit Capitolium aſcendere. l. 29.

Conditio à legatario pendens ab eo impleri debet, cùm primum poſſit.

XXV. In teſtamento ita erat ſcriptum: *Stichus & Pamphila liberi ſunto: & ſi in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas eſto:* Stichus ante apertas tabulas deceſſit. Reſpondit, partem Stichi defectam eſſe, ſed & Pamphilam defectam conditione videri, ideoque partem ejus apud heredem remanſuram. Sed & ſi uterque viveret, & Stichus nollet eam uxorem ducere, cùm mulier parata eſſet nubere: illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. Nam cùm uni ita legatum ſit, *Titio, ſi Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato:* ſi quidem Seia moriatur, defectus conditione intelligitur: at ſi ipſe decedat, nihil ad heredem ſuum eum tranſmittere, quia morte ejus conditio defeciſſe intelligitur. Utroque autem vivente, ſi quidem ipſe nolit uxorem ducere, quia ipſius facto conditio defecit, nihil ex legato conſequitur: muliere autem nolente nubere, cùm ipſe paratus eſſet, legatum ei debetur. l. 31. l. 4. C. de cond. inſert. tam leg. q. fid.

Aliud ſi conditio deficiat, aliud ſi ei non pareatur, aliud ſi per quem non ſtet.

XXVI. *Demonſtratio plerumque vice nominis fungitur:* nec intereſt falſa, an vera ſit, ſi certum ſit, quem teſtator demonſtraverit. l. 34.

Demonſtratio ſæpe nominis vice fungitur.

XXVII. Inter demonſtrationem & conditionem hoc intereſt, quod demonſtratio plerumque factam rem oſtendit, conditio futuram. l. 34. §. 1.

Demonſtratio factam rem, conditio futuram plerumque oſtendit.

XXVIII. Toties ſecundùm voluntatem teſtatoris facere compellitur *(heres vel legatarius)*, quoties contra legem nihil ſit futurum. l. 37.

Omni teſtatoris voluntati parendum, quæ legibus non adverſetur.

Digitized by Google

Legati conditionalis dies à conditionis eventu cedit.

XXIX. Legata ſub conditione relicta non ſtatim, ſed cùm conditio extiterit, deberi incipiunt: ideoque interim delegari non poterunt. l. 41.

Mortuo prius legatario legatum intercidit.

Intercidit legatum, ſi ea perſona deceſſerit, cui legatum eſt ſub conditione. l. 59.

Inutiliter Titio ita legatur, ſi Mævius voluerit: aliud dum ita Titio legatur, ſi Mævius quid egerit. Inde dictum, expreſſa nocent, non expreſſa non nocent.

XXX. Nonnunquam contingit, ut quædam nominatim expreſſa officiant, quamvis omiſſa tacitè intelligi potuiſſent, nec eſſent obſutura. Quod evenit, ſi alicui ita legatur: *Titio decem do, lego, ſi Mævius Capitolium aſcenderit.* Nam quamvis in arbitrio Mævii ſit, an Capitolium aſcendat, & velit efficere, ut Titio legatum debeatur; non tamen poterit aliis verbis utiliter legari, *ſi Mævius voluerit, Titio decem do*: nam in alienam voluntatem conferri legatum non poteſt. Inde dictum eſt, expreſſa nocent, non expreſſa non nocent. l. 52.

Scinditur conditio dandi inter collegatarios: unus non ſcindit quod dare juſſus eſt.

XXXI. Cui fundus legatus eſt, *ſi decem dederit*, partem fundi conſequi non poteſt, niſi totam pecuniam numeraſſet. Diſſimilis eſt cauſa, cùm duobus eadem res ſub conditione legata eſt. In hac enim quæſtione, ſtatim à teſtamento, quo pluribus conditio appoſita eſt, diviſa quoque in ſingulas perſonas videri poteſt. Et ideo ſinguli cum ſua parte & conditioni parêre, & legatum capere poſſunt. Nam quamvis ſumma univerſæ conditionis ſit adſcripta, enumeratione perſonarum poteſt videri eſſe diviſa. In eo verò, quod uni ſub conditione legatum eſt, ſcindi ex accidenti conditio non debet: & omnis numerus eorum, qui in locum ejus ſubſtituuntur, pro ſingulari perſona eſt habendus. l. 56. V. ſ. l. 23.

Conditionum tres figuræ, ut quid detur, ut quid fiat, ut quid eveniat; vel contra.

XXXII. In facto conſiſtentes conditiones varietatem habent, & quaſi tripartitam recipiunt diviſionem: *ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat*: vel retro, *ne detur, ne fiat, ne obtingat*. Ex his dandi faciendique conditiones in perſonas collocantur, aut ipſorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum: tertia ſpecies in eventu ponetur. l. 60.

Fiſcus in conditiones & in onera ſuccedit.

XXXIII. Fiſcus iiſdem conditionibus parere debet, quibus perſona, à qua ad ipſum, quod relictum eſt, pervenit: ſicut etiam cum ſuo onere hoc ipſum vindicat. l. 60. §. 1.

XXXIV. Lex

Digitized by Google

XXXIV. Lex utilis reipublicæ interpretatione adjuvanda eſt. l. 64. in f. *Utilitatis publicæ ratio habenda in legum interpretatione.*

Ea quæ communiter omnibus proſunt, iis quæ ſpecialiter quibuſdam utilia ſunt, præponimus. Nov. 39. c. 1.

XXXV. Titio centum relicta ſunt ita, *ut à monumento meo non recedat*, vel *uti in illa civitate domicilium habeat*: poteſt dici, non eſſe locum cautioni, per quam jus libertatis infringitur. l. 71. §. 2. *Libertas domicilii legati conditione lædi non debet.*

XXXVI. Dies incertus conditionem in teſtamento facit. l. 75. *Dies incertus conditionem facit.*

Heres meus cùm ipſe morietur, centum Titio dato. Legatum ſub conditione relictum eſt. Quamvis enim heredem moriturum certum ſit, tamen incertum eſt, an legatario vivo dies legati non cedat, & non eſt certum ad eum legatum perventurum. l. 79. §. 1. V. ſ. l. 1. §. 2. l. un. §. 7. C. de cad. toll.

XXXVII. Tunc demum pro impleta habetur conditio, cùm per eum ſtat, qui, ſi impleta eſſet, debiturus erat. l. 81. §. 1. V. inf. quando dies leg. v. fid. ced. l. 5. §. 5. *Impleta cenſetur conditio, ſi per eum ſtet, cujus intereſt non impleri.*

XXXVIII. Rationes reddere, id eſt, legendas offerre rationes primùm, deinde computandas, ut explorari poſſit, imputationes probè, an improbè referantur, accepta rectè relata, an non rectè. Ita enim incipit quidem res à facto, pervenit autem ad pecuniam. l. 82. *Rationes ſic reddendæ, ut explorari poſſit, probè, an improbè accepta & expenſa referantur.*

XXXIX. Legatum ſub conditione relictum, & ad alium tranſlatum, ſi non conditio perſonæ cohæreat, ſub eadem conditione tranſlatum videtur. l. 95. *Legatum conditionale ad alium tranſlatum, cum conditione tranſit, niſi perſonæ cohæreat conditio.*

XL. Conditiones extrinſecus non ex teſtamento venientes, id eſt, quæ tacitè ineſſe videantur, non faciunt legata conditionalia. l. 99. V. ſ. l. 1. §. ult. *Conditio quæ tacitè ineſt, non facit legatum conditionale.*

XLI. Cùm avus filium, ac nepotem ex altero filio heredes inſtituiſſet, à nepote petiit, ut *ſi intra annum trigeſimum moreretur, hereditatem patruo ſuo reſtitueret.* Nepos liberis relictis, intra ætatem ſupra ſcriptam vita deceſſit: fideicommiſſi conditionem, conjectura pietatis reſpondi defeciſſe, quòd minus ſcriptum, quàm dictum fuerat, inveniretur. l. 102. *Si parentes liberis ſubſtituerint, evaneſcit ſubſtitutio, cùm oneratus liberos ſuſceperit.*

Cùm acutiſſimi ingenii vir, & merito ante alios excellens Papinianus, in ſuis ſtatuerit reſponſis, ſi quis filium ſuum

heredem inſtituit, & reſtitutionis poſt mortem oneri ſubegit, non aliter hoc videri diſpoſuiſſe, niſi cùm filius ejus ſine ſobole vitam ſuam reliquerit: nos hujus ſenſum meritò mirati, pleniſſimum ei donamus eventum: ut ſi quis hæc diſpoſuerit, non tantùm filium heredem inſtituens, ſed etiam filiam, vel ab initio nepotem vel neptem, pronepotem vel proneptem, vel aliam deinceps poſteritatem, & eam reſtitutionis poſt obitum gravamini ſubjugaverit: non aliter hoc ſenſiſſe videatur, niſi ii, qui reſtitutione onerati ſunt, ſine filiis vel filiabus, nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel pronepttibus fuerint defuncti: ne videatur teſtator alienas ſucceſſiones propriis anteponere. l. 30. C. de fideic.

Si duobus impoſita ſit conditio, altero ceſſante, poteſt alter implere conditionem.

XLII. De illo quoque quæritur, fundus quibuſdam legatus eſt, ſi pecuniam certam in funus impenſamque perferendi corporis in aliam regionem dediſſent: nam, niſi uterque dederit, neutri ſit legatum: quoniam conditio niſi per utrumque expleri non poteſt. Sed hæc humanius interpretari ſolemus: ut cùm duobus fundus legatus ſit, ſi decem dediſſent, & alteri dando partem, legatum quoque debeatur. l. 112. §. 2. l. 6. C. de cond. inſert. tam leg. q. fid.

TITULUS II.

Ad legem Falcidiam.

Non ultra dodrantem legare poteſt, ſive teſtatus, ſive inteſtatus.

I. QUICUMQUE *civis Romanus poſt hanc legem rogatam teſtamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam jure publico dare, legare volet, jus poteſtaſque eſto: dum ita detur legatum, ne minus, quàm partem quartam hereditatis, eo teſtamento heredes capiant.* l. 1.

Lex Falcidia inducta eſt à Divo Pio etiam in inteſtatorum ſucceſſionibus, propter fideicommiſſa. l. 18.

Ad omnia legata, etiam ad pias cauſas Falcidia pertinet.

II. Ad municipium quoque legata, vel etiam ea quæ Deo relinquuntur, lex Falcidia pertinet. l. 1. §. 5.

Ex Novella 131. c. 12. plures arbitrantur ceſſare Falcidiam in legatis ad pias cauſas: ſed alius videtur ſenſus hujus Novel-

Digitized by Google

Novella, ut ſcilicet Falcidia ex legatis ad pias cauſas privetur heres cunctator. Et ita ſentiunt eruditiores.

III. Omne quod ex bonis defuncti erogatur, refertur ad hanc legem: ſive in corpore conſtet certo, incertove, ſive pondere, numero, menſura valeat, aut etiam ſi jus legatum ſit, ut uſusfructus, aut quod in nominibus eſt. l. 1. §. 7.

Ex omnibus legatis Falcidia retinetur, etiam ex uſufructu, & nominibus.

Si uſusfructus legatus ſit, qui & dividi poteſt, non ſicut cæteræ ſervitutes individuæ ſunt: veteres quidem æſtimandum totum uſumfructum putabant, & ita conſtituendum, quantum ſit in legato. Sed Ariſto à veterum opinione receſſit. Ait enim, poſſe quartam partem ex eo, ſicut ex corporibus, retineri. Idque Julianus rectè probat. Sed operis ſervi legatis, cùm neque uſus, neque uſusfructus in eo legato eſſe videtur, neceſſaria eſt veterum ſententia, ut ſciamus, quantum eſt in legato: quia neceſſario ex omnibus, quæ ſint facti, pars decedere debet: nec pars operæ intelligi poteſt. Immo & in uſufructu, ſi quæratur, quantum hic capiat, cui uſusfructus datus eſt: quantùm ad cæterorum legatorum æſtimationem, aut etiam hujus ipſius, ne dodrantem excedat legatum, neceſſariò ad veterum ſententiam revertendum eſt. d. l. §. 9.

Si *in annos ſingulos* legatum ſit Titio: quia multa legata & conditionalia ſunt, cautioni locus eſt, quæ in Edicto proponitur, *quanto amplius accipit*, *reddi*. d. l. §. 16.

Lex Falcidia, ſi interveniat, in omnibus penſionibus locum habet. Sed hoc ex poſt facto apparebit. Ut putà in annos ſingulos legatum relictum eſt: quamdiu Falcidia nondum locum habet, integræ penſiones annuæ dabuntur. Sed enim ſi annus venerit, quo fit, ut contra legem Falcidiam ultra dodrantem aliquid debeatur: eveniet, ut retrò omnia legata ſingulorum annorum imminuantur. l. 47.

Cùm Titio in annos ſingulos dena legata ſunt, & judex legis Falcidiæ rationem inter heredem & alios legatarios habeat: vivo quidem Titio, tanti litem æſtimare debeat, quanti venire id legatum poteſt, in incerto poſito, quamdiu victurus ſit Titius: mortuo autem Titio, non aliud ſpectari debet, quàm quid heres ex ea cauſa debuerit. l. 55.

Com-

Digitized by Google

Computationi in alimentis faciendæ hanc formam eſſe Ulpianus ſcribit: ut *à prima ætate* uſque ad annum viceſimum, quantitas alimentorum triginta annorum computetur, ejuſque quantitatis Falcidia præſtetur: *ab annis vero viginti* uſque ad annum viceſimum quintum, annorum viginti octo: *ab annis viginti quinque* uſque ad annos triginta, annorum viginti quinque: *ab annis triginta* uſque ad annos triginta quinque, annorum viginti duo: *ab annis triginta quinque* uſque ad annos quadraginta, annorum viginti: *ab annis quadraginta* uſque ad annos quinquaginta, tot annorum computatio fit, quot ætati ejus ad annum ſexageſimum deerit, remiſſo uno anno: *ab anno vero quinquageſimo* uſque ad annum quinquageſimum quintum, annorum novem: *ab annis quinquaginta quinque* uſque ad annum ſexageſimum, annorum ſeptem: *ab annis ſexaginta*, cujuſcumque ætatis ſit, annorum quinque. Eoque nos jure uti Ulpianus ait, & circa computationem uſusfructns faciendam. Solitum eſt tamen à prima ætate uſque ad annum trigeſimum, computationem annorum triginta fieri: ab annis vero triginta, tot annorum computationem inire, quot ad annum ſexageſimum deeſſe videntur. Numquam ergo amplius quam triginta annorum computatio initur. l. 68.

Etiam commodi Falcidia retinetur, veluti in legato repræſentationis ejus, quod ſub die debebat teſtator.

IV. Si quis creditori ſuo, quod debet, legaverit, aut inutile legatum erit, ſi nullum commodum in eo verſabitur; aut ſi propter repræſentationis (putà) commodum utile erit, lex quoque Falcidia in eo commodo locum habebit. l. 1. §. 10.

Interdum ſolidum ſolvendum eſt cum cautione reddendi quod ſupra Falcidiam ſolutum erit.

V. Interdum omnimodo neceſſarium eſt, ſolidum ſolvi legatario, interpoſita ſtipulatione, *quanto amplius, quàm per legem Falcidiam ceperit, reddi:* veluti, ſi teſtamento quædam ſub conditione legata ſunt, quæ an debeantur, incertum eſt: & ideo ſi heres ſine judice ſolvere paratus ſit, proſpiciet ſibi per hanc ſtipulationem. l. 1. §. 12.

Quod heredi à coherede ſubſtituto accedit, minuit Falcidiam.

VI. Id, quod ex ſubſtitutione coheredis ad coheredem pervenit, proficit legatariis. Is enim ſimilis eſt heres, ex parte purè, ex parte ſub conditione heredi inſtituto. l. 1. §. 13.

VII. Si

Digitized by Google

VII. Si coheredis mei portio exhauſta ſit, meâ integrâ, & illam vindicavero: Caſſius confundendas eſſe partes exiſtimat: Proculus contra: in qua ſpecie & Julianus Proculo adſenſit: quam ſententiam probabiliorem eſſe puto. Sed & Divus Antoninus judicaſſe dicitur commiſcendas eſſe utraſque partes in computatione legis Falcidiæ. l. 1. §. 14. *Singuli heredes habent Falcidiam.*

In legem Falcidiam æris alieni rationem in hereditate relicti, quod unus ex heredibus ſolvere damnatus ſit, ipſe ſolus habebit. l. 8.

In ſingulis heredibus rationem legis Falcidiæ componendam eſſe non dubitatur: & ideo ſi Titio & Seio heredibus inſtitutis, ſemis hereditatis Titii exhauſtus eſt, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus ſit: competit Titio beneficium legis Falcidiæ. l. 77.

Quòd ſi alterutro eorum deficiente, alter heres ſolus extiterit, utrum perinde ratio legis Falcidiæ habenda ſit, ac ſi ſtatim ab initio is ſolus heres inſtitutus eſſet, an ſingularum portionum ſeparatim cauſæ ſpectandæ ſunt? Et placet, ſi ejus pars legatis exhauſta ſit, qui heres extiterit, adjuvari legatarios per deficientem partem; quia ea non eſt legatis onerata: quia & legata, quæ apud heredem remanent, efficiunt, ut cæteris legatariis aut nihil, aut minus detrahatur. Si verò defecta pars fuerit exhauſta, perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiæ, atque ſi ad eum ipſum pertineret, à quo defecta fieret. l. 78.

VIII. Marcellus conſultus, an funeris monumentique impenſa, quantam teſtator fieri juſſit, in ære alieno deduci debeat, Reſpondit, non amplius eo nomine, quàm quod funeris cauſa conſumptum eſt, deducendum. l. 1. §. ult. *In ære alieno neceſſaria in funus impenſa computatur, non ſuperflua.*

IX. Si heres inſtitutus eam hereditatem, quæ ſolvendo non eſt, vendiderit: vix quidem poterit perſuaderi non fuiſſe eam hereditatem ſolvendo, quæ emptorem invenerit. Vera autem ratione nihil legatariis debetur: quia magis ex ſtultitia emptoris habere videtur heres inſtitutus, quàm ex bonis defuncti. Nam & è contrario, ſi malè vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum: ita ergo commodum debet eſſe heredis, ſi bene res adminiſtraverit. l. 3. *Si hereditas ſolvendo non ſit, nihil debetur legatariis, quamvis ea hereditas emptorem invenerit.*

Digitized by Google

Si heres ex parte debiti deciderit cum creditoribus, non ideo legatariis obligabitur.

X. Sed & ſi is, qui ſolvendo non eſt, legaverit, & heres cum creditoribus deciderit, ne ſolidum ſolveret, & ob eam deciſionem factum ſit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum: quia eam pecuniam non ex hereditate, ſed ex deciſione habet. l. 3. §. 1.

Si quid ex hereditate ad heredem alio jure pervenit, non pertinet ad Falcidiam.

XI. Fundo legato mihi ſub conditione, pendente legati conditione, heres me heredem inſtituit, ac poſtea legati conditio extitit: in Falcidiæ ratione fundus non jure hereditario, ſed legati, meus eſſe intelligitur. l. 4.

Vir heres uxoris eam funerat tum ex hereditate, tum ex lucro dotis.

XII. Si vir uxori heres extiterit, & in funus ejus impenderit: non videbitur totum quaſi heres impendere, ſed deducto eo, quod quaſi dotis nomine, quam lucrifacit, conferre debuerit. l. 6.

In ſervitutis legato Falcidia locum habet pro modo æſtimationis.

XIII. Lege Falcidia interveniente legata ſervitus, quoniam dividi non poteſt, non aliter in ſolidum reſtituetur, niſi partis offeratur æſtimatio. l. 7.

Fructus pendentes augent hereditatem.

XIV. In Falcidia placuit, ut fructus poſtea percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis æſtimationem fundi nomine, qui videtur illo in tempore fuiſſe pretioſior. l. 9.

Retentiones in quadrantem imputantur: & legata quæ non præſtantur.

XV In ratione legis Falcidiæ retentiones omnis temporis heredi in quadrantem imputantur. l. 11.

Incrementum pleniorem faciet hereditatem. l. 56. §. 1. in f. eod.

Non eſt dubium, quin ea legata, à quibus heres ſubmovere exceptione petitorem poteſt, in quartam ei imputentur, nec cæterorum legata minuant. Nec intereſt, utrum ab initio quaſi inutile fuerit, an ex accidenti poſtea in eum caſum perveniſſet legatum, ut actio ejus denegaretur. l. 50. & 51.

Quacumque ex cauſa legata non præſtantur, imputantur heredi in quartam partem, quæ propter legem Falcidiam remanere apud eum debet. l. 52. §. 1.

Debitor creditorem inſtituens poteſt prohibere ne crediti ratio habeatur in Falcidia: videtur enim hac conditione inſtituere.

XVI. Si debitor, creditore herede inſtituto, petiſſet, *ne in ratione legis Falcidiæ ponenda creditum ſuum legatariis reputaret:* ſine dubio ratione doli mali exceptionis, apud arbitrum Falcidiæ, defuncti voluntas ſervatur. l. 12.

Hodie Falcidiam

XVII. Frater, cùm heredem ſororem ſcriberet, alium ab

ea,

ea, cui donatum volebat, ſtipulari curavit, *ne Falcidia utetur, & ut certam pecuniam, ſi contra feciſſet, præſtaret.* Privatorum cautione legibus non eſſe refragandum conſtitit: & ideo ſororem jure publico retentionem habituram; & actionem ex ſtipulatu denegandam. l. 15. §. 1.

non retinet heres, ſi teſtator expreſſim retentionem prohibuerit.

Si expreſſim deſignaverit (teſtator) *non velle heredem retinere Falcidiam:* neceſſarium eſt teſtatoris valere ſententiam: & aut volentem eum parere teſtatori, forſan etiam quædam juſtè & piè relinquenti: lucrum non in percipiendo, ſed ſolummodo piè agendo habentem: & non videri ſine lucro hujuſmodi eſſe hereditatem; aut ſi parere noluerit: eum quidem recedere ab hujuſmodi inſtitutione; locum verò fieri (ſicut dudum prædiximus) ſubſtitutis, & coheredibus, & fideicommiſſariis, & legatariis, & ſervis, & iis qui ab inteſtato ſunt, & aliis ſecundùm prius à nobis inventam in talibus viam. Nov. 1. c. 2. in f.

Ceſſat etiam Falcidia in iis, quorum alienationem teſtator prohibuerit. Nov. 119. cap. ult.

Prohibita rei immobilis alienatione, in ea ceſſat Falcidia.

Fiat inventarium ab herede, metuente ne forte non habeat poſt debita & legata Falcidiam. Nov. 1. c. 2. §. 1.

Falcidia non utitur niſi qui inventarium fecerit.

Si verò non fecerit inventarium, non retinebit Falcidiam, ſed complebit legatarios & fideicommiſſarios: licet puræ ſubſtantiæ morientis tranſcendat menſuram legatorum datio. d. c. 2. §. 2.

XVIII. Ex die mortis fructus quadrantis apud heredem relinqui neceſſe eſt. l. 15. §. 6. in fin.

Quadrantem habet heres cum fructibus ex die mortis.

XIX. Quarta, quæ per legem Falcidiam retinetur, æſtimatione, quam teſtator fecit, non magis minui poteſt, quam auferri. l. 15. §. ult.

In Falcidia æſtimatio pretii rerum, ex veritate facienda eſt. l. 42. V. inf. l. 62. §. 1.

In Falcidia æſtimationis quam fecerit teſtator ratio non habetur, ſed vera.

XX. Si ex pluribus rebus legatis heres quaſdam ſolverit, ex reliquis Falcidiam plenam per doli exceptionem retinere poteſt, etiam pro his, quæ jam data ſunt. Sed etſi una res ſit legata, cujus pars ſoluta ſit: ex reliquo poteſt plena Falcidia retineri. l. 16. d. l. §. 1.

Pluribus uni legatis, omiſſam in quibuſdam Falcidiam, ex ceteris heres retinebit.

XXI. Quod à coherede legatorum nomine percipitur, non ſolet legatariis proficere, quominus Falcidiam patiantur:

Falcidiam minuit quod heres percipit jure hereditario.

non quod alio nomine, veluti ſi à coherede legati nomine accipit.

tur; ſed cum is, qui legatum præſtaturus eſt, ab eodem aliquid ex teſtamento petit, non eſt audiendus, deſiderans uti adverſus eum Falcidiæ beneficio, ſi id, quod percepturus eſt ex voluntate teſtatoris, ſuppleat, quod deducere deſiderat. l. 22.

Quod autem dicitur, *ſi ex judicio defuncti quartam habeat heres, ſolida præſtanda eſſe legata*, ita accipere debemus, ſi hereditario jure habeat. Itaque quod quis legatorum nomine à coherede accipit, in quadrantem ei non imputatur. l. 74.

In quartam hereditatis, quam per legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas jure hereditario capit, non quas jure legati, vel fideicommiſſi, vel implendæ conditionis cauſa accipit. Nam hæc in quartam non imputantur. l. 91.

Fundo legato mihi ſub conditione, pendente legati conditione, heres me heredem inſtituit, ac poſtea legati conditio extitit: in Falcidiæ ratione fundus non jure hereditario, ſed legati, meus eſſe intelligitur. l. 4.

Legata liberatio debitori non ſolvendo, heredi computatur: aliud, ſi id debitum alteri legetur.

XXII. Si debitori liberatio legata ſit, quamvis ſolvendo non ſit, totum legatum computetur; licet nomen hoc non augeat hereditatem, niſi ex eventu. Igitur, ſi Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum eſſet: cætera quoque minuentur legata per hoc, & ipſum hoc per alia: capere enim videtur, eo quod liberatur. Sed ſi alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit; nec cæteris contribuetur. l. 22. §. 3. & 4.

Quæ hereditati decedunt, vel accedunt, ad Falcidiam non pertinent, ſed heredis lucro ſunt, vel periculo.

XXIII. In ratione legis Falcidiæ mortes ſervorum, cæterorumque animalium, furta, rapinæ, incendia, ruinæ, naufragia, vis hoſtium, prædonum, latronum, debitorum facta pejora nomina, in ſumma quodcumque damnum, ſi modo culpa legatarii careant, heredi pereunt. Quemadmodum ad heredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum, & quæ per ſervos acquiſita ſunt, item ſervitutes, quibus liberata prædia pretioſiora fierent; actioneſque acquiſitæ, ut furti, damni injuriæ, ſimileſque, quorum nihil in rationem legis Falcidiæ cadit. l. 30. V. infr. l. 56.

In pendenti an lo-

XXIV. Is, cui fideicommiſſum ſolvitur, ſicut is, cui lega-

Digitized by Google

legatum eſt, ſatiſdare debet, quod amplius ceperit, quàm per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cùm propter conditionem aliorum fideicommiſſorum, vel legatorum, legis Falcidiæ cauſa pendebit. l. 31.

cum habitura ſit Falcidia, legatarius debet ſatiſdare.

XXV. Ea demum obligatio rei bonis diminutionem præſtat, quæ in heredem tranſit. l. 32.

Onus quod ad heredem non tranſit, non minuit legata.

XXVI. Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta eſſet, cùm ipſe quoque quinque Seio rogatus eſſet reſtituere: Vindius noſter tantum Seio pro portione ex quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractum eſſet: quæ ſententia & æquitatem & rationem magis habet: quia exemplo heredis legatarius ad fideicommiſſa præſtanda obligabitur: nec, quia ex ſua perſona legatarius inducere legem Falcidiam non poſſit, idcirco, quod paſſus eſſet, non imputaturum; niſi fortè teſtator ita fidei ejus commiſiſſet, ut totum, quidquid ex teſtamento cepiſſet, reſtitueret. l. 32. §. 4. V. infr. l. 47. §. 1.

Legatarius oneratus Falcidiam retinet, qua ratione eam ipſe patitur.

XXVII. In lege Falcidia non habetur pro puro, quod in diem relictum eſt: medii enim temporis commodum computatur. l. 45.

Legati in diem fructus medii Falcidiam minuunt.

Tanto minus erogari ex bonis intelligendum eſt, quantùm inter ea, donec dies obtingit, heres lucraturus eſt ex fructibus vel uſuris. l. 73. §. 4.

XXVIII. In his legatis, quæ ſub conditione relicta ſunt, Proculus putabat, cùm quæritur de lege Falcidia, tantum eſſe in legato, quanti venire poſſunt: quòd ſi eſt, & deductio ſic poteſt fieri, ut tantùm videatur vi deberi, quanti nomen venire poteſt: ſed hæc ſententia non probatur. Cautionibus ergo melius res temperabitur. l. 45. §. 1. V. infr. l. 53. & l. 73. §. 2.

Pro legati conditionalis Falcidia cavendum.

XXIX. Lex Falcidia, ſi interveniat, in omnibus penſionibus locum habet. l. 47. V. l. 68.

Falcidia locum habet in annuis legatis.

XXX. Nunquam legatarius, vel fideicommiſſarius, licet ex Trebelliano Senatuſconſulto reſtituitur ei hereditas, utitur legis Falcidiæ beneficio. l. 47. §. 1. V. ſ. l. 32. §. 4.

Nec legatarius, nec fideicommiſſarius ex ſua perſona Falcidiam retinet.

XXXI. Si propter ea, quæ ſub conditione legata ſunt, pendet legis Falcidiæ ratio: præſenti die data, non tota vindicabuntur. l. 53. V. ſ. l. 45. §. 1.

Pendente cauſa; Falcidiæ legata non tota præſtabuntur.

Deducitur ab herede, quaſi æs alienum, quod ex cauſa fideicommiſſi habet reſtituendum.

XXXII. Pater filium, ex quo tres habebat nepotes, heredem inſtituit, fideique ejus commiſit, *ne fundum alienaret, & ut in familia eum relinqueret:* filius decedens tres filios ſcripſit heredes. Quærendum eſt, an omnino quaſi creditores unuſquiſque in ratione legis Falcidiæ aliquid poſſit deducere: quia in poteſtate ſua habuit pater, cui ex his potius relinqueret? Sed hac ratione nemo in Falcidiæ ratione quicquam deduceret: quod videndum, ne durè conſtituatur: utique enim in alieno ære habuit fundum: neceſſitate quippe obſtrictus fuiſſet filius eum relinquendi. l. 54.

Falcidiæ ratio mortis tempore ponenda.

XXXIII. Mortis tempus in ratione legis Falcidiæ ineunda placuit obſervari. l. 56.

In quantitate patrimonii exquirenda viſum eſt, mortis tempus ſpectari. Qua de cauſa, ſi quis centum in bonis habuerit, tota ea legaverit: nihil legatariis prodeſt, ſi ante aditam hereditatem per ſervos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum acceſſerit hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis, habiturus ſit heres quartam partem: ſed neceſſe eſt, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Et ex diverſo, ſi ex centum ſeptuaginta quinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis forte, aut naufragiis, aut morte ſervorum), ut non plus quàm ſeptuaginta quinque, vel etiam minus relinquatur: ſolida legata debentur. Nec ea res damnoſa eſt heredi, cui liberum eſt non adire hereditatem. Quæ res efficit, ut neceſſe ſit legatariis, ne deſtituto teſtamento nihil conſequantur, cum herede in portionem legatorum paciſci. l. 73.

Longo tempore Falcidiam heres non amittit.

XXXIV. Legis Falcidiæ beneficium heres etiam poſt longum tempus mortis teſtatoris implorare non prohibetur. l. 58.

Indignus Falcidia, qui id egit, ut intercidat legatum.

XXXV. Beneficio legis Falcidiæ indignus eſſe videtur, qui id egerit, ut fideicommiſſum intercidat. l. 59.

Pretia rerum ex veritate & communi æſtimatione ſtatuenda.

XXXVI. Corpora, ſi qua ſunt in bonis defuncti, ſecundùm rei veritatem æſtimanda erunt, hoc eſt, ſecundùm præſens pretium: nec quicquam eorum formali pretio æſtimandum eſſe ſciendum eſt. l. 62. §. 1.

Pretia

Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate ſingulorum, ſed communiter funguntur. l. 63. V. ſ. l. 15. §. ult.

XXXVII. Præpoſterum *eſt* ante nos locupletes dici, quàm adquiſierimus. l. 63. *Nemo locuples ex futuro.*

XXXVIII. Nonnullam pretio varietatem loca, temporaque adferunt: nec enim tantidem Romæ, & in Hiſpania oleum æſtimabitur. Nec continuis ſterilitatibus tantidem, quanti ſecundis fructibus: dum hic quoque non ex momentis temporum, nec ex ea quæ raro accidat caritate, pretia conſtituantur. l. 63. §. 2. *Pro locis & temporibus varia rerum pretia.*

XXXIX. Sicuti legata non debentur, niſi deducto ære alieno aliquid ſuperſit: nec mortis cauſa donationes debebuntur, ſed infirmantur per æs alienum. l. 66. §. 1. *Æs alienum ante legata.*

XL. Magna dubitatio fuit de his, quorum conditio mortis tempore pendet, id eſt, an quod ſub conditione debetur, in ſtipulatoris bonis adnumeretur, & promiſſoris obnis detrahatur? Sed hoc jure utimur, ut quanti ea ſpes obligationis venire poſſit, tantum ſtipulatoris quidem bonis accedere videatur; promiſſoris verò decedere: aut cautionibus res explicari poteſt, ut duorum alterum fiat; aut ita ratio habeatur, tamquam purè debeatur; aut ita tamquam nihil debeatur: deinde heredes & legatarii inter ſe caveant, ut, exiſtente conditione, aut heres reddat, quantò minus ſolverit; aut legatarii reſtituant, quantò plus conſecuti ſint. l. 73. §. 1. *Si quid hereditati ſub conditione debeatur, in pendenti res cautionibus explicanda eſt.*

XLI. Sed etſi legata quædam purè, quædam ſub conditione relicta efficiant, ut, exiſtente conditione, lex Falcidia locum habeat: purè legata cum cautione redduntur. Quo caſu magis in uſu eſt, ſolvi quidem purè legata, perinde ac ſi nulla alia ſub conditione legata fuiſſent; cavere autem legatarios debere, ex eventu conditionis, quod amplius accepiſſent, redditum iri. l. 73. §. 2. V. ſ. l. 45. §. 1. *Propter legata conditionalia cautionibus utendum.*

XLII. Quædam legata diviſionem non recipiunt: ut ecce legatum viæ, itineris, actuſve; ad nullum enim ea res pro parte poteſt pertinere. Sed etſi opus municipibus heres facere juſſus eſt, individuum videtur legatum: neque enim ullum balineum, aut (ullum) theatrum, aut ſtadium feciſſe intelligitur, qui ei propriam formam, quæ ex conſum- *In individuo legato Falcidia per æſtimationem deducitur.*

ſummatione contingit, non dederit. Quorum omnium legatorum nomine, etſi plures heredes ſint, ſinguli in ſolidum tenentur. Hæc itaque legata, quæ dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. Sed poteſt heredi hoc remedio ſuccurri, ut, æſtimatione facta legati, denunciet legatario, ut partem æſtimationis inferat: ſi non inferat, utatur adverſus eum exceptione doli mali. l. 80. §. 1.

Falcidia locum habet in legatis ad alimenta.

XLIII. Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, pecuniam relictam ad alimenta puerorum, Falcidiæ ſubjectam eſſe: &, ut idoneis nominibus collocetur pecunia, ad curam ſuam revocaturum Præſidem provinciæ. l. 89.

Heres qui falſo Falcidiæ prætextu cunctatur, uſuras debet.

XLIV. Divi Severus & Antoninus generaliter reſcripſerunt Bononio Maximo, uſuras præſtaturum eum, qui fruſtrationis cauſa beneficium legis Falcidiæ imploravit. l. 89. §. 1.

In fideicommiſſariæ hereditatis reſtitutione quartam minuunt quæcumque judicio defuncti accipit.

XLV. In fideicommiſſaria hereditate reſtituenda, ſive legatum vel fideicommiſſum datum ſit heredi, ſive percipere, vel deducere, vel retinere juſſus eſt: in quartam id ei imputatur. l. 91.

Filium quem habentem fundum portionem hereditatis fratribus, & quibuſdam aliis ſub conditione verbis precariis reſtituere ſanxit teſtator: poſt ejus conditionis eventum, hereditaria parte prædii in quartæ ratione retenta, compenſato præterea quod à coheredibus vice mutua percepit, & ſi quid deeſt, in ſupplementum deducto; quod à cæteris in eo fundo ſolvitur, ſupra quartam habens, reddere compellitur. l. 24. C. fam. erc.

Aliud in legatis & fideicommiſſis particularibus. V. ſ. n. 21.

Qui non retenta Falcidia ſolvit vel promiſit, ea non utitur.

XLVI. Scire debes, omiſſa Falcidia, quò pleniorem fidem reſtituendæ portionis exhiberes, non videri plus debito ſolutum eſſe. l. 1. C. eod.

Error facti, quartæ ex cauſa fideicommiſſi non retentæ repetitionem non impedit. Is autem, qui ſciens ſe poſſe retinere, univerſum reſtituit, condictionem non habet: quin etiam ſi jus ignoraverit, ceſſat repetitio. l. 9. C. eod. Sive ſolverit, ſive ſuper hoc cautionem fecerit, æquitatis ratio ſimilia ſuadere videtur. l. ult. in f. C. eod.

XLVII.

Digitized by Google

XLVII. In imponenda ratione legis Falcidiæ omne æs alienum deducitur, etiam quod ipſi heredi mortis tempore debitum fuerit, quamvis aditione hereditatis confuſæ ſint actiones. l. 6. C. eod. *In ratione Falcidiæ omne æs alienum deducitur, etiam quod heredi debetur.*

TITULUS III.

Si cui plus, quam per legem Falcidiam licuerit, legatum eſſe dicetur.

I. Cum dicitur lex Falcidia locum habere, arbiter dari ſolet, *ad ineundam quantitatem bonorum:* tametſi unus aliquid modicum fideicommiſſum perſequatur. Quæ computatio præjudicare non debet cæteris, qui ad arbitrium miſſi non ſunt. Solet tamen ab herede etiam cæteris denunciari fideicommiſſariis, *ut veniant ad arbitrum, ibique cauſam ſuam agant:* plerumque & creditoribus, *ut de ære alieno probent.* l. 1. §. 6. *Propter Falcidiam & æs alienum æſtimanda bona advocatis legatariis & creditoribus.*

LIBER XXXVI.

TITULUS I.

Ad Senatuſconſultum Trebellianum.

I. *Cum eſſet æquiſſimum, in omnibus fideicommiſſariis hereditatibus, ſi qua de his bonis judicia penderent, ex his eos ſubire, in quos jus fructuſque transferetur, potius quàm cuique periculoſam eſſe fidem ſuam: placet ut actiones, quæ in heredem heredibuſque dari ſolent, eas neque in eos, neque iis dari, qui fidei ſuæ commiſſum, ſicuti rogati eſſent, reſtituiſſent; ſed his, & in eos, quibus ex teſtamento fideicommiſſum reſtitutum fuiſſet: quò magis in reliquum confirmentur ſupremæ defunctorum voluntates.* l. 1. §. 2. *Totum jus hereditatis ab herede reſtituente tranſit ad fideicommiſſarium, retenta quarta, ſi ipſe velit.*

Sed quia heredes ſcripti, cùm aut totam hereditatem, aut

aut penè totam plerumque reſtituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recuſabant, atque ob id extinguebantur fideicommiſſa: poſtea Veſpaſiani Auguſti temporibus, Pegaſo & Puſione Conſulibus, Senatus cenſuit: ut ei, qui rogatus eſſet hereditatem reſtituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex ſingulis quoque rebus, quæ per fideicommiſſum relinquuntur, eadem retentio permiſſa eſt. §. 5. Inſt. de fideicom. hered.

Si plures ſint gradus fideicommiſſi, ſolus unus quartam retinet.

II. Inde Neratius ſcribit: ſi heres rogatus reſtituere *totam hereditatem, non deducta Falcidia, rogato & ipſi* (ut) *alii reſtituat:* non utique debere eum detrahere fideicommiſſario ſecundo quartam: niſi liberalitatem tantùm ad priorem fideicommiſſarium heres voluit pertinere. l. 1. §. 19. V. 1. l. 55. §. 2. V. ſ. ad leg. Falc. l. 47. §. 1.

Jus patriæ poteſtatis juri publico non derogat.

III. Quòd ad jus publicum attinet, (filiusfamilias) non ſequitur jus poteſtatis. l. 14.

Fideicommiſſo rogatus ut quem heredem inſtituat, non de ſua, ſed de teſtatoris hereditate rogatus videtur.

IV. Ex facto tractatum eſt, an per fideicommiſſum rogari quis poſſit, ut aliquem heredem faciat? Et Senatus cenſuit, rogari quidem quem, ut aliquem heredem faciat, non poſſe: verum videri per hoc rogaſſe, ut hereditatem ſuam ei reſtituat; id eſt, quidquid ex hereditate ſua conſecutus eſt, ut ei reſtitueret. l. 17.

Sine liberis deceſſit, qui quos ſuſceperat vivus amiſit.

V. Si quis (rogatus, *ut ſi ſine liberis deceſſiſſet, reſtitueret hereditatem*) ſuſceperit quidem filium, verum vivus amiſerit: videbitur ſine liberis deceſſiſſe. l. 17. §. 7. d. l. §. 5.

Patre & filio ſimul morientibus extitit conditio, ſi ſine liberis pater decederet.

VI. Sed ſi naufragio, vel ruina, vel adgreſſu, vel quo alio modo (*filius*) ſimul cum patre perierit: an conditio (*ſi ſine liberis pater decederet*) defecerit, videamus? Et magis non defeciſſe arbitror, quia non eſt verum, filium ejus ſupervixiſſe. Aut igitur filius ſupervixit patri, & extinxit conditionem fideicommiſſi; aut non ſupervixit, & extitit conditio. Cùm autem quis ante, & quis poſtea deceſſerit, non apparet: extitiſſe conditionem fideicommiſſi magis dicendum eſt. l. 17. §. penult.

Cur non hîc præſumitur ſupervixiſſe filius patri? Ut in l. 9. §. 1. ff. de reb. dub. V. inf. h. t. l. 34.

VII. Si

VII. Si quis ita fideicommiſſum reliquerit, *fidei tuæ, fili, committo, ut ſi alieno herede moriaris, reſtituas Seio hereditatem:* videri eum de liberis ſenſiſſe, D. Pius reſcripſit: & ideo, cùm quidam ſine liberis decederet, avunculum ab inteſtato bonorum poſſeſſorem habens, extitiſſe conditionem fideicommiſſi reſcripſit. l. 17. §. ult.

Hæc verba, ſi alieno herede moriaris, *ſolos liberos excipiunt.*

VIII. In fideicommiſſaria hereditatis reſtitutione conſtat non venire fructus, niſi ex mora facta eſt: aut cùm quis ſpecialiter fuerit rogatus & fructus reſtituere. l. 18.

Fructus non veniunt in fideicommiſſo, niſi ex mora, aut ſi id teſtator voluerit.

Quoties quis rogatur hereditatem reſtituere, id videtur rogatus reddere, quod fuit hereditatis. Fructus autem non hereditati, ſed ipſis rebus accepto feruntur. d. l. §. 2.

IX. Fructus in quartam imputantur. l. 18. §. 1.

Fructus quartam minuunt extraneis heredibus, non liberis.

Ante diem fideicommiſſi cedentem fructus & uſuræ, quas debitores hereditarii, cùm poſtea ceſſiſſet dies, ſolverunt: item mercedes prædiorum ab herede perceptæ, portioni quadrantis imputabuntur. l. 58. §. 5. V. inf. l. 22. §. 2. l. 3.

Jubemus, quoties pater, vel mater, filio ſeu filia, filiis vel filiabus, ex æquis vel inæquis partibus heredibus inſtitutis, invicem ſen ſimpliciter quoſdam ex his, aut quemdam rogaverit, *qui prior ſine liberis deceſſerit, portionem hereditatis ſuæ ſuperſtiti ſeu ſuperſtitibus reſtituere:* ut omnibus modis retenta quarta pro auctoritate Trebelliani Senatuſconſulti, non per imputationem redituum (licet hoc teſtator rogaverit vel juſſerit), ſed de ipſis rebus hereditariis, dodrans reſtituatur. Idemque in retinenda legis Falcidiæ portione, obtinere jubemus: & ſi pater, vel mater filio ſeu filia inſtitutis (ſicut ſupra dictum eſt) heredibus, rogavit eos eaſve, *nepotibus vel neptibus, pronepotibus vel proneptibus ſuis, ac deinceps reſtituere hereditatem.* l. 6. C. eod.

X. Si ad tempus liberorum fuerit legatum relictum, & is uxore prægnante deceſſerit: ad heredem ſuum transferat legatum. l. 20.

Decedens uxore prægnante tranſmittit legatum, quod ad tempus liberorum collatum erat.

Is cui ita legatum eſt, *quandoque liberos habuerit*, ſi prægnante uxore relicta deceſſerit, intelligitur expleta conditione deceſſiſſe: & legatum valere, ſi tamen poſthumus natus fuerit. l. 18. ff. quando dies leg. ced.

Digitized by Google

Fructus, quos heres poſt diem fideicommiſſi ex negligentia fideicommiſſarii percipit, quartam non minuunt.

Ante diem percepti fructus quartam minuunt.

XI. Si heres poſt multum temporis reſtituat, cùm præſenti die fideicommiſſum ſit, deducta quarta reſtituet. Fructus enim qui percepti ſunt, negligentia petentis, non judicio defuncti percepti videntur. Alia cauſa eſt, ſi ſub conditione, vel in diem rogatus fuerit. Tunc enim quod percipitur, ſubmovet Falcidiam, ſi tantum fuerit, quantum quartam facit, & quartæ fructus. Nam fructus qui medio tempore percepti ſunt, ex judicio teſtantis percepti videntur. l. 22. §. 2. V. ſ. ad leg. Falcid. n. 21.

Heres in fideicommiſſo culpam præſtat dolo proximam.

XII. Si quis rogetur reſtituere hereditatem, & vel ſervi deceſſerint, vel aliæ res perierint: placet non cogi eum reddere, quod non habet: culpæ planè reddere rationem; ſed ejus quæ dolo proxima eſt. l. 22. §. 3.

Et ſumptus detrahit.

XIII. Si quem ſumptum fecit *heres* in res hereditarias, detrahet. l. 22. §. 3.

Rogatá à patre filia hereditatem reſtituere, dos ejus fideicommiſſo decedit.

XIV. Cum proponeretur quidam filiam ſuam heredem inſtituiſſe, & rogaſſe eam, *ut, ſi ſine liberis deceſſiſſet, hereditatem Titio reſtitueret:* eaque dotem marito dediſſe certæ quantitatis: mox decedens ſine liberis, heredem inſtituiſſe maritum ſuum; & quæreretur, an dos detrahi poſſit? Dixi, *non poſſe dici in everſionem fideicommiſſi factum, quod & mulieris pudicitiæ, & patris voto congruebat.* Quare dicendum eſt, dotem decedere, ac ſi, quod ſuperfuiſſet, rogata eſſet reſtituere. l. 22. §. 4. V. Nov. 39. C. 1. V. ſ. de leg. 3. n. 29.

Coheredibus reſtituenda hereditas, pro eorum portionibus diſtribuitur, niſi aliud teſtatorem voluiſſe appareat.

XV. Quoties paterfamilias unum, vel duos heredes coheredibus ſuis reſtituere hereditatem jubet, intelligitur eaſdem partes in fideicommiſſis facere, quas in hereditate diſtribuenda fecerit. l. 23. V. l. 78. §. 4. & 5.

Nonnunquam autem ex voluntate variè reſcriptum & judicatum eſt: videlicet, ſi non ſub appellatione heredum, ſed propriis nominibus expreſſis, fideicommſſum relinquatur. l. 24. V. ſ. l. 54. §. ult. de leg. 1.

Heres qui portionem hereditatis habet pro Falcidia onera partitur: non is qui pecuniam retinet, vel rem certam.

XVI. Multum intereſt, utrum qua pars jure hereditario retineatur, an verò in re, vel pecunia. Nam ſuperiore caſu actiones dividuntur inter heredem & fideicommiſſarium, poſteriore verò apud fideicommiſſarium ſunt actiones. l. 30. §. 3.

Ad

Digitized by Google

Ad eum, cui ex Trebelliano Senatuſconſulto pars hereditatis reſtituitur, ſucceſſionis onera, ſeu legatorum præſtationem pro competenti portione ſpectare, indubitati juris eſt. l. 2. C. eod.

XVII. Si ejus, qui noviſſimus ex filiis mortuus eſt, partem hereditatis propinquo voluit pater reſtitui, & ſimul fratres diem ſuum obiiſſent: propinquum, ſi non oſtenderit quis noviſſimus obiiſſet, ad partem hereditatis non admitti: ſed matrem ex Tertylliano Senatuſconſulto ad utriuſque hereditatem admitti conſtat. l. 34. V. ſ. l. 17. §. pen. & l. 9. §. 1. de reb. dub.

Subſtitutum noviſſimè morituro ex filiis, ſi ſimul moriantur, excludit eorum mater.

XVIII. Imperator Hadrianus, cùm Vivius Cerealis filio ſuo Vivio Simonidi, *ſi in poteſtate ſua eſſe deſiiſſet, hereditatem reſtituere rogatus eſſet*: ac multa in fraudem (fideicommiſſi) fieri probaretur: reſtitui hereditatem filio juſſit, ita ne quid in ea pecunia, quamdiu filius ejus viveret, juris haberet. Nam quia cautiones non poterant interponi conſervata patria poteſtate, damnum conditionis propter fraudem inflixit. Poſt decreti autem auctoritatem, in ea hereditate filio militi comparari debuit, ſi res à poſſeſſoribus peti, vel etiam cum debitoribus agi oporteret. Sed paternæ reverentiæ congruum eſt, egenti forte patri, officio judicis, ex acceſſionibus hereditatis emolumentum præſtari. l. 50.

Fraudator fideicommiſſi pater reſtituere cogitur filio ante conditionis eventum: ſed egenti patri ſubveniendum.

XIX. Qui fideicommiſſam hereditatem ex Trebelliano, cùm ſuſpecta diceretur, totam recepit, ſi ipſe quoque rogatus ſit alii reſtituere, totum reſtituere cogetur. Et erit in hac quoque reſtitutione Trebelliano locus. Quartam enim Falcidiæ jure fideicommiſſarius retinere non potuit. Nec ad rem pertinet, quòd niſi prior, ut adiretur hereditas, deſideraſſet, fideicommiſſum ſecundo loco datum intercidiſſet. *Cùm enim ſemel adita eſt hereditas, omnis defuncti voluntas rata conſtituitur.* Non eſt contrarium, quòd legata cætera non ultra dodrantem præſtat. Aliud eſt enim ex perſona heredis conveniri: aliud proprio nomine defuncti precibus adſtringi. l. 55. §. 2.

Fideicommiſſarius qui & ipſe rogatus eſt alteri reſtituere, non retinet quartam.

Adita hereditate; firmatur tota cauſa teſtamenti.

XX. *Heredes mei quidquid ad eos ex hereditate boniſve meis pervenerit, id omne poſt mortem ſuam reſtituant patriæ meæ colo-*

His verbis, quidquid ex hereditate, vel bonis, non

continentur fructus, quos heres perceperit pendente reſtitutione: ſed legata ſibi, & præceptione continentur.

coloniæ Beneventanorum: nihil de fructibus pendente conditione perceptis petitum videri conſtitit. l. 57.

Cùm virum prudentiſſimum Papinianum reſpondiſſe non ignoremus, etiam legata hujuſmodi fideicommiſſo contineri, id eſt, ubi heres rogatus fuerit, *quidquid ex hereditate ad eum pervenerit, poſt mortem reſtituere:* animadvertimus etiam præceptionis compendium teſtatoris verbis comprehenſum eſſe. Sanè quoniam in fideicommiſſis voluntas magis quàm verba plerumque intuenda eſt: ſi quas pro rei veritate præterea probationes habes, ad commendandam hanc patris voluntatem quam fuiſſe adſeveras, apud Præſidem (provinciæ) experiri non vetaris. l. 16. C. de fideic.

Ex fideicommiſſo nepti ab avo, ſi uterque filiorum ſine liberis deceſſerit, *primo relictis liberis mortuo, ſecundo ſine liberis, neptis ſecundo ſuccedit.*

XXI. Cùm ita fuerat ſcriptum: *Fidei filiorum meorum committo, ut, ſi quis eorum ſine liberis prior diem ſuum obierit, partem ſuam ſuperſtiti fratri reſtituat. Quòd ſi uterque ſine liberis diem ſuum obierit, omnem hereditatem ad neptem meam Claudiam pervenire volo.* Defuncto altero ſuperſtite filio, noviſſimo autem ſine liberis, neptis prima quidem facie propter conditionis verba non admitti videbatur: ſed cùm in fideicommiſſis voluntatem ſpectari conveniat, abſurdum eſſe reſpondi, ceſſante prima ſubſtitutione, partis nepti petitionem denegari, quam totam habere voluit avus, ſi noviſſimus fratris quoque portionem ſuſcepiſſet. l. 57. §. 1.

Hæc verba, filiis meis, vel uni eorum, vel nepotibus, vel cui volueris, *ſubſtitutionem faciunt inter filios, inter nepotes dant jus eligendi.*

XXII. *Peto de te, uxor cariſſima, uti cùm morieris, hereditatem meam reſtituas filiis meis, vel uni eorum, vel nepotibus meis, vel cui volueris, vel cognatis meis, ſi cui voles ex tota cognatione mea.* Inter filios, reſpondi, ſubſtitutionem fideicommiſſi factam videri. Circa nepotes autem, (&) cæteros cognatos, facultatem eligendi datam: ex cæteris autem cognatis, ſi nepotes ſupereſſent, non rectè mulierem electuram, propter gradus fideicommiſſi præſcriptos. Deficiente verò gradu nepotum, ex cognatis, quam velit perſonam eligi poſſe. l. 57. §. 2.

Ad heredem non pertinet periculum nominum, & ſi à quibuſdam pecuniam exegerit.

XXIII. Cùm hereditas ex cauſa fideicommiſſi in tempus reſtituenda eſt: non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quòd heres à quibuſdam pecuniam exegerit. l. 58. §. 1.

XXIV.

Digitized by Google

XXIV. Cùm autem poſt mortem ſuam rogatus hereditatem reſtituere, res hereditarias diſtrahere non cogatur heres: ſortium, quæ de pretiis earum redigi potuerunt, uſuræ propter uſum medii temporis perceptæ non videbuntur. Denique nec periculum mancipiorum, aut urbanorum prædiorum præſtare cogitur; ſed nihilominus uſus & caſus eorum quadrantem quoque deminuit. l. 58. §. 6. *Quamvis heres diſtrahere peritura non cogatur, eorum pretia, ſi pereant, aut minuantur, quartam minuunt.*

XXV. Cum Prætor, cognita cauſa, per errorem, vel etiam ambitioſè juberet hereditatem, ut ex fideicommiſſo reſtitui: etiam publicè intereſt reſtitui, propter rerum judicatarum auctoritatem. l. 65. §. 2. V. l. 11. ff. de juſt. & jure. *Publicè intereſt etiam perperam judicato pareri.*

XXVI. Si totam hereditatem rogatus reſtituere tu ſponte adieris, & ſine deductione quartæ partis reſtitueris: difficile quidem crederis per ignorantiam magis, non explendi fideicommiſſi cauſa, hoc feciſſe. Sed ſi probaveris, per errorem te quartam non retinuiſſe, recuperare eam poteris. l. 68. §. 1. V. ſ. ad leg. Falc. n. 46. ex lege 9. & l. ult. C. ad leg. Falcid. *Qui per errorem facti quartam non retinuit, eam petere poteſt.*

XXVII. Si temporalis actio in hereditate relicta fuerit, tempus, quo heres experiri ante reſtitutam hereditatem potuit, imputabitur ei, cui reſtituta fuerit. l. 70. §. ult. *Nocet fideicommiſſario præſcriptio contra heredem.*

XXVIII. Heres ejus, qui poſt mortem ſuam rogatus erat *univerſam hereditatem* reſtituere, minimam quantitatem, quam ſolam in bonis fuiſſe dicebat, his, quibus fideicommiſſum debebatur, reſtituit: poſtea repertis inſtrumentis, apparuit quadruplo amplius in hereditate fuiſſe. Quæſitum eſt, an in reliquum fideicommiſſi nomine conveniri poſſit? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, ſi non tranſactum eſſet, poſſe. l. 78. §. ult. *Si plus inveniatur in hereditate, quàm reſtituerat heres, is tenebitur, niſi ſine ejus dolo tranſactum ſit.*

TITULUS II.

Quando dies legatorum vel fideicommiſſorum cedat.

I. Mortuo patre, licèt vivo pupillo, dies legatorum à ſubſtituto datorum cedit. l. 1. l. 7. §. 3. & 4. *A morte teſtatoris cedit dies legati à ſubſtituto.*

II. Si

Legati, quod non tranſit ad heredem legatarii, dies non cedit ante aditam hereditatem.

II. Si purè ſit uſusfructus legatus, vel uſus, vel habitatio: neque eorum dies ante aditam hereditatem cedit, neque petitio ad heredem tranſit. Idem, & ſi ex die ſit uſusfructus relictus. Nam cùm ad heredem non transferatur, fruſtra eſt, ſi ante quis diem ejus cedere dixerit. l. 2. & l. 3.

Uſusfructus ſui natura ad heredes legatarii tranſmitti non patitur: quia neque à morte teſtatoris, neque ab adita hereditate, quantùm ad tranſmiſſionem dies ejus cedit. l. un. §. 6. C. de caduc. toll. V. inf. l. 12. §. 3. n. 12.

Legatum, cùm morietur heres, legatario ante mortuo non tranſmittitur.

III. *Si cùm heres morietur*, legetur: conditionale legatum eſt: denique vivo herede defunctus legatarius ad heredem non transfert. l. 4.

Tale legatum, *cùm morietur heres, dato*, certum eſt debitum (iri.) Et tamen ad heredem legatarii non tranſit, ſi vivo herede decedat. l. 13. in fin. V. ſ. de condit. & dem. l. 1. §. 2. & l. 75. V. inf. n. 7. ex l. un. C. de cad. toll.

Legatum, cùm moritur legatarius, tranſmittitur.

IV. Si verò, *cùm ipſe legatarius morietur*, legetur ei: certum eſt, legatum ad heredem tranſmitti. l. 4. §. 1.

Legatarius decedens poſtquam dies ceſſit, transfert legatum ad heredem ſuum, etſi illud ignoraverit.

V. Si poſt diem legati cedentem legatarius deceſſerit; ad heredem ſuum transfert legatum. l. 5.

Cedere diem ſignificat, incipere deberi pecuniam. l. 213. ff. de verb. ſig.

Si Pontionilla ad eam ætatem pervenit, cui legatum vel fideicommiſſum relictum erat; petitionem ad heredes tranſmiſit, licet ante deceſſerit, quàm conſequeretur legatum, vel fideicommiſſum. l. 3. C. eod.

Si fideicommiſſum ab inteſtato fuerit ſorori tuæ relictum codicillis, & poſtea quam dies fideicommiſſi ceſſit, (rebus humanis, licet) ignorans fideicommiſſum, exceſſerit: actionem hujuſmodi acquiri potuiſſe, diſſimulare non poteris: ſalva ſcilicet ab inteſtato ſuccedenti quarta portione. l. ult. C. eod.

Legatum purum, aut poſt diem, cedit à morte teſtatoris.

VI. Si purum legatum eſt, ex die mortis dies ejus cedit. Si verò poſt diem ſint legata relicta, ſimili modo, atque in puris dies cedit. l. 5. §. 1.

Sancimus, omnes habere licentiam à morte teſtatoris adire hereditatem: ſimilique modo legatorum vel fideicommiſſo-

miſſorum purè vel in diem certam relictorum diem à morte teſtatoris cedere. l. un. §. 1. in f. C. de caduc. toll. V. infr. l. 21.

Legatum ſub conditione, vel ſub die incerta, cedit ejus adventu: perit non adveniente, vel ſi legatarius antea deceſſerit.

VII. Si ſub conditione ſit legatum relictum, non prius dies legati cedit, quàm conditio fuerit impleta: ne quidem, ſi ea ſit conditio, quæ in poteſtate ſit legatarii. l. 5. §. 2.

Sin autem aliquid ſub conditione relinquatur, vel caſuali, vel poteſtativa, vel mixta: quarum eventus ex fortuna, vel ex honoratæ perſonæ voluntate, vel ex utroque pendeat, vel ſub incerto die: expectari oportet conditionis eventum, ſub qua fuerit derelictum, vel diem: ut tunc cedat, cùm vel conditio impleatur, vel dies incertus extiterit. Quòd ſi in medio is, qui ex teſtamento lucrum ſortitus eſt, decedat: vel eo ſuperſtite conditio defecerit: hoc, quod ideo non prævaluit, manere diſponimus ſimili modo apud eos, à quibus relictum eſt. l. un. §. 7. C. de caduc. toll. V. inf. l. 21.

Legatum ſub impoſſibili, vel inhoneſta conditione ſtatim cedit.

VIII. Si ea conditio fuit, quam Prætor remittit: ſtatim dies cedit. Idemque & in impoſſibili conditione, quia pro puro hoc legatum habetur. l. 5. §. 3. & 4.

Pro impleta habetur conditio, cùm per eum ſtat, cujus intereſt non impleri, aut à quo pendet ut impleatur.

IX. Si qua conditio ſit, quæ per legatarium non ſtat, quo minus impleatur; ſed, aut per heredem, aut per ejus perſonam, in cujus perſona juſſus eſt parere conditioni: dies legati cedit, quoniam pro impleta habetur: ut putà, ſi juſſus ſim *heredi decem dare*, & ille accipere nolit. l. 5. §. 5. V. ſ. de condit. & demonſtr. l. 24.

Si extrinſecus ſuſpenſo legato deceſſerit legatarius, tranſmittit.

X. Si extrinſecus ſuſpendatur legatum, non ex ipſo teſtamento, licet ante decedat legatarius, ad heredem tranſmiſiſſe legatum dicimus: veluti ſi rem dotalem maritus legaverit extero, & uxori aliquam pro dotali re pecuniam; deinde, deliberante uxore de electione dotis, deceſſerit legatarius, atque legatum elegerit mulier; ad heredem tranſire legatum, dictum eſt: idque & Julianus reſpondit. Magis enim mora, quàm conditio legato injecta videtur. l. 6. §. 1.

Etſi heres tardius adeat, vel nondum natus ſit, vel ſub

XI. Heredis aditio moram legati quidem petitioni facit, ceſſioni diei non facit. Proinde ſive purè inſtitutus tardius

 adeat,

conditione ſit inſtitutus, nihil nocet legatario, ſed ei dies ceſſit.

adeat, ſive ſub conditione per conditionem impediatur: legatarius ſecurus eſt. Sed & ſi nondum natus ſit heres inſtitutus, ſimiliter legatario non nocebit: eo quòd dies legati ceſſit. l. 7. d. l. §. 1. & 2.

Annui legati dies quoquo anno incepto cedit etiam ante aditam hereditatem.

XII. Cùm *in annos ſingulos* legatur, non unum legatum eſſe, ſed plura, conſtat. l. 10.

Nec ſemel diem ejus cedere, ſed per ſingulos annos. Sed utrum initio cujuſque anni, an verò finito anno cedat, quæſtionis fuit? Et *Labeo, Sabinus, & Celſus, & Caſſius, & Julianus, in omnibus, quæ in annos ſingulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cujuſque anni hujus legati dies cederet*. l. 12. d. l. §. 1. l. 1. C. eod.

Item Celſus ſcribit, quod & Julianus probat, hujus legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita eſt hereditas. Et, ſi forte poſt multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi. d. l. 12. §. 3.

Si non alimentorum cauſa in annos legatum ſit, ſed unum ſit legatum in penſiones diviſum, totius legati dies cedet à morte, & tranſmittetur.

XIII. Si cùm præfinitione annorum legatum fuerit, veluti *Titio dena uſque ad annos decem:* Julianus ſcribit, intereſſe, et ſi quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura eſſe legata, & futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non tranſmittere: ſi verò non pro alimentis legavit, ſed in plures penſiones diviſit exonerandi heredis gratia, hoc caſu ait omnium annorum unum eſſe legatum, & intra decennium decedentem legatarium, etiam futurorum annorum legatum ad heredem ſuum tranſmittere. Quæ ſententia vera eſt. l. 20.

Cæterùm ſi pecuniam annuam pater alimentis filii deſtinaſſet: non dubiè, perſona deficiente, cauſa præſtandi videtur extincta. l. 26. in f. eod.

Ceſſit dies cùm incipit deberi: venit dies cùm peti poteſt.

XIV. Si dies adpoſita legato non eſt, præſens debetur, aut confeſtim ad eum pertinet, cui datum eſt. Adjecta, quamvis longa ſit, ſi certa eſt, *veluti Kalendis Januariis centeſimis*, dies quidem legati ſtatim cedit; ſed ante diem peti non poteſt. At ſi incerta (quaſi *cùm pubes erit, cùm in familiam nupſerit, cùm magiſtratum inierit, cùm aliquid demum*, quod ſcribendo comprehendere ſit commodum, *fecerit*): niſi tempus, conditiove obtigit, neque res pertinere, neque dies legati cedere poteſt. l. 21. V. l. 213. ff. de verb. ſign. V. ſ. l. 5. §. 2.

XV. Si

Digitized by Google

XV. Si ſub conditione, qua te heredem inſtitui, ſub ea conditione Titio legatum ſit, Pomponius putat, perinde hujus legati diem cedere, atque ſi purè relictum eſſet: quoniam certum eſſet herede exiſtente debitum iri: neque enim per conditionem heredum fieri incerta legata: nec multum intereſſe tale legatum ab hoc, *ſi heres erit, dato*. l. 21. §. 1. l. 22. §. 1.

Legati ſub eadem conditione, qua heres inſtitutus eſt, dies perinde cedit ac ſi purè legatum eſſet.

Id demum legatum ad heredem legatarii tranſit, quod certum ſit debitum iri, ſi adeatur hereditas. d. l. 22. §. 1. in fin.

TITULUS III.

Ut legatorum ſeu fideicommiſſorum ſervandorum cauſa caveatur.

I. Legatorum nomine ſatiſdare oportere Prætor putavit, ut, quibus teſtator dari fierive voluit, his diebus detur vel fiat. l. 1.

Aut ſatiſdet heres legatariis, aut ipſi mittantur in poſſeſſionem.

Nec ſine ratione hoc Prætori viſum eſt, ſicuti heres incumbit poſſeſſioni bonorum, ita legatarios quoque carere non debere bonis defuncti. Sed aut ſatiſdabitur eis, aut ſi ſatis non datur, in poſſeſſionem bonorum venire Prætor voluit. d. l. §. 2.

Idemque in fideicommiſſis quoque probandum eſt. d. l. 1. §. 10.

II. Jubemus, quoties pater vel mater, filio ſeu filia, filiis vel filiabus, ex æquis vel inæquis partibus heredibus inſtitutis, invicem ſeu ſimpliciter quoſdam ex his, aut quemdam rogaverit, *qui prior ſine liberis deceſſerit, portionem hereditatis ſuæ, ſuperſtiti, ſeu ſuperſtitibus reſtituere.* . . . . in ſupradictis caſibus fideicommiſſorum ſervandorum ſatiſdationem ceſſare, ſi non ſpecialiter eandem ſatiſdationem teſtator exigi diſpoſuerit, & cum pater vel mater ſecundis exiſtimant nuptiis non abſtinendum. In his enim duobus caſibus, id eſt, cùm teſtator ſpecialiter ſatiſdari voluerit, vel cum ſecundis ſe pater vel mater matrimo-

Non ſatiſdant parentes liberis ex cauſa fideicommiſſi, niſi à teſtatore ita cautum ſit, aut ad ſecunda vota tranſeant.

Digitized by Google

trimoniis junxerit, neceſſe eſt, ut eadem ſatiſdatio pro legum ordine præbeatur. l. 6. C. ad Senatuſconſ. Trebell. d. l. §. 1.

Quæ hic omiſſa ſunt ex hoc tit. habes ſ. ad l. 18. §. 1. ad Senat. Trebell.

Deberi dicitur, etſi dies nondum venerit.

III. Deberi dicimus & quod die certa præſtari oportet, licet dies nondum venerit. l. 9.

TITULUS IV.

Ut in poſſeſſionem, legatorum vel fideicommiſſorum ſervandorum cauſa, eſſe liceat.

Qui ſatiſdedit non rurſus cavet, niſi ex nova cauſa.

I. Si ſemel fuerit ſatiſdatum, quæſitum eſt, an etiam rurſus cavendum ſit: ſi forte dicatur, egenos fidejuſſores eſſe datos? Et magis eſt, ut caveri non debeat. Hoc enim D. Pius reſcripſit Pacuviæ Licinianæ: ipſam enim facilitati ſuæ expenſum ferre debere, quæ minus fidejuſſores idoneos accepit. Neque enim oportet per ſingula momenta onerari eum, à quo ſatis petitur. Planè, ſi nova cauſa allegetur, veluti quòd fidejuſſor deceſſerit, aut etiam rem familiarem inopinato fortunæ impetu amiſerit: æquum erit præſtari cautionem. l. 3. §. ult. & l. 4.

Prius in uſuras, deinde in ſortem fructus imputantur.

II. Id quod ex fructibus percipitur, primùm in uſuras, mox, ſi quid ſuperflu m eſt, in ſortem debet imputari. l. 5. §. 21.

LI-

Digitized by Google

LIBER XXXVII.

TITULUS I.

De bonorum poſſeſſionibus.

I. BONA hîc (ut plerumque ſolemus dicere) ita accipienda ſunt: univerſitatis cujuſque ſucceſſionem, qua ſucceditur in jus demortui, ſuſcipiturque ejus rei commodum & incommodum: nam ſive ſolvendo ſunt bona, ſive non ſunt, ſive damnum habent, ſive lucrum, ſive in corporibus ſunt, ſive in actionibus: in hoc loco propriè bona appellabuntur. l. 3.

Bonorum nomine omnia commoda & incommoda, lucra & damna intelliguntur.

II. Bonorum poſſeſſionem ita rectè definiemus: jus perſequendi retinendique patrimonii, ſive rei, quæ cujuſque, cùm moritur, fuit. l. 3. §. 2.

Bonorum poſſeſſio eſt ſucceſſio in univerſum jus defuncti.

III. Edicto Prætoris bonorum poſſeſſio his denegatur, qui rei capitalis damnati ſunt, neque in integrum reſtituti ſunt. l. 13.

Rei capitalis damnati non ſuccedunt.

TITULUS V.

De legatis præſtandis, contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.

I. HIc Titulus æquitatem quandam habet naturalem, & ad aliquid novam: ut, qui judicia patris reſcindunt per contra tabulas bonorum poſſeſſionem, ex judicio ejus quibuſdam perſonis legata & fideicommiſſa præſtarent: hoc eſt, liberis & parentibus, uxori, nuruique dotis nomine legatum. l. 1.

Reſciſſo propter exheredationem aut præteritionem teſtamento, ſtant legata.

Reſciſſo ex cauſa exheredationis, vel præteritionis liberorum, vel parentum teſtamento, legata & fideicommiſſa præſtantur. Nov. 115. C. 3. in f. & C. 4. in fin.

Digitized by Google

Poſthumo præterito & agnato nec legata debentur.

II. Si poſt teſtamentum factum, quo poſthumorum ſuorum nullam mentionem teſtator fecit, filium filiamve ſucepit; inteſtatò vita functus eſt: cùm agnatione poſthumi vel poſthumæ, cujus non meminit, teſtamentum ruptum ſit. Ex rupto autem teſtamento nihil deberi, neque peti poſſe, explorati juris eſt. l. 1. C. de poſthum. hered. inſt.

TITULUS VI.

De collatione.

Collationis æquitas ad ſervandam æqualitatem.

I. Hic Titulus manifeſtam habet æquitatem. Cùm enim Prætor ad bonorum poſſeſſionem contra tabulas emancipatos admittat, participeſque faciat cum his, qui ſunt in poteſtate, bonorum paternorum: conſequens eſſe credit, ut ſua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna. l. 1.

Conferuntur omnia data à parentibus, niſi ipſi prohibuerint.

A parentibus data conferuntur, ſive teſtati decedant, ſive inteſtati: niſi prohibuerint collationem. Nov. 18. c. 6. V. l. 20. §. 1. C. de collat.

Aut niſi res perierint ſine culpa donatarii.

II. De illis, quæ ſine culpa filii emancipati poſt mortem patris perierunt, quæritur ad cujus detrimentum ea pertinere debeant? Et plerique putant ea, quæ ſine dolo & culpa perierint, ad collationis onus non pertinere. Et hoc ex illis verbis intelligendum eſt, quibus Prætor viri boni arbitratu jubet conferri bona. Vir autem bonus non ſit arbitraturus conferendum id, quod nec habet, nec dolo, nec culpa deſiit habere. l. 2. §. 2.

Qui remittit quod erat accepturus, confert.

III. Sed etſi tantùm fortè in bonis paternis emancipatus remittat, quantum ex collatione ſuus habere debet, dicendum eſt, emancipatum ſatis contuliſſe videri. l. 1. §. 12.

Eo minus auferre. l. 5. C. eod. conferre, aut minus tanto accipere. Novel. 97. c. 6.

Non confertur quod ſibi quæſierit filius.

IV. Nec caſtrenſe, nec quaſi caſtrenſe peculium fratribus confertur. Hoc enim præcipuum eſſe oportere, multis conſtitutionibus continetur. l. 1. §. 15. l. ult. C. eod.

V. Si

Ea conferuntur, quæ in hereditate fuiſſent, ſi data non eſſent: & quæ in legitimam erant imputanda, etiam militiæ.

V. Si ab ipſo patre herede inſtituto, filio ejus fideicommiſſum fuerit relictum, *cùm morietur:* an id conferendum eſt, quoniam utile eſt hoc fideicommiſſum? Et eveniet, ut pro eo habeatur, atque ſi poſt mortem patris relictum fuiſſet: nec cogetur hic conferre: quia moriente eo (ejus) non fuiſſet. l. 1. §. 19. V. inf. l. 11.

Omnia quæ in quartam portionem ab inteſtato ſucceſſionis computantur his, qui ad actionem de inofficioſo teſtamento vocantur, etiam ſi inteſtatus is deceſſerit, ad cujus hereditatem veniunt, omnimodo coheredibus ſuis conferant. Quod tam in aliis, quàm in his quæ occaſione militiæ uni heredum ex defuncti pecuniis acquiſitæ lucratur is, qui militiam meruit, locum habebit: ut lucrum quod tempore mortis defuncti ad eum pervenire poterat, non ſolum teſtamento condito quartæ parti ab inteſtato ſucceſſionis computetur, ſed etiam ab inteſtato conferatur. l. 20. C. eod.

Dos ab avo profecta, eo mortuo, ad patrem, etiam non heredem avi, revertitur.

VI. Dotem, (quam) dedit avus paternus, an poſt mortem avi mortua in matrimonio filia, patri reddi oporteat, quæritur? Occurrit æquitas rei, ut, quod pater meus propter me filiæ meæ nomine dedit, proindè ſit, atque ipſe dederim: quippe officium avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet: & quia pater filiæ, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet. Quid ſi filius à patre exheredatus eſt? Exiſtimo non abſurdè etiam in exheredato filio idem poſſe defendi. Nec infavorabilis ſententia eſt, ut hoc ſaltem habeat ex paternis, quod propter illum datum eſt. l. 6. V. l. 79. de jur. dot.

Quod à patre debitum fuit, non confertur, licet prius ſolutum ſit, quàm deberetur.

VII. Paulus reſpondit, ea, quæ poſt mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamvis prius conſecutus ſit, quàm deberentur fratri, qui in poteſtate patris relictus eſt, conferre non debere: cùm poſt mortem patris, non tam ex donatione, quàm ex cauſâ debiti, ea poſſidere videatur. l. 11. V. ſ. l. 1. §. 19.

Digitized by Google

TITULUS VII.

De dotis collatione.

Dos conferenda, niſi ſine culpa mulieris perierit apud maritum, qui non ſit ſolvendo.

I. QUAMQUAM ita demum ad collationem dotis Prætor cogat filiam, ſi petat bonorum poſſeſſionem, attamen & ſi non petat, conferre debebit: ſi modo ſe bonis paternis miſceat. l. 1. l. 20. C. eod.

Dos à muliere confertur, niſi, cùm vir non ſit ſolvendo, imputari poſſit mulieri quòd ſalvam non fecerit cauſam dotis. Nov. 97. c. 6.

Collationem minuunt impenſæ neceſſariæ.

II. Cùm dos confertur, impenſarum neceſſariarum fit detractio, cæterarum non. l. 1. §. 5.

Fructus & uſuræ conferuntur.

III. Filia quæ ſoluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitratu cogetur uſuras quoque dotis conferre: cùm emancipatus frater etiam fructus conferat, & filia partis ſuæ fructus percipiat. l. 5. §. 1.

Non confert dotem, quæ abſtinet ſe ab hereditate.

IV. Fuit quæſtionis, an ſi ſua heres filia patri cum fratribus, contenta dote abſtineat ſe bonis, compellatur eam conferre? Et Divus Marcus reſcripſit, non compelli abſtinentem ſe ab hereditate patris: ergo non tantùm data apud maritum remanebit, ſed & promiſſa exigetur etiam à fratribus. Et eſt æris alieni loco: abſceſſit enim à bonis patris. l. ult.

TITULUS IX.

De ventre in poſſeſſionem mittendo, & curatore ejus.

Pro nato habetur qui in utero eſt, ut ei ſervetur hereditas.

I. SICUTI liberorum eorum, qui jam in rebus humanis ſunt, curam Prætor habuit: ita etiam eos, qui nondum nati ſint, propter ſpem naſcendi, non neglexit. Nam & hac parte edicti eos tuitus eſt, dum ventrem mittit in poſſeſſionem. l. 1.

II. Ven-

II. Ventri ſubvenire Prætorem debere non dubitamus: eo facilius, quòd favorabilior eſt cauſa partus, quàm pueri. Partui enim in hoc favetur, ut in lucem producatur: puero, ut in familiam inducatur. Partus enim iſte alendus eſt, qui (&) ſi non tantùm parenti, cujus eſſe dicitur, verùm etiam reipublicæ naſcitur. l. 1. §. 15.

Favorabilior cauſa partus in utero, quam jam nati.

Reipublicæ naſcimur.

III. Quoties autem venter in poſſeſſionem mittitur, ſolet mulier curatorem ventri petere: ſolet & bonis. Sed ſi quidem tantùm ventri curator datus ſit, creditoribus permittendum, in cuſtodia bonorum eſſe: ſi verò non tantùm ventri, ſed etiam bonis curator datus eſt, poſſunt eſſe ſecuri creditores; cùm periculum ad curatorem pertineat. Idcirco curatorem bonis ex inquiſitione dandum, idoneum ſcilicet, oportet creditores curare: vel ſi quis alius eſt, qui non edito partu ſucceſſionem ſperet. Hoc autem jure utimur, ut idem curator & bonis, & ventri detur. l. 1. §. 17. & 18.

Curator dandus & ventri & bonis: & ad utramque curam ſufficit unus.

IV. Mulier autem in poſſeſſionem miſſa, ea ſola ſine quibus fœtus ſuſtineri, & ad partum uſque produci non poſſit, ſumere ex bonis debet. Et in hanc rem curator conſtituendus eſt, qui cibum, potum, veſtitum, tectum mulieri præſtet, pro facultatibus defuncti, & pro dignitate ejus atque mulieris. Deminutio autem ad hos ſumptus fieri debet, primùm ex pecunia numerata: ſi ea non fuerit, ex his rebus quæ patrimonia onerare magis impendio, quàm augere fructibus conſueverunt. l. 1. §. 19. & 20.

Alimenta ex bonis hereditariis viduæ prægnanti.

Et ſi ſciens prudenſque ſe prægnantem non eſſe, conſumpſerit: de ſuo eam id conſumpſiſſe Labeo ait. l. 1. §. ult.

Curator ventris alimenta mulieri ſtatuere debet: nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde ſuſtentare ſe poſſit: quia videntur, quæ ita præſtantur, ipſi præſtari, qui in utero eſt. l. 5.

Digitized by Google

TITULUS X.

De Carboniano edicto.

Non differenda cauſa infantis an filius ſit, ſi periculum ſit ne pereant probationes.

I. HOc diligentiſſimè Prætori examinandum eſt, an expediat pupillo repræſentari cognitionem, an potius differri in tempus pubertatis: & maximè inquirere hoc à cognatis, matre, tutoribuſque pupilli debet. Finge eſſe teſtes quoſdam, qui dilata controverſia, aut mutabunt conſilium, aut decedent, aut propter temporis-intervallum non eandem fidem habebunt. Vel finge eſſe anum obſtetricem, vel ancillas, quæ veritatem pro partu poſſunt inſinuare, vel inſtrumenta ſatis idonea ad victoriam, vel quædam alia argumenta: ut magis damnum patiatur pupillus, quòd differtur cognitio, quàm compendium, quod non repræſentatur. Finge pupillum ſatiſdare non poſſe, & admiſſos in poſſeſſionem, qui de hereditate controverſiam faciunt, multa poſſe ſubtrahere, novare, moliri: aut ſtulti, aut iniqui Prætoris erit, rem in tempus pubertatis differre cum ſummo ejus incommodo, cui conſultum velit. Divus etiam Hadrianus ita reſcripſit: *Quòd in tempus pubertatis res differri ſolet, pupillorum cauſa fit, ne de ſtatu periclitentur, antequam ſe tueri poſſint. Cæterum ſi idoneos habeant, à quibus defendantur, & tam expeditam cauſam, ut ipſorum interſit, maturè de ea judicari, & tutores eorum judicio experiri volunt: non debet adverſus pupillos obſervari, quod pro ipſis excogitatum eſt: & pendere ſtatus eorum, cùm jam poſſit indubitatus eſſe.* l. 3. §. 5.

Quod alicujus favore introductum eſt, non debet adverſus eum obſervari.

Alimenta impuberi præſtantur ex hereditate, pendente cauſa an ſit filius.

II. An autem veſcendi cauſa deminuere poſſit is, qui ex Carboniano miſſus eſt, videamus? Et ſi quidem ſatis impubes dedit, ſive decrevit Præſes, ſive non, deminuet veſcendi cauſa: & hoc minus reſtituet hereditatis petitori: quòd ſi ſatiſdare non potuit, & aliter alere ſe videtur non poſſe, deminuendi cauſa uſque ad id, quod alimentis ejus neceſſarium eſt, mittendus eſt. Nec mirum debet videri, hereditatem propter alimenta minui ejus, quem fortaſſe judicabitur filium non eſſe: cùm omnium edictis venter in poſſeſ-

Digitized by Google

poſſeſſionem mittatur, & alimenta mulieri præſtentur propter eum, qui poteſt non naſci: majorque cura debeat adhiberi, ne fame pereat filius, quàm ne minor hereditas ad petitorem perveniat, ſi apparuit filium non eſſe. l. 5. §. 3.

Cauſæ cognitio in eo vertitur, ut ſi manifeſta calumnia appareret eorum, qui infantibus bonorum poſſeſſionem peterent, non daretur bonorum poſſeſſio. Summatim ergo, cùm petitur ex Carboniano bonorum poſſeſſio: debet Prætor cognoſcere. Et ſiquidem abſolutam cauſam invenerit, evidenterque probatur filium non eſſe: negare debet ei bonorum poſſeſſionem Carbonianam: ſi verò ambiguam cauſam, hoc eſt, vel modicum pro puero facientem, ut non videatur evidenter filius non eſſe; dabit ei Carbonianam bonorum poſſeſſionem. l. 3. §. 4.

Favor idem ſtudiorum, qui alimentorum.

III. Non ſolum alimenta pupillo præſtari debent; ſed & in ſtudia, & in cæteras neceſſarias impenſas debet impendi pro modo facultatum. l. 6. §. 5.

TITULUS XI.

De bonorum poſſeſſionibus ſecundùm tabulas.

Jus teſtandi inſpiciendum tempore teſtamenti, & tempore mortis.

I. Exigit Prætor, ut is, cujus bonorum poſſeſſio datur, utroque tempore jus teſtamenti faciendi habuerit, & cùm facit teſtamentum, & cùm moritur. l. 1. §. 8.

Nec furioſi, nec interdicti tempore mortis, irritum ſit teſtamentum quod prius jure fecerat.

Si quis teſtamentum fecerit, deinde amiſerit teſtamenti factionem, vel furore, vel quod ei bonis interdictum eſt: poteſt ejus peti bonorum poſſeſſio; quia jure teſtamentum ejus valet. Et hoc generaliter de omnibus hujuſmodi dicitur, qui amittunt mortis tempore teſtamenti factionem: ſed ante factum eorum teſtamentum valet. l. 1. §. 9. V. ſ. T. qui teſt. fac. poſſ. l. 8. §. 1.

Subſtitutus uni heredum, eo deficiente, præfertur coheredi. Prælato ſcilicet jure ſubſtitu-

II. Si duo ſint heredes inſtituti, primus, & ſecundus, ſecundo tertius ſubſtitutus: omittente ſecundo bonorum poſſeſſionem, tertius ſuccedit. Quòd ſi tertius noluerit hereditatem adire, vel bonorum poſſeſſionem accipere: recidit bono-

tionis juri accreſcendi. bonorum poſſeſſio ad primum: nec erit ei neceſſe petere bonorum poſſeſſionem, ſed ipſo jure ei accreſcet. Heredi enim ſcripto, ſicut portio hereditatis, ita & bonorum poſſeſſio accreſcit. l. 2. §. 8.

Si plures ſeptem teſtibus adhibiti ſint, ſufficiet ſi extent ſeptem teſtium ſigna. III. Cùm tabulæ teſtamenti plurium ſignis ſignatæ eſſent, & quædam ex his non parent, ſeptem tamen ſigna maneant: ſufficit ad bonorum poſſeſſionem dandam, ſeptem teſtium ſigna comparere; licet non omnium, qui ſignaverint, maneant ſigna. l. 7.

Supremo morienti ſubſtitutus, ſi ignoretur quis prior deceſſerit, utrique ſuccedit. IV. *Qui ex liberis meis impubes ſupremus morietur, ei Titius heres eſto.* Duobus peregrè defunctis, ſi ſubſtitutus ignoret, uter noviſſimus deceſſerit, admittenda eſt Juliani ſententia, qui propter incertum conditionis, etiam prioris, poſſe peti poſſeſſionem bonorum, reſpondit. l. 11. V. ſ. de vulg. & pup. l. 34.

TITULUS XIV.

De jure Patronatus.

Jus Patronatus tranſit ad filium non heredem. I. FILII hereditate paterna ſe abſtinentes, jus, quod in libertis habent paternis, non amittunt. l. 9. V. l. 47. §. 4. ff. de bon. libert.

Pœna capitis mors aut exilium. II. Capitis accuſatio ea eſt, cujus pœna mors aut exilium. l. 10.

Non valet quod fit in fraudem legis. III. Quoties in fraudem legis fit alienatio, non valet quod actum eſt. l. 16.

TITULUS XV.

De obſequiis parentibus & patronis præſtandis.

Coërcendi qui parentes contumeliis afficiunt. I. SI filius matrem aut patrem, quos venerari oportet, contumeliis adficit, vel impias manus eis infert: Præfectus urbis delictum ad publicam pietatem pertinens, pro modo ejus vindicat. l. 1. §. 2.

II. In

Digitized by Google

II. In quantum facere poſſunt (*parentes*), damnantur. l. 7. §. 1. *Parentes in id damnandi, quod facere poſſunt.*

III. Filio ſemper honeſta & ſancta perſona patris videri debet. l. 9. *Sancta liberis perſona parentum.*

IV. Filia tua non ſolùm reverentiam, ſed etiam ſubſidium vitæ ut exhibeat tibi, Rectoris provinciæ auctoritate compelletur. l. 5. C. de patr. poteſt. *Obſequia & alimenta parentibus præſtanda.*

LIBER XXXVIII.

TITULUS I.

De operis libertorum.

I. Unusquisque, quod ſpopondit, ſuo impendio dare debet, quamdiu id, quod debet, in rerum natura eſt. l. 20. V. l. 21. l. 18. l. 33. l. 50. *Quod quis debet, ſuo impendio dare debet.*

II. Fere ea mens eſt perſonam arbitrio ſubſtituentium, ut, quia ſperent eum rectè arbitraturum, id faciant: non quia vel immodicè obligari velint. l. 30. *Quod in unius perſona arbitrium confertur, recti arbitrii finibus continetur.*

III. Cujus matrimonio conſenſit (*liberta*), in officio mariti eſſe debet. l. 48. *Marito debentur officia uxoris.*

TITULUS II.

De bonis libertorum.

I. Ei qui alio jure venit, quàm eo quod amiſit, non nocet id quod perdidit, ſed prodeſt quod habet. l. 42. *Alteri juri non nocet alterum amiſſum.*

II. Cum præcedit alia poſſeſſio, qui ſequitur, accipere non poteſt. l. 42. §. 2. *Medio obſtante res ad tertium non pervenit.*

III. Omnia quæ noſtra ſunt, liberis noſtris ex voto paramus. l. 50. §. 2. in fin. *Quæ ſunt parentum, liberis parantur.*

Digitized by Google

TITULUS VI.

Si tabulæ teſtamenti nullæ extabunt, unde liberi.

Non ſic parentes liberis, ut liberi parentibus natura ſuccedunt.

I. NON ſic parentibus liberorum, ut liberis parentium debetur hereditas. Parentes ad bona liberorum ratio miſerationis admittit: liberos naturæ ſimul, & parentium commune votum. l. 7. §. 1.

TITULUS VIII.

Unde cognati.

Proximus & ultimus dicitur etiam qui ſolus eſt.

I. PROXIMUS accipietur etiam is qui ſolus eſt: quamvis propriè proximus ex pluribus dicitur. l. 1. §. 5.

Is eſt proximus, quem nemo antecedit: & is ultimus quem nemo ſequitur: & interdum idem primus poſtremuſque qui ſolus occurrit. l. 2. §. 4. ff. de ſuis & legit. hered.

Qui in utero eſt ſequentes excludit.

II. Si quis proximior cognatus naſci ſperetur, in ea conditione eſt, ut dici debeat, obſtare eum ſequentibus. Sed ubi natus non eſt, admittemus eum, qui poſt ventrem proximus videbatur. Sed hoc ita demum erit accipiendum, ſi hic, qui in utero eſſe dicitur, vivo eo, de cujus bonorum poſſeſſione agitur, fuit conceptus. Nam ſi poſt mortem, neque obſtabit alii, neque ipſe admittetur: quia non fuit proximus cognatus ei, quo vivo nondum animax fuerit. l. 1. §. 8.

Graduum ordo ſervandus: qui in uno gradu ſunt, ſimul veniunt.

III. Gradatim autem admittuntur cognati ad bonorum poſſeſſionem, ut qui ſunt primo gradu, omnes ſimul admittuntur. l. 1. §. 10.

TI-

TITULUS X.

De gradibus & affinibus, & nominibus eorum.

I. GRADUS cognationis alii ſuperioris ordinis ſunt, alii inferioris, alii ex tranſverſo, ſive à latere. Superioris ordinis ſunt parentes: inferioris, liberi: ex tranſverſo, ſive à latere, fratres & ſorores, liberique eorum. l. 1. *Tres gradus, ſuperiorum, inferiorum, & ex tranſverſo.*

II. Cognati ab eo dici putantur, quòd quaſi unà communiterve nati, vel ab eodem orti, progenitive ſint. l. 4. §. 1. *Cognati qui ab eodem nati.*

III. Adſines ſunt viri & uxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diverſæ inter ſe ſunt, per nuptias copulantur, & altera ad alterius cognationis finem accedit: namque conjungendæ adfinitatis cauſa fit ex nuptiis. l. 4. §. 3. *Affines ſunt alteri conjugum alterius cognati.*

IV. Juriſconſultus cognatorum gradus, & adfinium noſſe debet: quia legibus hereditates, & tutelæ ad proximum quemque adgnatum redire conſueverunt. Sed & edicto Prætor proximo cuique cognato dat bonorum poſſeſſionem. Præterea lege judiciorum publicorum contra adfines & adgnatos teſtimonium inviti dicere non cogimur. l. 10. *Gradus cognationis ad hereditates, tutelas, teſtimonia pertinent.*

V. Gradus autem dicti ſunt à ſimilitudine ſcalarum, locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut à proximo in proximum, id eſt, in eum, qui quaſi ex eo naſcitur, tranſeamus. l. 10. §. 10. *Gradus à ſimilitudine ſcalarum dicti ſunt.*

TITULUS XVI.

De ſuis, & legitimis heredibus.

I. POST decem menſes mortis natus, non admittetur ad legitimam hereditatem. l. 3. §. 11. V. Nov. 39. c. 2. *Poſt decem menſes à morte natus, pro filio non habetur.*

II. De eo, qui centeſimo octogeſimo ſecundo die natus, Hippocrates ſcripſit, & Divus Pius Pontificibus reſcripſit, juſto tempore videri natum. l. 3. §. ult. *Qui poſt ſextum menſem naſcitur, pro legitimo habetur.*

III. In

Digitized by Google

Suus heres ipſe jure eſt heres.

III. In ſuis heredibus aditio non eſt neceſſaria, quia ſtatim ipſo jure heredes exiſtunt. l. 14.

Ordo ſucceſſionis ab inteſtato.

IV. Ad inteſtati ſucceſſionem vocantur primò liberi, nepotes, cæterique deſcendentes: deinde parentes cæterique aſcendentes: poſtremò ex latere conjuncti, hoc ordine: Liberi aut deſcendentes quocumque ſint gradu, mares, fœminæ, ſuccedunt, excluſis parentibus: liberi ſcilicet primi gradus in viriles, nepotes & ulteriores ex ſtirpibus, nulla graduum prælatione, nulla ſexus differentia, ſive ſub patria ſint poteſtate, aut ſui juris, ſive ex fœminis deſcendant aut ex maſculis.

Parentes, cæterique aſcendentes utriuſque ſexus proximioris gradus ulteriores excludunt, ſive materni ſint, ſive paterni. Si plures eodem gradu concurrant, ſimul ſuccedunt: pro media ſcilicet aſcendentes à patre, pro media vero aſcendentes à matre, quocumque ſint numero.

Si defuncto ſuperſint cum parentibus aut fratres, aut ſorores ex utriſque parentibus conjuncti, ſimul in viriles ſuccedunt fratres & ſorores cum parentibus, ſive paternis ſive maternis, ſecundùm perſonarum numerum, fratrum verò & ſororum liberi utriuſque ſexus ſimiliter ſuccedunt loco præmortui fratris aut ſororis, portionem ejus vindicaturi. Si deficiant deſcendentes & aſcendentes, primi vocantur fratres & ſorores ex utroque parente conjuncti. His deficientibus ex altera parte fratres & ſorores ſuccedunt. Cum fratribus verò & ſororibus concurrunt præmortuorum fratrum & ſororum filii ex ſtirpibus, excluſis ſemper qui ex altera tantum parte conjuncti ſunt, & liberis eorum, ſi ſuperſint ex utraque parte conjuncti, aut liberi eorum: qui etiam *thiis* defuncti præferuntur, quamvis nec fratres ſuperſint nec ſorores.

Cæteri omnes ex latere conjuncti ſuo quiſque gradu ſuccedunt, non ex ſtirpibus, ſed in viriles intra eumdem gradum, proximis remotiores excludentibus. Nov. 118. c. 1. 2. 3. Nov. 127. c. 1.

Quæ liberorum legitima.

V. Teſtamento parentes debent liberos heredes inſtituere, ſaltem ex legitima portione, ſcilicet ſi quatuor ſint liberi aut infra, ex triente: ſi quinque aut plures, ex ſemiſſe. Nov. 115. c. 3. Nov. 18. c. 1.

De-

Debetur autem legitima tam in fructu quàm in proprietate. d. Nov. 18. c. 3. V. ſ. de inoff. teſt. n. 18. & ſeq.

VI. Affinitatis jure nulla ſucceſſio permittitur. l. 7. C. comm. de ſucc. *Affines non ſuccedunt.*

VII. Res quæ ex matris ſucceſſione, ſive ex teſtamento, ſive ab inteſtato, fuerint ad filios devolutæ, ita ſint in parentum poteſtate, ut utendi fruendi duntaxat habeant in diem vitæ facultatem, dominio videlicet earum ad liberos pertinente. l. 1. C. de bon. mat. *In maternis pater ſolum habet uſumfructum.*

In maternis connumerantur data aut relicta ab aſcendentibus ex linea materna. l. 2. C. eod.

VIII. Parentes autem, penes quos maternarum rerum utendi fruendique tantùm poteſtas eſt, omnem debent tuendæ rei diligentiam adhibere: & quod jure filiis debetur, in examine (per ſe, vel per procuratorem) poſcere: & ſumptus ex fructibus impigrè facere, & litem inferentibus reſiſtere: atque ita omnia agere, tamquam ſolidum perfectumque dominium eis acquiſitum fuiſſet. d. l. 1. Cod de bon. mat. *Debet pater res maternas tueri: & litium ac cæteras impenſas ex fructibus erogare.*

IX. Quamvis pater ad ſecundas nuptias tranſierit, hunc uſumfructum non amittit. Ex l. ult. C. de bon. mat. *Non perit uſusfructus patris ſecundò nubentis.*

X. In profectitiis dotibus & donationibus propter nuptias ſuccedit pater. l. 2. C. de bon. quæ lib. *In à ſe profectis pater ſuccedit.*

XI. Omnium quæ liberis quavis ex cauſa quæſita ſunt, non ex ejus ſubſtantia, cujus in poteſtate ſint, ſolùm uſumfructum habebit pater, ut in maternis. l. 6. C. de bon. quæ lib. *In omnibus quæ liberis quæruntur, ſolum uſumfructum habet pater.*

XII. Non habebit pater uſumfructum, ſi quis parentum, vel etiam extraneus filiofamilias donationem, vel ultimam voluntatem, hac conditione reliquerit, ut quæratur uſusfructus patri. Nov. 117. c. 1. *Non habebit pater uſumfructum, ſi is qui filio donat, prohibuerit.*

XIII. Pater liberis cum eorum fratribus ſuccedens in virilem, nullum in fratrum & ſororum portione habet uſumfructum. Nov. 118. c. 2. *Pater filio cum ejus fratribus ſuccedens, non habet uſumfructum in eorum portione.*

XIV. Uſumfructum non habet pater in donatis filio vel à Principe, vel ab Auguſta. l. 7. C. de bon. quæ lib. *Uſumfructum non habet pater in donatis à Principe, vel Auguſta.*

Alia de *ſucceſſione parentum* V. tit. ſeq.

Digitized by Google

TITULUS XVII.

Ad Senatuſconſultum Tertullianum & Orphitianum.

Matri æquè ſuccedunt filii ex diverſis matrimoniis.

I. Matris inteſtatæ defunctæ hereditatem ad omnes ejus liberos pertinere, etiam ſi ex diverſis matrimoniis nati fuerint, juris eſt. l. 4.

Filio ſuccedit mater.

II. Filii mater, ex hoc Senatuſconſulto, etiamſi in aliena poteſtate ſit, ad hereditatem admittitur. l. 6. V. ſ. de ſuis & legit. n. 4.

Si mater ad ſecundas nuptias tranſierit, liberis prioris matrimonii quæruntur in viriles, quæcumque à patre ad matrem pervenerunt, ſolo uſuſfructu matri relicto.

III. Fœminæ, quæ ad ſecundas nuptias tranſeunt, quidquid quovis titulo ex bonis prioris mariti conſecutæ fuerint, cum ipſis lucris nuptialibus, licet ab alio pro patre datis, liberis communibus ſervandum alienare prohibentur, ſolum uſumfructum ad vitam habituræ, proprietate ad liberos devoluta. l. 3. C. de ſecund. nupt. Nov. 22. c. 23. Nec licet matri inæqualis hujuſmodi lucrorum inter liberos diviſio. Nov. 2. cap. 1. Nov. 22. cap. 25.

Quæ ad matrem ſecundò nubentem ex bonis liberorum ab inteſtato pervenerint, ad cæteros liberos tranſmittuntur uſufructu matri quæſito.

IV. Quod ad matrem ex paternis bonis unius liberorum prioris matrimonii ab inteſtato pervenerit, ſi ea ſecundò nupſerit, ſive illo ſuperſtite, ſive jam mortuo, cæteris liberis ſervabit, uſufructu retento: omni alienatione, ac de eo teſtandi facultate prohibita: niſi omnibus liberis ſupervixerit. l. 3. §. 1. C. de ſecund. nupt. Nov. 22. C. 46.

Ex teſtamento liberorum quæſita mater habet pleno jure.

V. Teſtatis liberis quæ teſtamento matri reliquerint, etiam paterna, pleno jure habebit, licet ſecundò nupſerit. Nov. 22. cap. 46.

Liberi ex diverſis matrimoniis ſui quique patris præcipuas habent ſponſalitias largitates.

VI. Si mulier ex pluribus matrimoniis liberos ſuſceperit, ſingulis patrum ſponſalitiæ largitates cuſtodiendæ. l. 4. C. de ſecund. nupt. Nov. 22. cap. 29.

Pater ſecundò nubens quæ de bonis mulieris ad eum devoluta ſunt liberis communibus ſervat.

VII. Generaliter cenſemus, quocumque caſu conſtitutiones ante hanc legem mulierem liberis communibus, morte mariti matrimonio diſſoluto, quæ de bonis mariti ad eam devoluta ſunt, ſervare ſanxerunt, iiſdem caſibus maritum quoque quæ de bonis mulieris ad eum devoluta ſunt, morte

te mulieris matrimonio diſſoluto, communibus liberis ſervare. Nec intereſt ſi alter pro marito donationem ante nuptias, vel pro muliere dotem crediderit offerendam. Hoc obſervare præcipimus, licet res ante nuptias donatæ (ut adſolet fieri) in dotem à muliere redigantur. Dominium autem rerum quæ liberis per hujus legis, vel præteritarum conſtitutionum auctoritatem ſervantur, ad liberos pertinere decernimus. Itaque defuncto eo, qui eas liberis ſervabat, extantes ab omni poſſeſſore liberi vindicabunt: conſumptas (verò) ab heredibus ejus exigent, qui eas ſervare debuerant. Alienandi ſanè, vel obligandi ſuo nomine eas res, quæ liberis ſervari præceptæ ſunt, eis qui reſervaturi ſunt, adempta licentia eſt. l. 5. C. de ſecund. nupt. Nov. 22. cap. 23. Hæc à patre ſingulis liberis, pro virili ſervanda, ſublato ei jure eligendi inter liberos. Nov. 22. cap. 25.

VIII. Liberi quæ vel ex bonis paternis, vel ex maternis, propter ſecundas alterutrius parentis nuptias, ad eos pervenerint, etiamſi neutrius parentis heredes ſint, propria habebunt. l. 5. §. 1. C. de ſec. nupt. Nov. 22. cap. 20. 23. 26. *Liberi, licet non heredes parentum, propria habent, quæ alteri parentum ab altero quæſita ſunt.*

IX. Pater aut mater cæterique parentes, qui ſuſceptis ex priore matrimonio liberis, ad ſecundas nuptias tranſierint, ſecundo conjugi nihil amplius, quovis titulo, relinquere poſſunt, quàm ei ex liberis cui minorem partem fecerint. Si plus dederint, quod excedit ad ſolos prioris matrimonii liberos, non etiam ad ſecundi pertinebit. l. 6. C. de ſecund. nupt. Nov. 22. cap. 27. *Parens non amplius ſecundo conjugi, quàm ei liberorum, cui minus dederit, relinquere poteſt.*

LIBER XXXIX.

TITULUS I.

De operis novi nunciatione.

Novum opus prohibetur, donec appareat an jure factum ſit.

I. HOc edicto promittitur, ut ſive jure, ſive injuria opus fieret, per nunciationem inhiberetur: deinde remitteretur prohibitio hactenus, quatenus prohibendi jus is, qui nunciaſſet, non haberet. l. 1.

Opus novum facit qui aliquid mutat.

II. Opus novum facere videtur, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, priſtinam faciem operis mutat. l. 1. §. 11.

In omni fundo publico vel privato, opus novum nunciatur.

III. Sive autem intra oppida, ſive extra oppida, in villis vel agris opus novum fiat, nunciatio ex hoc edicto locum habet: ſive in privato, ſive in publico opus fiat. l. 1. §. 14.

Nunciatur aut ex cauſa privata, aut ex publica.

IV. Nunciatio fit, aut juris noſtri conſervandi cauſa, aut damni depellendi, aut publici juris tuendi gratia. Nunciamus autem, quia jus aliquod prohibendi habemus: vel ut damni infecti caveatur nobis ab eo, qui fortè in publico, vel in privato quid molitur: aut ſi quid contra leges, edictave Principum, quæ ad modum ædificiorum facta ſunt, fiet: vel in ſacro, vel in loco religioſo, vel in publico, ripave fluminis, quibus ex cauſis & interdicta proponuntur. l. 1. §. 16. & 17.

Licet ſint fundi intermedii, nunciatio locum habet, ſi interſit.

V. Non ſolùm proximo vicino, ſed etiam ſuperiori opus facienti nunciare opus novum potero. Nam & ſervitutes quædam, intervenientibus mediis locis vel publicis vel privatis, eſſe poſſunt. l. 8.

Reſtituendum quod poſt nunciationem factum eſt.

VI. Prætor ait, *Quem in locum nunciatum eſt, ne quid operis novi fieret, qua de re agitur: quòd in eo loco, antequam nunciatio miſſa fieret, aut in ea cauſa eſſet ut remitti deberet, factum eſt, id reſtituas.* l. 20.

Quod ſi ita reſtitutum non erit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dabit, ſi hoc petitori placuerit. l. 21. §. 4.

Digitized by Google

TITULUS II.

De damno infecto, & de ſuggrundis, & protectionibus.

I. Res damni infecti celeritatem deſiderat, & periculoſa dilatio Prætori videtur. l. 1.

In actione damni infecti periculoſa dilatio.

II. Damnum infectum eſt, damnum nondum factum, quod futurum veremur. l. 2.

Hic agitur de damno futuro.

Hoc edictum proſpicit damno nondum facto, cùm cæteræ actiones ad damna, quæ contigerunt, ſarcienda pertineant, ut in legis Aquiliæ actione, & aliis. l. 7. §. 1.

III. Evenit, ut nonnumquam damno dato nulla nobis competat actio, non interpoſita anteà cautione: veluti ſi vicini ædes ruinoſæ in meas ædes ceciderint. Adeo ut pleriſque placuerit, nec cogi quidem eum poſſe, ut rudera tollat, ſi modo omnia quæ jaceant, pro derelicto habeat. l. 6.

Dominus ædium, quæ eo non interpellato corruerunt, aut eas pro derelicto habere, aut damnum omne ſarcire debet: niſi damnum paſſo imputari poſſit, quod ſibi non proſpexerit.

De damno facto nihil edicto cavetur. Cùm enim animalia, quæ noxam commiſerunt, non ultra nos ſolent onerare, quàm ut noxæ ea dedamus: multò magis ea, quæ anima carent, ultra nos non deberent onerare: præſertim cùm res quidem animales, quæ damnum dederint, ipſæ extent; ædes autem, ſi ruina ſua damnum dederunt, deſierint extare. Unde quæritur, ſi antequam caveretur, ædes deciderunt, neque dominus rudera velit egerere, eaque derelinquat, an ſit aliqua adverſus eum actio? Et Julianus conſultus: ſi priuſquam damni infecti ſtipulatio interponeretur, ædes vitioſæ corruiſſent, quid facere deberet is, in cujus ædes rudera decidiſſent, ut damnum ſarciretur? Reſpondit: ſi dominus ædium, quæ ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quàm ut omnia, id eſt, & quæ inutilia eſſent, auferret: nec ſolùm de futuro, ſed & de præterito damno cavere eum debere. Quod ſi dominus ædium, quæ deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cujus ædes rudera decidiſſent, per quod vicinus compelletur, aut tollere, aut totas ædes

pro derelicto habere. Quod fortè tunc rectè dicetur, cùm non ipſius negligentia, ſed propter aliquod impedimentum ſibi non proſpexit. Hoc amplius Julianus, poſſe dici, compellendum eum, ut etiam de præterito damno caveret. Quod enim re integra cuſtoditur, hoc non iniquè etiam poſt ruinam ædium præſtabitur. Integra autem re unuſquiſque cogitur aut de damno infecto cavere, aut ædibus carere, quas non defendit. Denique, inquit, ſi quis propter anguſtias temporis, aut quia reip. cauſa aberat, non potuerit damni infecti ſtipulari, non iniquè Prætorem curaturum, ut dominus vitioſarum ædium, aut damnum ſarciat, aut ædibus careat: ſententiam Juliani utilitas comprobat. l. 7. §. 1. & 2. l. 8. & l. 9.

Cùm poſtulaſſem, ut mihi damni infecti promitteres, noluiſti: & priuſquam Prætor adiretur, ædes tuæ corruerunt, & damnum mihi dederunt: potius eſſe, ait, ut nihil novi Prætor conſtituere debeat, & mea culpa damnum ſim paſſus, qui tardius experiri cœperim. l. 44.

Tollere licet quæ prolapſa ſunt, damnum ſarciendo, atque omnia tollendo.

IV. De his, quæ vi fluminis importata ſunt, an interdictum dari poſſit, quæritur? Trebatius refert, cùm Tiberis abundaſſet, & res multas multorum in aliena ædificia detuliſſet, interdictum à Prætore datum, ne vis fieret dominis, quo minus ſua tollerent, auferrent, ſi modò damni infecti repromitterent. Alphenus quoque ſcribit, ſi ex fundo tuo cruſta lapſa ſit in meum fundum, eamque petas, dandum in te judicium de damno jam facto. Idque Labeo probat. Nam arbitrio judicis, apud quem res prolapſæ petentur, damnum, quod ante ſenſi, non contineri: nec aliter dandam actionem, quàm ut omnia tollantur, quæ ſunt prolapſa. l. 9. §. 1. & 2.

Si ratis in agrum meum vi fluminis delata ſit, non aliter tibi poteſtatem tollendi faciendam, quàm ſi de præterito quoque damno mihi caviſſes. l. 9. §. 3.

Cruſta quæ terræ coaluit, ejus ſit, in cujus fundum delapſa eſt.

V. Ita demum cruſtam vindicari poſſe, idem Alphenus ait, ſi non coaluerit, nec unitatem cum terra mea fecerit. Nec arbor poteſt vindicari à te, quæ tranſlata in agrum meum cum terra mea coaluit. Sed nec ego potero tecum agere, jus mihi non eſſe, ita cruſtam habere,

bere, ſi jam cum terra mea coaluit: quia mea facta eſt. l. 9. §. 2. in fin.

Hi quorum intereſt, hoc judicio experiuntur.

VI. Superficiarium & fructuarium damni infecti utiliter ſtipulari conſtat. l. 13. §. 8.

Damni infecti ſtipulatio competit non tantùm ei, cujus in bonis res eſt; ſed etiam cujus periculo res eſt. l. 18.

Non venit in hoc judicio, quod vi majori contingit.

VII. Item apud Vivianum relatum eſt, ſi ex agro vicini arbores vi tempeſtatis confractæ, in meum agrum deciderint, eoque facto vitibus meis, vel ſegetibus nocent, vel ædificia demoliunt: ſtipulationem iſtam, in qua hæc comprehenduntur, *ſi quid arborum locive vitio acciderit*, non eſſe utilem: quia non arborum vitio, ſed vi ventorum, damnum mihi datum eſt. Planè ſi vetuſtate arborum hoc fiebat, poſſumus dicere, vitio arborum damnum mihi dari. Idem ait, ſi damni infecti ædium mearum nomine tibi promiſero: deinde hæ ædes vi tempeſtatis in tua ædificia ceciderint, eaque diruerint: nihil ex ea ſtipulatione præſtari; quia nullum damnum vitio mearum ædium tibi contingit: niſi forte ita vitioſæ meæ ædes fuerint, ut qualibet vel minima tempeſtate ruerint. Hæc omnia vera ſunt. l. 24. §. 9. & 10.

Damni infecti quidam vicino repromiſerat: ex cujus ædificio tegulæ vento dejectæ ceciderant in vicini tegulas, eaſque fregerant. Quæſitum eſt, an aliquid præſtari oportet? Reſpondit, ſi vitio ædificii, & infirmitate factum eſſet, debere præſtari: ſed ſi tanta vis venti fuiſſet, ut quamvis firma ædificia convelleret, non debere: & quod in ſtipulatione eſt, *ſive quid ibi ruet*, non videri ſibi ruere, quod aut vento, aut omnino aliqua vi extrinſecus admota caderet: ſed quod ipſum per ſe concideret. l. 43.

Qui puteum aperiens, vicini venas præcidit, non tenetur. Aliud, ſi fodiens vicini fundamentis noceat, aliud enim quaſi lucrum prohibere, aliud damnum inferre.

VIII. Item videamus, quando damnum dari videatur: ſtipulatio enim hoc continet, quod vitio ædium, loci, operis, damnum fit: ut putà in domo mea puteum aperio, quo aperto venæ putei tui præciſæ ſunt: an tenear? Ait Trebatius, non teneri me damni infecti. Neque enim exiſtimari, operis mei vitio damnum tibi dari in ea re, in qua jure meo uſus ſum. Si tamen tam altè fodiam in meo, ut paries tuus ſtare non poſſit, damni infecti ſtipulatio committetur. l. 24. §. 12.

Pro-

Digitized by Google

Proculus ait, cùm quis jure quid in ſuo faceret, quamvis promiſiſſet damni infecti vicino, non tamen eum teneri ea ſtipulatione: veluti ſi juxta mea ædificia habeas ædificia, eaque jure tuo altius tollas: aut ſi in vicino tuo agro cuniculo vel foſſa aquam meam avoces: quamvis enim & hîc aquam mihi abducas, & illic luminibus officias, tamen ex ea ſtipulatione actionem mihi non competere: ſcilicet, quia non debeat videri is damnum facere, qui eo veluti lucro, quo adhuc utebatur, prohibetur: multumque intereſſe, utrum damnum quis faciat, an lucro, quod adhuc faciebat, uti prohibeatur. Mihi videtur vera eſſe Proculi ſententia. l. 26. V. Tit. ſeq. l. 1. §. 12.

Qui metu damni vicini ædes fulſit, repetit impenſas.

IX. In hac ſtipulatione venit, quanti ea res erit. Et ideo Caſſius ſcribit, eum, qui damni infecti ſtipulatus eſt, ſi propter metum ruinæ ea ædificia, quorum nomine ſibi cavit, fulſit; impenſas ejus rei ex ſtipulatu conſequi poſſe. Idemque juris eſſe, cùm propter vitium communis parietis, qui cavit ſibi damni infecti onerum eorum relevandorum gratia, quæ in parietem incumbunt, ædificia ſua fulſit. l. 28.

Oneribus aptus eſſe debet paries communis.

X. In parietis communis demolitione, ea quæri oportet, ſi ſatis aptus fuerit oneribus ferendis, an non fuerit aptus. Sed ita idoneum eſſe plerique dixerunt, ut utrarumque ædium onera, quæ modo jure imponantur, communis paries ſuſtinere poſſit. l. 35. & 36.

Moderanda æſtimatio damni ex hoc judicio.

XI. Ex damni infecti ſtipulatione non oportet infinitam, vel immoderatam æſtimationem fieri: ut putà ob tectoria, & ob picturas. Licet enim in hæc magna erogatio facta eſt, attamen ex damni infecti ſtipulatione moderatam æſtimationem faciendam: quia honeſtus modus ſervandus eſt, non immoderata cujuſque luxuria ſubſequenda. l. 40.

Qui parietem communem nimium preſſit, tenetur de damno.

XII. Quoties communis parietis vitio quid accidit, ſocius ſocio nihil præſtare debet: cùm communis rei vitio contigerit. Quòd ſi quia alter eum preſſerat, vel oneraverat, idcirco damnum contigit: conſequens eſt dicere, detrimentum hoc, quod beneficio ejus contingit, ipſum ſarcire debere. l. 40. §. 1.

Plures ædium domini pro partibus tenentur.

XIII. Si plurium ſint ædes, quæ damnoſe imminent, utrum adverſus unumquemque dominorum in ſolidum compe-

pe-

Digitized by Google

petit, an in partem? Et ſcripſit Julianus, quod & Sabinus probat, pro dominicis partibus conveniri eos oportere. l. 40. §. 3.

XIV. In reficiendo communi pariete, ei potius facultas ædificandi præſtatur, qui magis idoneè reficere parietem velit. Idemque dicendum eſt, & ſi de eodem itinere, rivove reficiendo inter duos vel plures quæratur. l. 41. *Meliorem facere licet rem communem.*

XV. Ad curatoris Reipublicæ officium ſpectat, ut dirutæ domus à dominis extruantur. l. 46. *Intereſt Reipublicæ diruta extrui.*

TITULUS III.

De aqua, & aquæ pluviæ arcendæ.

I. HÆc actio locum habet in damno nondum facto: opere tamen jam facto, hoc eſt, de eo opere, ex quo damnum timetur: totieſque locum habet, quoties manufacto opere agro aqua nocitura eſt. Id eſt, cùm quis manu fecerit, quò aliter flueret, quàm natura ſoleret, ſi forte immittendo eam, aut majorem fecerit, aut citatiorem, aut vehementiorem: aut ſi comprimendo redundare effecit. Quòd ſi natura aqua noceret, ea actione non continetur. l. 1. §. 1. *Ne fiat opus quo aqua aliter fluat, & noceat.*

II. De eo opere, quod agri colendi cauſa aratro factum ſit, Quintus Mutius ait, non competere hanc actionem. Trebatius autem, non quod agri, ſed quod frumenti dumtaxat quærendi cauſa aratro factum ſit, ſolum excepit. l. 1. §. 3. *Hac actione non tenetur qui aratro, fructus quærendi cauſa, opus fecit.*

III. Sic debet quis meliorem agrum ſuum facere, ne vicini deteriorem faciat. l. 1. §. 4. *Sibi quiſque ita proſit, ne alteri noceat.*

Prodeſſe ſibi unuſquiſque, dum alii non nocet, non prohibetur. d. l. §. 11.

IV. Iidem aiunt, ſi aqua naturaliter decurrat, aquæ pluviæ arcendæ actionem ceſſare. Quòd ſi opere facto aqua aut in ſuperiorem partem repellitur, aut in inferiorem derivatur, aquæ pluviæ arcendæ actionem competere. l. 1. §. 10. *Quod opere facto nocet, hac actione coërcetur, non quod natura.*

Digitized by Google

In ſuo aquam pluviam retinere, & ex vicini in ſuum derivare licet.

V. Iidem aiunt, aquam pluviam in ſuo retinere, vel ſuperficientem * ex vicini in ſuum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus jus eſſe. Prodeſſe enim ſibi unuſquiſque, dum alii non nocet, non prohibetur: nec quemquam hoc nomine teneri. l. 1. §. 11.

* ſuperfluentem.

Qui in ſuo fodiens vicini fontem avertit, non tenetur: niſi id agat tantùm ut noceat.

VI. Marcellus ſcribit, cum eo, qui in ſuo fodiens, vicini fontem avertit, nihil poſſe agi: nec de dolo actionem. Et ſanè non debet habere, ſi non animo vicino nocendi, ſed ſuum agrum meliorem faciendi, id fecit. l. 1. §. 12. V. ſ. de damn. infecto. l. 26.

Superiori adverſus inferiorem, & contra, hæc actio competit, ne aqua aliter fluat.

VII. Item ſciendum eſt hanc actionem vel ſuperiori adverſus inferiorem competere, ne aquam, quæ natura fluat, opere facto inhibeat per ſuum agrum decurrere: & inferiori adverſus ſuperiorem, ne aliter aquam mittat, quàm fluere natura ſolet. l. 1. §. 13.

Si ex natura loci aqua noceat, nulla eſt actio.

VIII. Huic illud etiam applicandum, numquam competere hanc actionem, cùm ipſius loci natura nocet: nam (ut verius quis dixerit) non aqua, ſed loci natura nocet. l. 1. §. 14. l. 14. §. 1.

Agri inferiores ſuperiorum aquam excipiunt.

IX. Semper hæc eſt ſervitus inferiorum prædiorum, ut natura profluentem aquam excipiant. l. 1. §. 22.

Servitus aggeris in alieno agro haberi poteſt.

X. Denique ait (*Labeo*), conditionibus agrorum quaſdam leges eſſe dictas: ut quibus agris magna ſint flumina, liceat mihi ſcilicet in agro tuo aggeres vel foſſas habere. Si tamen lex non ſit agro dicta, agri naturam eſſe ſervandam: & ſemper inferiorem ſuperiori ſervire. At hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum à ſuperiore, compenſaréque debere cum alio commodo. Sicut enim omnis pinguitudo terræ ad eum decurrit, ita etiam aquæ incommodum ad eum defluere. Si tamen lex agri non inveniatur, vetuſtatem vicem legis tenere. Sanè enim (&) in ſervitutibus hoc idem ſequimur, ut ubi ſervitus non invenitur impoſita, qui diu uſus eſt ſervitute, neque vi, neque precariò, neque clam, habuiſſe longa conſuetudine, vel ex jure impoſitam ſervitutem videatur. Non ergo cogemus vicinum aggeres munire, ſed nos in ejus agro muniemus: eritque iſta quaſi ſervitus: in quam rem utilem actionem habemus, vel interdictum l. 1. §. ult.

Servitutes tempore acquiruntur.

XI. In

XI. In ſumma tria ſunt, per quæ inferior locus ſuperiori ſervit: lex, natura loci, vetuſtas, quæ ſemper pro lege habetur, minuendarum ſcilicet litium cauſa. l. 2.

Locus loco ſervit, lege, natura, vetuſtate.

XII. Apud Atcium verò relatum eſt, eam foſſam, ex qua ad inferiorem fundum aqua deſcendit, cogendum eſſe vicinum purgare: ſive extet foſſæ memoria, ſive non extet. Quod & ipſe puto probandum. l. 2. §. 4.

Superioris fundi dominus foſſam purgat, cujus aquam inferior excipit.

XIII. Item Varus ait, aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquæ dejecit: per quod effectum eſt, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, ſi naturalis agger fuit, non poſſe me vicinum cogere, aquæ pluviæ arcendæ actione, ut eum reponat, vel reponi ſinat. Idemque putat, & ſi manufactus fuit, neque memoria ejus extaret. Quòd ſi extet, putat aquæ pluviæ arcendæ actione eum teneri. Labeo autem, ſi manufactus ſit agger, etiamſi memoria ejus non extat, agi poſſe, ut reponatur. Nam hac actione neminem cogi poſſe, ut vicino proſit, ſed ne noceat, aut interpellet facientem quod jure facere poſſit. Quamquam tamen deficiat aquæ pluviæ arcendæ actio; attamen opinor utilem actionem, vel interdictum mihi competere adverſus vicinum, ſi velim aggerem reſtituere in agro ejus, qui factus mihi quidem prodeſſe poteſt, ipſi verò nihil nociturus eſt. Hæc æquitas ſuggerit, etſi jure deficiamur. l. 2. §. 5.

Aggerem vi aquæ dejectum vicino reponere licet.

Ubi jus deficit; æquitatem ſequimur.

XIV. Apud Namuſam relatum eſt, ſi aqua fluens iter ſuum ſtercore obſtruxerit, & ex reſtagnatione ſuperiori agro noceat, poſſe cum inferiori agi, *ut ſinat purgari.* Hanc enim actionem non tantùm de operibus eſſe utilem manufactis, verùm etiam in omnibus, quæ non ſecundùm voluntatem ſint. Labeo contra Namuſam probat: ait enim *naturam agri ipſam à ſe mutari poſſe.* Et ideo, cùm per ſe natura agri fuerit mutata, æquo animo unumquemque ferre debere, ſive melior, ſive deterior ejus conditio facta ſit: idcirco, & ſi terræ motu, aut tempeſtatis magnitudine, ſoli cauſa mutata ſit; neminem cogi poſſe, ut ſinat in priſtinam loci conditionem redigi. Sed nos etiam in hunc caſum æquitatem admiſimus. l. 2. §. 6.

Mutatum ipſa natura locum reſtituere poteſt is cujus intereſt.

Digitized by Google

Antiquorum probatio per eos qui meminerint, vel audierint factum.

XV. Idem Labeo ait, cùm quæritur an memoria exter facto opere; non diem & Conſulem ad liquidum exquirendum, ſed ſufficere ſi quis ſciat factum, hoc eſt, ſi factum eſſe non ambigatur: nec utique neceſſe eſſe, ſupereſſe qui meminerint, verùm etiam ſi qui audierint eos, qui memoria tenuerint. l. 2. §. 8.

Avertere flumen licet ne ſibi noceat, quamvis alteri noceatur.

XVI. Idem Labeo ait, ſi vicinus flumen, torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, & hoc modo ſit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquæ pluviæ arcendæ non poſſe. Aquam enim arcere, hoc eſſe, curare ne influat. Quæ ſententia verior eſt, ſi modo non hoc animo fecit, ut tibi noceat, ſed ne ſibi noceat. l. 2. §. 9.

In plures dominos pro ſingulis partibus agitur: plures domini pro ſuis partibus agunt.

XVII. Si ex plurium fundo decurrens aqua noceat: vel ſi plurium fundo noceatur: placuit, eoque jure utimur, ut ſive plurium fundus ſit, ſinguli in partem experiantur, & condemnatio in partem fiat; ſive cum pluribus agatur, ſinguli in partem conveniantur, & in partem fiat condemnatio. l. 6. §. 1. l. 11. §. 3.

Damni vera ſit æſtimatio.

XVIII. Æſtimationem autem judex faciet ex rei veritate, hoc eſt, ejus damni quod apparuerit datum. l. 6. §. ult.

Volenti non fit injuria.

XIX. Nullam poteſt videri injuriam accipere, qui ſemel voluit. l. 9. §. 1.

Non ducitur aqua ex flumine, ſi minus navigabile futurum ſit.

XX. Si flumen navigabile ſit, non oportere Prætorem concedere ductionem ex eo fieri, Labeo ait, quæ flumen minus navigabile efficiat. Idemque eſt, & ſi per hoc aliud flumen fiat navigabile. l. 10. §. ult.

Nec pontem nec arcum ſupra iter alienum extruere licet.

XXI. Supra iter alienum arcus aquæ ducendæ cauſa non jure fiet. Nec is, cui iter, actus debetur, pontem, qua poſſit ire agere, jure extruet. l. 11.

Manufactum opus reſtituendum: ſi quid vi contigit, patientia præſtanda.

XXII. Trebatius exiſtimat, ſi de eo opere agatur, quod manufactum ſit, omnimodo reſtituendum id eſſe ab eo, cum quo agitur: ſi verò vi fluminis ager deletus ſit, aut glarea injecta, aut foſſa limo repleta, tunc patientiam duntaxat præſtandam. l. 11. §. ult.

Servitus tempore amittitur.

XXIII. Si prius nocturnæ aquæ ſervitus mihi ceſſa fuerit, deinde poſtea alia ceſſione diurnæ quoque ductus aquæ conceſſus mihi fuerit, & per conſtitutum tempus nocturna dumtaxat aqua uſus fuerim: amitto ſervitutem aquæ diur-

Digitized by Google

diurnæ ; quia hoc caſu plures ſunt ſervitutes diverſarum cauſarum. l. 17.

XXIV. Nulla voluntas errantis eſt. l. 20. *Errantis nulla voluntas.*

XXV. Vicinus loci ſuperioris pratum ita arabat, ut per ſulcos, itemque porcas aqua ad inferiorem veniret. Quæſitum eſt, an per arbitrum aquæ pluviæ arcendæ poſſit cogi, ut in alteram partem araret, ne ſulci in ejus agrum ſpectarent? Reſpondit, non poſſe eum facere, quominus agrum vicinus, quemadmodum vellet, araret. l. 24. *Superiori ſic arare licet ut velit, quamvis ad inferiorem ſulci aquam derivent.*

XXVI. Scævola reſpondit, ſolere eos, qui juri dicundo præſunt, tueri ductus aquæ, quibus auctoritatem vetuſtas daret, tametſi jus non probaretur. l. ult. *Vetuſtas operis pro titulo eſt.*

TITULUS IV.

De publicanis, & vectigalibus, & commiſſis.

I. IMPERATORES Antoninus & Verus reſcripſerunt, *in vectigalibus ipſa prædia, non perſonas conveniri*: & ideo poſſeſſores etiam præteriti temporis vectigal ſolvere debere: eoque exemplo * actionem, ſi ignoraverint, habituros. l. 7. *Onus vectigalis fundo cohæret.*

* Ex empto.

II. Fiſcus ab omnium vectigalium præſtationibus immunis eſt. Mercatores autem, qui de fundis fiſcalibus mercari conſueverunt, nullam immunitatem ſolvendi publici vectigalis uſurpare poſſunt. l. 9. §. ult. *Fiſcus immunis eſt.*

III. Vectigalia, ſine Imperatorum præcepto, neque Præſidi, neque curatori, neque curiæ conſtituere, nec præcedentia reformare, & iis vel addere, vel diminuere, licet. l. 10. *Solus Princeps vectigal imponit, auget, minuit.*

IV. Licet quis ſe ignoraſſe dicat, nihilominus eum in pœnam vectigalis incidere, Divus Hadrianus conſtituit. l. 16. §. 5. *Incidit in pœnam vectigalis etiam qui ignorat.*

V. Pœnæ ab heredibus peti non poſſunt, ſi non eſt quæſtio mota vivo eo, qui deliquit: & hoc ſicut in cæteris pœnis, ita & in vectigalibus eſt. l. ult. §. 13. *Pœna non tranſit in heredem ejus, cui non eſt mota quæſtio.*

Digitized by Google

TITULUS V.

De donationibus.

Donatio propriè dicitur ejus, quod quis ita dat, ut nolit unquam ad ſe reverti.

I. Donationes complures ſunt. Dat aliquis ea mente, *ut ſtatim velit accipientis fieri, nec ullo caſu ad ſe reverti:* & propter nullam aliam cauſam facit, quàm ut liberalitatem, & munificentiam exerceat. Hæc propriè donatio appellatur. l. 1.

Donatio qua res tunc fiet accipientis, cùm quid ſecutum fuerit, conditionalis eſt.

II. Dat aliquis, *ut tunc demum accipientis fiat, cùm aliquid ſecutum fuerit:* non propriè donatio appellabitur, ſed totum (hoc) donatio ſub conditione eſt. l. 1.

Cùm id quod donatur, ita fit accipientis, ut ad donantem, ſi quid evenerit, revertatur, donatio eſt quæ ſub conditione ſolvitur.

III. Item cùm quis ea mente dat, *ut ſtatim quidem faciat accipientis, ſi tamen aliquid factum fuerit, aut non fuerit, velit ad ſe reverti:* non propriè donatio dicitur; ſed totum hoc donatio eſt, quæ ſub conditione ſolvatur, qualis eſt mortis cauſa donatio. l. 1.

Quod ad donatarium perferendum alicui datur, non ejus fit antequam perferatur.

IV. Si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, & ante mortuus erit, quàm ad me perferat: non fieri pecuniam dominii mei conſtat. l. 2. §. 6. V. inf. l. 10.

Etſi deficiat cauſa donandi, ſtat donatio: aliud, ſi deficiat conditio.

V. Titio decem donavi ea conditione, *ut (inde) Stichum ſibi emeret.* Quæro, cùm homo antequam emeretur, mortuus ſit, an aliqua actione decem recipiam? Reſpondit: facti magis, quàm juris quæſtio eſt. Nam ſi decem Titio in hoc dedi, *ut Stichum emeret,* aliter non daturus: mortuo Sticho, conditione repetam: ſi verò alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere propoſuerat, dixerim, in hoc me dare, ut Stichum emeret; cauſa magis donationis, quàm conditio dandæ pecuniæ exiſtimari debebit, & mortuo Sticho, pecunia apud Titium remanebit. Et generaliter hoc in donationibus definiendum eſt: multum intereſſe, cauſa donandi fuit, an conditio: ſi cauſa fuit, ceſſare repetitionem: ſi conditio, repetitioni locum fore. l. 2. §. ult. & l. 3.

Fructus rei donatæ non ſunt in ratione donationis.

VI. Ex rebus donatis fructus perceptus in rationem donationis non computatur. Si verò non fundum, ſed fructus per-

Digitized by Google

perceptionem tibi donem : fructus percepti venient in computationem donationis. l. 9. §. 1. l. 11.

Donatur quod donatario acquiri poteſt.

VII. Donari non poteſt, niſi quod ejus ſit, cui donatur. l. 9. §. ult.

Dominus fit donatarius rei donatæ, cùm ſcit & accipit.

VIII. Abſenti, ſive mittas, qui ferat, ſive, quòd ipſe habeat, ſibi habere eum jubeas, donari rectè poteſt. Sed ſi neſcit rem, quæ apud ſe eſt, ſibi eſſe donatam, vel miſſam ſibi non acceperit : donatæ rei dominus non fit. l. 10. Non poteſt liberalitas nolenti acquiri. l. 19. §. 2.

Donator in id tenetur quod facere poteſt, quamvis condemnatus ſit.

IX. Qui ex donatione ſe obligavit, ex reſcripto Divi Pii, in quantum facere poteſt, convenitur: ſed enim id, quod creditoribus debetur, erit detrahendum. Hæc verò, de quibus ex eadem cauſa quis obſtrictus eſt, non debebit detrahere. l. 12.

Qui id, quod ex cauſa donationis ſtipulanti ſpoponderat, ſolvi conſtituit, actione conſtitutæ pecuniæ non in ſolidum ſed in quantum facere poteſt, convenitur : cauſam enim & originem conſtitutæ pecuniæ, non judicii poteſtatem, prævalere placuit. Sed & condemnatus ex cauſa donationis, in actione judicati non fruſtra deſiderat, in quantum facere poteſt, conveniri. l. 33. V. inf. d. l. 33. §. 3.

Non valet facta poſt crimen donatio.

X. Poſt contractum capitale crimen donationes factæ non valent, ex conſtitutione Divorum Severi & Antonini, (niſi) condemnatio ſecuta ſit. l. 15.

Qui rem alienam ſine dolo donaverat, non tenetur de ſumptibus in eam factis, ſi evincatur.

XI. Labeo ait, ſi quis mihi rem alienam donaverit, inque eam ſumptus magnos fecero, & ſic evincatur: nullam mihi actionem contra donatorem competere. Planè de dolo poſſe me adverſus eum habere actionem, ſi dolo fecit. l. 18. §. 3.

Aliud officium, aliud donatio.

XII. Labeo ſcribit, extra cauſam donationum eſſe talium officiorum mercedes : ut putà, *ſi tibi adfuero, ſi ſatis pro te dedero, ſi qualibet in re opera vel gratia mea uſus fueris.* l. 19. §. 1.

Heres qui ſolidum legatum promiſit, Falcidia non utetur.

XIII. De illo dubitari poteſt, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem teſtatoris ſecutus, ſpopondit ſe daturum. Sed magis eſt, ut non poſſit ſuæ confeſſioni obviare. Quemadmodum enim, ſi ſolviſſet, fidem teſtatori ſuo adimpleſſe videbatur, & nulla ei repetitio conceſſa fuerat: ita & ſtipulatione procedente, contra fidem teſtatoris

tatoris, quam adgnovit, venienti ei merito occurreretur. l. 20. §. 1.

Ex donatio uſura non debentur propter moram.
Sed ſi in dotem datum ſit?

XIV. Eum qui donationis cauſa pecuniam, vel quid aliud promiſit, de mora ſolutionis pecuniæ uſuras non debere, ſummæ æquitatis eſt. l. 22.

Non donat qui dare jure cogitur.

XV. Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur. l. 29.

Quod quis in jure confeſſus eſt, infirmare non poteſt.

XVI. Quidam in jure interrogatus, *nihil ſibi debere tutoris heredes*, reſpondit: eum actionem jure amiſiſſe reſpondi. Licet enim non tranſactionem, ſed donationis hæc verba eſſe quis accipiat; attamen eum, qui in jure confeſſus eſt, ſuam confeſſionem infirmare non poſſe. l. 29. §. 1.

Viventis hereditatem donans nihil agit, eaque privatur.

XVII. Donationem quidem partis bonorum proximæ cognatæ viventis nullam fuiſſe conſtabat: verùm ei, qui donavit, ac poſtea jure Prætorio ſucceſſit, quoniam adverſus bonos mores & jus gentium feſtinaſſet, actiones hereditarias in totum denegandas reſpondit. Nam ei, ut indigno, aufertur hereditas. l. 29. §. 2. & l. 30.

Donator qui tertio pro donatario promiſit, in ſolidum convenitur.

XVIII. Si, cùm primus tibi donare vellet, & tu donandi ſecundo voluntatem haberes, primus ſecundo ex voluntate tua ſtipulanti promiſerit: perficitur donatio. Et quia nihil primus ſecundo, à quo convenitur, donavit, & quidem in ſolidum, non in id, quod facere poteſt, condemnatur. Idque cuſtoditur, & ſi delegante eo, qui donationem erat accepturus, creditori ejus donator promiſerit. Et hoc enim caſu creditor ſuum negotium gerit. l. 33. §. 3. V. ſ. l. 12. & inf. de re judic. l. 41.

Pretium ſalutis non tam donatio quam merces.

XIX. Si quis aliquem à latrunculis vel hoſtibus eripuit, & aliquid pro eo ab ipſo accipiat: hæc donatio irrevocabilis eſt. Non merces eximii laboris appellanda eſt: quòd contemplatione ſalutis certo modo æſtimari non placuit. l. 34. §. 1.

Ære alieno donatarius non oneratur, ſed heres.

XX. Æris alieni, quod ex hereditaria cauſa venit, non ejus, qui donationis titulo poſſidet, ſed totius juris ſucceſſoris onus eſt. Si itaque nemini obligata prædia per donationem conſecuta es, ſupervacuam geris ſollicitudinem, ne vel heredes donatricis, vel ejus creditores te jure poſſint convenire. l. 15. C. eod.

XXI. Se-

Digitized by Google

Donare poteſt ſenex.

XXI. Senectus ad donationem faciendam ſola, non eſt impedimento. l. 16. C. eod.

Donationes inſinuanda.

XXII. Data jam pridem lege ſtatuimus, ut donationes interveniente actorum teſtificatione conficiantur: quod vel maxime inter neceſſarias, conjunctaſque perſonas convenit cuſtodiri. Si quidem clandeſtinis ac domeſticis fraudibus facile quidvis, pro negotii opportunitate confingi poteſt, vel id quod vere geſtum eſt, aboleri. l. 27. C. eod. l. 30. & ſeq. C. eod.

Uſufructu retento traditio facta intelligitur.

XXIII. Quiſquis rem aliquam donando, vel in dotem dando, vel vendendo, uſumfructum ejus retinuerit, etiam ſi ſtipulatus non fuerit, eam continuò tradidiſſe credatur, nec quid amplius requiratur, quò magis videatur facta traditio: ſed omnimodo idem ſit in his cauſis uſumfructum retinere, quod tradere. l. 28. C. eod. l. 35. §. 5. eod.

Qui donavit tradere compellitur.

XXIV. Non ex hoc inutilis ſit donatio, quod res non traditæ ſunt: nec confirmetur ex traditione donatio: ſed liberalitatem plenam, & ſecundùm legem noſtram perfectiſſimam conſtitutam neceſſarius traditionis effectus ſequatur. l. 35. §. 5. C. eod.

Donare quis poteſt, ut ad ſe donatario mortuo, quod donaverat revertatur.

XXV. Si rerum tuarum proprietatem (dono) dediſti, *ita ut poſt mortem ejus, qui accipit, ad te rediret*, donatio valet: cùm etiam ad tempus certum, vel incertum ea fieri poteſt, lege ſcilicet, quæ ei impoſita eſt, conſervanda. l. 2. C. de donat. quæ ſub modo.

Conditiones adjicere donationi perfectæ non licet.

XXVI. Perfecta donatio conditiones poſtea non capit. Quare ſi pater tuus donatione facta, quaſdam poſt aliquantulum temporis feciſſe conditiones videatur, officere hoc nepotibus ejus fratris tui filiis minimè poſſe, non dubium eſt. l. 4. C. de donat. quæ ſub modo.

Revocatur donatio ſupervenientibus liberis.

XXVII. Si unquam libertis patronus, filios non habens, bona omnia, vel partem aliquam facultatum fuerit donatione largitus, & poſtea ſuſceperit liberos: totum quidquid largitus fuerat, revertatur, in ejuſdem donatoris arbitrio, ac ditione manſurum. l. 8. C. de revoc. don.

Revocatur dona-

XXVIII. Donationes circa filium filiamve, nepotem

Lll nep-

tio ex cauſa ingratitudinis, & non impletis conventionibus.

neptemve, vel pronepotem proneptemve emancipatos celebratas pater, vel avus, vel proavus revocare non poterit, niſi edoctis maniſeſtiſſimis cauſis, quibus eam perſonam, in quam collata donatio eſt, contra ipſam venire pietatem, & ex cauſis quæ legibus continentur, fuiſſe conſtabit ingratam. l. 9. C. de revoc. donat.

Generaliter ſancimus, omnes donationes lege confectas, firmas illibataſque manere, ſi non donationis acceptor ingratus circa donationem inveniatur, ita ut injurias atroces in eum effundat, vel manus impias inferat, vel jacturæ molem ex inſidiis ſuis ingerat, quæ non levem ſenſum ſubſtantiæ donatoris imponat, vel vitæ periculum aliquod ei intulerit, vel quaſdam conventiones, quas donationis acceptor ſpopondit, minimè implere voluerit. l. ult. C. eod.

TITULUS VI.

De mortis cauſa donationibus & capionibus.

Quid mortis cauſa donatio.

I. MORTIS cauſa donatio eſt, cùm quis habere ſe vult, quàm eum, cui donat; magiſque eum, cui donat, quàm heredem ſuum. l. 1.

Tres mortis cauſa donationum ſpecies.

II. Julianus tres eſſe ſpecies mortis cauſa donationum ait. Unam, cùm quis nullo præſentis periculi metu conterritus, ſed ſola cogitatione mortalitatis donat. Aliam eſſe ſpeciem mortis cauſa donationum ait, cùm quis imminente periculo commotus, ita donat, ut ſtatim fiat accipientis. Tertium genus eſſe donationum ait, ſi quis periculo motus, non ſic det, ut ſtatim faciat accipientis; ſed tunc demum, cùm mors fuerit inſecuta. l. 2.

Donari poteſt, ut convaleſcenti reſtituatur.

III. Sic poteſt donari, ut ſi convaluerit (*donator*), recipiatur. l. 8.

Onus legati eo diminuto minuitur.

IV. Ei, qui non amplius parte capere poterat, legatus eſt fundus, ſi decem dediſſet heredi: non totam ſummam (is) dare debet, ut partem fundi haberet, ſed partem dumtaxat, pro rata, qua legatum conſequitur. l. 20.

V. In

V. In mortis cauſa donationibus non tempus donationis, ſed mortis intuendum eſt, an quis capere poſſit. l. 22.

Tempore mortis intuendum, an capere poſſit cui legatum eſt.

VI. Quod debitori acceptum factum eſſet mortis cauſa, ſi convaluerit donator, etiam tempore liberato ei poteſt condici. Namque acceptilatione interveniente, abitum ab jure priſtinæ obligationis: eamque in hujus condictionis transfuſam. l. 24.

Non præſcribit debitor ſuſpenſa per donationem cauſa mortis obligatione.

VII. Si qui invicem ſibi mortis cauſa donaverunt, pariter deceſſerunt, neutrius heres repetet: quia neuter alteri ſupervixit. l. 26.

Invicem donatarii mortis cauſa ſi pariter deceſſerint, neuter ad heredem transmittit.

VIII. Ubi ita donatur mortis cauſa, ut nullo caſu revocetur, cauſa donandi magis eſt, quàm mortis cauſa donatio. Et ideo perinde haberi debet: atque alia quævis inter vivos donatio. l. 27.

Quæ donatio revocari non poteſt, inter vivos dicitur.

IX. Non videtur perfecta donatio mortis cauſa facta, antequam mors inſequatur. l. 32.

Morte firmatur donatio mortis cauſa.

X. Mortis cauſa donatio longè differt ab illa vera & abſoluta donatione quæ ita proficiſcitur, ut nullo caſu revocetur: & ibi, qui donat, illum potius, quàm ſe habere mavult: & is, qui mortis cauſa donat, ſe cogitat: atque amore vitæ recepiſſe potius quàm dediſſe mavult. Et hoc eſt, quare vulgò dicatur, ſe potius habere vult, quàm eum, cui donat: illum deinde potius, quàm heredem ſuum. l. 35. §. 2.

Qui donat inter vivos, donatarium ſibi: qui mortis cauſa, heredi præfert.

XI. Si quis ſocietatem per donationem mortis cauſa inierit: dicendum eſt, nullam ſocietatem eſſe. l. 35. §. 5.

Societas non initur per mortis cauſa donationem.

XII. Illud generaliter meminiſſe oportebit, donationes mortis cauſa factas, legatis comparatas. Quodcumque igitur in legatis juris eſt, id in mortis cauſa donationibus erit accipiendum. l. 37.

Exæquata ſunt legatis donationes mortis cauſa.

Digitized by Google

LIBER XL.

TITULUS I.

De manumiſſionibus.

Cum pares ſunt judicum ſententia, aut teſtimonia, pro libertate pronunciandum.

I. Lege Junia Patronia, ſi diſſonantes pares judicum exiſtant ſententiæ, pro libertate pronunciari juſſum. Sed & ſi teſtes non diſpari numero, tam pro libertate, quàm contra libertatem dixerint, pro libertate pronunciandum eſſe, ſæpe conſtitutum eſt. l. 24. d. l. §. 1. V. l. 38. ff. de re judic.

TITULUS II.

De manumiſſis vindicta.

Durare debet voluntas mandantis aut permittentis, ut ſiet quod ex mandato aut permiſſu geſtum erit.

I. Si pater filio permiſerit ſervum manumittere, & interim deceſſerit inteſtatò: deinde filius, ignorans patrem ſuum mortuum, libertatem impoſuerit: libertas ſervo favore libertatis contingit, cùm non appareat mutata eſſe domini voluntas. Sin autem ignorante filio vetuiſſet pater per nuncium, &, antequam filius certior fieret, ſervum manumiſiſſet: liber non fit. Nam ut filio manumittente ſervus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam ſi mutata fuerit, non erit verum volente patre filium manumiſiſſe. l. 4.

Falſa exiſtimatio veritati non nocet.

II. Plus in re eſt, quam in exiſtimatione. l. 4. §. 1.

TITULUS IV.

De manumiſſis teſtamento.

In obſcuro quod favorabilius judicandum.

I. In obſcuro favòrabilius (*pro libertate*) reſpondetur. l. 10. in f.

II. Pu-

Digitized by Google

II. Puram & directam domini ſui teſtamento libertatem Stichus acceperat, (&) ex hereditate multa per fraudem amoviſſe dicitur. Quæſitum eſt, an non ante in libertatem proclamare debeat, quam ea, quæ ex hereditate amoviſſe probari poterit, heredibus reſtitueret? Reſpondit, ſecundùm ea quæ proponerentur, eum de quo quæreretur, liberum eſſe. Claudius: videtur abſolviſſe & id de quo quæritur, nam heredibus ſatis conſultum eſt edicto de furtis. l. 59. §. 1. *In eo puniendus quis, in quo deliquit, nec delictorum pœna confundenda.*

TITULUS V.

De fideicommiſſariis libertatibus.

I. QUID eſt idoneè (*cavere*)? Satiſdatò utique, aut pignoribus datis. Sed ſi ei fides habita fuerit promittenti, ſine ſatiſdatione cautum videbitur. l. 4. §. 8. *Idoneè cavetur ſatiſdatione, aut pignoribus, aut fide habita.*

II. Decem legata ſunt, & rogatus eſt legatarius, *Stichum emere & manumittere.* Falcidia intervenit, & minoris emi ſervus non poteſt. Quidam putant, dodrantem accipere (debere) legatarium, nec emere compellendum. Iidem putant, etiam ſi ſuum ſervum rogatus ſit manumittere, & dodrantem ex legato acceperit, non eſſe compellendum manumittere. Videamus, ne utique in hac ſpecie aliud dicendum ſit. Sed in ſuperiore ſunt, qui putant cogendum legatarium redimere ſervum, & ſe oneri ſubjeciſſe, dum accipit vel dodrantem: ſed ſi paratus ſit retro reſtituere quod accepit, an audiendus ſit, videndum? Sed cogendus heres tota decem præſtare, perinde atque ſi adjeciſſet teſtator, ut integra præſtentur. l. 6. *Ceſſat Falcidia favore libertatis. Falcidiam prohibet qui integrum præſtare jubet.*

III. In re mora fit circa pecuniaria fideicommiſſa, quæ minoribus relicta ſunt. l. 26. §. 1. in fin. *Ex re fit mora minori.*

In minorum perſona re ipſa, & ex ſolo tempore tardæ pretii ſolutionis, recepto jure moram fieri creditum eſt: in his videlicet, quæ moram deſiderant, id eſt, in bonæ fidei contractibus, & fideicommiſſis, & legatis. l. 3. C. in quib. cauſ. in int. reſt. nec. n. e.

Digitized by Google

Hæc verba teſtatoris legato appoſita, ſi heredes probabunt, *ad viri boni ſententiam rediguntur.*

IV. Sorore ſua herede inſtituta, de ſervis ita cavit: Βούλομαι καὶ παρακαλῶ γλυκυτάτῃ μου Ἀδελφῇ ἐν παρακαταθήκῃ σε ἔχειν Στίχον καὶ Δάμαν τοὺς πραγματευτάς μου, οὓς ἐγὼ οὐκ ἠλευθέρωσα, ἄχρις ἂν τὰς ψήφους ἀποκαταστήσωσιν. Ἐὰν δὲ καί σοι ἀρέσωσιν, ἐμήνυσά σοι τὴν γνώμην μου· Id eſt, *Volo & à te peto, Soror ſuaviſſima, ut Stichum & Damam actores meos, quos ego, quoad rationes retulerint, non manumiſi, tibi eſſe commendatiſſimos. Quòd ſi ipſi tibi quoque probentur, expoſui tibi meam ſententiam.* Quæro, ſi paratis actoribus rationes reddere, heres libertatem non præſtet, dicendo eos non placere ſibi, an audienda eſſet? Reſpondi, non ſpectandum quod heredibus diſpliceret; ſed id, quod viro bono poſſet placere, ut libertatem conſequantur. l. 41. §. 4.

TITULUS IX.

Qui, & à quibus manumiſſi liberi non fiunt & ad legem Æliam Sentiam.

Adventitiorum ratio non habetur.

I. ADVENTITII caſus non ſunt computandi. l. 6.

Fraus fit creditoribus, ſi debitor vel jam ſolvendo non eſt cùm donat, aut donatione deſiturus eſt ſolvendo eſſe.

Plus præſumunt homines de facultatibus, quàm in eis ſit.

II. In fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt; vel datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Sæpè enim de facultatibus ſuis amplius, quàm in his eſt, ſperant homines. Quod frequenter accidit his, qui tranſmarinas negotiationes, & aliis regionibus, quàm in quibus ipſi morantur, per ſervos atque liberos exercent. Quod ſæpe adtriti iſtis negotiationibus, longo tempore, id ignorant, & manumittendo ſine fraudis conſilio indulgent ſervis ſuis libertatem. l. 10.

Ubi lex ſcripta eſt, etſi durum ſit, erit ſervanda.

III. Ipſa quæ divertit, omnes omnimodo ſervos ſuos manumittere vel alienare prohibetur: quia ita verba faciunt, *ut ne eum quidem ſervum, qui extra miniſterium ejus mulieris fuit, vel in agro, vel in provincia, poſſit manumittere, vel alienare:* quod quidem perquam durum eſt: ſed ita lex ſcripta eſt. l. 12. §. 1.

Digitized by Google

TITULUS XI.

De natalibus reſtituendis.

I. IMPERATORES non facilè ſolent quemquam natalibus reſtituere, niſi conſentiente patrono. l. 2. in fin.

Beneficia Principum ſic conceduntur, ne aliis noceant.

TITULUS XII.

De liberali cauſa.

I. SI quis ex ſervitute in libertatem proclamat, petitoris partes ſuſtinet. Si verò ex libertate in ſervitutem petatur, is partes actoris ſuſtinet, qui ſervum ſuum dicit. Igitur cùm de hoc incertum eſt, ut poſſit judicium ordinem accipere, hoc ante apud eum, qui de libertate cogniturus eſt, diſceptatur, utrum ex libertate in ſervitutem, aut contra agatur? Et ſi fortè apparuerit, eum, qui de libertate ſua litigat, *in libertate ſine dolo malo fuiſſe:* is, qui ſe dominum dicit, actoris partes ſuſtinebit, & neceſſe habebit ſervum ſuum probare. l. 7. §. 5.

In cauſa ſtatus is petitor eſt, qui quæſtionem movet.

II. Non debet alterius colluſione, aut inertia alterius jus corrumpi. l. 9.

Per alterum alterius juri non nocetur.

III. Ordinata liberali cauſa, liberi loco habetur is, qui de ſtatu ſuo litigat: ita ut adverſus eum quoque qui ſe dominum eſſe dicit, actiones ei non denegentur, quaſcumque intendere velit. l. 24.

Pendente cauſa ſtatus, qui proclamat, habet interim facultatem eorum quæ ad cauſam pertinent.

IV. Si de hereditate, & libertate controverſia eſt, (prius) agi cauſa libertatis debet: ſed ſi de hereditate agetur, ordinanda prius quidem eſt cauſa libertatis. l. 2. C. de ord. cogn.

Cauſæ ſtatus præjudiciales ſunt.

Si crimen aliquod inferatur ei, *quam ingenuam eſſe dicis*, ante liberalis cauſa ſuo ordine agi debet, cognitionem ſuam Præſide præbente. Quoniam neceſſe eſt ante ſciri, ſi delictum probatum fuerit, (utrum) ut in liberam & ingenuam, an ut in ancillam conſtitui oporteat judicium. l. 3. C. de ord. cogn.

TI-

Digitized by Google

TITULUS XIV.

Si ingenuus eſſe dicetur.

Cauſa ſtatu tempore non perit.

I. QUI ſe ex libertinitate ingenuitati adſerant, non ultra quinquennium, quàm manumiſſi fuiſſent, audientur. Qui poſt quinquennium reperiſſe inſtrumenta ingenuitatis ſuæ adſeverant, de ea re ipſos Principes adire oportere cogituros. l. 2. §. 1. & 2.

Sancimus & hujuſmodi lites etiam poſt memoratum tempus, ad exemplum cæterarum, examinari. l. ult. C. ubi cauſ. ſtat. ag. deb.

Contra vota religionis proclamantes poſt quinquennium non audiuntur.

TITULUS XV.

Ne de ſtatu defunctorum poſt quinquennium quæratur.

De cauſa ſtatus poſt mortem quæritur, ſi interſit.

I. QUAMVIS defunctus ſit maritus quondam tuus, cui ſtatus quæſtio inferebatur, cauſa tamen (etiam) poſt obitum ejus, propter emolumentum ſucceſſionis, durat, eamque apud eum, qui de hereditate, vel ſingulis rebus judicaturus eſt, decidi oportet. l. 3. C. eod.

TITULUS XVI.

De colluſione detegenda.

Cauſa ſtatus cum juſto contradictore agi debet.

I. CUM non juſto contradictore quis ingenuus pronunciatus eſt, perinde inefficax eſt decretum, atque ſi nulla judicata res interveniſſet. Idque principalibus conſtitutionibus cavetur. l. 3. l. 1. C. de ingen. manum.

L I-

Digitized by Google

LIBER XLI.

TITULUS I.

De acquirendo rerum dominio.

I. QUARUMDAM rerum dominium nanciſcimur jure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peræquè ſervatur: quarumdam jure civili, id eſt, jure proprio civitatis noſtræ. Et quia antiquius jus gentium cum ipſo genere humano proditum eſt, opus eſt, ut de hoc prius referendum ſit. l. 1. V. Tit. de diviſ. rer. *Res nobis quaeruntur aut jure gentium, aut jure civili.*

II. Omnia igitur animalia, quæ terra, mari, cœlo capiuntur, id eſt, feræ beſtiæ, (&) volucres, piſces, capientium fiunt: vel quæ ex his apud nos ſunt edita. l. 1. §. 1. & l. 2. *Capientium fiunt feræ beſtiæ, volucres, piſces.*

III. Quod enim nullius eſt, id ratione naturali occupanti conceditur. l. 3. *Quod nullius eſt, fit occupantis.*

IV. Nec intereſt, quod ad feras beſtias & volucres, utrum in ſuo fundo quiſque capiat, an in alieno. Planè qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandique gratia, poteſt à domino, ſi is providerit, jure prohiberi, ne ingrederetur. l. 3. §. 1. *Licita venatione capta in alieno fundo, capientis fiunt.*

V. Quidquid autem eorum ceperimus, eo uſque noſtrum eſſe intelligitur, donec noſtra cuſtodia coërcetur. Cùm verò evaſerit cuſtodiam noſtram, & in naturalem libertatem ſe receperit, noſtrum eſſe deſinit, & rurſus occupantis fit: niſi ſi manſuefacta emitti, ac reverti ſolita ſunt. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cùm vel oculos noſtros effugerit, vel ita ſit in conſpectu noſtro, ut difficilis ſit ejus perſecutio. l. 3. §. 2. l. 4. & l. 5. *Hæc noſtra eſſe deſinunt, ſi in naturalem libertatem pervenerint, ſed manſuefacta noſtra manent.*

In his autem animalibus, quæ conſuetudine abire & redire ſolent, talis regula comprobata eſt, ut eo uſque noſtra eſſe intelligantur, donec revertendi animum habeant: quòd ſi deſierint revertendi animum habere, deſinant noſtra eſſe, & fiant occupantium. Intelliguntur autem deſiiſſe revertendi animum habere tunc, cum revertendi conſuetudinem deſeruerint. l. 5. §. 5. in f.

Digitized by Google

Vulnerata beſtia ſit vulnerantis & perſequentis ut capiat.

VI. Illud quæſitum eſt, an fera beſtia, quæ ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim noſtra eſſe intelligatur. Trebatio placuit, ſtatim noſtram eſſe: & eo uſque noſtram videri, donec eam perſequamur. Quòd ſi deſierimus eam perſequi, deſinere noſtram eſſe, & rurſus fieri occupantis. Itaque ſi per hoc tempus, quo eam perſequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipſe lucrifaceret: furtum videri nobis eum commiſiſſe. Plerique non aliter putaverunt eam noſtram eſſe, quam ſi eam ceperimus: quia multa accidere poſſunt, ut eam non capiamus. Quod verius eſt. l. 5. §. 1.

Apium natura fera eſt, & etiam examinis quod ex alveo evolaverit, & perſequentem effugerit.

VII. Apium quoque natura fera eſt. Itaque quæ in arbore noſtra conſederint, antequam à nobis alveo concludantur, non magis noſtræ eſſe intelliguntur, quam volucres, quæ in noſtra arbore nidum fecerint. Ideo ſi alius eas incluſerit, earum dominus erit. Favos quoque ſi quos hæ fecerint, ſine furto quilibet poſſidere poteſt. Sed (ut ſupra quoque diximus) qui in alienum fundum ingreditur, poteſt à domino, ſi is providerit, jure prohiberi ne ingrederetur. Examen, quod ex alveo noſtro evolaverit, eo uſque noſtrum eſſe intelligitur, donec in conſpectu noſtro eſt, nec difficilis ejus perſecutio eſt: alioquin occupantis fit. l. 5. §. 2. 3. 4.

Ex hoſtibus capta capientium fiunt.

VIII. Quæ ex hoſtibus capiuntur, jure gentium ſtatim capientium fiunt. d. l. §. 7.

Quod per alluvionem fundo noſtro accedit, noſtrum fit.

IX. Præterea quod per alluvionem agro noſtro flumen adjicit, jure gentium nobis acquiritur. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non poſſimus, quantum quoquo momento temporis adjiciatur. l. 7. §. 1. V. l. 16.

Vi fluminis ablatum prioris domini eſt, niſi in alio fundo coaluerit.

X. Quòd ſi vis fluminis partem aliquam ex tuo prædio detraxerit, & meo prædio attulerit, palam eſt eam tuam permanere. Planè ſi longiore tempore fundo meo hæſerit, arboreſque, quas ſecum traxerit, in meum fundum radices egerint, ex eo tempore videtur meo fundo adquiſita eſſe. l. 7. §. 2.

Ager quem flumen diviſum circumfluit, ejus eſt, cujus & fuit.

XI. Quòd ſi uno latere perruperit flumen, & alia parte novo rivo fluere cœperit: deinde infra novus iſte rivus in veterem ſe converterit: ager qui à duobus rivis comprehen-

henſus, in formam inſulæ redactus eſt, ejus eſt ſcilicet, cujus & fuit. l. 7. §. 4.

Mutato fluminis alveo, quem dereliquit vicinis accedit, pro modo latitudinis prædiorum ad ripam.

XII. Quòd ſi, toto naturali alveo relicto, flumen aliàs fluere cœperit: prior quidem alveus eorum eſt, qui prope ripam prædia poſſident, pro modo ſcilicet latitudinis cujuſque prædii, quæ latitudo prope ripam ſit. Novus autem alveus ejus juris eſſe incipit, cujus & ipſum flumen, id eſt, publicus juris gentium. l. 7. §. 5.

Inædificatum ſolo cedit.

XIII. Cùm in ſuo loco aliquis aliena materia ædificaverit, ipſe dominus intelligitur ædificii; quia *omne quod inædificatur, ſolo cedit.* Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuit, deſiit ejus dominus eſſe: ſed tantiſper neque vindicare eam poteſt, neque ad exhibendum de ea agere, propter legem duodecim tabularum: qua cavetur, *ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum eximere cogatur.* l. 7. §. 10.

Non eximitur ædibus tignum alienum.

Tradita nobis res ex domini voluntate, & juſta cauſa, ut noſtra fiant, nobis acquiruntur.

XIV. Hæ res, quæ traditione noſtræ fiunt, jure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens eſt naturali æquitati, quàm voluntatem domini, volentis rem ſuam in alium transferre, ratam haberi. Nihil autem intereſt, utrum ipſe dominus per ſe tradat alicui rem, an voluntate ejus aliquis. Qua ratione, ſi cui libera negotiorum adminiſtratio ab eo qui peregrè proficiſcitur, permiſſa fuerit, & is ex negotiis rem vendiderit, & tradiderit, facit eam accipientis. l. 9. §. 3. & 4.

Nunquam nuda traditio transfert dominium: ſed ita, ſi venditio, aut aliqua juſta cauſa præceſſerit, propter quam traditio ſequeretur. l. 31.

Traditam rem habet is, qui apud ſe depoſitam vel commodatam acquirit.

XV. Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam: veluti, ſi rem, quam commodavi, aut locavi tibi, aut apud te depoſui, vendidero tibi. Licet enim ex ea cauſa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quòd patior eam ex cauſa emptionis apud te eſſe, tuam efficio. l. 9. §. 5.

Pro traditione rerum eſt, clavium traditio.

XVI. Si quis merces in horreo repoſitas vendiderit, ſimul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem. l. 9. §. 6.

Incertis perſonis

XVII. Interdum & in incertam perſonam collocata vo-

Digitized by Google

tradit & donat, qui miſſilia in vulgus jactat.

luntas domini, transfert rei proprietatem. Ut ecce, qui miſſilia jactat in vulgus. Ignorat enim, quid eorum quiſque excepturus ſit. Et tamen, quia vult, quòd quiſque exceperit, ejus eſſe, ſtatim eum dominum efficit. l. 9. §. 7.

Non amittitur dominium eorum, quæ in mare, levandæ navis cauſa, jactantur.

XVIII. Alia cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate maris, levandæ navis cauſa, ejiciuntur. Hæ enim dominorum permanent, quia non eo animo ejiciuntur, quòd quis eas habere non vult, ſed quòd magis cùm ipſa nave periculum maris effugiat. Qua de cauſa, ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nanctus, lucrandi animo abſtulerit, furtum committit. l. 9. §. ult.

Sine tutore acquirit pupillus: non alienat.

XIX. Pupillus, quantùm ad adquirendum, non indiget tutoris auctoritate: alienare vero nullam rem poteſt, niſi præſente tutore auctore, & ne quidem poſſeſſionem, quæ eſt naturalis, ut Sabinianis viſum eſt. Quæ ſententia vera eſt. l. 11.

Per procuratorem ignoranti acquiritur, & per tutorem.

XX. Si procurator rem mihi emerit ex mandato meo, eique ſit tradita meo nomine: dominium mihi, id eſt, proprietas adquiritur, etiam ignoranti. Et tutor pupilli, pupillæ, ſimiliter ut procurator, emendo nomine pupilli, pupillæ, proprietatem illis adquirit, etiam ignorantibus. l. 13. d. l. §. 1.

Si ego & Titius rem emerimus, eaque Titio & quaſi meo procuratori tradita ſit; puto mihi quoque quæſitum dominium: quia placet, per liberam perſonam omnium rerum poſſeſſionem quæri poſſe, & per hanc dominium. l. 20. §. ult.

Traditio jus tradentis, quale ſit, transfert.

XXI. Traditio nihil amplius transferre debet, vel poteſt ad eum qui accipit, quàm eſt apud eum qui tradit. Si igitur quis dominium in fundo habuit, id tradendo transfert: ſi non habuit, ad eum qui accipit, nihil transfert. Quoties autem dominium transfertur ad eum qui accipit, tale transfertur, quale fuit apud eum qui tradit. Si ſervus fuit fundus, cum ſervitutibus tranſit: ſi liber, uti fuit: & ſi fortè ſervitutes debebantur fundo, qui traditus eſt, cum jure ſervitutum debitarum transfertur. l. 20. d. l. §. 1.

Theſaurus eſt vetus depoſitum dominum non habens.

XXII. Theſaurus eſt vetus quædam depoſitio pecuniæ, cujus non extat memoria, ut jam dominum non habeat. l. 31. §. 1.

Alio-

Alioquin ſi quis aliquid vel lucri cauſa, vel metus, vel cuſtodiæ, condiderit ſub terra, non eſt theſaurus, cujus etiam furtum fit. d. l. in f. V. l. 67. ff. de rei vind. l. 63. h. tit. & l. un. C. de Theſaur. *quæ inventi in alieno fundo theſauri, dimidiam inventori, dimidiam domino fundi largitur.*

XXIII. Hereditas non heredis perſonam, ſed defuncti ſuſtinet, ut multis argumentis juris civilis comprobátum eſt. l. 34. V. in f. l. 61.

Hereditas defuncti perſonam ſuſtinet.

XXIV. Si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quaſi creditam accipias: conſtat proprietatem ad te tranſire, nec impedimento eſſe, quòd circa cauſam dandi atque accipiendi diſſenſerimus. l. 36. in f.

Diſſenſus in cauſa traditionis eam non facit inefficacem.

XXV. Subſtitutio quæ nondum competit, extra bona noſtra eſt. l. 42.

Subſtitutio competitura non eſt in bonis.

XXVI. Incorporales res traditionem & uſucapionem non recipere manifeſtum eſt. l. 43. §. 1. V. tit. ſeq. l. 1.

Ego puto uſum ejus juris pro traditione poſſeſſionis accipiendum eſſe. l. ult. ff. de ſervitut.

Incorporalium non eſt vera traditio, ſed pro poſſeſſione eſt juris uſus.

XXVII. Bonæ fidei emptor non dubiè percipiendo fructus etiam ex aliena re, ſuos interim facit: non tantùm eos, qui diligentia & opera ejus pervenerunt, ſed omnes: quia quòd ad fructus attinet, loco domini penè eſt. Denique etiam priuſquam percipiat, ſtatim ubi à ſolo ſeparati ſunt, bonæ fidei emptoris fiunt. Nec intereſt ea res, quam bona fide emi, longo tempore capi poſſit, necne: veluti ſi pupilli ſit, aut vi poſſeſſa, aut Præſidi contra legem repetundarum donata, ab eoque alienata ſit bonæ fidei emptori. l. 48.

Fructus ſuos facit bonæ fidei emptor.

Certum eſt, malæ fidei poſſeſſores omnes fructus ſolere cum ipſa re præſtare: bonæ fidei vero, extantes: poſt autem litis conteſtationem, univerſos. l. 22. C. de rei vind.

XXVIII. Ovium fœtus in fructu ſunt, & ideo ad bonæ fidei emptorem pertinent. l. 48. §. ult.

Fœtus in fructu ſunt.

XXIX. Rem in bonis noſtris habere intelligimur, quoties poſſidentes, exceptionem; aut amittentes, ad recuperandam eam, actionem habemus. l. 52.

Rem habet in bonis qui eam vel retinere poteſt, vel perſequi.

Digitized by Google

Non niſi traditione res fit emptoris. XXX. Res (ex) mandatu meo empta, non prius mea fiet, quàm ſi mihi tradiderit, qui emit. l. 59. V. ſ. l. 13.

Hereditas in multis pro domino eſt. XXXI. Hereditas in multis partibus juris pro domino habetur. l. 61. V. ſ. l. 34.

Quædam alienationi accedunt, quæ ſeparatim alienare non licet. XXXII. Quædam quæ non poſſunt ſola alienari, per univerſitatem tranſeunt, ut fundus dotalis ad heredem; & res, cujus aliquis commercium non habet. Nam etſi legari ei non poſſit, tamen heres inſtitutus dominus ejus efficitur. l. 62.

TITULUS II.

De acquirenda, vel amittenda poſſeſſione.

Unde dicta poſſeſſio. I. POSSESSIO appellata eſt à ſedibus, quaſi poſitio: quia naturaliter tenetur ab eo qui ei inſiſtit. l. 1. Poſſideri poſſunt, quæ ſunt corporalia. l. 3.

Dominium à poſſeſſione cœpit. II. Dominium rerum ex naturali poſſeſſione cœpit. l. 1. §. 1.

Poſſeſſionem acquirimus per nos, & per procuratores, & tutores. III. Apiſcimur poſſeſſionem per noſmetipſos. l. 1. §. 2. Per procuratorem, tutorem, curatoremve poſſeſſio nobis acquiritur. l. 1. §. 20.

Acquiritur poſſeſſio oculis, affectu, corpore. IV. Si juſſerim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in præſentia ſit: videri mihi traditam Priſcus ait. Idemque eſſe, ſi nummos debitorem juſſerim alii dare: *non eſt enim corpore & actu neceſſe apprehendere poſſeſſionem, ſed etiam oculis & affectu.* Et argumento eſſe eas res, quæ propter magnitudinem ponderis moveri non poſſunt, ut columnas: nam pro traditis (eas) haberi, ſi in re præſenti conſenſerint: & vina tradita videri, cùm claves cellæ vinariæ emptori traditæ fuerint. l. 1. §. 21.

Si vicinum mihi fundum mercato, venditor in mea turre demonſtret, vacuamque ſe poſſeſſionem tradere dicat: non minus poſſidere cœpi, quàm ſi pedem finibus intuliſſem. l. 18. §. 2.

Apiſcimur poſſeſſionem *corpore & animo:* neque per ſe animo, aut per ſe corpore. Quod autem diximus, *& corpore*

pore & animo adquirere nos debere poſſeſſionem, non utique ita accipiendum eſt, ut qui fundum poſſidere velit, omnes glebas circumambulet : ſed ſufficit quamlibet partem ejus fundi introire, dum mente & cogitatione (hac) ſit, uti totum fundum uſque ad terminum velit poſſidere. l. 3. §. 1.

Incerta rei non eſt poſſeſſio, ſed ejus quæ certa eſt.

V. Incertam partem rei poſſidere nemo poteſt: veluti ſi hac mente ſis, ut quidquid Titius poſſidet, tu quoque veliſ poſſidere. l. 3. §. 2.

Locus certus ex fundo & poſſideri, & per longam poſſeſſionem capi poteſt: & certa pars pro indiviſo, quæ introducitur vel ex emptione, vel ex donatione, vel qualibet alia ex cauſa. Incerta autem pars nec tradi, nec capi poteſt: veluti ſi ita tibi tradam, *quidquid mei juris in eo fundo eſt*. Nam qui ignorat, nec tradere, nec accipere id quod incertum eſt, poteſt. l. 26.

Fundi poſſeſſor theſaurum in eo non poſſidet, niſi loco moverit.

VI. Neratius & Proculus, (&) ſolo animo non poſſe nos adquirere poſſeſſionem, ſi non antecedat naturalis poſſeſſio. Ideoque ſi theſaurum in fundo meo poſitum ſciam, continuo me poſſidere, ſimul atque poſſidendi affectum habuero: quia, quod deſit naturali poſſeſſioni, id animus implet. Cæterum quod Brutus & Manilius putant, eum, qui fundum longa poſſeſſione cepit, etiam theſaurum cepiſſe, quamvis neſciat in fundo eſſe, non eſt verum. Is enim, qui neſcit, non poſſidet theſaurum, quamvis fundum poſſideat. Sed etſi ſciat, non capiet longa poſſeſſione: quia ſcit alienum eſſe. Quidam putant, Sabini ſententiam veriorem eſſe: nec alias eum qui ſcit, poſſidere, niſi ſi loco motus ſit; quia non ſit ſub cuſtodia noſtra: quibus conſentio. l. 3. §. 3.

Non uſucapit qui ſcit alienum.

Animo ſolo amittitur poſſeſſio.

VII. In amittenda quoque poſſeſſione, affectio ejus, qui poſſidet, intuenda eſt. Itaque ſi in fundo ſcis, & tamen nolis eum poſſidere: protinus amittes poſſeſſionem. Igitur amitti & animo ſolo poteſt, quamvis adquiri non poteſt. l. 3. §. 6.

Animo ſolo ſervatur poſſeſſio, licet alius in fundo ſit, licet poſſeſſor metu migret.

VIII. Sed & ſi animo ſolo poſſideas, licet alius in fundo ſit, adhuc tamen poſſides. l. 3. §. 7.

Licet poſſeſſio nudo animo acquiri non poſſit, tamen ſolo animo retineri poteſt. Si ergo prædiorum deſertam poſ-

ſeſſio-

ſeſſionem, non derelinquendi affectione, tranſacto tempore non coluiſti, ſed metus neceſſitate culturam eorum diſtuliſti: præjudicium tibi ex tranſmiſſi temporis injuria generari non poteſt. l. 4. C. de acquir. & ret. poſſeſ.

Mobilia poſſidemus quæ ſub cuſtodia habemus.

IX. Nerva filius, res mobiles, excepto homine, quatenus ſub cuſtodia noſtra ſint, hactenus poſſideri: id eſt, quatenus, (ſi) velimus, naturalem poſſeſſionem nanciſci (poſſimus). Nam pecus ſimul atque aberraverit, aut vas ita exciderit, ut non inveniatur, protinus deſinere à nobis poſſideri, licet à nullo poſſideatur: diſſimiliter atque ſi ſub cuſtodia mea ſit, nec inveniatur: quia in præſentia ejus ſit, & tantum ceſſat interim diligens inquiſitio. l. 3. §. 13.

Columbas & apes poſſidemus.

X. Quidam rectè putant, columbas quoque, quæ ab ædificiis noſtris (volant), item apes, quæ ex alveis noſtris evolant, & ſecundùm conſuetudinem redeunt, à nobis poſſideri. l. 3. §. 16.

Ejus quod mari aut flumine occupatum eſt, aut demerſum, poſſeſſionem amittimus, non proprietatem.

XI. Labeo & Nerva filius reſponderunt, deſinere me poſſidere eum locum, quem flumen aut mare occupaverit. l. 3. §. 17.

Pomponius refert, cùm lapides in Tiberim demerſi eſſent naufragio, & poſt tempus extracti, an dominium in integro fuit per id tempus, quo erant merſi? Ego dominium me retinere puto, poſſeſſionem non puto. l. 13.

Nemo ſibi mutare poteſt cauſam poſſeſſionis.

XII. Illud quoque à veteribus præceptum eſt, neminem ſibi ipſum cauſam poſſeſſionis mutare poſſe. l. 3. §. 19.

Non in ea eſt cauſa qui juſto titulo incipit alia ratione poſſidere.

Quod vulgò reſpondetur, *cauſam poſſeſſionis neminem ſibi mutare poſſe*, ſic accipiendum eſt, ut poſſeſſio non ſolùm civilis, ſed etiam naturalis intelligatur. Et propterea reſponſum eſt, neque colonum, neque eum, apud quem res depoſita, aut cui commodata eſt, lucri faciendi cauſa pro herede uſucapere poſſe. l. 2. §. 1. ff. pro herede.

Quod vulgò reſpondetur, *ipſum ſibi cauſam poſſeſſionis mutare non poſſe*, toties verum eſt, quoties quis ſciret ſe bona fide non poſſidere, & lucri faciendi cauſa inciperet poſſidere. Idque per hæc probari poſſe: Si quis emerit fundum ſciens ab eo, cujus non erat, poſſidebit pro poſſeſſore: ſed ſi eundem à domino emerit, incipiet pro emptore poſſidere: nec

nec videbitur ſibi ipſe cauſam poſſeſſionis mutaſſe. l. 33. §. 1. ff. de uſurp. l. 19. §. 1. h. t.

XIII. Poteſt dividi poſſeſſionis genus in duas ſpecies, ut poſſideatur aut bona fide, aut non bona fide. l. 3. §. 22. *Omnis poſſeſſio aut bonæ fidei eſt, aut malæ.*

XIV. Si ex ſtipulatione tibi Stichum debeam, & non tradam eum, tu autem nanctus fueris poſſeſſionem: prædo es. Æquè ſi vendidero, nec tradidero rem, ſi non voluntate mea nanctus ſis poſſeſſionem: non pro emptore poſſides, ſed prædo es. l. 5. *Prædo eſt qui non voluntate auctoris poſſeſſionem nanciſcitur.*

XV. Clam poſſidere eum dicimus, qui furtivè ingreſſus eſt poſſeſſionem, ignorante eo, quem ſibi controverſiam facturum ſuſpicabatur, & ne faceret timebat. l. 6. *Clam poſſidet, qui eo ignorante poſſidet, quem controverſiam facturum ſuſpicatur.*

Clam nanciſcitur poſſeſſionem, qui futuram controverſiam metuens, ignorante eo quem metuit, furtivè (in) poſſeſſionem ingreditur. d. l.

XVI. Quemadmodum nulla poſſeſſio adquiri, niſi animo & corpore poteſt; ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque in contrarium actum eſt. l. 8. *Nec quæritur poſſeſſio, nec amittitur, niſi animo & corpore quis poſſideat.*

XVII. Generaliter quiſquis omnino noſtro nomine ſit in poſſeſſione, veluti procurator, hoſpes, amicus: nos poſſidere videmur. l. 9. *Poſſidemus per eos qui nomine noſtro in poſſeſſione ſunt.*

Et per colonos, & inquilinos poſſidemus. l. 25. §. 1.

XVIII. Aliud eſt poſſidere, longè aliud in poſſeſſione eſſe. Denique rei ſervandæ cauſa, legatorum, damni infecti, non poſſident, ſed ſunt in poſſeſſione cuſtodiæ cauſa. l. 10. §. 1. V. l. 7. ſ. de damn. infecto. *Aliud poſſidere, aliud eſſe in poſſeſſione cuſtodiæ cauſa.*

XIX. Juſtè poſſidet, qui actore Prætore poſſidet. l. 11. *Poſſeſſores facit Prætor.*

XX. Nihil commune habet proprietas cum poſſeſſione. l. 12. §. 1. Nec poſſeſſio & proprietas miſceri debent. l. 52. *Aliud proprietas, aliud poſſeſſio: ſed proprietati cohæret jus poſſidendi.*

Proprietas à poſſeſſione ſeparari non poteſt. l. 8. C. de acq. & ret. poſſ.

Naturaliter videtur poſſidere is, qui uſumfructum habet. d. l. 12. Fructuarius non poſſidet. §. 4. Inſt. 2. Per quas perſ. cuiq. acq. Alia poſſeſſio civilis, alia naturalis. l. 3. §. ult. ff. ad exhib. V. inſ. Quod legator. l. 1. §. 8. *Aliud civilis, aliud naturalis poſſeſſio.*

XXI. Cum quis utitur adminiculo ex perſona auctoris, uti debet cum ſua cauſa, ſuiſque vitiis. Denique addimus *Poſſeſſor habet auctoris cauſam cum ſuis vitiis.*

Digitized by Google

mus in acceſſione de vi, & clàm, & precario venditoris. l. 13. §. 1. V. inf. de diverſis temp. præſc. l. 5.

Conjunguntur tempora poſſeſſionum emptoris & venditoris, etiamſi emptor redhibuerit.

XXII. Præterea quæritur, ſi quis hominem venditori redhibuerit, an acceſſione uti poſſit ex perſona ejus? Et ſunt, qui putent non poſſe, quia venditionis eſt reſolutio, redhibitio: alii, emptorem venditoris acceſſione uſurum, & venditorem emptoris. Quod magis probandum puto. l. 13. §. 2. l. 14. ff. de uſurp. & uſuc. l. 6. ff. de diverſ. temp. præſc. V. l. 19. h. t. l. 2. §. 20. ff. pro emptor.

Item heredis vel legatarii & defuncti, viri & uxoris, donatarii & donatoris.

XXIII. Non ea tantùm poſſeſſio teſtatoris heredi procedit, quæ morti fuit injuncta: verùm ea quoque, quæ unquam teſtatoris fuerit. In dote quoque, ſi data res fuerit, vel ex dote recepta: acceſſio dabitur, vel marito, vel uxori. l. 13. §. 5. & 6. l. 14. §. 1. ff. de uſurp. & uſuc.

Sed & legatario dandam acceſſionem ejus temporis, quo fuit apud teſtatorem, ſciendum eſt. An heredis poſſeſſio ei accedat, videamus? Et puto, ſive purè, ſive ſub conditione fuerit relictum, dicendum eſſe, id temporis, quo heres poſſedit ante exiſtentem conditionem vel reſtitutionem rei, legatario proficere. Teſtatoris autem ſemper proderit legatario, ſi legatum verè fuit, vel fideicommiſſum. Sed & is, cui res donata eſt, acceſſione utetur ex perſona ejus, qui donavit. l. 13. §. 10. & 11.

Interrupta poſſeſſio intercidit.

XXIV. Quæſitum eſt, ſi heres prius non poſſederat, an teſtatoris poſſeſſio ei accedat? Et quidem in emptoribus poſſeſſio interrumpitur, ſed non idem in heredibus plerique probant: quoniam plenius eſt jus ſucceſſionis, quàm emptionis: ſed ſubtilius eſt, quod in emptorem, & in heredem id quoque probari. l. 13. §. 4. V. inf. de uſurp. & uſucap. l. 20. de diverſ. temp. præſcript. l. 15. §. 1.

Pro poſſeſſore habetur qui vi dejectus eſt.

XXV. Si quis vi de poſſeſſione dejectus ſit, perinde haberi debet, ac ſi poſſideret: cùm interdicto de vi recuperandæ poſſeſſionis facultatem habeat. l. 17.

Dominium ſervat invitus, non poſſeſſionem.

XXVI. Differentia inter dominium & poſſeſſionem hæc eſt, quòd dominium nihilominus ejus manet, qui dominus eſſe non vult: poſſeſſio autem recedit, ut quiſque conſtituit nolle poſſidere. l. 17. §. 1.

Non videtur poſſeſſor qui poteſt dejici.

XXVII. Non videtur poſſeſſionem adeptus is, qui ita nactus

nactus eſt, ut eam retinere non poſſit. l. 22.

XXVIII. Cùm heredes inſtituti ſumus, adita hereditate, omnia quidem jura ad nos tranſeunt: poſſeſſio tamen, niſi naturaliter comprehenſa, ad nos non pertinet. l. 23. *Adita hereditate, jura tranſeunt ad heredem, non poſſeſſio, niſi comprehenſa.*

XXIX. Qui univerſas ædes poſſidet, ſingulas res, quæ in ædificio ſunt, non videtur poſſediſſe. Idem dici debet & de nave, & de armario. l. 30. *Qui domum poſſidet, non ſingula poſſidet quæ in ea ſunt.*

XXX. Exitus controverſiæ poſſeſſionis hic eſt tantùm, ut prius pronunciet judex, uter poſſideat. Ita enim fiet, ut is qui victus eſt de poſſeſſione, petitoris partibus fungatur, & tunc de domino quæratur. l. 35. *De poſſeſſione prius, tum de dominio agitur.*

XXXI. Intereſſe puto, qua mente apud ſequeſtrum deponitur res: nam ſi omittendæ poſſeſſionis cauſa, & hoc apertè fuerit approbatum, ad uſucapionem poſſeſſio ejus partibus non procederet: at ſi cuſtodiæ cauſa deponatur, ad uſucapionem eam poſſeſſionem victori procedere conſtat. l. 39. *Sequeſter & idem cuſtos futuro victori poſſidet.*

XXXII. Poſſeſſio non tantum corporis, ſed & juris eſt. l. 49. §. 1. in f. *Poſſeſſio juris eſt.*

XXXIII. Quarundam rerum animo poſſeſſionem adipiſci nos ait Labeo. Veluti ſi acervum lignorum emero, & eum venditor tollere me juſſerit, ſimul atque cuſtodiam poſuiſſem, traditus mihi videtur. Idem juris eſſe vino vendito, cùm univerſæ amphoræ vini ſimul eſſent. l. 51. *Poſſidet qui poſuit cuſtodiam.*

XXXIV. Minus inſtructus eſt, qui te ſollicitum reddidit, quaſi in vacuam poſſeſſionem ejus, quod per procuratorem emiſti, non ſis inductus: cùm ipſe proponas te diu in poſſeſſione (ejus) fuiſſe, omniaque ut dominum geſſiſſe. Licet enim inſtrumento non ſit comprehenſum quod tibi tradita ſit poſſeſſio, ipſa tamen rei veritate id conſecutus es, ſi ſciente venditore in poſſeſſione fuiſti. l. 2. C. eod. *Valet poſſeſſio quamvis de ea inſtrumento nihil cautum ſit.*

XXXV. Nemo ambigit, poſſeſſionis duplicem eſſe rationem: aliam, quæ jure conſiſtit; aliam, quæ corpore: utramque autem ita demum eſſe legitimam, cùm omnium adverſariorum ſilentio & taciturnitate firmatur: interpellatione verò & controverſia progreſſa, non poſſe eum intelligi poſſeſſorem, qui licet (poſſeſſionem) corpore teneat, tamen ex interpoſita conteſtatione, & cauſa in judicium deducta ſuper jure poſſeſſionis vacillet, ac dubitet. l. 10. C. eod. *Interrumpitur poſſeſſio interpellatione judiciali.*

Digitized by Google

TITULUS III.

De uſurpationibus & uſucapionibus.

Uſucapio introducta ne dominia ſint in incerto.

I. BONO publico uſucapio introducta eſt, ne ſcilicet quarumdam rerum diu & fere ſemper incerta dominia eſſent: cùm ſufficeret dominis ad inquirendas res ſuas ſtatuti temporis ſpatium. l. 1.

Uſucapio eſt dominii per tempus adjectio.

II. Uſucapio eſt adjectio dominii per continuationem poſſeſſionis temporis lege definiti. l. 3.

Res furtiva aut vi poſſeſſa non uſucapitur.

III. Quod dicit lex Atinia, ut res furtiva non uſucapiatur, niſi in poteſtatem ejus, cui ſubrepta eſt, revertatur: ſic acceptum eſt, ut in domini poteſtatem debeat reverti; non in ejus utique, cui ſubreptum eſt. l. 4. §. 6. l. ult. Uſucapere non poteſt, (qui) vi poſſidet. d. l. §. 25.

Quod vi poſſeſſum, raptumve ſit, antequam in poteſtate domini, heredisve ejus pervenit, uſucapi lex vetat. l. ult. ff. vi bon. rapt.

Servitutis libertas tempore acquiritur.

IV. Libertatem ſervitutum uſucapi poſſe, verius eſt. l. 4. §. ult.

Itaque, ſi, cùm tibi ſervitutem deberem, ne mihi (putà) liceret altius ædificare, & per ſtatutum tempus altius ædificatum habuero: ſublata erit ſervitus. d. §. ult. in f. V. l. 10. ff. ſi ſerv. vind. l. 5. §. 3. ff. de itin. act. pr. l. 1. & 2. C. de ſervitut. l. 1. §. ult. ff. de ſervit. præd. ruſt.

Uſu non capiuntur ſacra, publica, & quæ ſunt civitatum.

V. Uſucapionem recipiunt maximè res corporales, exceptis rebus ſacris, ſanctis, publicis, populi Romani, & civitatum. l. 9.

Spectanda bona fides tempore traditionis.

VI. Si aliena res bona fide empta ſit, quæritur, ut uſucapio currat, utrum emptionis initium, ut bonam fidem habeat, exigimus, an traditionis? Et obtinuit Sabini & Caſſii ſententia, traditionis initium ſpectantium. l. 10.

Non uſucapit qui ab eo emit, cui non licuit alienare.

VII. Si ab eo emas, quem Prætor vetuit alienare, idque tu ſcias: uſucapere non potes. l. 12.

Creditor non uſucapit pignus.

VIII. Pignori rem acceptam uſu non capimus: quia pro alieno poſſidemus. l. 13.

Traditum creditori pignus debitor poſſidet, & uſucapit.

IX. Servi nomine, qui pignori datus eſt, ad exhibendum cum creditore, non cum debitore, agendum eſt: quia qui

Digitized by Google

qui pignori dedit, ad uſucapionem tantùm poſſidet: quòd ad reliquas omnes cauſas pertinet, qui accepit, poſſidet: adeo ut adjici poſſit & poſſeſſio ejus, qui pignori dedit. l. 16. l. 33. §. 4.

Adverſus fiſcum non eſt uſucapio, niſi in bonis vacantibus nondum nunciatis.

X. Quamvis adverſus fiſcum uſucapio non procedat, tamen ex bonis vacantibus, nondum tamen nunciatis, emptor prædii ex iiſdem bonis exſtiterit, rectè diutina poſſeſſione capiet. Idque conſtitutum eſt. l. 18.

Medius poſſeſſor interrumpit poſſeſſionem teſtatoris, ut heredi non proſit.

XI. Poſſeſſio teſtatoris ita heredi procedit, ſi medio tempore à nullo poſſeſſa eſt. l. 20. V. ſ. de acq. vel amit. poſſeſſ. l. 23.

Lege inhibente uſucapionem, inutilis eſt bona fides.

XII. Ubi lex inhibet uſucapionem, bona fides poſſidenti nihil prodeſt. l. 24.

Non uſucapit niſi poſſeſſor.

XIII. Sine poſſeſſione uſucapio contingere non poteſt. l. 25.

Non uſucapitur ſine ſolo ſuperficies, nec ſine ſuperficie ſolum.

XIV. Numquam ſuperficies ſine ſolo capi longo tempore poteſt. l. 26.

Si ſolum uſucapi non poterit, nec ſuperficies uſucapietur. l. 39.

Juris error poſſeſſori non prodeſt.

XV. Nunquam in uſucapionibus juris error poſſeſſori prodeſt. l. 31. l. 2. §. 15. ff. pro empt.

Hereditas pro herede futuro uſucapit.

XVI. Vacuum tempus, quod ante aditam hereditatem, vel poſt aditam interceſſit, ad uſucapionem heredi procedit. l. 31. §. 5.

Cœptam uſucapionem à defuncto, poſſe & ante aditam hereditatem adimpleri, conſtitutum eſt. l. 40.

Res aliena bona fide alienari poteſt.

XVII. Poteſt pluribus modis accidere, ut quis rem alienam aliquo errore deceptus tamquam ſuam vendat forte, aut donet: & ob id à bonæ fidei poſſeſſore res uſucapi poſſit. Veluti, ſi heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depoſitam, exiſtimans hereditariam eſſe, alienaverit. l. 36.

Furtum non fit ſine affectu furandi.

XVIII. Furtum ſine affectu furandi non committitur. l. 37.

Heredi non prodeſt bona fides defuncti, ſi ipſe ſciat alienum:

XIX. Heres ejus, qui bona fide rem emit, uſu non capiet ſciens alienam. l. 43.

Heres uſucapere non poteſt quod defunctus non potuit.

XX. Pro herede uſucapio locum non habet. l. 1. C. de uſucap. pro herede. l. ult. C. com. de uſuc.

Vitia poſſeſſionum à majoribus contracta perdurant, & ſuccеſ-

& inutilis heredi bona fides.

ceſſorem auctoris ſui culpa comitatur. l. 11. C. de acq. & ret. poſſ. V. l. 11. ff. de div. temp. præſ.

Mobilia triennio uſucapiuntur.

XXI. Si quis alienam rem mobilem, ſeu ſemoventem bona fide per continuum triennium detinuerit, is firmo jure eam poſſideat. l. un. C. de uſuc. transf.

Decennio inter præſentes, inter abſentes vicennio, acquiritur dominium, ex bona fide, & juſto titulo, etiam lucrativo.

XXII. Super longi temporis præſcriptione, quæ ex decem, vel viginti annis introducitur, perſpicuo jure ſancimus, ut ſive ex donatione, ſive ex alia lucrativa cauſa, bona fide quis per decem, vel viginti annos rem detinuiſſe probetur, adjecto ſcilicet tempore etiam prioris poſſeſſoris: memorata longi temporis exceptio ſine dubio ei competat, nec occaſione lucrativæ cauſæ repellatur. l. 11. C. de præſcr. long. temp.

Longi temporis præſcriptio his, qui bona fide acceptam poſſeſſionem, & continuatam, nec interruptam inquietudine litis tenuerunt, ſolet patrocinari. l. 2. C. eod. V. inf. n. 24.

Jus ſucceſſionis non eſt titulus.

Diutina poſſeſſio tantùm jure ſucceſſionis, ſine juſto titulo obtenta, prodeſſe ad præſcriptionem hac ſola ratione non poteſt. l. 4. C. eod.

Nec petentem dominium ab eo, cui petentis ſolus error cauſam poſſeſſionis, ſine vero titulo præſtitit, ſilentii longi temporis præſcriptione repelli, juris evidentiſſimi eſt. l. 5. C. eod.

Inſtrumenti amiſſio non nocet præſcriptioni.

XXIII. Longi temporis poſſeſſione munitis inſtrumentorum amiſſio nihil juris aufert: nec diuturnitate poſſeſſionis partam ſecuritatem maleficium alterius turbare poteſt. l. 7. C. eod.

Tricennio tantùm præſcribit cujus auctor mala fide poſſedit, ſi dominus jus ſuum & alienationem ignoraverit.

XXIV. Poſt decennium inter præſentes, & vicennium inter abſentes, ſecurus eſt poſſeſſor ex juſto titulo cum bona fide, licet ejus auctor mala fide poſſederit, ſi rei dominus ſui juris & alienationis non ſit ignarus. Si verò hæc ignoret, ſolo tricennio repelletur à poſſeſſore, cujus auctor fuerit malæ fidei. Nov. 119. c. 7.

Præſentes ſunt quorum domicilium eſt in eadem provincia, abſentes contra.

XXV. Pro præſentibus habentur actor & poſſeſſor, ſi in eadem provincia domicilium habeant: pro abſentibus verò, ſi alter in altera. l. ult. C. eod.

Tempus abſentia ſupplendum adjecto

XXVI. Si quibuſdam annis abſentia, quibuſdam præſentia

Digitized by Google

tia intervenerit, adjiciendum decennio tantum temporis, quantum fuit abſentiæ. Nov. 119. c. 8.

pari tempore ſupra decennium.

XXVII. Neque mutui, neque commodati, aut depoſiti, ſeu legati, vel fideicommiſſi, vel tutelæ, ſeu alii cuilibet perſonali actioni, longi temporis præſcriptionem objici poſſe certi juris eſt. l. 5. C. quib. non objic. long. temp. præſcript. l. 3. l. 4. C. in quib. cauſ. ceſſ. longi temp. pr.

Actioni perſonali non præſcribitur niſi tricennio.

Sicut in rem ſpeciales, ita de univerſitate, ac perſonales actiones ultra triginta annorum ſpatium minimè protendantur. Sed ſi qua res, vel jus aliquod poſtuletur, vel perſona qualicumque actione, vel perſecutione pulſetur: nihilominus erit agenti triginta annorum præſcriptio metuenda. l. 3. C. de præſcript. 30. vel 40. ann. V. inf. l. 4. & l. 7. eod. n. 35. & 37.

XXVIII. Hæ actiones annis triginta continuis extinguantur, quæ perpetuæ videbantur: non illæ, quæ antiquis temporibus limitabantur. l. 3. in f. C. de præſc. 30. vel 40. ann.

Excipiuntur actiones quæ ex lege minori tempore præſcribuntur.

XXIX. Præſcriptione bona fide poſſidentes adverſus præſentes annorum decem, abſentes autem viginti muniuntur. Quòd ſi ex alicujus perſona de petitorum parte reſtitutionis prætendatur auxilium: deducto eo, quo, ſi quid fuerit geſtum, ſuccurri ſolet, reſiduum computari rationis eſt. l. 7. C. quib. non objic. long. temp. præſcript.

Subducitur à præſcriptione tempus quo non agentem petitorem jura excuſant.

XXX. Cùm per abſentiam tuam eos, de quibus quereris, in res juris tui irruiſſe adſeveres, téque ob medendi curam à comitatu noſtro diſcedere non poſſe palam ſit; Præfectus Prætorio noſter accerſitis his, quos cauſa contingit, inter vos cognoſcet. Non neceſſariò autem petis ex longi temporis diuturnitate præſcriptionem tibi non opponi, quando juſtæ abſentiæ ratio, & neceſſitatis publicæ obſequium ab hujuſmodi præjudicio te defendat. l. 2. C. quib. non obji. long. temp. præſcr.

Non currit præſcriptio longi temporis contra abſentes.

Si poſſeſſio inconcuſſa ſine controverſia perſeveravit: firmitatem ſuam teneat objecta præſcriptio, quam contra abſentes, vel Reipublicæ cauſa, vel maximè fortuito caſu, nequaquam valere decernimus. l. 4. eod.

XXXI. Non

Nec contra minores.

XXXI. Non eſt incognitum, id temporis, quod in minore ætate tranſmiſſum eſt, longi temporis præſcriptioni non imputari. Ea enim tunc currere incipit, quando ad majorem ætatem dominus rei pervenerit. l. 3. C. quib. non obji. long. temp. præſcript.

Eccleſiæ & venerabilibus locis ſola 40. annorum præſcriptio opponitur.

XXXII. Univerſas terras, quæ à colonis, ſive emphyteuticariis dominici juris, Reipublicæ, vel juris ſacrorum templorum, in qualibet provincia venditæ, vel ullo alio pacto alienatæ ſunt, ab his qui perperam atque contra leges eas detinent, nulla longi temporis præſcriptione officiente jubemus reſtitui: ita ut nec pretium quidem iniquis comparatoribus repoſcere liceat. l. 2. C. ne rei dom. vel templ. vind. temp. præſc. ſubmov.

Non niſi 40. annorum præſcriptio Eccleſiæ, & venerabilibus locis opponitur. Nov. 131. c. 6.

Qui alteri poſſidet, non præſcribit, veluti conductor, & qui precariò poſſidet.

XXXIII. Malè agitur cum dominis prædiorum, ſi tanta precario poſſidentibus prærogativa defertur, ut eos poſt quadraginta annorum ſpatia qualibet ratione decurſa, inquietare non liceat; cùm lex Conſtantiniana jubeat ab his poſſeſſoribus initium non requiri, qui ſibi potius quàm alteri poſſederunt. Eos autem poſſeſſores non convenit appellari, qui ita tenent, ut ob hoc ipſum ſolitam debeant præſtare mercedem. Nemo igitur, qui ad poſſeſſionem conductor accedit, diu alienas res tenendo jus ſibi proprietatis uſurpet: ne cogantur domini, aut amittere quæ locaverunt, aut conductores utiles ſibi fortaſſis excludere, aut annis omnibus ſuper dominio ſuo publicè proteſtari. l. 2. C. de præſc. 30. vel 40. ann.

Quadraginta annis omnis actio extinguitur.

XXXIV. Quadraginta annorum præſcriptione omnis contractus, omnis actio, quæ cæteris præſcriptionibus non pereat, ſive privati juris ſive publici, extinguitur. l. 4. C. de præſcr. 30. vel 40. ann.

Tributa non præſcribuntur.

XXXV. Publicæ functiones & tributa nulla præſcriptione tolluntur. l. 6. C. de præſc. 30. vel 40. ann.

Hypothecaria triennio finitur adverſus extraneos poſſeſſores: annis quadraginta adverſus debitorem & ejus heredes.

XXXVI. Actio hypothecaria contra extraneos poſſeſſores tricennio finitur: at contra debitorem, aut ejus heredes pignorum poſſeſſores, ad annos quadraginta perſeverat. Licet actione perſonali tricennio liberentur. l. 7. C. de præſcrip. 30. vel 40. ann.

Si

Si anterior creditor vivo debitore agat hypothecaria adverſus poſteriorem ejuſdem debitoris creditorem, eundemque pignoris poſſeſſorem, ſola 40. annorum præſcriptio poſſeſſorem tuebitur. Eique accedet tempus, quo debitor ipſe poſſedit. Si verò mortuo debitore ſecundus creditor tricennio poſſederit, tutus erit. d. l. §. 2. *Aut etiam adverſus ſecundum creditorem donec advixerit debitor.*

Idem jus erit pro temporum computatione, & ſi poſterior creditor anteriori creditori poſſeſſione ſe tuenti, debitum offerat. d. l. §. 3.

XXXVII. Debiti ſub conditione vel ſub die non currit præſcriptio, niſi poſt diei aut conditionis eventum. d. l. 7. §. 4. C. de præſcript. 30. vel 40. ann. *Debiti ſub conditione vel ſub die præſcriptio à die vel conditione currit.*

XXXVIII. In his etiam promiſſionibus, vel legatis, vel aliis obligationibus, quæ dationem per ſingulos annos, vel menſes, aut aliquod ſingulare tempus continent, tempora memoratarum præſcriptionum non ab exordio talis obligationis, ſed ab initio cujuſque anni, vel menſis, vel alterius ſingularis temporis, computari manifeſtum eſt. l. 7. §. ult. C. de præſcrip. 30. vel 40. ann. *Debiti annui præſcriptio à ſingulis annis incipit.*

TITULUS IV.

Pro emptore.

I. SI fundus emptus ſit, & ampliores fines poſſeſſi ſint, totum longo tempore capi: quoniam univerſitas ejus poſſideatur, non ſingulæ partes. l. 2. §. 6. in f. *Si empti agri ampliores ſint fines, totum præſcribitur.*

II. Etiam heredi ulteriori defuncti poſſeſſio proderit, quamvis medius heres poſſeſſionem ejus nanctus non ſit. l. 2. §. 18. *Ulteriori heredi accedit tempus defuncti, licet heres medius non poſſederit.*

TITULUS VII.

Pro derelicto.

I. SI res pro derelicto habita ſit, ſtatim noſtra eſſe deſinit, & occupantis (ſtatim) fit. Quia iiſdem modis res deſinunt eſſe noſtræ, quibus acquiruntur. l. 1. *Res derelicta fit occupantis.*

Ooo II. Pro

Qui derelinquit, deſinit eſſe dominus. II. Pro derelicto rem à domino habitam ſi ſciamus, poſſumus adquirere. Sed Proculus, non deſinere eam rem domini eſſe, niſi ab alio poſſeſſa fuerit: Julianus, deſinere quidem omittentis eſſe, non fieri autem alterius, niſi poſſeſſa fuerit: & rectè. l. 2. d. l. §. 1.

Ad levandam navem jactata non ſunt derelicta. III. Si quis merces ex nave jactatas inveniſſet, num ideo uſucapere non poſſit, quia non viderentur derelictæ, quæritur? Sed verius eſt, eum pro derelicto uſucapere non poſſe. l. 7.

TITULUS VIII.

Pro legato.

Ex legato non jure relicto uſucapit legatarius. I. PRo legato uſucapit, cui rectè legatum relictum eſt. Sed etſi non jure legatum relinquatur, vel legatum ademptum eſt, pro legato uſucapi, poſt magnas varietates, obtinuit. l. ult.

TITULUS X.

Pro ſuo.

Excuſatur ignorantia facti alieni. I. IN alieni facti ignorantia tolerabilis error eſt. l. ult. in f.

LI-

LIBER XLII.

TITULUS I.

De re judicata, & de effectu ſententiarum, & de interlocutionibus.

I. Res judicata dicitur, quæ finem controverſiarum pronunciatione judicis accipit: quod vel condemnatione vel abſolutione contingit. l. 1. *Res judicata eſt finis controverſiæ per condemnationem vel abſolutionem.*

Præſes provinciæ non ignorat definitivam ſententiam, quæ condemnationem, vel abſolutionem non continet, pro juſta non haberi. l. 3. C. de ſentent. & interloc.

II. Qui pro tribunali cognoſcit, non ſemper tempus judicati ſervat, ſed nonnunquam arctat, nonnunquam prorogat, pro cauſæ qualitate, & quantitate, vel perſonarum obſequio, vel contumacia. Sed perrarò intra ſtatutum tempus ſententiæ exequentur. Veluti ſi alimenta conſtituantur, vel minori vigintiquinque annis ſubvenitur. l. 2. *Arctare tempus judicati, & prorogare poteſt judex, pro cauſæ qualitate & perſonarum.*

III. Qui damnare poteſt, is abſolvendi quoque poteſtatem habet. l. 3. *Is abſolvere poteſt qui & damnare.*

IV. Si ſe non obtulit procurator, judicati actio in eum denegabitur, & in dominum dabitur: ſi ſe obtulit, in ipſum dabitur. l. 4. *Nec procurator, nec tutor aut curator, nec actor municipum tenentur ſuo nomine ex judicato.*

Tutor quoque vel curator in ea conditione ſunt, ut non videantur videri ſe liti obtuliſſe: idcircoque debet denegari in eos judicati actio. d. l. §. 1.

Actor municipum poteſt rem judicatam recuſare: in municipes enim judicati actio dabitur. d. l. 4. §. 2.

V. Si quis promiſerit, *prohibere ſe, ut aliquod damnum ſtipulator patiatur*, & faciat: neque ex ea re damnum ſtipulator (patietur, &) faciat: (ita habeatur) facit, quod promiſit: ſi minus, quia non facit, quod promiſit, in pecuniam numeratam condemnatur, ſicut evenit in omnibus faciendi obligationibus. l. 13. §. 1. *Obligationes faciendi in pecuniam convertuntur.*

VI. Quod juſſit, vetuitvè Prætor, contrario imperio tollere & repetere licet: de ſententiis contra. l. 14. *Judex nec ſuam nec deceſſoris ſententiam mutare poteſt.*

Judex, poſteaquam ſemel ſententiam dixit, poſtea judex eſſe deſinit. Et hoc jure utimur, ut judex, qui ſemel vel pluris vel minoris condemnavit, amplius corrigere ſententiam ſuam non poſſit. Semel enim malè ſeu benè officio functus eſt. l. 55. l. 62. h. tit. l. 2. C. de ſentent. ex peric. recit.

Neque ſuam, neque deceſſoris ſui ſententiam quemquam poſſe retractare, in dubium non venit. l. 1. C. ſent. reſc. n. poſſe.

Juſſi magiſtratus ſententias Romæ dictas in provinciis exequuntur.

VII. Sententiam Romæ dictam, etiam in provinciis poſſe Præſides, ſi hoc juſſi fuerint, ad finem perſequi, Imperator noſter cum Patre reſcripſit. l. 15. §. 1.

Mobilia prius diſtrahenda quam res ſoli.

VIII. In venditione pignorum captorum facienda, primò quidem res mobiles animales pignori capi jubent, mox diſtrahi. Quarum pretium ſi ſuffecerit, benè eſt: ſi non ſuffecerit, etiam ſoli pignora capi jubent, & diſtrahi. Quod ſi nulla moventia ſint, à pignoribus ſoli initium faciunt. l. 15. §. 2.

Pignora præſenti pecunia diſtrahuntur.

IX. Oportet res captas pignori, & diſtractas, præſenti pecunia diſtrahi, non ſic, ut poſt tempus pecunia ſolvatur. l. 15. §. 7. in fin.

Nomina pignori capi poſſunt.

X. Poſſe nomen jure pignoris capi, Imperator noſter reſcripſit. l. 15. §. 8. l. 5. C. de exec. rei jud.

Occupantis melior conditio.

XI. Inter eos, quibus ex eadem cauſa debetur, occupantis melior conditio eſt. l. 19.

Fidejuſſor & heres ejus qui in quantum facere poteſt condemnatur, tenentur in ſolidum.

XII. Etſi fidejuſſor acceptus ſit rei, vel actionis, non proderit (ei), ſi perſona pro qua fidejuſſit, in quantum facere poteſt, condemnanda eſt. l. 24.

Sciendum eſt, heredes earum perſonarum, non in id quod facere poſſunt, ſed in integrum teneri. l. 25. V. inf. n. 14.

Poteſt ex conſenſu litigantium proferri ſententia.

XIII. Si convenerit inter litigatores, quid pronuncietur: non abs re erit, judicem hujuſmodi ſententiam proferre. l. 26.

Donator in quantum facere poteſt condemnatur.

XIV. Cùm ex cauſa donationis promiſſa pecunia eſt, ſi dubitatum ſit, an ea res eò uſquè donatoris facultates exhaurire poſſit, ut vix quicquam ei in bonis relictum ſit: actio in id quod facere poſſit, danda eſt: ita ut & ipſi dona-

donatori aliquid ſufficiens relinquatur. Quod maximè inter liberos & parentes obſervandum eſt. l. 30.

Pinguius donatori ſuccurrere debemus, quàm ei, qui verum debitum perſolvere compellitur: ne liberalitate ſua inops fieri periclitetur. l. 49. in f. & l. 50.

XV. Debitoribus non tantùm petentibus dies ad ſolvendum dandi ſunt, ſed & prorogandi, ſi res exigat: ſi qui tamen per contumaciam magis, quàm quia non poſſint explicare pecuniam, differant ſolutionem: pignoribus captis compellendi ſunt ad ſatisfaciendum. l. 31. *Dandum condemnato tempus ad ſolvendum.*

XVI. Cùm prolatis conſtitutionibus contra eas pronunciat judex, eo quod non exiſtimat cauſam, de qua judicat, per eas juvari: non videtur contra conſtitutiones ſententiam dediſſe. l. 32. V. inf. n. 30. *Conſtitutionum, ut cauſam juvant, ratio habenda.*

XVII. Imperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *quamquam ſub obtentu novorum inſtrumentorum reſtitui negotia minimè oporteat, tamen in negotio publico, ex cauſa permittere ſe hujuſmodi inſtrumentis uti.* l. 35. *Novis inſtrumentis non reſtauratur res judicata, niſi in negotio publico.*

Sub ſpecie novorum inſtrumentorum poſtea repertorum, res judicatas reſtaurari exemplo grave eſt. l. 4. C. eod. V. inf. n. ult.

XVIII. Tunc univerſi judices intelliguntur judicare, cùm omnes adſunt. l. 37. *Præſentia judicantium neceſſaria.*

XIX. Inter pares numero judices, ſi diſſonæ ſententiæ proferantur, *in liberalibus quidem cauſis* (ſecundùm quod à Divo Pio conſtitutum eſt) pro libertate ſtatutum obtinet: in aliis autem cauſis, pro reo. Quod & in judiciis publicis obtinere oportet. l. 38. V. ſ. de manum. l. 24. *In pari numero diſſonantibus ſententiis pro reo in publicis judiciis ſtatuendum.*

XX. Si diverſis ſummis condemnent judices, minimam ſpectandam eſſe Julianus ſcribit. l. 38. §. 1. *In diverſis condemnationibus minimam ſequimur.*

XXI. Duo ex tribus judicibus uno abſente judicare non poſſunt, quippe omnes judicare juſſi ſunt. Sed ſi adſit, & contra ſentiat, ſtatur duorum ſententiæ. Quid enim minus verum eſt, omnes judicaſſe? l. 39. *Non conſentiente uno judicum ſtat ſententia: aliud abſente, ſi præſens eſſe debuit.*

XXII. Neſennius Apollinaris: ſi te donaturum mihi delegavero creditori meo; an in ſolidum conveniendus ſis? Et ſi in ſolidum conveniendus, an diverſum putes, ſi non creditori meo, ſed ei cui donare volebam te dele- *Donator delegatus in ſolidum condemnatur.*

gavero? Et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito ejus dotem promiſerit? reſpondit: Nulla creditor exceptione ſubmoveretur; licet is, qui delegatus eſt, poterit uti adverſus eum, cujus nomine promiſit; cui ſimilis eſt maritus: maximè ſi conſtante matrimonio petat. Et ſicut heres donatoris in ſolidum condemnatur, & ipſe fidejuſſor, quem in donando adhibuit; ita & ei, cui non donavit, in ſolidum condemnatur. l. 41. V. ſ. de donat. l. 33. §. 3.

Ex cauſa judicati non tenentur in ſolidum plures condemnati.

XXIII. Paulus reſpondit, eos qui una ſententia in unam quantitatem condemnati ſunt, pro portione virili ex cauſa judicati conveniri: &, ſi ex ſententia adverſus tres dicta, Titius portionem ſibi competentem exſolvit: ex perſona cæterorum ex eadem ſententia conveniri eum non poſſe. l. 43.

Si non ſinguli in ſolidum, ſed generaliter tu, & collega tuus una, & certa quantitate condemnati eſtis; nec additum eſt, *ut quod ab altero ſervari non poſſet, id alter ſuppleret:* effectus ſententiæ pro virilibus portionibus diſcretus eſt. Ideoque parens pro tua portione ſententiæ, ob ceſſationem alterius, ex cauſa judicati conveniri non poteſt. l. 1. C. ſi plur. una ſent. cond. ſunt.

Indefenſus minor non condemnatur.

XXIV. Contra indefenſos minores tutorem vel curatorem non habentes, nulla ſententia proferenda eſt. l. 45. §. 2.

Neque enim debet adultis nocere, quidquid eo tempore ſtatutum eſt, quo defenſione juſta, & curatoris auxilio fuerant deſtituti. l. 6. in f. C. quòm. & quand. jud.

Omnibus partibus vocatis judicandum.

XXV. De unoquoque negotio præſentibus omnibus, quos cauſa contingit, judicari oportet. Aliter enim judicatum tantùm inter præſentes tenet. l. 47.

Jurejurando & confeſſione lis deciditur.

XXVI. Poſt rem judicatam, vel jurejurando deciſam, vel confeſſionem in jure factam, nihil quæritur poſt orationem Divi Marci: quia in jure confeſſi pro judicatis habentur. l. 56.

Alteri non præjudicat cum altero judicatum.

XXVII. Sæpe conſtitutum eſt, res inter alios judicatas aliis non præjudicare. l. 63. Toto titulo C. quib. res jud. n. noc. & tit. C. inter al. act. vel jud. al. n. noc.

Nec die feriato, nec extra locum ju-

XXVIII. Nulla eſt ſententia prolata die feriato, aut extra

tra locum judicii ex l. 4. & 5. C. quom. & quand. jud. ſent. pr. deb. l. 6. C. de ſent. & interloc.

dicii lata ſententia valebit.

XXIX. Prolatam à Præſide ſententiam contra ſolitum judiciorum ordinem, auctoritatem rei judicatæ non obtinere certum eſt. l. 4. C. de ſent. & interloc.

Non ſtat ſententia contra ordinem judiciorum lata.

XXX. Nemo judex, vel arbiter exiſtimet, neque conſultationes, quas non rite judicatas eſſe putaverit, ſequendum; & multò magis ſententias eminentiſſimorum Præfectorum, vel aliorum procerum: (non enim ſi quid non bene dirimatur, hoc & in aliorum judicum vitium extendi oportet, cùm *non exemplis, ſed legibus judicandum ſit.*) Neque ſi cognitionales ſint ampliſſimæ præfecturæ, vel alicujus maximi magiſtratus prolatæ ſententiæ: ſed omnes judices noſtros veritatem, & legum & juſtitiæ ſequi veſtigia ſancimus. l. 13. C. de ſent. & interloc. V. ſ. l. 32.

Non ex conſultationum, aut ſententiarum exemplis, ſed ex veritate & juſtitia judicandum.

XXXI. Liceat judici, vel contra actorem ferre ſententiam, & aliquid eum daturum, vel facturum pronunciare; nulla ei opponenda exceptione, quòd non competens judex agentis eſſe cognoſcatur. Cujus enim in agendo obſervat arbitrium, eum habere & contra ſe judicem in eodem negotio non dedignetur. l. 14. C. de ſentent. & interloc.

Judicem non recuſat actor reconventus in his quæ ſunt ejuſdem negotii.

XXXII. Cùm plura ſunt in lite capita, poteſt judex definitivè quædam judicare, de cæteris interloqui. ex l. 15. C. de ſentent. & interlocut.

Poteſt judex de quibuſdam judicare, de cæteris interloqui.

XXXIII. Ubi de eo quod intereſt agitur, damnum omne ex æquo temperandum, niſi lex modum ſtatuerit. ex l. un. C. de ſentent. quæ pro eo quod inter. prof.

Ex bono & æquo, aut legis modo temperandum id quod intereſt.

XXXIV. Et in privatorum cauſis hujuſmodi forma ſervetur, ne quemquam litigatorum ſententia non à ſuo judice dicta conſtringat. l. ult. C. ſi à non comp. jud. judic. eſſe dic.

Nulla eſt ſententia judicis non competentis.

XXXV. Peremptorias exceptiones omiſſas in initio, antequam ſententia feratur, opponi poſſe perpetuum edictum manifeſtè declarat. l. 2. C. ſent. reſc. n. poſſe.

Peremptoriæ exceptioni ſemper locus ante ſententiam.

XXXVI. Poſſeſſor victus fructus reſtituit, non tantùm quos percepit, ſed etiam quos percipere potuit, ex quo res in judicium deducta eſt. Heredis quoque ſuccedentis in vitium par habenda fortuna eſt. ex l. 2. C. de fruct. & lit. exp.

Victus poſſeſſor, aut ejus heres fructus reſtituit.

Hoc

Digitized by Google

Fructus intelliguntur deductis ſumptibus

Hoc fructuum nomine continetur, quod juſtis ſumptibus deductis ſupereſt. l. 1. C. eod.

Victus debet impenſas.

XXXVII. Omnis litigator victus debet impenſas. ex l. 5. C. de fruct. & lit. exp.

Prætextu computationis lis non inſtauratur.

XXXVIII. Res judicatæ ſi ſub prætextu computationis inſtaurentur, nullus erit litium finis. l. 2. C. de re judic. V. infr. l. 1. §. 1. Quæ ſentent. ſin. appell. reſcind.

Dilationem petens acquievit ſententiæ.

XXXIX. Ad ſolutionem dilationem petentem acquieviſſe ſententiæ manifeſtè probatur: ſicut eum, qui quolibet modo ſententiæ acquieverit. Nec enim inſtaurari finita, rerum judicatarum patitur auctoritas. l. 5. C. de re jud.

Actorum publicorum firma fides.

XL. Geſta, quæ ſunt tranſlata in publica monumenta, habere volumus perpetuam firmitatem. Neque enim morte cognitoris perire debet publica fides. l. ult. C. de re jud.

Stipendia capi non poſſunt.

XLI. Stipendia retineri propterea, quòd condemnatus es, non patietur Præſes provinciæ, cùm rem judicatam poſſit aliis rationibus exequi. l. 4. C. de exec. rei jud.

Judicatum ex falſo inſtrumento irritum fit.

XLII. Ex falſis tabulis, vel inſtrumentis judicatum reſcinditur. ex l. 1. & ſeq. C. ſi ex falſ. inſtr. vel teſt. jud. ſ. V. l. pen. C. de tranſact.

TITULUS II.

De confeſſis.

Confeſſus pro judicato habetur.

I. CONFESSUS pro judicato eſt, qui quodam modo ſua ſententia damnatur. l. 1.

Confeſſos in jure pro judicatis haberi placet. Quare ſine cauſa deſideras recedi à confeſſione tua, cùm & ſolvere cogeris. l. un. C. eod.

Non fatetur qui in facto errat.

II. Non fatetur, qui errat, niſi jus ignoravit. l. 2.

Digitized by Google

TITULUS III.

De ceſſione bonorum.

I. Creditori, qui ob reſtitutionem ædificiorum crediderit, privilegium exigendi datur. l. 1. *Privilegium habet qui credit ob reſtitutionem ædificiorum.*

II. In perſonalibus actionibus, qui poſtea quidem contraxerunt, verùm ut pecunia eorum ad priores creditores perveniat, in locum eorum ſuccedunt. l. 2. *Qui priorem creditorem dimiſit, ei ſuccedit.*

III. Is qui bonis ceſſit, ante rerum venditionem utique bonis ſuis non caret: quare, ſi paratus fuerit ſe defendere, bona ejus non veneunt. l. 3. *Bonis cedens antequam veneant, ea ſervare poteſt, ſi ſe defendat.*

Quem pœnitet bonis ceſſiſſe, poteſt, defendendo ſe, conſequi, ne bona ejus veneant. l. 5.

Non tamen creditoribus ſua auctoritate dividere hæc bona, & jure dominii detinere, ſed venditionis remedio, quatenus ſubſtantia patitur, indemnitati ſuæ conſulere permiſſum eſt. Cùm itaque contra juris rationem res jure dominii teneas ejus, qui bonis ceſſit, te creditorem dicens, longi temporis præſcriptione petitorem ſubmoveri non poſſe manifeſtum eſt. Quòd ſi non bonis eum ceſſiſſe, ſed res ſuas in ſolutum tibi dediſſe monſtretur, Præſes provinciæ poterit de proprietate tibi accommodare notionem. l. 4. C. qui bon. ced. poſſ.

IV. Is qui bonis ceſſit, ſi quid poſtea acquiſierit, in quantum facere poteſt, convenitur. l. 4. Si debitoris bona venierint, poſtulantibus creditoribus permittitur, rurſum ejuſdem debitoris bona diſtrahi, donec ſuum conſequantur: ſi tales tamen facultates acquiſitæ ſunt debitori, quibus Prætor moveri poſſit. l. 7. *Poſt ceſſionem quæſita diſtrahi non poſſunt à creditoribus, niſi in quantum facere debitor poteſt.*

Qui bonis ſuis ceſſit, ſi modicum aliquid poſt bona ſua vendita adquiſivit; iterum bona ejus non veneunt. Unde ergo modum hunc æſtimabimus? Utrum ex quantitate ejus quod acquiſitum eſt, an verò ex qualitate? Et putem, ex quantitate id æſtimandum eſſe ejus, quod quæſiit: dummodo illud ſciamus, ſi quid miſericordiæ cauſa ei fuerit relictum, putà, menſtruum, vel annuum, alimentorum nomine; non

 opor-

oportere propter hoc bona ejus iteratò venundari: nec enim fraudandus eſt alimentis quotidianis. Idem, & ſi uſusfructus ei ſit conceſſus vel legatus, ex quo tantum percipitur, quantum ei alimentorum nomine ſatis eſt. l. 6.

Ceſſio liberat ab omnibus creditoribus.

V. Sabinus & Caſſius putabant, eum, qui bonis ceſſit, ne quidem ab aliis, quibus debet, poſſe inquietari. l. 4. §. 1.

Non admittitur ad ceſſionem niſi confeſſus.

VI. Qui cedit bonis, antequàm debitum agnoſcat, condemnetur, vel in jus confiteatur, audiri non debet. l. 8.

Non liberantur debito qui bonis cedunt, ſed à carcere.

VII. Qui bonis ceſſerint, niſi ſolidum creditor receperit, non ſunt liberati. In eo enim tantummodo hoc beneficium eis prodeſt, ne judicati detrahantur in carcerem. l. 1. C. qui bon. ced. poſſ.

Si quid (ei qui bonis ceſſit) poſtea pinguius acceſſerit, hoc iterum, uſque ad modum debiti, poſſe à creditoribus legitimo modo avelli. l. 7. in f. C. eod.

Quinquennales induciæ debitoribus indulgentur.

VIII. Præter miſerabile ceſſionis auxilium, quinquennales interdum induciæ debitoribus indulgentur. l. ult. C. eod.

Jurat debitor ſe non habere unde ſatisfaciat, & ex futuris, ſi advenerint, ſatisfacturum.

IX. Juſjurandum per adoranda præbeat eloquia, (qui bonis cedit) *quòd nullam rerum cauſa occaſionem, aut aurum reliquum habeat, unde æris alieni ſupplementum faciat.* Præterea, ſi qua ipſi jura lex vel ex hereditate, vel cognatorum donatione in rebus mobilibus præſtet, in quarum poſſeſſione nondum conſtitutus ſit, competere tamen ipſi videantur, poſſintque creditores vel partem ex iis, vel etiam totum colligere, extra tamen res uxoris, ſiquidem revera ad illam pertineant, hoc fiat. Nov. 135. c. 1.

TITULUS IV.

Quibus ex cauſis in poſſeſſionem eatur.

Heres adeundo contrahit.

I. IS qui miſcuit ſe (hereditati), contrahere videtur. l. 4. Etiam impubes. l. 3. in fine.

Curator dandus hereditati, cùm incertum eſt an heres extaturus ſit.

II. Si diu incertum ſit, heres extaturus, necne ſit: cauſa cognita permitti oportebit, bona rei ſervandæ cauſa poſſideri. Et ſi ita res urgeat vel conditio, bonum etiam hoc erit concedendum, ut curator conſtituatur unus ex creditoribus. l. 8. & 9.

TI-

TITULUS V.

De rebus auctoritate judicis poſſidendis, ſeu vendundis.

I. HEREDITARIUM æs alienum intelligitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti, quod is cum moreretur, daturum ſe promiſiſſet: item quod is qui pro defuncto fidejuſſit, poſt mortem ejus ſolvit. l. 7. *Hereditarium debitum eſt etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit.*

II. Quæſitum eſt, utrum ita demum privilegium habet funeraria, ſi is, cujus bona veneunt, funeratus ſit: an etiamſi proponas alium eſſe funeratum? Et hoc jure utimur, ut quicunque ſit funeratus, (id eſt, ſive is cujus de bonis agitur, ſive quid is debuit, quod reddere eum, ſi viveret, funeraria actione cogi oporteret) *privilegio locus ſit.* l. 17. *Funeris impenſa habet privilegium inter creditores.*

III. Si ſponſa dedit dotem, & nuptiis renunciatum eſt: tametſi ipſa dotem condicit, tamen æquum eſt hanc ad privilegium admitti, licet nullum matrimonium contractum eſt. Idem puto dicendum, etiam ſi minor duodecim annis in domum quaſi uxor deducta ſit: licèt nondum uxor ſit. Intereſt enim Reipublicæ, & hanc ſolidum conſequi, ut ætate permittente nubere poſſit. l. 17. §. 1. & l. 18. V. l. 74. ff. de jur. dot. *Item cauſa dotis, quamvis matrimonium ſecutum non ſit.*

IV. Divus Marcus ita edixit: *Creditor qui ob reſtitutionem ædificiorum crediderit, in pecunia, quæ credita erit, privilegium exigendi habebit.* Quod ad eum quoque pertinet, qui redemptori, domino mandante, pecuniam ſubminiſtravit. l. 24. §. 1. *Creditum in reſtitutionem ædificiorum, privilegium habet.*

V. In bonis menſularii vendendis, poſt privilegia potiorem eorum cauſam eſſe placuit, qui pecunias apud menſam, fidem publicam ſecuti, depoſuerunt. Sed enim qui depoſitis nummis uſuras à menſulariis acceperunt, à cæteris creditoribus non ſeparantur: & merito: aliud eſt enim credere, aliud deponere. Si tamen nummi extent, vindicari eos poſſe puto à depoſitariis: & futurum eum qui vindicat, ante privilegia. l. 24. §. 2. V. ſ. l. 7. §. 2. depoſ. *Depoſitum ſi extet apud menſularium, ante privilegia recipietur: ſi non extet, cæteris poſt privilegia potiorem cauſam habebit.*

Digitized by Google

Privilegium ei quæritur, cujus pecunia ad privilegiarium, vel per ſe, vel per debitorem pervenit.

VI. Eorum ratio prior eſt creditorum, quorum pecunia ad creditores privilegiarios pervenit. Perveniſſe autem quemadmodum accipimus? utrum ſi ſtatim profecta eſt ab inferioribus ad privilegiarios? an verò & ſi per debitoris perſonam? Hoc eſt, ſi ante ei numerata ſit, & ſic debitoris facta, creditori privilegiario numerata (eſt)? Quod quidem poteſt benignè dici, ſi modò non poſt aliquod intervallum id factum ſit. l. 24. §. 3.

Privilegium habet qui ad rem reficiendam credit.

VII. Qui in navem extruendam, vel inſtruendam credidit, vel etiam emendam: privilegium habet. l. 26.

Monumenta publica non diſtrahuntur propter æs alienum.

VIII. Fufidius refert, ſtatuas in publico poſitas, bonis diſtractis ejus, cujus in honorem poſitæ ſunt, non eſſe emptoris bonorum ejus: ſed aut publicas, ſi ornandi municipii cauſa poſitæ ſint; aut ejus, cujus in honorem poſitæ ſint; & nullo modo eas detrahi poſſe. l. 29.

In privilegiis non tempus, ſed cauſa æſtimatur.

IX. Privilegia non ex tempore æſtimantur, ſed ex cauſa; & ſi ejuſdem tituli fuerunt, concurrunt: licet diverſitates temporis in his fuerint. l. 32.

Alimenta pupillo præſtantur ex ejus bonis, ſi à creditoribus poſſideantur.

X. Si pupillus ex contractu ſuo non defendatur, ideoque bona ejus creditores poſſidere cœperint: diminutio ex his bonis fieri debet, veſcendi pupilli cauſa. l. 33.

Pupillus ſi non defendatur, in poſſeſſione creditoribus conſtitutis: minoribus ex his, uſque ad pubertatem alimenta præſtanda ſunt. l. ult.

TITULUS VI.

De ſeparationibus.

Creditores defuncti, ejus bona ſeparant à bonis heredis.

I. SCIENDUM eſt, ſeparationem ſolere impetrari decreto Prætoris. Solet autem ſeparatio permitti creditoribus ex his cauſis: ut putà, debitorem quis Seium habuit, hic deceſſit, heres ei extitit Titius; hic non eſt ſolvendo, patitur bonorum venditionem: creditores Seii dicunt bona Seii ſufficere ſibi: creditores Titii contentos eſſe debere bonis Titii: & ſic quaſi duorum fieri bonorum venditionem. Fieri enim poteſt, ut Seius quidem ſolvendo fuerit,

Digitized by Google

rit, potueritque (ſatis) creditoribus ſuis, vel ita ſemel, & ſi non in aſſem, in aliquid tamen ſatisfacere: admiſſis autem commixtiſque creditoribus Titii, minus ſint conſecuturi, quia ille non eſt ſolvendo: aut minus conſequantur, quia plures ſunt. Hic eſt igitur æquiſſimum, creditores Seii deſiderantes ſeparationem audiri, impetrareque à Prætore, ut ſeparatim quantum cujuſque, creditoribus præſtetur. l. 1. d. l. §. 1.

Eſt juriſdictionis tenor promptiſſimus, indemnitatiſque remedium edicto Prætoris creditoribus hereditariis demonſtratum, ut quoties ſeparationem bonorum poſtulant, cauſa cognita impetrent. l. 2. C. de bon. auct. jud. poſſid.

Si heres hypotheca res hereditarias ſubjecerit, non impedietur ſeparatio.

II. Sciendum eſt, *etiamſi obligata res eſſe proponatur ab herede jure pignoris vel hypothecæ, attamen ſi hereditaria fuit, jure ſeparationis, hypothecario creditori potiorem eſſe eum, qui ſeparationem impetravit.* l. 1. §. 3.

Impetratur ſeparatio & adverſus fiſcum.

III. Etiam adverſus fiſcum, & municipes impetraretur ſeparatio. l. 1. §. 4.

In heredes heredum impetratur ſeparatio.

IV. Si primus ſecundum heredem ſcripſerit, ſecundus tertium, & tertii bona veneant: qui creditores poſſint ſeparationem impetrare? Et putem, ſi quidem primi creditores petant, utique audiendos, & adverſus ſecundi, & adverſus tertii creditores. Si verò ſecundi creditores petant, adverſus tertii utique eos impetrare poſſe. l. 1. §. 8.

Separationem amittit qui fidem heredis ſecutus novavit.

V. Illud ſciendum eſt, eos demum creditores poſſe impetrare ſeparationem, qui non novandi animo ab herede ſtipulati ſunt. Cæterùm, ſi eum hoc animo ſecuti ſunt, amiſerunt ſeparationis commodum. Quippe cùm ſecuti ſunt nomen heredis, nec poſſunt jam ſe ab eo ſeparare, qui quodammodo eum elegerunt. l. 1. §. 10. d. l. §. 11. & §. 15. V. l. 2. C. de bon. auct. jud. poſſid.

Ceſſat ſeparatio bonis confuſis & unitis, non ſi diſtingui poſſint.

VI. Præterea ſciendum eſt, poſtquam bona hereditaria bonis heredis mixta ſunt, non poſſe impetrari ſeparationem. Confuſis enim bonis & unitis, ſeparatio impetrari non poterit. Quid ergo, ſi prædia extent, vel mancipia, vel pecora, vel aliud quod ſeparari poteſt? Hic utique poterit impetrari ſeparatio. l. 1. §. 12.

Digitized by Google

Si debitor fidejuſſori ſucceſſerit, ſeparationem impetrare poteſt creditor.

VII. Debitor fidejuſſori heres extitit, ejuſque bona venierunt: quamvis obligatio fidejuſſionis extincta ſit, nihilominus ſeparatio impetrabitur, petente eo, cui fidejuſſor fuerat obligatus: ſive ſolus ſit hereditarius creditor, ſive plures. Neque enim ratio juris (quæ) cauſam fidejuſſionis propter principalem obligationem, quæ major fuit, excluſit, damno debet adficere creditorem, qui ſibi diligenter proſpexerat. Quid ergo, ſi bonis fidejuſſoris ſeparatis, ſolidum ex hereditate ſtipulator conſequi non poſſit? Utrum portio cum cæteris heredis creditoribus ei quærenda erit, an contentus eſſe debebit bonis, quæ ſeparari maluit? Sed cùm ſtipulator iſte, non adita fidejuſſoris à reo hereditate, bonis fidejuſſoris venditis, in reſiduum promiſceri debitoris creditoribus potuerit: ratio non patitur eum in propoſito ſubmoveri. l. 3. d. l. §. 1.

Pro debito conditionali peti poteſt ſeparatio.

VIII. Creditoribus, quibus ex die, vel ſub conditione debetur, & propter hoc nondum pecuniam petere poſſunt, æquè ſeparatio dabitur. Quoniam & ipſis cautione communi conſuletur. l. 4.

Legatarii ſeparationem impetrare poſſunt.

IX. Quoties heredis bona ſolvendo non ſunt, non ſolùm creditores teſtatoris, ſed etiam eos quibus legatum fuerit, impetrare bonorum ſeparationem æquum eſt: ita ut cùm in creditoribus ſolidum adquiſitum fuerit, legatariis vel ſolidum, vel portio quæratur. l. 6.

TITULUS VII.

De curatore bonis dando.

Curator bonis datur à Judice.

I. DE curatore conſtituendo hoc jure utimur, ut Prætor adeatur, iſque curatorem curatoreſque conſtituat, ex conſenſu majoris partis creditorum. l. 2.

A curatore geſta rata habentur.

II. Quæ per eum eoſve qui ita creatus creative eſſent, acta, facta, geſtaque ſunt, rata habebuntur: eiſque actiones, & in eos, utiles competunt. l. 2. §. 1.

Si plures curatores eadem gerant, in ſo-

III. Si plures autem conſtituantur curatores, Celſus ait, in ſolidum eos & agere, & conveniri, non pro portionibus.

Digitized by Google

nibus. Quòd ſi per regiones fuerint conſtituti curatores, unus forte rei Italicæ, alius in provincia: puto regiones eos ſuas conſervare debere. l. 2. §. 2. *lidum & agunt, & conveniuntur.*

Si plures ejuſdem bonorum curatores facti ſunt, in quem eorum vult actor, in ſolidum ei datur actio, tamquam quivis eorum in ſolidum aget. l. 3.

IV. Nec omnimodo creditorem eſſe oportet eum qui curator conſtituitur: ſed poſſunt & non creditores. l. 2. §. 4. *Non creditor poteſt eſſe curator.*

TITULUS VIII.

Quæ in fraudem creditorum facta ſunt, ut reſtituantur.

I. Ait Prætor, *quæ fraudationis cauſa geſta erunt, cum eo qui fraudem non ignoraverit, de his curatori bonorum, vel ei cui de ea re actionem dare oportebit, actionem dabo. Idque etiam adverſus ipſum, qui fraudem fecit, ſervabo.* Neceſſariò Prætor hoc edictum propoſuit. Quo edicto conſuluit creditoribus, revocando ea quæcumque in fraudem eorum alienata ſunt. l. 1. d. l. §. 1. *Facta in fraudem creditorum revocantur.*

II. *Quæ fraudationis cauſa geſta erunt.* Hæc verba generalia ſunt, & continent in ſe omnem omnino in fraudem factam vel alienationem, vel quemcumque contractum. Quodcumque igitur fraudis cauſa factum eſt, videtur his verbis revocari, qualecumque fuerit. Nam latè iſta verba patent. Sive ergo rem alienavit, ſive acceptilatione vel pacto aliquem liberavit: idem erit probandum. Et ſi pignora liberet, vel quem alium in fraudem creditorum præponat: vel ei præbuit exceptionem, ſive ſe obligavit fraudandorum creditorum cauſa, ſive numeravit pecuniam, vel quodcumque aliud fecit in fraudem creditorum: palam eſt edictum locum habere. l. 1. §. 2. l. 2. & l. 3. V. ſ. l. 9. §. 5. de jurej. *Alienatio, acceptilatio, obligatio, cæteraque in fraudem creditorum facta revocantur.*

Omnes debitores qui in fraudem creditorum liberantur, per hanc actionem revocantur in priſtinam obligationem. l. 17. h. tit.

Hac

Digitized by Google

Hac in factum actione non ſolùm dominia revocantur; verùm etiam actiones reſtaurantur. Ea propter competit hæc actio & adverſus eos, qui res non poſſident, ut reſtituant; & adverſus eos, quibus actio competit, ut actione cedant. Proinde ſi interpoſuerit quis perſonam Titii, ut ei fraudator res tradat: actione mandati cedere debet. l. 14. h. tit.

Qui vel ſe non defendit, vel debitum non petit, fraudandi cauſa, dat edicto locum.

III. Geſta fraudationis cauſa accipere debemus, non ſolùm ea quæ contrahens geſſerit aliquis, verùm etiam ſi forte data opera ad judicium non adfuit, vel litem mori patiatur, vel à debitore non petit ut tempore liberetur, aut uſumfructum vel ſervitutem amittit. Et qui aliquid fecit, ut deſinat habere quod habet, ad hoc edictum pertinet. l. 3. §. 1. & 2.

Item qui rem ſuam aut uſucapi patitur, aut derelinquit lucri facturo.

IV. In fraudem facere videri etiam eum, qui non facit quod debet facere, intelligendum eſt: id eſt, ſi non utatur ſervitutibus. Sed etſi rem ſuam pro derelicto habuerit, ut quis eam ſuam faciat. l. 4. & 5.

Fraudem non facit qui ſuum recipit à debitore qui non eſt ſolvendo.

V. Apud Labeonem ſcriptum eſt, eum, qui ſuum recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc eſt, eum, qui quòd ſibi debetur, receperat. Eum enim, quem Præſes invitum ſolvere cogat, impunè non ſolvere, iniquum eſſe. l. 6. §. 6.

Sciendum, Julianum ſcribere, eoque jure nos uti, ut qui debitam pecuniam recepit, antequam bona debitoris poſſideantur, quamvis ſciens prudenſque ſolvendo non eſſe, recipiat, non timere hoc edictum: ſibi enim vigilavit. d. l. 6. §. 7.

Vigilavi, meliorem meam conditionem feci. *Jus civile vigilantibus ſcriptum eſt.* Ideo (quoque) non revocatur id, quod percepi. l. 24. in f.

Alii creditores ſuæ negligentiæ expenſum ferre debent. d. l. 24.

Poſt bona poſſeſſa quod unus creditorum ſibi recepit, revocatur.

VI. Qui verò poſt bona poſſeſſa debitum ſuum recepit, hunc in portionem vocandum, exæquandumque cæteris creditoribus. Neque enim debuit præripere cæteris poſt bona poſſeſſa, cùm jam par conditio omnium creditorum facta eſſet. d. l. 6. §. 7. in f.

Si

Si debitorem meum, & complurium creditorum conſecutus eſſem fugientem, ſecum ferentem pecuniam, & abſtuliſſem ei id, quod mihi debeatur: placet Juliani ſententia dicentis, multùm intereſſe, antequam in poſſeſſionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum ſit, an poſtea: ſi ante, ceſſare in factum actionem; ſi poſtea, huic locum fore. l. 10. §. 16.

Qui fraudis inſcius à debitore ſuum recipit, non tenetur hac actione.

VII. Hoc edictum eum coërcet, qui ſciens eum in fraudem creditorum hoc facere, ſuſcepit quod in fraudem creditorum fiebat. Quare ſi quid in fraudem creditorum factum ſit, ſi tamen is, qui cepit, ignoravit; ceſſare videntur verba edicti. l. 6. §. 8.

Revocatur donatio in fraudem creditorum, etiam adverſus donatarium inſcium fraudis, ſi locupletior factus ſit.

VIII. Simili modo dicimus, & ſi cui donatum eſt, non eſſe quærendum, an ſciente eo, cui donatum, geſtum ſit: ſed hoc tantùm, an fraudentur creditores? Nec videtur injuria affici is, qui ignoravit: cùm lucrum extorqueatur, non damnum infligatur. In hos tamen, qui ignorantes ab eo, qui ſolvendo non ſit, liberalitatem acceperunt, hactenus actio erit danda, quatenus locupletiores facti ſunt: ultra non. l. 6. §. 11. V. l. 5. C. de revoc. his quæ in fraud. cred.

Qui à fraudatore ſciens emit, rem amittit & pretium, niſi extet.

IX. Si debitor in fraudem creditorum minore pretio fundum ſcienti emptori vendiderit; deinde hi, quibus de revocando eo actio datur, eum petant: quæſitum eſt, an pretium reſtituere debent? Proculus exiſtimat, omnimodo reſtituendum eſſe fundum, etiamſi pretium non ſolvatur. Et reſcriptum eſt ſecundum Proculi ſententiam. l. 7.

Ex his colligi poteſt, ne quidem portionem emptori reddendam ex pretio: poſſe tamen dici, eam rem apud arbitrum ex cauſa animadvertendam: ut ſi nummi ſoluti in bonis extent, jubeat eos reddi: quia ea ratione nemo fraudetur. l. 8.

Fraus æſtimatur ex conſilio & eventu.

X. Ita demum revocatur, quod fraudandorum creditorum cauſa factum eſt, ſi eventum fraus habuit, ſcilicet, ſi hi creditores, quorum fraudandorum cauſa fecit, bona ipſius vendiderunt. Cæterùm, ſi illos dimiſit, quorum fraudandorum cauſa fecit, & alios ſortitus eſt: ſiquidem

Digitized by Google

ſimpliciter dimiſſis prioribus, quos fraudare voluit, alios poſtea ſortitus eſt, ceſſat revocatio. Si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimiſit, quos fraudare voluit: Marcellus dicit, revocationi locum fore. Secundùm hanc diſtinctionem, & ab Imperatore Severo & Antonino reſcriptum eſt: eoque jure utimur. l. 10. §. 1.

Utrumque in eorumdem perſonam exigi[illegible]us, & conſilium, & eventum. l. 15.

Conſilium fraudis & eventus damni. l. 1. C. qui man. n. poſſ.

Qui ſcit fraudatorem habere creditores, non ideo eſt particeps fraudis.

XI. Quod ait Prætor *ſciente*, ſic accipimus, te conſcio & fraudem participante. Non enim, ſi ſimpliciter ſcio, illum creditores habere, hoc ſufficit ad contendendum, teneri eum in factum actione: ſed ſi particeps fraudis eſt. l. 10. §. 2.

Alias autem qui ſcit aliquem creditores habere, ſi cum eo contrahat ſimpliciter, ſine fraudis conſcientia, non videtur hac actione teneri. d. l. §. 4.

Tutore conſcio fraudis, minor inſcius tenetur quatenus ad eum pervenit.

XII. Ait Prætor *ſciente*, id eſt, eo, qui convenietur hac actione. Quid ergo, ſi forte tutor pupilli ſcit, ipſe pupillus ignoravit? Videamus, an actioni locus ſit, ut ſcientia tutoris noceat. Idem & in curatore furioſi & adoleſcentis? Et putem hactenus illis nocere conſcientiam tutorum, ſive curatorum, quatenus quid ad eos pervenit. l. 10. §. 5.

Fit fraus in repræſentatione debiti in diem.

XIII. Si cùm in diem mihi deberetur, fraudator præſens ſolverit: dicendum erit (quòd) in eo quod ſenſi commodum in repræſentatione, in factum actioni locum fore. Nam Prætor fraudem intelligit etiam in tempore fieri. l. 10. §. 12.

Dos in fraudem creditorum conſtituta revocatur à marito conſcio fraudis, non ab inſcio.

XIV. Si cùm mulier fraudandorum creditorum conſilium iniſſet, marito ſuo, eidemque debitori in fraudem creditorum acceptum debitum fecerit, dotis conſtituendæ cauſa: locum habet hæc actio. Et per hanc omnis pecunia, quam maritus debuerat, exigitur. Nec mulier de dote habet actionem; neque enim dos in fraudem creditorum conſtituenda eſt. Et hoc certo certius eſt, & ſæpiſſimè conſtitutum. l. 10. §. 14. l. 2. C. de revoc. his quæ in fr. cred.

Si

Si à ſocero fraudatore ſciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione. l. 25. §. 1.

In maritum qui ignoravit non dandam actionem, non magis quàm in creditorem, qui à fraudatore, quod ei deberetur acceperit: cum is indotatam uxorem ducturus non fuerit. d. §. in f.

XV. Si debitorem meum & complurium creditorum conſecutus eſſem fugientem, ſecum ferentem pecuniam, & abſtuliſſem ei id quod mihi debeatur: placet Juliani ſententia dicentis, multum intereſſe, antequam in poſſeſſionem bonorum ejus creditores mittantur, hoc factum ſit, an poſtea: ſi ante, ceſſare in factum actionem; ſi poſtea, huic locum fore. l. 10. §. 16. *Qui debitori fugienti pecuniam ſibi debitam aufert, antequàm is bonis ceſſerit, non reſtituit.*

XVI. Per hanc actionem res reſtitui debet cum ſua ſcilicet cauſa: & fructus non tantùm qui percepti ſunt, verùm etiam hi, qui percipi potuerunt à fraudatore, veniunt: ſed cum aliquo modo; ſcilicet, ut ſumptus facti deducantur. Nam arbitrio judicis non prius cogendus eſt rem reſtituere, quàm ſi impenſas neceſſarias conſequatur. l. 10. §. 19. & 20. *In hoc judicio veniunt fructus, deductis impenſis.*

XVII. Præterea generaliter ſciendum eſt, ex hac actione reſtitutionem fieri oportere in priſtinum ſtatum; ſive res fuerunt, ſive obligationes: ut perinde omnia revocentur, ac ſi liberatio facta non eſſet. Propter quod etiam medii temporis commodum, quod quis conſequeretur liberatione non facta, præſtandum erit. l. 10. §. 22. *Omnia in integrum reſtituenda.*

XVIII. Hæc actio etiam in ipſum fraudatorem datur: licèt Mela non putabat, in fraudatorem eam dandam: quia nulla actio in eum ex ante geſto, poſt bonorum venditionem daretur; & iniquum eſſet, actionem dari in eum, cui bona ablata eſſent. Si verò quædam diſperdidiſſet, ſi nulla reſtitutione recuperari poſſent, nihilominus actio in eum dabitur. Et Prætor non tantùm emolumentum actionis intueri videtur in eo, qui exutus eſt bonis, quàm pœnam. l. ult. §. ult. *Datur pœnalis actio in fraudatorem.*

Digitized by Google

LIBER XLIII.

TITULUS I.

De interdictis, ſive extraordinariis actionibus quæ pro his competunt.

Interdicta, aut exhibitoria, aut prohibitoria, aut reſtitutoria.

I. INTERDICTORUM tres ſpecies ſunt, exhibitoria, prohibitoria, reſtitutoria. l. 1. §. 1. V. §. 1. Inſt. h. t.

Interdicta perſonalia ſunt, licet in rem concepta.

II. Interdicta omnia, licet in rem videantur concepta, vi tamen ipſa perſonalia ſunt. l. 1. §. 3.

Interdicta ad apiſcendam, aut recipe-randam aut retinendam poſſeſſionem.

III. Interdicta, quæ ad rem familiarem ſpectant, aut apiſcendæ ſunt poſſeſſionis, aut reciperandæ, aut retinendæ. l. 2. §. 3.

Fructus veniunt in interdictis.

IV. In interdictis exinde ratio habetur fructuum, ex quo edita ſunt, non retro. l. 3.

Si arboris radices vicinis fundamentis noceant, judex providebit.

V. Cùm proponas radicibus arborum in vicina Agathangeli area poſitis creſcentibus, fundamentis domus tuæ periculum afferri, Præſes rem ad ſuam æquitatem rediget. l. 1. C. de interdict.

TITULUS III.

Quod legatorum.

Non propriè poſſidetur, ſed tenetur uſusfructus.

I. NEQUE uſusfructus, neque uſus poſſidetur, ſed magis tenetur. l. 1. §. 8.

Legatum ab herede petere debet legatarius.

II. *Quod quis legatorum nomine non ex voluntate heredis occupavit, id reſtituat heredi.* Etenim æquiſſimum Prætori viſum eſt, unumquemque non ſibi ipſum jus dicere occupatis legatis, ſed ab herede petere. l. 1. §. 2.

Digitized by Google

TITULUS IV.

Ne vis fiat ei qui in poſſeſſionem miſſus erit.

I. Extra ordinem Prætor jure ſuæ poteſtatis exequitur decretum ſuum: nonnunquam etiam per manum militarem. l. 3. *Decreta judicum per manum militarem executioni mandantur, ſi opus fuerit.*

TITULUS VI.

Ne quid in loco ſacro fiat.

I. In muris, itemque portis, & aliis ſanctis locis, aliquid facere, ex quo damnum, aut incommodum irrogetur, non permittitur. l. 2. *Nihil in loco ſancto faciendum quod noceat.*

II. Neque muri, neque portæ habitari, ſine permiſſu Principis, propter fortuita incendia, poſſunt. l. ult. *Inhabitare muros & portas non licet propter incendia.*

TITULUS VII.

De locis, & itineribus publicis.

I. Viæ vicinales, quæ ex agris privatorum collatis factæ ſunt, quarum memoria non extat, publicarum viarum numero ſunt. Sed inter eas & cæteras vias militares hoc intereſt; quòd viæ militares exitum ad mare, aut in urbes, aut in flumina publica, aut ad aliam viam militarem habent: harum autem vicinalium viarum diſſimilis conditio eſt. Nam pars earum in militares vias exitum habent, pars ſine ullo exitu intermoriuntur. l. 3. d. l. §. 1. *Via vicinalis antiqua pro publica habetur.*

Digitized by Google

TITULUS VIII.

Ne quid in loco publico, vel itinere fiat.

Loca publica privatis ſerviunt.

I. TAM publicis utilitatibus, quàm privatorum per hoc (interdictum) proſpicitur. Loca enim publica utique privatorum uſibus deſerviunt, jure ſcilicet civitatis, non quaſi propria cujuſque. Et tantùm juris habemus ad obtinendum, quantùm quilibet ex populo ad prohibendum habet. Propter quod, ſi *(quod)* fortè opus in publico fiet, quod ad privati damnum redundet: prohibitorio interdicto poteſt conveniri, propter quàm rem hoc interdictum propoſitum eſt. l. 2. §. 2.

Qui publico alium uti prohibet, injuriarum tenetur.

II. (Si quis) in campo publico ludere, vel in publico balineo lavare, aut in theatro ſpectare arceatur: in omnibus his caſibus injuriarum actione utendum eſt. l. 2. §. 9.

Ita in publico fieri quid permittitur, ne cui noceatur, niſi id à Principe impetretur.

III. Quoties aliquid in publico fieri permittitur, ita oportet permitti, ut ſine injuria cujuſquam fiat. Et ita ſolet Princeps, quoties aliud novi operis inſtituendum petitur, permittere. l. 2. §. 10.

Si quis à Principe ſimpliciter impetraverit, *ut in publico loco ædificet:* non eſt credendus ſic ædificare, ut cum incommodo alicujus id fiat. Neque ſic conceditur, niſi forte quis hoc impetraverit. d. l. §. 16.

Etiam temerè in publico ædificatum, non temerè deponitur, niſi noceat: ſed ſolarium imponitur.

IV. Si quis nemine prohibente in publico ædificaverit, non eſſe eum cogendum tollere, ne ruinis urbs deformetur: & quia prohibitorium eſt interdictum, non reſtitutorium. Si tamen obſtet id ædificium publico uſui, utique is, qui operibus publicis procurat, debebit id deponere: aut ſi non obſtet, ſolarium ei imponere. Vectigal enim hoc ſic appellatur, *ſolarium*, ex eo quòd pro ſolo pendatur. l. 2. §. 17.

Via publica ſolum publicum eſt, non privata.

V. Viæ privatæ ſolum alienum eſt, jus tantùm eundi (&) agendi nobis competit. Viæ autem publicæ ſolum publicum eſt, relictum ad directum certis finibus latitudinis, ab eo qui jus publicandi habuit, ut ea publicè iretur, commearetur. l. 2. §. 21.

Viarum tres ſpecies, publica, vicinales, privata.

VI. Viarum quædam publicæ ſunt, quædam privatæ, quædam vicinales. l. 2. §. 22.

T I-

TITULUS X.

De via publica, & ſi quid in ea factum eſſe dicatur.

I. ÆDILES ſtudeant, ut quæ ſecundùm civitates ſunt viæ, adæquentur: & effluxiones non noceant domibus: & pontes fiant, ubicunque oportet. l. un. *Via civitatum adæquanda.*

II. Studeant etiam, ne eorum, aut aliorum parietes, etiam domorum qui ad viam ducunt, ſint caduci. Sed ut oportet, emundent domini domorum, & conſtruant. Si autem non emundaverint, neque conſtruxerint; multent eos, quouſque firmos effecerint. d. l. §. 1. *Parietes caduci ſecundum viam reficiendi.*

III. Conſtruat vias publicas unuſquiſque ſecundùm propriam domum: & aquæ ductus purget, qui ſub dio ſunt, id eſt, cœlo libero, & conſtruat ita, ut non prohibeatur vehiculum tranſire. d. l. un. §. 3. *Via refectio & purgatio ſecundùm domos.*

IV. Quicumque mercede habitant, ſi non conſtruat dominus, ipſi conſtruentes computent diſpendium in mercedem. d. l. unic. §. 3. in f. *Conductoris mercedi imputatur quod eo nomine impendit.*

V. Studeant (ædiles), ut ante officinas nihil projectum ſit, vel propoſitum, præterquam ſi fullo veſtimenta ſiccet, aut faber currus exterius ponat. Ponant autem & hi, ut non prohibeant vehiculum ire. d. l. §. 4. *Nihil commeantibus in viis noceat.*

VI. Non permittant autem rixari in viis, neque ſtercora projicere, neque morticina, neque pelles jacere. d. l. §. ult. *Idem.*

TITULUS XII.

De fluminibus, ne quid in flumine publico, ripave ejus fiat, quo pejus navigetur.

I. FLUMINA publica, quæ fluunt, ripæque eorum publicæ ſunt. Ripa ea putatur eſſe, quæ pleniſſimum flumen continet. l. 3. d. l. §. 1. *Ripa publici fluminis publica eſt.*

II. Quæ-

Digitized by Google

Cujus fundos flumen dividit, ponte eos jungere non poteſt.

II. Quæſitum eſt, an is, qui in utraque ripa fluminis publici domus habeat, pontem privati juris facere poteſt? Reſpondit, non poſſe. l. ult.

TITULUS XIII.

Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque uti priore æſtate fluxit.

In flumine publico nihil novandum unde accolis noceatur.

I. AIT Prætor, *in flumine publico, inve ripa ejus facere, aut in id flumen ripamve ejus immittere, quo aliter aqua fluat, quàm priore æſtate fluxit, veto.* l. 1.

Si quod vitii accolæ ex facto ejus, qui convenitur, ſentient, interdicto locus erit. d. l. §. 3. in f.

Oportet enim in hujuſmodi rebus utilitatem & tutelam facientis ſpectari, ſine injuria accolarum. d. l. §. 7. in f.

Æſtatis æſtimatio.

II. Æſtas ad æquinoctium autumnale refertur. l. un. §. 8. V. inf. de aqua quotid. & æſt. l. 1. §. 32.

TITULUS XVI.

De vi, & de vi armata.

Omnis vis illicita.

I. HOc interdictum proponitur ei, qui vi dejectus eſt. Etenim fuit æquiſſimum, vi dejecto ſubvenire; propter quod ad recuperandam poſſeſſionem interdictum hoc proponitur. Ne quid autem per vim admittatur, etiam legibus Juliis proſpicitur publicorum, & privatorum, necnon & conſtitutionibus Principum. l. 1. §. 1. & 2.

Vi dejecto damnum omne farciendum.

II. Qui vi dejectus eſt, quidquid damni ſenſerit ob hoc quòd dejectus eſt, recuperare debet: priſtina enim cauſa reſtitui debet, quam habiturus erat, ſi non fuiſſet dejectus. l. 1. §. 31.

Fructus reſtituendi ex quo quis dejectus eſt, quos potuiſſet percipere.

III. Ex die, quo quis dejectus eſt, fructuum ratio habetur: quamvis in cæteris interdictis, ex quo edita ſunt, non retrò computantur. Idem eſt & in rebus mobilibus, quæ

Digitized by Google

quæ ibi erant: nam & earum fructus computandi ſunt, ex quo quis vi dejectus eſt. l. 1. §. 40.

Si de poſſeſſione vi dejectus es, cum & lege Julia vis privatæ reum poſtulare, & ad inſtar interdicti *unde vi*, convenire potes, quo reum cauſam omnem præſtare oportet: in qua fructus etiam quos vetus poſſeſſor percipere potuit, non tantùm quos prædo percepit, venire non ambigitur. l. 4. C. unde vi.

IV. In interdicto unde vi, tanti condemnatio facienda eſt, quanti interſit poſſidere: & hoc jure nos uti, Pomponius ſcribit. Id eſt, tanti rem videri, quanti actoris interſit. l. 6. *In hoc interdicto venit quod intereſt.*

V. Fulcinius dicebat, vi poſſideri, quoties vel non dominus, cùm tamen poſſideret, vi dejectus eſt. l. 8. *Hoc interdictum omni poſſeſſori competit, etiam non domino.*

TITULUS XVII.

Uti poſſidetis.

I. Ait Prætor, *uti eas ædes, quibus de agitur, nec vi, nec clam, nec precariò alter ab altero poſſidetis, quo minus ita poſſideatis, vim fieri veto.* l. 1. *Tuendus qui poſſidet nec vi, nec clam, nec precariò.*

II. Hujus interdicti proponendi cauſa hæc fuit, quod ſeparata eſſe debet poſſeſſio à proprietate: fieri etenim poteſt, ut alter poſſeſſor ſit, dominus non ſit; alter dominus quidem ſit, poſſeſſor verò non ſit: fieri poteſt, ut & poſſeſſor idem, & dominus ſit. l. 1. §. 2. *Aliud poſſeſſio, aliud dominium: inde interdicta poſſeſſoria.*

III. Inter litigatores ergo quoties eſt proprietatis controverſia, aut convenit inter litigatores uter poſſeſſor ſit, uter petitor, aut non convenit. Si convenit, abſolutum eſt: ille poſſeſſoris commodo, quem convenit poſſidere, ille petitoris onere fungetur. Sed ſi inter ipſos contendatur uter poſſideat, quia alteruter ſe magis poſſidere adfirmat; tunc, ſi res ſoli ſit, in cujus poſſeſſione contenditur, ad hoc interdictum remittitur. l. 1. §. 3. *Vel de dominio, vel de poſſeſſione contenditur: ſi de utroque, prius de poſſeſſione agendum.*

Incerti juris non eſt, orta proprietatis & poſſeſſionis lite, prius poſſeſſionis decidi oportere quæſtionem. l. 3. C. de interd.

Digitized by Google

Aut ad retinendam poſſeſſionem, aut ad reſtituendam agitur.

IV. Omnis de poſſeſſione controverſia aut eo pertinet, ut quod non poſſidemus, nobis reſtituatur; aut ad hoc, ut retinere nobis liceat quod poſſidemus. l. 1. §. 4.

Poſſeſſor eſt qui nec vi, nec clam, nec precariò ab adverſario poſſidet, licet injuſtè poſſideat adverſus cæteros.

V. Perpetuò autem hoc interdicto inſunt hæc, *quod nec vi, nec clam, nec precario, ab illo poſſides*. l. 1. §. 5.

Quod ait Prætor in interdicto, *nec vi, nec clam, nec precariò, alter ab altero poſſidetis*, hoc eo pertinet, ut ſi quis poſſidet vi, aut clam, aut precariò, ſi quidem ab alio, proſit ei poſſeſſio; ſi verò ab adverſario ſuo, non debeat eum, propter hoc quòd ab eo poſſidet, vincere: has enim poſſeſſiones non debere proficere palam eſt. l. 1. §. ult.

Juſta an injuſta adverſus cæteros poſſeſſio ſit, in hoc interdicto nihil refert: qualiſcumque enim poſſeſſor, hoc ipſo, quod poſſeſſor eſt, plus juris habet, quàm ille qui non poſſidet. l. 2.

In hoc interdicto uterque actor & reus.

VI. Hoc interdictum duplex eſt: & hi, quibus competit, & actores, & rei ſunt. l. 3. §. 1.

TITULUS XIX.

De itinere, actuque privato.

Poſſeſſorem facit anni poſſeſſio ante interdictum.

I. HOc interdicto Prætor non inquirit, utrum habuit jure ſervitutem impoſitam, an non: ſed hoc tantùm, an itinere actuque hoc anno uſus ſit non vi, non clam, non precariò. Et tuetur eum, licèt eo tempore, quo interdictum redditur, uſus non ſit. l. 1. §. 2.

Annum ex die interdicti retrorſum computare debemus. l. 1. §. 3. V. l. 2. C. unde vi.

Per colonum, & hoſpitem & alios poſſidemus.

II. Is cujus colonus, aut hoſpes, aut quis alius iter ad fundum fecit, uſus videtur itinere, vel actu, vel via: & idcirco interdictum habebit. l. 1. §. 7.

Qui meo jure poſſidet, licet alia mente poſſideat, mihi poſſidet.

III. Si ego tibi fundum precariò dedero, cui via debebatur; & tu rogaveris precariò, ut ea via utaris: nihilominus utile interdictum mihi eſſe. l. 1. §. 11.

Quoties enim colonus meus, aut is, cui precariò fundum dedi, via utitur: ego ire intelligor: propter quòd & rectè

recte dico, me itinere uſum. d. §. 11. Non enim opinio tua, ſed mea quærenda eſt. d. §. 11.

IV. Si quis ſupradicto tempore anni non vi, non clam, non precario itinere uſus ſit, verùm poſtea non ſit uſus, ſed clam, precariove: videndum eſt, an ei noceat? Et magis eſt, ut nihil ei noceat, quod attinet ad interdictum. Nec enim corrumpi aut mutari quod rectè tranſactum eſt, ſuperveniente delicto poteſt. l. 1. §. 12. l. 2. V. l. 1. §. ult.

Qui juſtè primò, deinde clam, aut precario poſſidet, jus interdicti, quod poſſeſſorem quemlibet ſequitur, non amittit.

Sicut non nocet ei qui ſine vitio uſus eſt, quòd eodem anno vitiosè uſus eſt; ita emptori, heredique non nocebit, quòd ipſi vitiosè uſi ſunt, ſi teſtator, venditorve rectè uſi ſunt. l. 6.

V. Reficere ſic accipimus, ad priſtinam formam iter & actum reducere: hoc eſt, ne quis dilatet, aut producat, aut deprimat, aut exaggeret: & aliud eſt enim reficere, longè aliud facere. l. 3. §. 15.

Priſtina forma ſervitutum ſervanda.

VI. Si quis ſervitutem jure impoſitam non habeat, habeat autem velut longæ poſſeſſionis prærogativam; ex eo, quod diu uſus eſt ſervitute, interdicto hoc uti poteſt. l. 5. §. 3. V. l. 10. ff. ſi ſerv. vind. l. 1. C. de ſervit. l. 2. cod. eod. V. T. ſeq. l. 3. §. 4.

Servitus longa poſſeſſione acquiritur.

TITULUS XX.

De aqua cottidiana, & æſtiva.

I. ÆSTATEM incipere ſic peritiores tradiderunt, ab æquinoctio verno, & finiri æquinoctio autumnali. Et ita ſenis menſibus æſtas, atque hyems dividitur. l. 1. §. 32. V. ſ. ne quid in fl. publ. l. un. §. 8.

Æſtas ab æquinoctio verno ad autumnale.

II. Si diurnarum aut nocturnarum horarum aquæductum habeam, non poſſum alia hora ducere, quàm qua jus habeam ducendi. l. 2.

Aliis horis aqua non ducitur, quàm quibus conceſſa eſt.

III. Hoc jure utimur, ut etiam non ad irrigandum, ſed pecoris cauſa, vel amœnitatis, aqua duci poſſit. l. 3.

Aqua duci poteſt in varios uſus, & ob ſolam amœnitatem.

IV. Ductus aquæ, cujus origo memoriam exceſſit, jure conſtituti loco habetur. l. 3. §. 4. V. ſ. Tit. prox. l. 5. §. 3.

Ductus antiquus jus conſtituit.

TITULUS XXI.

De rivis.

Cui ſervitus debetur, commodiorem ſibi eam facere poteſt, dum ne domino fundi fiat durior.

I. Si quis novum canalem, vel fiſtulas in rivo velit collocare, cùm id numquam habuerit: utile ei hoc interdictum futurum, Labeo ait. Nos & hic opinamur, utilitatem ejus, qui ducit, ſine incommoditate ejus, cujus ager eſt, ſpectandam. l. 3. §. 2.

TITULUS XXIV.

Quod vi aut clam.

Quod vi aut clam quis fecerit, reſtituendum eſt, etſi jus habeat.

I. Prætor ait: *Quod vi aut clam factum eſt, qua de re agitur, id cùm experiendi poteſtas eſt, reſtituas.* Hoc interdictum reſtitutorium eſt: & per hoc occurſum eſt calliditati eorum, qui vi aut clam quædam moliuntur: jubentur enim ea reſtituere. Et parvi refert, utrum jus habuerit faciendi, an non. Sive enim jus habuit, ſive non, tamen tenetur interdicto, propter quod vi aut clam fecit: tueri enim jus ſuum debuit, non injuriam comminiſci. l. 1. d. l. §. 1. & 2.

Vi fit quod contra prohibitionem, vel denunciationem quis fecerit.

II. Vi factum videri, Quintus Mutius ſcripſit, ſi quis contra quàm prohiberetur fecerit: & mihi videtur plena eſſe Quinti Mutii definitio. l. 1. §. 5.

Sed & ſi contra teſtationem, denunciationemque fecerit: idem eſſe Caſcellius & Trebatius putant. Quod verum eſt. l. 1. §. 7.

Clam facit qui eum celat, quem prohibiturum exiſtimare debet.

III. Clam facere videri Caſſius ſcribit, eum qui celavit adverſarium, neque ei denunciavit: ſi modò timuit ejus controverſiam, aut debuit timere. Idem Ariſto putat, eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum ſe intellegerit, & id exiſtimat, aut exiſtimare debet, ſe prohibitum iri. l. 3. §. pen. & ult.

V. Si

Digitized by Google

IV. Si alius fecerit me invito; tenebor ad hoc, ut patientiam præſtem. l. 7.

Quod me invito alius fecit, non ipſe tollam, ſed tolli patiar.

V. Eſt & alia exceptio, de qua Celſus dubitat, an ſit objicienda: ut putà, ſi incendii arcendi cauſa, vicini ædes intercidi, & quòd vi aut clam mecum agatur, aut damni injuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret, *quod incendii defendendi cauſa factum non ſit*. Servius autem ait, ſi id Magiſtratus feciſſet, dandam eſſe: privato non eſſe idem concedendum. Si tamen quid vi aut clam factum ſit, neque ignis uſque eo perveniſſet, ſimpli litem æſtimandam: ſi perveniſſet, abſolvi eum oportere. l. 7. §. 4. V. ſ. ad leg. Aquil. l. 49. §. 1.

Intercidere licet vicinas ædes propter incendium.

VI. Ad quædam, quæ non habent atrocitatem facinoris vel ſceleris, ignoſcitur ſervis, ſi vel dominis, vel his qui vice dominorum ſunt, obtemperaverint. l. 11. §. 7.

Minus delictum eſt ejus qui domino vel ei qui fuit vice domini obtemperavit.

VII. Hereditas dominæ locum obtinet. l. 13. §. 5. in f.

Hereditas pro domina eſt.

VIII. Opus quod à pluribus pro indiviſo factum eſt, ſingulos in ſolidum obligat. l. 15. §. 2.

Plurium opus ſingulos obligat in ſolidum.

IX. Hoc interdicto tanti lis æſtimatur, quanti actoris intereſt id opus factum eſſe. Officio autem judicis ita oportere fieri reſtitutionem judicandum eſt, ut in omni cauſa eadem conditio ſit actoris, quæ futura eſſet, ſi id opus, de quo actum eſt, neque vi neque clam factum eſſet. l. 15. §. 7.

Omne quod intereſt, & omnis cauſa reſtituenda.

TITULUS XXVI.

De precario.

I. PRECARIUM eſt, quod precibus petentis utendum conceditur (tamdiu), quamdiu is, qui conceſſit, patitur. l. 1.

Precarium eſt quod precanti utendum conceditur.

II. Diſtat (precarium) à donatione, eo quòd qui donat, ſic dat, ne recipiat: at qui precario concedit, ſic dat, quaſi tunc recepturus, cùm ſibi libuerit precarium ſolvere. l. 1. §. 2.

Qui precario concedit, dat recepturus, non qui donat.

III. Eſt ſimile (precarium) commodato. Nam & qui commodat rem, ſic commodat, ut non faciat rem acci-

Simile commodato precarium.

Digitized by Google

pientis; ſed ut ei uti re commodata permittat. l. 1. §. 3.

Precario conceduntur immobilia, & mobilia.

IV. Habere precariò videtur, qui poſſeſſionem vel corporis, vel juris adeptus eſt, ex hac ſolummodo cauſa, quòd preces adhibuit, & impetravit, ut ſibi poſſidere, aut uti liceat. Veluti ſi me precariò rogaveris, ut per fundum meum ire, vel agere tibi liceat: vel ut in tectum, vel in aream ædium mearum ſtillicidium, vel tignum in parietem immiſſum habeas. In rebus etiam mobilibus precarii rogatio conſtitit. l. 2. §. 3. l. 3. & 4.

Precariò datum ad tempus dominus auferre poteſt ante tempus.

V. Cùm precariò aliquid datur, ſi convenit, *ut in Calendas Julias precariò poſſideat:* numquid exceptione adjuvandus eſt, ne ante ei poſſeſſio auferatur? Sed nulla vis eſt hujus conventionis, ut rem alienam domino invito poſſidere liceat. l. 12. V. l. 17. §. 3. ff. commod.

Poſſidet & qui precariò rogavit, & qui dedit: ille corpore, hic animo.

VI. Eum, qui precariò rogaverit, ut ſibi poſſidere liceat, nanciſci poſſeſſionem non eſt dubium. An is quoque poſſideat, qui rogatus ſit, dubitatum eſt? Placet autem, penes utrumque eſſe eum hominem, qui precariò datus eſſet: penes eum qui rogaſſet, quâ poſſederat corpore: penes dominum, quia non diſceſſerit animo poſſeſſione. l. 15. §. 4.

Duo in ſolidum poſſidere non poſſunt.

VII. Duo in ſolidum precariò habere non magis poſſunt, quàm duo in ſolidum vi poſſidere, aut clam. Nam neque juſtæ, neque injuſtæ poſſeſſiones duæ concurrere poſſunt. l. 19. V. l. 3. §. 5.

TITULUS XXVIII.

De glande legenda.

Fructus in alieno cadentes legere licet.

I. AIT Prætor *glandem quæ ex illius agro in tuum cadat, quominus illi tertio quoque die legere, auferre liceat, vim fieri veto.* Glandis nomine omnes fructus continentur. l. un. d. l. §. 1.

TI-

TITULUS XXX.

De liberis exhibendis, item ducendis.

I. INTERDUM magis (apud matrem), quàm apud patrem morari filius debet, ex juſtiſſima ſcilicet cauſa. l. 1. §. 3. l. 3. §. 5. V. ſ. de Divort. n. 2. *Mater interdum patri præfertur ad liberorum educationem.*

II. Certo jure utimur, ne benè concordantia matrimonia jure patriæ poteſtatis turbentur. Quod tamen ſic erit adhibendum, ut patri perſuadeatur, ne acerbè patriam poteſtatem exerceat. l. 1. §. ult. in f. l. 3. §. 5. in f. *Non debet patria poteſtas turbare concordans matrimonium.*

LIBER XLIV.

TITULUS I.

De exceptionibus, præſcriptionibus, & præjudiciis.

I. REUS in exceptione actor eſt. l. 1. *In exceptione reus actor eſt.*

II. Exceptio dicta eſt, quaſi quædam excluſio: quæ (inter) opponi actioni cujuſque rei ſolet, ad eludendum id quod in intentionem, condemnationemve deductum eſt. l. 2. *Exceptio eſt petitionis excluſio.*

III. Replicationes nihil aliud ſunt, quàm exceptiones, & à parte actoris veniunt: quæ quidem ideo neceſſariæ ſunt, ut exceptiones excludant. Semper enim replicatio idcirco objicitur, ut exceptionem oppugnet. l. 2. §. 1. *Replicatio eſt exceptionis excluſio.*

IV. Sed & contra replicationem ſolet dari triplicatio, & contra triplicationem rurſus, & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor objicit. l. 2. §. 3. *Ulteriores actoris & rei invicem reſponſiones & excluſiones.*

V. Solemus dicere, quaſdam exceptiones eſſe dilatorias, quaſdam peremptorias: ut putà dilatoria eſt exceptio, quæ differt actionem: veluti procuratoria exceptio dilatoria eſt: nam qui dicit, non licere procuratorio nomi- *Exceptionum aliæ differunt actionem, aliæ periment: hæ peremptoriæ dicuntur, illæ dilatoriæ.*

ne

Digitized by Google

ne agi, non prorſus litem inficiatur, ſed perſonam evitat. l. 2. §. 4.

Exceptiones aut perpetuæ ſunt, aut temporales.

VI. Exceptiones, aut perpetuæ & peremptoriæ ſunt, aut temporales & dilatoriæ. Perpetuæ atque peremptoriæ ſunt, quæ ſemper locum habent, nec evitari poſſunt: qualis eſt doli mali, & rei judicatæ, & ſi quid contra leges Senatuſveconſultum factum eſſe dicetur: item pacti conventi perpetui, id eſt, ne omnino pecunia petatur. Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ non ſemper locum habent, ſed evitari poſſunt: qualis eſt pacti conventi temporalis, id eſt, ne fortè intra quinquennium ageretur. l. 3.

Pluribus exceptionibus uti permittitur.

VII. Is, qui dicit *ſe juraſſe*, poteſt & aliis exceptionibus uti cum exceptione juriſjurandi, vel aliis ſolis: pluribus enim defenſionibus uti permittitur. l. 5.

Nemo prohibetur pluribus exceptionibus uti, quamvis diverſæ ſunt. l. 8.

Exceptiones perſonales ad alios non tranſeunt, rei cohærentes tranſeunt.

VIII. Exceptiones, quæ perſonæ cujuſque cohærent, non tranſeunt ad alios. Veluti ea quam ſocius habet exceptionem, quòd facere poſſit, vel parens, non competit fidejuſſori. l. 7. Rei autem cohærentes exceptiones etiam fidejuſſoribus competunt: ut rei judicatæ, doli mali, juriſjurandi, quod metus cauſa factum eſt. Igitur & ſi reus pactus ſit in rem, omnimodo competit exceptio fidejuſſori. d. l. 7. §. 1.

Cum alio judicatum alii non obeſt, nec ipſi heredi hoc nomine agenti, quod proprio nomine adverſus eum judicatum eſt.

IX. Modeſtinus reſpondit: *Res inter alios judicata, aliis non obeſt:* nec ſi is, contra quem judicata eſt, heres extiterit ei, contra quem nihil pronunciatum eſt, hereditariam ei litem inferenti, præſcribi ex ea ſententia poſſe, quam proprio nomine diſceptans, antequam heres extiterit, excepit. l. 10. V. T. ſeq. l. 3.

Non ſtat judicatum ex falſis inſtrumentis.

X. Si res judicata eſſet ex falſis inſtrumentis, ſi poſtea falſa inveniantur, nec rei judicatæ præſcriptionem opponi. l. 11.

Fidejuſſor rei exceptionibus eo invito utitur.

XI. Omnes exceptiones, quæ reo competunt, fidejuſſori quoque, etiam invito reo, competunt. l. 19.

Judicatum in quæſtione communi facit præjudicium.

XII. Rei majoris pecuniæ præjudicium fieri videtur, cùm ea quæſtio in judicium deducitur, quæ vel tota, vel ex aliqua parte communis eſt quæſtioni de re majori. l. 21.

XIII. Ex-

Digitized by Google

XIII. Exceptio eſt conditio, quæ modo eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. l. 22.

Exceptiones quædam eximunt à condemnatione, quædam minuunt.

XIV. Debitores quidem hereditarii unicuique heredum, pro portione hereditaria, antiqua lege obligati ſunt. Sed ſi eis heredibus omnem pecuniam exolviſti, quibus nomen patris tui teſtator in diviſione adſcripſerat, doli mali exceptione adverſus alios agentes tueri te potes. l. 1. C. de except. ſeu præſcr.

Debitores hereditarii ſingulis heredibus portiones debent.

XV. Replicatio doli oppoſita bonæ fidei judicium facit, & commentum fraudis repellit. l. 3. in f. C. eod.

Replicatio doli bonæ fidei judicium facit.

XVI. Exceptiones peremptorias ante ſententiam quandocumque objicere licet. l. 4. & l. 8. C. eod.

Semper auditur exceptio peremptoria ante ſententiam.

XVII. Dilatoria exceptio in exordio litis proponi debet. l. penult. C. eod.

Dilatoria non niſi in exordio litis.

XVIII. Præſcriptio fori in principio litis opponenda eſt. l. ult. C. eod.

Nec præſcriptio fori.

TITULUS II.

De exceptione rei judicatæ.

I. Res inter alios judicatæ, nullum aliis præjudicium faciunt. l. 1.

Cum alio judicatum, aliis non obeſt.

II. Julianus reſpondit, exceptionem rei judicatæ obſtare, quoties eadem quæſtio inter eaſdem perſonas revocatur. Et ideo & ſi ſingulis rebus petitis hereditatem petat, vel contra, exceptione ſubmovebitur. l. 3.

Res judicata non obeſt, niſi in eadem quæſtione, inter eaſdem perſonas.

III. Julianus ſcribit, exceptionem rei judicatæ à perſona auctoris ad emptorem tranſire ſolere: retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. Quare ſi hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero, & vicero: petenti tibi non opponam exceptionem. l. 9. §. 2.

Exceptio rei judicatæ adverſus auctorem ſucceſſori nocet.

Exceptio rei judicatæ nocebit ei, qui in dominium ſucceſſit ejus, qui judicio expertus eſt. l. 28.

IV. Cùm quæritur, hæc exceptio noceat, necne? Inſpiciendum eſt, an idem corpus ſit, quantitas eadem, idem

Pro judicato id habetur quod ex re, ex jure, ex perſonis

Digitized by Google

dem eſt quod jam judicatum dicitur.

jus: & an eadem cauſa petendi, & eadem conditio perſonarum. Quæ niſi omnia concurrunt, alia res eſt. Idem corpus in hac exceptione, non utique omni priſtina qualitate vel quantitate ſervata, nulla adjectione, diminutioneve facta, ſed pinguius pro communi utilitate accipitur. l. 12. l. 13. l. 14.

Plura jura in eandem rem habere poſſum, ſed mea eſſe pluries non poteſt.

V. Actiones in perſonam ab actionibus in rem hoc differunt, quòd cùm eadem res ab eodem mihi debeatur, ſingulas obligationes ſingulæ cauſæ ſequuntur, nec ulla earum alterius petitione vitiatur: at *cùm in rem* ago non expreſſa cauſa, ex qua rem meam eſſe dico, omnes cauſæ una petitione adprehenduntur: neque enim amplius, quam ſemel res mea eſſe poteſt; ſæpius autem deberi poteſt. l. 14. §. 2.

Victus in cauſa poſſeſſionis, de proprietate poteſt agere.

VI. Si quis interdicto egerit de poſſeſſione, poſtea in rem agens non repellitur per exceptionem: quoniam in interdicto poſſeſſio, in actione proprietas vertitur. l. 14. §. ult. V. ſ. uti poſſidetis. l. 1. §. 3.

Coheredi nec prodeſt nec nocet judicatum cum coherede.

VII. Si cum uno herede depoſiti actum ſit, tamen & cum cæteris heredibus rectè agetur, nec exceptio rei judicatæ eis proderit. Nam & ſi eadem quæſtio in omnibus judiciis vertitur, tamen perſonarum mutatio, cum quibus ſingulis ſuo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. l. 22.

Judicatæ rei præſcriptio coheredi, qui non litigavit, obſtare non poteſt. l. 29.

Creditori non nocet in cauſa pignoris judicatum poſtea contra debitorem.

VIII. Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore cauſam egerit; & contrariam ſententiam acceperit: creditor in locum victi ſucceſſiſſe non videbitur: cùm pignoris conventio ſententiam præceſſerit. l. 29. §. 1.

TITULUS III.

De diverſis temporalibus præſcriptionibus, & (de) acceſſionibus poſſeſſionum.

Vitium teſtatoris legatario non nocet,

I. AN vitium auctoris, vel donatoris, ejuſve qui mihi rem legavit, mihi noceat, ſi fortè auctor meus juſtum

juſtum initium poſſidendi non habuit, videndum eſt? Et puto neque nocere, neque prodeſſe. Nam denique & uſucapere poſſum, quod auctor meus uſucapere non potuit. l. 5. V. ſ. de acq. vel amitt. poſſeſſ. l. 13. §. 1. V. l. 5. C. de uſucap. pro empt.

Si ipſe uſuceperit bona fide: nec donatoris donatario.

II. Si quam rem tibi vendiderim, rurſus à te emam, & Titio vendam: & meam omnem & tuam poſſeſſionem Titio acceſſurum, videlicet quòd & tu mihi & ego ei poſſeſſionem præſtare debemus. l. 6.

Auctorum & ſucceſſorum omnium tempora conjunguntur.

De *acceſſionibus poſſeſſionum* nihil in perpetuum, neque generaliter definire poſſumus: conſiſtunt enim in ſola æquitate. Planè tribuuntur his, qui in locum aliorum ſuccedunt, ſive ex contractu, ſive voluntate. Heredibus enim, & his, qui ſucceſſorum loco habentur, datur acceſſio teſtatoris. l. 14. d. l. §. 1.

Ei cui heres rem hereditariam vendidit, & heredis tempus, & defuncti debet accedere. l. 15. §. ult.

III. Cùm heres in jus omne defuncti ſuccedit, ignoratione ſua defuncti vitia non excludit: veluti cùm ſciens alienum illum, illo, vel precario poſſedit. Quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat, nec interdicto rectè conveniatur: tamen uſucapere non poterit, quod defunctus non potuit. Idem juris eſt, cum de longa poſſeſſione quæritur. Neque enim rectè defendetur, cùm exordium ei bonæ fidei ratio non tueatur. l. 11. V. ſ. de uſurp. & uſucap. n. 20.

Non uſucapit heres quod defunctus uſucapere non potuit.

IV. Acceſſio poſſeſſionis fit non ſolùm temporis, quod apud eum fuit, unde is emit: ſed & qui ei vendidit, unde tu emiſti. Sed ſi melius * aliquis ex auctoribus non poſſederit, præcedentium auctorum poſſeſſio non proderit, quia conjuncta non eſt: ſicut nec ei qui non poſſidet, auctoris poſſeſſio accedere poteſt. l. 15. §. 1. V. ſ. de acq. vel amitt. poſſ. l. 13. §. 4.

Poſſeſſio interrupta ſequenti non conjungitur, nec prodeſt.

* medius.

TITULUS IV.

De doli mali, & metus exceptione.

Dolus ex facto apparet. I. AN dolo quid factum ſit, ex facto intelligitur. l. 1. §. 2.

Doceri debet de dolo, & cujus dolo factum ſit. II. Docere debet is, qui objicit doli exceptionem, dolo malo actoris factum; nec ſufficiet ei, oſtendere in re eſſe dolum. Aut ſi alterius dicat dolo factum, eorum perſonas ſpecialiter debebit enumerare: dummodo hæ ſint, quarum dolus noceat. l. 2. §. 1. V. inf. l. 4. §. 33.

Dolo petitur quod exceptione repellendum novit petitor. III. Dolo facit quicumque id quod quaqua exceptione elidi poteſt, petit. Nam & ſi inter initia nihil dolo malo facit, attamen nunc petendo facit doloſè: niſi ſi talis ſit ignorantia in eo, ut dolo careat. l. 2. §. 5.

Dolo facit, qui petit quod redditurus eſt. l. 8.

Ex dolo tutoris datur exceptio. IV. Opinor de dolo tutoris exceptionem pupillo eſſe objiciendam. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furioſi dicenda erunt: ſed & in prodigi, vel minoris viginti quinque annis. l. 4. §. 24. in fin. & 25.

Et ex dolo minoris, & pupilli dolo capacis. V. De dolo minoris viginti quinque annis exceptio utique locum habebit. Nam & de pupilli dolo interdum eſſe excipiendum, nequaquam ambigendum eſt, ex ea ætate quæ dolo non careat. Denique Julianus quoque ſæpiſſimè ſcripſit, doli pupillos, qui propè pubertatem ſunt, capaces eſſe. l. 4. §. 26.

Exceptio rei cohærens poſſeſſori nocet. VI. Rei cohærens exceptio etiam emptori nocet. Eam autem quæ ex delicto perſonæ oriatur, nocere non oportet. l. 4. §. 27. in fin.

Dolus auctoris rei non cohærens emptori non nocet. VII. Si cùm legitima hereditas Gaji Seii ad te perveniret, & ego eſſem heres inſtitutus, perſuaſeris mihi per dolum malum ne adeam hereditatem: & poſteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio ceſſeris, pretio accepto: iſque à me petat hereditatem: exceptionem doli mali ejus qui ei ceſſit, non poteſt pati. l. 4. §. 28.

In cauſa lucrativa dolus auctoris nocet. VIII. Si quis ex cauſa legati vindicet, aut is, cui ex cauſa donationis res præſtita eſt, vindicet, an de dolo exceptionem

nem patiatur ex cauſa ejus in cujus locum ſucceſſerit? Et magis putat Pomponius ſubmovendum. Et ego puto exceptione eos eſſe repellendos, cùm lucrativam cauſam ſint nancti. Aliud eſt enim emere, aliud ex his cauſis ſuccedere. l. 4. §. 29.

Ex quacumque alia cauſa, quæ prope lucrativam habet adquiſitionem, quæſiſſe quis videatur, patietur exceptionem doli ex perſona ejus, in cujus locum ſucceſſit. l. 4. §. 31.

IX. Qui pretium dedit, vel vice pretii, cùm ſit bona fide emptor, non patitur doli exceptionem ex perſona auctoris: utique ſi ipſe dolo caret. Cæterum ſi ipſe dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, & patietur de dolo ſuo exceptionem. l. 4. §. 31. in f. V. ſ. d. l. §. 27. & 28.

Bonæ fidei emptor non patitur exceptionem doli auctoris.

X. Metus cauſa exceptio in rem ſcripta eſt, *ſi in ea re nihil metus cauſa factum eſt*: ut non inſpiciamus, an is qui agit, metus cauſa fecit aliquid, ſed an omnino metus cauſa factum eſt in hac re, à quocumque, non tantùm ab eo qui agit. Et quamvis de dolo auctoris exceptio non objiciatur, verumtamen hoc jure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verùm à quocumque adhibito exceptio objici poſſit. l. 4. §. 33. in f. V. ſ. l. 2. §. 1. V. l. 14. §. 3. ff. quod met. cauſ.

Metus exceptio ſemper rei cohæret, à quolibet illatus ſit metus.

XI. Non ſicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda eſt. Nam hæc perpetuò competit, cùm actor quidem in ſua poteſtate habeat quando utatur ſuo jure, is autem cum quo agitur, non habeat poteſtatem quando conveniatur. l. 5. §. ult. V. l. 6. C. de except. ſeu præſcrip.

Tamdiu durat exceptio quamdiu actio.

TITULUS V.

Quarum rerum actio non detur.

I. Jusjurandum vicem rei judicatæ obtinet: non immerito: cum ipſe quis judicem adverſarium ſuum de ca ſa ſua fecerit, deferendo ei jusjurandum. l. 1.

Jusjurandum rei judicatæ vicem obtinet.

TITULUS VII.

De obligationibus & actionibus.

Variis ex cauſis ligamur.

I. Obligationes aut ex contractu naſcuntur, aut ex maleficio, aut proprio quodam jure ex variis cauſarum figuris. l. 1.

Obligamur re, aut conſenſu.

II. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut conſenſu. l. 1. §. 1. V. l. 52.

Re obligamur in mutuo, commodato, depoſito, pignore.

III. Re contrahitur obligatio mutui datione. l. 1. §. 2.

Is quoque cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur. d. l. 1. §. 3.

Is quoque apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur. d. l. 1. §. 5.

Creditor quoque qui pignus accepit, re tenetur. l. 1. §. 6.

Mutuò dantur quæ pondere, numero, menſura conſtant.

IV. Mutui datio conſiſtit in his rebus, quæ pondere, numero, menſurave conſtant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, poſtea alias recepturi ejuſdem generis & qualitatis. d. l. 1. §. 2.

In commodato res ipſamet reſtituitur, niſi caſu perierit: in mutuo aliud pro alio.

V. Is cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur. Sed is de ea ipſa re, quam acceperit, reſtituenda tenetur. Et ille quidem qui mutuum accepit, ſi quolibet caſu, quod accepit, amiſerit: nihilominus obligatus permanet. Is verò qui utendum accepit, ſi majore caſu, cui humana infirmitas reſiſtere non poteſt, (veluti incendio, ruina, naufragio) rem quam accepit, amiſerit, ſecurus eſt. l. 1. §. 3. & §. 4.

Qui utendum quid accepit, exactiſſimam diligentiam præſtat: imò & caſum, ſi culpa ejus contigerit.

VI. Exactiſſimam diligentiam cuſtodiendæ rei præſtare compellitur *(qui utendam accepit)*: nec ſufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam ſuis rebus adhibet, ſi alius diligentior cuſtodire poterit. Sed & in majoribus caſibus, ſi culpa ejus interveniat, tenetur. Veluti, ſi quaſi amicos ad cœnam invitaturus, argentum quod in eam rem utendum acceperit, peregrè proficiſcens ſecum portare voluerit, & id aut naufragio, aut prædonum hoſtiumve incurſu amiſerit. l. 1. §. 4.

VII. Is

VII. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur: qui & ipſe de ea re quam acceperit reſtituenda tenetur: ſed is etiam ſi negligenter rem cuſtoditam amiſerit, ſecurus eſt. Quia enim non ſua gratia accepit, ſed ejus à quo accipit, in eo ſolo tenetur, ſi quid dolo perierit. Negligentiæ verò nomine ideo non tenetur, quia *qui negligenti amico rem cuſtodiendam committit, de ſe queri debet.* Magnam tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. l. 1. §. 5. V. l. 32. ff. depoſ.

Qui depoſitum ſuſcepit, de magna negligentia tenetur.

VIII. Aut proprio nomine quiſque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine obligatur, fidejuſſor vocatur. Et plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. l. 1. §.8.

Proprio nomine obligatur reus debendi, alieno fidejuſſor.

IX. Si id quod dari ſtipulemur, tale ſit, ut dari non poſſit: palam eſt, naturali ratione inutilem eſſe ſtipulationem. l. 1. §. 9.

Inutiliter quod dari non poſſit ſtipulamur.

Veluti ſi quis locum ſacrum, aut religioſum dari ſibi ſtipulatus fuerit. d. §. in f.

X. Sub impoſſibili conditione factam ſtipulationem, conſtat inutilem eſſe. l. 1. §. 11.

Idem erit ſi ſub conditione impoſſibili.

Non ſolum ſtipulationes impoſſibili conditioni adplicatæ, nullius momenti ſunt; ſed etiam cæteri quoque contractus, veluti emptiones, locationes, impoſſibili conditione interpoſita, æquè nullius momenti ſunt. Quia in ea re quæ ex duorum pluriumve conſenſu agitur, omnium voluntas ſpectetur: quorum proculdubio in hujuſmodi actu talis cogitatio eſt, ut nihil agi exiſtiment appoſita ea conditione quam ſciant eſſe impoſſibilem. l. 31.

XI. Conſenſu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, ſocietatibus, mandatis. Ideo autem iſtis modis conſenſu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum, neque ſcripturæ ulla proprietas deſideratur: ſed ſufficit eos qui negotia gerunt, conſentire. l. 2. d. l. §. 1.

Conſenſu fiunt obligationes in quibus cauſis ſufficit conſentire ut obligemur.

XII. Inter abſentes quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epiſtolam, vel per nuncium. l. 2. §. 2.

Abſentes conſenſu contrahunt.

Digitized by Google

Mutuæ præſtationes ex bono & æquo veniunt in obligationibus ex conſenſu.

XIII. In his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex bono & æquo præſtare oportet. l. 2. §. 3.

Obligamur ad dandum quid, vel faciendum, vel præſtandum.

XIV. Obligationum ſubſtantia non in eo conſiſtit, ut aliquod corpus noſtrum, aut ſervitutem noſtram faciat; ſed ut alium nobis obſtringat ad dandum aliquid, vel faciendum, vel præſtandum. l. 3.

Obligationem conſtituit animus obligantis.

XV. Non ſatis autem eſt dantis eſſe nummos, & fieri accipientis, ut obligatio naſcatur; ſed etiam hoc animo dari, & accipi, ut obligatio conſtituatur. Itaque ſi quis pecuniam ſuam donandi cauſa dederit mihi, quamquam & donantis fuerit, & mea fiat, tamen non obligabor ei, quia non hoc inter nos actum eſt. l. 3. §. 1.

In omnibus rebus, quæ dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium. Nam ſive ea venditio, ſive donatio, ſive conductio, ſive quælibet alia cauſa contrahendi fuit, niſi animus utriuſque conſentit, perduci ad effectum id quod inchoatur, non poteſt. l. 55.

Ex maleficiis re obligamur.

XVI. Ex maleficio naſcuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria: quæ omnia unius generis ſunt. Nam hæ re tantum conſiſtunt, id eſt, ipſo maleficio. Cùm alioquin ex contractu obligationes non tantùm re conſiſtant, ſed etiam conſenſu. l. 4.

Ex negotiis geſtis naſcitur utrinque obligatio.

XVII. Si quis abſentis negotia geſſerit, ſi quidem ex mandatu, palam eſt, ex contractu naſci inter eos actiones mandati, quibus invicem experiri poſſunt de eo quod alterum alteri ex bona fide præſtare oportet: ſi verò ſine mandatu, placuit quidem ſanè eos invicem obligari; eoque nomine proditæ ſunt actiones, quas appellamus *negotiorum geſtorum*, quibus æquè invicem experiri poſſunt de eo quod ex bona fide alterum alteri præſtare oportet. Sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones naſcuntur: neque enim is qui geſſit, cum abſente creditur ante contraxiſſe: neque ullum maleficium eſt, ſine mandatu ſuſcipere negotiorum adminiſtrationem. Longè magis is, cujus negotia geſta ſunt, ignorans, aut contraxiſſe, aut deliquiſſe intelligi poteſt. Sed utilitatis cauſa receptum eſt, invicem eos obligari.

Digitized by Google

gari. Ideo autem id ita receptum eſt, quia plerumque homines eo animo peregrè proficiſcuntur, quaſi ſtatim redituri: nec ob id ulli curam negotiorum ſuorum mandant: deinde, novis cauſis intervenientibus, ex neceſſitate diutius abſunt: quorum negotia deſperire iniquum erat, quæ ſanè deſperirent, ſi vel is qui obtuliſſet ſe negotiis gerendis, nullam habiturus eſſet actionem de eo quod utiliter de ſuo impendiſſet; vel is, cujus geſta eſſent, adverſus eum qui invaſiſſet negotia ejus, nullo jure agere poſſet. l. 5.

XVIII. *Tutelæ judicio* qui tenentur, non propriè ex contractu obligati intelliguntur: nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur. Sed quia ſanè non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem caſu mutuæ ſunt actiones: non tantùm enim pupillus cum tutore; ſed & contra tutor cum pupillo habet actionem, ſi vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem ſuam creditori ejus obligaverit. l. 5. §. 1. *Ex tutela mutua oritur obligatio.*

XIX. Heres quoque qui legatum debet, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus eſſe intelligitur: nam neque cum defuncto, neque cum herede contraxiſſe quicquam legatarius intelligitur. Maleficium autem nullum in ea re eſſe, plus quam manifeſtum eſt. l. 5. §. 2. *Heres obligatur ex teſtamento.*

XX. Is quoque *qui non debitum accepit* per errorem ſolventis, obligatur quidem quaſi ex mutui datione: & eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus. Sed non poteſt intelligi is, qui ex ea cauſa tenetur, ex contractu obligatus eſſe: qui enim ſolvit per errorem, magis diſtrahendæ obligationis animo, quàm contrahendæ dare videtur. l. 5. §. 3. *Indebitum accipiens obligatur.*

XXI. Si judex *litem ſuam fecerit*, non propriè ex maleficio obligatus videtur: ſed quia neque ex contractu obligatus eſt, & utique peccaſſe aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quaſi ex maleficio teneri. l. 5. §. 4. *Judex qui litem ſuam facit, quaſi ex maleficio obligatur.*

XXII. Is quoque, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipſius, vel conducto, vel in quo gratis habitabat, dejectum effuſumve aliquid eſt, ita ut alicui noceret, quaſi ex maleficio teneri videtur. Ideo autem non propriè ex maleficio obliga- *Ob effuſa vel dejecta quaſi ex maleficio contrahitur obligatio.*

Ttt tus

Digitized by Google

tus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut ſervi, aut liberi. Cui ſimilis eſt is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri ſolet, id poſitum aut ſuſpenſum habet, quod poteſt, ſi ceciderit, alicui nocere. l. 5. §. 5.

Exercitor tenetur de damno in nave dato quaſi ex maleficio.

XXIII. Item exercitor navis, aut cauponæ, aut ſtabuli, de damno, aut furto, quod in nave, aut caupona, aut ſtabulo factum ſit, quaſi ex maleficio teneri videtur: ſi modo ipſius nullum eſt maleficium, ſed alicujus eorum, quorum opera navem, aut cauponam, aut ſtabulum exerceret. Cùm enim neque ex contractu ſit adverſus eum conſtituta hæc actio, & aliquatenus culpæ reus eſt, quòd opera malorum hominum uteretur: ideo quaſi ex maleficio teneri videtur. l. 5. §. ult.

In temporalibus actionibus totus ultimus dies in termino eſt.

XXIV. In omnibus temporalibus actionibus, niſi noviſſimus totus dies compleatur, non finit obligationem. l. 6.

Qui *ante Kalendas proximas* ſtipuletur, ſimilis eſt ei qui Kalendis ſtipulatur. l. 13. ff. de verb. obl. V. inf. l. 50.

Sub conditione, ſi volam, nulla eſt obligatio.

XXV. Sub hac conditione, *ſi volam*, nulla fit obligatio: pro non dicto enim eſt, quod dare, niſi velis, cogi non poſſis: nam nec heres promiſſoris ejus qui numquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipſum promiſſorem nunquam exſtitit. l. 8.

Ex naturali debito ſolutum non repetitur.

XXVI. Naturales obligationes non eo ſolo æſtimantur, ſi actio aliqua earum nomine competit: verùm etiam eo, ſi ſoluta pecunia repeti non poſſit. l. 10. V. inf. de fidej. l. 16. §. 4.

Per alterum alteri non acquiritur obligatio.

XXVII. Quæcunque gerimus, cùm ex noſtro contractu originem trahunt, niſi ex noſtra perſona obligationis initium ſumant, inanem actum noſtrum efficiunt. Et ideo neque ſtipulari, neque emere, vendere, contrahere, ut alter ſuo nomine rectè agat, poſſumus. l. 11.

In contractibus ex dolo defuncti tenetur heres.

XXVIII. Ex depoſiti, & commodati, & mandati, & tutelæ, & negotiorum geſtorum, ob dolum malum defuncti heres in ſolidum tenetur. l. 12.

Ex contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque verſetur: veluti cùm tutor in tutela gerenda dolo fecerit, aut is apud quem depoſitum eſt. l. 49. V. inf. l. 33.

XXIX.

Digitized by Google

XXIX. Omnes debitores qui ſpeciem ex cauſa lucrativa debent, liberantur, cùm ea ſpecies ex cauſa lucrativa ad creditores perveniſſet. l. 17. V. l. ſeq.

Eidem res eadem non quæritur ex duabus cauſis lucrativis.

XXX. Si is, qui Stichum dari ſtipulatus fuerat, heres extiterit ei, cui ex teſtamento idem Stichus debebatur: ſi ex teſtamento Stichum petierit, non conſumet ſtipulationem: & contra, ſi ex ſtipulatu Stichum petierit, actionem ex teſtamento ſalvam habebit: quia initio ita conſtiterint hæ duæ obligationes, ut altera in judicium deducta, altera nihilominus integra remaneret. l. 18. V. l. ſeq.

Aliud ex cauſa lucrativa & ex non lucrativa.

XXXI. Ex promiſſione dotis non videtur lucrativa cauſa eſſe; ſed quodammodo creditor, aut emptor intelligitur, qui dotem petit: porro cum creditor, vel emptor ex lucrativa cauſa rem habere cœperit, nihilominus integras actiones retinent: ſicut ex contrario, qui non ex lucrativa cauſa rem habere cœpit, eandem non prohibetur ex cauſa lucrativa petere. l. 19.

Dos non eſt cauſa lucrativa.

XXXII. Contraxiſſe unuſquiſque in eo loco intelligitur, in quo, ut ſolveret, ſe obligavit. l. 21.

Ibi quis contraxiſſe intelligitur, ubi promiſit ſe ſoluturum.

XXXIII. Servius rectiſſimè exiſtimavit, ſi quando dies, qua pecunia daretur, ſententia arbitri comprehenſa non eſſet, modicum ſpatium datum videri. Hoc idem dicendum, & cùm quid ea lege venierit, ut niſi ad diem pretium ſolutum fuerit, inempta res fiat. l. 23. in f.

In ſententia arbitri, & in lege commiſſoria, modicum ſpatium datur ad ſolvendum.

XXXIV. Actionum genera ſunt duo: in rem, quæ dicitur *vindicatio*: & in perſonam, quæ *condictio* appellatur. In rem actio eſt, per quam rem noſtram quæ ab alio poſſidetur, petimus: & ſemper adverſus eum eſt, qui rem poſſidet. In perſonam actio eſt, qua cum eo agimus, qui obligatus eſt nobis ad faciendum aliquid, vel dandum: & ſemper adverſus eumdem locum habet. l. 25.

Actionum genera duo: in rem, cùm rem noſtram à poſſeſſore petimus: in perſonam ex obligatione.

XXXV. Omnes pœnales actiones poſt litem inchoatam, & ad heredes tranſeunt. l. 26.

Conſtitutionibus quibus oſtenditur *heredes pœna non teneri*, placuit, ſi vivus conventus fuerat, etiam pœnæ perſecutionem tranſmiſſam videri: quaſi lite conteſtata cum mortuo. l. 33.

Ad heredem tranſit actio pœnalis, ſi defunctus conventus ſit.

Jure canonico, quod ſequimur, tenetur omnino heres ſarcire

Digitized by Google

damnum ex delicto defuncti. 16. *q.* 6. *c.* 3. 12. *q.* 2. *c.* 36. 1. *q.* 4. *c.* 11. *Item peccato Iſraëlitarum in f. C. ult. de ſepult. c.* 5. *de rapt. & incend.*

Cur enim quod in principalibus perſonis juſtum eſt, non ad heredes & adverſus eos tranſmittatur? l. 13. C. de contr. & committ. ſtipul.

Heres vitiorum defuncti ſucceſſor. l. 11. §. 2. in f. ff. de public. in rem act. l. 2. in f. C. de fruct. & lit. exp.

Licet non ea ſit harum legum ſententia, quæ in cauſa delicti adverſus heredem aptari poſſit. Ratio ipſa legum juri canonico convenit, & noſtris moribus.

Obligatio inutilis auctoritate judicis aut legis non convaleſcit. XXXVI. Obligationes quæ non propriis viribus conſiſtunt, neque officio judicis, neque Prætoris imperio, neque legis poteſtate confirmantur. l. 27.

Mixtæ actiones ſunt in quibus uterque actor eſt. XXXVII. *Mixtæ* ſunt *actiones*, in quibus uterque actor eſt: ut putà finium regundorum, familiæ erciſcundæ, communi dividundo, interdictum uti poſſidetis. *l.* 37. §. 1.

Hereditaria actio eſt ex legato, licet ab herede incipiat. XXXVIII. Hereditariarum actionum loco habentur & legata, quamvis ab herede cœperint. l. 40.

Creditor eſt qui actionem habet non eliſam exceptione. XXXIX. Creditores eos accipere debemus, qui aliquam actionem habent: ſic tamen ne exceptione ſubmoveantur. l. 42. §. 1.

In obligationibus hæc ſpectanda, dies, conditio, modus, acceſſio. XL. Obligationum fere quatuor cauſæ ſunt: aut enim dies in his eſt, aut conditio, aut modus, aut acceſſio. l. 44.

Aut ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. XLI. Circa diem duplex inſpectio eſt: nam vel ex die incipit obligatio, aut confertur in diem. Ex die, veluti, *Kalendis Martiis dare ſpondes*? cujus natura hæc eſt, ut ante diem non exigatur. Ad diem autem, *uſque ad Kalendas dare ſpondes*? l. 44. §. 1.

Conditio aut firmat, aut ſolvit obligationem. XLII. Conditio verò efficax eſt, quæ in conſtituenda obligatione inſeritur, non quæ poſt perfectam eam ponitur: veluti, *centum dare ſpondes, niſi navis ex Aſia venerit*? Sed hoc caſu, exiſtente conditione, locus erit exceptioni pacti conventi, vel doli mali. l. 44. §. 2.

Modus eſt ſi alterna ſit obligatio. XLIII. Modus obligationis eſt, cùm ſtipulamur decem, aut hominem: nam alterius ſolutio totam obligationem interimit. Nec alter peti poteſt, utique quamdiu utrumque eſt. l. 44. §. 3.

XLIV.

Digitized by Google

XLIV. Acceſſio verò in obligatione, aut perſonæ, aut rei fit: perſonæ, cùm mihi aut Titio ſtipulor: rei, cùm mihi decem, aut Titio hominem ſtipulor: ubi quæritur, an ipſo jure fiat liberatio homine ſoluto Titio? l. 44. §. 4. *Acceſſio aut rei fit, aut perſona.*

XLV. Si ita ſtipulatus ſim, *ſi fundum non dederis, centum dare ſpondes?* ſola centum in ſtipulatione ſunt, in exſolutione fundus. Sed ſi navem fieri ſtipulatus ſim, &, ſi non feceris, centum: videndum utrum duæ ſtipulationes ſint, pura, & conditionalis, & exiſtens ſequentis conditio non tollat priorem; an verò transferat in ſe, & quaſi novatio prioris fiat? Quod magis verum eſt. l. 44. §. penult. & ult. *Obligatio faciendi, re non facta, transfertur in obligationem dandi.*

XLVI. Furioſus & pupillus, ubi ex re actio venit, obligantur, etiam ſine curatore, vel tutoris auctoritate. Veluti ſi communem fundum habeo cum his, & aliquid in eum impendero; vel damnum in eo pupillus dederit: nam judicio communi dividundo obligabuntur. l. 46. *Furioſus & pupillus ex re obligantur.*

XLVII. Arrianus ait, multùm intereſſe, quæras, utrum aliquis obligetur, an aliquis liberetur? Ubi de obligando quæritur, propenſiores eſſe debere nos, ſi habeamus occaſionem, ad negandum. Ubi de liberando, ex diverſo, ut facilior ſis ad liberationem. l. 47. *In dubio propenſiores eſſe debemus ad liberationem.*

XLVIII. In quibuſcunque negotiis ſermone opus non eſt, ſufficiente conſenſu, iis etiam ſurdus intervenire poteſt: quia poteſt intelligere & conſentire: veluti in locationibus, conductionibus, emptionibus, & cæteris. l. 48. *Surdus qui conſentire poteſt, rectè contrahit.*

XLIX. Quod quis aliquo anno dare promittit, aut dare damnatur, ei poteſtas eſt quolibet ejus anni die dandi. l. 50. *Qui in anno debet, quolibet anni die ſolvere poteſt.*

Qui hoc anno, aut hoc menſe dari ſtipulatus ſit, niſi omnibus partibus præteritis, anni vel menſis, non rectè petet. l. 42. ff. de verb. obl.

L. Nihil aliud eſt actio, quàm jus, quod ſibi debeatur, judicio perſequendi. l. 51. *Actio eſt jus perſequendi quod ſibi debetur.*

LI. Nutu ſolo pleraque conſiſtunt. l. 52. §. ult. *Interdum nutu obligamur.*

LII. In omnibus negotiis contrahendis, ſive bona fide ſint, ſive non ſint, ſi error aliquis intervenit, ut aliud ſentiat (putà) qui emit, aut qui conducit, aliud qui cum his *Non conſentiunt qui errant, & ideo nec contrahunt.*

his contrahit: nihil valet quod acti ſit. Et idem in ſocietate quoque coëunda reſpondendum eſt, ut ſi diſſentiant, aliud alio exiſtimante, nihil valet ea ſocietas, quæ in conſenſu conſiſtit. l. 57.

Lis conteſtata ad heredem & alias tranſit.

LIII. Sciendum eſt ex omnibus cauſis lites conteſtatas & in herèdem, ſimileſque perſonas tranſire. l. 58.

Pœna pœnam non conſumit.

LIV. Numquam actiones pœnales de eadem pecunia concurrentes alia aliam conſumit. l. 60.

Varie ex perſonis, cauſiſque judicandum.

LV. Seia cùm ſalarium conſtituere vellet, ita epiſtolam emiſit: *Lucio Titio ſalutem. Si (in) eodem animo, & eadem affectione circa me es qui ſemper fuiſti: ex continenti acceptis literis meis, diſtracta re tua, veni: hoc tibi quamdiu vivam præſtabo, annuos decem: ſcio enim quia valde me bene ames.* Quæro, cùm & rem ſuam diſtraxerit Lucius Titius, & ad eam profectus ſit, & ex eo cum ea ſit, an ei ex his epiſtolis ſalarium annuum debeatur? Reſpondit, ex perſonis cauſiſque, eum, cujus notio ſit, æſtimaturum, an actio danda ſit. l. ult. §. 1.

In contractibus bona fides ſpectanda.

LVI. Bonam fidem in contractibus conſiderari æquum eſt. l. 4. C. de obl. & act.

Contrahere liberum, ſtare contractui neceſſarium.

LVII. Sicut initio libera poteſtas unicuique eſt habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare ſemel conſtitutæ obligationi, adverſario non conſentiente, nemo poteſt. Quapropter intelligere debetis, voluntariæ obligationi ſemel vos nexos, ab hac, non conſentiente altera parte, de cujus precibus feciſtis mentionem, minimè poſſe diſcedere. l. 5. C. eod.

Pignoris perſecutione actio perſonalis non tollitur.

LVIII. Adverſus debitorem electis pignoribus (perſonalis) actio non tollitur: ſed eo quod de pretio ſervari potuit in debitum computato, de reſiduo manet integra. l. 10. C. eod.

Incipit obligatio ab herede, & contra eum.

LIX. Ab heredibus & contra heredes incipiunt actiones, & obligationes. l. un. C. ut act. & ab hered. & contr. her. inc.

Alium nemo obligat.

LX. Certiſſimum eſt ex alterius contractu neminem obligari. l. 3. in f. C. ne ux. pro mar. vel mar. p. u.

LI-

Digitized by Google

LIBER XLV.

TITULUS I.

De verborum obligationibus.

Stipulationes quædam in dando, quædam in faciendo: aliæ dividuæ, aliæ individuæ.

I. STipulationum quædam in dando, quædam in faciendo conſiſtunt. Et harum omnium quædam partium præſtationem recipiunt; veluti cum *decem* dari ſtipulamur: quædam non recipiunt, ut in his quæ natura diviſionem non admittunt; veluti *cùm viam, iter, actum ſtipulamur.* l. 2. d. l. §. 1.

Satiſdare eſt dare adpromiſſorem.

II. Satis acceptio eſt ſtipulatio, quæ ita obligat promiſſorem, ut adpromiſſores quoque ab eo accipiantur: id eſt, qui idem promittunt. l. 5. §. 2.

Pœna ſtipulationis & compromiſſi cum defuncto, adverſus omnes heredes committitur, ſi vel ab uno commiſſa ſit.

III. Si *ſortem* promiſeris, *& ſi ea ſoluta non eſſet, pœnam:* etiam ſi unus ex heredibus tuis portionem ſuam ex ſorte ſolverit, nihilominus pœnam committet, donec portio coheredis ſolvatur. Idemque eſt de pœna ex compromiſſo, ſi unus paruerit, alter non paruerit ſententiæ judicis. Sed à coherede ei ſatisfieri debet: nec enim aliud in his ſtipulationibus ſine injuria ſtipulatoris conſtitui poteſt. l. 5. in f.

In ſtipulatione ſub conditione & in diem, poſt conditionis eventum expectanda dies.

IV. In illa ſtipulatione, *ſi Kalendis Stichum non dederis, decem dare ſpondes*? Mortuo homine quæritur, an ſtatim ante Kalendas agi poſſit? Sabinus & Proculus expectandum diem actori putant: quod eſt verius. Tota enim obligatio ſub conditione, & in diem collata eſt: & licet ad conditionem committi videatur, dies tamen ſupereſt. l. 8.

Si res legata poſt moram heredis perierit, ipſe tenetur.

V. Si ex legati cauſa, aut ex ſtipulatu hominem certum mihi debeas: non aliter poſt mortem ejus tenearis mihi, quàm ſi per te ſteterit, quominus, vivo eo, eum mihi dares: quod ita fit, ſi aut interpellatus non dediſti, aut occidiſti eum. l. 23. V. l. 33. & l. 82. §. 1.

Turpis ſtipulatio reprobatur.

VI. Generaliter novimus turpes ſtipulationes nullius eſſe momenti. l. 26.

VII. Si

Error in nomine, ſi de re conſtet, ſtipulationi non nocet.

VII. Si in nomine ſervi, quem ſtipularemur dari, erratum fuiſſet, cùm de corpore conſtitiſſet: placet ſtipulationem valere. l. 33.

Si res ante diem perierit, liberatur promiſſor.

VIII. Si Stichus certo die dari promiſſus, ante diem moriatur: non tenetur promiſſor. l. 33. V. ſ. l. 23. & l. 82. §. 1.

Ex dolo perſonali, & eo quem dicunt dolum reipſa, ſuc.

IX. Si quis, cùm aliter eum conveniſſet obligari, aliter per machinationem obligatus eſt: erit quidem ſubtilitati juris obſtrictus, ſed doli exceptione uti poteſt. Quia enim per dolum obligatus eſt, competit ei exceptio. Idem eſt & ſi nullus dolus interceſſit ſtipulantis, ſed ipſa res in ſe dolum habet: cùm enim quis petat ex ea ſtipulatione, hoc ipſe dolo facit, quod petit. l. 36.

Alteri inutiliter ſtipulor, niſi mea interſit.

X. *Alteri* ſtipulari nemo poteſt. l. 38. §. 17.

Inventæ ſunt enim hujuſmodi obligationes ad hoc, ut unuſquiſque ſibi adquirat, quod ſua intereſt. Cæterùm, ut alii detur, nihil intereſt mea. l. 38. §. 17.

Si ſtipuler *alii*, cùm mea intereſſet, videamus, an ſtipulatio committetur? Et ait Marcellus ſtipulationem valere in ſpecie hujuſmodi. l. 38. §. 20.

Contra ſtipulatorem fit interpretatio.

XI. In ſtipulationibus cum quæritur, quid actum ſit, verba contra ſtipulatorem interpretanda ſunt. l. 38. §. 18. V. l. 39. ff. de pact. l. 21. & 33. ff. de contr. empt. l. 39. ff. de act. empt. & vend.

Statim debetur quod ſine die debetur.

XII. Quoties in obligationibus dies non ponitur, præſenti die pecunia debetur: niſi ſi locus adjectus ſpatium temporis inducat, quo illò poſſit perveniri. l. 41. §. 1.

Si quid in arbitrium tertii collatum ſit, iſque non arbitretur, non valebit ſtipulatio.

XIII. Si quis *arbitratu* (putà) *Lucii Titii reſtitui ſibi* ſtipulatus eſt, deinde ipſe ſtipulator moram fecerit, quominus arbitretur Titius: promiſſor, quaſi moram fecerit, non tenetur. Quid ergo, ſi ipſe, qui arbitrari debuit, moram fecerit? magis probandum eſt, à perſona non eſſe recedendum ejus, cujus arbitrium inſertum eſt. Et ideo, ſi omnino non arbitretur, nihil valet ſtipulatio: adeo ut & ſi pœna adjecta ſit, ne ipſa quidem committatur. l. 43. & 44.

Hæc verba (cùm petiero) *conditionem non faciunt, & mortuo ſtipulatore debetur heredi.*

XIV. Si decem, *cùm petiero*, dari ſuero ſtipulatus, admonitionem magis quandam, quo celerius reddantur, & quaſi ſine mora, quàm conditionem habet ſtipulatio: & ideo, licet deceſſero prius, quàm petiero, non videtur defeciſſe conditio. l. 48.

XV. In

Digitized by Google

XV. In conventionalibus ſtipulationibus contractui formam contrahentes dant. Enimvero Prætoriæ ſtipulationes legem accipiunt de mente Prætoris, qui eas propoſuit. Denique Prætoriis ſtipulationibus nihil immutare licet, neque addere, neque detrahere. l. 52. l. 9. inf. de ſtip. Præt.

Conventio judicialis interpretem habet Prætorem.

XVI. Stipulationes commodiſſimum eſt ita componere, ut quæcumque ſpecialiter comprehendi poſſint, contineantur: doli autem clauſula ad ea pertineat, quæ in præſentia occurrere non poſſint, & ad incertos caſus pertinent. l. 53. l. 119.

Doli clauſula ad non expreſſa pertinet.

XVII. Quoties *in diem*, vel *ſub conditione oleum* quis ſtipulatur, ejus æſtimationem eo tempore ſpectari oportet, quo dies obligationis venit: tunc enim ab eo peti poteſt: alioquin (alias) rei captio erit. Idem erit, & *ſi Capuæ certum olei pondo dari* quis ſtipulatus ſit: nam ejus temporis ſit æſtimatio, cùm peti poteſt. Peti autem poteſt, quo primùm in locum pervenire potuit. l. 59. & 60.

Rei æſtimatio ejus temporis facienda quo dari debuit.

XVIII. Si quis ita ſtipuletur, *ſive navis ex Aſia venerit, ſive Titius conſul factus fuerit:* utra prius conditio extitiſſet, ſtipulatio committetur: & amplius committi non poteſt: ſed enim cùm ex duabus disjunctivis conditionibus altera defecerit, neceſſe eſt, ut ea quæ extiterit, ſtipulationem committat. l. 63.

In disjunctivis conditionibus, alterius eventu committitur ſtipulatio.

XIX. Interdum pura ſtipulatio ex re ipſa dilationem capit. l. 73. Sic qui *Carthagini dari* ſtipulatur, cùm Romæ ſit, tacitè tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem poteſt. d. l. 73. V. inf. l. 137. §. 2.

Puræ ſtipulationi accedit neceſſaria ex ipſa re dilatio.

XX. Stichi promiſſor, poſt moram offerendo purgat moram: certè enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit. l. 73. §. ult.

Poſt moram oblatio moram purgat.

XXI. Stipulationum quædam certæ ſunt, quædam incertæ. Certum eſt, quod ex ipſa pronunciatione apparet, quid, quale, quantumque ſit: ut ecce aurei decem, fundus Tuſculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphoræ centum. Ubi autem non apparet, quid, quale, quantumque eſt in ſtipulatione: incertam eſſe ſtipulationem dicendum eſt. Ergo ſi

In ſtipulationem deducimus vel certum aliquid, vel incertum.

Digitized by Google

quis *fundum* ſine propria appellatione, vel *hominem* generaliter ſine proprio nomine, aut *vinum*, *frumentumve* ſine qualitate, dari ſibi ſtipulatur: incertum deducit in obligationem. Uſque adeo ut ſi quis ita ſtipulatus ſit, *Tritici Africi boni modios centum*, *vini Campani boni amphoras centum?* incertum videatur ſtipulari: quia bono melius inveniri poteſt. Quo fit, ut boni appellatio non ſit certæ rei ſignificativa: cùm id, quod bono melius ſit, ipſum quoque bonum ſit. At cùm *optimum* quiſque ſtipulatur, id ſtipulari intelligitur, cujus bonitas principalem gradum bonitatis habet: quæ res efficit, ut ea appellatio certi ſignificativa ſit. l. 74. l. 75. d.l. §. 1. & 2.

Stipulatoris electio tranſit ad heredem.

XXII. Si ſtipulatus fuerim illud aut illud, quod ego voluero: hæc electio perſonalis eſt. l. 76. In heredes tamen tranſit obligatio, & ante electionem mortuo ſtipulatore. d.l. 76.

Pœna ſtipulationis etiam ante diem mortuo ſtipulatore committitur.

XXIII. Ad diem ſub pœna pecunia promiſſa, & ante diem mortuo promiſſore, committetur pœna, licet non ſit hereditas ejus adita. l. 77.

Tempus contractus ſpectandum.

XXIV. In ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus. l. 78. l. 144. ff. de reg. jur. l. 18. eod.

Ambigua ſic accipimus ut id de quo agitur in tuto ſit.

XXV. Quoties in ſtipulationibus ambigua oratio eſt, commodiſſimum eſt id accipi, quo res, qua de agitur, in tuto ſit. l. 80.

Si res poſt moram promiſſoris perierit, obligatio quæ rei interitu erat peritura perpetuatur.

XXVI. Si poſt moram promiſſoris homo deceſſerit, tenetur nihilominus, proinde ac ſi homo viveret. l. 82. §. 1. V. ſ. l. 23. & l. 33.

Fidejuſſori nocet mora rei.

Quoties culpa intervenit debitoris, perpetuatur obligatio. l. 91. §. 3.

XXVII. Mora rei fidejuſſori quoque nocet. l. 88.

Ubi de bono & æquo agitur, cavendum ne juris auctoritate erritur.

XXVIII. (*In quæſtionibus, de bono & æquo*) *plerumque ſub auctoritate juris ſcientiæ periculosè erratur*. l. 91. §. 3.

Secundùm promiſſorem ſtipulationem obſcuram interpretamur.

XXIX. Quidquid adſtringendæ obligationis eſt, id niſi palam verbis exprimitur, omiſſum intelligendum eſt: ac fere ſecundum promiſſorem interpretamur: quia ſtipulatori liberum fuit verba late concipere. l. 99. V. n. 31.

Conditio in præſens aut in præteritum relata ſtatim effectum habet.

XXX. Conditio in præteritum, non tantùm in præſens tempus relata, ſtatim aut peremit obligationem, aut omnino non differt. l. 100.

XXXI. Si

Digitized by Google

XXXI. Si ita *poſt annum aut biennium dabis*? poſt biennium debentur. Quia in ſtipulationibus id ſervatur: ut quod minus eſſet, quodque longius, eſſe videretur in obligationem deductum. l. 109. *In ſtipulationibus obligatio alternativa ad minus redigitur.*

XXXII. Si quis ſtipulatus ſit *Stichum, aut Pamphilum, utrum ipſe vellet*: quem elegerit, petet: & is erit ſolus in obligatione. An autem mutare voluntatem poſſit, & ad alterius petitionem tranſire, quærentibus reſpiciendus erit ſermo ſtipulationis. l. 112. V. inf. l. 138. §. 1. *An variare poſſit cui eſt jus eligendi, à verbis pendet.*

XXXIII. In inſulam deportato reo promittenti, ſtipulatio ita concepta, *cùm morieris, dari*? non niſi moriente eo committitur. l. 121. §. 2. *Stipulatio ad tempus mortis de morte naturali intelligitur.*

XXXIV. Plerumque ea quæ præfationibus conveniſſe concipiuntur, etiam in ſtipulatione repoſita creduntur. l. 134. §. 1. *Præfationum habenda ratio.*

XXXV. Plura ad judicis cognitionem remittenda ſunt. l. 135. §. 2. in f. *Multa judicis arbitrio relinquenda.*

XXXVI. Cùm ita ſtipulatus ſum, *Epheſi dari*? ineſt tempus. Quod autem accipi debeat, quæritur? Et magis eſt ut totam eam rem ad judicem, id eſt, ad virum bonum remittamus, qui æſtimet quanto tempore diligens paterfamilias conficere poſſit quod facturum ſe promiſerit. l. 137. §. 2. *In ſtipulationibus faciendi is diligentiæ modus exigitur, quem pro locis & temporibus vir bonus arbitretur.*

Item qui *inſulam fieri* ſpopondit, non utique conquiſitis undique fabris, & plurimis operis adhibitis, feſtinare debet; nec rurſus utroque * aut altero contentus eſſe: ſed modus adhibendus eſt ſecundùm rationem diligentis ædificatoris, & temporum, locorumque. l. 137. §. 3.

* Uno aut altero.

XXXVII. Eum qui *certarum nundinarum diebus dari* ſtipuletur, primo die petere poſſe Sabinus ait. Proculus autem & cæteri diverſæ ſcholæ auctores, quamdiu vel exiguum tempus ex nundinarum ſpatio ſupereſſet, peti poſſe exiſtimant: ſed ego cum Proculo ſentio. l. 138. *Cui diebus nundinarum debetur, non primo die, ſed quamdiu exiguum tempus ſupereſt, petere poteſt.*

XXXVIII. Cùm purè ſtipulatus ſum, *illud aut illud dari*, licebit tibi, quoties voles, mutare voluntatem in eo quod præſtaturus ſis: quia diverſa cauſa eſt voluntatis expreſſæ, & ejus quæ ineſt. l. 138. §. 1. V. ſ. l. 112. *Promiſſor alterutrius variare poteſt.*

XXXIX. Omnes ſtipulationes etiam ſi non ſolennibus, vel directis, ſed quibuſcunque verbis conſenſu contrahen- *Quibuſcumque verbis de conſenſu*

Digitized by Google

conſtet, rectè contrahitur.

tium compoſitæ ſunt, vel legibus cognitæ, ſuam habeant firmitatem. l. 10. C. de contr. & comm. ſtip.

Omnis ſtipulatio ad heredes, & in heredes tranſit.

XL. Sancimus omnem ſtipulationem ſive in dando, ſive in faciendo, ſive mixta ex dando & faciendo inveniatur, & ad heredes, & contra heredes tranſmitti, ſive ſpecialis heredum fiat mentio, ſive non. Cur enim quod in principalibus perſonis juſtum eſt, non ad heredes, & adverſus eos tranſmittatur? l. 13. C. de contr. & comm. ſtipul.

Reprobatur ſtipulatio de futura ſucceſſione.

XLI. Ex eo inſtrumento nullam vos habere actionem, in quo contra bonos mores de ſucceſſione futura interpoſita fuit ſtipulatio, manifeſtum eſt: cùm omnia quæ contra bonos mores, vel in pactum, vel in ſtipulationem deducuntur, nullius momenti ſint. l. 4. C. de inutil. ſtipul.

TITULUS II.

De duobus reis conſtituendis.

Reus alter ſtipulandi, alter promittendi.

I. QUI ſtipulatur, reus ſtipulandi dicitur: qui promittit, reus promittendi habetur. l. 1.

Simul idem promittentes in ſolidum ſinguli debent: ſimul idem ſtipulantibus ſolidum ſingulis debetur.

II. Cum duo eandem pecuniam aut promiſerint, aut ſtipulati ſunt: ipſo jure & ſinguli * in ſolidum debentur, & ſinguli debent. l. 2. V. inf. l. 11. §. 1.

* Singulis in ſolidum debetur,

Secundus promiſſor priori accedens, licèt ex intervallo, non facit novationem: ſed fit correus.

III. In duobus reis promittendi fruſtra timetur novatio: nam licèt ante prior reſponderit, poſterior etſi ex intervallo accipiatur, conſequens eſt dicere priſtinam obligationem durare, & ſequentem accedere: & parvi refert, ſimul ſpondeant, an ſeparatim promittant: cùm hoc actum inter eos ſit, ut duo rei conſtituantur, neque ulla novatio fiet. l. 3.

Ab uno correorum in ſolidum totum peti poteſt: iſque ab altero recipit, quod pro eo ſolvit.

IV. Ubi duo rei facti ſunt, poteſt vel ab uno eorum ſolidum peti: hoc eſt enim duorum reorum, ut unuſquiſque eorum in ſolidum ſit obligatus, poſſitque ab alterutro peti. l. 3. §. 1.

Creditor prohiberi non poteſt exigere debitum, cùm ſint duo rei promittendi ejuſdem pecuniæ, à quo velit. Et ideo, ſi

ſi probaveris te conventum in ſolidum exolviſſe, rector provinciæ adjuvare te adverſus eum, cum quo communiter mutuam pecuniam accepiſti, non cunctabitur. l. 2. C. eod. V. inf. n. ult.

V. Ex duobus reis promittendi alius in diem, vel ſub conditione obligari poteſt: nec enim impedimento erit dies, aut conditio, quominus ab eo qui pure obligatus eſt, petatur. l. 7.

Correorum alter purè, ſub conditione alter, vel in diem obligari poteſt.

VI. Eandem rem apud duos pariter depoſui, utriuſque fidem in ſolidum ſecutus: vel eandem rem duobus ſimiliter commodavi: fiunt duo rei promittendi; quia non tantùm verbis ſtipulationis, ſed & cæteris contractibus, veluti emptione, venditione, locatione, conductione, depoſito, commodato, teſtamento: ut putà, ſi pluribus heredibus inſtitutis teſtator dixit, Titius & Mævius Sempronio decem dato. l. 9.

Ex omni contractu, imo & ex teſtamento, & ſtipulatione Prætoria correi in ſolidum fieri poſſunt.

Et ſtipulationum Prætoriarum duo rei fieri poſſunt. l. 14.

VII. Cùm tabulis eſſet comprehenſum, *illum & illum centum aureos ſtipulatos*, neque adjectum, ita ut duo rei ſtipulandi eſſent: virilem partem ſinguli ſtipulari videbantur. Et è contrario cùm ita cautum inveniretur, *tot aureos rectè dari ſtipulatus eſt Julius Carpus: ſpopondimus ego Antoninus Achilleus, & Cornelius Dius:* partes viriles deberi: quia non fuerat adjectum ſingulos in ſolidum ſpopondiſſe, ita ut duo rei promittendi fierent. l. 11. §. 1. & §. 2.

Nec ſtipulatio, nec promiſſio fit in ſolidum, niſi id agatur.

Exprimere debueras tuis precibus, utrumne *in partem* an *in ſolidum* ſinguli vos obligaveritis, ac duo rei promittendi extiteritis: cùm, ſi quidem ab initio unuſquiſque pro parte ſit obligatus, egredi contractus fidem non poſſit: ſi verò in ſolidum, electio reſcripto adimi non debeat. l. 3. C. de duob. reis ſtip. & prom.

VIII. Si reus promittendi altero * reo heres exſtiterit, duas obligationes eum ſuſtinere dicendum eſt. Nam ubi quidem altera † differentia obligationum eſſe poſſit, ut in fidejuſſore & reo principali, conſtitit alteram ab altera perimi: ſicùm verò ejuſdem duæ poteſtatis ſint, non poteſt reperiri, quà altera potius quàm alteram conſummari. Ideoque etſi reus

* Alteri.

Si correus debendi correo heres extiterit, duas ſuſtinet obligationes: non reus fidejuſſori ſuccedens, aut fidejuſſor reo, accedit enim fidejuſſio obligationi.

† aliqua.

Digitized by Google

reus ſtipulandi heres extiterit, duas ſpecies obligationis eum ſuſtinere. l. 13. V. l. 5. inf. de fidejuſſ.

Uno reorum ſtipulandi petente, non rectè alteri ſolvitur.

IX. Ex duobus reis ſtipulandi, ſi ſemel unus egerit, alteri promiſſor offerendo pecuniam, nihil agit. l. 16.

Factum correi correo nocet.

X. Ex duobus reis ejuſdem Stichi promittendi factis, alterius factum alteri quoque nocet. l. 18. V. inf. n. 12.

Mors civilis alterius correorum alterius obligationem non minuit.

XI. Cùm duo eandem pecuniam debent, ſi unus capitis deminutione exemptus eſt obligatione, alter non liberatur: multùm enim intereſt, utrum res ipſa ſolvatur, an perſona liberetur. Cùm perſona liberatur, manente obligatione, alter durat obligatus: & ideo ſi aqua & igni interdictum eſt, alicujus fidejuſſor poſtea ab eo datus tenetur. l. ult.

Unius ſtipulatorum, vel unius promiſſorum facto, obligationis præſcriptio interrumpitur.

XII. Si reus ſtipulandi, vel plurium ſtipulandi correorum unus, promiſſorem, vel plurium promiſſorum unum interpellaverit: aut ſi promiſſor, vel unus promiſſorum ſponte agnoverit debitum uni ſtipulatorum, tota obligatio omnibus ſtipulatoribus adverſus omnes promiſſores integra perpetuatur. l. ult. C. de duob. reis ſtip. & prom.

Obligatis in ſolidum conceditur beneficium dividendæ obligationis: ſic tamen ut ſi qui non ſint ſolvendo, cæteri teneantur.

XIII. Si duo vel plures in ſolidum promiſerint, non in ſolidum tamen ſinguli, pro ſua quiſque parte convenientur. Verùm quod à quibuſdam exigi non potuerit, cæterorum onus erit. Nov. 99.

LI-

Digitized by Google

LIBER XLVI.

TITULUS I.

De fidejuſſoribus & mandatoribus.

I. OMNI obligationi fidejuſſor accedere poteſt. l. 1. Et commodati, & depoſiti fidejuſſor accipi poteſt, & tenetur. l. 2.

Et generaliter omnium obligationum fidejuſſorem accipi poſſe, nemini dubium eſt. l. 8. §. 6.

Sed & ſi ex delicto oriatur actio, magis putamus teneri fidejuſſorem. l. 8. §. 5.

Omni obligationi etiam ex depoſito, & commodato & delicto fidejuſſor accedere poteſt.

II. Qui *ſatiſdare* promiſit, ita demum impleſſe ſtipulationem ſatiſdationis videtur, ſi eum dederit acceſſionis loco, qui obligari poteſt, & conveniri. l. 3.

Non accipitur fidejuſſor, niſi qui obligari poſſit, & conveniri.

III. Planè ſi non idoneum fidejuſſorem dederit, magis eſt ut ſatisfactum ſit: quia qui admiſit eum fidejubentem, idoneum eſſe comprobat. l. 3. in f.

Qui ſemel fidejuſſorem probavit, licet non idoneum, reprobare non poteſt.

IV. Poteſt accipi fidejuſſor ejus actionis, quam habiturus ſum adverſus eum pro quo fidejuſſi, vel mandati, vel negotiorum geſtorum. l. 4.

Stipulatus ſum à reo, nec accepi fidejuſſorem: poſtea volo adjicere fidejuſſorem: ſi adjecero, fidejuſſor obligatur. Et parvi refert, utrum purè fidejuſſorem obligem, an ex die, an ſub conditione. Adhiberi autem fidejuſſor tam futuræ, quàm præcedenti obligationi poteſt: dummodo ſit aliqua, vel naturalis futura obligatio. l. 6. d. l. §. 1. & 2.

Futura obligationis fidejuſſor accipi poteſt, & præcedentis: & aut purè, aut ſub conditione, aut ex die.

V. Fidejuſſor & ipſe obligatur, & heredem obligatum relinquit, cùm rei locum obtineat. l. 4. §. 1.

Fidejuſſoris obligatio tranſit ad ejus heredem.

VI. Illud commune eſt in univerſis, qui pro aliis obligantur, quòd ſi fuerint in duriorem cauſam adhibiti, placuit eos omnino non obligari. In leviorem planè cauſam accipi poſſunt: propter quod in minorem ſummam rectè fidejuſſor accipietur. Item accepto reo purè, ipſe ex die, vel

Fidejuſſor in leviorem cauſam quàm reus, obligari poteſt, non in duriorem.

Digitized by Google

vel ſub conditione accipi poteſt. Enimverò ſi reus ſub conditione ſit acceptus, fidejuſſor purè: non obligabitur. l. 8. §. 7.

Fidejuſſoris fidejuſſor datur.

VII. Pro fidejuſſore fidejuſſorem accipi, nequaquam dubium eſt. l. 8. §. ult.

Fidejuſſori ſolventi debet creditor præſtare actionem adverſus reum.

VIII. Si, mandatu meo, Titio decem credideris, & mecum mandati egeris: non liberatur Titius. Sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam ſi actiones, quas adverſus Titium habes, mihi præſtiteris. l. 13.

Fidejuſſor non niſi diſcuſſis rei facultatibus convenitur.

IX. Si cum Titio debitore egeris, ego *(mandator)* non liberabor: ſed in id duntaxat tibi obligatus ero, quod à Titio ſervare non potueris. l. 13. in f. l. 55. in f. l. 68. §. 1. in f.

Hoc primum fidejuſſorum beneficium, alia duo vide inf. n. 14. & n. 16.

Prius debitor conveniendus, & quod ab eo creditor non potuerit recipere, ſecundùm hoc ad fidejuſſorem, aut ſponſorem, aut mandatorem veniat, & ab illo quod reliquum eſt ſumat. Nov. 4. c. 1.

Invito reo ejus exceptionibus utitur fidejuſſor.

X. Si ſtipulatus eſſes à me ſine cauſa, & fidejuſſorem dediſſem, & nollem eum exceptione uti, ſed potius ſolvere, ut mecum mandati judicio ageret: fidejuſſori, etiam invito me, exceptio dari debet. Intereſt enim ejus, pecuniam retinere potius, quàm ſolutam ſtipulatori à reo repetere. l. 15.

Ex perſona rei, & quidem invito reo, exceptio & cætera rei commoda fidejuſſori, cæteriſque acceſſionibus competere poteſt. l. 32.

Non alii obligatur fidejuſſor, quàm cui reus.

XI. Fidejuſſor obligari non poteſt ei, apud quem reus promittendi obligatus non eſt. l. 16.

Naturalis obligatio ea eſt ex qua debitum non exigitur, ſed ſolutum non repetitur.

XII. Naturales obligationes non eo ſolo æſtimantur, ſi actio aliqua eorum nomine competit; verùm etiam cùm ſoluta pecunia repeti non poteſt. Nam licèt minus propriè debere dicantur naturales debitores, per abuſionem intelligi poſſunt debitores; & qui ab his pecuniam recipiunt, debitum ſibi recepiſſe. l. 16. §. 4. V. ſ. de obl. & act. n. 26.

Conditionis fidejuſſoriæ eventus non antevertit ejus obligationem, ſi pendeat rei obligatio.

XIII. Stipulatione in diem concepta, fidejuſſor ſi ſub conditione acceptus fuerit: jus ejus in pendenti erit: ut, ſi ante diem conditio impleta fuerit, non obligetur: ſi concurret dies & conditio, vel etiam diem conditio ſecuta fuerit, obligetur. l. 16. §. 5.

XIV. Fi-

Digitized by Google

XIV. Fidejuſſoribus ſuccurri ſolet, ut ſtipulator compellatur ei qui ſolidum ſolvere paratus eſt, vendere cæterorum nomina. l. 17. V. l. 39. l. 41. §. 1. *Uni fidejuſſorum ſolventi ſolidum, creditor actiones cedere compellitur.*

Cùm is, qui & reum & fidejuſſores habens, ab uno ex fidejuſſoribus accepta pecunia, præſtet actiones: poterit quidem dici nullam jam eſſe, cùm ſuum perceperit, & perceptione omnes liberati ſunt. Sed non ita eſt: non enim in ſolutum accipit, ſed quodammodo nomen debitoris vendidit, & ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipſum, ut præſtet actiones. l. 36.

Cùm alter ex fidejuſſoribus in ſolidum debito ſatisfaciat, actio ei adverſus eum qui una fidejuſſit non competit. Potuiſti ſanè, cùm fiſco ſolveres, deſiderare, ut jus pignoris quod fiſcus habuit in te transferretur: & ſi hoc ita factum eſt, ceſſis actionibus uti poteris, quod & in privatis debitis obſervandum eſt. l. 11. C. de fidejuſſ.

XV. Heres à debitore hereditario fidejuſſorem accepit; deinde hereditatem ex Trebelliano reſtituit: fidejuſſoris obligationem in ſuo ſtatu manere ait. Idemque in hac cauſa ſervandum, quod ſervaretur, cùm heres, contra quem emancipatus filius bonorum poſſeſſionem accepit, fidejuſſorem accepit. Ideoque in utraque ſpecie tranſeunt actiones. l. 21. *Si fidejuſſorem acceperit heres reſtituturus hereditatem, manebit in ſuo ſtatu fidejuſſoris obligatio.*

XVI. Inter fidejuſſores non ipſo jure dividitur obligatio ex epiſtola Divi Hadriani: & ideo ſi quis eorum, ante exactam à ſe partem, ſine herede deceſſerit, vel ad inopiam pervenerit, pars ejus ad cæterorum onus reſpicit. l. 26. *Dividitur obligatio inter fidejuſſores qui ſolvendo ſunt.*

Ut autem is qui cum altero fidejuſſit, non ſolus conveniatur, ſed dividatur actio inter eos qui ſolvendo ſunt, ante condemnationem ex ordine poſtulari ſolet. l. 10. §. 1. C. de fidejuſſ. V. §. 4. Inſt. eod.

XVII. Sicut ipſi fidejuſſori, ita heredibus quoque eorum ſuccurrendum. l. 27. §. 3. *Beneficia fidejuſſorum, eorum heredibus competunt.*

XVIII. Fidejubere pro alio poteſt quiſque, etiam ſi promiſſor ignoret. l. 30. *Pro ignorante fidejubere quis poteſt.*

XIX. Si fidejuſſor, vel quis alius pro reo ante diem creditori ſolverit: expectare debebit diem, quo eum ſolvere oportuit. l. 31. *Fidejuſſor ſolvens ante diem non aget niſi poſt diem.*

Xxx XX. Ut

Digitized by Google

Fidejuſſor ſolvens à confidejuſſore non repetit, niſi ei cedat creditor actionem.

XX. Ut fidejuſſor adverſus confidejuſſorem ſuum agat, danda actio non eſt. Ideoque ſi ex duobus fidejuſſoribus ejuſdem quantitatis, cùm alter electus à creditore totum ei exſolvet, nec ei ceſſæ ſint actiones: alter nec à creditore, nec à confidejuſſore convenietur. l. 39.

Si eo qui minor fuit ceſſante, curator deſierit eſſe ſolvendo, non temerè dabitur actio in fidejuſſorem, in id acceptum, quod à fidejuſſore ſervari non poſſit.

XXI. Si fidejuſſores *in id accepti ſunt, quod à curatore ſervari non poſſit*; & poſt impletam legitimam ætatem, tam ab ipſo curatore, quàm ab heredibus ejus in ſolidum ſervari potuit; & ceſſante eo qui pupillus fuit, ſolvendo eſſe deſierit: non temerè utilem in fidejuſſores actionem competere. l. 41.

Non poteſt fidejuſſor creditorem cogere ut in reum agat.

Si fidejuſſor creditori denunciaverit, ut debitorem ad ſolvendam pecuniam compelleret, vel pignus diſtraheret, iſque ceſſaverit: an poſſit eum fidejuſſor doli mali exceptione ſubmovere? Reſpondit, non poſſe. l. 62.

Qui obligationi à lege prohibita fidejuſſor acceſſit, liberatur.

XXII. Cum lex venditionibus occurrere voluerit, fidejuſſor quoque liberatur: eo magis quod per ejuſmodi actionem ad reum pervenitur. l. 46.

Si alter fidejuſſorum obligari non potuit, totam obligationem ſubibit alter.

XXIII. Si Titius & Seia pro Mævio fidejuſſerint, ſubducta muliere dabimus in ſolidum adverſus Titium actionem: cùm ſcire potuerit, aut ignorare non debuerit, mulierem fruſtra intercedere. l. 48.

Conveniri poteſt fidejuſſor omiſſo pignore: & ſi ad tertium pignus pervenerit, prius conveniri debet fidejuſſor, quàm pignoris poſſeſſor.

XXIV. Creditor pignus diſtrahere non cogitur, ſi fidejuſſorem ſimpliciter acceptum, omiſſo pignore, velit convenire. l. 51. §. 3.

Sed neque ad res debitorum quæ ab aliis detinentur veniat prius, antequam tranſeat viam ſuper perſonalibus contra mandatores, & fidejuſſores, & ſponſores. Nov. 4. c. 2.

Non ſuccurritur uſo jure communi.

XXV. Non deceptus videtur jure communi uſus. l. 51. §. 4. in f.

Facto rei obligatio & proinde fidejuſſio perpetuatur.

XXVI. Cùm facto ſuo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fidejuſſoris durat obligatio: veluti ſi moram fecit in Sticho ſolvendo, & is deceſſit. l. 58. §. 1.

Fidejuſſio perſeverat, ſi ſuperſit debitum naturale, (ſed novatione perimitur.) Ideoque minoris fidejuſſor, eo reſtituto non liberatur.

XXVII. Ubicumque reus ita liberatur à creditore, ut natura debitum maneat, teneri fidejuſſorem reſpondit: cùm verò genere novationis tranſeat obligatio: fidejuſſorem, aut jure, aut exceptione liberandum. l. 60.

Mi-

Minoris fidejuſſor, eo reſtituto, non liberatur, niſi intervenerit dolus creditoris. l. 1. & 2. C. de fidejuſſ. min.

XXVIII. Fidejuſſores magiſtratuum in pœnam, vel multam, quam non ſpopondiſſent, non debere conveniri decrevit. l. 68.

Fidejuſſor ejus qui adminiſtratione reipublicæ fungitur, ad pœnam vel multam non obligatur.

Fidejuſſores magiſtratuum in his quæ ad reipublicæ adminiſtrationem pertinent, teneri: non in his quæ ob culpam, vel delictum eis pœnæ nomine irrogentur, tam mihi quam Divo Severo patri meo placuit. l. un. C. de peric. eor. qui pro mag. interv.

XXIX. Id quod vulgò dictum eſt, *maleficiorum fidejuſſorem accipi non poſſe*, non ſic intelligi debet, ut in pœnam furti is, cui furtum factum eſt, fidejuſſorem accipere non poſſit. l. 70. §. ult.

Fidejuſſor accipi poteſt in pœnam maleficii.

XXX. Si vel unum è reis, vel unum è fidejuſſoribus creditor convenerit, non amittit jus agendi contra cæteros. l. 28. C. de fidejuſſ. & mand.

Contra unum reum, vel unum fidejuſſorem agens, actionem non amittit contra cæteros.

TITULUS II.

De novationibus, & delegationibus.

I. Novatio eſt prioris debiti in aliam obligationem vel civilem, vel naturalem transfuſio, atque tranſlatio: hoc eſt, cùm ex præcedenti cauſa ita nova conſtituatur, ut prior perimatur. Novatio enim à novo nomen accepit, & à nova obligatione. l. 1.

Novatio eſt prioris obligationis in aliam tranſlatio.

II. Illud non intereſt, qualis *proceſſit* obligatio: utrum naturalis, an civilis, an honoraria: & utrum verbis, an re, an conſenſu. Qualiſcumque igitur obligatio ſit quæ præceſſit, novari verbis poteſt: dummodo ſequens obligatio aut civiliter teneat, aut naturaliter: ut putà ſi pupillus ſine tutoris auctoritate promiſerit. l. 1. §. 1.

Omnis obligatio in aliam novari poteſt.

III. Novatio ita demum fit, ſi hoc agatur, ut novetur obligatio. Cæterùm, ſi non hoc agatur, duæ erunt obligationes. l. 2. in f.

Non fit novatio niſi hoc agatur ut novetur, & prior obligatio extinguitur.

Digitized by Google

Novationum nocentia corrigentes volumina, & veteris juris ambiguitates reſecantes, ſancimus, ſi quis vel aliam perſonam adhibuerit, vel mutaverit, vel pignus acceperit, vel quantitatem augendam, vel minuendam eſſe crediderit, vel conditionem, ſeu tempus addiderit, vel detraxerit, vel cautionem minorem acceperit, vel aliquid fecerit ex quo veteris juris conditores introducebant novationes, nihil penitus prioris cautelæ innovari, ſed anteriora ſtare & poſteriora incrementum illis accedere: niſi ipſi ſpecialiter remiſerint quidem priorem obligationem, & hoc expreſſerint, *quòd ſecundam magis pro anterioribus elegerint.* Et generaliter definimus voluntate ſolum eſſe, non lege novandum: etſi non verbis exprimatur, ut ſine novatione (quod ſolito vocabulo ἄνευ καινότητος Græci dicunt) cauſa procedat. Hoc enim naturalibus ineſſe rebus volumus, & non verbis extrinſecus ſupervenire. l. ult. C. eod.

Bonis interdictus novare non poteſt, niſi in melius.

IV. Cui bonis interdictum eſt, novare obligationem ſuam non poteſt, niſi meliorem ſuam conditionem fecerit. l. 3.

Non novat qui fidejuſſorem accipit.

V. Si ita fuero ſtipulatus, *quantò minus à Titio debitore exegiſſem, tantùm fidejubes?* non fit novatio: quia non hoc agitur, ut novetur. l. 6.

Legata novari poſſunt, & in ſtipulationem deduci.

VI. Legata, vel fideicommiſſa, ſi in ſtipulationem fuerint deducta, & hoc actum, ut novetur: fiet novatio. l. 8. §. 1.

Invitum liberat qui ejus obligationem in ſe novando transfert.

VII. Quod ego debeo, ſi alius promittat, liberare me poteſt, ſi novationis cauſa hoc fiat. l. 8. §. ult.

Me is qui quod debeo promittit, etiam ſi nolim, liberat. d. §. in fine. V. inf. de ſolut. l. 23.

Conditio certo extatura puram facit obligationem.

VIII. Qui ſub conditione ſtipulatur, quæ omnimodo extatura eſt, purè videtur ſtipulari. l. 9. §. 1.

Delegatio eſt mutatio debitoris à reo facta.

IX. Delegare eſt vice ſua alium reum dare creditori, vel cui juſſerit. l. 11.

Novatione & delegatione tollitur prior obligatio, cum hypothecis, & omni acceſſione.

X. Novatione legitimè facta, liberantur hypothecæ, & pignus: uſuræ non currunt. l. 18.

Ex contractu pecuniæ creditæ, actio inefficax dirigitur, ſi delegatione perſonæ rite facta, jure novationis vetuſtior contractus evanuit. l. 2. C. eod.

XI. Do-

XI. Doli exceptio quæ poterat deleganti opponi, ceſſat in perſona creditoris, cui quis delegatus eſt. Idemque eſt, & in cæteris ſimilibus exceptionibus. l. 19. *Delegatus amittit exceptiones quas habuit adverſus priorem creditorem.*

(*Qui*) jam exceſſit ætatem viginti quinque annorum, quamvis adhuc poſſit reſtitui adverſus priorem creditorem, *(delegatione exceptionem amittit.)* Ideo autem denegantur exceptiones adverſus ſecundum creditorem, quia in privatis contractibus, & pactionibus, non facilè ſcire petitor poteſt, quid inter eum, qui delegatus eſt, & debitorem actum eſt: aut etiam ſi ſciat, diſſimulare debet, ne curioſus videatur: & ideo meritò denegandum eſt adverſus eum exceptionem ex perſona debitoris. d. l. 19.

Si Titius donare mihi volens, delegatus à me creditori meo ſtipulanti ſpopondit: non habebit adverſus eum illam exceptionem, ut, quatenus facere poteſt, condemnetur. Nam adverſus me tali defenſione meritò utebatur, quia donatum ab eo petebam, creditor autem debitum perſequitur. l. 33.

XII. Tutor (novare) poteſt, ſi hoc pupillo expediat. l. 20. §. 1. *Tutor novare poteſt, ſi id expediat.*

XIII. Novare poſſumus aut ipſi, ſi ſui juris ſumus; aut per alios, qui voluntate noſtra ſtipulantur. l. 20. *Procurator omnium bonorum novat, vel cui id mandatum.*

Procurator omnium bonorum (novare poteſt). d. l. 20. §. 1. in f.

XIV. Agnatum furioſi, aut prodigi curatorem, novandi jus habere minimè dubitandum eſt, ſi hoc furioſo, vel prodigo expediat. l. ult. §. 1. *Item & curator.*

XV. Paulus reſpondit, ſi creditor à Sempronio novandi animo ſtipulatus eſſet, ita ut à prima obligatione in univerſum diſcederetur: rurſum eaſdem res à poſteriore debitore, ſine conſenſu prioris, obligari non poſſe. l. 30. *Extincta per delegationem obligatione, res prioris debitoris ſecundus non obligat.*

XVI. Si duo rei ſtipulandi ſint, an alter jus novandi habeat, quæritur? & quid juris unuſquiſque ſibi adquiſierit? fere autem convenit, & uni rectè ſolvi, & unum judicium petentem totam rem in litem deducere; item unius acceptilatione perimi utriuſque obligationem: ex quibus colligitur, unumquemque perinde ſibi adquiſiſſe, ac ſi ſolus ſtipulatus eſſet: excepto eo, quòd etiam facto ejus, cum *Alter correorum ſtipulandi rectè petit, recipit, novat.*

quo commune jus ſtipulantis eſt, amittere debitorem poteſt. Secundùm quæ ſi unus ab aliquo ſtipuletur: novatione quoque liberare eum ab altero poterit, cùm id ſpecialiter agit. l. 31. §. 1.

Plures obligationes una novantur.

XVII. In ſumma admonendi ſumus nihil vetare, una ſtipulatione plures obligationes novari: veluti ſi ita ſtipulemur: *Quod Titium & Seium mihi dare oportet, id dari ſpondes?* Licèt enim ex diverſis cauſis ſinguli fuerant obligati, utrique tamen novationis jure liberantur: cùm utriuſque obligatio in unius perſonam, à quo nunc ſtipulemur, confluat. l. ult. §. 2.

Invitus non delegatur, ſed inviti nomen venditur.

XVIII. Delegatio debiti, niſi conſentiente & ſtipulanti promittente debitore, jure perfici non poteſt. Nominis autem venditio, & ignorante, vel invito eo adverſus quem actiones mandantur, contrahi ſolet. l. 1. C. de novat. & deleg.

Qui in debitorem mandavit actiones, exigere poteſt ante denunciationem, & rebus integris.

XIX. Si delegatio non eſt interpoſita debitoris tui, ac propterea actiones apud te remanſerunt, quamvis creditori tuo adverſus eum ſolutionis cauſa mandaveris actiones: tamen antequam lis conteſtetur, vel aliquid ex debito accipiat, vel debitori tuo denunciaverit, exigere à debitore tuo debitam quantitatem non vetaris: & eo modo tui creditoris exactionem contra eum inhibere. l. 3. C. eod.

Delegatione liberatur debitor, quamvis ceſſet creditor exigere à delegato.

XX. Si delegatione facta jure novationis tu liberatus es, fruſtra vereris, ne eo quod quaſi à cliente ſuo non faciat exactionem, ad te periculum redundet: cùm per verborum obligationem, voluntate novationis interpoſita, à debito liberatus ſis. l. 3. in f. C. eod.

TITULUS III.

De ſolutionibus, & liberationibus.

Ex pluribus cauſis obligatus in quam velit ſolutum imputat.

I. Quoties quis debitor ex pluribus cauſis unum debitum ſolvit: eſt in arbitrio ſolventis dicere, quod potius debitum voluerit ſolutum; & quod dixerit, id erit ſolutum. Poſſumus enim certam legem dicere ei quod ſolvimus. l. 1.

In

Digitized by Google

In poteſtate ejus eſt qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore ſolutionis exprimere in quam cauſam reddat. l. 1. C. eod.

Non eligente debitore in quam cauſam ſolvat, eligit creditor, ſed in duriorem imputare debet.

II. Quoties verò non dicimus id quod ſolutum ſit, in arbitrio eſt accipientis, cui potius debito acceptum ferat: dummodo in id conſtituat ſolutum, in quod ipſe, ſi deberet, eſſet ſoluturus: quoque debito ſe exoneraturus eſſet, ſi deberet: id eſt, in id debitum, quod non eſt in controverſia, aut in illud, quod pro alio quis fidejuſſerat, aut cujus dies nondum venerat: æquiſſimum enim viſum eſt, creditorem ita rem agere debitoris, ut ſuam ageret. Permittitur ergo creditori conſtituere, in quod velit ſolutum: dummodo ſic conſtituamus, ut in re ſua conſtitueret: ſed conſtituere in re præſenti, hoc eſt, ſtatim atque ſolutum eſt: dum in re agenda hoc fiat, ut vel creditori liberum ſit non accipere, vel debitori non dare, ſi alio nomine exſolutum quis eorum velit. Cæterùm poſtea non permittitur. Hæc res efficiet, ut in duriorem cauſam ſemper videatur ſibi debere accepto ferre. Ita enim & in ſuo conſtitueret nomine. l. 1. 2. 3.

Ordo imputationis ſolutionum in varias cauſas, ut quaque durior.

III. Quòd ſi forte à neutro dictum ſit: in his quidem nominibus, quæ diem (vel conditionem) habuerunt, id videtur ſolutum, cujus dies venit: & magis quod meo nomine, quàm quod pro alio fidejuſſorio nomine debeo: & potius quod cùm pœna, quàm quod ſine pœna debetur: & potius quod ſatiſdatò, quàm quod ſine ſatiſdatione debeo. l. 3. §. 1. & l. 4.

Cùm ex pluribus cauſis debitor pecuniam ſolvit, utriuſque demonſtratione ceſſante, potior habebitur cauſa ejus pecuniæ quæ ſub infamia debetur: mox ejus quæ pœnam continet: tertio, quæ ſub hypotheca, vel pignore contracta eſt. Poſt hunc ordinem potior habebitur propria, quàm aliena cauſa, veluti fidejuſſoris: quod veteres ideo definierunt, quòd veriſimile videretur diligentem debitorem admonitu ita negotium ſuum geſturum fuiſſe. Si nihil eorum interveniat: vetuſtior contractus ante ſolvetur. Si major pecunia numerata ſit, quàm ratio ſingulorum expoſcit: nihilominus, primo contractu ſoluto, qui potior erit, ſuper-

Digitized by Google

ſuperfluum ordini ſecundo, vel in totum, vel pro parte minuendo videbitur datum. l. 97.

Idem.

IV. In his, quæ præſenti die debentur, conſtat, quoties indiſtinctè quid ſolvitur, in graviorem cauſam videri ſolutum: ſi autem nulla prægravet, id eſt, ſi omnia nomina ſimilia fuerint, in antiquiorem. Gravior videtur, quæ & ſub ſatiſdatione videtur, quàm ea, quæ pura eſt. l. 5.

Idem.

V. Si quid ex famoſa cauſa, & non famoſa debeatur: id ſolutum videtur, quod ex famoſa cauſa debetur. Proinde ſi quid ex cauſa judicati, & non judicati debetur, id putem ſolutum, quod ex cauſa judicati debetur. l. 7.

Prius in uſuras, ſi quæ debentur, accepto fertur.

VI. Quod generaliter conſtitutum eſt, *prius in uſuras nummum ſolutum accepto ferendum*, ad eas uſuras videtur pertinere, quas debitor exſolvere cogitur. l. 5. §. 2. in f.

Si forte uſurarum quoque rationem arbiter dotis recuperandæ habere debuerit: ita eſt computandum, ut prout quidque ad mulierem pervenit, non ex univerſa ſumma decedat; ſed prius in eam quantitatem, quam uſurarum nomine mulierem conſequi oportebat: quod non eſt iniquum. l. 48.

Quod in ſortem & uſuras ſolvitur, prius in uſuras imputatur, reliquum in ſortem.

VII. Apud Marcellum quæritur, ſi quis ita caverit debitori, *in ſortem & uſuras ſe accipere*: utrum pro rata & ſorti, & uſuris decedat; an vero prius in uſuras, & ſi quid supereſt, in ſorte? Sed ego non dubito, quin hæc cautio, *in ſorte & in uſuras*, prius uſuras admittat; tunc deinde, ſi quid ſuperfuerit, in ſortem cedat. l. 5. §. ult.

Procuratori rectè ſolvitur, generali ſcilicet, vel cui id mandatum ſit.

VIII. Vero procuratori rectè ſolvitur. Verum autem accipere debemus eum, cui mandatum eſt vel ſpecialiter, vel cui omnium negotiorum adminiſtratio mandata eſt. l. 12.

Qui ſolvit procuratori, neſciens revocatum, liberatur: aliud ſi ſciens.

IX. Sed & ſi quis mandaverit, ut Titio ſolvam; deinde vetuerit eum accipere: ſi ignorans prohibitum eum accipere, ſolvam, liberabor; ſed ſi ſciero, non liberabor. l. 12. §. 2. V. n. 17.

Si Titium omnibus negotiis meis præpoſuero; deinde vetuero eum ignorantibus debitoribus adminiſtrare negotia mea: debitores ei ſolvendo, liberabuntur. Nam is qui omnibus negotiis ſuis aliquem proponit, intelligitur etiam debitoribus mandare, ut procuratori ſolvant. l. 34. §. 3.

X. Sunt

X. Sunt quidam tutores, qui honorarii appellantur; ſunt qui rei *notitiæ gratia* dantur; ſunt qui ad hoc dantur, ut gerant: & hoc, vel pater adjicit, ut unus (putà) gerat; vel voluntate tutorum uni committitur geſtus, vel Prætor ita decernit. l. 14. §. 1.

Varia tutorum genera: ſunt honorarii, ſunt notitiæ gratia, ſunt qui gerant.

XI. Sive legitimi ſunt (*tutores*), ſive teſtamentarii, ſive ex inquiſitione dati: rectè vel uni ſolvitur. l. 14. §. 5.

Uni tutorum rectè ſolvitur.

XII. Curatori quoque furioſi rectè ſolvitur: item curatori ſibi non ſufficientis, vel per ætatem, vel per aliam juſtam cauſam: ſed & pupilli curatori rectè ſolvi conſtat. l. 14. §. 7.

Et curatori.

XIII. Caſſius ait, ſi cui pecuniam dedi, ut eam creditori meo ſolveret, ſi ſuo nomine dederit, neutrum liberari: me, quia non meo nomine data ſit; illum, quia alienam dederit: cæterùm mandati eum teneri: ſed ſi creditor eos nummos ſine dolo malo conſumpſiſſet, is, qui ſuo nomine eos ſolviſſet, liberatur: ne, ſi aliter obſervaretur, creditor in lucro verſaretur. l. 17.

Creditor qui bona fide conſumpſit acceptos à debitore nummos alterius debitoris, pro quo is ſolvere debuerat, dantem liberat.

XIV. Solutione pro nobis & inviti, & ignorantes liberari poſſumus. l. 23.

Solutione ignorans & invitus liberatur.

Solvere pro ignorante & invito cuique licet: cùm ſit jure civili conſtitutum, licere etiam ignorantis invitique meliorem conditionem facere. l. 53. V. inf. n. 40.

XV. Debitores ſolvendo ei, qui pro tutore negotia gerit, liberantur, ſi pecunia in rem pupilli pervenit. l. 28.

Gerenti pro tutore ſolvens non liberatur, niſi in rem pupilli verſum ſit.

XVI. Inter artifices longa differentia eſt, & ingenii, & naturæ, & doctrinæ, & inſtitutionis. Ideo ſi *navem à ſe fabricandam* quis promiſerit, vel *inſulam ædificandam*, *foſſamve faciendam*, & hoc ſpecialiter actum eſt, ut *ſuis operis id perficiat*: fidejuſſor ipſe ædificans, vel foſſam fodiens, non conſentiente ſtipulatore, non liberabit reum. l. 31.

Intereſt à quo artifice fiat opus.

XVII. Si nullo mandato intercedente debitor falsò exiſtimaverit voluntate mea pecuniam ſe numerare, non liberabitur. Et ideo procuratori, qui ſe ultro alienis negotiis offert, ſolvendo nemo liberabitur. l. 34. §. 4.

Inutiliter ſolvitur non procuratori qui pro eo ſe gerit, niſi dominus ratum habuerit.

Si quis offerenti ſe negotiis alienis bona fide ſolverit, quando liberetur? Et ait Julianus, cùm dominus ratum habuerit, tunc liberari. l. 58.

Reo criminis poſtulato rectè ſolvitur & reus ipſe rectè ſolvit.

XVIII. Reo criminis poſtulato, interim nihil prohibet rectè pecuniam à debitoribus ſolvi. Alioquin plerique innocentium neceſſario ſumptu egebunt. Sed nec illud prohibitum videtur, ne à reo creditori ſolvatur. l. 41. & 42.

Soluta obligatione ſolvuntur fidejuſſiones, & pignora.

XIX. In omnibus ſpeciebus liberationum etiam acceſſiones liberantur: putà, adpromiſſores, hypothecæ, pignora. l. 43.

Liberato per confuſionem fidejuſſore, reus non liberatur.

XX. Inter creditorem & adpromiſſores confuſione facta, reus non liberatur. l. 43. in f.

Ex una ſolutione duæ liberationes.

XXI. In numerationibus aliquando evenit, ut una numeratione duæ obligationes tollantur uno momento. Veluti ſi quis pignus pro debito vendiderit creditori: Evenit enim, ut & ex vendito tollatur obligatio, & debiti. Item ſi pupillo, qui ſine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum à creditore fuerit ſub ea conditione, *ſi eam pecuniam numeravit*, in duas cauſas videri eum numeraſſe: & in debitum ſuum, ut in Falcidiam heredi imputetur; & conditionis gratia, ut legatum conſequatur. l. 44. V. inf. l. 64.

Evicta re quæ pro alia ſoluta eſt, manet priſtina obligatio: idem erit parte evicta.

XXII. Si quis aliam rem pro alia volenti ſolverit, & evicta fuerit (res): manet priſtina obligatio; & ſi pro parte fuerit evicta, tamen pro ſolido durat obligatio. Nam non accepiſſet re integra creditor, niſi pro ſolido ejus fieret. l. 46.

Solvit qui ſatisfacit aut quoquomodo ſe liberat.

XXIII. Satisfactio pro ſolutione eſt. l. 52.

Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam: magiſque ad ſubſtantiam obligationis refertur, quàm ad nummorum ſolutionem. l. 54.

Debiti ſolutio quæ fiet, & unde nihil abſit creditori, facit liberationem.

XXIV. In perpetuum quoties id, quod tibi debeam, ad te pervenit, & tibi nihil abſit, nec quod ſolutum eſt, repeti poſſit, competit liberatio. l. 61.

Meo creditori mihi debitum ſolvens, & me & ſe liberat.

XXV. Cùm juſſu meo, id quod mihi debes, ſolvis creditori meo; & tu à me, & ego à creditore meo liberor. l. 64.

Ante diem ſolvi poteſt, nam medium tempus ad ſolvendum datur.

XXVI. Quod certa die promiſſum eſt, vel ſtatim dari poteſt: totum enim medium tempus ad ſolvendum promiſſori liberum relinqui intelligitur. l. 70.

Inutilis actionum ceſſio poſt ſolutionem.

XXVII. Modeſtinus reſpondit, ſi poſt ſolutum ſine ullo pacto omne, quod ex cauſa tutelæ debeatur, actiones poſt aliquod intervallum ceſſæ ſint: nihil ea ceſſione actum, cùm

Digitized by Google

cùm nulla actio ſuperfuerit: quòd ſi ante ſolutionem hoc factum eſt; vel cùm conveniſſet, *ut mandarentur actiones*, tunc ſolutio facta eſſet, mandatum ſubſecutum eſt: ſalvas eſſe mandatas actiones: cùm noviſſimo quoque caſu, pretium magis mandatarum actionum ſolutum, quàm actio quæ fuit, perempta videatur. l. 76.

XXVIII. Si lancem depoſuerit apud me Titius, & pluribus heredibus relictis deceſſerit: ſi pars heredum me interpellet, optimum quidem eſſe, ſi Prætor aditus juſſiſſet me parti heredum eam lancem tradere: quo caſu depoſiti me reliquis coheredibus non teneri. Sed & ſi ſine Prætore, ſine dolo malo, hoc fecero; liberabor: aut, quod verius eſt, non incidam in obligationem: optimum autem eſt id per magiſtratum facere. l. 81. §. 1.

Depoſitum parti heredum per magiſtratum tutius redditur.

XXIX. Quaſi generale quid retinendum eſt, ut ubi ei obligationi, quæ ſequelæ locum obtinet, principalis accedit, confuſa ſit obligatio; quoties duæ ſint principales, altera alteri potius adjicitur ad actionem, quàm confuſionem parere. l. 93. §. 2.

Si obligatio principalis principali accedat, ſtabit utraque: ſi acceſſoria principali, confundentur.

XXX. *Stichum aut Pamphilum, utrum ego velim, dare ſpondes?* Altero mortuo, qui vivit ſolus petetur: niſi (ſi) mora facta ſit in eo mortuo quem petitor elegit. Tunc enim perinde ſolus ille qui deceſſit, præbetur, ac ſi ſolus in obligationem deductus fuiſſet. l. 95.

In obligatione alternativa, ſi res altera perierit, altera debetur.

XXXI. Si creditor à debitore culpa ſua cauſa ceciderit, prope eſt, ut actione mandati nihil à mandatore conſequi debeat: cùm ipſius vitio acciderit, ne mandatori poſſit actionibus cedere. l. 95. §. 11.

Si creditoris culpa debitor liberatus ſit, ſibi imputabit, non mandatori.

XXXII. Cùm eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniæ cujuſque contractus creditor accepto facere debet. Nec in arbitrio ejus electio erit, cùm debitor pretium pignoris conſortioni ſubjecerit. Quòd ſi temporibus diſcretis ſuperfluum pignorum obligari placuit: prius debitum pretio pignorum jure ſolvetur, ſecundum ſuperfluo compenſabitur. l. 96. §. 3.

Si detur idem pignus ſimul in duas obligationes, in utramque imputabitur, ſi prius in unam, hac ſoluta reſiduum alteri cedet.

XXXIII. In perpetuum ſublata obligatio reſtitui non poteſt. l. 98. §. 8.

Obligatio in perpetuum extincta non reviviſcit.

XXXIV. Debitorem * non eſſe cogendum in aliam formam

Damnum paſſurus alterius formæ nummos accipere non cogitur.

* Creditorem.

Digitized by Google

mam nummos accipere, ſi ex ea re damnum aliquod paſſurus ſit. l. 99.

Si creditor ſolutionem in aliam diem diſtulit, ſublato interim oblatæ pecuniæ uſu, non tenebitur.

Nec tutor qui pecuniam pupillarem ſervare debuerat ut collocaretur.

XXXV. Creditor oblatam à debitore pecuniam, ut alia die accepturus, diſtulit: mox pecunia, qua illa reſpublica utebatur, quaſi ærosa juſſu Præſidis ſublata eſt: item pupillaris pecunia, ut poſſit idoneis nominibus credi ſervata, ita interempta eſt: *quæſitum eſt*, cujus detrimentum eſſet? Reſpondi, ſecundùm ea quæ proponerentur, nec creditoris, nec tutoris detrimentum eſſe. l. 102.

Quod ex debito compenſatur, uſuras non parit.

XXXVI. Ejus quantitatis, cujus petitionem ratio compenſationis excludit, uſuras non poſſe repoſci manifeſtum eſt. l. 7. C. de ſolut. & lib.

Obſignatione ſolenni, & ſuo loco facta, liberatur debitor.

XXXVII. Obſignatione totius debitæ pecuniæ ſolenniter facta, liberationem contingere manifeſtum eſt. Sed ita demum oblatio debiti liberationem parit, ſi eo loco, quo debetur, ſolutio fuerit celebrata. l. 9. C. eod.

Plus probat apocha ſolutionem, quàm ſi reddatur inſtrumentum.

XXXVIII. Pecuniæ ſolutæ profeſſio collata inſtrumento majorem rei geſtæ probationem continet, quàm ſi chirographum acceptæ pecuniæ mutuæ fuiſſet redditum. l. 14. C. eod.

Aliud pro alio invito non ſolvitur.

XXXIX. Eum, à quo mutuam ſumpſiſti pecuniam, in ſolutum nolentem ſuſcipere nomen debitoris tui, compelli juris ratio non permittit. l. 16. C. eod.

Alius pro alio ſolvere poteſt. Non aliud pro alio ſolvi, niſi volenti.

XL. Manifeſti juris eſt, tam alio pro debitore ſolvente, quam rebus pro numerata pecunia, conſentiente creditore, datis, tolli paratam obligationem. l. 17. C. eod. V. ſ. l. 23. V. Nov. 4. c. 3. & ſ. tit. de ceſſ. bon.

Ei lucrum non tollendum, qui damnum erat paſſurus.

XLI. Cùm pro pecunia quam (mutuò) acceperas, ſecundùm placitum Evandro te fundum dediſſe profitearis: ejus induſtriam, vel eventum meliorem, tibi, non ipſi prodeſſe, contrarium non poſtulaturus, ſi minoris diſtraxiſſet, non juſtè petis. l. 24. C. eod.

Solutionem allegans probare debet.

XLII. Solutionem aſſeveranti probationis onus incumbit: quo facto chirographum condicere poteſt. l. ult. C. eod.

TI-

TITULUS IV.

De Acceptilatione.

I. PLuribus ſtipulationibus factis, ſi promiſſor ita accepto rogaſſet, *quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* ſiquidem apparet quid actum eſt, id ſolum per acceptilationem ſublatum eſt: ſi non apparet, omnes ſtipulationes ſolutæ ſunt. l. 6. *Plura debita una acceptilatione tolluntur.*

Et uno & pluribus contractibus, vel certis vel incertis, vel quibuſdam exceptis, cæteris, & omnibus ex cauſis una acceptilatio & liberatio fieri poteſt. l. 18.

II. Species acquirendi eſt, liberari obligatione. l. 11. *Acquirit qui liberatur.*

III. Ex pluribus reis ſtipulandi, ſi unus acceptum fecerit, liberatio contingit in ſolidum. l. 13. §. ult. *Unus correorum ſtipulandi ſolus acceptum faciens liberat.*

IV. Si ex pluribus obligatis uni acceptò feratur, non ipſe ſolus liberatur, ſed & hi qui ſecum obligantur. Nam cùm ex duobus pluribuſque ejuſdem obligationis participibus uni accepto fertur, cæteri quoque liberantur: non quoniam ipſis accepto latum eſt, ſed quoniam velut ſolviſſe videtur is, qui acceptilatione ſolutus eſt. l. 16. *Qui unum correorum debendi acceptilatione liberat, omnes liberat.*

V. Per Aquilianam ſtipulationem pacto ſubditam obligatione præcedente ſublata, & acceptilatione quæ fuit inducta, perempta: ei qui ex nulla cauſa reſtitui poteſt, omnis agendi via præcluditur. l. ult. C. de acceptil. *Acceptilatio extinguit obligationem.*

TITULUS V.

De ſtipulationibus Prætoriis.

I. SI quid vel addi, vel detrahi, vel immutari in ſtipulatione oporteat, Prætoriæ erit juriſdictonis. l. 1. §. ult. *In ſtipulationibus Pratoriis ſtatuit Prætor ſtipulationis modum.*

II. Prætoriæ ſatiſdationes perſonas deſiderant pro ſe intervenientium: & neque pignoribus quis, neque pecuniæ, vel auri, vel argenti depoſitione, in vicem ſatiſdationis fungitur. l. 7. *Satiſdatio Prætoria ſolo perſonæ interventu adimpletur, non pignoribus.*

Digitized by Google

Prætoria ſtipulationis interpres Prætor.

III. In Prætoriis ſtipulationibus, ſi ambiguus ſermo acciderit, Prætoris erit interpretatio. Ejus enim mens æſtimanda eſt. l. 9.

In ſtipulatione quanti res eſt, expedit certam ſummam comprehendere.

IV. In ejuſmodi ſtipulationibus, quæ *quanti res eſt* promiſſionem habent, commodius eſt certam ſummam comprehendere: quoniam plerumque difficilis probatio eſt, quanti cujuſque interſit, & ad exiguam ſummam deducitur. l. ult.

TITULUS VI.

Rem pupilli, vel adoleſcentis ſalvam fore.

Tutor moram faciens in reſtituenda tutela, fructus præſtat & uſuras: item & ejus fidejuſſores.

I. SI poſteaquam pupillus ad pubertatem pervenerit, tutor in reſtituenda tutela aliquandiu moram fecerit: certum eſt & fructuum nomine, & uſurarum medii temporis, tam fidejuſſores ejus, quàm ipſum teneri. l. 10.

TITULUS VII.

Judicatum ſolvi.

Fidejuſſor judicatum ſolvi non alias habet inducias quam ipſe reus.

I. IN ſtipulatione judicatum ſolvi, poſt rem judicatam ſtatim dies cedit: ſed exactio in tempus reo principali indultum differtur. l. 1. V. Inſtit. de ſatiſd. & l. ult. C. de uſur.

TITULUS VIII.

Ratam rem haberi, & de ratihabitione.

Ratihabitionis interponendæ ſpatium intellectu æſtimandum.

I. JULIANUS ait intereſſe, quando dominus ratam habere deberet ſolutionem in procuratorem factam: an tunc demum, cùm primum certior factus eſſet? Hoc autem

autem ἐν πλάτει, id eſt, *cum laxamento & amplitudine* accipiendum, & cum ſpatio quodam temporis, nec minimo, nec maximo, (&) quod magis intellectu percipi, quàm elocutione exprimi poſſit. l. 12. §. 2.

II. Si commiſſa eſt ſtipulatio, *ratam rem dominum habiturum*, in tantum competit, in quantum mea interfuit: id eſt, quantum mihi abeſt, quantumque lucrari potui. l. 13. *Domino ratum non habente, agitur in id quod intereſt.*

In ſtipulatione qua procurator cavet, *ratam rem dominum habiturum*, id continetur quod interſit ſtipulatoris. l. 19.

LIBER XLVII.

TITULUS I.

De privatis delictis.

I. Civilis conſtitutio eſt, *pœnalibus actionibus heredes non teneri, nec cæteros quidem ſucceſſores.* Idcirco nec furti conveniri poſſunt. l. 1. V. ſ. l. 26. de obl. & act. *Actiones pœnales in heredes non tranſeunt. V. ſ. de oblig. & act. l. 26.*

II. Heredem autem furti agere poſſe æque conſtat: executio enim quorundam delictorum heredibus data eſt. Ita & legis Aquiliæ actionem heres habet. l. 1. §. 1. *Rei perſecutio ex delicto ad heredem tranſit.*

III. Sed injuriarum actio heredi non competit. l. 1. §. 1. in f. *Non actio injuriarum.*

IV. Numquam plura delicta concurrentia faciunt, ut ullius impunitas detur: neque enim delictum ob aliud delictum minuit pœnam. Qui igitur hominem ſubripuit, & occidit: quia ſubripuit, furti; quia occidit, Aquilia tenetur: neque altera harum actionum alteram conſumit. Idem dicendum, ſi rapuit, & occidit. Nam & vi bonorum raptorum, & Aquilia tenebitur. l. 2. d. l. §. 1. & 2. *In pluribus delictis unius pœna pœnam alterius non conſumit.*

TI-

TITULUS II.

De furtis.

Sola cogitatio non facit furem.

I. SOLA cogitatio furti faciendi non facit furem. *l.* 1. §. 1.

Furtum eſt contrectatio fraudulosa.

II. Furtum eſt contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipſius rei, vel etiam uſus ejus, poſſeſſionisve: quod lege naturali prohibitum eſt admittere. l. 1. §. 3.

Furtum aut manifeſtum eſt, aut nec manifeſtum.

III. Furtorum genera duo ſunt: manifeſtum, & nec manifeſtum. l. 2.

Fur manifeſtus eſt qui cum furto deprehenditur.

IV. Fur eſt manifeſtus, quem ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant, hoc eſt, eum qui deprehenditur cum furto. l. 3.

Nec manifeſtum furtum quid ſit, apparet. Nam quod manifeſtum non eſt, hoc ſcilicet nec manifeſtum eſt. l. 8.

Furti agunt quorum intereſt.

V. Cujus interfuit non ſubripi, is actionem furti habet. Tum is cujus intereſt, furti habet actionem: ſi honeſta cauſa intereſt. Itaque fullo qui curanda, polienda veſtimenta accepit, ſemper agit: præſtare enim cuſtodiam debet. l. 10. 11. 12.

Nihil ei perit qui nihil habet.

VI. Qui non habet quod perdat, ejus periculo nihil eſt. l. 12.

Creditor de pignore furti agit etiam adverſus dominum.

VII. Sed (&) ſi res pignori data ſit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis ejus res non ſit. Quinimò non ſolùm adverſus extraneum dabimus, verùm & contra ipſum quoque dominum furti actionem. l. 12. §. 2.

Colonus quoque de furto agit.

VIII. Præterea habent furti actionem coloni, quamvis domini non ſint: quia intereſt eorum. l. 14. §. 2.

Omnes quorum intereſt furti agunt.

IX. Et puto omnibus quorum periculo res alienæ ſunt, veluti commodati, item locati, pignorisve accepti, ſi hæ ſubreptæ ſint, omnibus furti actiones competere. l. 14. §. 16.

Ex delicto plurium ſinguli ſolidum debent.

X. Si duo pluresve unum tignum furati ſunt, quod ſinguli tollere non potuerint: dicendum eſt, omnes eos furti in ſolidum teneri: quamvis id contrectare nec tollere ſolus poſſet: & ita utimur. Neque enim poteſt dicere pro parte fur-

furtum feciſſe ſingulos, ſed totius rei univerſos: ſic fiet, ſingulos furti teneri. l. 21. §. 9. V. l. 1. in f. ff. ſi is qui teſt. lib. eſſe juſſ. er. l. 6. ff. arb. furt. cæſ.

Impubes doli capax furtum facit.

XI. Impubes furtum facere poteſt, ſi jam doli capax ſit. l. 23.

Qui inſtrumentum debiti furatur, de eo tenetur quod intereſt.

XII. Qui tabulas, vel cautiones amovet, furti tenetur non tantum pretii ipſarum tabularum, verùm ejus quod interfuit: quod ad æſtimationem refertur ejus ſummæ quæ in his tabulis continetur: ſcilicet ſi tanti interfuit. l. 27.

Qui re aliena abutitur, aut invito domino utitur, furtum facit.

XIII. Qui jumenta ſibi commodata longius eduxerit, alienave re invito domino uſus ſit, furtum facit. l. 40.

Item qui ſe ſimulans creditorem quid accipit.

XIV. Falſus creditor (hoc eſt, is qui ſe ſimulat creditorem) ſi quid acceperit, furtum facit. l. 43.

Non furatur, ſed dolo facit qui fraudem adhibet, ut quid à volente accipiat.

XV. Si quis nihil in perſona ſua mentitus eſt, ſed verbis fraudem adhibuit: fallax eſt magis, quàm furtum facit. Ut putà, ſi dixit ſe locupletem, ſi in mercem ſe collocaturum quod accepit, ſi fidejuſſores idoneos daturum, vel pecuniam confeſtim ſe ſoluturum. Nam ex his omnibus magis decepit, quàm furtum fecit: & ideo furti non tenetur. Sed quia dolo fecit, niſi ſit alia adverſus eum actio, de dolo dabitur. l. 43. §. 3.

Qui alienum jacens tollit lucri cauſa, furtum facit.

XVI. Qui alienum quid jacens, lucri faciendi cauſa ſuſtulit, furti obſtringitur, ſive ſcit cujus ſit, ſive ignoravit. Nihil enim ad furtum minuendum facit, quod cujus ſit ignoret. l. 43. §. 4.

Qui aliquid invenit, id agere debet, ut notum faciat ei qui amiſit.

XVII. Solent plerique etiam hoc facere, ut libellum proponant continentem inveniſſe, & redditurum ei, qui deſideraverit. Hi ergo oſtendunt non furandi animo ſe feciſſe. l. 43. §. 8. in f.

Non rectè petuntur inventionis præmia.

XVIII. Quid ergo, ſi εὕρετρα, id eſt, *inventionis præmia* quæ dicunt, petat? Nec hic videtur furtum facere, etſi non probè petat aliquid. l. 43. §. 9.

Etſi res ſubrepta perierit, furti actio manet.

XIX. Inter omnes conſtat, etiamſi extincta ſit res furtiva, attamen furti remanere actionem adverſus furem. l. 46.

Fur eſt qui domino invito ſciens contrectat, non qui falsò credit conſen-

XX. Rectè dictum eſt, qui putavit ſe domini voluntate rem attingere, non eſſe furem. Quid enim dolo facit, qui putat dominum conſenſurum fuiſſe, ſive falsò id, ſive verè pu-

furum eſſe dominum.

putet? Is ergo ſolus fur eſt, qui attrectavit, quod invito domino ſe facere ſcivit. l. 46. §. 7.

Qui furem celat, furti tenetur: non qui non indicat.

XXI. Qui furem novit, ſive indicet eum, ſive non indicet, fur non eſt. Cùm multum interſit, furem quis celet, an non indicet: qui novit, furti non tenetur; qui celat, hoc ipſo tenetur. l. 48. §. 1.

Conſilio & ope furti participes fiunt.

XXII. Rectè Pedius ait, ſicut nemo furtum facit ſine dolo malo, ita nec conſilium, vel opem ferre ſine dolo malo poſſe. Conſilium autem dare videtur, qui perſuadet & impellit, atque inſtruit conſilio ad furtum faciendum: opem fert, qui miniſterium atque adjutorium ad ſubripiendas res præbet. l. 50. §. 2. & 3.

Tanti res eſt quanti vendi poteſt.

XXIII. Tanti æſtimanda (res), quanti emptorem poteſt invenire. l. 52. §. 29. in f.

Ex propoſito diſtinguitur maleficium.

XXIV. Maleficia voluntas & propoſitum delinquentis diſtinguit. l. 53.

Furtum eſt pignore uti.

XXV. Si pignore creditor utatur, furti tenetur. l. 54.

Furtum facit qui ex alieno largitur: inde enim lucrum facit beneficii debitorem acquirens.

XXVI. Eum qui quid utendum accepit, ipſe alii commodaverit, furti obligari reſponſum eſt. Ex quo ſatis apparet, furtum fieri, & ſi quis uſum alienæ rei in ſuum lucrum convertat: nec movere quem debet, quaſi nihil lucri ſui gratia facit. *Species* enim *lucri eſt*, *ex alieno largiri*, & beneficii debitorem ſibi adquirere. Unde & is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet. l. 54. §. 1.

Si ex mandato damnum paſſus ſit qui mandatum ſuſcepit, poterit in mandatorem ex cauſa agere: idem in depoſito, vendito, locato, pignore: atque etiam in commodato, ſi dolus intervenerit.

XXVII. Quòd verò ad mandati actionem attinet, dubitare ſe ait, num æquè dicendum ſit omnimodo damnum præſtari debere? Et quidem hoc amplius, quàm in ſuperioribus cauſis ſervandum, ut etiam ſi ignoraverit is qui certum hominem emi mandaverit, furem eſſe, nihilominus tamen damnum decidere cogetur. Juſtiſſimè enim procuratorem allegare, non fuiſſe ſe id damnum paſſurum, ſi id mandatum non ſuſcepiſſet. Idque evidentius in cauſa depoſiti apparere: nam licèt alioquin æquum videatur, non oportere cinquam plus damni per ſervum evenire, quàm quanti ipſe ſervus ſit: multò tamen æquius eſſe, *nemini officium ſuum*, quod ejus, cum quo contraxerit, non etiam ſui commodi cauſa ſuſceperat, *damnoſum eſſe*. Et ſicut

ſicut in ſuperioribus contractibus, venditione, locatione, pignore, dolum ejus, qui ſciens reticuerit, puniendum eſſe dictum ſit: ita in his, culpam eorum, quorum cauſa contrahatur, ipſis potius damnoſam eſſe debere. Nam certè mandantis culpam eſſe, qui talem ſervum emi ſibi mandaverit: & ſimiliter ejus, qui deponat, quòd non fuerit diligentior circa monendum, qualem ſervum deponeret. l. 61. §. 5.

Circa commodatum autem meritò aliud exiſtimandum: videlicet quòd tunc ejus ſolius commodum, qui utendum rogaverit, verſetur: itaque eum, qui commodaverit, ſicut in locatione, ſi dolo quid fecerit, non ultra pretium ſervi quid amiſſurum. Quin etiam paulo remiſſius circa interpretationem doli mali debere nos verſari: quoniam, ut dictum ſit, nulla utilitas commodantis interveniat. d. l. §. 6.

Hæc ita puto vera eſſe, ſi nulla culpa ipſius, qui mandatum, vel depoſitum ſuſceperit, intercedat: cæterùm ſi ipſe ultrò ei cuſtodiam, argenti fortè, vel nummorum commiſerit, cùm alioquin nihil unquam dominus tale quid feciſſet: aliter exiſtimandum eſt. l. 61. §. 7.

XXVIII. Ea quæ legantur, recta via ab eo qui legavit, ad eum cui legata ſunt, tranſeunt. l. 64. in f.

Legatum rectà tranſit à teſtatore ad legatarium.

XXIX. Quia ea mente alienum quid contrectavit, ut lucriſaceret, tametſi mutato conſilio, id domino poſtea reddidit, fur eſt: nemo enim tali peccato pœnitentia ſua nocens eſſe deſiit. l. 65. V. l. 5. ff. vi bon. rapt.

Qui pœnam incurrit, pœnitentia non liberatur.

XXX. Qui re ſibi commodata, vel apud ſe depoſita uſus eſt aliter atque accepit: ſi exiſtimavit ſe non invito dominò id facere, furti non tenetur; ſed nec depoſiti ullo modo tenebitur. Commodati an teneatur, in culpa æſtimatio erit, id eſt, an non debuerit exiſtimare id dominum permiſſurum. l. 76.

Qui re commodata aliter utitur, quàm accepit, culpæ ratione tenebitur.

XXXI. Incivilem rem deſideratis, ut agnitas res furtivas non prius reddatis, quàm pretium fuerit ſolutum à dominis. Curate igitur cautius negotiari, ne non tantùm in damna hujuſmodi, ſed etiam in criminis ſuſpicionem incidatis. l. 2. C. de furt. & ſerv. corrup.

Rem furtivam vindicat dominus ab emptore, non reſtituto pretio.

Digitized by Google

Venditorem exhibere debet rei furtivæ emptor.

XXXI. Civile eſt quod à te adverſarius tuus exigit, ut rei quam apud te fuiſſe fateris, exhibeas venditorem. Nam à tranſeunte & ignoto te emiſſe, dicere non convenit, volenti evitare alienam bono viro ſuſpicionem. l. 5. C. de furt. & ſerv. corrup.

TITULUS III.

De tigno juncto.

Ne furtivum tignum ab ædibus aut vineis ſolvere liceat.

I. LEx duodecim tabularum *neque ſolvere permittit tignum furtivum ædibus, vel vineis junctum, neque vindicare.* Quod providenter lex effecit, ne vel ædificia ſub hoc prætextu diruantur, vel vinearum cultura turbetur. Sed in eum, qui convictus eſt junxiſſe, in duplum dat actionem. Tigni autem appellatione continetur omnis materia, ex qua ædificium conſtet, vineæque neceſſaria. Unde quidam aiunt tegulam quoque, & lapidem, & teſtam, cæteraque, ſi qua ædificiis ſunt utilia: tigna enim à tegendo dicta ſunt: hoc amplius, & calcem, & arenam tignorum appellatione contineri. Sed & in vineis tigni appellatione omnia vineis neceſſaria continentur, ut putà perticæ, pedamenta. l. 1. d. l. §. 1.

TITULUS IV.

Si is qui teſtamento liber eſſe juſſus erit, poſt mortem domini ante aditam hereditatem ſubripuiſſe, aut corrupiſſe quid dicetur.

Ubi æquitas ſuggerit, ſubveniendum.

I. SI quidem civilis deficit actio, *quod* natura æquum eſt, *ſequimur.* l. 1. §. 1.

Juſta ignorantia ſæpe excuſat.

II. In pluribus cauſis juſta ignorantia excuſationem meretur. l. 2. in f.

Digitized by Google

TITULUS V.

Furti adverſus nautas, caupones, ſtabularios.

I. IN eos qui naves, cauponas, ſtabula exercebunt, ſi quid à quoquo eorum, quoſve ibi habebunt, furtum factum eſſe dicetur, judicium datur: ſive furtum ope, conſilio exercitoris factum ſit, ſive eorum cujus, qui in ea navi navigandi cauſa eſſet. Navigandi autem cauſa accipere debemus eos, qui adhibentur ut navis naviget, hoc eſt, nautas. l. un. d. l. §. 1.

Qui navem, cauponam, ſtabulum exercent, furti tenentur eorum nomine quos ibi habent.

II. Caupo præſtat factum eorum, qui in ea caupona ejus cauponæ exercendæ cauſa ibi ſunt: item eorum, qui habitandi cauſa ibi ſunt. Viatorum autem factum non præſtat: namque viatorem ſibi eligere caupo vel ſtabularius non videtur. Nec repellere poteſt iter agentes. Inhabitatores verò perpetuos ipſe quodammodo elegit, qui non rejecit, quorum factum oportet eum præſtare. l. un. §. ult.

Caupo præſtat factum inhabitatorum, non viatorum.

III. In navi vectorum factum non præſtatur. l. un §. ult. in f.

Nec exercitor vectorum.

TITULUS VI.

Si familia furtum feciſſe dicetur.

I. IS accipitur ſcire, qui ſcit & potuit prohibere. l. 1. §. 1.

Is ſcire dicitur delictum qui prohibere potuit.

TITULUS VII.

Arborum furtim cæſarum.

I. SCIENDUM eſt, eos qui arbores, & maximè vites, ceciderint, etiam tamquam latrones puniri. l. 2.

Qui arbores cædunt, ut latrones puniuntur.

 II. Si

Plurium delictum ſingulos in ſolidum obligat. II. Si plures eandem arborem furtim cæciderint, cum ſingulis in ſolidum agetur. l. 6.

Radices vicini in noſtrum immiſſas recidere non licet, ſed agendum, non eſſe ei jus. III. Si arbor in vicini fundum radices porrexit, recidere eas vicino non licebit: agere autem licebit, non eſſe ejus, ſicuti tignum, aut protectum, immiſſum habere. l. 6. §. 2.

Non radices, ſed origo arboris dominum indicat. IV. Si radicibus vicini arbor aletur, tamen ejus eſt, in cujus fundo origo ejus fuerit. l. 6. §. 2. in f.

TITULUS VIII.

Vi bonorum raptorum, & de turba.

Coërcentur qui coactu hominibus aut rapiunt quid, aut damnum faciunt. I. PRÆTOR ait: *Si cui dolo malo hominibus coactis damni quid factum eſſe dicetur, ſive cujus bona rapta eſſe dicentur, in eum, qui id feciſſe dicatur, judicium dabo.* l. 2.

Creditor res ſibi obligatas vi rapiens in crimen incidit. II. Res obligatas ſibi creditorem vi rapientem, non rem licitam facere, ſed crimen committere convenit. l. 3. C. eod. V. inf. ad leg. Jul. de vi priv. l. 7.

TITULUS IX.

De incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata.

In raptores ex incendio, ruina, naufragio, animadvertitur. I. IN eum (judicium datur) qui ex incendio, ruina, naufragio, rate, nave expugnata quid rapuiſſe, recepiſſe dolo malo, damnive quid in his rebus dediſſe dicetur. l. 1.

Hujus edicti utilitas evidens, & juſtiſſima ſeveritas eſt: ſiquidem publicè intereſt, nihil rapi ex hujuſmodi caſibus. d. l. §. 1.

Par adgreſſori receptor. II. Non tantùm autem qui rapuit, verùm is quoque qui recepit, ex cauſis ſupra ſcriptis tenetur: quia receptores non minus delinquunt, quàm adgreſſores. l. 3. §. 3.

Qui ſine dolo & non ut noceat, ſed ut ſibi caveat dam. III. Quod ait Prætor de damno dato, ita demum locum habet, ſi dolo malo damnum datum ſit; nam ſi dolus ma-

Digitized by Google

malus abſit, ceſſat edictum. Quemadmodum ergo procedit quod Labeo ſcribit, ſi defendendi mei cauſa vicini ædificium orto incendio diſſipaverim: & meo nomine, & familiæ, judicium in me dandum? Cùm enim defendendarum mearum ædium cauſa fecerim, utique dolo careo. Puto igitur non eſſe verum quod Labeo ſcribit. An tamen lege Aquilia agi cum hoc poſſit? Et non puto agendum: nec enim injuria hoc fecit, qui ſe tueri voluit, cùm alias non poſſet. Et ita Celſus ſcribit. l. 3. §. 7. *num dedit, non tenetur.*

IV. Plurimum intereſt, peritura collegerint, (qui diripuiſſe aliqua ex naufragio probantur) an, quæ ſervari poſſint, flagitioſe invaſerint. l. 4. §. 1. Et omnino, ut in cæteris, ita hujuſmodi cauſis, ex perſonarum conditione, & rerum qualitate, & diligenter ſunt æſtimandæ, ne quid aut durius aut remiſſius conſtituatur, quum cauſa poſtulabit. d. §. in fin. *Delicta ex perſonarum conditione, & rerum qualitate variè punienda.*

V. Ratis vi fluminis in agrum meum delatæ, non aliter poteſtatem tibi faciendam, quàm ſi de præterito quoque damno mihi caviſſes. l. 8. *Ratem in agrum delatam dominus non recipit, niſi de illato jam damno caveat.*

TITULUS X.

De injuriis, & famoſis libellis.

I. Injuria ex eo dicta eſt, quòd non jure fiat: omne enim quod non jure fit, injuria fieri dicitur. Hoc generaliter. Specialiter autem injuria dicitur contumelia: interdum injuriæ appellatione damnum culpa datum ſignificatur, ut in lege Aquilia dicere ſolemus: interdum iniquitatem, injuriam dicemus. Nam cùm quis iniquè, vel injuſtè ſententiam dixit, injuriam ex eo dictam, quod jure & juſtitia caret, quaſi non juriam: contumeliam autem, à contemnendo. l. 1. *Injuria dicitur quod non jure fit, ſpecialiter verò contumelia.*

II. Injuriam autem fieri Labeo ait, aut re, aut verbis: re, quoties manus inferuntur: verbis autem, quoties non manus inferuntur, convicium fit. l. 1. §. 1. *Injuria fit aut re, aut verbis.*

III. Om-

Digitized by Google

Aut in corpus fit injuria, aut in dignitatem, aut ad infamiam pertinet.

III. Omnemque injuriam aut in corpus inferri, aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinere. In corpus fit, cùm quis pulſatur: ad dignitatem, cùm comes matronæ abducitur: ad infamiam, cùm pudicitia attentatur. l. 1. §. 2.

Aut per ſe cui fit injuria, aut per conjunctas domeſticas perſonas.

IV. Item aut per ſemetipſum alicui fit injuria, aut per alias perſonas. Per ſemet, cùm directò ipſi cui patrifamilias, vel matrifamilias fit injuria: per alias, cùm per conſequentias fit: cùm fit liberis meis, vel ſervis meis, vel uxori, nuruive. Spectat enim ad nos injuria, quæ in his fit, qui vel poteſtati noſtræ, vel affectui ſubjecti ſint. l. 1. §. 3.

Heredis intereſt fama defuncti.

V. Heredis intereſt defuncti exiſtimationem purgare. l. 1. §. 6.

Uxor pro viro injuriarum non agit.

VI. Quòd ſi viro injuria facta ſit, uxor non agit: quia defendi uxores à viris, non viros ab uxore æquum eſt. l. 2.

Injuria ex affectu conſiſtit: injuriam non facit doli non capax.

VII. Sanè ſunt quidam qui facere non poſſunt (*injuriam*), ut putà furioſus, & impubes qui doli capax non eſt. Namque hi pati injuriam ſolent, non facere. Cùm enim injuria ex affectu facientis conſiſtat, conſequens erit dicere, hos, ſive pulſent, ſive convicium dicant, injuriam feciſſe non videri. l. 3. §. 1.

Injuria fieri poteſt non ſentienti: ſed non fit à neſciente.

VIII. Pati quis injuriam, etiamſi non ſentiat, poteſt: facere nemo, niſi qui ſcit ſe injuriam facere. l. 3. §. 2.

Atrocem injuriam faciunt circumſtantia perſonæ, temporis, loci, & ipſius facti.

IX. Atrocem injuriam quaſi contumelioſiorem, & majorem accipimus. Atrocem autem injuriam aut perſona, aut tempore, aut re ipſa fieri, Labeo ait. Perſona atrocior injuria fit, ut cùm magiſtratui, cum parenti, patrono fiat. Tempore, ſi ludis, & in conſpectu; nam Prætoris in conſpectu, an in ſolitudine injuria facta ſit, multum intereſſe ait: quia atrocior eſt, quæ in conſpectu fiat. l. 7. §. 7. & 8.

Injuria aboletur ubi remiſſa eſt, aut accepta ſatiſdatione, aut annali præſcriptione.

X. Injuriarum actio ex bono & æquo eſt. Et diſſimulatione aboletur. Si quis enim injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit, poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere. l. 11. §. 1.

Qui accepit ſatisfactionem, injuriam ſuam remiſit. Nam & ſi nuda voluntate injuriam remiſit, indubitatè dicendum eſt,

Digitized by Google

eſt, extingui injuriarum actionem, non minus, quàm ſi tempore abolita fuerit injuria. l. 17. §. 6.

Injuriarum actio anno præſcribitur. l. 5. C. de inj.

Mandator tenetur injuriarum.

XI. Si mandatu meo facta ſit alicui injuria, plerique aiunt, tam me, qui mandavi, quàm eum qui ſuſcepit, injuriarum teneri. l. 11. §. 3.

Hæc actio nec heredi datur, nec in heredem, niſi lite conteſtata.

XII. Injuriarum actio neque heredi, neque in heredem datur. l. 13.

Lite conteſtata, hæc actio ad ſucceſſores pertinet. d. l.

Non facit injuriam qui jure ſuo utitur.

XIII. Is qui jure publico utitur, non videtur injuriæ faciendæ cauſa hoc facere. Juris enim executio non habet injuriam. l. 13. §. 1.

Non tenetur injuriarum qui ne honor alicui decernatur obſtitit.

XIV. Si quis de honoribus decernendis alicujus paſſus non ſit decerni, ut putà imaginem alicui, vel quid aliud tale: an injuriarum teneatur? Et ait Labeo, non teneri: quamvis hoc contumeliæ cauſa faciet. Etenim multùm intereſt, (inquit) contumeliæ cauſa quid fiat: an verò fieri quid in honorem alicujus quis non patiatur. l. 13. §. 4.

Quod ex officio facit magiſtratus, non eſt injuria.

XV. Quæ jure poteſtatis à magiſtratu fiunt, ad injuriarum actionem non pertinent. l. 13. §. 6.

Injuria æſtimantur ex perſonis & qualitate injuriarum.

XVI. Quod ait Prætor: *ſi quis adverſus ea fecerit: prout quaque re erit, animadvertam:* ſic intelligendum eſt, ut plenior eſſet Prætoris animadverſio, id eſt, & quodcumque eum moverit, vel in perſona ejus qui agit injuriarum actione, vel ejus adverſus quem agitur, vel etiam in re ipſa, in qualitate injuriæ, audiat eum qui agit. l. 15. §. 28.

Spectandum tempus quo facta eſt injuria, non quo judicatur.

XVII. Injuriarum æſtimatio non ad id tempus quo judicatur, ſed ad id quo facta eſt, referri debet. l. 21.

Acrius coërcentur viles perſonæ quæ judicium injuriarum contemnere poſſint.

XVIII. Si quis injuriam atrocem fecerit, qui contemnere injuriarum judicium poſſit ob infamiam ſuam & egeſtatem, Prætor acriter exequi hanc rem debet, & eos, qui injuriam fecerunt, coërcere. l. 35.

Tolluntur è monumentis publicis poſita in alicujus infamiam.

XIX. Conſtitutionibus principalibus cavetur, ea quæ infamandi alterius cauſa in monumenta publica poſita ſunt, tolli de medio. l. 37.

Aliud conſilio, aliud in calore rixæ convicium proferre.

XX. Aliud convicii conſilio aliquid injurioſum dicere, aliud in rixa inconſulto calore prolapſum convicium objicere. l. 5. C. de injur.

Injuriarum judicium privatum eſt.

XXI. Injuriarum cauſa non publici judicii, ſed privati continet querelam. l. 7. C. eod.

Qui famoſum libellum invenerit, nec ſuppreſſerit, pro auctore habetur, & punitur.

XXII. Si quis famoſum libellum ſive domi, ſive in publico, vel quocumque loco ignarus repererit, aut corrumpat priuſquam alter inveniat, aut nulli confiteatur inventum. Si verò non ſtatim eaſdem chartulas vel corruperit, vel igni conſumpſerit, ſed vim earum manifeſtaverit, ſciat ſe quaſi auctorem hujuſmodi delicti capitali ſententiæ ſubjugandum. l. un. C. de famoſ. libell. V. l. 5. §. 9. l. 15. §. 29. ff. de injur.

TITULUS XI.

De extraordinariis criminibus.

Conatus ſine effectu punitur.

I. SOLLICITATORES alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſunt, propter voluntatem pernicioſæ libidinis extra ordinem puniuntur. l. 1.

Cœtus, etiam prætextu Religionis, ſunt illiciti.

II. Sub prætextu Religionis, vel ſub ſpecie ſolvendi voti, cœtus illicitos nec à veteranis tentare oportet. l. 2.

Non eſt publicum judicium ſtellionatus, nec expilatæ hereditatis.

III. Stellionatus vel expilatæ hereditatis judicia accuſationem quidem habent, ſed non ſunt publica. l. 3.

Caveat magiſtratus ne annona oneretur per dardanarios, & eos qui vendere nolint juſto pretio.

IV. Debet cuſtodire (Proconſul), ne dardanarii ullius mercis ſint, ne aut ab his qui coëmptas merces ſuppriment, aut à locupletioribus, qui fructus ſuos æquis pretiis vendere nollent, dum minus uberes proventus expectant, (ne) annona oneretur. l. 6.

Stateras adulterinas, & falſas menſuras habentes puniendi.

V. Onerant annonam etiam ſtateræ adulterinæ, de quibus D. Trajanus edictum propoſuit, quo edicto pœnam legis Corneliæ in eos ſtatuit. l. 6. §. 1.

Sunt quædam crimina certis in locis uſitata, alibi incognita.

VI. Sunt quædam quæ more provinciarum coërcitionem ſolent admittere. Ut putà in provincia Arabia σκοπελισμὸν, id eſt, *lapidum poſitionem*, crimen appellant. l. 9.

TITULUS XIII.

De concuſſione.

I. SI ſimulato Præſidis juſſu concuſſio intervenit, ablatum ejuſmodi terrore reſtitui Præſes provinciæ jubet, & delictum coërcet. l. 1.

Concuſſionis tenetur qui fingit juſſum Præſidis.

II. Si ideo pecuniam quis accepit, quòd crimen minatus ſit, poteſt judicium publicum eſſe ex Senatuſconſultis, quibus pœna legis Corneliæ teneri jubentur, qui in accuſationem innocentium coierint, quive ob accuſandum vel non accuſandum, denunciandum vel non denunciandum teſtimonium, pecuniam acceperint. l. 2.

Item qui crimen minatur, velut accuſet, aut non accuſet, pecuniam accipit.

TITULUS XIV.

De abigeis.

I. ABIGEI cùm duriſſimè puniuntur, ad gladium damnari ſolent. Puniuntur autem duriſſimè non ubique, ſed ubi frequentius eſt id genus maleficii. l. 1.

Pro frequentia hujus criminis durius puniuntur abigei.

II. Abigei autem propriè hi habentur, qui pecora ex paſcuis, vel ex armentis ſubtrahunt, & quodammodo deprædantur, & abigendi ſtudium quaſi artem exercent, equos de gregibus, vel boves de armentis abducentes. Cæterùm ſi quis bovem aberrantem, vel equos in ſolitudine relictos abduxerit, non eſt abigeus, ſed fur potius. l. 1. §. 1.

Abigei ſunt qui pecora ex paſcuis, vel armentis ſubtrahunt.

III. Qui porcam, vel capram, vel vervecem abduxit, non tam graviter, quàm, qui majora animalia abigunt, plecti debet. l. 1. §. 2.

Qui majora animalia abigunt, gravius puniuntur.

IV. Quia plerumque abigei & ferro utuntur, ſi deprehendantur, ideo graviter & puniri eorum admiſſum ſolet. l. 2. V. inf. de furib. bal. n. 2.

Severius puniuntur qui armati abigunt.

V. Oves pro numero abactorum aut furem aut abigeum faciunt. Quidam decem oves gregem eſſe putaverunt, porcos etiam quinque, vel quatuor abactos: equum, bovem vel unum abigeatus crimen facere. l. 3.

Abigeum à fure diſtinguit porcorum numerus.

Gravius eſt à ſtabulis abigere, quàm aliunde.

VI. Eum quoque plenius coërcendum, qui à ſtabulo abegit domitum pecus, non à ſylva, nec grege. l. 3. §. 1.

TITULUS XV.

De prævaricatione.

Prævaricator eſt qui diverſam partem adjuvat.

I. PRÆVARICATOR eſt quaſi varicator, qui diverſam partem adjuvat prodita cauſa ſua. Quod nomen Labeo à varia certatione tractum ait. Nam qui prævaricatur, ex utraque parte conſtitit, quinimo ex altera. l. 1.

Delatoris corruptor pro victo eſt, præterquam in cauſa ſanguinis.

II. In omnibus cauſis, præterquam in ſanguine, qui delatorem corrupit, ex Senatuſconſulto pro victo habetur. l. ult.

TITULUS XVI.

De receptatoribus.

Par latroni receptator.

I. PESSIMUM genus eſt receptatorum, ſine quibus nemo latere diu poteſt. Et præcipitur, ut perinde puniantur, atque latrones. In pari cauſa habendi ſunt, quia cum apprehendere latrones poſſent, pecunia accepta, vel ſubreptorum parte, dimiſerunt. l. 1.

Eos qui ſecum alieni criminis reos occultando, eum eamve ſociarunt, par ipſos & reos pœna expectet: & latrones quiſquis ſciens ſuſceperit, & eos offerre judicibus ſuperſederit, ſupplicio corporali, aut diſpendio facultatum, pro qualitate perſonæ, & judicis æſtimatione plectetur. l. 1. C. de his qui latr. vel al. crim. r. occ.

Puniendi qui latrones occultaverint.

II. Latrones auxilio militari inde eximendi, quo aufugerunt, & latitant: iique puniendi, qui apud ſe latitantem non exhibent. l. 2. C. eod.

Digitized by Google

TITULUS XVII.

De furibus balneariis.

I. Fures nocturni extra ordinem audiendi ſunt, & cauſa cognita puniendi. l. 1. *Durius nocturni fures puniendi.*

II. Si telo ſe fures defendunt, vel effractores, vel cæteri his ſimiles, nec cuiquam * percuſſerunt; metalli pœna, vel honeſtiores, relegationis, afficiendi erunt. l. 1. *Fur cum telo gravius punitur.*

* quemquam.

TITULUS XVIII.

De effractoribus & expilatoribus.

I. De his, qui carcere effracto evaſerunt, ſumendum ſupplicium. l. 1. Quòd ſi per negligentiam cuſtodum evaſerunt, levius puniendi. d. l. v. l. 13. ff. de cuſtod. & exhib. reor. *Effractores carceris, & qui evaſerunt puniendi.*

II. Inter effractores variè animadvertitur. Atrociores enim ſunt nocturni effractores. l. 2. *Effractores nocturni atrociores.*

TITULUS XX.

Stellionatus.

I. Maxime in his locum habet (*ſtellionatus*), ſi quis forte rem alii obligatam, diſſimulata obligatione, per calliditatem, alii diſtraxerit, vel permutaverit, vel in ſolutum dederit: nam hæ omnes ſpecies ſtellionatum continent. l. 3. §. 1. *Stellionatus eſt rem alienatam vel obligatam alteri, eo inſcio diſtrahere, vel obligare.*

Improbum quidem & criminoſum fateris, eaſdem res pluribus pignoraſſe, diſſimulando in poſteriore obligatione, quòd eædem aliis pignori tenerentur. Verùm ſecuritati tuæ conſules, ſi oblato omnibus debito, criminis inſtituendi cauſam peremeris. l. 1. C. de crim. ſtellion.

Rem donatam obligare, ſtellionatus eſt. l. 2. C. eod.

Digitized by Google

TITULUS XXI.

De termino moto.

Puniendi qui terminos moverunt.

I. DIVUS Hadrianus in hæc verba reſcripſit: Quin peſſimum factum ſit eorum qui terminos finium cauſa poſitos propulerunt, dubitari non poteſt. De pœna tamen modus ex conditione perſonæ, & mente facientis magis ſtatui poteſt. l. 2. V. l. 1. C. de accuſ. & inſcr.

Item qui ut fines obſcurent, locorum faciem immutant.

II. Hi quoque qui finalium quæſtionum obſcurandarum cauſa faciem locorum convertunt, ut ex arbore arbuſtum, aut ex ſylva novale, aut aliquid ejuſmodi faciunt: pœna plectendi ſunt, pro perſona, & conditione, & factorum violentia. l. 3. §. ult.

TITULUS XXII.

De collegiis & corporibus.

Illicita ſunt collegia ſine permiſſu Principis.

I. MANDATIS Principalibus præcipitur Præſidibus provinciarum, ne patiantur eſſe collegia ſodalitia. l. 1.

In ſumma, niſi ex Senatuſconſulti auctoritate, vel Cæſaris, collegium vel quodcumque tale corpus coierit, contra Senatuſconſultum, & mandata, & conſtitutiones collegium celebrat. l. 3. §. 1.

LI-

LIBER XLVIII.

TITULUS I.

De publicis judiciis.

I. PUBLICORUM judiciorum quædam capitalia, quædam non capitalia. Capitalia ſunt, ex quibus pœna mors, aut exilium eſt, hoc eſt aquæ & ignis interdictio: per has enim pœnas eximitur caput de civitate. Nam cætera, non exilia, ſed relegationes propriè dicuntur: tunc enim civitas retinetur. Non capitalia ſunt, ex quibus pecuniaria, aut in corpus aliqua coërcitio pœna eſt. l. 2.

Capitale judicium eſt in quo pœna mors aut exilium: cætera ſunt non capitalia.

II. Publica accuſatio reo vel rea ante defunctis perimitur. l. 3. V. exceptionem tit. ſeq. l. 20.

Mortuo ante accuſationem reo perimitur accuſatio.

III. Si quis reus factus eſt, purgare ſe debet: nec ante poteſt accuſare, quàm fuerit excuſatus. Conſtitutionibus enim obſervatur, *ut non relatione criminum, ſed innocentia reus purgetur*. l. 5.

Non admittantur duo invicem accuſatores, & rei.

IV. Infamem non ex omni crimine ſententia facit, ſed ex eo quod judicii publici cauſam habuit. Itaque ex eo crimine, quod judicii publici non fuit, damnatum infamia non ſequetur: niſi id crimen ex ea actione fuit, quæ etiam in privato judicio infamiam condemnato importat: velut furti, vi bonorum raptorum. l. 7.

Infamiam irrogat publicum crimen.

V. Feriatis diebus cuſtodias audiri poſſe reſcriptum eſt: ita ut innoxios dimittat, & nocentes, qui duriorem * animadverſionem indigent, differat. l. 12.

Cuſtodias audire debet judex, ſi qui ſint dimittendi.

* duriore animadverſione.

TITULUS II.

De accuſationibus, & inſcriptionibus.

I. SI cui crimen objiciatur, præcedere debet in crimen ſubſcriptio. Quæ res ad id inventa eſt, ne fa-

Accuſator debet in crimen ſubſcribere.

cilè

Digitized by Google

cilè quis proſiliat ad accuſationem, cùm ſciat inultam ſibi accuſationem non futuram. l. 7.

Inter reos non refertur abſens Reipublicæ cauſa.

II. (Accuſare non licet) eum qui reipublicæ cauſa abfuerit, dum non retractandæ legis cauſa abeſt. l. 12. V. l. 15. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adult.

Poſt mortem rei poteſt inſtitui accuſatio repetundarum & majeſtatis.

III. Ex judiciorum publicorum admiſſis non aliàs tranſeunt adverſus heredes pœnæ bonorum ademptionis, quàm ſi lis conteſtata, & condemnatio fuerit ſecuta: excepto repetundarum, & majeſtatis judicio, quæ etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum eſt, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fiſco vindicentur. Adeo ut D. Severus & Antoninus reſcripſerint, *ex quo quis aliquod ex his cauſis crimen contraxit, nihil ex bonis ſuis alienare, aut manumittere eum poſſe.* Ex cæteris verò delictis pœna incipere ab herede ita demum poteſt, ſi vivo reo accuſatio mota eſt, licet non fuit condemnatio ſecuta. l. 20. V. ſ. tit. prox. l. 3. V. inf. de leg. Jul. repet. l. 2.

Ibi de crimine agitur, ubi contractum eſt.

IV. Alterius provinciæ reus apud eos accuſatur & damnatur, apud quos crimen contractum oſtenditur. l. ult. V. Tit. ſeq. l. 11.

Mandator criminis reum non excuſat, ſed ipſe fit reus.

V. Non ideo minus crimine, ſive atrocium injuriarum judicio tenetur is, qui in juſtam accuſationem incidit, quia dicit alium ſe hujuſmodi facti mandatorem habuiſſe. Namque hoc caſu, præter principalem reum mandatorem quoque ex ſua perſona conveniri poſſe, ignotum non eſt. l. 5. C. eod.

Vel civili vel criminali judicio agere poteſt, cui utrumque competit.

VI. Quoties de re familiari & civilis & criminalis competit actio, utraque licet experiri: ſive prius criminalis, ſive civilis actio moveatur. Nec ſi civiliter fuerit actum, criminalem poſſe conſumi: & ſimiliter è contrario. Sic denique & per vim de poſſeſſione dejectus, ſi de ea recuperanda interdicto *Unde vi* fuerit uſus, non prohibetur tamen etiam lege Julia de vi, publico judicio inſtituere accuſationem. l. un. C. quando civ. act. crim. præjud.

TI-

Digitized by Google

TITULUS III.

De cuſtodia & exhibitione reorum.

I. De cuſtodia reorum Proconſul æſtimare ſolet, utrum in carcerem recipienda ſit perſona. l. 1. Hoc autem vel pro criminis, quod objicitur, qualitate, vel propter honorem, aut propter ampliſſimas facultates, vel pro innocentia perſonæ, vel pro dignitate ejus, qui accuſatur. d. l. 1.

An reus in carcerem mittendus ſit, judex æſtimat, pro criminis & perſonæ qualitate.

II. Si quis reum criminis pro quo ſatiſdedit, non exhibuerit: pœna pecuniaria plectitur. l. 4.

Fidejuſſor rei, qui eum non exhibet, pecunia plectitur.

III. Irenarchæ cùm apprehenderint latrones, interrogent eos de ſociis, & receptatoribus. l. 6.

Interrogandi rei de ſociis, & receptatoribus.

IV. Solent Præſides provinciarum, in quibus delictum eſt, ſcribere ad collegas ſuos, ubi factores facinoroſi agere dicuntur, & deſiderare, ut cum proſecutoribus ad ſe remittantur. l. 7.

Perquirendi rei vicinorum magiſtratuum auxilio.

V. Carceri præpoſitus ſi pretio corruptus, ſine vinculis agere cuſtodiam, vel ferrum, venenumve in carcerem inferri paſſus eſt, officio judicis puniendus eſt. l. 8.

Carceri præpoſiti officium.

VI. Non eſt dubium, quin, cujuſcumque eſt provinciæ homo, qui ex cuſtodia producitur, cognoſcere debeat is, qui ei provinciæ præeſt, in qua (provincia) agitur. Illud à quibuſdam obſervari ſolet, ut cùm cognovit, & conſtituit, remittat illum cum elogio ad eum qui provinciæ præeſt, unde is homo eſt. Quod ex cauſa faciendum eſt. l. 11. d. l. §. 1.

Remittitur reus ad ſuum judicem cum elogio.

VII. Rei non diutius in cuſtodia detinendi ſunt, ſed quantò citius aut puniendi, aut abſolvendi. Nec vinculis, aut intima ſede cruciandi: ſed pro modo criminis cuſtodiendi. Nec ferenda cuſtodum avaritia qui crudelitatem accuſatoribus vendant. l. 1. C. de cuſt. reor.

Rei nec diutius, nec durius in carcere detinendi.

De his, quos tenet carcer incluſos, id aperta definitione ſancimus, ut aut convictos velox pœna ſubducat, aut liberandos cuſtodia diuturna non maceret. l. 5. C. eod.

 VIII. Quo-

Digitized by Google

Separandi ſexus in carcere.

VIII. Quoniam unum carceris conclave permixtos ſecum criminoſos includit: hac lege ſancimus, ut etiam ſi pœnæ qualitas permixtione jungenda eſt, ſexu tamen diſpares, diverſa clauſtrorum habere tutamina jubeantur. l. 3. C. eod.

Reorum in carcere cuſtodia & cura penes commentarienſem.

IX. Ad commentarienſem receptarum perſonarum cuſtodia obſervatioque pertineat. l. 4. C. eod.

In carcerem non niſi juſſu magiſtratus rei mittantur.

X. Neminem oportet injici cuſtodiæ abſque juſſione magiſtratuum. l. ult. C. eod.

Privatus carcer prohibitus.

XI. Jubemus, nemini penitus licere in quibuſlibet provinciis, vel in agris ſuis, aut ubicumque domi privati carceris exercere cuſtodiam. l. 1. C. de priv. carc. inhib.

TITULUS IV.

Ad legem Juliam majeſtatis.

Majeſtatis crimen eſt delictum in Principem, aut ſtatum Reipublica.

I. MAJESTATIS crimen illud eſt, quod adverſus populum Romanum, vel adverſus ſecuritatem ejus committitur. l. 1. §. 1.

Non eſt reus majeſtatis qui contra conſtitutionem Principis pronunciavit.

II. Etiam ex aliis cauſis majeſtatis crimina ceſſant meo ſæculo, nedum etiam admittam te paratum accuſare judicem propterea crimine majeſtatis, quòd contra conſtitutionem meam (eum) dicis pronunciaſſe. l. 1. C. eod.

Cogitationis pœnam patitur reus majeſtatis.

III. Eadem ſeveritate voluntatem ſceleris, qua effectum (in reis majeſtatis) puniri jura voluerunt. l. 5. C. eod. V. inf. de pœn. l. 18.

Propter cogitationem dignus eſt pœna. l. 6. C. eod.

Poſteri reorum majeſtatis ſuas pro ſcelere paterno pœnas ſuſtinent.

IV. Filii verò (reorum majeſtatis), quibus vitam imperatoria ſpecialiter lenitate concedimus, (paterno enim deberent perire ſupplicio, in quibus paterni, hoc eſt, hereditarii criminis exempla metuuntur) à materna, vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac ſucceſſione habeantur alieni: teſtamentis extraneorum nihil capiant, ſint perpetuo egentes, & pauperes, infamia eos paterna ſemper comitetur, ad nullos prorſus honores, ad nulla ſacramenta perveniant: ſint poſtremo tales, ut his perpetua egeſtate

ſtate ſordentibus, ſit & mors ſolatium, & vita ſupplicium. l. 5. C. eod. V. inf. de pœn. n. 42.

V. Hoc tamen crimen à judicibus non in occaſionem ob principalis majeſtatis venerationem habendum eſt, ſed in veritate. Nam & perſonam ſpectandam eſſe, an potuerit facere, & an ante quid fecerit, & an cogitaverit, & an ſanæ mentis fuerit. *Nec lubricum linguæ ad pœnam facile trahendum eſt*. Quamquam enim temerarii digni pœna ſint, tamen ut inſanis illis parcendum eſt, ſi non tale ſit delictum, quod vel ex ſcriptura legis deſcendit, vel ad exemplum legis vindicandum eſt. l. 7. §. 3.

Non facilè in ſcelus majeſtatis vertendum, quod leviter nec malo animo prolatum eſt.

VI. Is, qui in reatu decedit, integri ſtatus decedit: extinguitur enim crimen mortalitate: niſi forte quis majeſtatis reus fuit. Nam hoc crimine, niſi à ſucceſſoribus purgetur, hereditas fiſco vindicatur. l. ult.

In reos majeſtatis poſt mortem animadvertitur.

Majeſtatis rei etiam poſt mortem tenentur, & confiſcatur eorum ſubſtantia. Et poſt mortem hoc crimen moveri incipit: & memoria defuncti damnatur: & res ejus heredibus auferuntur. Nam ex eo tempore quo hanc cogitationem ſubiit, propter cogitationem dignus eſt pœna. l. 6. C. eod. l. penult. & ult. C. eod.

Ex crimine majeſtatis defunctorum memoria damnatur, bona publicantur.

Poſt mortem nocentium hoc crimen inchoari poteſt. d. l. ult. C. eod.

TITULUS V.

Ad legem Juliam de adulteriis coërcendis.

I. Lenocinii crimen lege Julia de adulteriis præſcriptum eſt: cùm ſit in eum maritum pœna ſtatuta, qui de adulterio uxoris ſuæ quid ceperit. l. 2. §. 2.

Lenocinii reus eſt maritus qui de adulterio uxoris lucrum facit.

II. Propriè adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum compoſito nomine. Stuprum verò in virginem, viduamve committitur. Quod Græci φθορὰν, id eſt, *corruptionem* appellant. l. 6. §. 1.

Adulterium in nuptam, ſtuprum in virginem aut viduam.

III. Ignorare non debuiſti, durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur eſſe commiſſum, non poſſe mulierem

Quieſcens matrimonium adulterii

Accuſatione turbare non licet.

rem ream adulterii fieri: ſed nec adulterum interim accuſari poſſe. l. 11. §. 10. in f.

Conſtante matrimonio ab eo qui extra maritum ad accuſationem admittitur, accuſari mulier adulterii non poteſt. Probatam enim à marito uxorem, & quieſcens matrimonium non debet alius turbare, atque inquietare, niſi prius lenocinii maritum accuſaverit. l. 26.

Abſentis uxor ſecundo nubere nunquam poterit, niſi probata viri morte.

IV. Mulier cum abſentem virum audiſſet vita defunctum eſſe, alii ſe junxit: mox maritus reverſus eſt. Quæro, quid adverſus eam mulierem ſtatuendum ſit? l. 11. §. 12. Non licet mulieri, quantocumque tempore vir abſuerit, alteri nubere: niſi certiſſimò mortuum eſſe virum legitimis probationibus conſtiterit. Nov. 117. c. 11.

In ſponſa vindicatur adulterium.

V. Divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, etiam in ſponſa hoc idem vindicandum. Quia neque matrimonium qualecunque, nec ſpem matrimonii violare permittitur. l. 13. §. 3.

Lenocinii tenetur cujus ope deprehenſus in adulterio pecunia vel qua pactione ſe redemit.

VI. Is cujus ope, conſilio, dolo malo factum eſt, ut vir, fœminave in adulterio deprehenſa, pecunia, aliave qua pactione ſe redimerent, eadem pœna damnatur. l. 14.

Marito non licet uxorem adulteram occidere.

VII. Marito mulierem adulteram non eſt permiſſum occidere. l. 22. §. ult. Mariti calor & impetus facilè decernentis, fuit refrænandus. d. §. V. l. 38. §. 8. eod. l. 1. §. 5. ff. ad leg. Corn. de ſic.

Adulterium capite vindicatur.

VIII. Sacrilegos nuptiarum gladio puniri oportet. l. 30. in f. C. ad leg. Jul. de adult.

Adultera in Monaſterium detruditur.

IX. Adultera in Monaſterium detrudenda. Nov. 134. c. 10.

Mortua adultera, probationes adulterii admittuntur propter cauſam dotis.

X. Propter dotis quæſtionem, utrum in lucro marito cedat, an heredibus mulieris (adulteræ) reſtituatur, facultatem maritus habeat probationes adulterii præſtare. l. ult. C. ad leg. Jul. de adult.

T I-

Digitized by Google

TITULUS VI.

Ad Legem Juliam de vi publica.

I. Lege Julia de vi publica tenentur, qui turbæ ſeditioniſve faciendæ conſilium inierint, aut homines in armis habuerint. l. 3. V. l. 10. cod. *De vi publica tenetur qui turbam cogit, aut ſeditionem movet.*

II. In eadem cauſa ſunt, qui peſſimo exemplo convocatu, ſeditione villas expugnaverint, & cum telis & armis bona rapuerint. l. 3. §. 2. *Capite puniuntur qui expugnant, aut rapiunt in turba cum telo.*

Hi qui ædes alienas, aut villas expilaverint, effregerint, expugnaverint: ſi quidem in turba cum telo fecerint, capite puniuntur. l. 11.

III. Eadem lege tenetur, qui hominibus armatis poſſeſſorem domo agrove ſuo, aut navi ſua dejecerit, expugnaverit (concurſu.) l. 3. §. ult. *Hac lege tenetur qui cum hominibus armatis poſſeſſorem dejecerit, incendium fecerit, hominem incluſerit, ſibi obligaverit.*

Qui cœtu, converſu, turba, ſeditione, incendium fecerit, quique hominem dolo malo incluſerit, obſederit. l. 5.

Quive per vim ſibi aliquem obligaverit: nam eam obligationem lex reſcindit. d. l. 5.

IV. Si de vi, & poſſeſſione, vel dominio quæratur, ante cognoſcendum de vi, quàm de proprietate rei. l. 5. §. 1. *Prius de vi quàm de proprietate, aut poſſeſſione agendum.*

Prius de vi quæratur, quàm de jure dominii, ſive poſſeſſionis. d. §. in f.

Ante omnia violentiæ cauſam examinari præcipimus: & in ea requiri, quis ad quem pervenerit poſſidentem: ut ei, quem conſtiterit expulſum, amiſſæ poſſeſſionis jura reparentur. l. 7. C. eod.

V. Qui vacantem mulierem rapuit, vel nuptam, ultimo ſupplicio punitur. l. 5. §. 2. *Raptor mulieris capite punitur cum conſciis, & miniſtris criminis.*

Raptores virginum, ſive jam deſponſatæ fuerint, ſive non, vel quarumlibet viduarum fœminarum, peſſima criminum peccantes, capitis ſupplicio plectendos decernimus. l. un. C. de rapt. virg.

Eâdem pœna tenentur qui eos comitati fuerint: item conſcii, & miniſtri hujus criminis. d. l. §. 2.

Armatus dicitur non telis ſolùm, ſed & iis quæ nocere poſſunt.

VI. Armatos non utique eos intelligere debemus, qui tela habuerunt, ſed etiam quid aliud, quod nocere poteſt. l. 9.

TITULUS VII.

Ad Legem Juliam de vi privata.

Severiſſimè puniuntur qui de naufragio aliquid diripuerint.

I. EX conſtitutionibus Principum extra ordinem, qui de naufragiis aliquid diripuerint, puniuntur. Nam & Divus Pius reſcripſit, nullam vim nautis fieri debere; & ſi quis fecerit, ut ſeveriſſimè puniatur. l. 1. §. 2.

Ablatum ſine turba, & nemine pulſato, vindicatur.

II. Sed ſi nulli convocati, nullique pulſati ſint, per injuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum ſit: hac lege teneri eum, qui id fecerit. l. 3. §. 2.

Creditor rem debitoris poſſidens non auctore Judice, vel ipſo debitore, de vi tenetur.

III. Creditores ſi adverſus debitores ſuos agant, per judicem id quod ſibi deberi putant, repoſcere debent. Alioquin, ſi in rem debitoris ſui intraverint, id nullo concedente, Divus Marcus decrevit, jus crediti eos non habere. Verba decreti hæc ſunt: *Optimum eſt, ut ſi quas putes te habere petitiones, actionibus experiaris. Interim ille in poſſeſſione debet morari, tu petitor es.* Et cùm Marcianus diceret, *vim nullam feci*, Cæſar dixit, *tu vim putas eſſe ſolum, ſi homines vulnerentur? Vis eſt & tunc, quoties quis id quod deberi ſibi putat, non per judicem repoſcit: non puto autem nec verecundiæ, nec dignitati tuæ convenire, quicquam non jure facere. Quiſquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipſo ſibi traditam, ſine ullo judice temere poſſidere, eumque ſibi jus in eam rem dixiſſe, jus crediti non habebit.* l. 7. l. 5. C. eod.

Capite puniuntur qui vim facientem in cauſa poſſeſſionis occiderint.

IV. Quoniam multa facinora ſub uno violentiæ nomine continentur; cùm aliis vim inferre certantibus, aliis cum indignatione reſiſtentibus, verbera cædeſque crebrò deteguntur admiſſæ: placuit ſi fortè quis, vel ex poſſidentis parte, vel ex ejus, qui poſſeſſionem temerè tentaverit, interemptus ſit; in eum ſupplicium exerceri, qui vim facere tentaverit, & alterutri parti cauſam malorum præbuerit: &

& non jam relegatione, aut deportatione inſulæ plectatur, ſed ſupplicium capitale excipiat. l. 6. C. eod.

V. Crimen non diſſimile eſt rapere, & ei, qui rapuit, raptam rem, ſcientem delictum, ſervare. l. 9. C. eod.

Non diſſimilia crimina receptoris & raptoris.

TITULUS VIII.

Ad Legem Corneliam de ſicariis & veneficiis.

I. Lege Cornelia de ſicariis & veneficiis tenetur, qui hominem occiderit. l. 1. Præterea tenetur, qui hominis necandi cauſa venenum confecerit, dederit: quive falſum teſtimonium dolo malo dixerit, quo quis publico judicio rei capitalis damnaretur: quive magiſtratus judexve quæſtionis ſub capitalem cauſam, pecuniam acceperit, ut publica lege reus fieret. d. l. §. 1.

Homicidii auctores & participes hac lege tenentur.

II. Qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia, cujus conditionis hominem interemit. l. 1. §. 2.

Punitur qui cujuſlibet conditionis hominem occiderit.

III. Divus Hadrianus reſcripſit, eum, qui hominem occidit, ſi non occidendi animo hoc admiſit, abſolvi poſſe. l. 1. §. 3.

Qui nolens occidit abſolvi poteſt.

IV. Si gladium ſtrixerit, & in eo percuſſerit, indubitatè occidendi animo id eum admiſiſſe. Sed ſi clavi percuſſit, aut cucuma in rixa, quamvis ferro percuſſerit, tamen non occidendi animo, leniendam pœnam ejus, qui in rixa cauſa * magis, quàm voluntate homicidium admiſit. d. §. 3.

Qui gladio ſtricto percutit, vult occidere: qui in rixa clave percutit, caſu magis quam voluntate occidit.

* caſu.

V. Qui venenum necandi hominis cauſa fecerit, vel vendiderit, vel habuerit, plectitur. l. 3.

Venena parans, aut vendens ad homicidium, plectitur.

VI. Pigmentarii, ſi cui temerè venena dederint, pœna teneantur hujus legis. l. 3. §. 3.

Non temerè vendenda venena.

VII. Solent hodie (ſicarii & venefici) capite puniri. l. 3. §. 5.

Capite puniuntur homicidæ.

VIII. Si quis dolo inſulam meam exuſſerit, capitis pœna plectetur, quaſi incendiarius. l. 10.

Incendiarius capite plectitur.

IX. Infans vel furioſus ſi hominem occiderint, lege Cornelia non tenentur: cum alterum innocentia conſilii tuetur, alterum fati infelicitas excuſat. l. 12.

Infans & furioſus ſi occiderint, excuſantur.

X. In

Digitized by Google

Crimen facit voluntas, non ſolus exitus.

X. In maleficiis voluntas ſpectatur, non exitus. l. 14. V. n. 14.

Is occidit qui dat cauſam mortis.

XI. Nihil intereſt, occidat quis, an cauſam mortis præbeat. l. 15.

Mandator cadis homicida eſt.

XII. Ὁ ἐντειλάμενός τινι φονεῦσαι, ὡς φονεὺς κρίνεται, Id eſt, *mandator cadis, pro homicida habetur.* l. 15. §. 1.

Cujus ictu homo in rixa perierit ſpectandum.

XIII. Si in rixa percuſſus homo perierit, ictus uniuſcujuſque in hoc collectorum contemplari oportet. l. ult.

Crimen voluntas, non caſus facit.

XIV. Crimen contrahitur, ſi & voluntas nocendi intercedat. Cæterum ea quæ ex improviſo caſu potius quàm fraude accidunt, fato plerumque, non noxæ imputantur. l. 1. in f. C. eod. l. 5. eod.

Gravius gladio venenum.

XV. Plus eſt hominem extinguere veneno, quàm occidere gladio. l. 1. C. de malef. & math.

Qui magicis artibus vita inſidiantur, aut pudori, capite puniendi.

XVI. Eorum eſt ſcientia punienda, & ſeveriſſimis meritò legibus vindicanda, qui magicis accincti artibus, aut contra ſalutem hominum moliri, aut pudicos animos ad libidinem deflexiſſe detegentur. l. 4. C. de malef. & math. V. n. ſeq.

Aruſpices, arioli, magi capite plectendi.

XVII. Nemo aruſpicem conſulat, aut mathematicum, nemo ariolum. Augurum & vatum prava confeſſio conticeſcat. Chaldæi ac magi, & cæteri, quos maleficos, ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. Sileat omnibus perpetuò divinandi curioſitas. Etenim ſupplicio capitis ferietur, gladio ultore proſtratus, quicumque juſſis (noſtris) obſequium denegaverit. l. 5. C. de malef.

Illicita nec diſcere licet, nec docere.

XVIII. Culpa ſimilis eſt, tam prohibita diſcere, quàm docere. l. 8. C. eod.

TITULUS IX.

De Lege Pompeia de parricidiis.

Parricidii tenentur qui parentes, liberos, aut ejus affectionis perſonas quæ nuncupatione parricidii continentur occiderit.

I. Si quis parentis, aut filii, aut omnino adfectionis ejus, quæ nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit: ſive clam, ſive palam id eniſus fuerit, pœna parricidii puniatur. l. 1. C. de his qui par. vel lib. occid. V. l. 1. ff. h. t. l. 9. eod.

II. Utrum

II. Utrum qui occiderunt parentes, an etiam conſcii pœna parricidii adficiantur, quæri poteſt. Et ait Mæcianus, etiam conſcios eadem pœna adficiendos, non ſolum parricidas. Proinde conſcii etiam extranei eadem pœna adficiendi ſunt. l. 6. *Conſcius parricidii pari pœna afficitur.*

TITULUS X.

De Lege Cornelia de falſis, & de Senatuſconſulto Liboniano.

I. Pœna legis Corneliæ irrogatur ei qui falſas teſtationes faciendas, teſtimoniave falſa inſpicienda dolo malo conjecerit *. l. 1. *Falſæ teſtationes & teſtimonia pœna falſi vindicantur.* * coëgerit.

II. Qui teſtamentum amoverit, celaverit, eripuerit, deleverit, interleverit, ſubjecerit, reſignaverit: quive teſtamentum falſum ſcripſerit, ſignaverit, recitaverit dolo malo, cujuſve dolo id factum erit, legis Corneliæ pœna damnatur. l. 2. l. 9. §. 3. *Teſtamentum ſubjiciens, vel eripiens, vel corrumpens, falſi tenetur.*

III. Qui ignorans falſum eſſe teſtamentum, vel hereditatem adiit, vel legatum accepit, vel quoquo modo agnovit, falſum teſtamentum dicere non prohibetur. l. 3. l. 3. C. eod. *Qui falſum teſtamentum ignorans probavit, falſum dicere non prohibetur.*

IV. Quicumque nummos aureos partim raſerit, partim tinxerit, vel finxerit, ſummo ſupplicio affici debet. l. 8. *Qui nummos adulterant, aut radunt, eorumque conſcii, falſi tenentur, & capite plectuntur.*

Lege Cornelia cavetur, ut qui in aurum vitii quid addiderit, qui argenteos nummos adulterinos flaverit, falſi crimine teneri. Eadem pœna afficitur etiam is, qui, cùm prohibere tale quid poſſet, non prohibuit. l. 9. d. l. §. 1. V. l. 8.

Qui ad hoc miniſterium præbuerint, cum eo qui fecit, ſupplicio capitali plectuntur. l. 1. C. de falſ. mon.

V. Cum falſi reus ante crimen illatum, aut ſententiam dictam, vita decedit, ceſſante Cornelia, quod ſcelere quæſitum eſt, heredi non relinquitur. l. 12. *Quod ad heredem ex falſo defuncti pervenit, ei aufertur.*

VI. Falſi nominis vel cognominis adſeveratio pœna falſi coërcetur. l. 13. *Aliud mutare nomen, aliud falſum nomen aſſumere. Hoc illicitum, illud licitum*

Nominis mutatio, ſine fraude, non eſt illicita. l. un. C. de mutat. nom.

Digitized by Google

Falſum fit in omni re, dum quid fit contra fidem veri.

VII. Paulus reſpondit, legis Corneliæ pœna omnes teneri, qui etiam extra teſtamenta, cætera falſa ſignaſſent. Sed & cæteros qui in rationibus, tabulis, litteris publicis, aliave qua re, ſine conſignatione falſum fecerunt, vel ut verum non appareat, quid celaverunt, ſubjecerunt, reſignaverunt, eadem pœna affici ſolere dubium non eſſe. l. 16. §. 1. & 2.

Qui idem duobus diſtraxit, falſi tenetur.

VIII. Qui duobus in ſolidum eamdem rem diverſis contractibus vendidit, pœna falſi coërcetur. Et hoc & Divus Hadrianus conſtituit. l. 21.

Falſi reus eſt qui alienum chirographum imitatur.

IX. Quid ſit falſum quæritur? Et videtur id eſſe, ſi quis alienum chirographum imitetur, aut libellum vel rationes intercidat, vel deſcribat. Non qui alias in computatione, vel in ratione mentiuntur. l. 23.

Qui adverſantia ſibi teſtimonia protulit, falſi reus eſt.

X. Eos qui diverſa inter ſe teſtimonia præbuerunt, quaſi falſum fecerint, & præſcripto legis teneri pronunciat. Et eum qui contra ſignum ſuum, falſum præbuit teſtimonium, pœna falſi teneri pronunciatum eſt: de impudentia ejus qui diverſa duobus teſtimonia præbuit, cujus ita anceps fides vacillat, quod crimine falſi teneatur, nec dubitandum eſt. l. 27. d. l. §. 1.

Prælato pignoris die falſum admittitur.

XI. Si à debitore prælato die, pignoris obligatio mentiatur, falſi crimine * locus eſt. l. 28.

* crimini.

Menſuras & pondera qui falſant, puniuntur.

XII. Decreto Divi Hadriani præceptum eſt, in inſulam eos relegari, qui pondera, aut menſuras falſaſſent. l. 32. §. 1.

Capitalis cauſa ſubjecti partus.

XIII. Capitalis eſt cauſa ſubjecti partus. l. 1. C. eod.

Falſum objiciens debitor interim ad ſolvendum compellitur.

XIV. Satis apertè Divorum Parentum meorum reſcriptis declaratum eſt, cùm morandæ ſolutionis gratia, à debitore falſi crimen objicitur, nihilominus, ſalva executione criminis, debitorem ad ſolutionem compelli oportere. l. 2. C. eod.

Falſi non accuſantur parentes: ſed veritatis probationes admittuntur.

XV. Falſi quidem crimen, vel aliud capitale movere vos matri veſtræ, ſecta mea non patitur: ſed ea res pecuniarium compendium non auſert. Si enim de fide ſcripturæ, unde eadem mater veſtra fidei commiſſum ſibi vindicat, dubitatio eſt; inquiri fides veritatis, etiam ſine metu criminis, poteſt. l. 5. C. eod.

XVI. Ipſe

XVI. Ipſe ſignificas, cùm primum adverſarii inſtrumenta protulerunt, fidem eorum te habuiſſe ſuſpectam. Facta igitur tranſactione, difficile eſt, ut is qui provinciam regit, velut falſum, cui ſemel acquiſiviſti, tibi accuſare permittat. l. 7. C. eod.

Non facilè admittitur falſi accuſatio contra fidem inſtrumentorum de quibus antea ſuſpectis tranſactum eſt.

XVII. Si falſos codicillos ab his contra quos ſupplicas, factos eſſe contendis: non ideo accuſationem evadere poſſunt, quòd ſe illis negent uti. Nam illis prodeſt inſtrumenti uſu abſtinere, qui non ipſi falſi machinatores eſſe dicuntur, & quos periculo ſolus uſus adſtrinxerit. Qui autem compoſitis per ſcelus codicillis, in ſeveritatem legis Corneliæ inciderunt, non poſſunt, defenſiones ejus recuſando, crimen evitare. l. 8. C. eod.

Non abſolvitur falſi reus, quòd uti nolit falſo inſtrumento, ſi illud ipſe compoſuerit.

XVIII. Querela falſi temporalibus præſcriptionibus non excluditur, niſi viginti annorum exceptione: ſicut cætera quoque fere crimina. l. 12. C. eod.

Pleraque crimina annorum viginti præſcriptione extinguuntur.

XIX. Eum qui celavit, vel amovit teſtamentum, committere crimen falſi, publicè notum eſt. l. 14. C. eod.

Falſi reus eſt qui teſtamentum celat.

XX. Ubi falſi examen inciderit, tunc acerrima fiat indago argumentis, teſtibus, ſcripturarum collatione, aliiſque veſtigiis veritatis: nec accuſatori tantùm quæſtio incumbat: nec probationis ei tota neceſſitas indicatur: ſed inter utramque perſonam ſit judex medius: nec ulla interlocutione divulget quæ ſentiat. Sed tamquam ad imitationem relationis, quæ ſolum audiendi mandat officium, præbeat notionem: poſtrema ſententia, quid ſibi liqueat, proditurus. l. 22. C. eod.

Variis probationibus, officio judicis, veritas prudenter inquirenda.

TITULUS XI.

De Lege Julia repetundarum.

I. Lex Julia repetundarum pertinet ad eas pecunias, quas quis in magiſtratu, poteſtate, curatione, legatione, vel quo alio officio, munere, miniſteriove publico cepit: vel cùm ex cohorte cujus eorum eſt. l. 1.

Repetundarum tenentur, qui quo magis aut minus ex officio ſuo faciant, aliquid accipiunt.

Digitized by Google

Lege Julia repetundarum tenetur, qui cùm aliquam poteſtatem haberet, pecuniam ob judicandum, decernendumve acceperit: vel quo magis aut minus quid ex officio ſuo faceret. l. 3. & 4.

Omnes cognitores & judices à pecuniis atque patrimoniis manus abſtineant: neque alienum jurgium putent ſuam prædam. l. 3. C. ad leg. Jul. repet.

Hæc actio datur in heredes.

II. Datur ex hac lege & in heredes actio. l. 2.

Sciant judices ſuper admiſſis propriis, aut à ſe, aut ab heredibus ſuis pœnam eſſe repetendam. l. 2. C. ad l. Jul. repet. V. inf. ad leg. Jul. pecul. l. ult.

Hæc actio datur in judicum comites.

III. In comites quoque judicum ex hac lege judicium datur. l. 5. V. ſ. l. 1.

Dux repetundarum reus in provinciam eat cum cuſtodia, damnandus ex ſuo & miniſtrorum delicto.

IV. Ut unius pœna, metus poſſit eſſe multorum: ducem, qui malè egit, ad provinciam, quam nudaverit, cum cuſtodia competenti ire præcipimus: ut non ſolùm quod ejus, non dicam domeſticus, ſed manipularius, & miniſter acceperit; verùm etiam quod ipſe à provincialibus noſtris rapuerit aut ſuſtulerit, in quadruplum exolvat invitus. l. 1. C. eod.

TITULUS XII.

De Lege Julia de annona.

Plectuntur qui id agunt ut carior annona fiat.

I. LEGE Julia de annona pœna ſtatuitur adverſus eum, qui contra annonam fecerit, ſocietatemve coierit, quo annona carior fiat. l. 2.

TITULUS XIII.

Ad Legem Juliam peculatus, & de ſacrilegis, & de reſiduis.

Peculatum admittit qui pecuniam publicam intervertit.

I. LEGE Julia peculatus cavetur, ne quis ex pecunia ſacra, religioſa, publicave auferat, neve intercipiat,

piat, neve in rem ſuam vertat, neve faciat quo quis auferat, intercipiat, vel in rem ſuam vertat. l. 1.

II. Lege Julia de reſiduis tenetur, qui publicam pecuniam, delegatam in uſum aliquem, retinuit, neque in eum conſumpſit. l. 2.

De reſiduis tenetur qui delegatam pecuniam publicam non erogaverit.

Lege Julia de reſiduis tenetur is, apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam accepit, aliave qua cauſa, pecunia publica reſedit. Sed & qui publicam pecuniam in uſus aliquos acceptam retinuerit, nec erogaverit, hac lege tenetur. l. 4. §. 3. & 4.

III. Mandatis cavetur de ſacrilegis, ut Præſides ſacrilegos, latrones, plagiarios conquirant, & ut, prout quiſque deliquerit, in eum animadvertant. Et ſic conſtitutionibus cavetur, ut ſacrilegi extra ordinem digna pœna puniantur. l. 4. §. 2.

Sacrilegi digna pœna puniendi.

Sacrilegi capite puniuntur. l. 9.

IV. Publica judicia peculatus, & de reſiduis, & repetundarum ſimiliter adverſus heredem exercentur: nec immeritò: cùm in his quæſtio principalis ablatæ pecuniæ moveatur. l. ult.

Judicia peculatus de reſiduis & repetundarum in heredes tranſeunt.

TITULUS XIV.

De lege Julia ambitus.

I. SI contra hanc legem magiſtratum, aut ſacerdotium quis petierit: punitur. l. 1. §. 1.

Punitur ambitus magiſtratus, & ſacerdotii.

TITULUS XVI.

Ad Senatusconſultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum.

I. ACcusatorum temeritas tribus modis detegitur, & tribus pœnis ſubjicitur: aut enim calumniantur, aut prævaricantur, aut tergiverſantur. Calumniari,

Tria accuſatorum delicta calumnia, prævaricatio, tergiverſatio.

niari, eſt falſa crimina intendere: prævaricari, vera crimina abſcondere: tergiverſari, in univerſum ab accuſatione deſiſtere. l. 1. d. l. §. 1.

Calumnia dignoſcitur ex conſilio accuſatoris.

II. Non utique, qui non probat quod intendit, protinus calumniari videtur: nam ejus rei inquiſitio arbitrio cognoſcentis committitur, qui reo abſoluto, de accuſatoris incipit conſilio quærere, qua mente ductus ad accuſationem proceſſit: & ſi quidem juſtum ejus errorem repererit, abſolvit eum: ſi verò in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam pœnam ei irrogat. l. 1. §. 3.

Penes judicem facti quæſtio.

III. Facti quæſtio in arbitrio eſt judicantis. l. 1. §. 4.

Prævaricatur qui colludit cum reo, probationes diſſimulans, falſas excuſationes admittens.

IV. Prævaricatorem eum eſſe oſtendimus, qui colludit cum reo, & tranſlatitiè munere accuſandi defungitur: eo quòd proprias quidem probationes diſſimularet, falſas verò (rei) excuſationes admitteret. l. 1. §. 6.

Appellatio extinguit condemnationem.

V. Provocationis remedio, condemnationis extinguitur pronunciatio. l. 1. §. ult. in f.

Si quis cum capitali pœna, vel deportatione damnatus eſſet, appellatione interpoſita, & in ſuſpenſo conſtituta, fati diem functus eſt, crimen morte finitum eſt. Idem obſervatur, & ſi accuſator, pendente appellationis tempore, ultimum diem obiiſſet. l. ult. C. ſi reus, vel accuſ. mort. fuer.

Calumniatores plectendi.

VI. Et in privatis, & in extraordinariis criminibus omnes calumnioſi extrà ordinem pro qualitate admiſſi plectuntur. l. 3.

Ei qui cœperit arguere, aut vindicta propoſita ſit, ſi vera detulerit; aut ſupplicium, ſi fefellerit. l. 7. in f. C. de calumn.

Abolitio reis quibuſdam indulgetur ob diem inſignem.

VII. Abolitio aut publicè fit ob diem inſignem, aut publicam gratulationem, vel ob rem proſpere geſtam. l. 8. l. 9. V. l. 12.

Abolitio reorum quæ publicè indulgetur, ad crimen falſi non pertinet. l. 17. in fin.

Indulgentia notat liberatos.

VIII. Indulgentia quos liberat, notat. l. ult. C. de gener. abol.

Digitized by Google

TITULUS XVII.

De requirendis, vel abſentibus damnandis.

I. SI per viginti annos fiſcus bona non occupaverit, poſtea præſcriptione, vel ab ipſo reo, vel ab heredibus ejus ſubmovebitur. Quamcumque enim quæſtionem apud fiſcum, ſi non alia ſit præſcriptio, viginti annorum ſilentio præſcribi, Divi Principes voluerunt. l. 2. §. 1. & l. 3.

Viginti annis fiſcus à bonis reorum excluditur.

II. In ſumma ſciendum eſt, nulla temporis præſcriptione, à cauſæ defenſione ſubmoveri eum, qui requirendus adnotatus eſt. l. 4. §. 2.

Defenſioni reorum non præſcribitur.

III. Requirendorum bona obſignantur.... Moventia, ſi qua ſunt, ne aut mora deteriora fiant, aut aliquo modo intereant, venire debent.... Inter moventia fructus quoque habentur.... Curandum eſt, ne quid ei qui profugit, medio tempore à debitoribus ejus ſolvatur, ne per hoc fuga ejus inſtruatur. l. ult. d. l. §. 1. 2. & 3.

Reorum abſentium bona obſignantur, & moventia diſtrahuntur: debitoribus, denunciatur ne eis ſolvant.

TITULUS XVIII.

De quæſtionibus.

I. IN criminibus eruendis quæſtio adhiberi ſolet. Sed quando, vel quatenus id faciendum ſit, videamus. Et non eſſe à tormentis incipiendum, & Divus Auguſtus conſtituit, neque adeo quæſtioni fidem adhibendam. l. 1. V. n. 5. & n. 11.

Non incipiendum à tormentis, nec adeo fides adhibenda quæſtioni.

II. Divus Severus reſcripſit, confeſſiones reorum pro exploratis facinoribus haberi non oportere, ſi nulla probatio religionem cognoſcentis inſtruat. l. 1. §. 17.

Confeſſio rei ſola in facinoribus probationem non facit.

Si quis ultrò de maleficio fateatur, non ſemper ei fides habenda eſt: nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de cauſa in ſe confitentur. l. 1. §. 27.

III. In tributis Reipublicæ nervi. l. 1. §. 20.

Tributa Reipublicæ nervi.

IV. Qui

Quærere debet judex non an Titius homicidium fecerit, ſed quis fecerit.

IV. Qui quæſtionem habiturus eſt, non debet ſpecialiter interrogare, an Lucius Titius homicidium fecerit: ſed generaliter, quis id fecerit: alterum enim magis ſuggerentis, quàm requirentis videtur. l. 1. §. 21.

Fallax quæſtio, eique cauſa cognita, fides habenda, aut non habenda.

V. Quæſtioni fidem non ſemper, nec tamen nunquam habendam, conſtitutionibus declaratur. Etenim res eſt fragilis, & periculoſa, & quæ veritatem fallat. Nam plerique patientia, ſive duritia tormentorum ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo poſſit: alii tanta ſunt impatientia, ut quovis mentiri, quàm pati tormenta velint. Ita fit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum ſe, verum etiam alios comminentur. Præterea inimicorum quæſtioni fides haberi non debet, quia facile mentiuntur: nec tamen ſub prætextu inimicitiarum detrahenda erit fides quæſtionis. Cauſaque cognita, habenda fides, aut non habenda. l. 1. §. 23. 24. 25.

Modus à judice in quæſtionibus adhibendus.

VI. Quæſtionis modum magis eſt judices arbitrari oportere. Itaque quæſtionem habere oportet, ut ſervus ſalvus ſit vel innocentiæ, vel ſupplicio. l. 7.

Tormenta adhibenda ſunt, ut moderatæ rationis temperamenta deſiderant. l. 10. §. 3.

Non torquetur impubes.

VII. De minore quatuordecim annis quæſtio habenda non eſt. l. 10. V. l. 1. §. 33. ff. de Senat. Silan.

Rei vox, conſtantia, trepidatio in excutienda veritate conferunt.

VIII. Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox ipſa, & cognitionis ſubtilis diligentia adfert: nam & ex ſermone, & ex eo, qua quis conſtantia, qua trepidatione quid diceret, vel cujus exiſtimationis quiſque in civitate ſua eſt, quædam ad illuminandam veritatem in lucem emergunt. l. 10. §. 5.

Repeti poteſt quæſtio ex novis indiciis.

IX. Repeti poſſe quæſtionem, Divi Fratres reſcripſerunt. l. 16.

Reus evidentioribus argumentis oppreſſus, repeti in quæſtionem poteſt: maxime ſi in tormenta animum corpuſque duraverit. l. 18. §. 1.

Ex pluribus reis prior audiendus timidior, vel teneræ ætatis.

X. Unius facinoris plurimi rei ita audiendi ſunt, ut ab eo primùm incipiatur, qui timidior eſt, vel teneræ ætatis videtur. l. 18.

Ubi reus argumentis non urgetur,

XI. In ea cauſa, in qua nullis reus argumentis urgebatur, tormenta non facilè adhibenda ſunt: ſed inſtandum accuſa-

Digitized by Google

cuſatori, ut id, quod intendat, comprobet atque convincat. l. 18. §. 2. *non facilè veniendum ad tormenta.*

XII. Quæſtionis habendæ cauſa neminem eſſe damnandum, D. Hadrianus reſcripſit. l. 21. *Non in pœnam quæſtio habetur.*

XIII. Ipſa quoque mulier torquebitur. Neque enim ægrè feret, ſi torqueatur, quæ venenis ſuis viſcera hominis extinxit. l. 3. §. 1. C. eod. *Fœminæ torquentur.*

XIV. Convictis confeſſiſque ad ſocietatem ſcelerum vocantibus eos, à quibus apprehenſi cuſtoditive ſunt, facilè credi non oportet. l. 4. C. eod. *Reo accuſanti non facilè credendum.*

XV. Oportet judices, nec in his criminibus, quæ publicorum judiciorum ſunt, ad inveſtigationem veritatis à tormentis initium ſumere: ſed argumentis primùm veriſimilibus probabilibuſque uti. Et ſi his veluti certis indiciis ducti, inveſtigandæ veritatis gratia, ad tormenta putaverint eſſe veniendum: tunc id demunm facere debebunt. l. 8. §. 1. C. eod. *Ad tormenta non veniendum niſi ex certis indiciis.*

TITULUS XIX.

De Pœnis.

I. GENERALITER placet, in legibus publicorum judiciorum, vel privatorum criminum, qui extraordinem cognoſcunt Præfecti, vel Præſides, ut eis, qui pœnam pecuniariam egentes eludunt, coërcitionem extraordinariam inducant. l. 1. §. ult. *Qui non habet in ære, luat in corpore.*

II. Rei capitalis damnatum ſic accipere debemus, ex qua cauſa damnato vel mors, vel etiam civitatis amiſſio contingit. l. 2. *Damnatio capitalis ea eſt quæ vitam aut civitatem adimit.*

Qui ultimo ſupplicio damnantur, ſtatim civitatem perdunt. Itaque præoccupat hic caſus mortem. l. 29.

III. Eum accipiemus damnatum, qui non provocabit: cæterùm, ſi provocet, nondum damnatus videtur. Sed & ſi ab eo, qui jus damnandi non habuit, rei capitalis quis damnatus ſit: eadem cauſa erit. Damnatus enim ille eſt, ubi damnatio tenuit. l. 2. §. 2. *Non habetur pro damnato qui provocavit, nec qui ab eo damnatus eſt qui jus non habuit.*

Nec ſupplicium, nec quæſtio de prægnante ſumitur.

IV. Prægnantis mulieris conſumendæ damnatæ pœna differtur, quoad pariat. Ego quidem, & ne quæſtio de ea habeatur, ſcio obſervari, quamdiu prægnans eſt. l. 3.

Exilio non obtemperans majori pœna plectitur.

V. Si quis non exceſſerit in exilium intra tempus, intra quod debuit; ſive etiam alias exilio non obtemperaverit: contumacia ejus cumulat pœnam. l. 4. V. l. 8. §. 7.

Solus Princeps ab exilio revocat.

VI. Nemo poteſt commeatum remeatumve dare exuli, niſi Imperator, ex aliqua cauſa. l. 4. in f.

Nemo ex ſuſpicione damnandus.

Satius non puniri reum, quàm innocentem damnari.

VII. De ſuſpicionibus non debet aliquis damnari. *Satius enim, impunitum relinqui facinus nocentis, quàm innocentem damnare.* l. 5.

Multum refert an caſu quis deliquerit, an conſultò.

VIII. Refert, & in majoribus delictis, conſultò aliquid admittitur, an caſu: & ſanè in omnibus criminibus diſtinctio hæc pœnam aut juſtam eligere debet, aut temperamentum admittere. l. 5. §. ult.

Non audiendus qui, ut ſupplicium eludat, dicit habere ſe aliquid quod Principi referat.

IX. Si quis fortè, ne ſupplicio afficiatur, dicat *ſe habere quod Principi referat ſalutis ipſius cauſa:* an remittendus ſit ad eum, videndum eſt. l. 6. Cæterùm, ut mea fert opinio, prorſus eos non debuiſſe, poſteaquam ſemel damnati ſunt, audiri, quidquid allegent. Quis enim dubitat, eludendæ pœnæ cauſa ad hæc eos decurrere? magiſque eſſe puniendos, qui tamdiu conticuerunt, quod pro ſalute Principis habere ſe dicere jactant? Nec enim debebant tam magnam rem tamdiu reticere. d. l. 6.

Varia pœna mors, exilium, coërcitio corporis, damnum cum infamia, dignitatis depoſitio, actus prohibitio.

X. Nunc genera pœnarum nobis enumeranda ſunt, quibus Præſides adficere quemque poſſint. Et ſunt pœnæ, quæ aut vitam adimant, aut civitatem auferant, aut exilium, aut coërcitionem corporis contineant. l. 6. §. 2. aut damnum cum infamia, aut dignitatis aliquam depoſitionem, aut alicujus actus prohibitionem. l. 8.

Non ad pœnam, ſed ad cuſtodiam carcer habetur.

XI. Solent Præſides in carcere continendos damnare, aut ut in vinculis contineantur: ſed id eos facere non oportet: nam hujuſmodi pœnæ interdictæ ſunt. Carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet. l. 8. §. 9.

Mandatis principalibus, quæ Præſidibus dantur, cavetur, ne quis perpetuis vinculis damnetur. l. 35.

XII. Mo-

Advocationis & fori interdictio.

XII. Moris eſt advocationibus quoque Præſides interdicere. Et nonnunquam in perpetuum interdicunt, nonnunquam ad tempus, vel annis metiuntur. l. 9.

Nonnunquam non advocationibus cui interdicitur, ſed foro. Plus eſt autem foro, quam advocationibus interdicere; ſi quidem huic omnino forenſibus negotiis accommodare ſe non permittatur. Solet autem ita vel juris ſtudioſis interdici, vel advocatis, vel tabellionibus ſive pragmaticis. l. 9. §. 4.

Interdictio à negotiatione vel conductione eorum quæ publicè locantur.

XIII. Sunt & aliæ pœnæ, ſi negotiatione quis abſtinere jubeatur, vel ad conductionem eorum, quæ publicè locantur, accedere, ut ad vectigalia publica. l. 9. §. 9.

Nec durius, nec remiſſius in pœnis ſtatuendum.

XIV. Perſpiciendum eſt judicanti, ne quid aut durius aut remiſſius conſtituatur, quàm cauſa depoſcit. Nec enim aut ſeveritatis, aut clementiæ gloria affectanda eſt: ſed perpenſo judicio, prout quæque res expoſtulat, ſtatuendum eſt. Planè in levioribus cauſis proniores ad lenitatem judices eſſe debent: in gravioribus pœnis ſeveritatem legum cum aliquo temperamento benignitatis ſubſequi. l. 11.

Delinquitur propoſito, impetu, caſu.

XV. Delinquitur autem aut propoſito, aut impetu, aut caſu. Propoſito delinquunt latrones, qui factionem habent. Impetu autem, cùm per ebrietatem ad manus, aut ad ferrum venitur. Caſu verò, cùm in venando telum in feram miſſum, hominem interfecit. l. 11. §. 2.

Judex criminis pro arbitrio pœnam ſtatuit vel graviorem vel leviorem, dum modum ſervet.

XVI. Hodie licet ei, qui extra ordinem de crimine cognoſcit, quam vult ſententiam ferre, vel graviorem, vel leviorem: ita tamen, ut in utroque modo rationem non excedat. l. 13.

Puniuntur facta, dicta, ſcripta, conſilia, ex circumſtantiis.

XVII. Aut facta puniuntur, ut furta, cædeſque: aut dicta, ut convicia, & infidæ advocationes: aut ſcripta, ut falſa, & famoſi libelli: aut conſilia, ut conjurationes & latronum conſcientia: quoſque alios ſuadendo juviſſe, ſceleris eſt inſtar. l. 16.

Sed hæc quatuor genera conſideranda ſunt ſeptem modis: cauſa, perſona, loco, tempore, qualitate, quantitate, & eventu. l. 16. §. 1.

Cauſa.

Cauſa, ut in verberibus: quæ impunita ſunt à magiſtro allata, vel parente, quoniam emendationis, non in-

Digitized by Google

juriæ gratia videntur adhiberi: puniuntur, cùm quis per iram ab extraneo pulſatus eſt. l. 16. §. 2.

Perſona,

Perſona dupliciter ſpectatur: ejus qui fecit, & ejus qui paſſus eſt. Aliter enim puniuntur ex iiſdem facinoribus ſervi, quàm liberi: & aliter qui quid in dominum, parentemve auſus eſt, quàm qui in extraneum, in magiſtrum, vel in privatum. In ejus rei conſideratione ætatis quoque ratio habeatur. l. 16. §. 3. V. inf. l. 28. §. 8.

Loci,

Locus facit, ut idem vel furtum vel ſacrilegium ſit, & capite luendum, vel minore ſupplicio. l. 16. §. 4.

Temporis,

Tempus diſcernit furem diurnum à nocturno. l. 16. §. 5.

Qualitatis,

Qualitate, cùm factum vel atrocius, vel levius eſt. Ut furta manifeſta à nec manifeſtis diſcerni ſolent, rixæ à graſſaturis, expilationes à furtis, petulantia à violentia. l. 16. §. 6.

Quantitatis,

Quantitas diſcernit furem ab abigeo: nam qui unum ſuem ſubripuerit, ut fur coërcebitur; qui gregem, ut abigeus. l. 16. §. 7.

Eventus. Aliter enim plectitur qui vulneraverit morte ſecuta, quàm non ſecuta.

Eventus ſpectetur, ut à clementiſſimo quoque facta. l. 16. §. 8.

Gravius quædam crimina in quibuſdam provinciis puniuntur.

XVIII. Evenit, ut eadem ſcelera in quibuſdam provinciis gravius plectantur: ut in Africa meſſium incenſores, in Myſia vitium: ubi metalla ſunt, adulteratores monetæ. l. 16. §. 9.

Propter exemplum ob frequentiam exacerbantur ſupplicia.

XIX. Nonnunquam evenit, ut aliquorum maleficiorum ſupplicia exacerbentur: quotiens nimium multis perſonis graſſantibus, exemplo opus ſit. l. 16. §. ult.

Qui civitate propter crimen privati ſunt, ea non habent quæ ſunt juris civilis.

XX. Sunt quidam ἀπόλιδες, hoc eſt, ſine civitate: ut ſunt in opus publicum perpetuò dati, & in inſulam deportati: ut ea quidem quæ juris civilis ſunt, non habeant; quæ vero juris gentium ſunt, habeant. l. 17. §. 1.

Cogitationis non eſt pœna.

XXI. Cogitationis pœnam nemo patitur. l. 18. V. ſ. ad leg. Jul. majeſt. n. 3.

Sola mors ultimum ſupplicium.

XXII. Ultimum ſupplicium eſſe mortem ſolam interpretamur. l. 21.

Pœnis impares propter ætatem, aut valetudinem, dimitti poſſunt, aut pœna commutanda.

XXIII. In metallum damnati, ſi valetudine, aut ætatis infirmitate inutiles operi faciendo deprehendantur, ex reſcripto Divi Pii à Præſide dimitti poterunt. l. 22.

XXIV. Si

Digitized by Google

XXIV. Si diutino tempore aliquis in reatu fuerit, aliquatenus pœna ejus ſublevanda erit. Sic enim conſtitutum eſt: non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quàm eos, qui in recenti ſententiam excipiunt. l. 25. *Diu paſſus in reatu poterit mitius puniri.*

XXV. Crimen vel pœna paterna nullam maculam filio infligere poteſt. Namque unuſquiſque ex ſuo admiſſo ſorti ſubjicitur: nec alieni criminis ſucceſſor conſtituitur. l. 26. V. ſ. ad leg. Jul. maj. n. 4. & inf. h. t. n. 42. *Criminis paterni macula filio non infligitur.*

XXVI. Suam mutare ſententiam nemo poteſt. l. 27. *Judex non poteſt mutare ſententiam, ſed appellandum, aut ad Principem recurrendum.*

Si tamen de ſe quis mentitus fuerit, vel, cùm non haberet probationum inſtrumenta, quæ poſtea repererit, pœna afflictus ſit: nonnulla extant principalia reſcripta, quibus vel pœna eorum minuta eſt, vel in integrum reſtitutio conceſſa. Sed id duntaxat à Principibus fieri poteſt. d. l. 27.

Pœnam ſua dictam ſententia Præſidi provinciæ revocare non licet. l. 15. C. eod.

XXVII. Omnia admiſſa in patrem, propinquum, maritum, uxorem, cæteraſque neceſſitudines, gravius vindicanda ſunt, quàm in extraneos. l. 28. §. 8. *Gravius vindicantur admiſſa in propinquos.*

XXVIII. Venenarii capite puniendi ſunt. l. 28. §. 9. *Venenum capite vindicatur.*

XXIX. Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias, vel prædæ cauſa incenderint. l. 28. §. 12. *Incendiarii capite plectuntur.*

XXX. Fortuita incendia, ſi, cùm vitari poſſint, per negligentiam eorum, apud quos orta ſunt, damno vicinis fuerunt, civiliter exercentur, ut qui jactura affectus eſt, damni diſceptet, vel modicè vindicaretur. l. 28. §. 12. *Incendium ex negligentia civiliter exercetur, aut modicè vindicatur.*

XXXI. Famoſos latrones in his locis, ubi graſſati ſunt, furca figendos, compluribus placuit: ut & conſpectu deterreantur alii ab iiſdem facinoribus, & ſolatio ſit cognatis & adfinibus interemptorum, eodem loco pœna reddita, in quo latrones homicidia feciſſent. l. 28. §. 15. *Ibi ſupplicium ubi ſcelus.*

XXXII. Severius famoſi, quàm integræ famæ homines puniendi. l. 28. §. ult. *Famoſi ſeverius puniendi.*

XXXIII. Sanctio legum, quæ noviſſimè certam pœnam irrogat iis, qui præceptis legis non obtemperaverint, ad eas ſpecies pertinere non videtur, quibus ipſa lege pœna ſpecialiter *Quæ leges ſpecialem pœnam continent, generali ſanctione non vindicantur.*

cialiter addita eſt: nec ambigitur, in cætero omni jure ſpeciem generi derogare. Nec ſanè veriſimile eſt, delictum unum eadem lege variis æſtimationibus coërceri. l. 41. V. l. 80. de reg. jur.

Ubi in pœnis interpretatione opus eſt, pœna mollienda ſunt.

XXXIV. Interpretatione legum pœnæ molliendæ ſunt potius, quàm aſperandæ. l. 42.

Conceptionis tempus favore partus ſpectandum, matre damnata.

XXXV. Si ante conceptus eſt puer, de quo libellos dediſti, quàm mater ejus in metallum condemnaretur: natus conditionis ejus eſt, cujus ante condemnationem ejus mater fuit. l. 4. C. de pœn.

Ætas non excuſat criminis capacem.

XXXVI. Impunitas delicti propter ætatem non datur, ſi modò in ea quis ſit, in quam crimen, quod intenditur, cadere poteſt. l. 7. C. eod.

Pœna non facilè remittenda, ne impunitas malo exemplo ſit.

XXXVII. Non remitti pœnam facilè, publicè intereſt: ne ad maleficia temere quiſquam proſiliat. l. 14. in f. C. eod.

Non damnandus capitali pœna qui pleniſſimè non ſit convictus.

XXXVIII. *Capitali pœna non damnetur, niſi qui conſpirantibus, & concordantibus probationibus ita convictus ſit, ut vix ipſe crimen negare poſſit.* l. 16. C. eod.

Facies criminis inſcriptione non maculanda.

XXXIX Si quis in metallum fuerit pro criminum deprehenſorum qualitate damnatus, minimè in ejus facie ſcribatur: cùm & in manibus, & in ſuris poſſit pœna damnationis una inſcriptione comprehendi: quo facies, quæ ad ſimilitudinem pulchritudinis eſt cœleſtis figurata, minimè maculetur. l. 17. C. eod.

Non differenda reorum condemnatio.

XL. *Non eſt differenda reorum condemnatio: ſed citius proferenda ſententia in ſceleroſos.* l. 18. C. eod.

Alieni ſceleris pœnam nemo ſentiat.

XLI. Sancimus, ibi eſſe pœnam, ubi & noxia eſt. Propinquos, notos, familiares, procul à calumnia ſubmovemus, quos reos ſceleris ſocietas non facit. Nec enim affinitas, vel amicitia nefarium crimen admittunt. Peccata igitur ſuos teneant auctores: nec ulterius progrediatur metus, quàm reperiatur delictum. l. 22. C. eod. V. ſ. ad leg. Jul. maj. n. 4.

Multa non infamat.

XLII. Multa damnum famæ non Irrogat. l. 1. C. de modo multar.

TITU-

TITULUS XX.

De bonis damnatorum.

I. DAmnatione bona publicantur, cùm aut vita adimitur, aut civitas. l. 1. *Bona publicantur dum adimitur vita aut civitas.*

II. Maritus (mulieris damnatæ) ſalvas actiones contra fiſcum habet. l. 4. V. l. 10. *Bona tranſeunt ad fiſcum cum oneribus.*

Si, ut proponis, bona ejus, qui tutelam tuam adminiſtravit, ſententiam paſſi ad fiſcum ſunt devoluta: procuratorem noſtrum adire cura: qui ſi quid jure poſci animadverterit, non negabit. l. 5. C. de bon. proſc. ſeu damnat.

III. Ratio naturalis, quaſi lex quædam tacita, liberis parentium hereditatem addicit. l. 7. *Ratio naturalis tacita lex eſt.*

TITULUS XXII.

De interdictis, & relegatis, & deportatis.

I. POteſt alicui & unus honor interdici: ſic tamen, ut ſi cui honore uno interdictum ſit, non tantùm eum honorem petere non poſſit, verum ne eos quoque, qui eo honore majores ſunt. Eſt enim perquam ridiculum, eum qui minoribus pœnæ cauſa prohibitus ſit, ad majores adſpirare: majoribus tamen prohibitus minores petere non prohibetur. l. 7. §. ult. *Minori honore prohibitus ad majores aſpirare non poteſt.*

II. *Relegatus non poteſt Romæ morari, licet hoc ſententia comprehenſum non ſit, quia omnium eſt patria. Sed neque in civitate in qua verſatur Princeps, vel per quam tranſit: eis enim duntaxat Principem intueri licet, qui Romam ingredi poſſunt. Eſt enim Princeps pater patriæ.* l. ult. *Exilio damnatus ibi eſſe non debet, ubi verſatur Princeps.*

LIBER

LIBER XLIX.

TITULUS I.

De appellationibus & relationibus.

Appellationum uſus & neceſſitas, ut corrigatur malè judicatum.

APPELLANDI uſus quàm ſit frequens, quamque neceſſarius, nemo eſt, qui neſciat. Quippe cùm iniquitatem judicantium, vel imperitiam (re) corrigat: licèt nonnunquam bene latas ſententias in pejus reformet. Neque enim utique melius pronunciat, qui noviſſimus ſententiam laturus eſt. l. 1.

In libello docendum quis appellet, adverſus quem, à qua ſententia.

II. Libelli, qui dantur appellatorii, ita ſunt concipiendi, ut habeant ſcriptum, & à quo dati ſint, hoc eſt, qui appellet, & adverſus quem, & à qua ſententia. lib. 1. §. ult.

Apud acta ſufficit dicere, appello.

III. Si apud acta quis appellaverit, ſatis erit, ſi dicat, *appello*. l. 2.

Adverſus plures appellans, ſi quoſdam in libello omiſerit, non ideo acquievit adverſus eos.

IV. Illud cecidit in quæſtionem, ſi plures habuerit adverſarios, & quorumdam nomina libellis ſint plexa, quorumdam non: an æquè præſcribi ei poſſit ab his, quorum nomina comprehenſa non ſunt, quaſi adverſus ipſos adquieverit ſententiæ? Et cùm una cauſa ſit, arbitror non eſſe præſcribendum. l. 3. §. 1.

Hi ſoli appellant, qui libello comprehenduntur.

V. Certè ſi plures hi ſunt, adverſus quos pronunciatur, & quorumdam nomina in libellis ſint comprehenſa, quorumdam non: hi ſoli appellaſſe videbuntur, quorum nomina libellis ſunt comprehenſa. l. 3. §. 2.

Omiſſas appellationis cauſas addere licet.

VI. Quid ergo ſi cauſam appellandi certam dixerit? An liceat ei diſcedere ab hac, & aliam cauſam allegare? An verò quaſi forma quadam obſtrictus ſit? Puto tamen, cùm ſemel provocaverit, eſſe ei facilitatem, in agendo etiam aliam cauſam provocationis reddere, perſequique provocationem ſuam, quibuſcumque modis potuerit. l. 3. §. 3.

Hi appellare poſſunt, quorum intereſt.

VII. Alio condemnato, is cujus intereſt, appellare poteſt. l. 4. §. 2. Si emptor de proprietate victus eſt, eo ceſſante, auctor ejus appellare poterit. Aut ſi auctor egit, & victus

Digitized by Google

victus ſit, non eſt deneganda emptori appellandi facultas. Quid enim ſi venditor, qui appellare noluit, idoneus non eſt? Quin etiam ſi auctor appellaverit, deinde in cauſæ defenſione ſuſpectus viſus ſit, perinde defenſio cauſæ emptori committenda eſt, atque ſi ipſe appellaſſet. Idque ita conſtitutum eſt in perſona creditoris, cùm debitor victus appellaſſet, nec ex fide cauſam defenderet. Quæ conſtitutio ita accipienda eſt, ſi interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit: nam abſenti creditori nullum præjudicium debitor facit, idque ſtatutum eſt. d. l. 4. §. 3. & 4.

VIII. A ſententia inter alios dicta appellari non poteſt, niſi ex juſta cauſa. Veluti ſi quis in coheredum præjudicium ſe condemnari patitur, vel ſimilem huic cauſam: quamvis & ſine appellatione tutus eſt coheres. Item fidejuſſores pro eo, pro quo intervenerunt. Igitur & venditoris fidejuſſor, emptore victo, appellabit, licet emptor & venditor acquieſcant. l. 5. *A ſententia inter alios dicta appellare poteſt is cujus intereſt.*

Legatarii (herede victo) cauſam appellationis agere poſſunt. l. 5. §. 2. l. 14.

IX. Si reſiſtat, qui damnatus eſt, adverſus provocationem? Nec velit admitti ejus appellationem, perire feſtinans? Adhuc putem differendum ſupplicium. l. 6. in fin. *Pro damnato ad mortem, eo invito, appellatur.*

X. Illud ſciendum eſt, eum qui provocavit, non debere conviciari ei à quo appellat. Cæterum oportebit eum plecti l. 8. *Plectitur qui conviciatur ei à quo appellat.*

XI. Si qui ſeparatim fuerint condemnati, quamvis ex eadem cauſa: pluribus eis appellationibus opus eſt. l. 10. V. inf. l. 17. *Separatis in plures condemnationibus, pluribus appellationibus opus eſt.*

XII. Si quis cùm una actione ageretur, quæ plures in ſe ſpecies habeat, pluribus ſummis ſit condemnatus, quarum ſingulæ notionem Principis non faciunt, omnes autem conjunctæ faciunt: poterit ad Principem appellare. l. 10. §. 1. *Cumulantur ſumma ex una actione, ut de appellandi jure ſtatuatur.*

XIII. Quod eſt reſcriptum, in communi cauſa quoties alter appellat, alter non: alterius victoriam ei proficere, qui non provocavit: hoc ita demum probandum eſt, ſi una eademque cauſa fuit defenſionis. l. 10. §. ult. *In eadem cauſa non appellanti prodeſt appellantis victoria.*

Digitized by Google

Solutum ex ſententia, appellatione recepta, reſtituitur.

XIV. Cùm ex cauſa judicati ſoluta eſſet pecunia ex neceſſitate judicis, ab eo qui appellatione interpoſita meruerit meliorem ſententiam: recipere eum pecuniam, quam ſolvit, oportet. l. 11.

In latrociniis & ſeditionibus non admittitur appellatio.

XV. Conſtitutiones, quæ de recipiendis, nec non appellationibus loquuntur, ut nihil novi fiat, locum non habent in eorum perſona, quos damnatos ſtatim puniri publicè intereſt, ut ſunt inſignes latrones, vel ſeditionum concitatores, vel duces factionum. l. 16.

Ubi duæ ſententiæ, duabus opus eſt appellationibus.

XVI. Cùm in una cauſa ſeparatim duplex ſententia diviſa datur, veluti una ſortis, alia uſurarum: duplex appellatio neceſſaria eſt, ne alteram agnoviſſe, de altera provocaſſe intelligatur. l. 17. V. ſ. l. 10.

Non appellandum ab edicto peremptorio, ſed defendendum.

XVII. Eum qui cognovit edictum peremptorium ſecundùm ordinis cauſam dari, placuit non rectè provocaſſe: cùm in ejus poteſtate fuerit, ante diem præſtitutum pro tribunali reſpondentem, aut defenſum edicti denunciationem rumpere. l. 23. §. ult.

Tutoris appellationem major factus exequitur.

XVIII. Subſtituti tutores in locum legitimi tutoris, experti cum eo tutelæ judicio, cùm arbiter iniquè condemnavit, quàm rei æquitas exigebat, à ſententia ejus provocaverunt: pendente cauſa appellationis juvenes adoleverunt. Quæſitum eſt, cùm omnis executio hujus ad adultos pertineat, & cauſam ad ſe pertinentem idoneè tueri poſſunt, an poſtulatio eorum, contra quos appellatum erat, dicentium illos debuiſſe cauſas appellationis reddere, qui primi ſunt experti, admittenda non ſit? Reſpondit, eos quorum tutela geſta eſſet, ſi vellent cauſam exequi, non prohibendos. Idem & in curatoribus obſervandum eſt, ſi interim adultus ad legitimam ætatem pervenit. l. ult. §. ult. V. l. 10. in F. C. eod.

In cauſa appellationis pronunciandum an bene, vel malè judicatum ſit.

XIX. Super omni cauſa interpoſitam provocationem, vel injuſtam tantùm liceat pronunciare, vel juſtam. l. 6. C. de appellat. & conſult.

Omiſſa apud primum judicem, in cauſa appellationis poſſunt allegari.

XX. Si quid in agendo negotio minus ſe allegaſſe litigator crediderit, quod in judicio acto fuerit omiſſum: apud eum, qui de appellatione cognoſcit, perſequatur: cùm votum gerentibus nobis aliud nihil in judiciis, quàm juſtitiam

locum

locum habere debere, neceſſaria res forte tranſmiſſa, non excludenda videatur. l. 6. §. 1. C. de appell. & conſult.

XXI. Ne temerè autem ac paſſim provocandi omnibus facultas præbeatur, arbitramur, eum qui malam litem fuerit perſecutus, mediocriter pœnam à competenti judice ſuſtinere. l. 6. §. 4. C. eod. *Plectendi qui temere appellant.*

XXII. Si intra dies præſtitutos qui appellavit deſiſtat, deſerta ab eo provocatio exiſtimatur, & executioni ſententia mandabitur. l. 18. C. eod. *Si deſeratur appellatio, ſententia executioni mandabitur.*

XXIII. Et in majoribus, & in minoribus negotiis appellandi facultas eſt. Nec enim judicem oportet injuriam ſibi fieri exiſtimare, eo quòd litigator ad provocationis auxilium convolavit. l. 20. C. eod. *In minimis appellare licet.*

XXIV. Et in multis à judicibus inferendis, appellationes jubemus admitti. l. 25. C. eod. *Appellatur à multa.*

XXV. Si quis libellos appellatorios ingeſſerit, ſciat ſe habere licentiam arbitrium commutandi, & ſuos libellos recuperandi, ne juſtæ pœnitudinis humanitas amputetur. l. 28. C. eod. *Appellationi licet renunciare.*

TITULUS V.

De appellationibus recipiendis, vel non.

I. NON ſolent audiri appellantes, niſi hi, quorum intereſt. l. 1. *Non appellat cujus non intereſt.*

TITULUS VIII.

Quæ ſententiæ ſine appellatione reſcindantur.

I. SI calculi error in ſententia eſſe dicatur, appellare neceſſe non eſt. Veluti ſi judex ita pronunciaverit: *Cum conſtet Titium Seio ex illa ſpecie quinquaginta, item ex illa ſpecie vigintiquinque debere: idcirco Lucium Titium Seio centum condemno*: nam quoniam error computationis eſt, *Error calculi ſine appellatione corrigitur.*

 nec

Digitized by Google

nec appellare neceſſe eſt, & citra provocationem corrigitur. l. 1. §. 1.

Errorem calculi, ſive ex uno contractu, ſive ex pluribus emerſerit, veritati non afferre præjudicium, ſæpe conſtitutum eſt. l. un. C. de err. calc.

Aliud de jure conſtitutionis pronunciare, aliud de jure litigatoris.

II. Contra conſtitutiones judicatur, cùm de jure conſtitutionis, non de jure litigatoris pronunciatur. Nam ſi judex volenti ſe ex cura muneris, vel tutelæ, beneficio liberorum, vel ætatis, aut privilegii excuſare, dixerit, *neque filios, neque atatem, aut ullum privilegium ad muneris vel tutela excuſationem prodeſſe*: de jure conſtituto pronunciaſſe intelligitur. Quod ſi de jure ſuo probantem admiſerit, ſed idcirco contra eum ſententiam dixerit, quòd negaverit *eum de atate ſua, aut de numero liberorum probaſſe*: de jure litigatoris pronunciaſſe intelligitur. l. 1. §. 2.

TITULUS XIV.

De Jure Fiſci.

Si fraus legi facta dicatur, ſpectandus exitus, non conſilium.

I. QUANDO fraus (legi) interpoſita videatur, agendum eſt, id eſt, utrum exitus ſpectari deberet, an conſilium? Et placuit exitum eſſe ſpectandum. l. 3. §. 2.

Pretia ex præſenti æſtimantur.

II. Juſta (rerum) pretia non ex præterita emptione, ſed ex præſenti æſtimatione conſtituuntur. l. 3. §. 5.

Fiſcus auctoris ſui jure utitur.

III. Si poſteriori creditori fiſcus ſucceſſerit: eo jure utitur, quo is uſurus erat, qui ſucceſſit. l. 3. §. 7. V. n. 19.

Theſauri in publico inventi dimidium habet Princeps.

IV. Si in locis fiſcalibus, vel publicis, religioſiſve, aut in monumentis theſauri reperti fuerint: Divi fratres conſtituerunt, ut dimidia pars ex his fiſco vindicaretur: Item ſi in Cæſaris poſſeſſione repertus fuerit, dimidiam æquè partem fiſco vindicari. l. 3. §. 10.

In privato dimidiam inventor, dimidiam loci dominus.

Theſauri in privato loco inventi dimidiam habet inventor, dimidiam loci dominus. l. un. C. de theſaur.

Princeps & Auguſta habent privilegia fiſci.

V. Quodcumque privilegii fiſco competit, hoc idem & Cæſaris ratio, & Auguſtæ habere ſolet. l. 6. §. 1.

VI. Non

In dubiis fiſco non favendum.

VI. Non puto delinquere eum qui in dubiis quæſtionibus contra fiſcum facilè reſponderit. l. 1c.

Rei ſuæ, quod omnibus prodeſt, Princeps anteponit.

Quod communiter omnibus prodeſt, hoc rei privatæ noſtræ utilitati præferendum eſſe cenſemus: noſtrum eſſe proprium ſubjectorum commodum imperialiter exiſtimantes. l. un. §. 14. C. de cad. toll.

Fiſcus poſt creditores.

VII. Non poſſunt ulla bona ad fiſcum pertinere, niſi quæ creditoribus ſuperfutura ſunt: id enim bonorum cujuſque intelligitur, quod æri alieno ſupereſt. l. 11.

Pœnæ fiſcales creditoribus poſtponuntur.

VIII. In ſumma ſciendum eſt, omnium fiſcalium pœnarum petitionem creditoribus poſtponi. l. 17.

Non iis qui poſt pœnam crediderunt.

Quod placuit *fiſco non eſſe pœnam petendam, niſi creditores ſuum recuperaverint:* eò pertinet, ut privilegium in pœna contra creditores non exerceatur, non ut jus commune privatorum fiſcus amittat. l. 37. V. l. un. C. pœn. fiſc. cred. præf.

Non exigitur à poſſeſſore probatio unde habeat.

IX. Nullo modo exigendum quem probare, unde habeat, circa delationes fiſcales: ſed delatorem probare debere, quod intendit. l. 25.

In poſt quæſitis fiſcus prævenit.

X. Si, qui mihi obligaverat *quæ habet, habiturusque eſſet*, cum fiſco contraxerit: ſciendum eſt, in re poſtea adquiſita, fiſcum potiorem eſſe debere, Papinianum reſpondiſſe: quod & conſtitutum eſt: prævenit enim cauſam pignoris fiſcus. l. 28.

Fiſci privilegiis ſubjicitur ejus debitoris heres.

XI. Eum, qui debitoris fiſci adiit hereditatem, privilegiis fiſci cœpiſſe eſſe ſubjectum. l. 32.

Exulis ad tempus bona non publicantur.

XII. Bona fiſco, citra pœnam exilii perpetuam, adjudicari ſententia non oportet. l. 39.

Bona ad fiſci ſucceſſores cum oneribus tranſeunt.

XIII. Eum qui bona vacantia à fiſco comparavit, debere actionem, quæ contra defunctum competebat, excipere. l. 41.

Fiſcus habet ſemper jus pignoris.

XIV. Fiſcus ſemper habet jus pignoris. l. 46. §. 3. V. ſ. qui potior. n. 5.

Cum fiſco non compenſantur tributa, ſtipendia, pretium rei emptæ à fiſco, annonæ.

XV. Ut debitoribus fiſci, quod fiſcus debet, compenſetur, ſæpe conſtitutum eſt: excepta cauſa tributoria, & ſtipendiorum, item pretio rei à fiſco emptæ, & quod ex cauſa annonaria debetur. l. 46. §. 5. V. de compenſ. l. 20.

Heredes debitoris fiſci prius conveniendi quàm tertii poſſeſſores.

XVI. Moſchis quædam fiſci debitrix ex conductione vectigalis, heredes habuerat, à quibus poſt aditam heredi-

 tatem

tatem Faria Scnilla, & alii prædia emerant. Cùm convenirentur propter Moſchidis reliqua, & dicebant heredes Moſchidis idoneos eſſe, & multos alios ex iiſdem bonis emiſſe: æquum putavit Imperator, *prius heredes conveniri debere:* in reliquum, poſſeſſorem omnem: & ita pronunciavit. l. 47. V. n. 19.

Bonis heredis publicatis fideicommiſſarius à fiſco vindicat fideicommiſſum, ſi dies venit.

XVII. Cornelio Felici mater ſcripta heres, rogata erat reſtituere hereditatem poſt mortem ſuam. Cùm heres ſcripta condemnata eſſet à fiſco, & omnia bona mulieris occuparentur: dicebat Felix, ſe ante pœnam eſſe: hoc enim conſtitutum eſt. Sed ſi nondum dies fideicommiſſi veniſſet, quia poſſet prius ipſe mori, repulſus eſt interim à petitione. l. 48. §. 1.

Suis temporibus præſcribitur adverſus fiſcum.

XVIII. Juſtas etiam, & quæ locum habent, fiſci actiones præcipimus concremari, ob hoc ſolum, quod ſuis temporibus prolatæ non ſunt: ut jam calumniæ privatorum eo ſaltem arceantur exemplo, quo juſtas fiſci lites ſilere præcipimus. l. 6. C. de jur. fiſc.

Prius conveniendus fiſci debitor quàm tertii poſſeſſores.

XIX. Non injuſta ratione deſideratis, repromiſſa fiſco indemnitate, eos priore loco conveniri, qui reliqua contraxerunt, mox ad vos perveniri qui ab his quædam mercati eſtis. l. 1. C. de conven. fiſc. debit. V. ſ. l. 47.

Nemo ſibi debitorem propria ſcriptura facit, nec ea proderit fiſco ſuccedenti.

XX. Qui propria ſcriptura debitorem ſibi adnotat, creditor non eſt, nec fiſcus ſi ei ſuccedat. l. ult. C. de conv. fiſc. debit.

Ubi nullus heres, fiſcus ſuccedit.

XXI. Scire debet gravitas tua inteſtatorum res, qui ſine legitimo herede deceſſerint, fiſci noſtri rationibus vindicandas. l. 1. C. de bon. vacant. & de incorp.

Vacantia mortuorum bona tunc ad fiſcum jubemus transferri, ſi nullum ex qualibet ſanguinis linea, vel juris titulo, legitimum reliquerit inteſtatus heredem. l. 4. C. de bon. vacant. & de incorp.

Beneficium Principis pleniſſimè interpretandum.

XXII. Si quando adnotationes noſtræ contineant poſſeſſionem, ſive domum quam donaverimus, integro ſtatu donatam: hoc verbo ea vis continebitur, quam ante ſcribebamus, cum adjacentibus, & pecoribus, & fructibus, & omni jure ſuo: ut ea quæ ad inſtructum poſſeſſionis vel domus pertinent, tradenda ſint. l. 2. C. de bon. vacant. & de incorp.

XXIII. Reſ-

XXIII. Reſpublica minorum jure uti ſolet. l. 4. C. quib. ex cauſ. maj. in int. reſt. *Reſpublica jure minorum utitur.*

Rempublicam, ut pupillam, extra ordinem juvari moris eſt. l. 3. C. de jure reip. lib. 11.

XXIV. Si priuſquàm fiſci rationibus pater veſter obligaretur, perfectam prædiorum donationem feciſſe fuerit probatus: quod citra fraudem creditorum geſtum eſt, non reſcinditur. l. 1. C. de jure fiſci. *Stat donatio ejus qui poſtea fiſco obligatur.*

TITULUS XV.

De captivis, & de poſtliminio, & redemptis ab hoſtibus.

I. VERUM eſt, expulſis hoſtibus ex agris, quos cœperint, dominia eorum ad priores dominos redire, nec aut publicari, aut prædæ loco cedere: publicatur enim ille ager, qui ex hoſtibus captus ſit. l. 20. §. 1. *Agri ab hoſtibus capti, ſi recipiantur, ad dominos redeunt.*

LIBER L.

TITULUS I.

Ad municipalem, & de incolis.

I. MUNICIPES dicimus, ſuæ cujuſque civitatis cives. l. 1. §. 1. in f. *Municipes ſunt cujuſque civitatis cives.*

II. Placet etiam, filiosfamilias domicilium habere poſſe: non utique ibi, ubi pater habuit, ſed ubicumque ipſe domicilium conſtituit. l. 3. & l. 4. *Filiusfamilias aliud à patre domicilium habere poteſt.*

III. Imperator Titus Antoninus Lentulo Vero reſcripſit: *magiſtratuum officium individuum, ac periculum eſſe commune.* Quod ſic intelligi oportet, ut ita demum collegæ periculum adſcribatur, ſi neque ab ipſo qui geſſit, neque ab his qui pro eo intervenerunt, res ſervari poſſit: & ſolvendo non fuit, honore depoſito. Alioquin ſi perſona, *Magiſtratus municipales de adminiſtratione tenentur in ſolidum: niſi qui geſſit, cùm functus eſt, eſſet ſolvendo, aut ejus fidejuſſor.*

Digitized by Google

na, vel cautio ſit idonea, vel ſolvendo fuit, quo tempore conveniri potuit: unuſquiſque in id, quod adminiſtravit, tenebitur. l. 11.

Quod ſciunt qui rempublicam adminiſtrant, id ſcire municipes intelliguntur.

IV. Municipes intelliguntur ſcire quod ſciant hi, quibus ſumma Reipublicæ commiſſa eſt. l. 14.

Facti quaſtio eſt in poteſtate judicantis, non jus.

V. Facti quæſtio eſt in poteſtate judicantium: juris autem auctoritas non eſt. l. 15. in f. pr.

Non eſt ſordidum munus tributorum exactio.

VI. Exigendi tributi munus inter ſordida munera non habetur. l. 17. §. 7.

Fidejuſſores adminiſtratium Rempublicam pœnis non tenentur.

VII. Fidejuſſores qui ſalvam Rempublicam fore reſponderunt, pœnalibus actionibus non adſtringuntur, in quas inciderunt hi pro quibus intervenerunt. Eos enim damnum Reipublicæ præſtare ſatis eſt, quod promitti videtur. l. 17. §. ult. V. inf. l. 21. §. 1.

Onera invitis non continuantur: nec honores volentibus.

VIII. Divus Severus reſcripſit intervalla temporum in continuandis oneribus, invitis, non etiam volentibus conceſſa, dum ne quis continuet honorem. l. 18. l. 14. §. penult. inf. de mun. & hon.

A majori parte geſtum quaſi à curia geſtum habetur.

IX. Quod major pars curiæ effecit, pro eo habetur ac ſi omnes egerint. l. 19.

Domicilium non niſi re & facto transfertur.

X. Domicilium re & facto transfertur, non nuda conteſtatione, ſicut in his exigitur qui negant ſe poſſe ad munera, ut incolas, vocari. l. 20.

Qui pro aliis ex adminiſtratione conveniuntur, non tenentur in uſuras.

XI. Paulus reſpondit eos qui pro aliis non ex contractu, ſed ex officio, quod adminiſtraverint conveniuntur, in damnum ſortis ſubſtitui ſolere, non etiam in uſuras. l. 21 §. 1.

Dos in bonis mariti.

XII. Conſtante matrimonio dos in bonis mariti eſt. l. 21. §. 4. V. ſ. de jur. dot. n. 4.

In locationibus civitatum non admittitur adjectio.

XIII. Idem reſpondit, ſi civitas nullam propriam legem habet de adjectionibus admittendis, non poſſe recedi à locatione, vel venditione prædiorum publicorum jam perfecta: tempora enim adjectionibus præſtita ad cauſas fiſci pertinent. l. 21. §. ult.

Si tempora, quæ in fiſcalibus auctionibus, vel haſtis ſtatuta ſunt patiuntur, cùm etiam augmentum te facturam eſſe profitearis: adi rationalem noſtrum, ut juſtam uberioris pretii oblationem admittat. l. 4. C. de fid. & jur. haſt. fiſc.

Congruit æquitati, ut veteres poſſeſſores fundorum publico-

blicorum novis conductoribus præferantur, ſi facta per alios augmenta ſuſcipiant. l. 4. C. de locat. præd. civ.

XIV. Vidua mulier amiſſi mariti domicilium retinet, exemplo clariſſimæ perſonæ per maritum factæ: ſed utrumque aliis intervenientibus nuptiis permutatur. l. 22. §. 1. V. inf. l. 32. & l. ult. §. 3. *Vidua dignitatem & domicilium viri retinet, ſed novis nuptiis mutat.*

Militis domicilium.

XV. Miles ibi domicilium habere videtur ubi meret, ſi nihil in patria poſſideat. l. 23. §. 1.

XVI. Conſtitutionibus Principum continetur, ut pecuniæ quæ ex detrimento ſolvitur uſuræ non præſtentur. l. 24. *Uſura pœnarum non exiguntur.*

XVII. Si quis negotia ſua non in colonia, ſed in municipio ſemper agit, in illo vendit, emit, contrahit: eo in foro, balineo, ſpectaculis utitur: ibi feſtos dies celebrat: omnibus denique municipii commodis, nullis coloniarum fruitur: ibi magis habere domicilium, quàm ubi colendi cauſa diverſatur. l. 27. §. 1. V. inf. n. 23. *Ibi domicilium, ubi rerum ſumma.*

Eam domum unicuique noſtrum debere exiſtimari conſtitutum eſt, ubi quiſque ſedes, & tabulas haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. l. 203. ff. de verb. ſignif.

In eodem loco ſingulos habere domicilium non ambigitur, ubi quis larem, rerumque ac fortunarum ſuarum ſummam conſtituit, unde rurſus non ſit diſceſſurus, ſi nihil avocet: unde cum profectus eſt, peregrinari videtur. * quòd ſi rediit, peregrinari jam deſtitit. l. 7. C. de incol. & ubi quis domic. hab. vid. * quò.

XVIII. Nihil eſt impedimento quominus quis ubi velit habeat domicilium, quod ei interdictum non ſit. l. 31. *Libera cuique domicilii electio.*

Non tibi obeſt, ſi cùm incola eſſes, aliquod munus ſuſcepiſti; modò ſi antequam ad alios honores vocareris, domicilium tranſtuliſti. l. 1. C. de inc. & ubi quis dom. V. inf. n. 21.

XIX. Ea quæ deſponſa eſt, ante contractas nuptias ſuum non mutat domicilium. l. 32. V. ſ. l. 22. §. 1. *Sponſalibus non mutatur ſponſa domicilium.*

XX. Roma communis noſtra patria eſt. l. 33. *Roma communis patria.*

XXI. Incola jam muneribus publicis deſtinatus, niſi perfecto munere, incolatui renunciare non poteſt. l. 34. V. inf. de mun. & hon. l. 4. §. ult. *Ad munera deſtinatus non poteſt renunciare incolatui.*

Viri domicilium mulier ſequitur, & dignitatem, & forum.

XXII. Item reſcripſerunt, mulierem quamdiu nupta eſt, incolam ejuſdem civitatis videri cujus maritus ejus eſt: & ibi unde originem trahit, non cogi muneribus fungi. l. ult. §. 3.

Mulieres honore maritorum erigimus, genere nobilitamus, & forum ex eorum perſona ſtatuimus: & domicilia mutamus. Si autem minoris ordinis virum poſtea ſortitæ fuerint: priori dignitate privatæ, poſterioris mariti ſequentur conditionem. l. 13. C. de dignit. V. ſ. l. 22. §. 1. l. 8. ff. de Senat.

Domicilium incolas facit.

XXIII. Cives origo, incolas domicilium facit. l. 7. C. de incol. & ubi quis domic. hab. vid.

Dignitatis domicilium.

XXIV. Senatores in ſacratiſſima urbe domicilium dignitatis habere videntur. l. 8. C. de incol. & ubi quis dom. hab. vid.

Non alienanda ſine ſolennibus bona civitatum.

XXV. Bona civitatum non ſine ſolennibus alienanda. l. 3. C. de vend. reb. civ.

TITULUS II.

De decurionibus, & filiis eorum.

Filio non eſt pœna delictum patris.

I. NULLUM patris delictum innocenti filio pœnæ eſt. Ideoque nec ordine decurionum, aut cæteris honoribus propter ejuſmodi cauſam prohibetur. l. 2. §. 7. V. ſ. ad leg. Jul. maj. n. 4. & inf. de mun. & hon. n. 4.

Interdictus ad tempus eo finito redit ad officium, niſi ignominiam crimen importet.

II. Antoninus edicto propoſito ſtatuit, ut cuicumque aut quacumque cauſa, ad tempus ordine, vel advocationibus, vel quo alio officio fuiſſet interdictum, completo tempore, nihilominus fungi honore, vel officio poſſit. Et hoc rectè, neque enim exaggeranda fuit ſententia quæ modum interdictioni fecerat. l. 3. §. 1.

Ad tempus ordine motos ex crimine quod ignominiam importat, in perpetuum moveri placuit. l. 5.

Quibus poſthac ordini ſuo, vel advocationi ad tempus interdicetur, poſt impletum temporis ſpatium, non prorogabitur infamia. l. 1. C. de his qui in exil. dati vel ab ord. m. ſ. V. ſ. l. 8. ff. de poſtul.

III. Pri-

III. Privilegiis ceſſantibus cæteris, eorum cauſa potior habetur in ſententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore ſuffragiis jure decurionis decorati ſunt. Sed & qui plures liberos habet, in ſuo collegio primus ſententiam rogatur, cæteroſque honoris ordine præcellit. l. 6. §. ult. *In honoribus præcellunt qui pluribus ſuffragiis decorati ſunt & qui plures habent liberos.*

Patrem non habenti filios anteferri conſtat. l. 9. C. eod.

IV. Licèt indiviſa bona fratres habent, nihilominus tamen ſinguli ſuo nomine civilibus tenentur muneribus. l. 7. C. eod. V. inf. de muner. & honor. n. 21. *Fratres indiviſis bonis ad munera ſinguli vocantur.*

V. Si ultra ſeptuageſimum ætatis annum patrem tuum eſſe Præſes provinciæ perſpexerit, eum perſonalium munerum vacatione perfrui providebit. l. 10. C. eod. *A muneribus excuſantur ſeptuagenarii.*

VI. A muneribus podagræ valetudo non præſtat excuſationem. l. 13. C. eod. *Non excuſat podagra, niſi talis ſit ut rerum propriarum curam impediat.*

Podagræ quidem valetudo nec ad perſonalium munerum prodeſt excuſationem. Verùm cùm ita te valetudine pedum afflictum dicas, ut rebus propriis interceſſum commodare non poſſis, rector Provinciæ, ſi allegationibus tuis fidem adeſſe perſpexerit, ad perſonalia munera te vocari non patietur. l. 3. C. qui morbo ſe excuſ.

VII. Si quis decurio pater ſit duodecim liberorum, honoratiſſima munerum quiete donetur. l. 24. C. h. tit. *Duodecim liberi excuſant à muneribus.*

VIII. Patris originem unuſquiſque ſequitur. l. 36. C. eod. *Patris originem liberi ſequuntur.*

IX. Quis tam inveniri iniquus arbiter rerum poteſt, qui in urbibus magnifico ſtatu præditis, ac votiva curialium numeroſitate locupletibus, ad iterationem quempiam tranſacti oneris compellat: ut cùm alii necdum penè initiati curiæ ſacris fuerint, alios & continuatio, & repetitæ ſæpe functiones adficiant. l. 52. C. eod. V. inf. de mun. & hon. l. 3. §. 15. *Ubi copia civium, non iterum ad eandem functionem quis revocetur.*

TITULUS III.

*De albo * ſcribendo.*

** Albo.*

I. Decuriones in albo ita ſcriptos eſſe oportet, ut lege municipali præcipitur: ſed ſi lex ceſſat, *Ordo ſecundùm dignitates.*

 tunc

tunc dignitates erunt ſpectandæ, ut ſcribantur eo ordine, quo quiſque eorum maximo honore in municipio functus eſt. l. 1.

Inter pares præcellit qui prior eſt admiſſus.

II. Hi qui nullo honore functi ſunt, (*ita ſcribendi,*) prout quiſque eorum in ordinem venit. l. 1. in fin. princ.

Potior dignitas à Principe honoribus municipalibus.

III. In albo decurionum in municipio nomina ante ſcribi oportet eorum, qui dignitates Principis judicio conſecuti ſunt: poſtea eorum, qui tantùm municipalibus honoribus functi ſunt. l. 2.

TITULUS IV.

De muneribus, & honoribus.

Munera ſunt aut perſonarum, aut patrimonii, aut mixta.

I. MUNERUM civilium quædam ſunt patrimonii, alia perſonarum. l. 1.

Illud tenendum eſt generaliter, perſonale quidem munus eſſe, quod corporibus, labore, cum ſollicitudine animi, ac vigilantia ſolenniter extitit: patrimonii verò, in quo ſumptus maxime poſtulatur. l. 1. §. 3.

Munerum civilium triplex diviſio eſt: nam quædam munera perſonalia ſunt, quædam patrimoniorum dicuntur, alia mixta. l. 18.

Privilegium originis à muneribus domicilii non excuſat.

II. Qui originem ab urbe Roma habent, ſi alio loco domicilium conſtituerunt: munera ejus ſuſtinere debent. l. 3.

Qui militat, excuſatur à munere municipali.

III. His qui caſtris operam per militiam dant, nullum municipale munus injungi poteſt. l. 3. §. 1.

Reatus patris non excludit filium ab honoribus.

IV. Quòd pater in reatu criminis alicujus eſt, filiis impedimento ad honores eſſe non debet. l. 3. §. 9.

Hoſpitia militum per vices ſuſcipiuntur.

V. Eos milites, quibus ſupervenientibus hoſpitia præberi in civitate oportet, per vices ab omnibus, quos id munus contingit, ſuſcipi oportet. l. 3. §. 13.

Munera æqualiter, & per vices injungenda.

VI. Præſes provinciæ provideat, munera & honores in civitatibus æqualiter per vices ſecundùm ætates, & dignitates, ut gradus munerum, honorumque, qui antiquitus ſtatuti ſunt, injungi: ne ſine diſcrimine & frequenter iiſdem oppreſſis, ſimul viris & viribus Reſpublicæ deſtituantur. l. 3. §. 15.

Civi-

Civilia munera per ordinem pro modo fortunarum ſuſtinenda ſunt. l. 1. C. de mun. patrim.

VII. Qui obnoxius muneribus ſuæ civitatis fuit, nomen militiæ, defugiendi oneris municipalis gratia, dedit: deteriorem cauſam Reipublicæ facere non potuit. l. 4. §. ult. V. ſ. ad municip. n. 21. *Non excuſatur qui ut onus defugiat nomen militiæ dedit.*

VIII. Munera, quæ patrimoniis injunguntur, vel intributiones talia ſunt, ut neque ætas ea excuſet, neque numerus liberorum, nec alia prærogativa, quæ ſolet à perſonalibus muneribus exuere. l. 6. §. 4. *A patrimonii munere non eſt excuſatio.*

IX. Munera, quæ patrimoniis indicuntur, duplicia ſunt: nam quædam poſſeſſoribus injunguntur, ſive municipes ſunt, ſive non ſunt: quædam non niſi municipibus vel incolis. Intributiones, quæ agris fiunt, vel ædificiis, poſſeſſoribus indicuntur: munera verò, quæ patrimoniorum habentur, non aliis, quàm municipibus, vel incolis. l. 6. §. ult. l. 18. §. 21. *Patrimoniorum munera ſolis incolis, intributiones poſſeſſoribus injunguntur.*

X. Ad Rempublicam adminiſtrandam ante viceſimum quintum annum, vel ad munera, quæ non patrimonii ſunt, vel honores, minores admitti non oportet. l. 8. *Minoribus non committitur Reipublica adminiſtratio.*

XI. Annus viceſimus quintus cœptus pro pleno habetur. Hoc enim in honoribus favoris cauſa conſtitutum eſt, ut pro plenis inchoatos accipiamus: ſed in his honoribus, in quibus Reipublicæ quid eis non committur. Cæterùm, cum damno publico honorem ei committi, non eſt dicendum, etiam cum ipſius pernicie minoris. l. 8. *Annus cœptus pro impleto habetur in honoribus, ubi minori nihil committitur.*

XII. Si quis, magiſtratus in municipio creatus, munere injuncto fungi detrectet: per Præſides munus agnoſcere cogendus eſt remediis, quibus tutores quoque ſolent cogi ad munus, quod injunctum eſt, agnoſcendum. l. 9. *Qui munera detrectant, coguntur ut gerant.*

XIII. Honorem ſuſtinenti, munus imponi non poteſt: munus ſuſtinenti, honor deferri poteſt. l. 10. *Honori munus non ſuper injungitur: ſed muneri honor accedit.*

XIV. Ut gradatim honores deferantur, edicto, & ut à minoribus ad majores perveniatur, epiſtola Divi Pii ad Titianum exprimitur. l. 11. V. inf. l. 14. §. pen. *Honores gradatim deferendi.*

XV. Quoties penuria eſt eorum, qui magiſtratum ſuſcipiunt, immunitas ad aliquid infringitur. l. 11. §. 2. V. inf. l. 14. §. pen. *Immunitati propter penuriam eligendorum derogatur.*

Honor eſt adminiſtratio cum dignitate.

XVI. Honor municipalis eſt adminiſtratio Reipublicæ cum dignitatis gradu, ſive cum ſumptu, ſive ſine erogatione contingens. l. 14.

Munus eſt adminiſtratio ſine dignitate.

XVII. Publicum munus dicitur, quod in adminiſtranda Republica cum ſumptu ſine titulo dignitatis ſubimus. l. 14. §. 1.

In electione ſpectanda perſona, natales, facultates.

XVIII. De honoribus ſive muneribus gerendis cum quæritur, in primis conſideranda perſona eſt ejus, cui defertur honor, ſive muneris adminiſtratio: item origo natalium: facultates quoque, an ſufficere injuncto muneri poſſint: item lex, ſecundùm quam muneribus quiſque fungi debeat. l. 14. §. 3.

Honores non continuandi, niſi in penuria eligendorum.

XIX. Gerendorum honorum non promiſcua facultas eſt, ſed ordo certus huic rei adhibitus eſt. Nam neque prius majorem magiſtratum quiſquam, niſi minorem ſuſceperit, gerere poteſt; neque ab omni ætate, neque continuare quiſque honores poteſt. Si alii non ſint, qui honores gerant, eoſdem compellendos, qui geſſerint, complurimis conſtitutionibus cavetur. D. etiam Hadrianus de iterandis muneribus reſcripſit in hæc verba: Illud conſentio, ut ſi alii non erunt idonei, qui hoc munere fungantur, ex his qui jam functi ſunt creentur. l. 14. §. penult. & ult. V. ſ. l. 11.

Defenſionem Reipublicæ amplius, quàm ſemel ſuſcipere, nemo cogitur, niſi id fieri neceſſitas poſtulet. l. 16. §. ult.

Nec honor, nec munus in patre & filio continuatur.

XX. Sicut honores & munera cùm pater & filius Decuriones ſunt, in eadem domo continuari non oportet: ita vacationum conceſſa tempora, non aliis prodeſſe poſſunt, quàm his, qui ad eoſdem vel alios honores, eademque vel alia munera denuo vocantur. l. 1. C. de muner. & hon. non contin. V. n. ſeq.

Debito fratri intervallo non gaudet frater, licet bona communia poſſideant.

XXI. Intervalla temporum quæ in unius perſona locum habent, fratribus (licèt communia poſſideant bona) minimè prodeſſe, frequenter conſtitutum eſt. l. ult. C. eod.

Muneribus functi iterum non eliguntur, niſi in penuria.

Cùm te omnibus muneribus functum eſſe adſeveres, ad eadem munera, ſi aliorum civium copia eſt, qui obſequiis civilibus fungi poſſunt, Præſes provinciæ devocari te, non permittet. l. 3. C. quemadm. civ. mun. indic.

XXIII. Ab

Digitized by Google

XXIII. Ab honoribus ad honores eoſdem quinquennii datur vacatio: triennii verò, ad alios. l. 2. C. de muner. & honor. Idem in muneribus. V. l. 5. ff. de mun. & honor.

Ab iiſdem honoribus & muneribus quinquennio, à diverſis triennio vacatur.

XXIV. Veterani ſunt, qui poſt viceſimum annum militiæ, honeſtam, vel cauſariam miſſionem conſecuti ſunt. l. ult. C. de his qui non impl. ſtip. ſacr. ſol. ſ.

Veteranos facit vicennium militia.

XXV. Decuriones ad magiſtratum, vel ex actionem annonarum ante tres menſes, vel amplius nominari debent: ut ſi querimonia eorum juſta videatur, ſine impedimento, in abſolvendi locum alius ſubrogetur. l. 1. C. de magiſtr. munic.

Ante tempus facienda electio, ut excuſatis alii ſubrogentur.

TITULUS V.

De vacatione, & excuſatione munerum.

I. OMNIS excuſatio ſua æquitate nititur. l. 1.

Æquitate nititur excuſatio.

II. Quamvis ſexaginta quinque annorum aliquis ſit, & tres liberos incolumes habeat: à muneribus tamen civilibus propter has cauſas non liberatur. l. 1. §. ult.

Sexaginta quinque anni cum tribus liberis non excuſant.

III. Numerus liberorum, aut ſeptuaginta annorum, ab honoribus aut muneribus his cohærentibus excuſationem non præſtat: ſed à muneribus tantum civilibus. l. 2. §. 1.

In honoribus delatis neque major annum ſeptuaginta, neque pater numero quinque liberorum excuſatur. l. 8.

Anni 70. & numerus liberorum à muneribus, non etiam ab honoribus excuſant.

IV. Qui ad munera vocantur, vivorum ſe liberorum numerum habere, tempore quo propter eos excuſari deſiderant, probare debent: numerus enim liberorum poſtea impletus, ſuſceptis antea muneribus non liberat. l. 2. §. 3.

Non proſunt liberi mortui, aut ſuperſtites poſt munera ſuſcepti, nec aliæ excuſationes ſupervenientes.

Hoc circa vocationes dicendum eſt, ut ſi ante quis ad munera municipalia vocatus ſit, quàm negotiari inciperet, vel antè quàm in collegium adſumeretur, quod immunitatem pariat, vel antequam ſeptuagenarius fieret, vel antequam publicè profiteretur, vel antequam liberos ſuſciperet, compellatur ad honorem gerendum. l. 5. §. 7. ff. de jure imm.

V. Quæ

Ab oneribus patrimonii liberi non excuſant, nec ſenium, nec minor ætas, nec ſexus.

V. Quæ patrimoniorum onera ſunt, numero liberorum non excuſantur. l. 2. §. 4.

Neque tempore ætatis, neque numero liberorum à muneribus quæ patrimoniorum ſunt, excuſationem quis habere poteſt. l. 5. C. de muner. patrim.

Etiam minores ætate patrimoniorum muneribus ſubjugari ſolent. l. 7. C. eod.

Patrimoniorum munera mulieres etiam ſuſtinere debent. l. 9. C. eod.

Minus audiens non excuſatur.

VI. Minus audiens immunitatem civilium munerum non habet. l. 2. §. 6.

Corporis debilitas ab iis excuſat quæ corpore implenda ſunt. Non à cæteris, niſi ex cauſa probabili.

VII. Corporis debilitas eorum munerum excuſationem præſtat, quæ tantùm corpore implenda ſunt. Cæterùm quæ conſilio prudentis viri, vel patrimonio ſufficientis in homines obiri poſſunt, niſi certis, & receptis probabilibus cauſis non remittuntur. l. 2. §. penult.

Abſenti ob Rempublicam annumerantur dies quibus accingitur ad negotium, aut ab eo revertitur, cum aliquo laxamento.

VIII. Tempus vocationis, quod datur eis, qui Reipublicæ cauſa adfuerunt, non ex eo die numerandum eſt, quo quis abeſſe deſiit, ſed cum quodam laxamento itineris. Neque enim minus abeſſe Reipublicæ cauſa intelligendus eſt, qui adit negotium, vel ab eo revertitur. Si quis tamen plus juſto temporis, aut itineris, aut in alio loco commoratus, conſumpſerit: ita ea interpretanda erit, ut ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuiſſet, l. 4.

Debent Philoſophi pecuniam contemnere, & onera ſuſtinere.

IX. Verè philoſophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam adſeverationem detegunt. l. 8. §. 4. in f.

Profeſſio & deſiderium tuum inter ſe diſcrepant. Nam cùm philoſophum te eſſe proponas, vinceris avaritia & rapacitate, & onera quæ patrimonio tuo injunguntur, ſolus recuſare conaris: quod fruſtra te facere, cæterorum exemplo poteris edoceri. l. 6. C. de mun. patr.

Turpe eſt, ut patriæ functiones ferre non poſſit, qui etiam fortunæ vim ſe ferre profitetur. l. 8. in f. C. de profeſſ. & med.

Qui ſuis rebus ſupereſſe non poteſt, à civilibus officiis excuſatur.

X. Qui in eam valetudinem incidit, ut certum ſit eum civilia officia ſubire non poſſe, aut ſi alio morbo laboret,

ut

ut ſuis rebus ſupereſſe non poſſit, (hic) in perpetuum excuſatur. l. 13.

XI. Eodem tempore idem duas curas operis non adminiſtrabit. l. ult. §. 1. *Una cura à cæteris excuſat.*

XII. Exceptis, qui liberalium ſtudiorum antiſtites ſunt, & qui medendi cura funguntur, decurionum decreto immunitas nemini tribui poteſt. l. 1. C. de decret. dec. ſup. imm. quib. conc. *In municipiis poteſt concedi immunitas medicis & liberalium ſtudiorum profeſſoribus.*

XIII. Tutelæ ſollicitudo à muneribus civilibus non excuſat: utpote cùm nec tres ſimul injunctæ diverſarum domuum, hujuſmodi beneficium præſtent. l. 3. C. de excuſ. mun. *Tutela à muneribus civilibus non excuſant.*

TITULUS VI.

De Jure immunitatis.

I. PERSONIS datæ immunitates, heredibus non relinquuntur. l. 1. §. 1. *Perſonalis immunitas ad heredem non tranſit.*

II. Sed & generi poſteriſque datæ cuſtoditæque, ad eos qui ex fœminis nati ſunt, non pertinent. l. 1. §. 2. *Immunitas data poſteris ad filiâ natos non pertinet: perpetua eſt in poſteris maſculorum.*

Immunitates generaliter tributæ eo jure, ut ad poſteros tranſmitterentur, in perpetuum ſuccedentibus durant. l. 4.

III. Si qui certa conditione muneribus vel honoribus ſe adſtrinxerunt, cùm alias compelli non poſſent inviti ſuſcipere iſtum honorem: fides eis ſervanda eſt conditioque, qua ſe ad munera ſive honores applicari paſſi ſunt. l. 2. *Immunitati ſub certa conditione renunciantibus, ſervanda conditio.*

IV. Majores ſeptuaginta annis à tutelis, & muneribus perſonalibus vacant. Sed qui ingreſſus eſt ſeptuageſimum annum, nondum egreſſus, hac vacatione non utitur: quia non videtur major eſſe ſeptuaginta annis, qui annum agit ſeptuageſimum. l. 3. *Annus cœptus non excuſat à munere perſonali.*

V. Semper in civitate noſtra ſenectus venerabilis fuit: Namque majores noſtri penè eundem honorem ſenibus, quem magiſtratibus tribuebant. Circa munera quoque municipalia ſubeunda idem honor ſenectuti tributus eſt. *Senectuti honor habendus.*

Digitized by Google

Sed eum qui in ſenectute locuples factus eſt, & antè nullo publico munere functus eſt, dici poteſt non eximi ab hoc onere privilegio ætatis: maximè ſi non tam corporis habeat vexationem, quàm pecuniæ erogationem indicti muneris adminiſtratio: & ex ea ſit civitate, in qua non facilè ſufficientes viri publicis muneribus inveniantur.

In excuſationibus propter ætatem ſpectanda conſuetudines.

Legem quoque reſpici cujuſque loci oportet, an cùm aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea commemoretur. l. 5. d. l. §. 1.

Numerus liberorum non abſciſſè à muneribus municipalibus excuſat.

VI. Demonſtratur variè, nec abſciſsè, numerum liberorum ad excuſationem municipalium munerum prodeſſe, ex reſcriptis Divi Elvii Pertinacis. Namque Silvio Candido in hæc verba reſcripſit: Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός· ἀλλ᾽ οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ, καὶ ἀνεῖσθαί σε τῶν λειτουργιῶν. Id eſt, *Etſi non ab omnibus muneribus dimittit patrem natorum numerus: tamen quia ſedecim pueros habere te per libellum notificaſti, non eſt irrationabile, ut concedamus filiorum educatione remitti tibi munera.* l. 5. §. 2.

Eos, qui cujuſcunque ſexus liberos quinque habent, impetrata ſemel vacatione potiri convenit. l. ult. C. de his qui num. lib.

Liberorum numerum implent nepotes ex præmortuis.

VII. Nepotes loco parentum ſuccedentes, vice eorum prodeſſe conſueverunt. Ideoque ſi quinque numerus liberorum ex amiſſorum filiorum nepotibus ſuppletur, à muneribus perſonalibus, is, quem patrem tuum eſſe dicis, juxta conſtituta excuſatur. l. 3. C. de his qui num. liber.

Quibuſdam corporibus artificum conceſſa immunitates.

VIII. Quibuſdam collegiis vel corporibus, quibus jus coëundi lege permiſſum eſt, immunitas tribuitur: ſcilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii ſui cauſa unuſquiſque adſumitur: ut fabrorum corpus eſt, & ſi qua eandem rationem originis habent, id eſt, idcirco inſtituta ſunt, ut neceſſariam operam publicis utilitatibus exhiberent. l. 5. §. 12.

IX. Qui

IX. Qui publici muneris vacationem habet, ſi aliquem honorem ſponte ſuſceperit, ob id quod patriæ ſuæ utilitatibus ceſſerit, vel gloriæ cupiditate pauliſper jus publicum relaxaverit, competens privilegium non admittit. l. 2. C. de his qui ſpont. ſub. mun. *Privilegium non amittit qui ſubit munus à quo erat immunis.*

X. Presbyteros, Diaconos, Subdiaconos, atque Exorciſtas, & Lectores, Oſtiarios, & Acolythos etiam perſonalium munerum expertes eſſe præcipimus. l. 6. C. de Epiſc. & Cler. *Clerici à muneribus perſonalibus ſunt immunes.*

TITULUS VII.

De Legationibus.

I. Si quis legatum hoſtium pulſaſſet; contra jus gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur: quia *ſancti habentur legati.* Et ideo, ſi cùm legati apud nos eſſent gentis alicujus, bellum cum eis indictum ſit? reſponſum eſt, liberos eos manere: id enim juri gentium conveniens eſſe. l. ult. *Legati etiam hoſtium pro ſanctis habendi.*

TITULUS VIII.

De adminiſtratione rerum ad civitates pertinentium.

I. Quod quis ſuo nomine exercere prohibetur, id nec per ſubjectam perſonam agere debet. Et ideo ſi decurio, ſubjectis aliorum nominibus, prædia publica locat, quæ decurrentibus conducere non licet, ſecundùm legem uſurpata revocentur. l. 2. §. 1. *Qui rempublicam adminiſtrant, per ſubjectas perſonas exercere prohibentur, quæ ipſis prohibita ſunt.*

II. Qui fidejuſſerint pro conductore vectigalis, *in univerſam conductionem*, in uſuras quoque in jure conveniuntur, niſi propriè quid in perſona eorum verbis obligationis expreſſum eſt. l. 2. §. 12. *Fidejuſſor conductoris vectigalium in univerſam conductionem, & in uſuras convenitur.*

Digitized by Google

Prior conveniltur qui geſſit.

III. Curatores communis officii, diviſa pecunia, quam omnibus in ſolidum publicè dari placuit, periculo vice mutua non liberantur. Prior tamen exemplo tutorum conveniendus eſt is, qui geſſit. l. 3. l. 1. & l. 2. C. quo quiſque ord. conv.

Legatum municipio poteſt cauſa cognita in alia converti, quam quæ voluit teſtator.

IV. Legatam municipio pecuniam in aliam rem, quam defunctus voluit, convertere citra Principis auctoritatem non licet. Et ideo, ſi unum opus fieri juſſerit, quod Falcidiæ legis interventu fieri non poteſt, permittitur ſummam, quæ eo nomine debetur, in id quod maximè neceſſarium Reipublicæ videatur, convertere. l. 4.

Potius reficienda vetera, quam nova inſtituenda.

V. Pecuniam, quæ in opera nova legata eſt, potius in tutelam eorum operum, quæ ſunt, convertendam, quàm ad inchoandum opus erogandam, Divus Pius reſcripſit, ſcilicet ſi ſatis operum civitas habeat, & non facilè ad reficienda ea, pecunia inveniatur. l. ult. ff. de oper. publ.

Diligentiam præſtant qui Rempublicam adminiſtrant.

VI. Magiſtratus Reipublicæ non dolum ſolummodo, ſed & latam negligentiam, & hoc amplius etiam diligentiam debent. l. 6.

Non præſcribitur adverſus errorem calculi.

VII. Calculi erroris retractatio etiam poſt decennii, aut vicennii tempora admittetur. l. 8.

Curator civitatis uſuras præſtat pecuniæ quæ apud eum remanſit, non etiam quam debuit exigere.

VIII. Imperatores Antoninus & Verus reſcripſerunt, *pecuniæ, quæ apud curatores remanſit, uſuras exigendas: ejus* verò, *quæ à redemptoribus operum exigi non poteſt, ſortis dumtaxat periculum ad curatores pertinere.* l. 9.

Poſſunt ei uſuræ ex juſta cauſa remitti.

Imperatores *Antoninus & Verus* reſcripſerunt, eum qui pecuniam publicam magiſtratus ſui tempore, & poſt non pauco tempore detinuerat, uſuras etiam præſtare debere, niſi ſi quid allegare poſſit, qua ex cauſa tardius intuliſſet. l. 9. §. ult.

TITULUS IX.

De decretis ab ordine faciendis.

Irritum quod decernitur non coacto legitimo numero.

I. ILLA decreta, quæ non legitimo numero decurionum coacto facta ſunt, non valent. l. 2.

TITU-

TITULUS X.

De operibus publicis.

I. Curam operis aquæductus in alio jam munere conſtitutus poſtea ſuſceperat: præpoſterè viſus eſt petere exonerari priore munere utriſque jam implicitus: quando, ſi alterum tantum ſuſtinere cum oportuiſſet, ante probabilius impetraſſet propter prius munus à ſequenti excuſationem. l. 1. §. 1. *Qui duo munera ſponte ſuſcepit, à neutro excuſabitur propter alterum.*

II. Ne ejus nomine, cujus liberalitate opus extructum eſt, eraſo, aliorum nomina inſcribantur, & propterea revocentur ſimiles civium in patrias liberalitates, Præſes provinciæ auctoritatem ſuam interponat. l. 2. §. 2. *Ne eradantur inſcriptiones eorum qui meriti ſunt.*

III. Quibus operum publicorum extructio credita eſt, ſi quid vitii intra quindecim annos ab opere perfecto evaſerit, tenebuntur & eorum heredes. l. 8. C. de oper. publ. *Operis publici vitia conductoribus imputantur, intra certum tempus.*

IV. An in totum ex ruina domus licuerit non eandem faciem in civitate reſtituere, ſed in hortum convertere: & an hoc conſenſu tunc magiſtratuum non prohibentium, item vicinorum factum ſit, Præſes probatis his, quæ in oppido frequenter in eodem genere controverſiarum ſervata ſunt, cauſa cognita ſtatuet. l. 3. C. de ædif. priv. *Ædificiorum modus ne aſpectus deformetur.*

V. Si cui loci proprietas ædificandi juxta publicas ædes animum dederit, is quindecim pedum ſpatio interjecto inter publica ac privata ædificia, ita ſibi noverit fabricandum, ut tali intervallo, & publicæ ædes à periculo vindicentur, & privatus ædificator velut perperam fabricato oco, deſtructionis quandoque futuræ non timeat detrimentum. l. 9. C. de ædif. priv. *Servandum certum ſpatium inter ædificia nova privatorum & publica.*

TITULUS XI.

De nundinis.

I. Qui ad nundinas concurrunt, non poſſunt pro debitis privatis inquietari. l. un. C. de nund. & merc. *Ceſſat in nundinis exactio privati debiti.*

TITULUS XII.

De pollicitationibus.

Inter liberos cenſentur nepotes ex filia.

I. INTER liberos nepotem quoque ex filia contineri, Divus Pius reſcripſit. l. ult.

TITULUS XIII.

De extraordinariis cognitionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe diceretur.

Quædam honeſtè accipiuntur quæ inhoneſtè petuntur, ut honorarium juris profeſſorum.

I. EST quidem res ſanctiſſima, civilis ſapientia: ſed quæ pretio nummario non ſit æſtimanda, nec dehoneſtanda, dum in judicio honor petitur, qui in ingreſſu ſacramenti efferri debuit: quædam enim tametſi honeſtè accipiantur, inhoneſtè tamen petuntur. l. 1. §. 5.

Divus *Antoninus* Pius reſcripſit, juris ſtudioſos, qui ſalaria petebant, hæc exigere poſſe. l. 4.

Honorarii advocatorum modus.

II. In honorariis advocatorum ita verſari judex debet, ut pro modo litis, proque advocati facundia, & fori conſuetudine, & judicii, in quo erat acturus, æſtimationem adhibeat: dummodo licitum honorarium quantitas non egrediatur. l. 1. §. 10.

Licita autem quantitas intelligitur pro ſingulis cauſis ad centum aureos. d. l. §. 12. in f.

Reſtituitur qui medico cogenti ſua vendidit.

III. Si medicus, cui curandos ſuos oculos, qui eis laborabat, commiſerat, periculum amittendorum eorum per adverſa medicamenta inferendo, compulit, ut ei poſſeſſiones ſuas contra fidem bonam æger venderet: incivile factum Præſes provinciæ coërceat, remque reſtitui jubeat. l. 3.

Cognitionum genera quatuor: de muneribus, de re pecuniaria, de exiſtimatione, de crimine.

IV. Numerus cognitionum in quatuor ferè genera dividi poteſt: aut enim de *honoribus*, ſive muneribus gerendis agitatur: aut de *re pecuniaria* diſceptatur: aut de

Digitized by Google

de *exiſtimatione* alicujus cognoſcitur: aut de *capitali crimine* quæritur. l. 5.

V. Exiſtimatio eſt dignitatis inlæſæ ſtatus, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto noſtro auctoritate legum aut minuitur, aut conſumitur. l. 5. §. 1. *Exiſtimatio eſt dignitatis illæſa ſtatus.*

VI. Minuitur exiſtimatio, quoties circa ſtatum dignitatis pœna plectimur: ſicuti cùm relegatur quis, vel cùm ordine movetur, vel cùm prohibetur honoribus publicis fungi, vel cùm plebeius fuſtibus cæditur, vel in opus publicum datur, vel cùm in eam cauſam quis incidit, quæ edicto perpetuo infamiæ cauſa enumeratur. l. 5. §. 2. *Exiſtimatio pœnis minuitur, & infamia.*

VII. Conſumitur verò, (exiſtimatio) quoties magna capitis munitio intervenit: veluti cùm aqua & igni interdicitur. l. 5. §. 3. *Conſumitur exiſtimatio majoribus pœnis.*

TITULUS XIV.

De Proxeneticis.

I. Proxenetica jure licito petuntur. l. 1. *Licita ſunt proxenetica.*

II. Si proxeneta intervenerit faciendi nominis, ut multi ſolent: videamus, an poſſit quaſi mandator teneri. Et non puto teneri: quia hic monſtrat magis nomen, quam mandat, tametſi laudet nomen. Idem dico, & ſi aliquid philanthropi nomine acceperit, nec ex locato conducto erit actio. Planè ſi dolo & calliditate creditorem circumvenerit, de dolo actione tenebitur. l. 2. *Nominis proxeneta non tenetur mandati, ſed de dolo, ſi dolus intervenerit.*

III. De proxenetico, quod & ſordidum, ſolent Præſides cognoſcere: ſic tamen, ut in his modus eſſe debeat & quantitatis, & negotii, in quo operula iſta defuncti ſunt, & miniſterium quale quale accommodaverunt. l. 3. *Proxenetica pro modo operæ & negotii.*

IV. Eſt proxenetarum modus, qui emptionibus, venditionibus, commerciis, contractibus licitis utiles non ideo improbabili more ſe exhibent. l. 3. in fin. *Proxenetarum uſus utilis in commerciis.*

TITULUS XV.

De Cenſibus.

Immunitas perſonæ cum ea extinguitur, fundi nunquam.

I. PERSONIS data immunitas cum perſona extinguitur: rebus numquam extinguitur. l. 3. §. 1. in f. l. 4. §. 3.

Cenſetur ager nomine, ſitu, limitibus, jugeribus.

II. Forma cenſuali cavetur, ut agri ſic in cenſum referantur, nomen fundi cujuſque, & in qua civitate, & quo pago ſit, & quos duos vicinos proximos habeat. l. 4. quot jugerum ſit. d. l.

Si deterior fiat ager, minuitur cenſus.

III. Illam æquitatem debet admittere cenſitor, ut officio ejus congruat, relevari eum, qui in publicis tabulis delato modo frui certis ex cauſis non poſſit. Quare, & ſi agri portio chaſmate perierit, debebit per cenſitorem relevari. Si vites mortuæ ſint, vel arbores aruerint: iniquum, eum numerum inſeri cenſui. l. 4. §. 1.

Ibi cenſetur ager ubi ſitus eſt.

IV. Is vero, qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager eſt. Agri enim tributum in eam civitatem debet levare, in cujus territorio poſſidetur. l. 4. §. 2.

Lacus, portus, ſalinæ cenſentur.

V. Lacus quoque piſcatorios, & portus in cenſum dominus debet deferre. Salinæ ſi quæ ſunt in prædiis, & ipſæ in cenſum deferendæ ſunt. l. 4. §. 6. & 7.

Poſſeſſori qui pro cæteris convenitur mandantur actiones fiſci, ut pro ſuo quiſque modo conferat.

VI. Cùm poſſeſſor unus expediendi negotii cauſa tributorum jure conveniretur, adverſus cæteros, quorum æquè prædia tenentur, ei qui conventus eſt, actiones à fiſco præſtantur: ſcilicet ut omnes pro modo prædiorum pecuniam tributi conferant. Nec inutiliter actiones præſtantur, tametſi fiſcus pecuniam ſuam recuperaverit: quia nominum venditorum pretium acceptum videtur. l. 5.

TITULUS XVI.

De verborum ſignificatione.

Creditor eſt cui quid debetur ex quavis cauſa.

I. CREDITORUM appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: ſed omnes, quibus ex qualibet cauſa debetur. l. 11.

Sed

Sed etſi ex delicto debeatur, mihi videtur poſſe creditoris loco accipi. l. 12.

II. Minus ſolvit, qui tardius ſolvit: nam & tempore minus ſolvitur. l. 12. §. 1. *Tempore minus ſolvitur.*

III. Plerumque plus eſt in manus pretio, quam in re. l. 13. §. 1. in fin. *Sæpe materiam ſuperat opus.*

IV. Rem amiſiſſe videtur, qui adverſus nullum ejus perſequendæ actionem habet. l. 14. §. 1. *Amiſit rem, qui adverſus nullum actionem habet.*

V. Bona civitatis abuſivè publica dicta ſunt. Sola enim ea publica ſunt, quæ populi Romani ſunt. l. 15. *Non propriè publica ſunt quæ ſunt civitatum.*

VI. Princeps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere. l. 21. *In bonis à Principe conceſſis continentur obligationes.*

VII. Nihil eſt aliud hereditas, quàm ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuit. l. 24. V. inf. de reg. jur. n. 51. *Hereditas eſt ſucceſſio in univerſum jus defuncti.*

VIII. Rectè dicimus, eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cùm uſusfructus alienus eſt: quia uſusfructus non dominii pars, ſed ſervitutis ſit: ut via, & iter. Nec falsò dici, totum meum eſſe, cujus non poteſt ulla pars dici alterius eſſe. l. 25. *Totus fundus meus eſt, etſi uſusfructus alienus ſit, aut alteri ſerviat.*

IX. Quintus Mutius ait, partis appellatione rem pro indiviſo ſignificari: nam quod pro diviſo noſtrum ſit, id non partem, ſed totum eſſe, Servius non ineleganter partis appellatione utrumque ſignificari. l. 25. §. 1. *Pars intelligitur aut indiviſa, aut diviſa.*

X. Qui occaſione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur. l. 28. V. inf. de reg. jur. n. 93. *Non alienat qui occaſionem acquirendi omittit.*

XI. Conjunctionem nonnumquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa ſtipulatione, *mihi heredique meo, te heredemque tuum.* l. 29. *Interdum conjunctio disjungit, & contra.*

Sæpe ita comparatum eſt, ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum ſoluta pro ſeparatis. l. 53.

Cùm dicimus, *quod dedi, aut donavi*, utraque continemus. Cùm verò dicimus, *quod eum dare facere oportet*, quodvis eorum ſufficit probare. d. l.

XII. Bona intelliguntur cujuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt. l. 39. §. 1. *Bona intelliguntur deducto ære alieno.*

Digitized by Google

Familia liberos continet.

XIII. Familiæ appellatione liberi quoque continentur. l. 40. §. 2.

Victus veſtitum continet & vita neceſſaria.

XIV. Verbo *victus* continentur, quæ eſui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini neceſſaria ſunt. Veſtem quoque victus habere vicem, Labeo ait. Et cætera, quibus tuendi, curandive corporis noſtri gratia utimur, ea appellatione ſignificantur. l. 43. & 44.

Verbum *vivere* quidam putant ad cibum pertinere. Sed Ofilius ad Atticum ait, his verbis & veſtimenta & ſtramenta contineri: ſine his enim vivere neminem poſſe. l. 234. §. 2.

Matremfamilias nec nuptiæ faciunt, nec natales, ſed boni mores.

XV. Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneſtè vixit. Matrem enim familias à cæteris fœminis mores diſcernunt, atque ſeparant. Proinde nihil intererit, nupta ſit, an vidua: nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias, ſed boni mores. l. 46. §. 1.

Par ſolutioni liberatio.

XVI. Liberationis verbum eandem vim habet, quam ſolutionis. l. 47.

Bona ſunt quæ dominii noſtri ſunt, quæ bona fide poſſidemus, & quorum habemus petitionem.

XVII. In bonis noſtris computari ſciendum eſt, non ſolùm quæ dominii noſtri ſunt, ſed & ſi bona fide à nobis poſſideantur, vel ſuperficiaria ſint. Æque bonis adnumerabitur, etiam ſi quid eſt in actionibus, petitionibus, perſecutionibus. Nam hæc omnia in bonis eſſe videntur. l. 49.

Aliud ope juvare, aliud conſilio.

XVIII. Item dubitatum eſt, illa verba, *ope*, *conſilio*, quemadmodum accipienda ſunt: ſententiæ conjungentium, aut ſeparantium? Sed verius eſt, quod & Labeo ait, ſeparatim accipienda: quia aliud factum eſt ejus, qui ope; aliud ejus, qui conſilio furtum facit. l. 53. §. 2.

Conſilium non nocet, facto non ſecuto.

XIX. Nemo ope videtur feciſſe, niſi & conſilium malignum habuerit: nec conſilium habuiſſe nocet, niſi & factum ſecutum fuerit. d. §.

Creditor conditionalis nondum actionem habet, ſed ſpem.

XX. Conditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem habent, ut competat. l. 54.

Creditor is eſt qui exceptione perpetua ſubmovetur: Qui temporali, ſimilis eſt creditori conditionali.

XXI. Creditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſubmoveri non poteſt: qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori. l. 55.

Liberi ſunt omnes filii & nepotes etiam ex fœminis.

XXII. Liberorum appellatione continentur, non tantùm qui ſunt in poteſtate: ſed omnes, qui ſui juris ſunt: ſive virilis,

rilis, ſive fœminini ſexus ſunt, exve fœminini ſexus deſcendentes. l. 56. §. 1.

XXIII. Inteſtatus eſt, non tantùm qui teſtamentum non fecit, ſed etiam cujus ex teſtamento hereditas adita non eſt. l. 64. *Inteſtatus eſt cui non ex teſtamento ſuccéditur.*

XXIV. Heredis appellatio non ſolùm ad proximum heredem, ſed & ad ulteriores refertur: nam & heredis heres, & deinceps, heredis appellatione continetur. l. 65. *Heredis heredes, heredis loco ſunt.*

Sciendum eſt, heredem etiam per multas ſucceſſiones accipi. l. 70. V. inf. de reg. jur. n. 158.

XXV. Reſtituere is videtur, qui id reſtituit, quod habiturus eſſet actor, ſi controverſia ei facta non eſſet. l. 75. V. inf. n. ult. *Reſtitutio omnia continet quæ habiturus erat actor.*

XXVI. Interdum proprietatem quoque verbum poſſeſſionis ſignificat: ſicut in eo, qui poſſeſſiones ſuas legaſſet, reſponſum eſt. l. 78. *Qui ſuas poſſeſſiones legat, proprietatem legat.*

XXVII. Impenſæ neceſſariæ ſunt, quæ ſi factæ non ſint, res aut peritura, aut deterior futura ſit. l. 79. *Impenſæ neceſſariæ ſunt quæ rem ſervant.*

XXVIII. Utiles impenſas eſſe Fulcinius ait, quæ meliorem dotem faciant, non deteriorem eſſe non ſinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: ſicut arbuſti paſtinatione ultrà quàm neceſſe fuerat: quorum nomine onerari mulierem ignorantem, vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo carere. In his impenſis & piſtrinum, & horreum inſulæ dotali adjectum, plerumque dicemus. l. 79. §. 1. *Utiles quæ meliorem faciunt.*

XXIX. Voluptariæ ſunt, quæ ſpeciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut ſunt viridia, & aquæ ſalientes, incruſtationes, loricationes, picturæ. l. 79. §. 2. *Voluptariæ quæ tantùm ornant.*

XXX. Neratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium. Et hoc magis ſequendum eſt. l. 85. *Tres faciunt collegium.*

XXXI. Litus eſt, quouſque maximus fluctus à mari pervenit. l. 96. *Litus eſt quà maximè fluctus exæſtuat.*

Quà maximè fluctus exæſtuat. l. 112.

XXXII. Derogatur legi, aut abrogatur. Derogatur legi, cum pars detrahitur; abrogatur legi, cum prorſus tollitur. l. 102. *Abrogatur lex cùm tollitur. Legi derogatur cùm quid detrahitur.*

XXXIII. Debitor intelligatur is, à quo invito exigi pecunia poteſt. l. 108. *Debitor eſt à quo invito exigitur.*

Digitized by Google

Bona fide emit qui ignorat rem alienam.

XXXIV. Bonæ fidei emptor eſſe videtur, qui ignoravit eam rem alienam eſſe: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, putà procuratorem, aut tutorem eſſe. l. 109.

Sequeſter eſt rei de qua lis eſt depoſitarius.

XXXV. Sequeſter dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controverſia eſt, depoſuerunt: dictus ab eo, quòd occurrenti, aut quaſi ſequenti eos, qui contendunt, committitur. l. 110.

Non ſunt liberi qui mortui naſcuntur.

XXXVI. Qui mortui naſcuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt. l. 129.

Pœna generaliter dicitur, multa pœnæ ſpecies, quæ non niſi pecuniaria eſt.

XXXVII. Inter multam & pœnam multùm intereſt: cùm pœna generale ſit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa, ſpecialis peccati, cujus animadverſio hodie pecuniaria eſt. l. 131. §. 1.

Variæ rationes anni computandi, pro variis cauſis.

Huc referendæ leges ad iſtam collatæ.

XXXVIII. Anniculus non ſtatim ut natus eſt, ſed trecenteſimo ſexageſimo quinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, ſed ad dies numeramus. l. 134. V. l. 5. ff. qui teſtam. fac. poſſ. l. 8. ff. de muner. & honor. l. 1. in f. de manum. l. 2. ff. de excuſ. l. un. C. qui ætate. l. 3. §. 3. ff. de minor.

Monſtroſus partus parentibus prodeſt.

XXXIX. Quæret aliquis: ſi portentoſum, vel monſtroſum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem viſu, vel vagitu novum, non humanæ figuræ, ſed alterius magis animalis, quàm hominis partum: an quia enixa eſt, prodeſſe ei debeat? Et magis eſt, ut hæc quoque parentibus proſint. Nec enim eſt, quòd ei ſimputetur, quæ, qualiter potuerunt, ſtatutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter acceſſit, matri damnum injungere debet. l. 135. V. de ſtatu hom. l. 14.

Capit etiam qui alii acquirit.

XL. Cepiſſe quis intelligitur, quamvis alii adquiſiit. l. 140.

Conjunctio fit aut re, aut re & verbis, aut verbis tantùm.

XLI. Triplici modo conjunctio intelligitur: aut enim re per ſe conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantùm. l. 142.

Id quis habere dicitur de quo habet actionem.

XLII. Id apud ſe quis habere videtur, de quo habet actionem. Habetur enim, quod peti poteſt. l. 143. V. inf. de reg. jur. l. 15.

Liberos habere dicitur cui vel unus eſt.

XLIII. Non eſt ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia

filia eſt. Hæc enim enunciatio, *habet liberos*, (*non habet liberos*,) ſemper plurativo numero profertur. l. 148.

Nam quem ſine liberis eſſe, dicere non poſſumus: hunc neceſſe eſt dicamus liberos habere. l. 149.

XLIV. Deleta hereditas intelligitur, quam quis poſſit adeundo conſequi. l. 151. *Delata eſt hereditas quæ adiri poteſt.*

XLV. Hominis appellatione tam fœminam, quàm maſculum contineri, non dubitatur. l. 152. *Verbum, homo, ad utrumque ſexum pertinet.*

XLVI. Intelligendus eſt mortis tempore fuiſſe, qui in utero relictus eſt. l. 153. *Is moriens liberos habet qui pregnantem relinquit uxorem.*

XLVII. Partitionis nomen non ſemper dimidium ſignificat: ſed prout eſt adjectum. Poteſt enim juberi aliquis, & maximam partiri poſſe, & viceſimam, & tertiam, & prout libuerit: ſed ſi non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur. l. 164. §. 1. *Partitionis nomen, parte non adjecta, de dimidia intelligitur.*

XLVIII. Hereditas juris nomen eſt, quod & acceſſionem & deceſſionem in ſe recipit. Hereditas autem vel maximè fructibus augetur. l. 178. §. 1. *Hereditas & minuitur & augetur.*

XLIX. Verbum *exacta pecunia* non ſolùm ad ſolutionem referendum eſt: verùm etiam ad delegationem. l. 187. *Pro ſolutione eſt delegatio.*

L. Jure proprio familiam dicimus, plures perſonas, quæ ſunt ſub unius poteſtate, aut natura, aut jure ſubjectæ. Ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum ſequuntur, ut putà nepotes, & neptes, & deinceps. l. 195. §. 2. *Familiam dicimus plures perſonas uni ſubjectas.*

LI. Paterfamilias appellatur, qui in domo dominium habet. Recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat: non enim ſolam perſonam ejus, ſed & jus demonſtramus. Denique & pupillum patremfamilias appellamus. l. 195. §. 2. *Paterfamilias eſt dominus domus, licèt pater non ſit.*

LII. Cùm paterfamilias moritur, quotquot capita ei ſubjecta fuerint, ſingulas familias incipiunt habere: ſinguli enim patrumfamiliarum nomen ſubeunt. Idemque eveniet & in eo, qui emancipatus eſt: nam & hic ſui juris effectus, propriam familiam habet. l. 195. §. 2. *Quot capita filiorum qui patria poteſtate liberati ſunt, tot patresfamilias.*

LIII. Communi jure familiam dicimus omnium agnatorum: nam etſi, patrefamilias mortuo, ſinguli ſingulas familias habent: tamen omnes, qui ſub unius poteſtate fuerunt, *Ejuſdem familia etiam dicuntur qui ex eadem domo, & ab uno genitore proditi ſunt.*

Digitized by Google

runt, rectè ejuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi ſunt. l. 195. §. 2. in f.

Appellatur familia plurium perſonarum, quæ ab ejuſdem ultimi genitoris ſanguine proficiſcuntur, ſicuti dicimus familiam Juliam, quaſi à fonte quodam memoriæ. d. l. 195. §. 4.

Mulier familiæ finis, & caput.

LIV. Mulier familiæ ſuæ & caput, & finis eſt. l. 195. §. ult. Fœminarum liberos in familia earum non eſſe, palam eſt: quia qui naſcuntur, patris, non matris familiam ſequuntur. l. 196. §. 1.

In familia eſt familiæ princeps.

LV. Familiæ appellatione & ipſe princeps familiæ continetur. l. 196.

Ibi domus, ubi ſedes & rerum ſumma habetur.

LVI. Ea domus unicuique noſtrum debet exiſtimari, ubi quiſque ſedes & tabulas haberet, ſuarumque rerum conſtitutionem feciſſet. l. 203.

Bona non res ſingulas, ſed univerſitatem demonſtrant.

LVII. Bonorum appellatio, ſicut hereditatis, univerſitatem quandam ac jus ſucceſſionis, & non ſingulas res demonſtrat. l. 208.

Prævaricatur qui cauſam adverſam juvat.

LVIII. Prævaricatores eos appellamus, qui cauſam adverſariis ſuis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. l. 212.

Debiti purè ceſſit dies & venit: conditionalis pendet.

LIX. *Cedere* diem ſignificat, incipere deberi pecuniam: *venire* diem ſignificat, eum diem veniſſe, quo pecunia peti poſſit. Ubi purè quis ſtipulatus fuerit, & ceſſit, & venit dies: ubi in diem, ceſſit dies, ſed nondum venit: ubi ſub conditione, neque ceſſit, neque venit dies, pendente adhuc conditione. l. 213.

Lata culpa eſt non intelligere quod omnes intelligunt.

LX. Lata culpa eſt nimia negligentia, id eſt, non intelligere, quod omnes intelligunt. l. 213. §. 2.

Latæ culpæ finis eſt, non intelligere id, quod omnes intelligunt. l. 223.

In patre poteſtas, in magiſtratu imperium.

LXI. Poteſtatis verbo plura ſignificantur, in perſona magiſtratuum imperium, in perſona liberorum patria poteſtas. l. 215.

* Conventionibus.

Pro herede ſtipulatus ad legatarium tranſmittit, nam ſpectanda mens.

LXII. In * conventibus contrahentium voluntatem potius quàm verba ſpectari placuit. Cùm igitur ea lege fundum vectigalem municipes vocaverint, ut ad heredem ejus qui ſuſcepit, pertineret: jus heredum ad legatarium quoque tranſferri potuit. l. 219.

LXIII. Na-

Digitized by Google

LXIII. Natura nos docet, parentes pios, ***qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt***, filiorum appellatione, omnes qui ex nobis deſcendunt, continere. Nec enim dulciore nomine poſſumus nepotes noſtros, quam filii appellare. l. 220. §. ult.

Conjugii votum liberorum procreatio.

LXIV. Amicos appellare debemus non levi notitia conjunctos, ſed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honeſtis familiaritatis quæſita rationibus. l. 223. §. 1.

Amicos facit non levis notitia, ſed honeſta familiaritas.

LXV. Magna negligentia, culpa eſt: magna culpa, dolus eſt. l. 226.

Affinis negligentia culpæ, culpa dolo.

LXVI. Quod dicimus, eum, qui naſci ſperatur, pro ſuperſtite eſſe: tunc verum eſt, cum de ipſius jure quæritur. Aliis autem non prodeſt, niſi natus. l. 231.

Qui in utero eſt aliis non prodeſt: ſi de eo agatur, pro nato habetur.

LXVII. Pignus propriè rei mobilis conſtituitur. l. 238. §. 2. in f.

Pignus propriè in re mobili.

LXVIII. Munus publicum eſt officium privati hominis, ex quo commodum ad ſingulos univerſoſque cives, remque eorum pervenit. l. 239. §. 3.

Munus publicum eſt officium privato injunctum, in rem omnium.

LXIX. Territorium eſt univerſitas agrorum intra fines cujuſque civitatis. l. 239. §. 8.

Territorium continet agros intra fines civitatis.

LXX. Verbum *ſuum*, ambiguum eſt, utrum de toto, an de parte ſignificet: & ideo, qui jurat, ſuum non eſſe, adjicere debet, neque ſibi communem eſſe. l. 239. §. ult.

Suum eſt & quod commune eſt.

LXXI. *Reſtituit* non tantùm qui ſolum corpus, ſed etiam qui omnem rem conditionemque reddita cauſa præſtet: & tota reſtitutio juris eſt intpretatio. l. ult. §. 1.

Reſtituit qui rem præſtat cum omni cauſa.

TITULUS XVII.

De diverſis regulis juris antiqui.

I. Regula eſt, quæ rem, quæ eſt, breviter enarrat. Non ut ex regula jus ſumatur: ſed ex jure, quod eſt, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quaſi cauſæ conjectio eſt. Quæ ſimul cùm in aliquo vitiata eſt, perdit officium ſuum l. 1.

Ex jure regula; quæ in his habet officium ſuum quibus convenit.

II. Fœminæ ab omnibus officiis civilibus, vel publicis remotæ

Fœminæ ab omni-

Digitized by Google

bus civilibus officiis removentur.

remotæ ſunt: & ideo nec judices eſſe poſſunt, nec magiſtratum gerere, nec poſtulare. l. 2.

Vix vult qui patri paret.

III. Velle non creditur, qui obſequitur imperio patris. l. 4.

Jus civile naturali non derogat.

IV. Jura ſanguinis nullo jure civili dirimi poſſunt. l. 8.

In obſcuris minimum ſequimur.

V. Semper in obſcuris, quod minimum eſt, ſequimur. l. 9.

Idem habet commoda qui incommoda.

VI. Secundùm naturam eſt, commoda cujuſque rei eum ſequi, quem ſequuntur incommoda. l. 10.

Noſtra ad alios non tranſeunt ſine facto noſtro.

VII. Id quod noſtrum eſt, ſine facto noſtro ad alium transferri non poteſt. l. 11.

Teſtatoris voluntas plenè interpretanda.

VIII. In teſtamentis plenius voluntates teſtantium interpretantur. l. 12.

Statim debet, qui ſine die debet.

IX. In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præſenti die debetur. l. 14.

Rem habere videtur qui actionem habet.

X. Is qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere videtur. l. 15. V. ſ. de verb. ſignif. l. 143.

Pro herede & pro debitore tempus adjicitur.

XI. Cùm tempus in teſtamento adjicitur, credendum eſt pro herede adjectum, niſi alia mens fuerit teſtatoris: ſicuti in ſtipulationibus promiſſoris gratia tempus adjicitur. l. 17.

Scire debet quiſque quis ſit cum quo contrahit, aliud in herede cum legatariis.

XII. Qui cum alio contrahit, vel eſt, vel debet eſſe non ignarus conditionis ejus. Heredi autem hoc imputari non poteſt, cum non ſponte cum legatariis contrahit. l. 19.

Minus licet cui & plus

XIII. Non debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. l. 21.

Quod in arbitrium domini confertur, boni viri arbitrium deſiderat.

XIV. Generaliter probandum eſt, ubicumque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum eſſe. l. 22. §. 1.

Dolus in omnibus contractibus præſtatur: in quibuſdam culpa, in nullis caſus.

XV. Contractus quidam dolum malum dumtaxat recipiunt: quidam & dolum, & culpam. Dolum tantùm, depoſitum & precarium: dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ negotia geſta, in his quidem & diligentiam. Societas, & rerum communio & dolum, & culpam recipit: ſed hæc ita, niſi ſi quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in ſingulis contractibus. Nam hoc ſervabitur, quod initio convenit. Legem enim contractus dedit.

Digitized by Google

dedit. Excepto eo, quod Celſus putat, non valere, ſi convenerit, ne dolus præſtetur; hoc enim bonæ fidei judicio contrarium eſt: & ita utimur. Animalium verò caſus, mortes, quæque ſine culpa accidunt, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præſtantur. l. 23.

XVI. Quatenus cujus interſit, in facto, non in jure conſiſtit. l. 24.

Quid interſit in facto eſt.

XVII. Plus cautionis in re eſt, quàm in perſona. l. 25.

Tutius re cavetur, quam perſona.

XVIII. Qui poteſt invitis alienare, multo magis & ignorantibus & abſentibus poteſt. l. 26.

Inſcio & abſente poſſumus quod poſſumus invito.

XIX. Nec ex prætorio, nec ex ſolemni jure, privatorum conventione quicquam immutandum eſt. l. 27.

Privatorum conventio juri publico non derogat. l. 45. §. 1.

Juri publico pactis privatorum non derogatur.

XX. Obligationum cauſæ pactione poſſunt immutari. l. 27.

Natura contractuum per pacta derogatur.

XXI. Divus Pius reſcripſit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere poſſunt, condemnandos. l. 28.

Donator in id condemnatur quod facere poteſt.

XXII. Quod initio vitioſum eſt, non poteſt tractu temporis convaleſcere. l. 29.

Vitioſa non convaleſcunt.

XXIII. Verum eſt, neque pacta, neque ſtipulationes factum poſſe tollere: quod enim impoſſibile eſt, neque pacto, neque ſtipulatione poteſt comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere poſſit. l. 31.

Veritatem pacta non mutant, nec infectum faciunt quod factum eſt.

XXIV. Quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales ſunt. l. 32. in f.

Jus naturale neminem diſtinguit.

XXV. In eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucri facturus eſt, durior cauſa eſt petitoris. l. 33.

In lucro durior cauſa petitoris.

Cùm de lucro duorum quæratur: melior eſt cauſa poſſidentis. l. 126. §. 2. V. inf. l. 98.

XXVI. Semper in ſtipulationibus & in cæteris contractibus id ſequimur, quod actum eſt. Aut ſi non appareat, quid actum eſt; erit conſequens, ut id ſequamur, quod in regione, in qua actum eſt, frequentatur. Quid ergo, ſi neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum eſt, redigenda ſumma eſt. l. 34.

Vel quod actum, vel quod uſitatum, vel quod minimum eſt ſequimur.

Sic ſolvuntur quæque & intercidunt, ut & conſiſtunt.

XXVII. Nihil tam naturale eſt, quàm eo genere quidve * diſſolvere, quo colligatum eſt. Ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi conſenſus obligatio contrario conſenſu diſſolvitur. l. 35.

* Quodque.

Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt. l. 100. V. inf. l. 153.

Culpa eſt alienis ſe immiſcere.

XXVIII. Culpa eſt, immiſcere ſe rei ad ſe non pertinenti. l. 36.

Abſolvere poteſt qui condemnare.

XXIX. Nemo, qui condemnare poteſt, abſolvere non poteſt. l. 37.

Heres ex delicto defuncti nec pœnam ſentit, nec lucrum facit.

XXX. Sicuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum facere, ſi quid ex ea re ad eum perveniſſet. l. 38. V. inf. l. 44. V. l. 111. §. 1. l. 152. l. 157. §. 2. l. 164.

Qui ne quid fiat impedit, pro facto habere debet.

XXXI. In omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo per alium moræ ſit, quominus fiat. l. 39. V. inf. l. 161.

Nulla voluntas furioſi, & prodigi.

XXXII. Furioſi, vel ejus, cui bonis interdictum ſit, nulla voluntas eſt. l. 40.

Par actoris & rei conditio.

XXXIII. Non debet actori licere, quod reo non permittitur. l. 41.

In obſcuro repetitioni favendum potius quàm lucro.

XXXIV. In re obſcura melius eſt favere repetitioni, quàm adventitio lucro. l. 41. §. 1.

Poteſt reus alienum factum ignorare, veluti heres, & fidejuſſor: non idem in actore.

XXXV. Qui in alterius locum ſuccedunt, juſtam habent cauſam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejuſſores quoque non minus, quàm heredes, juſtam ignorantiam poſſunt allegare. Hæc ita de herede dicta ſunt, ſi cum eo agetur: non etiam, ſi agat. Nam planè, qui agit, certus eſſe debet: cùm ſit in poteſtate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere. l. 42.

Qui negat ſe debere, poteſt & alia defenſione uti.

XXXVI. Nemo ex his, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex impedit. l. 43.

Tenetur heres de dolo defuncti, ſi quid ad eum pervenit.

XXXVII. Toties in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex ſuo. l. 44. V. ſ. l. 38.

Etſi nihil pervenit, jure canonico quod ſequimur tenetur heres. V. 16. q. 6. c. 3. 12. q. 2. c. 34. c. 3. de pign. c. ult. de ſepult. c. 5. de rapt.

XXXVIII. Ne-

Digitized by Google

XXXVIII. Neque pignus, neque depoſitum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei ſuæ conſiſtere poteſt. l. 45.

Sui non eſt emptio nec ſimilis contractus.

XXXIX. Conſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt. Cæterum ſi dolus & calliditas interceſſit, de dolo actio competit. l. 47.

Conſilii non eſt obligatio, niſi dolus adſit.

XL. Socii mei ſocius, meus ſocius non eſt. l. 47. §. 1.

Socius ſocii, ſocius non eſt.

XLI. Quidquid in calore iracundiæ vel fit, vel dicitur, non prius ratum eſt, quam ſi perſeverantia apparuit, judicium animi fuiſſe. l. 48.

Diſtinguendum inter calorem iracundiæ, & animi judicium.

XLII. Culpa caret, qui ſcit, ſed prohibere non poteſt. l. 50.

Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohibere non poteſt. l. 109.

Culpa caret qui prohibere non poteſt.

XLIII. Non videtur quiſquam id capere, quod ei neceſſe eſt alii reſtituere. l. 51.

Non capit qui debet reſtituere.

XLIV. Cujus per errorem dati repetitio eſt, ejus conſultò dati donatio eſt. l. 53.

Qui dat errans, repetit: qui conſultò, donat.

XLV. Nemo plus juris ad alium transferre poteſt, quàm ipſe haberet. l. 54.

Non transfertur quod non habetur.

XLVI. Nullus videtur dolo facere, qui ſuo jure utitur. l. 55.

Non eſt dolus ſuo uti.

XLVII. Semper in dubiis benigniora præferenda ſunt. l. 56. V. inf. l. 168.

In dubiis benigniora præferenda.

XLVIII. Heredem ejuſdem poteſtatis, juriſque eſſe, cujus fuit defunctus, conſtat. l. 59. V. inf. l. 120.

Defuncti jus habet heres.

XLIX. Semper qui non prohibet pro ſe intervenire, mandare creditur. Sed & ſi quis ratum habuerit, quod geſtum eſt: obſtringitur mandati actione. l. 60. V. inf. l. 152. §. 2.

Qui ratum habuit, mandati tenetur.

L. Domum ſuam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quo jus non habet. l. 61.

Suum reficere licet, dum alteri non fiat injuria.

LI. Hereditas nihil aliud eſt, quàm ſucceſſio in univerſum jus, quod defunctus habuerit. l. 62.

Hereditas eſt ſucceſſio in omne jus defuncti.

LII. Ea, quæ raro accidunt, non temerè in agendis negotiis computantur. l. 64.

Non ſpectantur in agendis quæ raro accidunt.

LIII. Quoties idem ſermo duas ſententias exprimit: ea potiſſimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior eſt. l. 67.

In ambiguis, quod rei aptius eſt, ſequimur.

LIV. In omnibus cauſis id obſervatur: ut, ubi perſonæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea, beneficium

Quæ perſona cohærent, cum ea defi-

Digitized by Google

ciunt: non quæ cauſa.

cium quoque deficiat. Ubi verò genus actionis id deſiderat, ibi, ad quemvis perſecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii. l. 68.

Privilegia quædam cauſæ ſunt, quædam perſonæ: & ideo quædam ad heredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt: quæ perſonæ ſunt, ad heredem non tranſeunt. l. 196.

Non juvatur invitus.

LV. Invito beneficium non datur. l. 69.

Fructus rei eſt dare pignori.

LVI. Fructus rei eſt, vel pignori dare licere. l. 72.

Vis eſt, prohibitum clam facere.

LVII. Vi factum id videtur eſſe, qua de re quis, cum prohibetur, fecit: clam, quod quiſque, cùm controverſiam haberet, habiturumve ſe putaret, fecit. l. 73. §. 2.

Quæ intelligi non poſſunt, pro non ſcriptis habentur.

LVIII. Quæ in teſtamento ita ſunt ſcripta, ut intelligi non poſſint: perinde ſunt, ac ſi ſcripta non eſſent. l. 73. §. 3.

Alteri nemo paciſcitur.

LIX. Nec paciſcendo, nec legem dicendo, nec ſtipulando quiſquam alteri cavere poteſt. l. 73. §. 4. V. inf. l. 123.

Factum alterius nemini nocet.

LX. Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri. l. 74.

Non mutatur conſilium in fraudem alterius.

LXI. Nemo poteſt mutare conſilium ſuum in alterius injuriam. l. 75.

Omnino intelligendum quod ex conſilio agitur.

LXII. In totum omnia, quæ animi deſtinatione agenda ſunt, nonniſi vera & certa ſcientia proficiſci poſſunt. l. 76.

In fraude ſpectandum quod aufertur.

LXIII. Generaliter, cùm de fraude diſputatur, non quid habeat actor, ſed quid per adverſarium habere non potuerit, conſiderandum eſt. l. 78.

In fraude cum eventu conſilium deſideratur.

LXIV. Fraudis interpretatio ſemper in jure civili non ex eventu duntaxat, ſed ex conſilio quoque deſideratur. l. 79.

Generalia ſpecialibus reſtringuntur.

LXV. In toto jure generi per ſpeciem derogatur: & illud potiſſimum habetur, quod ad ſpeciem directum eſt. l. 80.

Superaddita non nocent.

LXVI. Quæ dubitationis tollendæ cauſa contractibus inſeruntur, jus commune non lædunt. l. 81.

Is donat qui poteſt non donare.

LXVII. Donari videtur, quod nullo jure cogente, conceditur. l. 82.

Non noſtra non amittimus.

LXVIII. Non videntur rem amittere, quibus propria non fuit. l. 83.

Qui rem individuam dans in ſolutum amplius ſolvit, totum repetit, ſed non liberatur.

LXIX. Cùm amplius ſolutum eſt, quàm debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti poſſit: totum eſſe indebitum intelligitur, manente priſtina obligatione. l. 84.

LXX. Is

Digitized by Google

LXX. Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem ſecuti ſumus. l. 84. §. 1. *Natura debet qui aut ſua fide, aut jure gentium obligatur.*

LXXI. In ambiguis pro dotibus reſpondere, melius eſt. l. 85. *Doti favendum.*

LXXII. Non eſt novum, ut, quæ ſemel utiliter conſtituta ſunt, durent, licet ille caſus extiterit, à quo initium capere non potuerunt. l. 85. §. 1. *Non ſemper intercidunt eo deducta, unde incipere non potuerunt.*

LXXIII. Quoties æquitate * deſiderii naturalis ratio, aut dubitatio juris moratur: juſtis decretis res temperanda eſt. l. 85. §. 2. *In omnibus æquitas ſpectanda.* * æquitatem.

In omnibus quidem, maximè tamen in jure æquitas ſpectanda ſit. l. 90.

LXXIV. Non ſolet deterior conditio fieri eorum, qui litem conteſtati ſunt, quàm ſi non: ſed plerunque melior. l. 86. *Plerumque melius eſt litem conteſtari, quàm non.*

LXXV. Nemo in perſequendo deteriorem cauſam, ſed meliorem facit. Denique poſt litem conteſtatam heredi quoque proſpiceretur, & heres tenetur ex omnibus cauſis. l. 87. *Lite conteſtata tenentur heredes.*

LXXVI. Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio eſt. l. 88. *Nulla mora ubi nulla petitio.*

LXXVII. Quamdiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus non admittitur. l. 89. *Succeſſio teſtamentaria legitimæ anteponitur.*

LXXVIII. Non ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas. l. 94. *Abundantia non vitiant.*

LXXIX. In ambiguis orationibus maximè ſententia ſpectanda (eſt) ejus, qui eas protuliſſet. l. 96. V. l. 33. ff. de contr. empt. *In ambiguo ſpectanda mens proferentis.*

LXXX. Quoties utriuſque cauſa lucri ratio vertitur: is præferendus eſt, cujus in lucrum cauſa tempore præcedit. l. 98. *Prior tempore potior etiam in lucro.*

LXXXI. Si in duabus actionibus alibi ſumma major, alibi infamia eſt: præponenda eſt cauſa exiſtimationis. Ubi autem æquiparant famoſa judicia, & ſi ſummam imparem habent, pro paribus accipienda ſunt. l. 104. *Inter famoſa judicia ſumma non diſtinguit.*

LXXXII. Ubicumque cauſæ cognitio eſt, ibi Prætor deſideratur. l. 105. *Cauſæ cognitio judicem deſiderat.*

LXXXIII. Ferè in omnibus pœnalibus judiciis & ætati, & imprudentiæ ſuccurritur. l. 108. *Ætatis & imprudentia ratio habetur in pœnis.*

Digitized by Google

Pluri ineſt minus, & toti pars.

LXXXIV. In eo, quod plus ſit, ſemper ineſt & minus. l. 110.

In toto & pars continetur. l. 113.

Actiones pœnales in heredem non tranſeunt.

LXXXV. In heredem non ſolent actiones tranſire, quæ pœnales ſunt ex maleficio: velut furti, damni injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum. l. 111. §. 1. V. ſ. l. 38. & l. 44.

Inutilis actio, qua exceptione eliditur.

LXXXVI. Nihil intereſt, ipſo jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. l. 112.

In obſcuris veriſimilius & frequentius ſequendum.

LXXXVII. In obſcuris inſpici ſolet, quod veriſimilius eſt, aut quod plerumque fieri ſolet. l. 114.

Capit qui liberatur.

LXXXVIII. Si quis obligatione liberatus ſit, poteſt videri cepiſſe. l. 115.

Non capit qui ſtipulatus exceptione ſummovetur.

LXXXIX. Non poteſt videri accepiſſe, qui ſtipulatus poteſt exceptione ſubmoveri. l. 115. §. 1.

Contraria conſenſuis atque metus.

XC. Nihil conſenſui tam contrarium eſt, qui & bonæ fidei judicia ſuſtinet, quam vis, atque metus: quem comprobare, contra bonos mores eſt. l. 116.

Non capitur qui jus ſequitur.

XCI. Non capitur, qui jus publicum ſequitur. l. 116. §. 1.

Errans non conſentit.

XCII. Non videntur, qui errant, conſentire. l. 116. §. 2.

Omittens poſſeſſionem non alienat.

XCIII. Non alienat, qui duntaxat omittit poſſeſſionem. l. 119.

Defuncti jus in herede non augetur.

XCIV. Nemo plus commodi heredi ſuo relinquit, quàm ipſe habuit. l. 120. V. ſ. l. 59.

Pro alio nemo agit.

XCV. Nemo alieno nomine lege agere poteſt. l. 123. V. ſ. l. 73. §. 4.

Reo favendum.

XCVI. Favorabiliores rei potius, quam actores habentur. l. 125.

In lucro inter duos melior cauſa poſſidentis.

XCVII. Cùm de lucro duorum quæratur: melior eſt cauſa poſſidentis. l. 126. §. 2.

Poſſeſſor potior.

XCVIII. In pari cauſa poſſeſſor potior haberi debet. l. 128. V. inf. l. 154.

Non eſt dolus ſuum recipere.

XCIX. Nihil dolo creditor facit, qui ſuum recipit. l. 129.

Ruit plerumque acceſſorium cum principali.

C. Cum principalis cauſa non conſiſtit, ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent. l. 129. §. 1.

Cum principalis cauſa non conſiſtat: *plerumque* ne ea quidem, quæ ſequuntur, locum habent. l. 178.

Actionem actio concurrens non conſumit.

CI. Nunquam actiones, præſertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam conſumit. l. 130.

CII. Qui

Digitized by Google

CII. Qui dolo deſierit poſſidere, pro poſſidente damnatur: quia pro poſſeſſione dolus eſt. l. 131.

Qui dolo deſiit poſſidere, pro poſſeſſore damnatur.

Parem eſſe conditionem oportet ejus, qui quid poſſideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum ſit, quo minus poſſideret, vel haberet. l. 150.

Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus eſt, ac ſi haberet. l. 157. §. 1.

CIII. Imperitia culpæ adnumeratur. l. 132.

Imperitia culpa eſt.

CIV. Non fraudantur creditores, cùm quid non adquiritur à debitore: ſed cùm quid de bonis diminuitur. l. 134.

Non fraudat creditores, qui non acquirit.

CV. Nemo ex ſuo delicto meliorem ſuam conditionem facere poteſt. l. 134. §. 1.

Nemo ex delicto proficere debet.

CVI. Ea, quæ dari impoſſibilia ſunt, vel quæ in rerum natura non ſunt, pro non adjectis habentur. l. 135.

Impoſſibilia pro non adjectis habentur.

CVII. Bona fides tantumdem poſſidenti præſtat, quantùm veritas, quoties lex impedimento non eſt. l. 136.

Bona fides veritatis loco eſt.

CVIII. Qui auctore judice comparavit, bonæ fidei poſſeſſor eſt. l. 137.

A judice bona fide comparatur.

CIX. Omnis hereditas, quamvis poſtea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. l. 138.

Heres à mortis tempore cenſetur.

Omnia ferè jura heredum perinde habentur, ac ſi continuo ſub tempus mortis heredes extitiſſent. l. 193.

CX. Nunquam creſcit ex poſt facto præteriti delicti æſtimatio. l. 138. §. 1.

Non augetur pœna ex poſt facto.

CXI. Omnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, ſemel incluſæ judicio ſalvæ permanent. l. 139.

Actiones incluſæ judicio perpetuantur.

CXII. Non videtur perfectè cujuſque id eſſe, quod ex caſu auferri poteſt. l. 139. §. 1.

Perfectè noſtrum non eſt quod ex caſu auferri poteſt.

CXIII. Abſentia ejus qui reipublicæ cauſa abeſt, neque ei, neque alii, damnoſa eſſe debet. l. 140.

Abſentia Reipublicæ cauſa, nec abſenti, nec alii damno eſt.

CXIV. Quod contra rationem juris receptum eſt, non eſt producendum ad conſequentia. l. 141.

Contra rationem recepta non extenduntur.

CXV. Uni duo pro ſolido heredes eſſe non poſſunt. l. 141. §. 1.

Non ſunt duo in ſolidum heredes.

CXVI. Qui tacet, non utique fatetur: ſed tamen verum eſt, eum non negare. l. 142.

Neque fatetur qui tacet, neque negat.

CXVII. Quod ipſis, qui contraxerunt, obſtat: & ſucceſſoribus eorum obſtabit. l. 143.

Succeſſori obſtat quod & auctori.

CXVIII. Non

Aliud licitum, aliud honeſtum. CXVIII. Non omne, quod licet, honeſtum eſt. l. 144.

Spectandum tempus contractus. CXIX. In ſtipulationibus id tempus ſpectatur, quo contrahimus. l. 144. §. 1.

Non fraudatur qui conſentit. CXX. Nemo videtur fraudare eos, qui ſciunt, & conſentiunt. l. 145.

Generi ineſt ſpecies. CXXI. Semper ſpecialia generalibus inſunt. l. 147.

Ex quo lucrum capimus, ejus factum præſtamus. CXXII. Ex qua perſona quis lucrum capit, ejus factum præſtare debet. l. 149.

Nec vim, nec damnum facit, qui jure agit. CXXIII. Nemo damnum facit, niſi qui id fecit, quod facere jus non habet. l. 151.

Non videtur vim facere, qui jure ſuo utitur, & ordinaria actione experitur. l. 155. § 1.

In delictis par mandato ratihabitio. CXXIV. In maleficio ratihabitio mandato comparatur. l. 152. §. 2.

Ex contractibus heres tenetur in ſolidum. CXXV. In contractibus, quibus doli præſtatio, vel bona fides ineſt, heres in ſolidum tenetur. l. 152. §. 3. V. ſ. l. 38. & l. 44.

Iiſdem ferè modis obligamur, & liberamur: acquirimus, & amittimus. CXXVI. Ferè quibuſcunque modis obligamur, iiſdem in contrarium actis liberamur: cùm quibus modis acquirimus, iiſdem in contrarium actis amittimus. Ut igitur nulla poſſeſſio acquiri niſi animo & corpore poteſt: ita nulla amittitur, niſi in qua utrumque in contrarium actum. l. 153.

In pari cauſa, etiam delicti, potior poſſeſſor. CXXVII. Cùm par delictum eſt duorum, ſemper oneratur petitor, & melior habetur poſſeſſoris cauſa: ſicut fit, cum de dolo excipitur petitoris: neque enim datur talis replicatio petitori, *aut ſi rei quoque in ea re dolo actum ſit.* l. 154.

Pœnam non petit qui in eam incidit. CXXVIII. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipſam non incidit. l. 154. §. 1.

Factum cuique ſuum nocet. CXXIX. Factum cuique ſuum, non adverſario nocere debet. l. 155.

Pœna non exaſperanda. CXXX. In pœnalibus cauſis benignius interpretandum eſt. l. 155. §. 2.

Excipere poteſt qui & agere. CXXXI. Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multò magis quis dixerit. l. 156. §. 1.

Succeſſori non iterum nocet quod auctori nocuit. CXXXII. Cum quis in alii * locum ſucceſſerit: non eſt æquum, ei nocere hoc, quod adverſus eum nocuit, in cujus locum ſucceſſit. l. 156. §. 2.

* Alicujus.

CXXXIII. Ple-

Digitized by Google

CXXXIII. Plerumque emptoris eadem cauſa eſſe debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. l. 156. §. 3.

Eadem emptoris cauſa, quæ venditoris.

CXXXIV. Quod cuique (pro eo) præſtatur, invito non tribuitur. l. 156. §. ult.

Jure noſtro inviti non utimur.

CXXXV. In contractibus ſucceſſores ex dolo eorum, (quibus) ſucceſſerunt, non tantùm in id, quod pervenit, verum etiam in ſolidum tenentur: hoc eſt, unuſquiſque pro ea parte, qua heres eſt. l. 157. §. 2. V. ſ. l. 38. ſ. 38. & l. 44

In contractibus heredes tenentur in ſolidum de dolo defuncti.

CXXXVI. Creditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit. l. 158.

Conſentiens venditioni pignus dimittit.

CXXXVII. Non ut ex pluribus cauſis deberi nobis idem poteſt, ita ex pluribus cauſis idem poſſit noſtrum eſſe. l. 159.

Jam noſtrum, amplius noſtrum fieri non poteſt.

CXXXVIII. Aliud eſt vendere, aliud vendenti conſentire. l. 160.

Non vendit venditioni conſentiens.

CXXXIX. Refertur ad univerſos, quod publicè fit per majorem partem. l. 160. §. 1.

Univerſitatem facit major pars.

CXL. In jure civili receptum eſt, quoties per eum, cujus intereſt conditionem non impleri, fiat, quominus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet. Quod ad libertatem, & legata, & ad heredum inſtitutiones perducitur: quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cùm per promiſſorem factum eſſet, quominus ſtipulator conditioni pareret. l. 161. V. ſ. l. 39. l. 24. ff. de condit. & dem.

Qui facit ne conditioni pareatur, pro impleta eam habere debet.

CXLI. Quæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi. l. 162.

Neceſſitate recepta non ſunt exemplo.

CXLII. Cujus eſt donandi, eidem & vendendi, & concedendi jus eſt. l. 163.

Vendere poteſt qui donare.

CXLIII. Pœnalia judicia ſemel accepta in heredes tranſmitti poſſunt. l. 164. V. ſ. l. 38. & l. 44.

Judicium pœnale tranſit in heredem.

CXLIV. Non videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt. l. 167.

Non datur quod non fit accipientis.

CXLV. Qui juſſu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parêre neceſſe habet. l. 167. §. 1. V. inf. l. 169.

Dolo caret, qui paret judici: in dolo eſt qui ei non paret.

Non poteſt dolo carere, qui imperio magiſtratus non paruit. l. 199.

CXLVI. Rapienda occaſio eſt, quæ præbet benignius reſponſum. l. 168.

Benignicra in dubio ſequenda.

Digitized by Google

In re dubia benigniorem interpretationem ſequi, non minus juſtius eſt, quàm tutius. l. 192. §. 1.

Ex affectione cujuſque innoteſcit quod obſcurum eſt in ejus facto.

CXLVII. Quod factum eſt, cùm in obſcuro ſit, ex affectione cujuſque capit interpretationem. l. 168. §. 1.

Damnum dat qui jubet: non eſt culpa ubi parêre neceſſe ſit.

CXLVIII. Is damnum dat, qui jubet dare: ejus verò nulla culpa eſt, cui parêre neceſſe ſit. l. 169. V. ſ. l. 167. §. 1.

Non ſum exiſtit quod pendet.

CXLIX. Quod pendet, non eſt pro eo, quaſi ſit. l. 169. §. 1.

Non ſtat factum à judice extra officium.

CL. Factum à judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non eſt. l. 170.

Non ideo quis obligatur, quia ab alio recepturus eſt.

CLI. Nemo ideo obligatur, quia recepturus eſt ab alio, quod præſtiterit. l. 171.

Ambigua oratio contra venditorem interpretanda.

CLII. In contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum eſt. l. 172.

In ambigua intentione res ſalva eſſe debet actori.

CLIII. Ambigua intentio ita accipienda eſt, ut res ſalva actori ſit. l. 172. §. 1.

Iis, qui in id tenentur quod facere poſſunt, relinquitur ne egeant.

CLIV. In condemnatione perſonarum, quæ in id, quod facere poſſunt, damnantur, non totum, quod habent, extorquendum eſt: ſed & ipſarum ratio habenda eſt, ne egeant. l. 173.

Verbo, reſtituas, veniunt & fructus.

CLV. Cùm verbum *reſtituas* lege invehitur, etſi non ſpecialiter de fructibus additum eſt, tamen etiam fructus ſunt reſtituendi. l. 173. §. 1.

Sua mora cuique nocet.

CLVI. Unicuique ſua mora nocet. Quod & in duobus reis promittendi obſervatur. l. 173. §. 2.

Dolo petitur reſtituendum.

CLVII. Dolo facit, qui petit, quod redditurus eſt. l. 173. §. 3.

Non repudiamus quod habere non poſſumus.

CLVIII. Quod quis, ſi velit, habere non poteſt, id repudiare non poteſt. l. 174. §. 1.

Succeſſoris & auctoris par conditio.

CLIX. Non debeo melioris conditionis eſſe, quam auctor meus, à quo jus in me tranſit. l. 175. §. 1. V. ſ. l. 120.

Qui in jus dominiumve alterius ſuccedit, jure ejus uti debet. l. 177.

Quæ ſunt judicis, privatis non concedenda.

CLX. Non eſt ſingulis concedendum, quod per magiſtratum publicè poſſit fieri: ne occaſio ſit majoris tumultus faciendi. l. 176.

Qui errore petit, ſine dolo eſt.

CLXI. Nemo videtur dolo exſequi, qui ignorat cauſam, cur non debeat petere. l. 177. §. 1.

Alteri meo juſſu ſolutum, mihi ſolutum eſt.

CLXII. Quod juſſu alterius ſolvitur, pro eo eſt, quaſi ipſi ſolutum eſſet. l. 180.

CLXIII. Si

CLXIII. Si nemo ſubiit hereditatem, omnis vis teſtamenti ſolvitur. l. 181.

Ubi nullus heres, ruit teſtamentum.

CLXIV. Etſi nihil facilè mutandum eſt ex ſolennibus: tamen, ubi æquitas evidens poſcit, ſubveniendum eſt. l. 183.

Ex æquitate ſubveniendum.

CLXV. Vani timoris juſta excuſatio non eſt. l. 184.

Vanus timor non excuſat.

CLXVI. Impoſſibilium nulla obligatio. l. 185.

Impoſſibilium nulla obligatio.

Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata ſunt. l. 188. §. 1.

CLXVII. Nihil peti poteſt ante id tempus, quo per rerum naturam perſolvi poſſit. Et cum ſolvendi tempus obligationi additur, niſi eo præterito, peti non poteſt. l. 186.

Ante tempus peti non poteſt.

CLXVIII. Si quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur ſine liberis deceſſiſſe. l. 187.

Prægnantem relinquens non decedit ſine liberis.

CLXIX. Ubi pugnantia inter ſe in teſtamento juberentur, neutrum ratum eſt. l. 188.

Pugnantia in teſtamento ſimul ruunt.

CLXX. Quod evincitur, in bonis non eſt. l. 190.

Evicta in bonis non ſunt.

CLXXI. Neratius conſultus, an, quod beneficium dare ſe, quaſi viventi, Cæſar reſcripſerat, jam defuncto dediſſe exiſtimaretur? reſpondit, non videri ſibi Principem, quod ei, quem vivere exiſtimabat, conceſſiſſet, defuncto conceſſiſſe: quem tamen modum eſſe beneficii ſui vellet, ipſius æſtimationem eſſe. l. 191.

Jam mortuo collatum à Principe beneficium, qui viventem credidit, ad heredem non tranſit, inconſulto Principe.

CLXXII. Ea quæ in partes dividi non poſſunt, ſolida à ſingulis heredibus debentur. l. 192.

Individua debent heredes in ſolidum.

CLXXIII. Qui per ſucceſſionem, quamvis longiſſimam, defuncto heredes conſtiterunt, non minus heredes intelliguntur, quàm qui principaliter heredes exiſtunt. l. 194. V. ſ. de verb. ſign. l. 65.

Heredes heredum heredes ſunt.

CLXXIV. Expreſſa nocent, non expreſſa non nocent. l. 195.

Expreſſa nocent, non tacita.

CLXXV. Privilegia quædam cauſæ ſunt, quædam perſonæ: & ideo quædam ad heredem tranſmittuntur, quæ cauſæ ſunt: quæ perſonæ ſunt, ad heredem non tranſeunt. l. 196.

Privilegia quæ rei cohærent, ad heredem tranſeunt, non quæ perſonæ.

CLXXVI. Semper in conjunctionibus non ſolùm, quid liceat, conſiderandum eſt: ſed & quid honeſtum ſit. l. 197. V. ſ. l. 144.

In conjugiis & honeſtum & licitum ſpectari debet.

CLXXVII. Neque in interdicto, neque in cæteris cauſis pupillo nocere oportet dolum tutoris: ſive ſolvendo eſt, ſive non eſt. l. 198.

Dolus tutoris pupillo non nocet.

Digitized by Google

Eligendum quod minus ab æquitate recedit.

CLXXVIII. Quoties nihil ſine captione inveſtigari poteſt, eligendum eſt, quod minimum habeat iniquitatis. l. 200.

In teſtamentis ab initio inutilia non convaleſcunt.

CLXXIX. Omnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatum eventus capiunt, ſi initium quoque ſine vitio ceperint. l. 201.

Quæ ab initio inutilis fuit inſtitutio, ex poſt facto convaleſcere non poteſt. l. 210.

Regula omnis periculoſa.

CLXXX. Omnis definitio in jure civili periculoſa eſt. Parum eſt enim, ut non ſubverti poſſet. l. 202.

Sibi imputet qui ſua culpa damnum ſentit.

CLXXXI. Quod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire. l. 203.

Minus actio quam res.

CLXXXII. Minus eſt actionem habere, quàm rem. l. 204.

In noſtris quæ obligavimus dominium exercemus.

CLXXXIII. Plerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis abire poſſint, proinde in eo ſtatu ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut abire poſſent, & ideo, quod fiſco obligamus, & vindicare interdum, & alienare, & ſervitutem in prædio imponere poſſumus. l. 205.

Non debemus aliorum detrimento locupletari.

CLXXXIV. Jure naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem. l. 206.

Judicatum pro vero eſt.

CLXXXV. Res judicata pro veritate accipitur. l. 207.

Non deſiit habere qui nunquam habuit.

CLXXXVI. Non poteſt videri deſiſſe habere, qui nunquam habuit. l. 208.

FINIS.

VA1 152 0660

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

fl. 2.4

Digitized by Google